

Perspektiv på välfärden 2004

- Sysselsättning och arbetslöshet
- Inkomster och levnadsstandard
  - Hälsa
  - Sociala nätverk
  - Överblick över välfärden

Joachim Vogel, redaktör

Levnadsförhållanden

Rapport nr 106

Perspektiv på välfärden 2004

- **Sysselsättning och arbetslöshet**
- **Inkomster och levnadsstandard**
  - **Hälsa**
  - **Sociala nätverk**
  - **Överblick över välfärden**

Joachim Vogel, redaktör

Living conditions

Report no 106

Perspectives on welfare 2004

- Employment and unemployment
- Income and standard of living
- Health
- Social network
- Overview of welfare

Statistics Sweden
2004

Producent
Producer

SCB, Enheten för Social Välfärdsstatistik
Box 24 300, 104 51 Stockholm
tfn + 46 8 506 940 00
e-post:valfard@scb.se

Förfrågningar
Inquiries

Joachim Vogel, tfn +46 8 506 949 30
e-post. joachim.vogel@scb.se

Omslagsbild: Claes Cassel

Om du citerar ur denna publikation, var god uppge:
Källa:SCB + Perspektiv på välfärden 2004

© 2004, Statistiska centralbyrån
Enligt lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och
konstnärliga verk är det förbjudet att helt eller delvis
mångfaldiga innehållet i denna publikation utan medgivande
från Statistiska centralbyrån.

ISSN 0347-7193
ISBN 91-618-1243-9

Printed in Sweden
SCB-tryck, Örebro 2004.09

Förord

Sverige har en lång tradition av välfärdsräkningar, som går tillbaka till slutet av 1960-talet. Sedan 1974 genomför Statistiska centralbyrån årliga intervjuundersökningar med stora stickprov ur befolkningen. *SCB:s undersökningar av levnadsförhållanden (ULF)* mäter individernas och hushållens välfärd med ett stort antal så kallade *sociala indikatorer* inom ett tiotal levnadsnivåkomponenter. Sociala indikatorer är direkta mått på individuell välfärd. Resultaten publiceras i så kallade *sociala rapporter* inom serien levnadsförhållanden.

SCB:s sociala rapportering i serien Levnadsförhållanden ger i allmänhet omfattande översikter, där välfärdsutvecklingen beskrivs systematiskt med ett stort antal sociala indikatorer och för ett stort antal befolkningsgrupper. Denna gång lämnar vi detaljrikedomen och systematiken till förmån för aktualitet och summering av den senaste rapporteringen. I denna rapport samlar vi 19 kapitel kring temat *välfärdens grundvalar* - sysselsättning, ekonomi, inkomst och levnadsstandard och hälsa - och *synteser av välfärdsutvecklingen* genom sammanfattande index över den svenska utvecklingen och internationella jämförelser.

Rapporten bygger på SCB:s undersökningar av levnadsförhållanden (ULF), inkomstundersökningar (HEK) och den registerbaserade statistiken, befolkningsstatistiken, nationalräkenskaperna, arbetskraftsundersökningarna, tidsanvändningsundersökningen samt internationell statistik från EU och särskilda forskningsprojekt.

Rapporten har sammanställts av 25 författare och samordnats av professor Joachim Vogel (SCB och Umeå universitet). I rapporten medverkar även 11 forskare från universitetet i Umeå och Karolinska institutet samt utredare från andra institutioner. SCB vill rikta ett varmt tack till alla som medverkat, inte minst till intervjuarna och till alla dem som deltagit i undersökningarna genom att lämna de uppgifter på vilka den redovisade statistiken grundar sig.

Rapporterna i serien Levnadsförhållanden ingår inte i Sveriges Officiella Statistik (SOS). Rapporternas syfte är att presentera och analysera aktuell statistik om välfärd, arbetsmarknad, utbildning och demografi. Rapporterna är öppna för bidrag från experter och enskilda såväl inom som utom SCB. Eventuella åsikter i artiklarna överensstämmer inte nödvändigtvis med SCB:s.

Statistiska centralbyrån i oktober 2004

BERNDT ÖHMAN

Uno Davidsson

Innehållsförteckning

Förord	3
Författare	7
Introduktion	9
<i>Joachim Vogel, SCB och Umeå universitet, sociologiska institutionen</i>	
Del 1 Arbetsmarknad	15
Kap 1 Arbete och arbetslöshet 1970–2003. En översikt över en händelserik period <i>Hans Eriksson, SCB AM/PI</i>	17
Del 2 Inkomster och levnadsstandard	29
Kap 2 Inkomstfördelningen 1975–2002 <i>Kjell Jansson, Åsa Fridlund Karlsson och Petter Lundberg, SCB BV/EV</i>	31
Kap 3 Inkomstutveckling och inkomststruktur i kommunerna 1983–2002 <i>Hans Heggemann och Håkan Schultz, SCB BV/BI</i>	45
Kap 4 How problematic are Youth Problems in the Long Run? A longitudinal study of income and economic hardship among Swedish youth <i>Björn Halleröd och Annika Westberg, Umeå universitet, sociologiska institutionen</i>	67
Kap 5 Internationella jämförelser av levnadskostnader och välbefinnande. En metoddiskussion <i>Angelica Arellano Vaillant, SCB ES/PR</i>	85
Kap 6 Utrymmesstandard i boendet 1975–2003 <i>Tommy Lindkvist, SCB BV/SV</i>	93
Del 3 Hälsa	103
Kap 7 Sjukfrånvaron på 90-talet. En överblick <i>Gun Alm-Stenflo, SCB BV/DJ</i>	105
Kap 8 Hälsorelaterade levnadsvanor <i>Jessica Persson, SCB BV/SV</i>	115
Kap 9 Bostadsområdets betydelse för den psykiska ohälsan <i>Kristina Sundquist, Centrum för Allmänmedicin, Karolinska Institutet (KI)</i> <i>Sven-Erik Johansson, SCB BV/SV och Centrum för Allmänmedicin, (KI)</i> <i>Jan Sundquist, Centrum för Allmänmedicin, (KI)</i>	125

Del 4 Sociala relationer	131
<hr/>	
Kap 10 Att förena förvärvsarbete och privatliv <i>Klas Rydenstam, SCB BV/DJ</i>	133
Kap 11 Barnens tid med föräldrarna <i>Lotta Persson, SCB BV/DJ</i>	153
Kap 12 Våldsoffer bland kvinnor och män 1980–2003 <i>Lars Häll, SCB BV/SV</i>	159
Kap 13 Oroande förhållanden <i>Lars Häll, SCB BV/SV</i>	183
Del 5 Översikt över välfärden	225
<hr/>	
Kap 14 Index för internationella välfärdsjämförelser. En metoddiskussion <i>Joachim Vogel, SCB BV/SV</i> <i>Michael Wolf SCB/ESNR</i>	227
Kap 15 Att jämföra länders välfärd <i>Hans-Olof Hagén, SCB ES/AF</i>	237
Kap 16 Välfärd - på vårt sätt <i>Claes Cassel, SCB BV/DEM</i> <i>Jan Eklöf, Handelshögskolan, Stockholm,</i> <i>Lars Lundgren (konsult)</i> <i>Rickard Murray, Statskontoret</i>	269
Kap 17 JämIndex –ett verktyg för regional analys <i>Christina Christiansson, Västra Götalandsregionen,</i> <i>Margit Mared Länsstyrelsen, Halland och</i> <i>Agneta Thermerius SCB/MR/REN</i>	275
Kap 18 Rädda barnens barnindex <i>Kalle Elofsson, Eva Svedling och Sven Winberg, Rädda Barnen</i>	291
Kap 19 Towards a Theory of European Welfare Production <i>Joachim Vogel, Umeå universitet, sociologiska institutionen</i>	317
Tidigare rapporter i serien Levnadsförhållanden	343

Författare

Medverkande från SCB

Gun Alm-Stenflo, SCB/BV/DJ
Angelica Arellano Vaillant, EV/ES/PR
Claes Cassel, SCB/BV/DEM
Hans Eriksson, SCB/AM/PI
Åsa Fridlund Karlsson, SCB/BV/IB
Hans-Olof Hagén, SCB/ES/A
Hans Heggemann, SCB/BV/BI
Lars Häll, SCB/BV/SV
Kjell Jansson, SCB/BV/IB
Petter Lundberg, SCB/BV/IB
Tommy Lindkvist, SCB/BV/SV
Jessica Persson, SCB/BV/SV
Lotta Persson, SCB/BV/DJ
Klas Rydenstam, SCB/BV/DJ
Håkan Schultz, SCB/BV/BI
Ingrid Sjöberg, SCB/BV/SV
Agneta Thermenius, SCB/MR/REN
Joachim Vogel, SCB/BV/SV
Michael Wolf, SCB/ESNR

Forskare och utredare vid andra institutioner

Claes Cassel, docent, Handelshögskolan, Stockholm
Christina Christiansson, analyschef, Västra Götalandsregionen
Jan Eklöf, docent Handelshögskolan, Stockholm,
Kalle Elofsson, Rädda Barnen
Björn Halleröd, professor, Umeå universitet, sociologiska inst.
Sven-Erik Johansson, professor SCB/BV/SV och Centrum för Allmänmedicin, Karolinska Institutet,
Lars Lundgren, fristående konsult
Margit Mared, Länsstyrelsen, Halland
Rickard Murray, Statskontoret
Jan Sundquist, Centrum för Allmänmedicin, Karolinska Institutet
Kristina Sundquist, Centrum för Allmänmedicin, Karolinska Institutet
Eva Svedling, Rädda Barnen
Annika Westberg, Umeå universitet, sociologiska inst.
Sven Winberg, Rädda Barnen
Joachim Vogel, professor, Umeå universitet, sociologiska inst.

Editor

Joachim Vogel, SCB och Umeå universitet, sociologiska inst.

Introduktion

introduktionklar2409B

Av Joachim Vogel

Social rapportering

1975-2004

SCB har under nästan 30 år genomfört ett program för systematisk social rapportering inom rapportserien *Levnadsförhållanden*. Detta är rapport nr 106 i serien. Rapportprogrammet fann sin nuvarande form redan på 70-talet. Det centrala elementet i den sociala rapporteringen har varit sektoriella redovisningar i återkommande *komponentrapporter*, som vart åttonde år har gett en systematisk överblick över välfärdsutvecklingen inom utbildning, inkomst, arbete, boende, transporter, sociala kontakter, viktigmisering, politiska resurser, fritid och hälsa.

I serien *Levnadsförhållanden* ingår även specialrapporter som ofta finansieras via andra myndigheter eller forskningsanslag. Ofta är det frågan om breda *översikter av utsatta grupperns levnadsförhållanden*. Den tredje typen av rapporter är *helhetsbetonande sociala rapporter* som tidigare har producerats ungefär vart 5-10 år.

Sedan 20 år ger SCB ut en tidskrift *Välfärd* som under årens lopp har publicerat ca 1 000 artiklar om välfärd och arbetsliv, som oftast grundas på SCB-statistik. Såväl statistiker och forskare från SCB, andra myndigheter och forskningsinstitutioner medverkar.

Bidragen från externa forskare i SCB:s sociala rapportering har också ökat under årens lopp. Den sociala rapporteringen har även tagit plats i Inter-

net. Numera finns bastabeller och rapporter även tillgängliga på SCB:s hemsida. Koordinering inom EU ger oss nu tillgång till jämförande internationell statistik, som blir ett växande inslag i SCB:s rapportering. Trenden går också mot longitudinella datamaterial och analyser.

Rapport 106 *Perspektiv på välfärden* är en samlingsvolym där vi följer en ny strategi i spridningen av statistiska analyser, som inleddes 2003 med en tillbakablick på 90-talet (rapport 100 *Välfärd och ofärd på 90-talet*). Liksom 2003 summerar vi nyligen publicerade rapporter och kommande rapporter i serien *Levnadsförhållanden* och angränsande välfärdsstudier i en temabok. Vi lägger i regel tonvikt på långa tidsserier i statistiken, för att beskriva tre perioder, nämligen positiv välfärdsutveckling (fram till 1990), den djupa krisen i början av 90-talet då många välfärdsindikatorer pekade nedåt, och slutet av 90-talet som är återhämtningens period.

2004 års huvudtema är *välfärdens grundvalar* (arbete, inkomst, hälsa, sociala nätverk) och *översikter över välfärden* (sammanfattningar av svensk välfärd resp. internationella välfärdsjämförelser).

I denna rapport har 31 medförfattare, varav 19 statistiker och utredare inom SCB samt 15 forskare från Umeå universitet och Karolinska institutet samt andra institutioner (se förteckning på sidan 7).

Tema 1 Förvärvsarbete

Egenförsörjning med arbete

Förvärvsarbete är välfärdens grundförutsättning. Hög sysselsättning innebär hög *egenförsörjning* som ger den arbetsföra befolkningen egna inkomster och ekonomisk trygghet. Hög sysselsättning skapar också gemensamma resurser och generösa socialförsäkringar och offentliga tjänster.

Hans Eriksson, SCB, beskriver i **kapitel 1 sysselsättningen och arbetslösheten sedan 1970 – en översikt över en händelserik period**. Perioden 1970-1990 gav oss en sysselsättningsökning på 20 procent. För männen blev det blygsamma 4 procent, men för kvinnor hela 45 procent. Den ökade kvinnosysselsättningen i det närmaste utradade könsskillnaderna i sysselsättningsgrad, vilket fick stor betydelse för jämställdheten i vidare mening. Samtidigt ökade BNP med 50 procent och produktiviteten i ekonomin ökade med 1,3 procent per år. Den ökade kvinnosysselsättningen föll på kommuner och landsting och ledsagades av en stark expansion av offentliga tjänster och transfereringar.

Men i början av 90-talet försvann det mesta av sysselsättningsökningen sedan 1970 och BNP sjönk med 4 procent. Men även återhämtningen under de senaste 10 åren var anmärkningsvärd. Sysselsättningen ökade åter med 7 procent, BNP med 33 procent och produktiviteten med drygt 2 procent.

Under 90-talet minskade tryggheten genom ökad arbetslöshet och tidsbegränsade jobb, andelen studerande ökade. De som har ett arbete är fortfarande 250 000 färre än 1990, trots att den arbetsföra befolkningen är 300 000 större.

Fram till början av 90-talet var Sveriges arbetslöshet extremt låg, och EU:s och USA:s dubbelt så hög. Även vid mitten av 90-talet var den lägre än EU:s.

Hans Eriksson visar att kvinnosysselsättningen är betydligt högre än i våra konkurrentländer, medan män ligger på ungefär samma nivå. Arbetsmarknadsdeltagandet i Sverige har kommit betydligt längre mot *dual breadwinner modellen* än industriländerna utanför Norden, som fortfarande har ett större inslag av den traditionella *male breadwinner modellen*.

Tema 2 Inkomst och levnadsstandard

Hushållsinkomster

De dramatiska förändringarna i sysselsättningen sätter också sin prägel på utvecklingen av hushållsinkomsterna, på inkomststrukturen och på inkomstfördelningen. Kjell Jansson, Åsa Fridlund Karlsson och Petter Lundberg (SCB) beskriver i **kapitel 2 den långsiktiga inkomstutvecklingen sedan 1975**.

I det långa perspektivet sedan 1970-talet har hushållens ekonomiska standard ökat dramatiskt i Sverige. Sett över hela perioden, 1975-2002, har inkomststandarden ökat med 43 procent. Men ökningen har varierat mellan åren, och under vissa år har den ekonomiska standarden till och med minskat. Kvinnors ökade sysselsättning är en förklaring till ökningen av hushållsinkomsterna.

De äldre har fått det bättre tack vare det utbyggda pensionssystemet, ATP. Ungdomar har däremot successivt fått det sämre ekonomiskt. Fler studerar under en längre tid, vilket senarelägger inträdet på arbetsmarknaden. Dessutom ökade arbetslösheten under 90-talskrisen mest för ungdomar och invandrare, vilket satte spår i inkomstutvecklingen.

Inkomstspridningen minskade fram till början av 1980-talet – därefter ökade spridningen igen. Som mest ökade inkomstspridningen under 90-talet.

Kapitalvinster påverkar inkomstspridningen. De stora kapitalvinsterna i slutet av 1990-talet och år 2000 förklarar en stor del av den ökade inkomstspridningen de åren.

Även inkomststrukturen har förändrats. I mitten av 1970-talet kom tre fjärdedelar av hushållens totala bruttoinkomst från eget arbete. Under 2002 hade den andelen minskat till omkring 64 procent. Pensioner och andra typer av transfereringar har ökat i betydelse.

Skatten hade en betydligt större omfördelande effekt före skatteomläggningen 1990-1991 än efter.

Regionala inkomstskillnader

Hans Heggemann och Håkan Schultz (SCB) beskriver i **kapitel 3 de regionala skillnaderna i inkomstutvecklingen och inkomststrukturen under de senaste 20 åren**.

Medelinkomsten 2002 var 16 procent högre i Stor-Stockholm än i hela riket. Skillnaden har ökat markant efter 1995. Då var medelinkomsten i Stor-Stockholm 11 procent högre.

Den andel av inkomsten som består av förtidspension/sjukbidrag, arbetslöshetsstöd och sjukpenning (FAS-andelen) var år 2002 något större än 1983, 10,2 procent mot 9,8 procent.

FAS-andelen ökade kraftigt under lågkonjunkturen, från 10,6 procent 1990 till 13,8 procent 1993, men minskade därefter kontinuerligt t.o.m. 2001 då andelen var 9,8 procent.

FAS-andelen är mindre i Stor-Stockholm än i hela riket, 6,8 procent mot 10,2 procent, och skillnaden har ökat kontinuerligt. År 1983 var andelen i Stor-Stockholm 7,6 procent mot 9,8 procent i hela riket.

Ungdomars etablering

Björn Halleröd och Annika Westberg (Umeå universitet, sociologiska institutionen) redovisar i **kapitel 4 en longitudinell analys av ungdomars ekonomiska situation, från ungdomsåren och 8 resp. 16 år senare**. Resultaten baseras på SCB:s undersökningar av levnadsförhållanden (ULF). SCB har tidigare visat via trendanalys med upprepade tvärsnittsdata från ULF hur inkomstskillnaderna mellan unga och äldre har vuxit, i takt med allt längre ungdomsutbildning och ökande ungdomsarbetslöshet. Halleröd och Westberg följer ett urval av ungdomar in i vuxenlivet, och beskriver hur den ekonomiska standarden utvecklas vid inträdet i vuxenlivet (panelanalys).

Ekonomiska problem från ungdomsåren är övergående, och deras övervinnande följer med etableringen i vuxenvärlden med fast arbete och inkomst.

Arbetsmarknadssituation och hushållsstatus i ungdomsåren har relativt svaga samband med situationen längre fram i livet. Däremot har långtidsarbetslöshet i ungdomsåren samband med den ekonomiska situationen senare i livet. Halleröd och Westberg visar också att klassursprung och kön är fundamentala. De har stor betydelse för den ekonomiska situationen senare i livet.

Hur beräknas köpkraftspariteter?

Internationaliseringen har gett ökat intresse för internationella jämförelser av ländernas ekonomiska potential via parametrar i nationalräkenskapsystemet. Bruttonationalprodukten presenteras i olika varianter som en indikator på materiellt välstånd, som uttrycks i jämförbar köpkraft per invånare. Angelica Arellano Vaillant ger i **kapitel 5 en metoddiskussion kring internationella jämförelser av levnadskostnader**. Kapitlet visar hur köpkraftsparitet (PPP=Purchasing Power Parities) beräknas, en kort redogörelse för köpkraftsparitetsteorin presenteras. Dessutom diskuteras bruttonationalprodukt per invånare som välståndsmått och prisnivåindex. Avslutningsvis redogörs för statistikens kvalitet.

Trångboddheten

Bostadsstandarden är en trögrörlig indikator på det vidare begreppet levnadsstandard. Vi reagerar endast långsamt när hushållsinkomster eller familjeförhållanden förändras genom dödsfall eller utflyttning. Dessutom minskar i regel bostadskostnaderna i den aktuella (äldre) bostaden, relativt alternativa bostäder, vilket gör kvarboende fördelaktigt. Det innebär att bostadsstandarden ökar med ökad levnadsålder. Tommy Lindkvist (SCB) redovisar i **kapitel 6 utvecklingen av utrymmesstandarden i boendet 1975-2003**. Här kan vi följa standardutvecklingen för olika

befolkningsgrupper och fördelningen mellan olika generationer.

Trångboddheten minskade kraftigt ända fram till mitten av 80-talet. Sedan dess har minskningen avstannat.

För ungdomar under 30 år har trångboddheten ökat något under 90-talet. Detsamma gäller för låginkomstfamiljerna, dvs personer som lever i hushållen med den lägsta disponibla inkomsten (lägsta kvartilen).

Beräkningar av andelen med "hög utrymmesstandard" visar att det är de äldre över 45 år samt höginkomsttagarna som har förbättrat sin utrymmesstandard. För yngre och låginkomsttagare finns däremot inga förändringar under de senaste 20 åren.

Tema 3 Hälsa

Folkhälsan kartläggs i SCB:s undersökningar av levnadsförhållanden varje år sedan 1974. I anslutning till undersökningarna finns en omfattande analys vid forskningsinstitutioner och myndigheter kring hälsan och dess determinanter. I årets rapport presenteras tre kapitel om sjukfrånvaron, om sunda och osunda levnadsvanor, resp. om bostadsområdet betydelse för hälsan. I fjolårets rapport (nr 100) finns en översikt över hälsoutvecklingen 1980-2000.

Sjukfrånvaro

Gun Alm-Stenflo ger i **kapitel 7 en översikt över sjukfrånvarons utveckling under 90-talet**, med hjälp av SCB:s totalräknade registerstatistik (LOUISE). Kapitlet beskriver sambandet mellan konjunktur och sjukskrivning, och kvinnors och mäns sjukskrivning under 90-talet. Kapitlet analyserar vidare sambandet mellan olika transferringssystem, samt visar regionala skillnader och arbetsplatsens betydelse.

Sunda levnadsvanor

Befolkningens alkoholkonsumtion, tobaksbruk, kost- och motionsvanor är av stor betydelse för folkhälsan. Jessica Persson och Ingrid Sjöberg (SCB) summerar i **kapitel 8 utvecklingen av våra hälsorelaterade levnadsvanor 1980-2002**, enligt de årliga undersökningarna av levnadsförhållanden ULF.

Levnadsvanorna har utvecklats både positivt och negativt från 1980 fram till början av 2000-talet. Andelen dagligrökare har minskat stadigt och motionsvanorna har förbättrats under de senaste tjugo åren. Men samtidigt har övervikt och fetma ökat i alla åldrar.

Persson och Sjöberg har även beräknat hur många som har hälsosamma levnadsvanor i den mening att de motionerar regelbundet minst en gång per vecka, inte röker dagligen och inte är

överviktiga eller feta. Det gäller bara för 37 procent av kvinnorna och 26 procent bland män. För kvinnor är detta en ökning sedan 1980.

Ungefär 5 procent av den vuxna befolkningen bryter mot samtliga tre sundhetskriterier: de röker dagligen, motionerar nästan aldrig samt är dessutom överviktiga eller feta. Det gäller såväl män som kvinnor.

Boendemiljöns betydelse för hälsan

Kristina Sundquist, Sven-Erik Johansson och Jan Sundquist (Karolinska institutet) diskuterar i **kapitel 9 Bostadsområdets betydelse för den psykiska hälsan**.

Deras kunskapsöversikt visar att själva bostadsområdets egenskaper kan påverka risken för inläggning på sjukhus p.g.a. psykisk sjukdom. Hög urbaniseringsgrad ökar risken för inläggning. Åtgärder för att förbättra den psykiska hälsan i befolkningen bör även fokusera på bostadsområdet. Dessa åtgärder är av särskilt stor vikt i storstadsregionerna.

Tema 4 Sociala relationer

I SCB:s socialrapportering ingår tre välfärdskomponenter som kartläggs regelbundet, sociala kontakter (med familj, grannar, vänner), trygghet och säkerhet (viktigmisering) och politiska resurser (deltagande i och förtroende för institutioner; föreningsliv). I denna rapport redovisar vi fyra kapitel inom detta fält.

Jämställdhet i hushållet

Med data från SCB:s tidsanvändningsundersökning (TA) visar Klas Rydenstan (SCB) i **kapitel 10 hur det går att förena förvärvsarbete och privatliv**. Här ligger tonvikten på en jämförelse mellan kvinnors och mäns tidsbudget, och hur man i hushållen hanterar roll- och arbetsfördelningen mellan könen.

Summan av betalt och obetalt arbete, skiljer sig inte åt mellan könen. Män förvärvsarbetar mer, och kvinnorna tar det stora ansvaret för arbetet med hem och familj. För att uppnå jämn fördelning av hemarbetet bör män öka sitt hemarbete med 5 timmar/vecka, och kvinnorna minska sitt i motsvarande grad.

Kvinnors förvärvsarbete är starkt beroende av var de befinner sig i livscykel. Män förvärvsarbetar nära nog lika mycket hela tiden fram till pensioneringen.

Män har fri tid i längre sammanhängande block, kvinnors fria tid är mer fragmenterad och uppblandad med episoder av hemarbete. Män förefaller ha större frihet att låta arbetet få den tid det kräver. För kvinnor hindrar ansvaret för hemarbetet.

Det har skett en utjämning under 1990-talet. Kvinnor har minskat på hemarbetet med ca 40 minuter per dag, dock utan att män ökat sina insatser. Effekten blir att hemarbetet nu är jämnare fördelat mellan könen. Kvinnors tidsanvändning har blivit lite mer lik mäns i fråga om arbetets omfattning och sammansättning.

Samvaro med föräldrarna

Även nästa kapitel bygger på tidsanvändningsundersökningen TA, där ett stickprov får redovisa sin tidsanvändning samt vilka andra personer man är tillsammans med. Lotta Persson (SCB) redovisar i **kapitel 11 barnens tid tillsammans med föräldrarna**.

Barns tid med föräldrarna har minskat under 1990-talet, och det gäller barn i alla åldersgrupper. Tiden med föräldrarna har minskat mest för de minsta barnen. För barn 0-5 år har tiden med sammanboende mammor minskat med i genomsnitt en och en halv timme per dag.

Tiden med föräldrarna har minskat mest för barn med ensamstående mammor. Detta förklaras sannolikt av att papporna har tagit över en del av omsorgen.

En stor del av minskningen beror sannolikt på att barnomsorgen byggts ut under 1990-talet. En annan förklaring skulle kunna vara att barn har fler aktiviteter utanför hemmet.

Våldet

Omfattningen av våld i ett samhälle är en indikator på dels konfliktnivån, dels på brottsförebyggande åtgärder. SCB har sedan 25 år följt exponeringen av våld och hotelser genom att intervjua stora stickprov inom ramen för SCB:s undersökningar av levnadsförhållanden. Lars Häll (SCB) visar i **kapitel 12 utvecklingen av våldsoffer bland kvinnor och män 1980-2003**.

Fram till i början av 2000-talet har fler män än kvinnor berättat om exponering för våld och hot. Under 2002-03 ligger nivåerna för första gången lika. Cirka 7,5 procent har drabbats under den senaste 12-månadersperioden.

Totalt skattar vi antalet hot- eller våldshändelser till drygt 1,3 miljoner årligen. Endast en fjärdedel har kommit till polisens kännedom. I en tredjedel av fallen var offer och gärningsman bekanta med varandra.

1,6 procent har utsatts för något hot eller våld i någon bostad, medan 3 procent drabbats i samband med sin yrkesutövning. För båda dessa typer av våld har det skett en ökning sedan början av 90-talet. Våld eller hot på olika allmänna platser, "gatuvåld", har drabbat 3,3 procent, men detta är snarast en minskning under 90-talet. Kvinnor drabbas oftare i bostaden och i samband med sitt arbete, medan män dominerar stort när det gäller offren för "gatuvåld".

Det finns en mycket kraftig överrisk bland ungdomar. 20 procent av unga män (16–24 år) och 12 procent av unga kvinnor utsätts årligen för något våld eller hot. Risken avtar sedan till någon enstaka procent bland ålderspensionärerna.

Tillvarons risker och känslor av otrygghet

Hur reagerar olika befolkningsgrupper på olika risker i tillvaron, såsom hushållsekonomin, arbetslöshet, hälsoproblem, anhörigas ohälsa, inbrott, barnens problem (mobbing, missbruk), miljön, energiförsörjningen, och världsläget. Lars Häll (SCB) redovisar i **kapitel 13 hur befolkningen bedömer oroande förhållanden** vid tre tidpunkter 1984, 1993 resp. 2003.

Tema 5 Överblick över välfärden

De flesta utvecklade länder har numera detaljerad välfärdsstatistik med ett brett välfärdsbegrepp som omfattar ett tiotal komponenter (utbildning, sysselsättning, inkomster, levnadsstandard, boende, transporter, fritid, sociala nätverk, viktigmisering, hälsa). Sedan 30 år kartlägger SCB ca 125 sociala indikatorer. Detaljrikedomen är imponerande i de flesta länder, men den överblick som erbjuds användarna i samhällsplanering, massmedia och forskning är svag.

Sedan länge har man försökt sammanfatta välfärden med ett brett välfärdsbegrepp för att beskriva "levbarheten" för nationer och förändringar över tid. Det är ett forskningsfält som inleddes på 60-talet, inspirerat av de övergripande indexen inom nationalräkenskaperna. Under 90-talet accelererade försöken med välfärdsindex i takt med framväxten av jämförbar välfärdsstatistik. Utvecklingen av välfärdsindex har engagerat nationalekonomer, sociologer, psykologer och statistiker, inkl flera nobelpristagare (James Tobin och Amartya Sen). Inom forskning och statistik finns flera traditioner kring mätning, och en viss samordning inom OECD, EU och internationella forskningsgrupper. Välfärdsindex publiceras numera av internationella organ (FN, fem index), forskningsinstitutioner i flera länder, och nationella myndigheter.

Joachim Vogel (SCB) ger i **kapitel 14 en överblick över välfärdsindex konstruerade inom olika traditioner**, och hur välfärdsbegreppets bredd, datatillgång, mätmetoder och beräkningsförfaranden inverkar på resultaten. I detta kapitel jämförs fem index som skiljer sig maximalt i dessa avseenden. Om man utgår från det breda välfärdsbegrepp som välfärdsforskarna arbetar med, ger olika välfärdsindex en relativt enhetlig rangordning, där de nordiska länderna bildar en led-

ningsgrupp, och Sydeuropa bildar slutgruppen. USA ligger efter samtliga EU-länder.

Det är uppenbart att välfärdsindexens fokus på *individens* levnadsförhållanden betonar fördelningsperspektivet. Länder med omfattande inkomstskillnader och fattigdom kommer då att hamna efter egalitära länder. Därför visar jämförelse mellan välfärdsindexen och BNP/capita (som inte beaktar välfärdens fördelning) delvis dålig överensstämmelse.

Hans-Olof Hagén (SCB) använder i **kapitel 15** ett välfärdsindex som exempel för att visa hur man kan genomföra en känslighetsanalys av ett valt kompositindex. Valet av index har gjorts i en nationalekonomisk tradition, och utgår från ett mått på ekonomisk standard som kompletteras med ytterligare faktorer i riktning mot ett välfärdsindex. Hagén utgår från BNI/capita som är ett bättre mått på den ekonomiska standarden än BNP/capita, och korrigerar för ledighet (fritiden ses som ett positivt värde), hälsa (medellivslängd, spädbarnsdödlighet), och miljöförstöring.

Claes Cassel (SCB), Jan Eklöf (Handelshögskolan, Stockholm), Lars Lundgren, samt Rickard Murray (Statskontoret) använder i **kapitel 16** en statistisk metodik som bygger på sammanvägningar av respondenternas subjektiva bedömning av dels olika delfaktorer, dels sammanfattande omdömen om den egna välfärden i sin helhet. Metoden ger samtidigt information om hur olika faktorer påverkar välfärden i stort. Metoden har tillämpats av SCB i ett antal länder inom ramen för SCB:s stöd till statistikuppbyggnaden i dessa länder. Samma metodik användes inom ekonomisk forskning för att utvärdera kunder/brukares uppfattning om kvaliteten i utbudet av tjänster och produkter.

Christina Christiansson, Margit Mared och Agneta Thermenius (SCB) presenterar i **kapitel 17 ett jämställdhetsindex - ett verktyg för regional analys**. Indexet används inom SCB för jämförelser av svenska kommuner och bygger på 15 indikatorer. Indikatorerna mäter skillnader mellan könen ifråga om utbildning, arbetssökande, medelinkomst, arbete inom olika näringsgrenar, egna företagare, uttag av föräldrapenning, ohälsotal, åldersstruktur, samt representation i kommunstyrelse och fullmäktige. I kapitlet presenteras en karta med grupperingen av svenska kommuner. Indexvärden och rangordning visas för samtliga kommuner. I kapitlet visas också ett exempel på analys av situationen inom ett län (Halland), där dekomponering av jämställdhetsindexet används för att beskriva olika kommuners starka och svaga sidor.

Kalle Elofsson, Eva Svedling och Sven Winberg (Rädda Barnen) presenterar i **kapitel 18 Rädda Barnens barnindex**. Barnindex består av tre delar, ett barnfattigdomsindex (barn i hushåll

med låg inkomst eller socialbidrag), ett barnhälsoindex (baserat på skador, amning, vaccinering, födelsevikt, tobak och aborter) och ett barnutbildningsindex (det senare fortfarande under utveckling). Fattigdomsindex och hälsoindex har beräknats för svenska kommuner. I tabellbilaga finns fullständig redovisning för index och ingående indikatorer för samtliga kommuner.

Joachim Vogel (Umeå universitet) avslutar rapporten i **kapitel 19 Towards a Theory of European Welfare Production**, som är en explorativ statistisk analys och diskussion av Europeiska välfärdsförsörjningssystem och välfärdsutfall. Detta kapitel är en kortversion av slutrapporten från ett större forskningsprojekt som finansierats av EU-kommissionen (uppdrag till SCB) resp. det socialvetenskapliga forskningsrådet i Sverige. Projekt bygger på den första koordinerade västeuropeiska välfärdsundersökningen (ECHP) samt internationell statistik om arbetsmarknad, välfärdsstat och familjeförhållanden.

Välfärd skapas framför allt genom *egenförsörjning på arbetsmarknaden* (arbete, lön, pensionsrätter), som kompletteras av *välfärdsstatens insatser* (offentligt finansierade tjänster och transfereeringar) samt *familjens insatser* (ansvarstagande för barn, åldringar, ej sysselsatta hushållsmedlemmar etc., vars försörjning inte garanteras av arbetsmarknad och välfärdsstat). Mellan arbetsmarknad, välfärdsstat och familj etableras en arbetsfördelning (*välfärdsmix*), som varierar mellan grupper av länder, och som förändras över tid. Välfärdsmixen avgör befolkningens välfärdsnivå och välfärdsfördelning. I huvudrapporten behandlas denna modell dels för 14 EU-länder och Norge vid mitten av 90-talet, dels för Sverige under perioden 1970-2000.

EU länderna kan grupperas i tre kluster med relativt enhetlig välfärdsmix: Det **nordiska klustret**

(institutionella välfärdsstater: Sverige, Danmark, Norge, Finland) karakteriseras av högre sysselsättning (egenförsörjning), framför allt för kvinnor, av generösa offentliga tjänster och transfereeringar, men svagt bidrag från familjen. Det **sydeuropeiska klustret** (familjebaserade välfärdsstater) karakteriseras av låg sysselsättning, och därför även av svaga offentliga insatser, men omfattande insatser av storfamiljen för ungdomars, pensionärens och hemmafruars försörjning. Övriga länder i centrala EU bildar ett **mellanliggande kluster**, som i de flesta avseenden placerar sig mellan Nord och Syd.

Välfärdsmixen bestämmer *välfärdsutfallet* i vid bemärkelse (levnadsstandard, fattigdom, hälsa osv) och människors anpassning till institutionella förutsättningar (familjebildning), liksom befolkningens inställning till välfärdsinstitutionerna. EU-statistiken visar att klasskillnaderna är minst, och att fattigdom och inkomstskillnader är lägst i Norden, högst i Sydeuropa, med centrala EU i mellanställning. Hög ungdomsarbetslöshet, sen utflyttning av ungdomar, allt senare parbildning och allt lägre barnafödande utmärker Sydeuropa.

Rapporten diskuterar komparativa fördelar och nackdelar i olika välfärdsstrategier och i välfärdsförsörjningen. Den understryker betydelsen av aktiv arbetsmarknadspolitik (tillväxtskapande, avlastar välfärdsstaten) och familjepolitik (offentligtfinansierade daghem, föräldrapenning) som stimulerar sysselsättning (särskilt för kvinnor), jämställdhet, och barnafödande.

Den longitudinella analysen av den svenska situationen visar att Sverige har blivit mindre jämlikt under 90-talet, men att vi fortfarande tillhör ledningsgruppen inom utvecklade länder.

Del 1

Arbetsmarknad

Kapitel 1

Arbete och arbetslöshet 1970-2003

En översikt över en händelserik period

Av Hans Eriksson
SCB/AM/PI

1 Sammanfattning

I detta kapitel behandlas utvecklingen på arbetsmarknaden i Sverige under de senaste decennierna i termer av sysselsättning och arbetslöshet för män respektive kvinnor och för olika åldersgrupper. Dessutom redovisas jämförelser med de övriga nordiska länderna, med EU i genomsnitt och med ett urval av de större OECD-länderna.

Under 1970- och 1980-talen ökade antalet sysselsatta nära nog kontinuerligt, trots ett par konjunkturnedgångar under perioden – i mitten av

1970-talet och i 1980-talets början. Kvinnorna stod för hela ökningen. Arbetslösheten var i jämförelse med 1990-talets och dagens nivåer nästan ofattbart låg, sällan över tre procent och vissa år under två procent. Den ökade sysselsättningen bland kvinnorna gick hand i hand med utbyggnaden av den offentliga sektorn. I stort sett hela sysselsättningsökningen skedde inom den kommunala sektorn (primär- och landstingskommunerna) som har ansvaret för skolan, vården och

omsorgen och där kvinnorna utgör 80 procent av arbetskraften.

Den ekonomiska krisen under 1990-talets första hälft innebar att antalet sysselsatta minskade med drygt en halv miljon, att ungdomar under 20 år nära nog försvann från arbetsmarknaden, åtminstone från fasta heltidsjobb, och att arbetslösheten steg till tvåsiffriga procenttal i vissa åldersgrupper. Nedgången kom först i industrin och något år senare i byggverksamheten. Skatteintäkterna minskade, vilket ytterligare något år senare ledde till kraftiga nedskärningar i den offentliga sektorn.

Ett par år efter mitten av 1990-talet startade en återhämtning som pågick en bit in på det nya seklet. Antalet sysselsatta ökade med 320 000 mellan 1997 och 2002 och arbetslösheten halverades till fyra procent. Under det senaste året har emellertid arbetslösheten åter stigit och sysselsättningsökningen har kommit av sig. Fortfarande är antalet sysselsatta 250 000 lägre än toppåren 1989-1990, trots att befolkningen i "arbetsför ålder" (20-64 år) är 300 000 större än vid 1990-talets början.

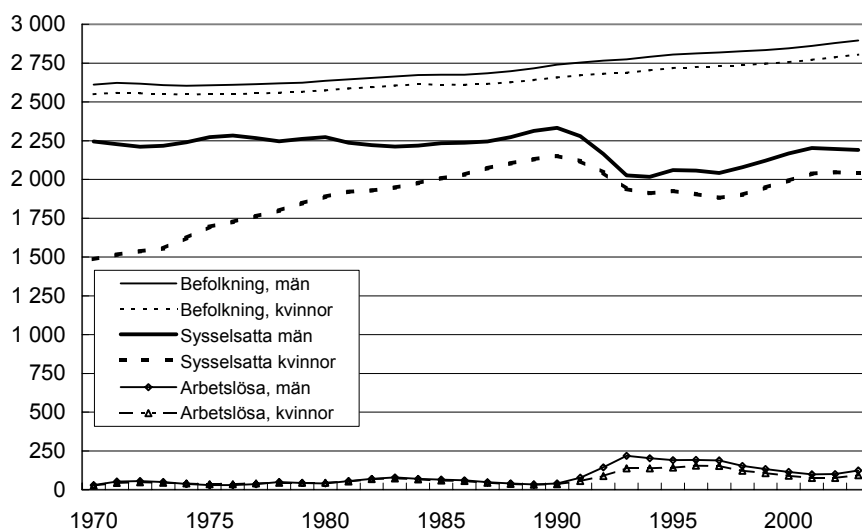
Andelen sysselsatta av befolkningen har alltså sjunkit markant (diagram 1). Bland ungdomar under 20 år är nedgången dramatisk, men även bland 20-24-åringarna är den avsevärd. En för-

klaring till detta är att allt fler studerar. Totalt ökade antalet studerande vid utbildningar ovanför grundskolenivån från 600 000 år 1990 till 900 000 år 1998. Därefter har antalet varit nära nog konstant.

Den kraftiga tillbakagången under 1990-talet innebar att arbetslösheten för svenska män under några år kom att överstiga EU:s genomsnitt, medan arbetslösheten bland svenska kvinnor även under krisåren var lägre än EU-genomsnittet. Genom den återhämtning som sedan skett är arbetslösheten i Sverige nu lägre än EU:s genomsnitt även för männen, och för kvinnorna är skillnaden betydande.

Arbetskraftsdeltagandet för män i de mest arbetsintensiva åldrarna (25-54 år) är i stort sett detsamma i alla industriländer, med Japan som ett tydligt positivt undantag. För kvinnorna är skillnaderna mellan länderna desto större. Sverige och de övriga nordiska länderna ligger i en grupp för sig runt 85 procent arbetskraftsdeltagande, medan genomsnittet för EU är strax under 75 procent. USA, Tyskland och Storbritannien ligger några procentenheter över EU-genomsnittet.

Diagram 1 Befolkningen samt antalet sysselsatta respektive arbetslösa 1970-2003 i åldern 16-64 år. Fördelning på kön. 1000-tal

Källa: Arbetskraftsundersökningarna (AKU), SCB.

2 Sysselsättningen och samhällsekonomin

Mellan 1970 och 1990 ökade antalet sysselsatta i åldern 16-64 år med 20 procent. För männen var ökningen blygsamma 4 procent medan de sysselsatta kvinnorna blev 45 procent fler. För män

innebar detta att arbetskraftsdeltagandet¹ i åldern 16-64 år var i stort sett detsamma i början och slutet av perioden (87,0 resp 86,6 procent), medan

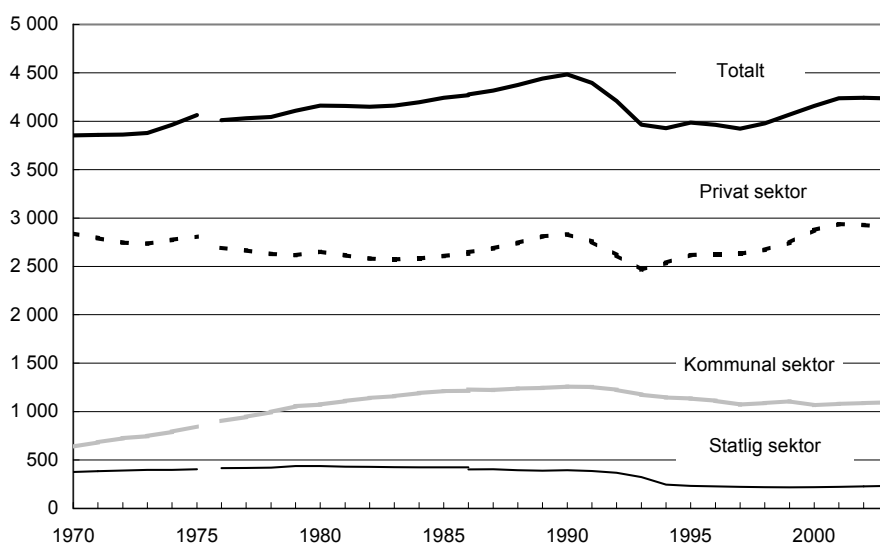
¹ Med arbetskraftsdeltagandet menas andelen av befolkningen i en viss kategori (män, kvinnor, olika åldersgrupper) som ingår i arbetskraften. Till arbetskraften räknas dels de som har arbete (är sysselsatta), dels de arbetslösa (personer utan arbete som aktivt söker arbete).

arbetskraftsdeltagandet för kvinnor ökade från 59,3 till 82,3 procent.

Under 1970- och 1980-talen fördubblades sysselsättningen i kommuner och landsting, medan den privata sektorn, bortsett från den långa konjunkturuppgången under 1980-talets senare hälft, långsamt minskade i omfattning. Bruttonationalprodukten (BNP) ökade med 50 procent. Produktiviteten i ekonomin som helhet steg med i genomsnitt 1,3 procent per år. Ett par ordentliga konjunkturbedgångar innebar att BNP under två av de 20 åren mellan 1970 och 1990 minskade, nämligen 1977 och 1982.

På bara fyra år i början av 1990-talet försvann sedan nästan hela den ökning i sysselsättningen som skett under de föregående 20 åren. Inom industrin minskade arbetsstyrkan med 25 procent och inom byggverksamheten med 30 procent (diagram 2). I den kommunala sektorn minskade sysselsättningen med 15 procent, men under en något längre period. BNP sjönk tre år i rad (1991-1993), vilket inte inträffat tidigare så länge som detaljerade BNP-beräkningar gjorts. Sammanlagt minskade BNP med drygt 4 procent jämfört med 1990.

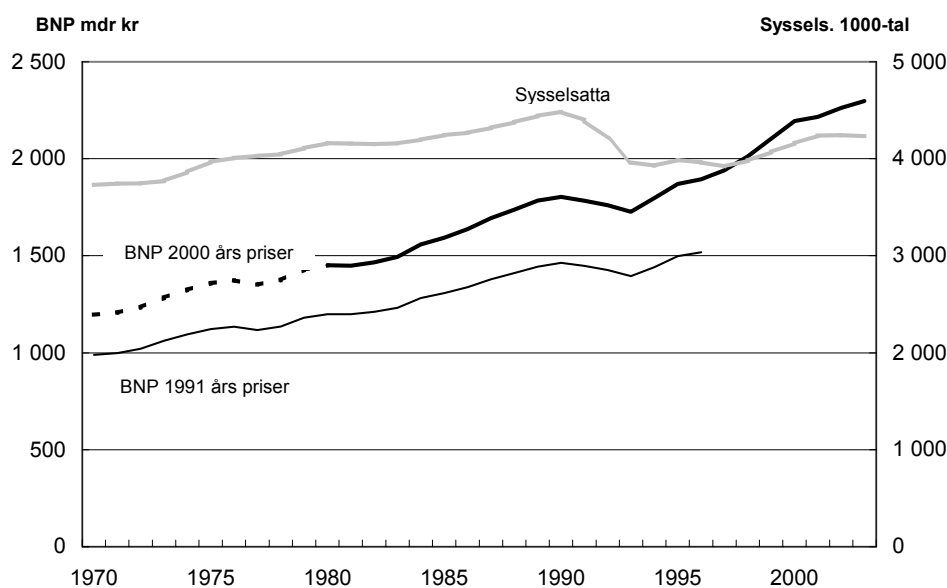
Diagram 2 Antalet sysselsatta i olika sektorer 1970-2003. 1000-tal

Anmärkning: Uppgifterna för 1970-75 avser åldrarna 16-74 år och för 1976-2003 åldrarna 16-64 år. Den kraftiga nedgången för den statliga sektorn under 1990-talet beror på bolagiseringen av vissa statligt ägda företag.

Källa: Arbetskraftsundersökningarna (AKU), SCB.

Diagram 3 BNP och sysselsättningen 1970-2003

Källor: Nationalräkenskaperna och arbetskraftsundersökningarna (AKU), SCB.

Genom att den ekonomiska krisen först slog mot industrin och byggverksamheten kom männen att inledningsvis drabbas hårdare än kvinnorna av arbetslöshet. När krisen sedan nådde den offentliga sektorn ökade arbetslösheten kraftigt även för kvinnorna, dock utan att nå riktigt samma höga nivå som för männen.

Den återhämtning som skett de senaste 10 åren är anmärkningsvärd. Medan antalet sysselsatta ökade med 7 procent (och arbetsvolymen räknat i timmar med bara 5 procent) mellan 1993 och 2003, så ökade BNP med 33 procent. Det innebär att produktiviteten ökade med drygt 2 procent per år i genomsnitt.

3 Arbetskraftsdeltagande och arbetslöshet under olika perioder

Perioden 1970-1990: Kvinnornas intåg

1970- och 1980-talen innebar för kvinnor i alla åldrar, utom de yngsta, ett ökat inträde på arbetsmarknaden. Bland kvinnor i åldern 25-54 år steg arbetskraftsdeltagandet från runt 65 procent vid 1970-talets början till cirka 90 procent vid 1980-talets slut. Ökningen var i stort sett densamma för kvinnor i åldern 55-64 år men från en lägre nivå.

Inledningsvis under 1970-talet steg arbetskraftsdeltagandet för män i åldrarna 20-29 år, vilket förklaras av en nedgång i antalet högskolestuderande. Efter en närmast exempellös ökning under 1960-talet minskade intresset för högskolestudier under 1970-talet, en följd av ökade svårigheter för nyexaminerade akademiker att komma ut på arbetsmarknaden. Från 1975 till 1990 förändrades männens arbetskraftsdeltagande i åldrarna 20-54 år mycket litet. Däremot sjönk det markant i framför allt åldersgruppen 60-64 år, från 80 procent till runt 65 procent på 20 år. En allt större del i denna åldersgrupp förtidspensionerades.

Den kraftiga uppgången för kvinnorna och den svaga minskningen för männen innebar att könskillnaden i arbetskraftsdeltagandet i åldrarna 30 år och däröver minskade från 30-40 procentenheter vid 1970-talet början till mindre än 10 procentenheter 20 år senare. För åldersgruppen 30-54 år krympte skillnaden till 5 procentenheter.

Under endast tre år av denna period, under lågkonjunkturen 1982-84, var arbetslösheten² sett över alla åldrar (16-64 år) över tre procent. Arbetslösheten bland ungdomarna var dock under hela perioden betydligt högre än genomsnittet, vissa år nära 10 procent, och något högre för de unga kvinnorna än för de unga männen. Lågkonjunkturen i början av 1980-talet slog hårt mot den äldre arbetskraften. I åldersgruppen 60-64 år steg arbetslösheten från ett par procent till 7-8 procent.

² Med arbetslösheten för en viss kategori menas andelen arbetslösa av arbetskraften, d.v.s. av de sysselsatta plus de arbetslösa.

1990-talets krisår

Under den ekonomiska krisen på 1990-talet sjönk arbetskraftsdeltagandet bland 16-19-åringarna från i runda tal 50 till 25 procent och bland 20-24-åringarna från drygt 80 till 65 procent. Samtidigt ökade antalet studerande, vilket till en del var en följd av minskad efterfrågan på arbetskraft och till en del en medveten satsning på att höja befolkningens kompetens. Totalt ökade antalet studerande vid utbildningar ovanför grundskolenivån från 600 000 år 1990 till 900 000 år 1998. I början av 1990-talet blev hela gymnasieskolan 3-årig. Tidigare var de yrkesförberedande linjerna 2-åriga. Mellan 1990 och 1998 fördubblades antalet studerande i komvux till en kvarts miljon. Den stora uppgången kom i samband med det s.k. kunskapslyftet för arbetslösa vuxna utan 3-årig gymnasieutbildning, som genomfördes under åren 1997-2002. Antalet högskolestuderande ökade från cirka 200 000 1990 till runt 300 000 läsåret 1997/98.

Mellan 1990 och 1995 minskade arbetskraften i åldern 16-24 år med 230 000 personer, vilket motsvarar drygt två normala årskullar. Något förenklat skulle man kunna säga att ungdomarnas utträde på arbetsmarknaden sköts upp med två år på bara de fem första åren av 1990-talet.

Sedan 1998 har antalet studerande ovanför grundskolenivån varit nära nog konstant. Högskolan har visserligen fortsatt sin expansion med ytterligare nära 100 000 studenter sedan 1997/98, men antalet komvuxstuderande är nu tillbaka på samma nivå som året före kunskapslyftet.

Beträffande personer som lämnat utbildningsåren bakom sig kan man som sammanfattning säga att inledningen av 1990-talet innebar att uppgången i kvinnornas arbetskraftsdeltagande kom av sig och förbyttes i en viss nedgång och att den tidigare svaga nedgången för männen förstärktes. De arbetslösa flerdubblades under denna period och utgjorde under flera år över åtta procent av arbetskraften i åldern 16-64 år. Bland de yngsta nådde arbetslösheten som högst över 20 procent. Till detta kan läggas att antalet latent arbetssökande, d.v.s. personer som velat och kunnat ta arbete men som av någon anledning inte sökt arbete, ökade från 37 000 år 1990 till 155 000 år 1995. Av de senare var 72 000 heltidsstuderande som sökte arbete. 1990 var motsvarande antal mindre än 10 000³.

³ Vid internationella jämförelser räknas heltidsstuderande som söker arbete som arbetslösa, medan de i den nationella statistiken förs till kategorin ”ej i arbetskraften”.

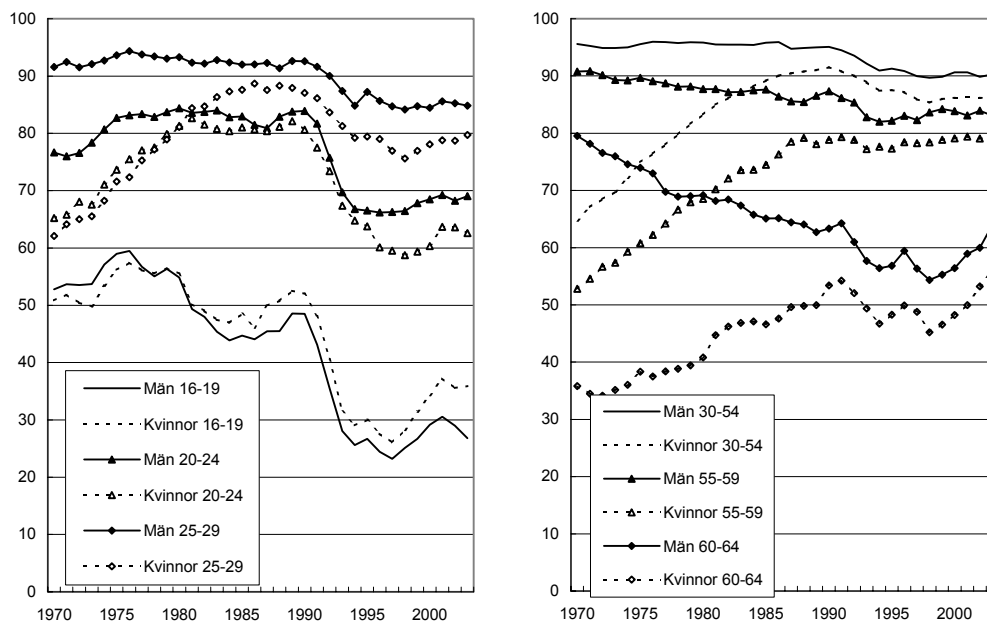
Återhämtningsperioden

Visst har det blivit bättre, men det är långt kvar till 1990 års situation på arbetsmarknaden. Det går inte att exakt bestämma när återhämtningen tog sin början. Redan 1995 ökade antalet sysselsatta, men året därpå kom ett mindre bakslag. Det var först från och med 1997 som sysselsättningen började öka kontinuerligt. Arbetskraftsdeltagandet steg i åldrarna under 30 och över 60 år och stabiliserades i åldrarna 30-59 år (diagram 4). Arbetslösheten halverades från åtta

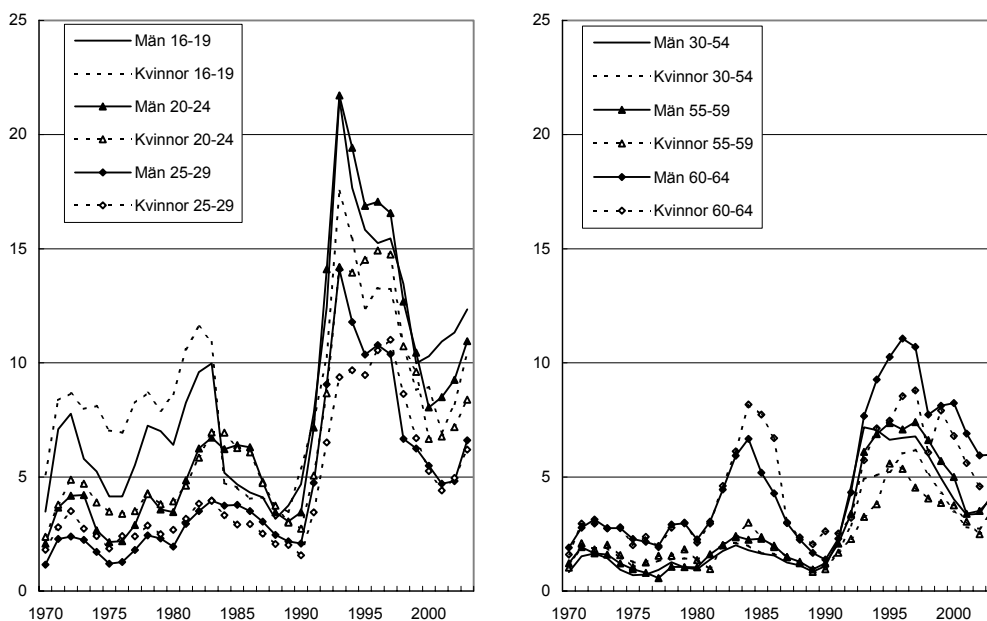
till fyra procent. Mest sjönk arbetslösheten i åldrarna under 30 år (diagram 5).

I genomsnitt för befolkningen i åldern 16-64 år var ökningen i arbetskraftsdeltagandet emellertid bara cirka tre procentenheter, och det ligger i dag nästan 10 procentenheter lägre än 1990, och trots att arbetslösheten halverats är den i dag mer än dubbelt så hög som 1990. De som har ett arbete, de sysselsatta, är fortfarande en kvarts miljon färre än 1990, trots att befolkningen i de mest "arbetsintensiva" åldrarna (20-64 år) är 300 000 större än 1990.

Diagram 4 Arbetskraftsdeltagandet i olika åldrar 1970-2003. Procent

Diagram 5 Arbetslösheten i olika åldrar 1970-2003. Procent

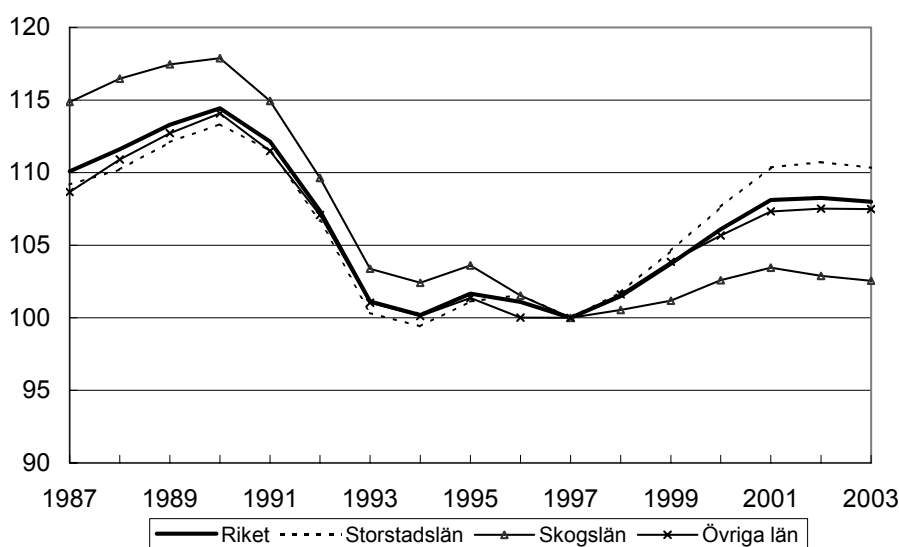
Stora regionala skillnader

Återhämtningen har varit mycket ojämnt fördelad över landet (diagram 6). Mellan 1997 och 2003 ökade antalet sysselsatta enligt arbetskraftsundersökningarna med 8,0 procent i landet totalt. I storstadsläna var ökningen 10,3 procent, medan den i skogsläna – Norrland plus Värmlands och Dalarnas län – stannade vid 2,6 procent. Till detta skall läggas att skogsläna drabbades hårdast av sysselsättningsminskningen under 1990-talets krisår.

I övriga län, d.v.s. Götaland och Svealand, exklusive storstadsläna, Värmlands och Dalarnas län, ökade sysselsättningen med 7,5 procent. Inom denna gruppen är variationerna stora, från en ökning om en à två procent (Kronobergs och Kalmar län) till mer än 13 procent (Hallands län). Man kan konstatera att universitetsläna klarat sig bra medan läna i sydöstra Sverige klarat sig betydligt sämre än genomsnittet.

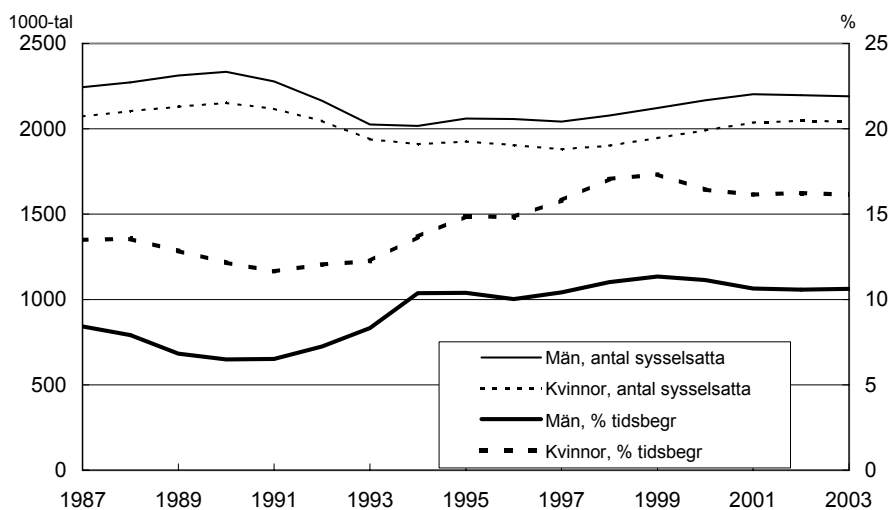
Diagram 6 Sysselsättningens utveckling i olika regioner 1987-2003.

Index: 1997 = 100

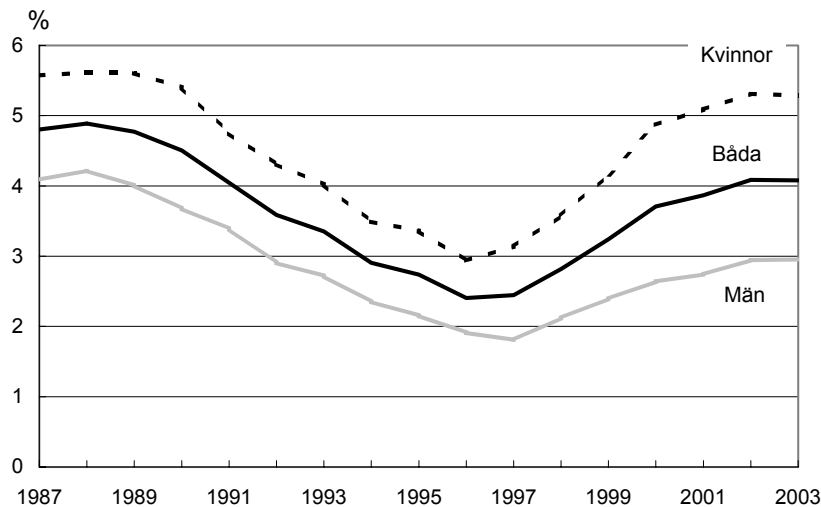
Källa: Arbetskraftsundersökningarna (AKU), SCB.

Diagram 7 Antalet sysselsatta (1000-tal) och därav andel (%) med tidsbegränsad anställning 1987-2003. Fördelning på kön

Källa: Arbetskraftsundersökningarna (AKU), SCB.

Diagram 8 Andel (%) sysselsatta som var frånvarande hela mätveckan p.g.a. sjukdom 1987-2003. Fördelning på kön

Källa: Arbetskraftsundersökningarna (AKU), SCB.

Osäkrare ställning på arbetsmarknaden

Inte nog med att andelen sysselsatta minskat och arbetslösheten ökat. Dessutom är andelen med tidsbegränsad anställning av de sysselsatta numera väsentligt högre än vid början av 1990-talet, framför allt bland ungdomar. Från att ha legat runt 9 procent steg andelen tidsbegränsat anställda till 13 procent till mitten på 1990-talet och andelen fortsatte att öka även under återhämtningsperioden under 1990-talets andra hälft (diagram 7). Bland ungdomar upp till och med 24 år skedde en fördubbling. Det är först under 2000-talet som andelen tillfälligt anställda stabiliserats och till och med minskat något. Det finns således ett klart samband mellan läget på arbetsmarknaden och andelen med tidsbegränsad anställning.

Kvinnor har under lång tid haft ungefär 5 procentenheter högre andel tidsbegränsat anställda än män. En stor del av skillnaden ligger i att vikariatsanställning är vanligt förekommande inom vård och omsorg, där många arbetar och där kvinnorna utgör 80 procent av arbetskraften.

Ökad sjukfrånvaro

Ett under senare år alltmer uppmärksammat problem är den ökande sjukfrånvaron, med drastiska ökningar av de offentliga kostnaderna som följd. Enligt arbetskraftsundersökningarna (AKU) ökade andelen som var frånvarande från arbetet under hela mätveckan från 2,4 procent 1996 till 4,1 procent 2003. Vad som uppmärksammats mindre är att sjukfrånvaron mätt på detta sätt var ännu högre vid ingången av 1990-talet. Den därpå följande krisen medförde emellertid en halvering av sjukfrånvaron (diagram 8). Ökningen sedan 1990-

talets mitt har alltså skett från en för svenska förhållanden exceptionellt låg nivå.

Bearbetningar av registerdata över hur många som fått sjukpenning⁴ någon gång under året ger samma bild som AKU; en kraftig minskning fram till mitten av 1990-talet som sedan förbytts i en snabb ökning. Vad som skiljer dagens situation från den i 1990-talets början är att sjukperioderna blivit längre och kostnaderna därför avsevärt högre.

Sjukfrånvaron ökar med stigande ålder och är mellan tre och fyra gånger så hög i åldern 55-64 år som i åldern 16-24. Kvinnornas sjukfrånvaro ligger mellan en och två procentenheter högre än männens. Variationerna över tiden gäller både män och kvinnor och i alla åldrar, dock särskilt uttalat bland 55-64-åringarna.

Som framgått ovan varierar sjukfrånvaron starkt med det allmänna läget på arbetsmarknaden. Vad dessa variationer beror på finns flera tänkbara förklaringar till. En är att även personer med hög sjuklighet kan få respektive behålla sitt jobb i högkonjunktur, vilket då höjer sjukfrånvaron. En annan förklaring som brukar framföras är att man i lågkonjunktur är rädd för att bli av med jobbet om man stannar hemma när man är sjuk, vilket håller nere sjukfrånvaron. En tredje förklaring är att ett högre arbetstempo under högkonjunkturer leder till fler sjukskrivningar.

⁴ Sjukpenning från försäkringskassan får man först från och med den femtonde sjukdagen. Under de första fjorton dagarna av sjukfrånvaron får man lön (sjuklöneperioden). Under tiden januari 1997 – mars 1998 var dock sjuklöneperioden 28 dagar.

En jämförelse med ett urval av andra länder⁵ som gjorts i en rapport till ESO (Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi) visar att sjukfrånvaron i Sverige är avsevärt högre än i exempelvis Tyskland, Finland, Frankrike, Storbritannien och Danmark. I Nederländerna och Norge ligger sjukfrånvaron däremot på ungefär samma nivå som Sverige. Variationerna över tiden är stark i dessa tre länder, med låg sjukfrånvaro i lågkonjunktur och hög i högkonjunktur. I övriga länder som ingår i jämförelsen är sambandet mellan sjukfrånvaron och konjunkturutvecklingen relativt svagt.

Den huvudsakliga förklaringen till skillnaderna är enligt rapporten att försäkringsvillkoren är gynnsammast i Nederländerna, Sverige och Norge. Länderna skiljer sig åt vad gäller exempelvis antalet karensdagar, kompensationsnivån och hur länge sjukpenning kan utgå. En annan förklarande faktor är att den tidsperiod man kan vara sjukskriven utan läkarintyg är längst i Sverige och Nederländerna. I Nederländerna krävs över huvud taget inget läkarintyg. Däremot förklarar olikheterna mellan länderna avseende de förvärvsarbetandes ålder och könsfördelning enligt ESO-rapporten endast en mindre del av skillnaderna i sjukfrånvaron.

Enligt ESO-rapporten är det "...viktigt att påpeka att Sverige skiljer sig från andra länder genom att det inte finns någon bestämd tidsgräns då ersättning för sjukpenningförsäkringen upphör. Detta är särskilt viktigt att observera i den svenska debatten, då ovanligt många är sjukskrivna ett till två år, ibland till och med längre. Detta kan, allt annat lika, bidra till att sjukfrånvaron är något högre i Sverige⁶." (ESO-rapporten, sid 15). – Å andra sidan skulle vi sannolikt ha fler förtidspensionärer och arbetslösa än vad som nu framkommer i statistiken om vi hade en fast tidsgräns för hur länge sjukpenning kan utgå.

⁵ Den svenska sjukan – sjukfrånvaro i åtta länder. Rapport till ESO, DS 2002:49. Jämförelserna grundar sig på uppgifter från respektive länders arbetskraftsundersökningar. Därigenom kan man hjälpligt komma förbi problemet med att regelsystemen varierar starkt mellan länderna. Men regelverket påverkar naturligtvis betendet och färgar därmed av sig på resultaten även i undersökningar som riktar sig till personer.

⁶ I en artikel i Svenska Dagbladet 10 oktober 2003 visar Paula Liukkonen, forskare vid Stockholms universitet, att sjukfrånvaron är högre i Finland än i Sverige om man rensar bort sjukfall som varat mer än ett år ur den svenska statistiken. I Finland kan man inte vara sjukskriven mer än 360 dagar i följd. Därefter väntar omskolning, förtidspension om arbetsförmågan är helt borta, eller öppen arbetslöshet.

4 Svensk arbetsmarknad i ett internationellt perspektiv Arbetskraftsdeltagandet

Arbetskraftsdeltagandet bland kvinnor är högre i Sverige än i våra största konkurrentländer på världsmarknaden, medan arbetskraftsdeltagandet bland svenska män ligger ungefär på genomsnittet. Skillnaderna mellan länderna är betydligt större för kvinnorna än för männen, men skillnaderna för kvinnorna har avtagit över tiden. Bland männen i de länder som ingår i jämförelsen har arbetskraftsdeltagandet sjunkit kontinuerligt under de senaste decennierna medan det stigit brant bland kvinnorna.

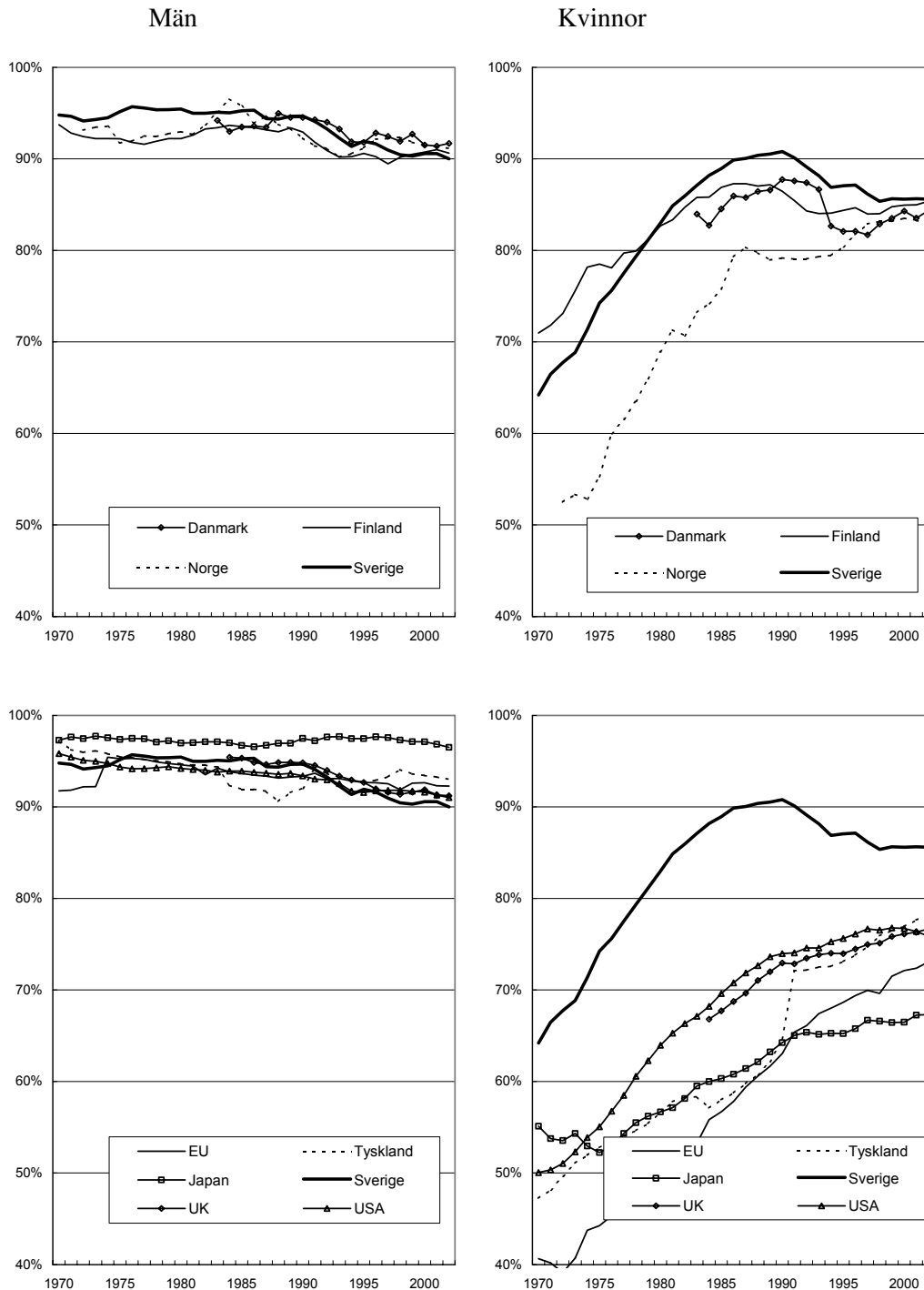
Om man begränsar jämförelsen till åldersgruppen 25-54 år, den ålder där flertalet avslutat sin utbildning och där pensionsavgångarna ännu inte satt in, finner man att kvinnorna i de nordiska länderna ligger väl samlade med ett betydligt högre arbetskraftsdeltagande än EU i genomsnitt, USA, Japan, Storbritannien och Tyskland. Den svenska krisen under 1990-talet innebar dock att övriga länder närmade sig. Medan arbetskraftsdeltagandet för svenska kvinnor sjönk markant fortsatte det att stiga i länderna utanför Norden. För de övriga nordiska länderna innebar 1990-talet på det hela taget en viss stagnation av arbetskraftsdeltagandet, åtminstone i jämförelse med utvecklingen under 1970- och 1980-talen.

För männen i åldersgruppen 25-54 år är skillnaderna i arbetskraftsdeltagande mellan länderna små. Det enda land som skiljer ut sig är Japan, som under hela perioden 1970-2003 ligger tydligt över de andra länderna i jämförelsen och där arbetskraftsdeltagandet dessutom inte sjunkit i samma grad som i de övriga länderna i jämförelsen. Nedgången sedan 1990 har varit starkare i Sverige än i jämförelseländerna, med undantag för Finland.

Även bland äldre kvinnor (55-64 år) är arbetskraftsdeltagandet högre i Sverige än i jämförelseländerna. I denna åldersgrupp är skillnaderna större mellan de nordiska länderna. Finska och danska kvinnors deltagande ligger markant lägre än norska och svenska kvinnors. Även äldre svenska män deltar i arbetslivet i högre grad än äldre män i flertalet av jämförelseländerna. Endast japanska män har ett högre arbetskraftsdeltagande medan norrmän ligger på samma nivå som svenskar.

Bland unga svenska kvinnor (16-24 år) låg arbetskraftsdeltagandet internationellt sett högt fram till 1990-talets kris, som medförde att deltagandet numera ligger ungefär på genomsnittet. För unga svenska män innebar krisen på 1990-talet att arbetskraftsdeltagande sjönk från att tidigare ha legat något över genomsnittet för jämförelseländerna till att nu vara bland de lägsta.

Diagram 9 Relativa arbetskraftstal för män och kvinnor i Sverige och ett urval av andra länder 1970-2002. Åldrarna 25-54 år

Källa: OECD:s databas grundad på medlemsländernas arbetskraftsundersökningar (LFS, Labour Force Survey). Med EU avses de länder som respektive år ingick i EU. Med Tyskland avses t.o.m. 1990 endast Västtyskland.

Arbetslösheten

Fram till 1990-talets början var arbetslösheten i Sverige lägre än i nästan alla de länder som ingår i jämförelsen (diagram 10)⁷. Endast i Norge och Japan var den lika låg som i Sverige. Detta gällde

för såväl män som kvinnor och i alla åldersgrupper. Under hela 1980-talet var arbetslösheten i EU i genomsnitt och i USA gott och väl dubbelt så hög som i Sverige.

1990-talskrisen innebar att arbetslösheten bland svenska män i åldern 25-54 år kom upp på samma nivå som i EU i genomsnitt, något högre än i Tyskland och betydligt högre än i USA. Däremot var arbetslösheten bland män i Storbritannien

⁷ Här används den internationella definitionen av arbetslöshet även för Sverige, d.v.s. heltidsstuderande som söker arbete räknas som arbetslösa.

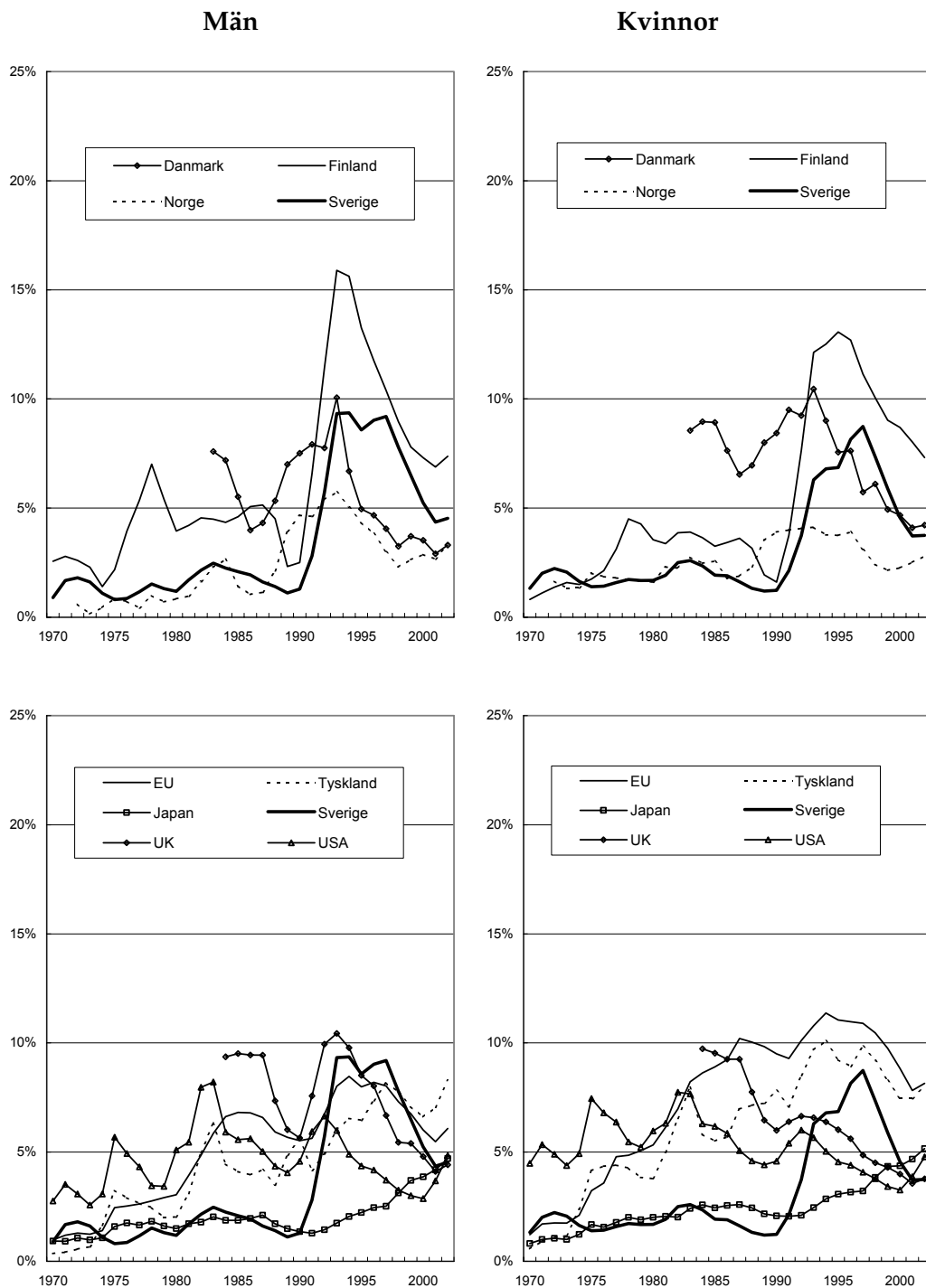
under första hälften av 1990-talet fortfarande högre eller lika hög som i Sverige. Trots att arbetslösheten bland svenska kvinnor i åldern 25-54 år mångdubblades under första hälften av 1990-talet så kom den ändå inte upp till EU-genomsnittet. Däremot var den under större delen av 1990-talet betydligt högre än bland kvinnor i samma ålder i Storbritannien och USA.

De svenska ungdomarna klarade sig relativt sett sämre. För män i åldern 16-24 år var arbetslösheten under en stor del av 1990-talet högre än i alla jämförelseländerna utom Finland. För de unga svenska kvinnorna översteg arbetslösheten den i de specificerade jämförelseländerna utom Finland, men den var fortfarande lägre än EU-genomsnittet.

Av de nordiska länderna drabbades Finland ännu hårdare än Sverige av sjunkande arbetskraftsdeltagande och stigande arbetslöshet under 1990-talet, medan Norge och Danmark klarade sig relativt väl. Bland finska ungdomar (16-24 år) nådde arbetslösheten vissa år över 30 procent och bland de äldre (55-64 år) över 20 procent. I genomsnitt över alla åldrar (16-64 år) var arbetslösheten i Finland vid mitten av 1990-talet omkring 15 procent för kvinnor och 17-18 procent för män. Motsvarande genomsnitt för Sverige var 8-10 procent för kvinnor och 10-11 procent för män.

Den återhämtning som skett på den svenska arbetsmarknaden under de senaste sex-sju åren har medfört att arbetslösheten åter är lägre än i nästan alla jämförbara länder. Sett över alla åldrar var det bland männen bara Norge och Danmark av jämförelseländerna som hade lägre arbetslöshet än Sverige 2003 och bland kvinnorna bara Norge och Storbritannien.

Diagram 10 Relativ arbetslöshet för män och kvinnor i Sverige och ett urval av andra länder 1970-2002. Aldrarna 25-54 år

Källa: OECD:s databas grundad på medlemsländernas arbetskraftsundersökningar (LFS, Labour Force Survey). Med EU avses de länder som respektive år ingick i EU. Med Tyskland avses t.o.m. 1990 endast Västtyskland.

Del 2

Inkomster och levnadsstandard

Kapitel 2

Inkomstfördelningen 1975-2002

Av Kjell Jansson, SCB/BV/EV

Åsa Karlsson, SCB/BV/EV

Petter Lundberg, SCB/BV/EV

Sammanfattning

- Sedan 1970-talet har hushållens ekonomiska standard ökat i Sverige. Ökningen har varierat mellan åren och under vissa år har den ekonomiska standarden till och med minskat. Sett över hela perioden, 1975-2002, har standarden ökat med 43 procent. Kvinnors ökade sysselsättning är en förklaring till att inkomsterna har ökat för hushållen.
- De äldre har fått det bättre tack vare det utbyggda pensionssystemet, ATP.
- Den yngre generationen har fått det sämre ekonomiskt. En orsak är att fler studerar under en längre tid, vilket senarelägger steget in på arbetsmarknaden.
- Inkomstspridningen minskade fram till början av 1980-talet – därefter ökade spridningen igen. Som mest ökade spridningen av inkomster under 1990-talet.
- Kapitalvinster påverkar inkomstspridningen. De stora kapitalvinsterna i slutet av 1990-talet och år 2000 förklarar en stor del av den ökade inkomstspridningen de åren.
- Inkomststrukturen har förändrats. I mitten av 1970-talet kom tre fjärdedelar av hushållens totala bruttoinkomst från eget arbete. Under 2002 hade den andelen minskat till omkring 64 procent. Pensioner och andra typer av transfereringar har ökat i betydelse.
- Skatten hade en betydligt större omfördelande effekt före skatteomläggningen 1990-1991. Pensionen är den transferering som har störst omfördelande effekt.

Inledning

SCB har genomfört mätningar av inkomster och inkomstfördelning sedan mitten av 1970-talet. Tidigare genomfördes inkomstundersökningar mer sporadiskt och på speciella uppdrag.

Under de knappt 30 år som undersökningen omfattar har Sverige gått igenom olika faser i ekonomin och förändringar har skett när det gäller befolkningens sammansättning. Invandringen har ändrat karaktär och det har varit stora variationer i barnafödandet. I början av perioden hade Sverige en internationellt sett hög BNP/capita men under åren har den svenska tillväxten varit lägre än i många europeiska länder.

I detta kapitel redovisas de stora dragen i utvecklingen av inkomster och inkomstfördelning i Sverige sedan 1970-talet.

Redovisningen visar på de förändringar som skett för olika befolkningsgrupper. Alla har fått det bättre men för vissa grupper har förändringarna varit större än för andra.

Redovisningen bygger på de data som SCB förfogar för tidsperioden 1975-2002. Det innebär också att vissa begränsningar finns som berör avgränsningen av hushållet. I data från 1970- och 80-talen definieras familjerna med kärnfamiljen. Barn som bor hemma hos sina föräldrar klassas som ett eget hushåll från och med det år man blir myndig, dvs. vid 18 år. Denna definition av hushåll benämns familjeenhet. För att få jämförbarhet över hela tidsperioden kommer familjenheter användas som hushållsdefinition även för 1990- och 2000-talet, trots att statistikunderlaget kan avgränsas mer relevant, med hjälp av s.k. kosthushåll¹. I de fall detta är av väsentlig betydelse kommer det att kommenteras. I avsnittet om metoder visas mer detaljerat de definitioner och avgränsningar som redovisningen bygger på.

Den bästa mätaren på de löpande ekonomiska resurser som hushållen förfogar över är disponibel inkomst. Den beskriver vad som är kvar när löner, pensioner och andra inkomster har summerats med bidrag och transfereringar och skatterna dragits ifrån. Det är vad hushållen kan använda till privat konsumtion eller sparande.

Den ekonomiska standarden för hushållen påverkas emellertid inte endast av de direkta inkomsterna utan också av den offentligt finansierade konsumtionen som riktas direkt mot hushållen. Det är frågan om olika subventioner i vård, skola och omsorgen. Det är endast en mindre del av kostnaderna för exempelvis barnomsorgen som hushållen betalar via den egna plånboken. En större del betalas via skatterna.

Antalet personer som ska leva på den disponibla inkomst ett hushåll förfogar över påverkar också den ekonomiska standarden. En trebarnsfamilj behöver högre inkomst än en ensamboende för att kunna hålla samma ekonomiska standard. För att bättre kunna jämföra inkomster mellan hushåll med olika sammansättning justeras inkomsten med en s.k. konsumtionsenhets-skala eller ekvivalensskala. I detta kapitel justeras inkomsten på samma sätt som i den officiella statistiken. Hur disponibel inkomst beräknas och hur justeringen görs, beskrivs i avsnittet om metoder.

Den ekonomiska standardens fördelning ska jämföras för befolkningen i sin helhet. För att kunna göra det görs antagandet att alla personer i samma hushåll har tillgång till samma ekonomiska standard. Antagandet innebär i praktiken att alla personer i ett hushåll får samma värde på den justerade disponibla inkomsten, dvs. att fördelningen inom hushållet är lika. Med denna teknik kan vi mäta den ekonomiska standarden för hela befolkningen och inte endast för hushållen.

1975- 2002

Inkomstökning med 43 procent

Hushållens disponibla inkomst eller den ekonomiska standarden har ökat långsiktigt sedan 1970-talet. År 2002 var medianvärdet², i fasta priser för disponibel inkomst, 43 procent högre än 1975. Det motsvarar en genomsnittlig årlig ökning på 1,3 procent.

Inkomstökningen har inte skett kontinuerligt. Vissa år har inkomsten ökat mer, andra år mindre och under vissa perioder har inkomsterna t.o.m. minskat. Från 1980 till 1983 skedde en liten minskning av inkomstnivåerna. Därefter ökade inkomsterna igen fram till början av 1990-talet. Under krisåren 1992 - 1995 minskade inkomstnivåerna igen. Upp- och nedgångarna har följt de konjunktursvängningar som präglade svensk ekonomi under perioden.

I konjunkturedgångar har effekterna på hushållens ekonomi lindrats genom att socialförsäkringarna har ökat. Vid den kraftiga nedgången i ekonomin i början på 1990-talet minskade inkomsterna för hushållen kraftigt. Socialförsäkringarna räckte inte till för att hindra att den ekonomiska standarden sjönk. Det dröjde till år 1995 innan nedgången bröts och inkomsterna för hushållen åter började stiga. Nedgången mellan 1990 och 1995 var ca 7 procent. Efter 1995 har inkomsterna ökat kraftigt. Från 1995 fram till 2002 steg inkomsten med över 22 procent eller i genomsnitt med 3 procent per år. Det är den

¹ För förklaring av kosthushåll, se metodavsnitt.

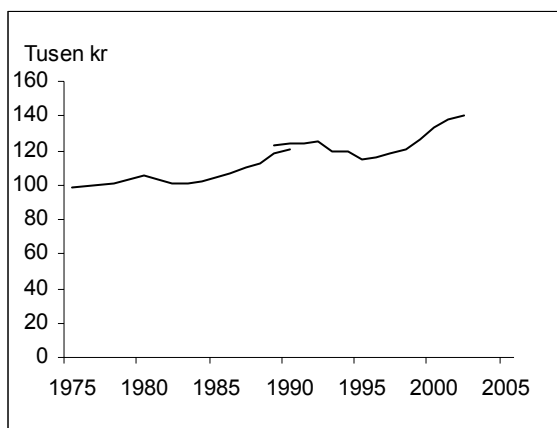
² Det värde som är mitt i fördelningen.

kraftigaste ökningen under hela mätperioden från 1975.

Skattereformen försvårar mätningarna

Jämförelser över tiden försvåras av skattereformen 1990/91. Inkomster som tidigare var skattefria blev skattepliktiga och en del förmåner värderades högre. Detta innebär att de mätbara inkomsterna blev högre. Detta markeras i diagrammen som ett brott i den utveckling som mäts.

Diagram 1 Disponibel inkomst. Medianvärde för samtliga individer i familjeenheter, 2002 års priser

Fler kvinnor förvärvsarbetar

Det finns flera faktorer bakom de förändringar i den ekonomiska standarden som inträffat sedan 1970-talet och tiden innan dess. Kvinnors ökade förvärvsarbete är en faktor som har haft inverkan på såväl inkomsternas nivå som deras fördelning. En större andel av kvinnorna arbetar numera med avlönat arbete. Hushållen har av detta skäl fått ökade inkomster.

År 2002 var det nästan lika stor andel kvinnor som män som har inkomst från arbetsmarknaden. Ser vi till de som arbetar heltid är förändringen mellan 1975 och 2002 mycket dramatisk.

Tabell 1 Andel i procent med heltidsarbete hela året, 20 - 64 år

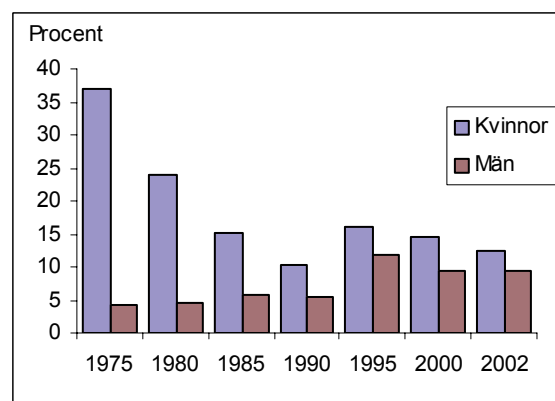
	1975	1980	1990	2000	2002
Kvinnor	29,9	32,2	40,6	45,5	46,2
Män	79,8	77,3	74,1	71,1	68,8
Samtliga	55,0	55,1	57,6	58,3	57,7

Andelen kvinnor som arbetar heltid har ökat kraftigt under perioden 1975-2002, från ca 30 procent till 46 procent. Andelen män som arbetar heltid har under samma period minskat från närmare 80 procent till 69 procent.

Det gamla begreppet hemmafru existerar knappast längre i praktiken. År 1975 var det 37 procent av sammanboende hushåll i åldern 20-

64 där kvinnan inte hade ett arbete. År 2002 var motsvarande siffra 12 procent.

Diagram 2 Andel sammanboende 20-64 år som inte förvärvsarbetar

Orsaken till att man inte förvärvsarbetar behöver inte vara att man är sysselsatt med traditionellt hemarbete. Studerande och förtidspensionärer är exempel på andra grupper som saknar förvärvsarbete. Det är inte några större skillnader i andelen som förvärvsarbetar när man jämför hushållen med barn och utan barn.

Bland ensamstående kvinnor har det däremot inte skett någon större förändring av sysselsättningen mellan 1975 och 2002.

Pensionärerna har fått det bättre

Det utbyggda pensionssystemet, ATP, har inneburit betydligt bättre villkor för de som pensionerades år 2002 än för de som gick i pension under 1970- och 80-talen. Det innebär att nytilkomna pensionärer har fått det betydligt bättre än tidigare generationers pensionärer. De förändringar som nyligen skett och fortlöpande sker i det nya pensionssystemet på 2000-talet har ännu inte fått någon inverkan på de siffror som redovisas här.

På 1970-talet var ålderspensionärerna den grupp som hade de lägsta inkomsterna. På 2000-talet har både yngre och äldre ålderspensionärer mellan 55 och 80 procent högre inkomst än tidigare generationers pensionärer.

De unga har fått det sämre

De unga har fått det ekonomiskt sämre än tidigare generationers ungdomar. Inträdet i vuxenlivet och på arbetsmarknaden sker senare. På 2000-talet går så gott som alla vidare till gymnasieutbildning. Mycket få personer under 20 år har, om man bortser från sommarjobb och andra tillfälliga jobb, en anställning. Detta har fått till följd att inträdet i vuxenlivet sker med betydligt mindre egna inkomster än vad som var fallet på 1970- och 80-talen.

Barn till ensamstående har det sämre

Barn till ensamstående lever ofta i hushåll med en mycket låg standard. Sett över hela undersökningsperioden, 1975-2002, är det en mycket stor skillnad i inkomstnivå för barn till ensamstående jämfört med barn till sammanboende. Inkomstnivån för de sammanboende barnen är nästan 40 procent högre än för barn till ensamstående. Utvecklingen sedan 1970-talet har varit mycket olika för dessa två grupper. Barn till sammanboende har ökat sin ekonomiska stan-

dard med 47 procent mot endast 7 procent för barn till ensamstående.

De högsta inkomsterna uppmäts för sammanboende utan barn. Inkomstnivån är mer än 50 procent över medianvärdet för samtliga i befolkningen. Det är också här vi hittar de grupper där ökningen av inkomsten över hela undersökningsperioden, 1975-2002, var allra störst. Sammanboende utan barn som är 50 år och äldre hade en 80-procentig ökning av inkomsten sedan 1975.

Tabell 2 Disponibel inkomst, individer i familjeenheter, median 2002 samt förändring i fasta priser

	2002	02/75 i %	95/91 i %	02/95 i %
Barn till				
ensamstående	98,8	6,8	-9,5	14,6
sammanboende	138,0	46,6	-9,4	26,3
Ensamstående 18- år	116,6	29,5	-4,7	14,8
18-29 år u barn	90,1	-3,5	-16,8	7,9
30-49 år u barn	155,9	19,6	-11,0	22,6
50-64 år u barn	155,0	44,7	-6,7	20,3
65-74 år u barn	114,3	55,9	0,3	11,8
75- år u barn	102,9	64,5	8,1	10,4
Ensamstående med barn	102,7	8,3	-7,1	13,8
Sammanboende 18- år	165,5	56,7	-6,9	24,4
18-29 år u barn	180,4	21,9	-13,6	25,7
30-49 år u barn	216,6	41,0	-7,5	21,6
50-64 år u barn	213,8	80,7	-6,1	26,9
65-74 år u barn	147,5	80,2	1,8	17,0
75- år u barn	122,1	80,9	10,6	13,5
Med 1 barn	165,8	46,1	-9,4	24,5
Med 2 barn	144,6	50,9	-8,4	26,3
Med 3+ barn	119,3	48,8	-10,3	26,1
Med barn	145,7	44,7	-8,8	25,3
Samtliga 0- år	140,8	43,1	-7,5	22,6

Ökad skillnad mellan de med och de utan arbete

I yrkesaktiv ålder, 20-64 år, har de förvärvsarbetande 171 500 kronor i disponibel inkomst vilket är mer än 50 procent högre än de som saknar en fast förankring på arbetsmarknaden. Notera att det inte endast rör sig om den enskildes inkomst utan om hushållets justerade disponibla inkomst.

Tabell 3 Disponibel inkomst, individer i familjeenheter, medianvärde 2002 samt förändring i fasta priser

	2002	02/75 i %	95/91 i %	02/95 i %
Förvärvsarbetande	171,5	42,8	-6,9	25,1
Ej förvärvsarbetande	112,9	36,8	-12,4	16,6
Studering	94,2	12,7	-13,7	15,2
Arbetslösa, sjuka, pensionärer	130,9	53,7	-9,2	19,0
Samtliga 20-64 år	158,2	42,6	-9,7	25,0

För de studerande har utvecklingen varit särskilt ogynnsam. Sedan 1975 har nivån för denna grupp ökat med endast 13 procent. De studerande har sett studiestöden ändras betydligt under åren och det har också blivit mycket svårare att få tillfälliga arbeten som kan bidra till försörjningen.

Arbetslösa, sjuka och pensionärer yngre än 65 år har däremot ökat sina inkomster mer än andra under hela perioden 1975 – 2002. Gruppen avgränsas genom att inkomsten från, arbetsmarknads- och sjukförsäkringarna tillsammans med pensioner är den största inkomstkällan bland de löpande inkomsterna. Inkomstnivån för gruppen är lägre än för de som har förvärvsarbete men arbetsmarknads- och sjukförsäkringarna tillsammans med pensionsvillkoren har ändå varit sådana att de som tillhör gruppen år 2002 har det betydligt bättre än de som tillhörde gruppen år 1975.

Avståndet mellan utrikes födda och födda i Sverige har ökat

En jämförelse av disponibel inkomst år 2002 för åldrarna 20-64 år, visar att de utrikes födda har en inkomstnivå knappt 20 procent under inkomstnivån för de som var födda i Sverige. År 1991 låg utrikes födda på en nivå som var 13 procent lägre än nivån för svenskfödda. Mellan 1991 och 2002 har inkomsten ökat med 14 procent för svenskfödda men endast med 5,5 procent för utrikes födda.

Under konjunkturedgången i början av 90-talet sjönk inkomsten med drygt 9 procent för

svenskfödda samtidigt som den sjönk med 14,5 procent för utrikes födda. Återhämtningen under senare delen av 90-talet innebar en inkomstökning med knappt 26 procent för svenskfödda och 23 procent för utrikes födda.

Invandrare från Norden hade 2002 en inkomstnivå strax under nivån för födda i Sverige. Invandrare från övriga EU-länder hade en inkomstnivå något över nivån för de svenskfödda. Invandrare från andra länder, t.ex. f.d. Jugoslavien, Iran, Irak och Turkiet, hade cirka 29 procent lägre inkomst än svenskfödda år 2002. För denna grupp var också sambandet mellan hur lång tid man varit i Sverige och nivån på inkomsten tydligast, ju längre man varit i Sverige ju högre inkomst. Under slutet av 90-talet var inkomstnivån för de som varit i Sverige 20 år eller längre ca 90 procent av de svenskföddas, motsvarande siffra för de som varit i Sverige 1-10 år var ca 60 procent.

Spridningen har ökat sedan 1980-talet

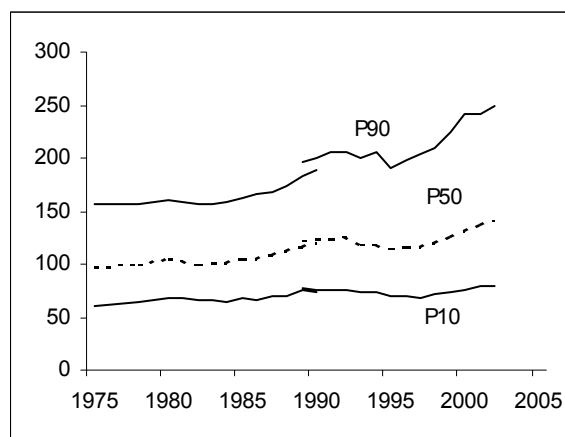
Tiden före 1975 präglades av en kraftig utjämning av levnadsstandarden i Sverige.³ En ökning av förvärvsarbete och socialpolitiska åtgärder resulterade i en utjämning av inkomsterna efter andra världskriget. Även under 1970-talet och början av 1980-talet fortsatte inkomsterna att utjämnas. Avståndet mellan de med hög inkomst och de med låg inkomst minskade.

Ett sätt att visa inkomstspridningen är att dela in befolkningen i percentilgrupper baserat på hur stora inkomsterna är. Man kan då illustrera hur utvecklingen har varit i olika skikt av inkomstfördelningen. Exempelvis avser P10 det värde som avgränsar de 10 procent som har de lägsta inkomsterna. P50 anger det mittersta värdet, medianen, medan P90 avser det värde som avgränsar de 10 procent som har de högsta inkomsterna.

I diagram 3 nedan kan vi se att inkomstspridningens utveckling har varit mest dramatisk på 1990-talet. Det är framförallt den nedgång som skedde i ekonomin under början av årtiondet som påverkade den övre halvan i inkomstfördelningen. Efter 1995 steg inkomsterna och de steg mycket kraftigt för de med de högsta inkomsterna.

³ För en kort sammanfattning se Fritzell 1991.

Diagram 3 Disponibel inkomst. Värdet som avgränsar högsta 10 procent respektive lägsta 10 procent av befolkningen, 2002 års priser

P90 var omkring 1,5 gånger större än medianvärdet (P50) 1980. År 2002 var värdet nästan 1,8 gånger större. Det omvända förhållandet gäller för det värde som avgränsar de 10 procent med de lägsta inkomsterna, där avståndet minskade. Sammantaget har gapet mellan hög och låginkomsttagare ökat sedan början av 1980-talet.

Tabell 4 Relativt avstånd till median för gränsvärdet för högsta 10 och lägsta 10 procent av befolkningen

	1975	1980	1990	2000	2002
P90 / P50	1,58	1,52	1,60	1,82	1,77
P10 / P50	0,61	0,63	0,61	0,57	0,56

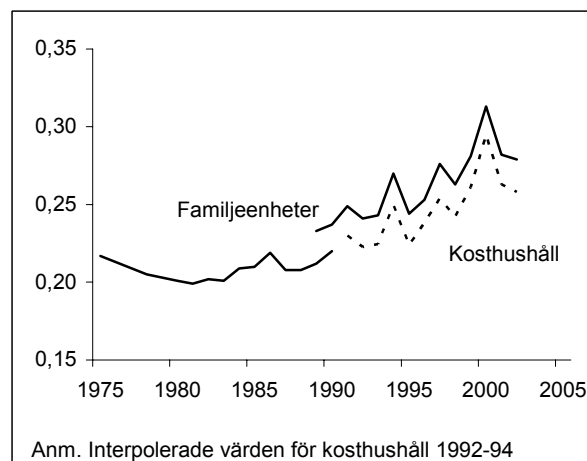
Det övergripande måttet på spridningen i inkomstfördelningen som brukar användas är Gini-koefficienten. Koefficienten kan anta ett värde mellan 0 och 1 och ett högt värde betyder stor inkomstspridning.

Det tydliga mönstret pekar på en kraftig ökning av inkomstspridningen sedan mitten av 1980-talet. Utvecklingen under 1990-talet beror främst på kraftiga kapitalvinster under denna period. Eftersom kapitalvinsterna är mycket ojämnt fördelade så påverkar detta spridningen av den disponibla inkomsten.

Inkomstspridningen i början av 2000-talet var lika stor som den var i mitten av 1960-talet. Det framkommer vid beräkningar av låginkomstutredningens material som avser inkomstförhållanden år 1967.⁴

⁴ Låginkomstutredningen var en offentlig utredning som publicerade en rad olika rapporter, bl.a. SOU 1970:34 och SOU 1971:39. Beräkningar av Gini-koefficienten för 1967 redovisas i bilaga 19 till Långtidsutredningen 1990.

Diagram 4 Gini-koefficient för disponibel inkomst

Anm. Interpolerade värden för kosthushåll 1992-94

Kapitalinkomster påverkar inkomstspridningen

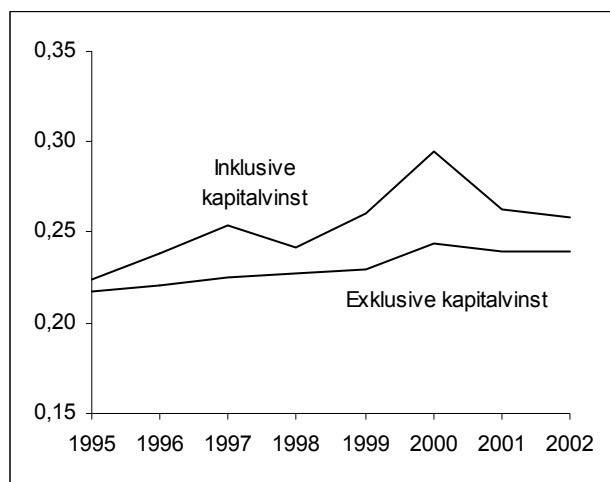
Under 1970-talet och tidigt 1980-tal var kapitalinkomsterna av marginell betydelse för hushållens ekonomi. Kapitalinkomster inkluderar både löpande inkomster, såsom räntor och utdelningar, och realisationsvinster från försäljning av olika tillgångar. Realisationsvinster eller kapitalvinster härstammar från värdestegringar på både boendekapital och finansiella tillgångar. Under andra halvan av 1980-talet steg värdet på fastigheter och aktier och kapitalinkomsterna ökade i betydelse när dessa värdeökningar realiserades. Den tillfälliga nedgången på aktiebörserna världen över under hösten 1987, fick ingen långsiktig inverkan på hushållens inkomster. Mer betydelsefull var värdetillväxten för aktierelaterade tillgångar under 1990-talet. Den kraftiga ökningen av inkomstspridningen kan till mycket stor del förklaras av ökade kapitalvinster för hushållen på 1990-talet och början av 2000-talet. Börsens nedgång de första åren på 2000-talet medförde kraftigt minskade kapitalvinster 2001 och 2002, jämfört med rekordåren 1999 och 2000. Detta är den främsta förklaringen till att inkomstspridningen har minskat något sedan år 2000.

Det kan ifrågasättas om kapitalvinster ska inkluderas i inkomsten när man gör en beskrivning av den ekonomiska välfärden. Argumentet mot är att det inte är en löpande inkomst utan en omsättning av den summerade värdeförändring som har skett för olika kapitaltillgångar. Det mest extrema är när det egna småhuset säljs efter ett livslångt boende. Den kapitalvinst som då uppstår redovisas vid taxeringen och beskattas. Men det är en inkomst som är tillfällig. Argumentet för att inkludera kapitalvinsterna är att det ändå är en reell värdestegring som påverkar den ekonomiska standarden men som kanske borde periodiseras. Kapitalvinster har inte bara

sitt ursprung i det egna boendet. Aktiemarknadens påverkan på fondsparande och direktplaceringar i aktier och andra värdepapper resulterar i realiserade värdeförändringar för flera hushåll med jämna eller ojämna intervall och som har en påtaglig inverkan på dess hushålls ekonomiska standard.

Beräkningar av inkomstfördelningen när kapitalvinster exkluderas visar fortfarande på en ökning av inkomstspridningen under 1990-talet, dock med mindre tal.

Diagram 5 Ginikoefficient för disponibel inkomst inklusive och exklusive kapitalvinst, kosthushåll

Pensionerna har både ökat och minskat inkomstspridningen

Under 1970-talet hade ålderspensionärerna de lägsta inkomsterna jämfört med andra grupper. På 2000-talet har däremot ålderspensionärer en betydligt högre inkomst än vad de som var pensionärer på 1970-talet hade. Pensionen har utjämnat inkomstfördelningen. I och med ATP-systemet och det nya pensionssystem som genomfördes på 2000-talet ändrades förhållandet för pensionärskollektivet. Innan ATP-systemet hade det stora flertalet en låg, men ganska lika pension. ATP-systemet och det nya pensionssystemet innebär ett tydligare samband mellan tidigare arbetsinkomster och vilken pension man erhåller. Det får till följd att de skillnader som finns på arbetsmarknaden följer med in i pensionsåldern. Ökad inkomstspridning under arbetsaktiv ålder medför ökad inkomstspridning när man går i pension.

Lönespridningen påverkar

Under 1990-talet har lönespridningen ökat markant och medverkat till att inkomstspridningen i slutändan har ökat. SCB:s lönestatistik visar att gränsvärdet för de 10 procent med de högsta lönerna på arbetsmarknaden är 2 gånger så stort

som värdet som avgränsar de 10 procent med de lägsta lönerna.⁵ År 1992 var motsvarande lön endast 1,8 gånger så stor.

Spridningen av löner och arbetsinkomster för heltidsarbetande är betydligt större för män än för kvinnor. Så har det varit genomgående under perioden. År 2002 var värdet som avgränsar de 10 procent med de högsta arbetsinkomsterna av de heltidsanställda männen 2,36 gånger större än inkomsten som avgränsar de lägsta 10 procenten. Motsvarande värde för heltidsanställda kvinnor var 1,97 gånger större. Spridningen har ökat genomgående både bland kvinnor och män sedan mitten av 1980-talet.

Andel med låga inkomster ökar

Vid beräkningar av andelen med låga inkomster förekommer olika metoder. En vanlig metod är att beräkna andelen som har inkomst under en viss procent av medianvärdet. Tidigare har det varit brukligt att använda mindre än 50 procent av medianen, som ett riktmärke för låga inkomster. I mätningar som används som underlag inom EU används numera 60 procent av medianvärdet som huvudalternativ vid beräkning av andelen med låga inkomster.

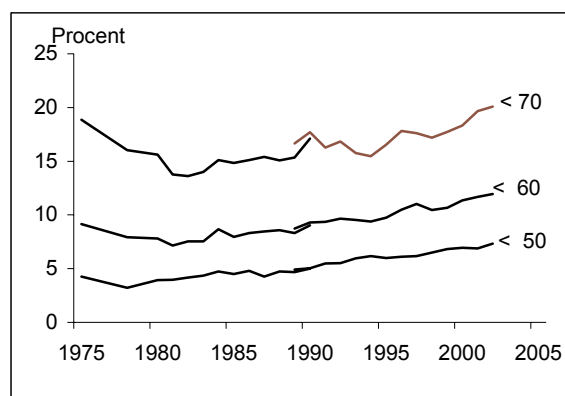
I den här redovisningen använder vi båda ovanstående metoder och kommer också att som jämförelse visa beräkningar av utvecklingen när en låginkomstgräns sätts till 70 procent av medianvärdet.

Utvecklingen av andel med låg inkomst följer samma mönster som när inkomstfördelningen beskrevs med Gini-koefficienten. En minskning fram till början av 1980-talet och därefter en ökning. Minskningen av andel med låg inkomst är mest tydlig när gränsen sätts vid 70 procent av medianvärdet. När låginkomstgränsen sätts till 50 eller 60 procent av medianvärdet är minskningen av andel med låg inkomst fram till början av 1980-talet betydligt svagare. Däremot är ökningen av andel med låg inkomst efter vändpunkten i början av 1980-talet tydlig för alla tre låginkomstgränserna. Under andra hälften av 1990-talet blir ökningen något tydligare när gränsen sätts till 70 procent av medianen.

⁵ Lönestatistisk årsbok 2002, SCB.

Diagram 6 Andel individer i familjeenheter med låg inkomst - mindre än X procent av median

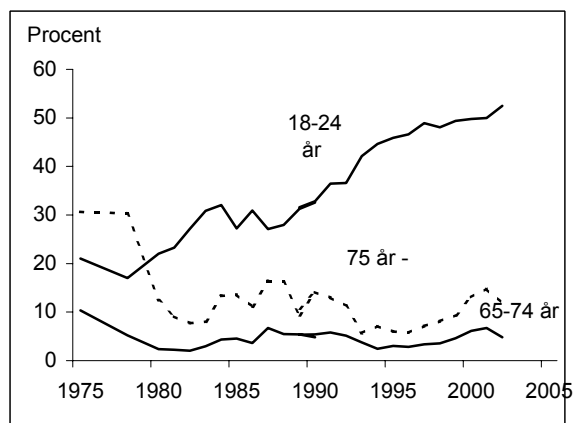
Ibland används uppgiften om andel med inkomst mindre än 60 procent av median som ett fattigdomsmått. Med fattig brukar bland annat menas att de materiella resurser som krävs för att uppnå välbefinnande och att delta i det samhälle man tillhör saknas. Det är viktigt att påpeka att inkomsten i sig inte är ett mått på om någon lever fattigt. Det är mer en signal på att det finns en risk för detta.

Många unga har en låg inkomst

Det har skett en markant förändring bland de som har en låg inkomst. Under 1970-talet dominerade de äldre pensionärerna. Allt eftersom äldre pensionärer med låg pension avlider och yngre pensionärer med högre pension tillkommer så minskar andelen bland de äldre med låg inkomst. Det motsatta gäller för ungdomar. Tidigare var det lättare för ungdomar att erhålla arbete och egna inkomster. På 2000-talet har ungdomsarbetslösheten blivit större och många studerar. Detta har medfört att andelen med låg inkomst bland de unga har ökat kraftigt. Många av dessa ungdomar får ett stort ekonomiskt stöd av sina föräldrar, framförallt de som bor hemma hos föräldrarna. Detta stöd syns inte med när hela tidsserien 1975 –2002 visas. Det beror på att vi använt det hushållsbegrepp som kallas familjeenhet där barn som är 18 år klassas som ett eget hushåll.

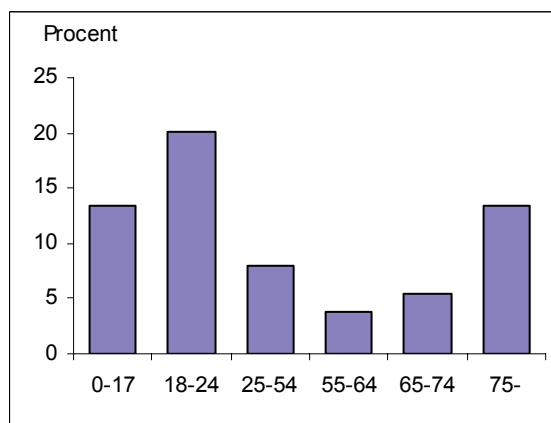
Avgränsningen av familjeenheten är mycket snäv i denna studie över de senaste 30 åren i Sverige. Data under 1990-talet medger en mer relevant avgränsning av hushåll där vuxna barn som fortfarande bor kvar hos föräldrar också ingår i föräldrahushållet och inte bildar ett eget hushåll.

Diagram 7 Andel individer i familjeenheter med inkomst < 60 procent av median

Även när vi gör beräkningar för 1990-talet då vi kan använda en mer relevant avgränsning av hushållen, s.k. kosthushåll, så framstår ungdomar som den grupp som har fått det svårare. År 2002 är det 20 procent av ungdomar i åldern 18-24 år som bor i kosthushåll där inkomsten är mindre än 60 procent av medianen. Motsvarande för personer 75 år och äldre är 13 procent. I denna mätning är just hänsyn tagen till att ungdomar som bor hos föräldrar också får räkna in föräldrarnas standard i hushållets inkomst.

Diagram 8 Andel individer i kosthushåll med inkomst < 60 procent av median 2002

Andelen med hög ekonomisk standard har också ökat över åren. De som har en inkomst som är dubbelt så stor som medianvärdet har ökat från knappt 2 procent i början av 1980-talet till över 6 procent i början på 2000-talet.

Förändrad inkomststruktur

Inkomsternas sammansättning har förändrats över tiden. I mitten av 1970-talet kom tre fjärdedelar av hushållens totala inkomst innan skatt och övriga negativa transfereringar (bruttoinkomsten), från arbete (löne- och företagarkinkomst). Tio år senare, 1985, hade löne- och

företagarinkomstens andel av bruttoinkomsten minskat med 10 procentenheter till 65 procent. Vid denna tidpunkt hade istället hushållens inkomst från pensioner och andra typer av transfereringar ökat i betydelse. År 1975 bestod knappt 12 procent av bruttoinkomsten av pensioner. Under 1985 var motsvarande andel drygt 18 procent. Under lågkonjunkturen i mitten av 1990-talet sjönk löne- och företagarinkomstens andel av bruttoinkomsten ytterligare. Samtidigt ökade andelen från pensioner och olika socialförsäkringar, som till exempel arbetsmarknadsstöd. Dessa inkomstslag har varken förr eller senare stått för en större andel av den totala inkomsten.

Stora kapitalvinster

Under slutet av 1990-talet och början av 2000-talet ökade kapitalvinsterna och med dem även kapitalinkomsterna i betydelse. År 2000, då kapitalvinsterna var som störst, kom nästan 12 procent av hushållens bruttoinkomst från inkomst av kapital. Detta kan jämföras med 1975 då kapitalinkomster stod för ca 3 procent av de totala inkomsterna. Efter år 2000 har andelen av bruttoinkomsten som kommer från inkomst av kapital minskat till omkring 7 procent.

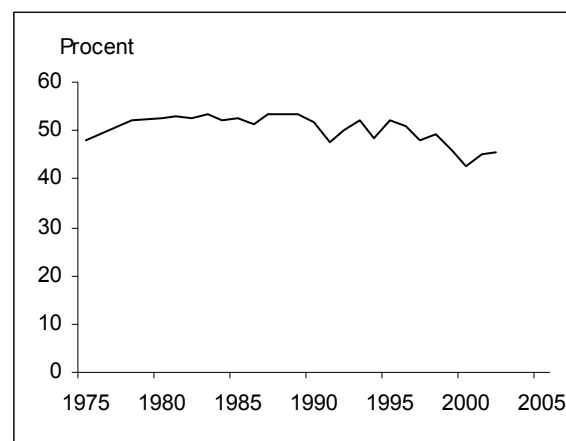
Omfördelning

Fördelning av inkomster som genereras direkt på marknaden, dvs. direkta inkomster från arbete i form av lön och företagarinkomster tillsammans med kapitalinkomster (faktorinkomst), visar hur inkomstfördelningen kan vara om man bara tar hänsyn till dessa inkomster. Fördelningen av faktorinkomst är betydligt ojämnare än vad fördelningen av disponibel inkomst är. Skillnaden mellan dessa två inkomstbegrepp är samhällets system med olika transfereringar och direkta skatter.

Genom att studera hur fördelningen mellan dessa inkomstbegrepp ändras kan man få ett mått på den omfördelnde effekt som skatter och transfereringar har. Den procentuella förändringen av Gini-koefficienten beräknas, dvs. Gini-koefficienten för faktorinkomst minus Gini-koefficienten för disponibel inkomst dividerat med koefficienten för faktorinkomsten:

$$[(\text{Gini}_{\text{faktorink}} - \text{Gini}_{\text{disponibel ink}}) / \text{Gini}_{\text{faktorink}}] * 100$$

Diagram 9 Omfördelning av transfereringar och skatter. Procentuell förändring av Gini-koefficient

Tabell 5 Inkomsternas fördelning på olika inkomstslag.

År	Löne- och företagarinkomst	Kapital	Pension	Övriga socialförsäkringar	Generella bidrag	Bostadsstöd	Socialbidrag	Bruttoinkomst	Skatt	Övriga negativa transfereringar	Disponibel inkomst
1975	75,8	3,2	11,8	4,6	2,7	1,7	0,2	100	29,5	0,4	70,1
1980	69,2	4,1	15,6	6,0	3,3	1,7	0,2	100	28,6	0,3	71,0
1985	65,6	5,0	18,1	6,2	3,4	1,3	0,5	100	29,0	0,5	70,5
1990	65,1	6,2	16,8	7,5	3,0	1,0	0,4	100	31,0	0,5	68,5
1995	60,6	5,3	19,8	8,5	3,4	1,6	0,9	100	28,9	0,6	70,5
2000	60,3	11,8	16,8	6,6	2,9	0,9	0,6	100	30,9	0,5	68,6
2002	63,7	6,7	18,6	6,5	3,1	0,9	0,5	100	28,4	0,7	70,9

De sammantagna effekterna över hela tidsperioden visar en relativt jämn omfördelningseffekt. Den direkta inkomsten från marknaden eller faktorinkomsten (arbete och kapital) har en spridning som medför att Gini-koefficienten får ett värde i spannet 0,400 – 0,500. När direkta skatter och transfereringar har fått verka uppmäts Gini-koefficienten inom intervallet 0,200 – 0,300. För de olika åren medför det en reducering av inkomstspridningen med ca 50 procent men med en minskande effekt under 1990-talet.

De olika delarna i skatte- och transfereringssystemet har däremot ändrat karaktär under perioden. Det framkommer när analysen görs stegvis. Först mäts Gini-koefficienten för inkomsterna från marknaden, dvs. inkomsterna från arbete och kapital. Sedan mäts fördelningen när man lägger till pensionerna. Den procentuella förändringen av Gini-koefficienten får beteckna den omfördelning som pensionerna medför.

Tabell 6 Inkomstspridning för olika inkomstslag, Gini-koefficient

	1975	2002
A = Faktorinkomst från arbete och kapital	0,418	0,514
B = A + pensioner	0,327	0,392
C = B + övriga socialförsäkringar	0,313	0,354
D = C - direkta skatter	0,255	0,328
E = D + skattefria bidrag	0,218	0,279

I nästa steg läggs övriga socialförsäkringar till, dvs. sjuk- och föräldrapenning samt arbetsmarknadsstöd. När vi sedan har fått alla skattepliktiga inkomster kan man se vilken effekt själva beskattningen har. Då mäts spridningen efter skatt. Som sista steg tas också de skattefria bidragen med, både de generella som studiestöd och barnbidrag men också de behovsprövade som bostads- och socialbidrag.

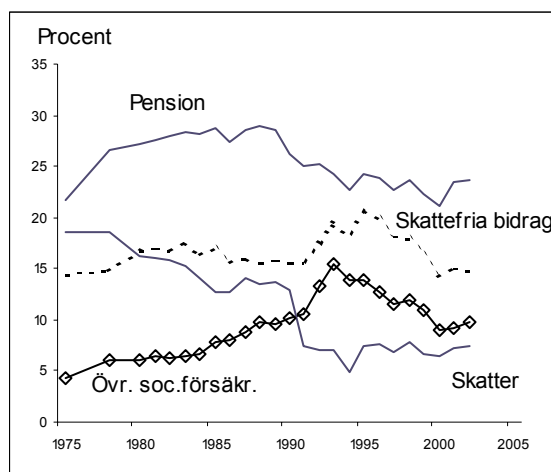
Genom att beskriva inkomstspridningen i dessa steg kan vi få en bild av hur mycket de olika systemen påverkar den direkta fördelningen.

Den klart tydligaste omfördelningen har pensionerna. Det är i det närmaste självklart att pensioner ska omfördela kraftigt mellan inkomster från arbete och kapital till inkomster efter pensioner.

Det sker ändå en förändring av pensionernas omfördelande effekt över tiden. Det beror på att pensionerna har förändrats kraftigt över åren. År 1975 hade ATP-systemet endast verkat i 15 år och många hade en mycket liten pension. Många med en mycket liten pension och betalade ingen skatt på pensionen. Allteftersom ATP-systemet har fått verka har flera fått högre pension med

resultat att man också har fått betala skatt på pensionen. Dessutom medför både det gamla ATP-systemet och det nya pensionsystemet som ska verka i framtiden att pensionen bygger på den inkomst man tidigare har haft. En hög inkomst under arbetslivet ger en högre pension. Det innebär att pensionen bevarar en del av den inkomstspridning som ändå arbetsmarknaden står för.

Diagram 10 Omfördelning av skatter och transfereringar

Övriga socialförsäkringar har ändrats över tiden. Föräldraförsäkringen har byggts ut vilket innebär att under tiden hemma med barn behålls en stor del av den inkomst man hade när man arbetade. Sjukersättningarna har ändrat karaktär, framförallt efter 1990. Karensdagar och sänkta ersättningsnivåer har införts och arbetsgivare får numera svara för den första sjukdomsperioden. Tiden för denna sjuklön har ändrats flera gånger. Den stora konjunkturberoende socialförsäkringen är arbetsmarknadsstödet. Det syns också tydligt när det gäller utvecklingen under 1990-talets djupa ekonomiska kris. Socialförsäkringar fick en tydligt ökad omfördelande effekt när arbetslösheten ökade och folk hade svårt att få jobb. Under samma tid ser man också att de skattefria bidragen ökade sin omfördelande effekt. Det är framförallt de ökade bostadsbidragen under början av 1990-talet samt socialbidragen som fick en mycket tydlig effekt på omfördelningen.

Skatten omfördelar mindre

Skatten har däremot inte varit konjunkturkänslig. Skatten hade en långt tydligare omfördelande profil före skatteomläggningen 1990-91. På 1970-talet omfördelade skatten mest efter pensionerna. Med skattereformen ändrades skattebasen och marginalskatter begränsades. Det är en tydlig minskning av skattens omfördelande effekt efter skatteomläggningen 1990/91. Efter

skattereformen har skatten den minsta påverkan på inkomstfördelningen av de olika faktorerna i analysen. Några spår syns också av den värnskatt som infördes 1995 då marginalskatten höjdes och ett ytterligare skikt i skatteskalen infördes.

Analysen är statisk

Man kan använda denna analys för att översiktligt beskriva omfördelningen i samhället. Man måste emellertid vara observant på de svagheter analysen ändå har. Dels är analysen statisk. Den förutsätter att de ingående systemen är oberoende av varandra, dvs. att lönebildningen sker oberoende av hur pensions- och arbetsmarkandsförsäkringar samt skatterna är utformade. Man kan utgå från att utformningen av socialförsäkringar och skatter påverkar de inkomster som genereras på arbetsmarknaden. Fanns inte ett utbyggd so-

cialförsäkringssystem skulle lönebildningen påverkas med lägre arbetsgivaravgifter och krav från löntagare att man skulle ha ett starkare stöd i inkomstryggheten direkt från arbetsmarknaden.

Samma sak gäller beskattningen. De direkta inkomstskatterna påverkar också lönebildningen på arbetsmarknaden. Speciellt gäller det om det finns tydliga och kraftiga skillnader i marginalskatter för olika löntagargrupper.

Utöver dessa svagheter i modellen måste man vara medveten om att omfördelningen finansieras inte endast av direkta skatter och allmänna egenavgifter på inkomster. Även skatter och avgifter på konsumtionen används för finansiering av olika bidragssystem. De indirekta skatterna och avgifterna ingår inte i omfördelningsanalysen.

Metod

Datamaterialet

De data som används i denna rapport är, där inte annat anges, hämtade från SCB:s undersökning **HEK – hushållens ekonomi**, tidigare kallad HINK (Hushållens inkomster). HEK är en undersökning som görs årligen bland ett urval av befolkningen. Populationen består av samtliga hushåll och individer som var folkbokförda i landet någon gång under undersökningsåret.

Urvalsstorleken har under åren varierat mellan ca 10 000 och ca 19 000 individer (hushåll).

Resultatet av undersökningen redovisas som officiell statistik en gång om året.

Individredovisning

I denna rapport redovisas den disponibla inkomsten på individnivå. Det bygger på antagandet att fördelningen inom hushållet är lika. I praktiken innebär det att alla individer erhåller sitt hushålls disponibla inkomst. Med denna teknik kan vi mäta den ekonomiska standarden för hela befolkningen och inte endast för hushållet.

När befolkningen redovisas efter ålder är individerna klassade efter sin egen ålder. I redovisning efter hushållstyp får samtliga individer den klassning som gäller för hushållet.

Definitioner och förklaringar

Kosthushåll är det hushåll som utgörs av alla personer som bor i samma bostad och har gemensam ”hushållning”. Ett kosthushåll kan också bestå av flera generationer, syskon eller kompisar som bor tillsammans och har gemensam hushållning

Familjeenhet är ett snävare begrepp än kosthushåll. Alla sammanboende eller ensamstående, som är 18 år eller äldre, utgör en egen familjeenhet. Det innebär att ungdomar som fyllt 18 år, men bor kvar hos föräldrarna, räknas som en egen familjeenhet.

Disponibel inkomst är summan av alla skattepliktiga och skattefria inkomster minus skatt och övriga negativa transfereringar. Två begrepp redovisas i rapporten, disponibel inkomst inklusive kapitalvinst/kapitalförlust⁶ och disponibel inkomst exklusive kapitalvinst/kapitalförlust.

Det bör understrykas att den i undersökningen använda disponibla inkomsten inte är en full-

ständig mätare av ekonomisk välfärd i vid mening. Utanför mätningarna ligger bl.a. egen produktion i hemmen, nyttan av offentlig konsumtion samt eventuella ”svarta” inkomster.

För att bättre kunna göra jämförelser av disponibel inkomst och ekonomisk köpkraft mellan olika typer av hushåll justeras inkomsten. Det görs med hjälp av ett viktsystem där konsumtionen är relaterad till hushållets sammansättning. Den disponibla inkomsten divideras med den konsumtionsvikt som gäller för hushållet.

I denna rapport används den konsumtionsenhets-skala som föreslogs i utredningen om Förbättrad statistik om hushållens inkomster, SOU 2002:73. Skalan bygger på budgetberäkningar utförda av Konsumentverket och underlag för bedömning av en baskonsumtion som kan beräknas för olika hushållstyper. Baskonsumtionen innefattar utgifter för normal försörjning, bl.a. boendet, barnomsorg, lokala resor och semester.

Konsumtionsenhets-skala

Ensam vuxen och första vuxen i samboförhållande	1,00
Andra vuxen i samboförhållande	0,58
Ensamstående med delat boende	1,12
Ytterligare vuxen	0,61
Barn 0-19 år	0,48

Kapitalvinst utgörs av den eventuella vinst som uppkommer vid försäljning (realisering) av tillgångar, t.ex. aktier, fonder eller fastigheter. Fr.o.m. 1992 är kapitalvinsterna bruttoberäknade. Tidigare års kapitalvinster omfattar enbart de beskattningsbara inkomsterna.

För att redovisa ojämnheten i inkomst- och förmögenhetsfördelningen används **Gini-koefficienten**. Ojämnheten i fördelningar kan beskrivas med en s.k. Lorenzkurva, utifrån vilken man beräknar Gini-koefficienten. Koefficienten kan anta ett värde mellan 0 och 1. Om endast ett hushåll innehar all inkomst blir värdet 1 och om alla hushåll har lika inkomst blir värdet 0. Ett högt värde på koefficienten visar alltså på större ojämnheten än ett lågt värde.

Percentilgrupper

När man sorterar alla individer efter disponibel inkomst i stigande ordning kan man dela in befolkningen i olika grupper. P10 avser det värde som avgränsar de 10 procent som har de lägsta inkomsterna. P50 anger det mittersta värdet, medianen, medan P90 avser det värde som avgränsar de 10 procent som har de högsta inkomsterna.

⁶ kapitalvinst/kapitalförlust var tidigare benämnd reavinst/reaförlust

Referenser

Fritzell, J. 1991. *Icke av marknaden allena: Inkomstfördelningen i Sverige*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

Jansson, K. 1990, *Inkomst och förmögenhetsfördelningen 1967-1987*, Bilaga 19 till Långtidsutredningen 1990, Stockholm: Allmänna förlaget.

SCB, 2002, *Rekordåret 2000, Reavinster och reaförluster, förmögenhet*. Örebro: Statistiska centralbyrån.

SCB, 2004, *Inkomstfördelningsundersökningen 2002*, Statistiska meddelanden HE 21 SM 0401. Örebro: Statistiska centralbyrån.

SOU 2002:73, *Förbättrad statistik om hushållens inkomster*. Betänkande av Utredningen om översyn av den ekonomiska statistiken. Stockholm: Fritzes.

Medlingsinstitutet och SCB, 2003, *Lönestatistisk årsbok 2002*. Örebro: Statistiska centralbyrån.

Kapitel 3

Inkomstutveckling och inkomststruktur i kommunerna 1983–2002

Av Hans Heggemann, SCB/BV/BI
Håkan Schultz, SCB/BV/BI

Sammanfattning

- Medelinkomsten (den sammanräknade förvärvsinkomsten för befolkningen 20–64 år) i Sverige ökade markant mellan 1983 och 1990 samt mellan 1995 och 2002. Båda perioderna var ökningen räknat i fasta priser ca 25 procent. Mellan 1990 och 1995 däremot minskade inkomsten med 7 procent.
- Kvinnors inkomst som andel av mäns ökade mellan 1983 och 1993 från 63 till 72 procent. Därefter var avståndet i stort oförändrat in på 2000-talet. År 2002 innebar dock att kvinnors inkomst nådde sin hittills högsta nivå i förhållande till mäns inkomst, 73 procent.
- Medelinkomsten i Stor-Stockholm är 16 procent högre än medelinkomsten för hela riket. Skillnaden har ökat markant efter 1995 då medelinkomsten i Stor-Stockholm låg 11 procent högre än i hela riket.
- Den andel av inkomsten som består av förtidspension/sjukbidrag, arbetslöshetsstöd och sjukpenning (FAS-andelen) var år 2002 något större än 1983, 10,2 procent mot 9,8 procent, men markant mindre än 1995 då den låg på 12,8 procent. Skillnaden mellan könen 2002 var drygt 5 procentenheter, vilket var en större differens än någon gång tidigare.
- FAS-andelen ökade kraftigt under lågkonjunkturen, från 10,6 procent 1990 till 13,8 procent 1993, men minskade därefter kontinuerligt t.o.m. 2001 då andelen var 9,8 procent.
- FAS-andelen är mindre i Stor-Stockholm än i hela riket, 6,8 procent mot 10,2 procent, och skillnaden har ökat kontinuerligt. År 1983 var andelen i Stor-Stockholm 7,6 procent mot 9,8 procent i hela riket.

1. Inledning

Denna artikel visar den sammanräknade förvärvsinkomstens utveckling och sammansättning mellan 1983 och 2002 för befolkningen i åldrarna 20–64 år. Artikeln belyser främst regionala skillnader, dvs. skillnader mellan kommuner i olika delar av landet, och skillnader i inkomstutveckling mellan kvinnor och män. Däremot görs ingen kommungruppering efter näringslivsstruktur eller liknande. Förutom för hela perioden 1983–2002 beskrivs utvecklingen för tre delperioder – 1983–1990, 1990–1995 och 1995–2002 – för att belysa skillnader i utveckling före, under och efter lågkonjunkturen i början av 1990-talet.

Det första delen av artikeln redovisar inkomstens utveckling i stort i Sveriges kommuner. Hur utvecklades inkomsten i t.ex. storstadsområdena, där befolkningen har ökat, jämfört med i kommunerna i Norrland där befolkningen har minskat? Har storstadsområdena haft bättre inkomstutveckling, och om det är så, hade de bättre utveckling både under högkonjunkturen och under lågkonjunkturen?

Fortsättningen av artikeln handlar om hur den del av den sammanräknade förvärvsinkomsten som består av förtidspension/sjukbidrag, arbetslöshetsstöd och sjukpenning utvecklades under perioden. Detta görs genom att visa hur stor andel av inkomsten som består av förtidspension/sjukbidrag, arbetslöshetsstöd och sjukpenning under delperioderna.

Summan av förtidspension/sjukbidrag, arbetslöshetsstöd och sjukpenning förkortas FAS i artikeln och summans andel av den sammanräknade förvärvsinkomsten kallas FAS-andel. (Observera att övriga skattepliktiga transfereringar, främst föräldrapenning, inte ingår i FAS-andelen.) Om FAS-andelen i en kommun är större än i riket totalt visar det att befolkningen i åldrarna 20–64 år i denna kommun i större omfattning än befolkningen i hela riket försörjer sig på skattepliktiga transfereringar som ersättning för att man inte arbetar. Vi ska bl.a. besvara frågan om FAS-andelen är markant mindre i storstadsområdena än i Norrlandskommunerna. Vi ska också visa hur FAS-andelen påverkades under högkonjunkturen och lågkonjunkturen.

Att minska FAS-andelen är av intresse för samhället. Regeringen satte också i slutet av 1990-talet upp som mål att antalet personer (omräknat till heltid) som försörjs av förtidspension/sjukbidrag, arbetslöshetsstöd och sjukpenning skulle minska kraftigt.

Medelinkomsten 2002 för befolkningen 20–64 år var 217 000 kronor. För kvinnor var beloppet 183 000 kronor och för män 251 000 kronor. Mellan 1983 och 2002 ökade medelinkomsten med 45 procent, räknat i fasta priser. För kvinnor var ökningen 58 procent, för män 36 procent. Kvinnors inkomst har därmed närmast sig mäns inkomst. År 1983 uppgick kvinnors inkomst till 63 procent av mäns; år 2002 hade andelen ökat till 73 procent.

Ojämn inkomstutveckling 1983–2002

Inkomstökningen och den minskade skillnaden mellan kvinnors och mäns inkomster har dock inte varit resultatet av en kontinuerlig process. Detta framgår av diagram 1 och 2. Både 1983–1990 och 1995–2002 ökade medelinkomsten med ca 25 procent. Mellan 1990 och 1995 däremot, under lågkonjunkturen, minskade medelinkomsten med 7 procent.

Kvinnors medelinkomst närmade sig mäns både under högkonjunkturen 1983–1990 och under lågkonjunkturens första år 1991–1993. Mellan 1993 och 2001 däremot var avståndet mellan kvinnors och mäns inkomster i stort detsamma. År 2002 innebar dock att kvinnors inkomster ökade mer än mäns och att kvinnors medelinkomst som andel av mäns medelinkomst nådde den högsta nivån hittills, 73 procent. Om vi nu är inne i en period där kvinnors inkomster närmar sig mäns återstår att se.

Underlaget till artikeln är hämtat från **Inkomst och taxeringsregistret (IoT)** som bl.a. omfattar Skatteverkets deklarationsmaterial (taxeringsuppgifter och kontrolluppgifter) och uppgifter från befolkningsregistret. Populationen i artikeln är den folkbokförda **befolkningen 20–64 år** den 31 december respektive år. Vi har för hela perioden 1983–2002 använt den kommunindelning som gällde 2002.

Den sammanräknade förvärvsinkomsten används som inkomstmått i artikeln. Den sammanräknade förvärvsinkomsten består av den skattepliktiga inkomsten (exklusive kapitalinkomsten), dvs. lön och inkomst av näringsverksamhet samt skattepliktiga transfereringar som förtidspension, A-kassa, sjukpenning och andra ersättningar från försäkringskassa. Varje gång begreppet inkomst förekommer i artikeln avses den sammanräknade förvärvsinkomsten.

2. Inkomstutvecklingen 1983–2002

Stora skillnader mellan kommunerna

Det är stora skillnader mellan kommunerna när det gäller medelinkomsten. (Se diagram 3.) Höginkomstkommunerna finns i Stor-Stockholm och i viss mån Stor-Malmö. Många av kommunerna med låga medelvärden ligger i norra Sverige.

Också inkomstutvecklingen 1983–2002 skiljer sig markant mellan kommunerna. Detta framgår av diagram 4. Störst ökning hade Danderyd (69 procent) och minst ökning Malmö (24 procent). I 13 av landets 289 kommuner var ökningen större än 60 procent och i nästan var tredje kommun över 50 procent. I tre kommuner var ökningen mindre än 30 procent och i var sjunde kommun mindre än 40 procent. I drygt hälften av kommunerna ökade medelinkomsten med mellan 40 och 50 procent.

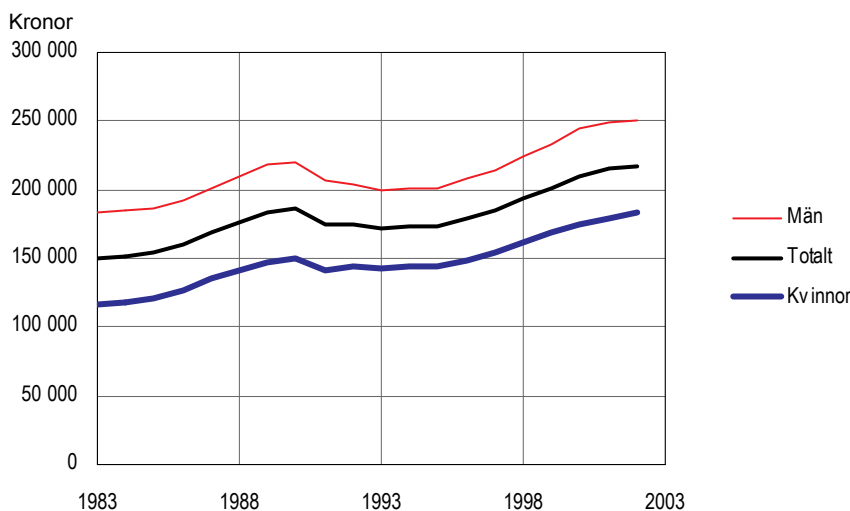
De flesta kommunerna i Stor-Stockholm hade bättre utveckling än medel liksom många kommuner i Västra Götalands län. Minst ökning hade främst kommuner i Norrland, men också Botkyrka, Landskrona och Malmö, kommuner med en stor och växande andel utrikes födda, hade dålig utveckling. Kommuner med universitet/högskolor, med en växande andel studerande med låga inkomster, hade i många fall också dålig utveckling.

De geografiska skillnaderna när det gäller inkomstutvecklingen var tydligast 1995–2002 (diagram 7) då framför allt kommuner i Stor-Stockholm hade bra inkomstutveckling. Då skilj-

de det 34 procentenheter mellan den kommun som ökade mest (Danderyd 47 procent) och den som ökade minst (Jokkmokk 13 procent). I 20 kommuner var ökningen större än 30 procent och i var tredje kommun större än 25 procent. Ingen kommun i Norrland nådde upp till den genomsnittliga ökningen för hela riket som var drygt 25 procent. Fyra kommuner ökade med mindre än 15 procent och var femte kommun med mindre än 20 procent. Med några få undantag var detta kommuner i Norrland och i Värmland. I drygt 75 procent av landets kommuner ökade medelinkomsten 1995–2002 med mellan 20 och 30 procent.

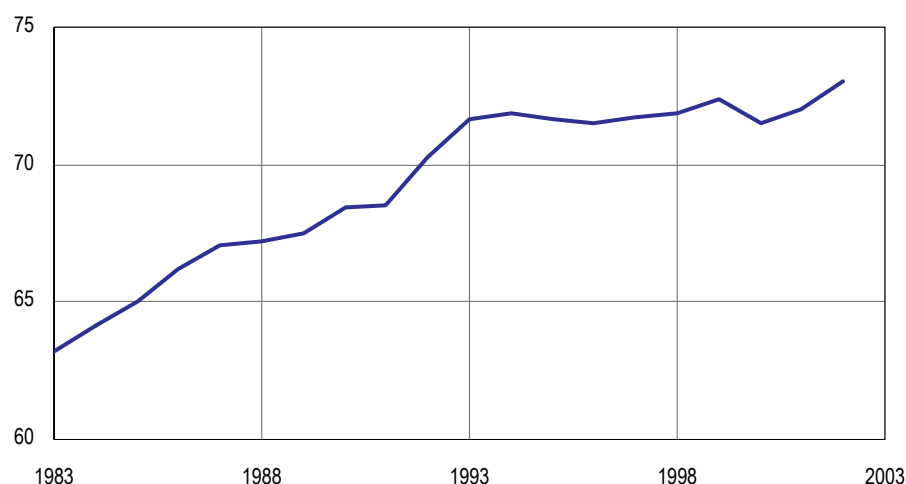
Diagram 5 visar utvecklingen mellan 1983 och 1990. Då var utvecklingen jämnare och skillnaden mellan kommunerna mindre. Det skiljde mindre än 20 procentenheter mellan Sjöbo, som ökade mest (36 procent), och Solna, som ökade minst (17 procent). Knappt var tionde kommun ökade med mer än 30 procent och knappt var tjugonde med mindre än 20 procent. I ca 85 procent av kommunerna ökade medelinkomsten med mellan 20 och 30 procent. Under denna period av god konjunktur var det, kanske något förvånande, endast 9 av Stor-Stockholms 23 kommuner som hade bättre utveckling än medel för riket, medan ca två tredjedelar av kommunerna i Norrland hade det. En stor andel av de kommuner som hade sämre utveckling än riket var samlade i ett sammanhängande område i centrala Svealand.

Diagram 1. Sammanräknad förvärvsinkomst (medelinkomst i fasta priser) 1983–2002

Diagram 2. Kvinnors inkomst i procent av mäns inkomst 1983–2002

Procent

Inkomstminskning under lågkonjunkturen 1990–1995

Inkomstutvecklingen mellan 1990 och 1995 visas i diagram 6. Då ökade medelinkomsten i endast sju kommuner; som mest i Munkfors med drygt 2 procent. Mellan Munkfors och den kommun som hade sämst utveckling, Lund, skiljde 15 procentenheter. I över 70 procent av kommunerna låg minskningen på mellan 3 och 8 procent. Skillnaden i utveckling mellan kommunerna var således mindre under lågkonjunkturen, då inkomsterna minskade, än under perioderna före och efter, då inkomstkurvorna pekade uppåt. Bland de 25 kommuner som hade sämst utveckling fanns bl.a. Stockholm och tio andra kommuner i Stor-Stockholm samt Göteborg, Malmö, Uppsala, Linköping och Norrköping. Bland kommunerna med minst dålig utveckling fanns många kommuner i Norrland och i Värmland. Endast sju kommuner i Stor-Stockholm hade bättre utveckling än riket och endast två kommuner i Norrland hade sämre utveckling än riket.

Var femte kommun hade bättre inkomstutveckling än medel under alla tre delperioder. Dessa kommuner ligger, med några få undantag, i och i närheten av storstadsområdena, framför allt Stor-Göteborg, eller i Småland. 20 kommuner hade sämre utvecklingen än medel alla tre delperioder. En grupp består av kommuner med universitet/högskola (Eskilstuna, Norrköping, Växjö, Kalmar, Borås, Karlstad, Örebro, Östersund, Härnösand och Umeå) med en växande andel studerande med låga inkomster. En annan grupp består av kommuner i Stockholms län (Upplands-Väsby, Järfälla, Södertälje, Botkyrka, Haninge och Nynäshamn) och i Stor-Malmö (Malmö, Landskrona, Burlöv och Klippan) med en stor och växande andel utrikes födda.

Sammantaget har vi alltså sett att inkomstutvecklingen för kommunerna i Stor-Stockholm var relativt svag både under de goda tiderna 1983–1990 och under lågkonjunkturen 1990–1995. De flesta Norrlandskommuner hade bättre utveckling båda dessa perioder. Däremot ökade inkomsten betydligt mer i Stor-Stockholm än i övriga landet under högkonjunkturen 1995–2002. Det resulterade i att ökningen sett till hela perioden 1983–2002 blev större i de flesta av Stor-Stockholms kommuner än i riket. Detta gäller framför allt kommunerna i centrala Stor-Stockholm. Däremot hade kommuner i utkanten av Stor-Stockholm, med stor andel utrikes födda, sämre utveckling.

Genom åren har det skett ett antal **förändringar som påverkar inkomststatistikens jämförbarhet över tid**. Skattereformen 1990/1991 var en sådan förändring. För inkomståret 1991 skapades det då nya inkomstbegreppet sammanräknad förvärvsinkomst. För att kunna jämföra inkomsten 1991–2002 med tidigare år har vi därför skapat ett jämförbart inkomstmått för 1983–1990. Den sammanräknade förvärvsinkomsten dessa år består av inkomst av tjänst, inkomst av annan fastighet, inkomst av tillfällig förvärvsverksamhet, inkomst av jordbruksfastighet och inkomst av rörelse.

Diagram 3. Sammanräknad förvärvsinkomst 2002

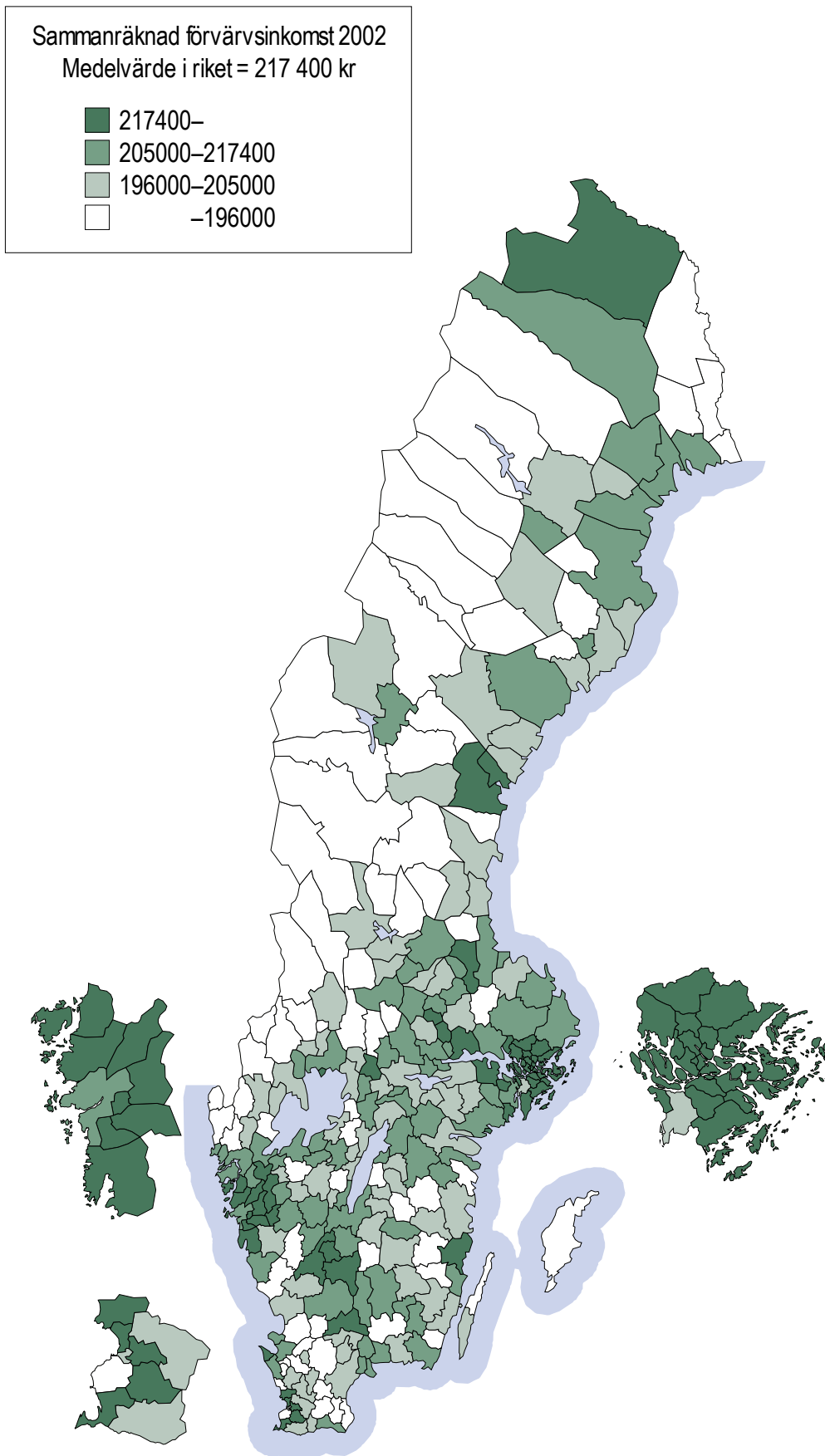

Diagram 4. Ökning av medelinkomsten 1983–2002

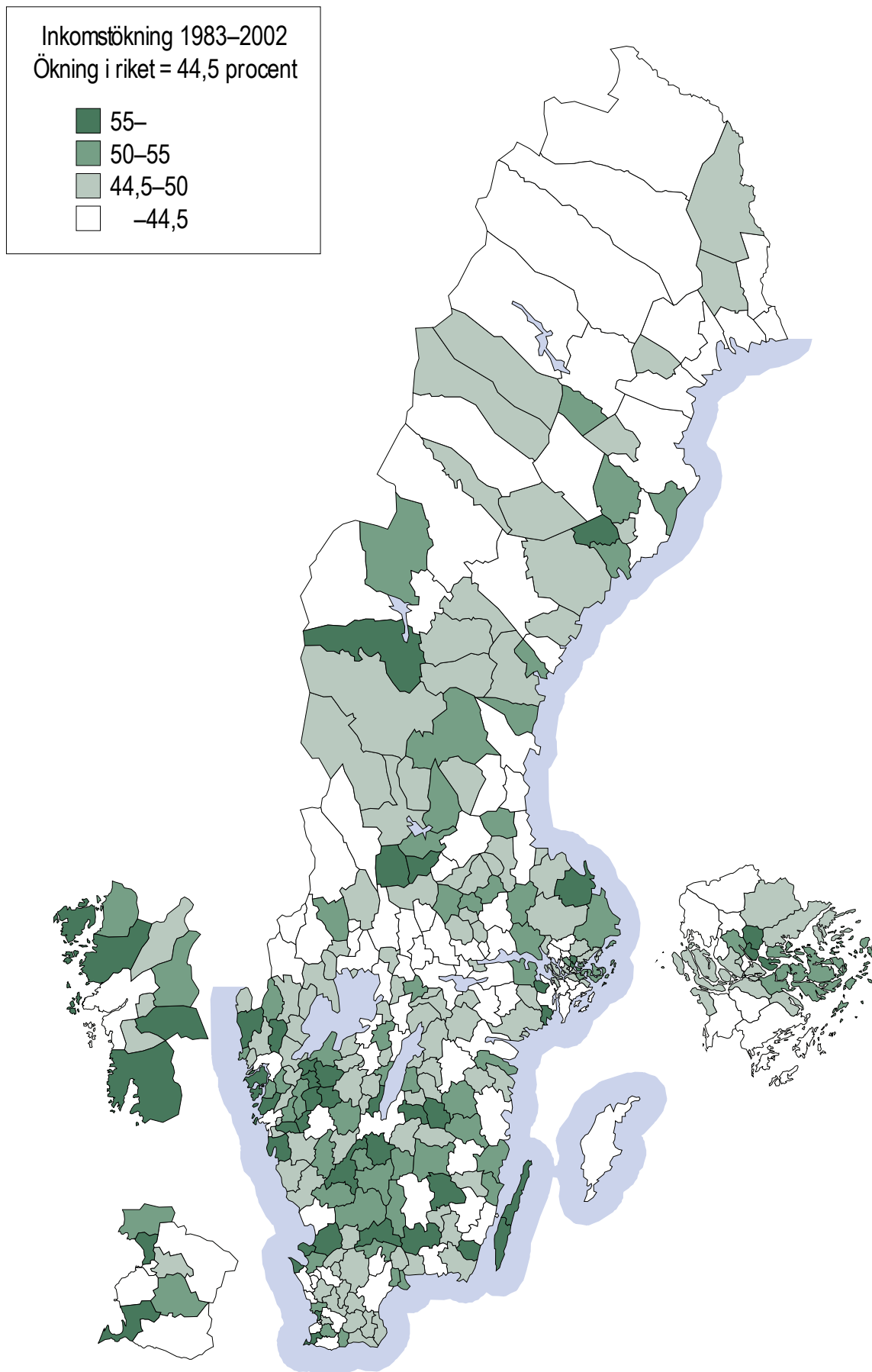

Diagram 5. Ökning av medelinkomsten 1983–1990

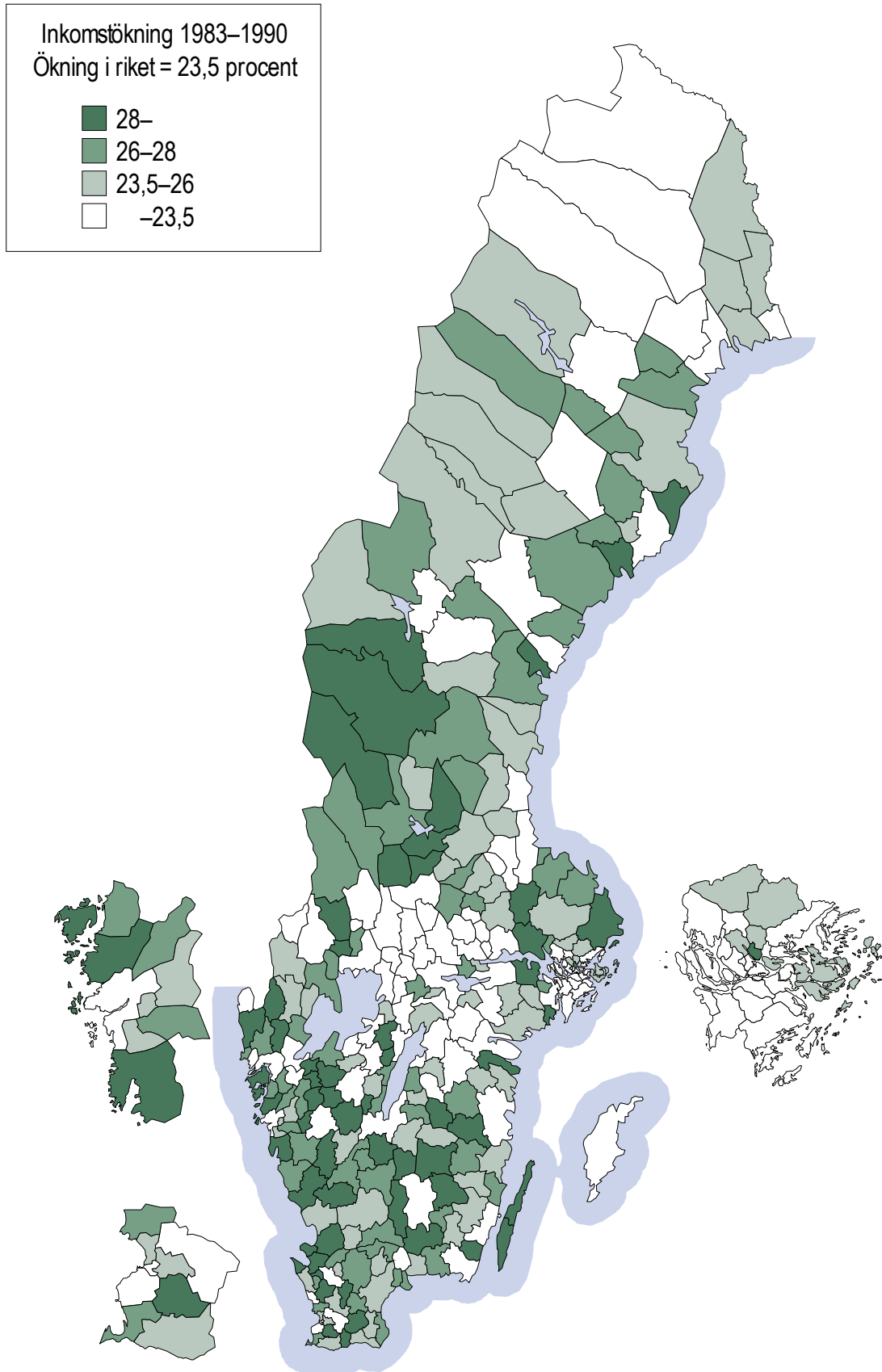

Diagram 6. Ökning av medelinkomsten 1990–1995

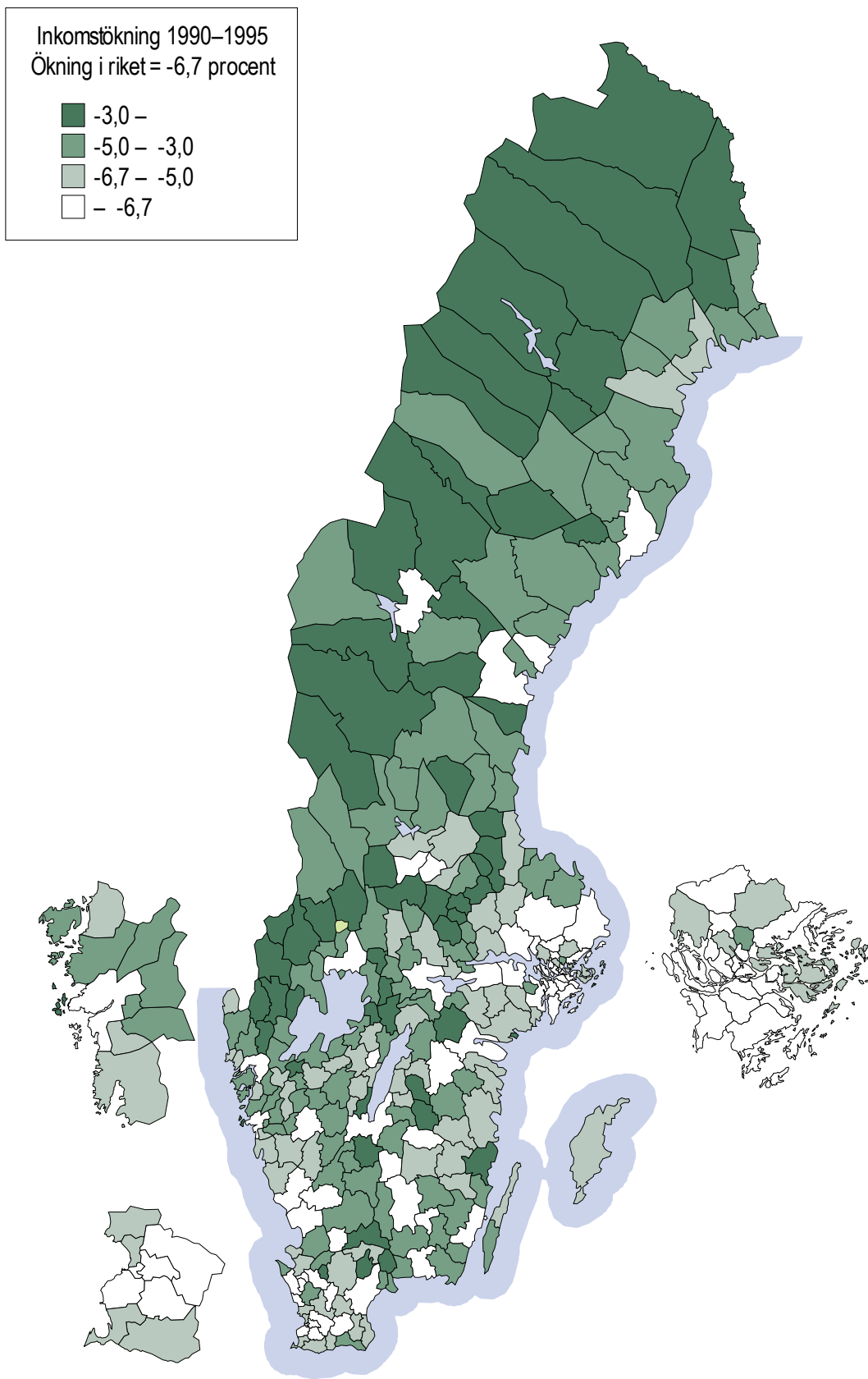
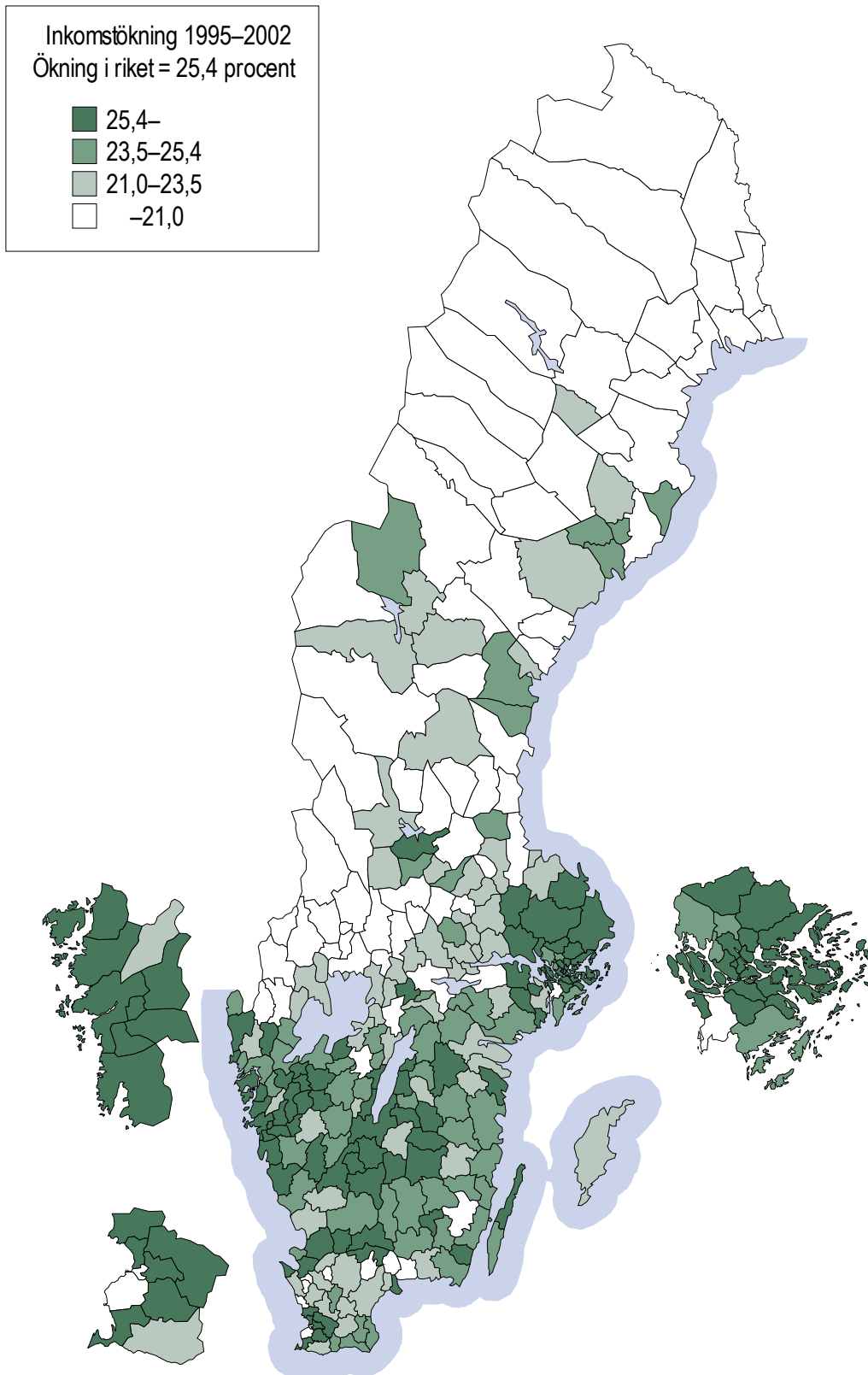

Diagram 7. Ökning av medelinkomsten 1995–2002

Tabell 1. Inkomstutveckling 1983–2002, 1983–1990, 1990–1995, 1995–2002. Rangordning av kommunerna. De 10 kommuner med bäst respektive sämst utveckling. Procent

1983–2002

1.	Danderyd	69
2.	Vårgårda	68
3.	Grästorp	67
4.	Öckerö	67
5.	Torsås	66
6.	Ydre	66
7.	Essunga	63
8.	Tjörn	63
9.	Berg	61
10.	Orust	61

280.	Härnösand	33
281.	Haparanda	33
282.	Örebro	33
283.	Burlöv	32
284.	Jokkmokk	32
285.	Hällefors	31
286.	Landskrona	30
287.	Umeå	30
288.	Botkyrka	26
289.	Malmö	25

1983–1990

1.	Sjöbo	36
2.	Gagnef	35
3.	Vårgårda	35
4.	Grästorp	34
5.	Hylte	34
6.	Torsås	34
7.	Båstad	33
8.	Essunga	33
9.	Vansbro	33
10.	Berg	32

280.	Södertälje	20
281.	Fagersta	19
282.	Botkyrka	19
283.	Örebro	19
284.	Nora	19
285.	Munkfors	18
286.	Hällefors	18
287.	Jokkmokk	18
288.	Malmö	18
289.	Solna	17

1990–1995

1.	Munkfors	2
2.	Bengtstors	2
3.	Eda	1
4.	Storfors	1
5.	Fagersta	1
6.	Kiruna	0
7.	Överkalix	0
8.	Pajala	0
9.	Bjurholm	0
10.	Sandviken	0

280.	Haninge	-10
281.	Göteborg	-11
282.	Sjöbo	-11
283.	Strängnäs	-11
284.	Malmö	-11
285.	Umeå	-12
286.	Botkyrka	-12
287.	Uppsala	-12
288.	Danderyd	-13
289.	Lund	-13

1995–2002

1.	Danderyd	47
2.	Lidingö	37
3.	Vaxholm	35
4.	Nacka	35
5.	Täby	34
6.	Sundbyberg	34
7.	Lomma	33
8.	Solna	33
9.	Sollentuna	33
10.	Uppsala	32

280.	Eda	17
281.	Hällefors	17
282.	Kiruna	17
283.	Munkfors	16
284.	Torsby	16
285.	Forshaga	16
286.	Haparanda	15
287.	Bengtstors	14
288.	Årjäng	13
289.	Jokkmokk	13

Åldersstrukturen påverkar medelinkomsten i kommunerna

Skillnaderna i inkomst mellan olika kommuner kan till viss del förklaras av att åldersstrukturen varierar. Yngre personer har lägre inkomst än äldre. När man genomför en åldersstandardisering för den sammanräknade förvärvsinkomsten 2002 blir medelinkomsten därför högre i kommuner med förhållandevis stor andel unga. Störst blir ökningen för Lund (11 %), följt av Umeå (8 %) och Uppsala (6 %), dvs. universitetskommuner. Rangordnar man kommunerna efter medelinkomsten utan att åldersstandardisera ligger Lund på plats 166, Umeå på plats 200 och Uppsala på plats 75. Om man istället rangordnar dem efter de standardiserade värdena hamnar Lund på plats 40, Umeå på plats 65 och Uppsala på plats 37.

Medelinkomsten i universitets- och högskolekommuner påverkas också av att de unga där har betydligt lägre inkomst än unga i andra kommuner. Som exempel kan nämnas att i Lund hade en 24-årig man 2002 en medelinkomst på 68 000 kronor. I nästan 75 procent av kommunerna låg motsvarande belopp över 150 000 kronor och i 15 kommuner över 200 000 kronor.

I nästan 90 procent av kommunerna blir medelinkomsten lägre vid standardisering. Skillnaderna blir dock inte lika kraftiga som för universitetskommunerna. Störst blir minskningen för Lomma, följt av Vellinge, Ekerö och Hammarö. I dessa kommuner minskar medelinkomsten med drygt 4 procent vid standardisering. Dessa kommuner har, i motsats till kommuner med universitet/högskola, relativt liten andel invånare i åldrarna 20–29 år.

3. FAS-andelens utveckling 1983–2002

Den sammanräknade förvärvsinkomsten består av flera olika delar. När det gäller den del av inkomsten som består av förtidspension/sjukbidrag, arbetslöshetsstöd och sjukpenning (FAS-andelen) ligger det i samhällets intresse att beloppen som betalas ut ska minska. I slutet av 1990-talet satte regeringen också upp som mål att dessa utgifter skulle minska kraftigt.

År 2002 var FAS-andelen 10,2 procent, dvs. drygt en tiondel av den sammanräknade förvärvsinkomsten för befolkningen mellan 20 och 64 år bestod av förtidspension/sjukbidrag, arbetslöshetsstöd och sjukpenning. FAS-andelen var större för kvinnor än för män under hela perioden 1983–2002. År 2002 var andelen 13,2 procent för kvinnor och 8,1 procent för män. Det var den största skillnaden mellan könen under hela perioden.

Arbetslöshetsstöd består främst av ersättning från arbetslöshetskassa och utbildningsbidrag för arbetsmarknadsutbildning. Sjukpenning omfattar i artikeln även arbetsskadeersättning och rehabiliteringsersättning.

För **sjukpenning** gäller fr.o.m. 1992 att arbetsgivaren betalar sjuklön för de första 14 sjukdagarna. Sjuklönebeloppen ingår därför inte i sjukpenningen men är ändå en del av den sammanräknade förvärvsinkomsten. År 2002 uppgick den totala sjukfrånvaron, enligt Riksförsäkringsverket till drygt 100 miljoner dagar. Ca 16 miljoner av dessa dagar var antingen karensdagar eller dagar med sjuklöneersättning från arbetsgivaren. Sjukpenningbeloppet skulle således vara ca 15 procent högre om sjuklöneersättningen räknades in. Hur det ser ut t.ex. i olika kommuner vet vi däremot ingenting om.

En faktor som påverkar FAS-andelen är att det finns ett **inkomsttak för de ersättningar som utbetalas vid förtidspension/sjukbidrag, arbetslöshetsstöd och sjukpenning**. Har man högre inkomst än taket täcker ersättningen inget av det inkomstbortfallet. Upp till taket blir effekten på FAS-andelen när man t.ex. är sjuk ungefär lika stor oavsett inkomst. För den med högre inkomst blir effekten lägre. Som exempel får en person med en årsinkomst på 500 000 kronor lika stor sjukersättning som en som har 300 000 kronor. FAS-andelen blir dock mindre för den som har högre inkomst eftersom det utbetalda beloppet sätts i relation till en högre inkomst. FAS-andelen blir därmed lägre i kommuner och befolkningsgrupper där många har inkomster som överskrider taket, även om FAS-beloppen är lika stora. Detta skulle man kunna justera genom att från inkomsten dra ifrån alla belopp som överskrider inkomsttaket. Detta har vi dock inte gjort i denna artikel.

Ökning för kvinnor, minskning för män

FAS-andelen var 0,4 procentenheter högre 2002 än 1983, men utvecklingen har gått i olika riktningar för kvinnor och män. Detta visas i diagram 8. För kvinnor var andelen två procentenheter högre 2002 än 1983; för män nästan en procentenhet lägre. Skillnaderna mellan könen har därmed ökat från drygt två procentenheter 1983 till drygt fem procentenheter 2002. Hur denna ökning är fördelad mellan FAS-andelens olika komponenter återkommer vi till.

Också delperioderna uppvisar olika utveckling för könen. Mellan 1983 och 1990 ökade FAS-andelen med 0,8 procentenheter. Andelen låg stilla för män men ökade med 1,8 procentenheter för kvinnor. Detta berodde nästan uteslutande på ökande sjukskrivningstal för kvinnor. Mellan 1990 och 1995 ökade FAS-andelen med 2,2 procentenheter. Ökningen var då större för män; 2,5 procentenheter mot 1,7 för kvinnor. Detta berodde främst på att män tidigare och i större omfattning

än kvinnor drabbades av arbetslöshet under lågkonjunkturen. FAS-andelen nådde därmed under lågkonjunkturen sin hittills högsta nivå. Under den ekonomiska uppgång som följde därefter minskade FAS-andelen betydligt mer för män. Minskningen mellan 1995 och 2002 var 2,5 procentenheter; 3,4 procentenheter för män mot 1,3 för kvinnor. Kraftigare ökning av sjukskrivningstalen för kvinnor och större minskning av arbetslöshetstalen för män förklarar den ökade differensen.

Som tidigare nämnts har kvinnors medelinkomst närmast sig mäns. Den främsta anledningen till detta är att kvinnor arbetar i allt större omfattning. Men det var alltså endast mellan 1983 och 1993 som kvinnors inkomster närmade sig mäns och avståndet var därefter i stort konstant t.o.m. 2001. Detta trots att kvinnors arbetstid fortsatte att närma sig mäns även efter 1993. Den ökade arbetstiden för kvinnor har efter 1993 således inte resulterat i att kvinnor har fått relativt sett högre inkomst. Detta kan förklaras av att kvinnors inkomster närmade sig mäns inkomster kraftigt under lågkonjunktrens första år då arbetslösheten främst drabbade män. När arbetslösheten senare drabbade också kvinnorna i den offentliga sektorn upphörde utjämningen av inkomsten. Högkonjunkturen som följde innebar i första skedet en återhämtning för männen på arbetsmarknaden, vilket medförde att kvinnors inkomster fortsatta att ligga kvar på samma nivå i relation till mäns. Att FAS-andelen har ökat mer för kvinnor än för män under senare år är en annan förklaring till att kvinnors inkomst inte närmast sig mäns. De

ökade sjukskrivningstalen för kvinnor har naturligtvis resulterat i ett inkomstbortfall.

Kraftiga skillnader mellan kommunerna

FAS-andelen varierar kraftigt mellan kommunerna. Diagram 9 visar att det framför allt är i kommuner i Stor-Stockholm som andelen är liten medan andelen är stor i de flesta kommuner i Norrland. År 2002 var andelen minst i Danderyd (2,9 procent). I ytterligare 18 kommuner, varav 12 i Stor-Stockholm, var andelen mindre än 7 procent. Av kommunerna i Stor-Stockholm var det endast Botkyrka som överskred medelvärdet för riket. Av kommunerna utanför storstadsområdena var det främst kommuner i Jönköpings län som låg markant under medelvärdet för riket.

Störst FAS-andel hade Haparanda (25 procent). De drygt 50 kommuner som hade en FAS-andel över 15 procent ligger, med ett par undantag, i Norrland och i Värmland/Bergslagen. Den främsta orsaken till de höga andelarna i dessa kommuner är att arbetslösheten är hög och att arbetslöshetsstödet därför ligger på en markant högre nivå än riksgenomsnittet. Ingen kommun i Norrland låg under medelvärdet för riket 2002. Lägst andel i Norrland, nästan 11 procent, hade universitetskommunen Umeå som har en relativt stor andel unga i sin befolkning.

Diagram 8. FAS-andelen för kvinnor och män 1983–2002

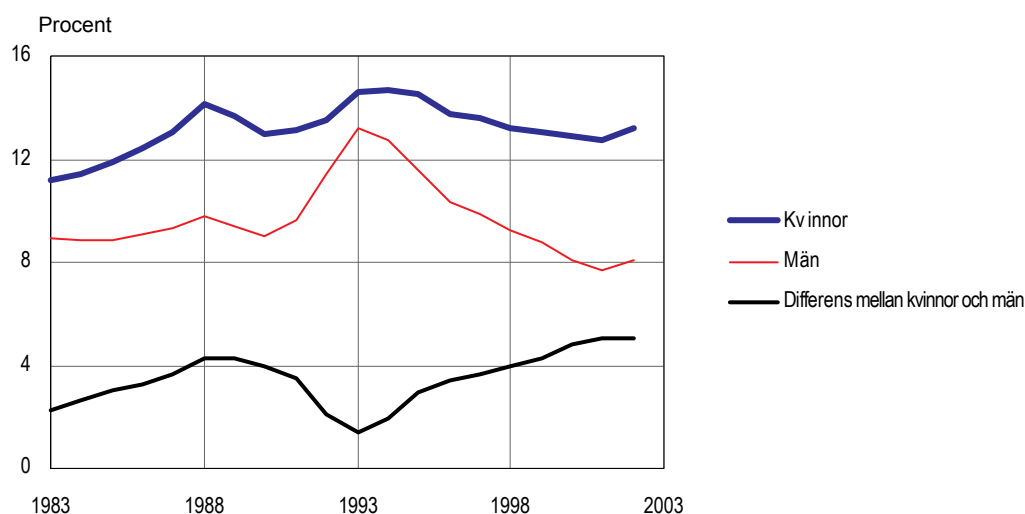

Diagram 9. FAS-andelen 2002

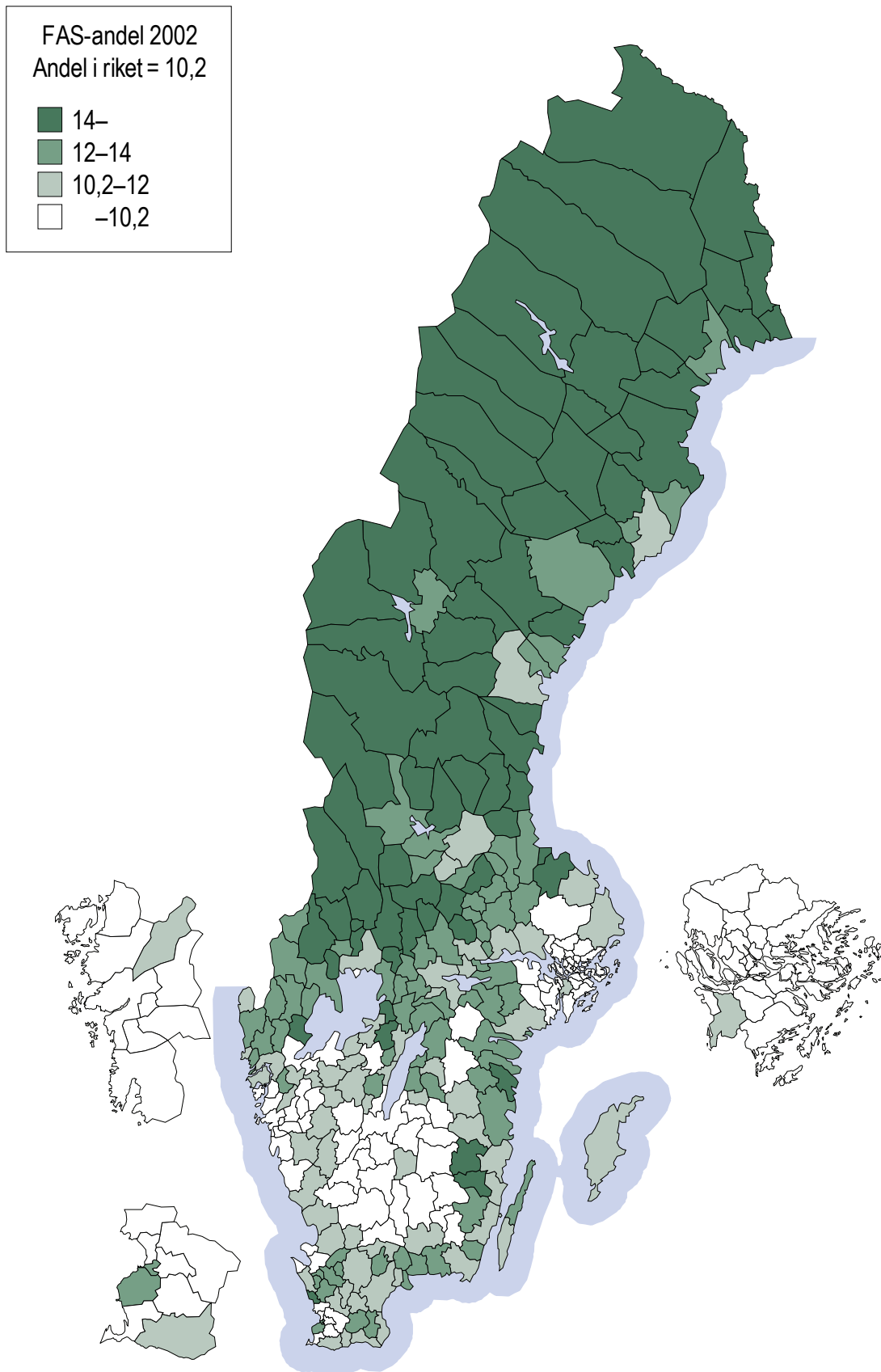

Diagram 10. Förändring av FAS-andelen mellan 1983 och 2002

I drygt 50 kommuner var FAS-andelen lägre 2002 än 1983. (Se diagram 10.) I mer än 80 procent av kommunerna var andelen således högre 2002. Att ökningen för hela riket ändå var relativt liten förklaras till stor del av en kraftig minskning i Stockholm och Göteborg, nästan 2 procentenheter. Denna minskning beror på betydligt lägre tal 2002 än 1983 för både sjukpenning och förtidspension. I Malmö däremot ökade andelen. Störst minskning av FAS-andelen mellan 1983 och 2002 hade Hofors (3 procentenheter). Jokkmokk ökade mest (8 procentenheter) och i många andra Norrlandskommuner var andelen också betydligt större 2002 än 1983. Samtidigt minskade andelen i vissa kommuner i Norrland, t.ex. Kiruna och Dorotea. De flesta kommuner där andelen minskade ligger annars i och i närheten av Stor-Stockholm och Stor-Göteborg samt i Småland.

Mellan 1983 och 1990 ökade andelen främst i kommuner i Norrland men även i flera kommuner i Skåne. Markant större ökning av sjukskrivningstalen låg bakom ökningen i dessa kommuner. Av de 25 kommuner där andelen ökade mest ligger åtta i Norrbottens eller Västerbottens län, åtta i Skåne län och tre i Dalarnas län. Däremot fanns sex av Västernorrlands åtta kommuner bland de 15 kommuner där andelen minskade mest mellan 1983 och 1990. I Västernorrland berodde det på en större minskning av förtidspensionen än för hela riket. Av de 40 kommuner där FAS-andelen minskade tillhör endast två Stor-Stockholm.

När det gäller utvecklingen mellan 1990 och 1995 är det svårare att se geografiska mönster. Bland de 20 kommuner där FAS-andelen ökade mest fanns tolv av länen representerade. Också bland de 20 kommuner där FAS-andelen minskade mest fanns tolv län representerade. Kommuner i Stor-Stockholm hade dock, med ett undantag, en bättre utveckling än riket. Det kan förklaras av en

inte fullt lika stor ökning av arbetslöshetstalen som för riket som helhet.

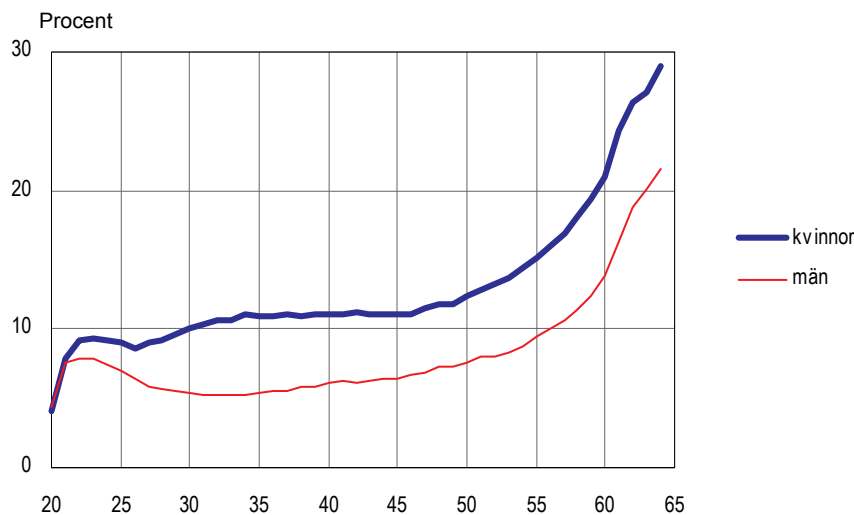
Mellan 1995 och 2002 minskade FAS-andelen med 2,5 procentenheter, främst beroende på en minskning av arbetslöshetstalen. FAS-andelen ökade i endast sju kommuner, varav fem i Norrland. I nio kommuner minskade FAS-andelen med över 5 procentenheter. De kommuner där andelen minskade kraftigt hade i de flesta fall stor arbetslöshet under lågkonjunkturen. Högkonjunkturen som följde, med sjunkande arbetslöshet, innebar att dessa kommuner återhämtade sig från mycket höga FAS-andelar under lågkonjunkturen.

Större FAS-andel för äldre

FAS-andelen är inte lika stor i alla åldrar. Av diagram 11 framgår att andelen är betydligt större bland äldre än bland yngre. För 30-åringar låg andelen 2002 för kvinnor på 10 procent och för män på drygt 5 procent, vid 50 år låg andelen på drygt 12 procent för kvinnor och drygt 7 procent för män och vid 60 år på 21 procent för kvinnor och 14 procent för män. Att andelen ökar beror naturligtvis främst på att hälsan försämras med åren och att därmed större belopp betalas ut för sjukskrivningar och förtidspensioner.

Att FAS-andelen varierar med åldern innebär att FAS-andelen i kommunerna påverkas av åldersstrukturen. Om man åldersstandardiserar förändras dock FAS-andelen marginellt för de allra flesta kommuner. Störst minskning har Pajala, från 24 till 22 procent. I många andra kommuner i Norrland och i vissa Bergslagskommuner ligger minskningen på ca en procentenhet. De kommuner där FAS-andelen ökar mest när data standardiseras är Solna och Sundbyberg med en ökning på närmare en procentenhet. Därefter följer Stockholm, Göteborg och Malmö med en ökning på ca en halv procentenhet. I de allra flesta större kommuner ökar andelen något.

Diagram 11. FAS-andelen efter ålder och kön 2002

Var sjunde person till mer än hälften försörjd av FAS

År 2002 fick 6,6 procent av befolkningen mer än 90 procent av sin inkomst från FAS. Lite förenklat kan man säga att de i stort sett var heltidsförsörjda av förtidspension/sjukbidrag, arbetslöshetsstöd och sjukpenning. Andelen 2002 var en halv procentenhet större än 1983. Drygt 14 procent fick över hälften av sin inkomst från FAS. Andelen var 4 procentenhet större än 1983.

Både när det gäller 50 procent och 90 procent av inkomsten från FAS är andelen som överskrider dessa gränser störst i norra Sverige och i Värmland/Bergslagen, dvs. i områden med hög arbetslöshet. (Se diagrammen 12 och 13.) De allra flesta kommunerna med liten andel ligger i storstadsområdena och i Småland där arbetslösheten är låg. Mönstret är således detsamma som för FAS-andelen. I kommuner där FAS-andelen är stor är det också relativt stor andel av befolkningen som får mer än 50 procent respektive mer än 90 procent av sin inkomst från FAS.

Jämfört med 1983 har ökningen av andelen över 50 procent varit liten framför allt i Småland samt i och i närheten av Stor-Stockholm och Stor-Göteborg. Detta framgår av diagram 14. Större ökning hade många kommuner i Skåne, i norra Götaland, i "Svealands inland" och i norra Norrland.

När det gäller andelen över 90 procent var den 2002 lägre än 1983 i många kommuner i mellersta Norrland. (Se diagram 15.) Också i Småland och i södra delen av Västra Götalands län hade de flesta kommuner en bättre utveckling än riket. Större ökning än riket hade många kommuner i Skåne, i norra Götaland och i "Svealands inland".

4. FAS-andelens olika komponenter

För yngre utgjorde arbetslöshetsstöd den största andelen av FAS-beloppet 2002; för kvinnor upp till 32 år och för män upp till 42 år. Därefter var sjukpenning den största andelen; för kvinnor i åldrarna 33–52 år och för män i åldrarna 43–50 år. Under den sista perioden före pensionen var förtidspension den största andelen; för kvinnor från 53 år och för män från 51 år.

Kraftiga svängningar för sjukpenning och arbetslöshetsstöd

Delar man upp FAS-andelen i olika komponenter bestod den 2002 av 3,6 procent förtidspension/sjukbidrag, 2,9 procent arbetslöshetsstöd och 3,7 procent sjukpenning. Fördelningen på de olika komponenterna har dock varierat kraftigt mellan åren.

Andelen av inkomsten som består av förtidspension/sjukbidrag har legat på en relativt stabil nivå genom åren. Som högst, 4,2 procent, var andelen 1994. Därefter minskade andelen kontinuerligt till 3,4 procent 2001. År 2002 innebar dock en liten ökning.

Andelen från arbetslöshetsstöd och sjukpenning har varierat betydligt mer än förtidspension/sjukbidrag. Sammantaget kan man säga att när arbetslösheten har varit låg och andelen av inkomsten som kommer från arbetslöshetsstöd som en följd har minskat så har andelen från sjukpenning ökat i ungefär motsvarande omfattning. Dess två kurvor "speglar sig" i varandra. En förklaring till detta är att när det är högkonjunktur och stor efterfrågan på arbetskraft anställs också personer som vid lågkonjunktur tenderar att hamna utanför arbetsmarknaden, ofta p.g.a. mindre god hälsa. Därmed förskjuts deras ersättningar från arbetslöshetsstöd till sjukpenning. Det finns andra exempel på hur sjukpenning och arbetslöshetsstöd är kommunicerande kärl. En rehabilitering och återgång till arbetet för en långtidssjukskrivna person resulterar ofta i att den person som har vikarierat blir arbetslös, dvs. en minskning av sjukpenningen ger istället en ökning av arbetslöshetsstödet.

Det är framför allt för kvinnor som kurvan för arbetslöshetsstöd och kurvan för sjukpenning "speglar sig i varandra". För män är detta mönster inte lika tydligt. Mellan 1993 och 1997 minskade både andelen arbetslöshetsstöd och andelen sjukpenning för män.

Sämre utveckling för kvinnor än män på alla FAS-områden

Vilka komponenter är det då som har medfört att FAS-andelen för kvinnor har ökat mer än för män under senare år? Svaret är att sedan 1994 har utvecklingen varit sämre för kvinnor än för män på alla tre områden; förtidspension/sjukbidrag, arbetslöshetsstöd och sjukpenning.

Andelen av inkomsten som kommer från sjukpenning var hela perioden 1983–2002 större för kvinnor. De senaste åren har dessutom denna andel ökat mer för kvinnor än för män. År 2002 var skillnaden mellan könen som allra störst under perioden. Då skiljde nästan tre procentenhet mot mindre än en procentenhet så sent som 1997. Andelen för kvinnor var 2002 dubbelt så stor för kvinnor som för män.

Diagram 12. Andel i befolkningen med mer än hälften av inkomsten från FAS 2002

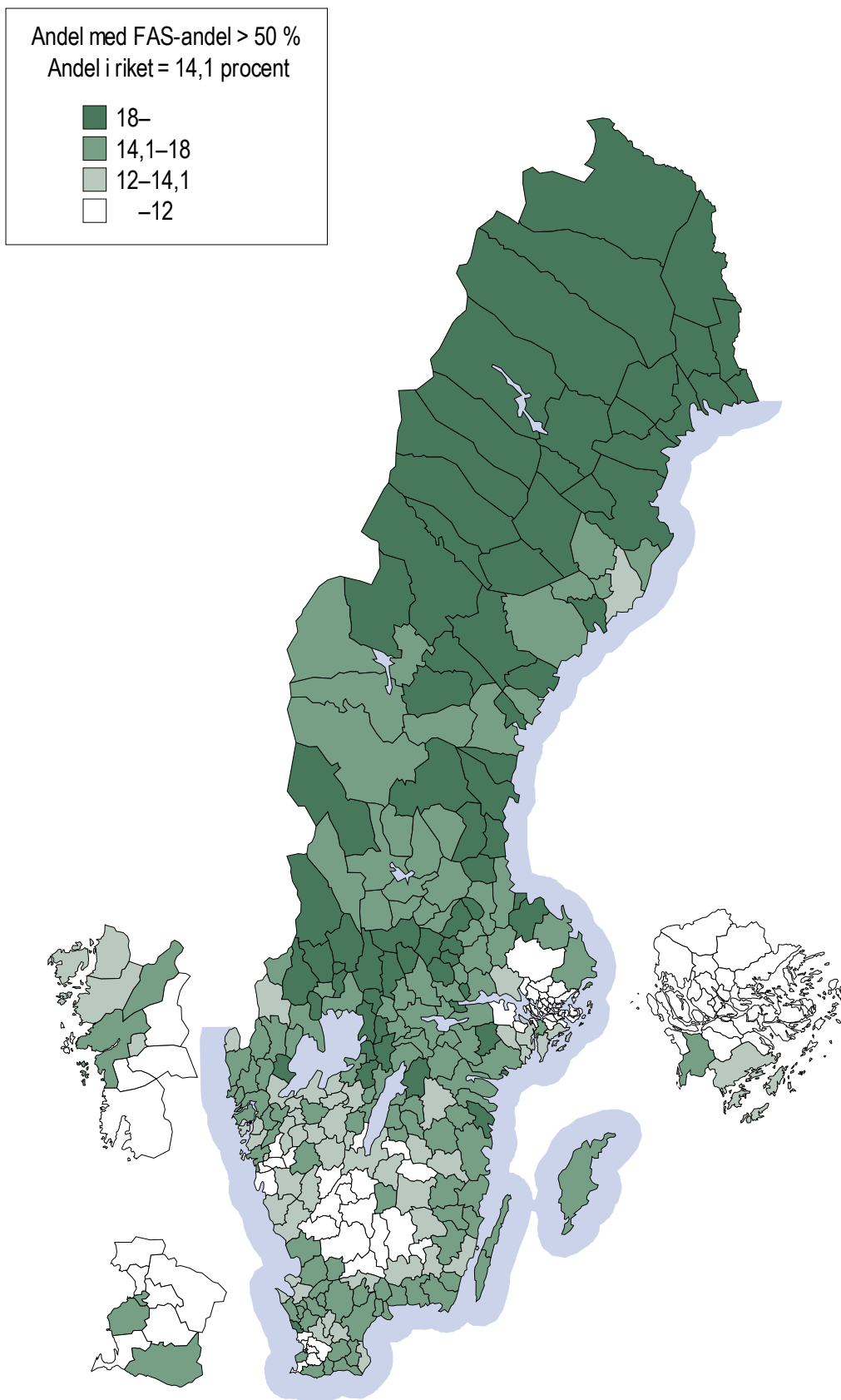

Diagram 13. Andel i befolkningen med mer än 90 procent av inkomsten från FAS 2002

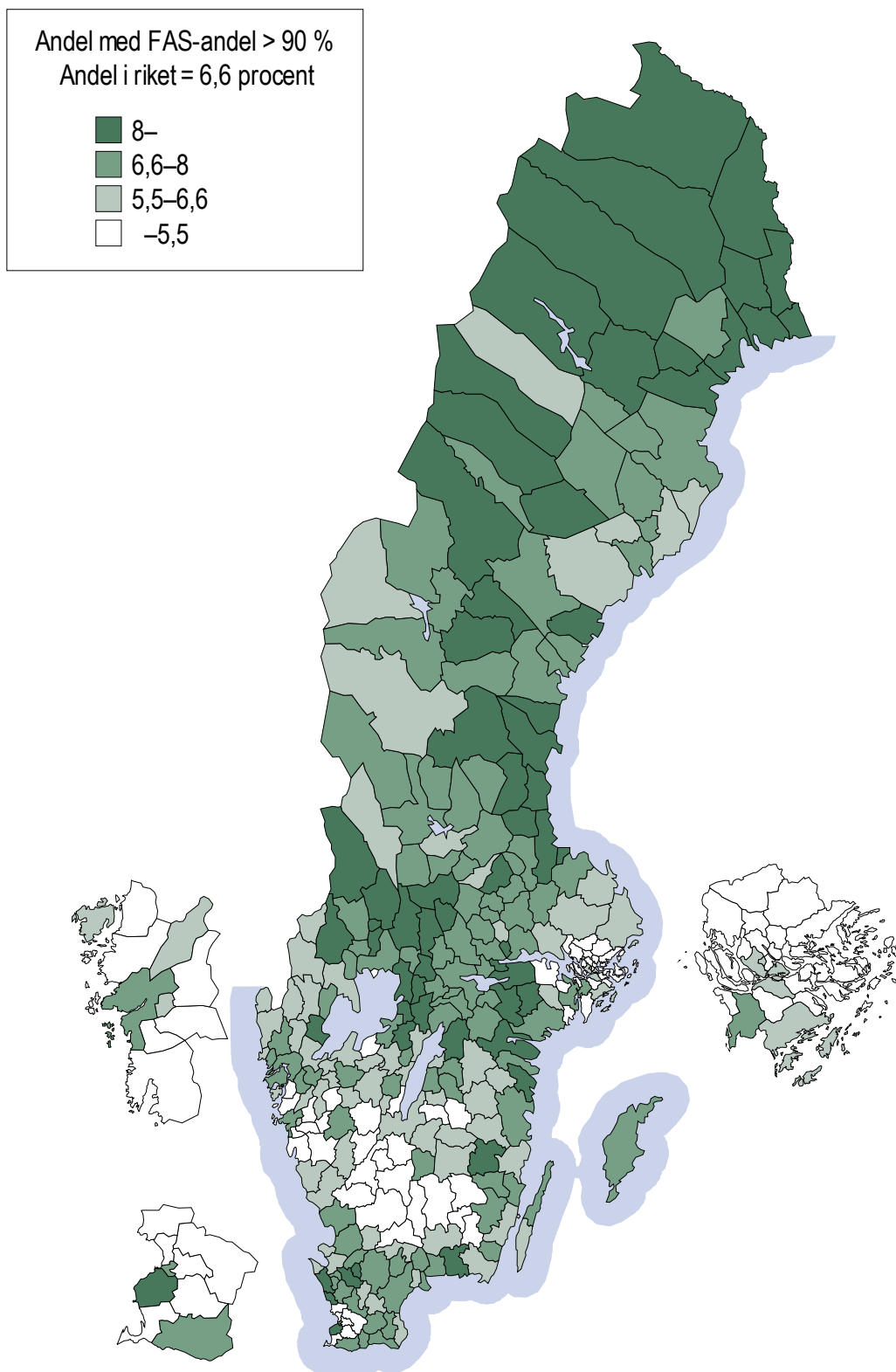

Diagram 14. Ökning av andelen med över hälften av inkomsten från FAS 1983–2002

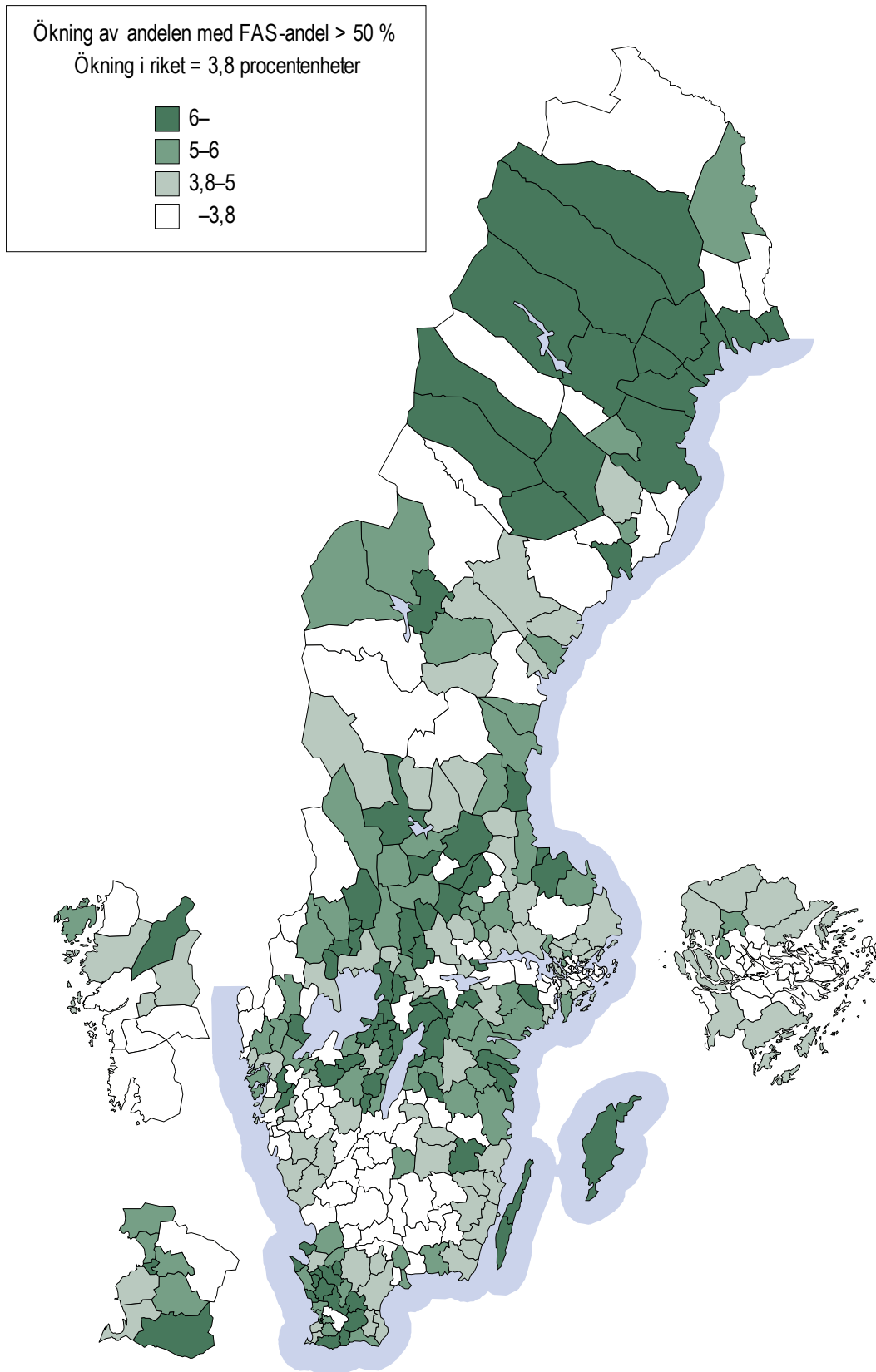
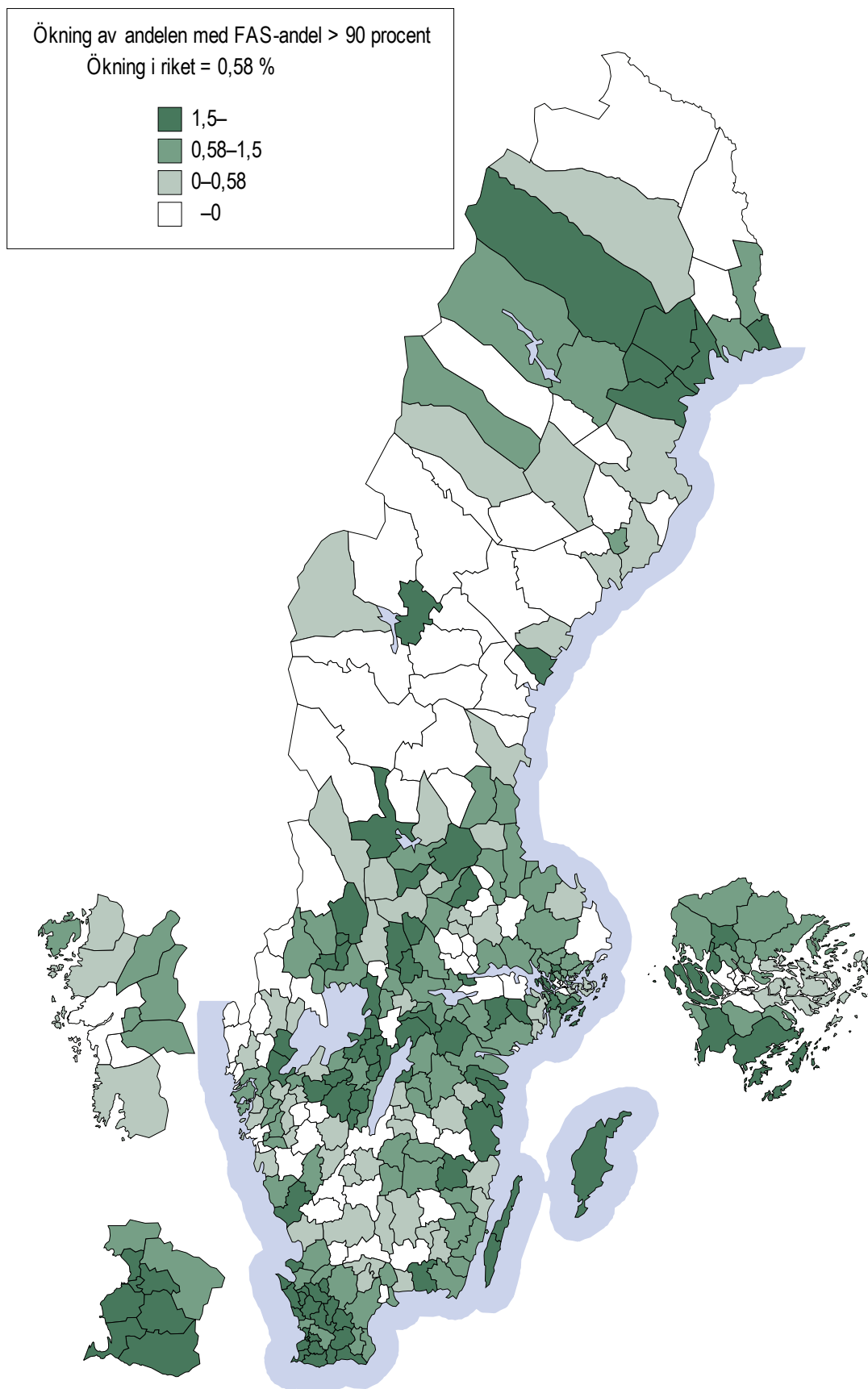

Diagram 15. Ökning av andelen med över 90 procent av inkomsten från FAS 1983–2002

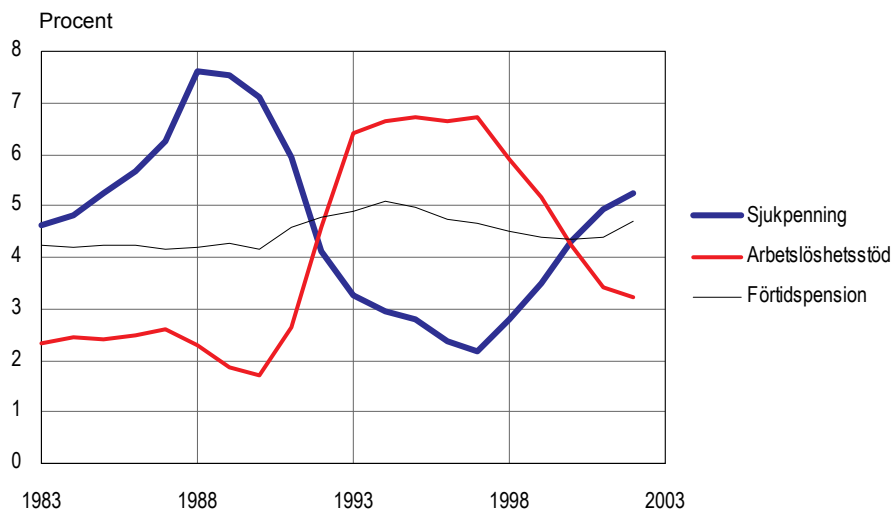

Andelen av inkomsten som kommer från förtidspension var också större för kvinnor under hela perioden 1983–2002. Under åren 1995–2001 minskade denna andel, men inte lika mycket för kvinnor som för män. År 2002 var skillnaden mellan könen som allra störst under perioden. Den var då nästan två procentenheter, vilket var en procentenhet mer än 1983.

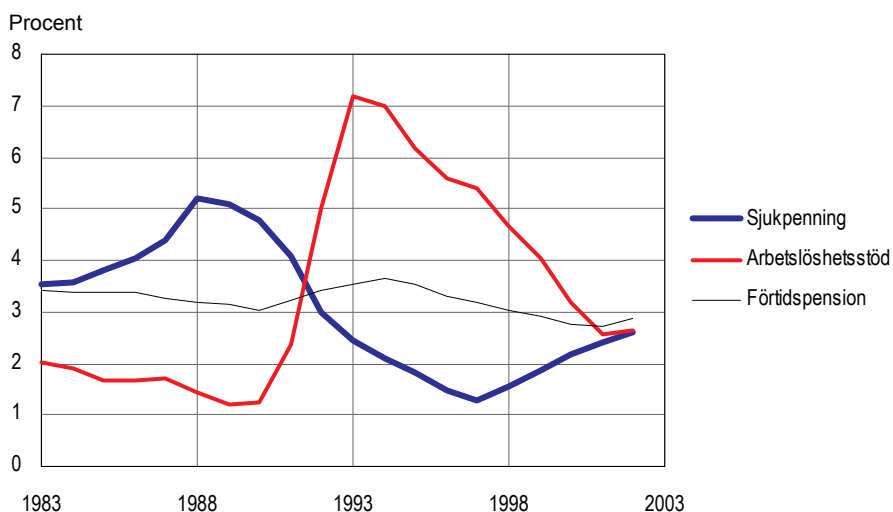
Andelen av inkomsten som kommer från arbetslöshetsstöd har också varit större för kvinnor,

bortsett från 1992–1994, under lågkonjunkturen. Uppgången för män var då kraftigare men andelen minskade för män varje år 1994–2001. För kvinnor ökade arbetslöshetsstödet lite långsammare och det dröjde till efter 1997 innan andelen började minska för kvinnor. År 1997 var skillnaden mellan könen som störst. Då var andelen för kvinnor drygt en procentenhet större än för män. Därefter har skillnaden minskat något.

Diagram 16. FAS-andelens olika komponenter uppdelat för kvinnor 1983–2002

Diagram 17. FAS-andelens olika komponenter uppdelat för män 1983–2002

5. Preliminära uppgifter 2003

Preliminära uppgifter för 2003 visar att medelinkomsten i stort var oförändrad jämfört med 2002. För kvinnor tycks en liten uppgång ha skett medan medelinkomsten för män förefaller att ligga något lägre än 2002. Kvinnors inkomst som andel av mäns ökade enligt dessa beräkningar från 73 till 74 procent.

FAS-andelen ökade 2003 preliminärt från 10,2 till 10,4 procent. Ökningen var ungefär lika stor för båda könen. Uppgången beror främst på att andelarna för arbetslöshetsstöd och förtidspension/sjukbidrag ökade. Andelen sjukpenning däremot minskade något.

Preliminära data är inte tillräckligt tillförlitliga för att dra slutsatser om utvecklingen i enskilda kommuner.

Kapitel 4

How Problematic are Youth Problems in the Long Run?

A longitudinal study of incomes and economic hardship among Swedish youth

Av Björn Halleröd and Annika Westberg
Dept of Sociology, Umeå university

Abstract

- The questions addressed in this study are: first, what factors determine the economic situation among the young and, second, what factors in youth have a long-term impact on people's economic situations?
- The empirical analysis utilizes a three wave panel that covers a period of 16 years. A growth curve model is used in order to estimate changes over time and the following main results are found:
- Young people's incomes do not say very much about their current standard of living or future earning ability. If anything, low income is a predictor of substantial future income growth. There are good reasons to be sceptical regarding the importance of analysing young people's income situation and the incidence of income poverty among the young.
- Being economically deprived during youth is unrelated to the development of deprivation over time. Hence, the finding that young people in general face economic difficulties does not imply that we are observing a problem with lasting implications.
- Labour market situation and household characteristics during youth are only modestly related to the development later on in life. However, long-term unemployment hampers young people's economy also in the long run.
- Most importantly, the results of this analysis emphasize the importance of the reproduction of class and gender relations. It is these two fundamental aspects that more than anything else affect young people, on their way into adulthood and in their future life as adults.

Introduction

Young people have always been subject to concern related to their youth, both with respect to 'disturbing' youth culture and behaviour (Lindgren 2002) as well as to how social changes affect the transition into adulthood (Bynner, Chisholm and Furlong 1997; Jones and Wallace 1992). These concerns seem justified, as youth is a formative transition phase, signified by a successive move through the educational system, labour market establishment and family formation, that hopefully, considering the alternative, everybody will go through. It is furthermore a period that for many is signified by unemployment, economic hardship, uncertainty about the future and insecurity about one's own ability to handle the situation.

Young people are also, increasingly it seems, being pinpointed as losers who lag behind older generations, i.e., the middle aged, with regard to economic prosperity and career opportunities (cf. Häll and Vogel 1997; Vogel 1994). The problem with this reasoning, when repeated over time, is that those who were young losers twenty years ago are middle-aged winners today, or to be more correct, some of them are winners and some are still losers. It is consequently clear that we should focus, not only on the conditions among the young at one point in time, but first and foremost on the long-term impact of conditions prevailing during adolescence. However, although the problems young people face have been thoroughly discussed in the literature, we know relatively little about the long-term impact of these problems. As a result, we lack the knowledge necessary to determine whether our worries about young people and their future are justified, and perhaps even more important, to determine whether we are worried about the right things. The aim of this study is therefore to analyse the degree to which circumstances during adolescence affect future income development and the incidence of economic difficulties in adult life. To do so, we use a panel sample that was first interviewed in the beginning in the 1980s when the panel members were between 19 and 25 years old. A second panel wave was completed eight years later, and the final wave after sixteen years. Hence, the panel covers 16 years and at the third wave, the respondents were between 35 and 41 years old.

Young and poor

It is more or less a given fact that a substantial portion of young people have low incomes (Salonen 1993; Salonen 2000). The temporality of this situation is in most cases also more or less given; income mobility and changes in economic

standard are, for example, immense among those below the age of thirty, compared to the middle aged (Björklund 1993). However, there is more than just a gap between the young and the rest of the population. Since the 1970's, the development of young people's incomes has been lower than for the rest of the population (Torége 1997). The main explanation for this development is a general social change resulting in prolonged education, in combination with increasing youth unemployment, leading to a general postponement of labour market establishment (Banks et al. 1992; Bynner, Chisholm and Furlong 1997; Jones and Wallace 1992).

Knowing that many young people have low incomes does not mean that we know they actually also suffer from economic hardship and a low economic standard, i.e., that they have to forgo vital consumption, have problems making ends meet and live in economic insecurity. First, the economic standard is not primarily determined by the individual's income, but by the household's disposable income and the number of people assumed to share that income. Thus, as long a young person stays in the nest, he/she can be assumed to share at least the common consumption within the household (housing, food, equipment, such as TV etc.)¹. For example, comparison of the situation in different European countries shows that young people in Sweden and other Scandinavian countries are, in relation to the middle aged, relatively worse off compared to the young in central Europe and, even more so, in comparison to those in Mediterranean countries (Vogel 2002). The main reason for this is that young people in the northern part of Europe leave the nest earlier than do those in southern Europe. Second, even though a young person has left the nest, it is possible that there is a substantial flow of economic resources from the parents to the child, again obscuring the relationship between income and economic standard. It is possible to make a long list of circumstances that blur the relationship between income and standard of living (cf. Halleröd 2000), making it clear that it is important that we

---

¹ Swedish income data have long been hampered by an incomplete household definition. As soon as a person turns eighteen, she or he has been treated as a specific household unit, regardless of whether any real change has occurred. Hence, a significant number of young people, still living in their parental home, are registered as having an extremely low disposable household income. The incidence of poverty among the young therefore becomes overestimated – and underestimated among older populations (Halleröd 2000). In more recent publications on income distribution, Statistics Sweden has corrected this error.

not rely on income data only when assessing people's economic standards, but also have direct indicators of consumption and economic hardship. This is especially true for young people. Vogel and Råbäck's (2003) cross-sectional analysis of welfare development in Sweden during the past 27 years represents an attempt to develop such indicators. One of their main results is that young people (20-29 years of age) lag behind the middle aged and that the difference has increased over time. Hence, their result confirms the picture of a widening gap between the young and the 'old'. Vogel and Råbäck do not analyse the overlap between their direct measures of economic hardship and low income, i.e., whether it is actually the case that those with the lowest income have the greatest economic problems. However, earlier studies indicate that this overlap is surprisingly small (Halleröd 1995; 2000), which warrants additional research on the subject.

Another indicator pointing at economic difficulties among the young is statistics on social assistance, which is the only means-tested last resort income support system in Sweden. In the transitional phase between the relative dependence of youth and the relative independence of adulthood, social assistance is a common way of supporting oneself, which in turn indicates the difficulties in self-support that young people face (Salonen 1993; Salonen 2000). During the first half of the 1980's, young people's need for social assistance increased, but was not accompanied by a comparable increase in the adult population. Around 5 percent of those between 18 and 29 received social assistance in 1981, compared to 11 percent in 1986 (among those over 29, the figures were 5 and 6.5 percent, respectively) (SCB 1985; SCB 1987). These relatively high social assistance figures among the young have thereafter been maintained (SCB 2002). The fact that the number of recipients of long-term assistance for a long period has been lower among the older section of the population also means that dependency on assistance is not necessarily connected with longstanding economic marginalization (Salonen 1993; Strandh 1999).

Thus, we know that a large proportion of young people face economic hardship and that development over time has been less than favourable. The questions addressed in this study are: first, what factors determine the economic situation among the young and, second, what factors in youth have a long-term impact on people's economic situations?

Youth and transitions: What determines the outcome?

The distribution of resources and economic well-being is closely related to people's occupational

position, i.e., the class structure. Class position is not only supposed to influence the distribution of economic resources, but also in a more direct way people's behaviour (Bihagen and Halleröd 2000; Bourdieu 1984; Scott 1996; Weber 1968). However, we do not expect that young people's own class positions are of any greater importance to understanding their life trajectories, simply because they often have not had time to establish themselves on the labour market. In this perspective, parents' class positions are more relevant to understanding the youth situation (Wyn and White 1997). It is also well documented in the literature that parents' economic situation and behaviour influence their children, the choices they make and the opportunities that are perceived as viable (Hellevik 1992; Marshall 1996). On the basis of this, it can be assumed that class of origin largely determines level of education, time of labour market entrance as well as household formation (Erikson and Jonsson 1993; Jones and Wallace 1992). Class of origin is therefore important both to understanding the economic situation among the young when they are young and to understanding their prospects as adults. This assumption builds on the idea that class of origin affects the economic situation indirectly, due to the choices and opportunities available to the young when they are transitioning into adulthood. However, it may also be the case that class of origin has a more profound long-term impact on people's economic development, due to the cultural capital inherent in different class positions (Bourdieu 1984), on the one hand, and the flow of resources between generations (Kohli 1999), on the other.

Just as class of origin is important in understanding both constraints and opportunities is gender important in these processes. The socialization process continues to be proven work in the sense that gender shows stable patterns of reproduction in many socially important contexts, although there have been changes, and mostly in women's patterns (Buchmann 1989; Flood and Gråsjö 1997; Irwin 1995). It has been shown that economic different conditions in youth are less gender segregated than those in adulthood (Nyberg 1998). These differences can be attributed to the mobile transitional character of being young compared to later establishment on a relatively traditionally gender-segregated labour market (Ahrne and Roman 1997; Rothstein 1999).

Work and unemployment

There has been continuous concern with the consequences of youth unemployment, a concern stemming from the fact that young people often experience periods of unemployment before they are fully established on the labour market (Heinz

1999), which, in turn, means that they are overexposed to unemployment compared to the adult population (Salonen 1993; Torége 1997). The crucial question is, of course, the degree to which this should be seen as a serious problem with long-term effects on, among other things, the individual's economic situation, or whether it should be perceived as a more or less natural part of the transition into adulthood. A recent analysis of the degree to which (2001) the labour market situation in 1990 was associated with the occurrence of economic hardship eight years later showed that shorter periods of unemployment among the young did not have any detrimental impact on the economic situation later on in life. However, young people who were unemployed for longer periods did suffer from a higher incidence of economic hardship also as adults (Halleröd 2001) – a result that is supported by Strandh (1999) and Hammer (1997). These results should be seen in relation to the effect of unemployment among older age groups, where short and recurrent unemployment has a clearly detrimental effect on the economic situation (Halleröd 2001). Short-term unemployment can therefore be argued to be a normal and quite harmless state in youth that is connected to the special circumstances of this part of the life course.

The importance of the extent to which young people are exposed to unemployment also points to the importance of timing of the labour market transition in relation to society's macro-economic situation. Some may enter an advantageous labour market, making this establishment easier (Jones and Wallace 1992), while others may enter the labour market during a recession, which in many cases will affect labour market establishment and time spent in unemployment with further long-term consequences (Hörnqvist 1994; Inghe 1960).

Education

The decision to undertake a longer period of education instead of entering the labour market will affect the immediate economic situation during youth, as well as further labour market prospects and earning ability. Students often live at a low economic level, which is often seen as acceptable because they are investing in their own human capital, which will presumably also result in economic rewards later on in life (Erikson and Jonsson 1996). From a societal point of view, economic hardship among students becomes a problem if it prevents young people from educating themselves. If this is the case, it can be assumed that this is a problem first and foremost for young people whose parents cannot, or will not, support their children economically. Such a situation will supposedly increase class bias in the selection into higher education. However, this bias remains a

fact. Working class youth are still underrepresented within higher education, despite the Swedish educational system with its generous mix of public allowances and student loans in combination with free education on all levels of the educational system. It has long been the case that people of working-class origins enter the labour market earlier than do their middle-class peers. It is argued that an explanation for this phenomenon can be found in the cultural and social denotations of class of origin (Coleman 1988; Eriksson and Jonsson 1996).

Family formation

Moving from the parental home is an expensive decision, which demands some form of income, as has been emphasized in several studies (Goldscheider and DaVanzo 1985; Whittington 1996). Nilsson and Strandh (1999) show that employed young people move out of the parental home earlier than do the unemployed, underlining the importance of access to economic resources. However, the research on this matter is not clear-cut, as other studies argue that the unemployed largely leave the parental home early, which could suggest that certain mobility is necessary to meet the labour market's needs (Jones 1995; Murphy and Sullivan 1986). Both a long education and being older when forming a family of one's own are closely connected with class of origin as well as gender. Thus it follows from the fact that people with working-class origins establish themselves on the labour market earlier, that they also leave the nest and have children at an earlier time.

Parenthood is one of the most central aspects of the transition into adulthood, not least for the young person's own perception of being an adult member of society (Westberg 2004). However, parenthood is not only a question of responsibility and a sense of being an adult, it also has direct effects on the personal economic situation. It has previously been shown that changes in household composition constitute one of the most important factors underlying changes in economic conditions (Halleröd 1999).

The aspects discussed above are all assumed to affect transitional patterns and experiences of moving through the process of establishment. In the following section, an analytic model will be presented that brings these aspects together and sets the stage for the empirical analysis.

Analytic Model

The empirical analyses to be conducted utilize longitudinal data covering a sixteen-year period, starting around 1980, and consist of a population that, at the time, was between 19 and 25 years old. During these sixteen years, information was gath-

ered on three occasions, and there are, hence, eight years between every point of measurement (for information about the dataset, see below). The point of departure for the empirical analysis is taken in figure 1. Three blocks of factors are distinguished. The first block contains year of birth, gender and class of origin. These aspects are exogenous, internally unrelated and also invariant over time. The rationale for including gender and class of origin is discussed above, but that is not the case for year of birth. There are, even though only a very narrow age span is included in the analysis, probably significant age differences in the population at the first point of measurement, and the only reason for including age is to keep these differences under control. We do not expect age to have any long-term impact, but we do expect that age will affect the situation at t_0 . The second block in Figure 1 contains information about labour market affiliation, education and household formation at t_0 , i.e., these factors are assumed to capture some of the most important characteristics that, as discussed above, distinguish between different categories of youth. The second block is assumed to be dependent on the first block; labour market affiliation is, for example, assumed to be influenced by age, gender and, of course, class of origin. We assume that the characteristics within block two are internally related. However, no assumptions about causation are made. Hence, we are, for example, not assuming that people have left the nest because they are employed or that they study and therefore are not employed. The obvious reason is that the direction of causation in both cases could be the opposite, i.e., some people will study because they cannot find a job and some will work because they left the nest.

The last block consists of indicators of economic circumstances and changes over time in these circumstances, i.e., the basic outcome variables. What will be measured are income level and the incidence of economic difficulties at t_0 . We assume that income level and economic difficulties covary, but we do not assume a causal relationship. It is further assumed that change in income and change in economic problems over time are affected by the starting level at t_0 . Finally, we suppose that change in income relates to change in economic difficulties; that is, if the income increases we believe that the incidence of economic problem will decrease, but we do not assume a unidirectional causal relationship, as it could be the case that economic problems lead people to increase their earnings. The model facilitates an analysis of the impact of class, gender and other vital circumstances on the economic situation during the youth period itself and the

development over time as the transition into adulthood is made.

Data, method and operationalizations

Data sources

The analyses are based on data from the annual Swedish Survey of Living Conditions (ULF) (Häll and Vogel 1997). ULF is based on a representative sample of the Swedish population aged 16 to 84. In 1979, a panel approach was introduced and since then a sub-sample has been re-interviewed every eighth year. Thus, it is now possible to analyse a three-wave panel covering a period of 16 years. To maximize the available sample size, data from 1979, 1980, 1981 and 1982 are merged. The panel samples from these four years were re-interviewed a second time in 1986, 1987, 1988, 1989 and 1990 and a third time in 1994, 1995, 1996, 1997 and 1998². The average non-response rate was 14.4 per cent during 1979-82, increased to an average of 21.0 per cent for 1986-90 and 21.3 per cent during 1994-98. For the sake of convenience, the first panel wave will be labelled t_0 , the second t_1 and third t_2 . The working sample has been limited to those who were between 19 and 25 years old at the first wave, and accordingly between 35 and 41 years old when data for the third wave were collected. The working sample is made up of 1,435 respondents, representing those who participated at all three waves.

Operationalizations of variables

The main outcome variables are income and an indicator of economic difficulties. Income is measured as the individuals' income before tax recalculated to 1998's prices. Hence, what is analysed is the overall capacity to earn an income regardless of income source and taxation. The income measure should not be viewed as a direct indicator of economic well-being. Taxes will of course impact the amount of money left for consumption, and we do not know the household's, i.e., the consumption unit's, income or size. By focusing on the individual income, we do not risk blurring the analysis by the substantial changes in disposable income and, even more so, in equivalent disposable income that are caused by changes in household composition. The distribution of the income variable is shown in table 1.

Instead of using income, direct information based on survey questions will be used as an indication of economic standard, or to be more cor-

² The sample from 1979 is about twice as large as the latter sample, and the panel is split so that half the sample were re-interviewed in 1986 and the other half in 1987.

rect, as an indicator of the incidence of economic problems. The indicators are displayed in table 2.

There is no discernable trend among the single indicators. Trouble making ends meet actually increases over time, while, for example, it becomes less common to borrow from family or friends in order to buy food or pay the rent. The indicators are summarized into an index, henceforth referred to as the deprivation index, which varies between zero and seven. Mean values and standard deviations are shown in table 1. The deprivation index also shows an unambiguous trend over time, decreasing between t_0 and t_1 , thereafter increasing again at t_2 . Evaluating the degree to which this development mirrors the general economic development – t_2 being affected by the deep recession in the beginning of the 1990s – or whether it reflects a life course pattern in which the worsening situation between t_1 and t_2 is mainly caused by family formation and, more specifically, parenthood, is beyond the scope of this article.

Income and the deprivation index constitute the outcome variables in this study. The question is what kinds of circumstances affect the outcome. A number of variables, related to the discussion above, will be introduced in the analysis. The distributions of the variables are shown in table 3 and they are operationalized in the following way. Age is based on year of birth and gender on the respondent's sex. Now, age might be seen as superfluous, as the population covers a restricted age span from the beginning. However, the age span covers a very volatile period in most people's lives; there is usually a great difference between being 19 and being 25. Thus, age is used as a control for systematic age differences. In addition, interactions between age and the variables related to block 2 in Figure 1 have also been tested. There is, however, only one such interaction that, in the end, had a significant impact, and hence is included in the analysis; this interaction is between being a student and age.

Class of origin refers to the Swedish socio-economic classification schema (SEI). This schema is designed to identify labour market positions that have similar qualification requirements to fill the position. Respondents were asked about their parents' main occupation during upbringing. Six different classes are identified: 1) Blue-collar workers are those who do manual labour. No distinction is made between positions that demand vocational training and those that do not. 2) Lower white-collar workers occupy a non-manual position requiring at least some secondary schooling. 3) Middle white-collar workers hold positions that require at least three years of upper secondary schooling. 4) Higher white-collar workers hold positions that normally require a university de-

gree. Professional entrepreneurs, such as architects and doctors, are included in this group. Besides these four groups of employed individuals, two categories of self-employed are distinguished. Thus the fifth class is made up of all self-employed individuals, except farmers, who form the sixth and final category. In the first panel wave only father's occupation was asked about. However, the two subsequent waves also contain mother's occupation. In the cases where the mother's and father's class positions diverged, the 'highest' class position was assigned as class of origin. If both parents were employed, this operation is relatively straightforward, following the hierarchy from blue-collar workers to higher white-collar workers. If one parent was a farmer and the other employed, class of origin is set to farmer. If one parent was self-employed, class of origin is set to self-employed, regardless of the other parent's class position.

We are not, for reasons outlined above, analysing the impact of the respondent's own class position at t_0 . Instead we use a number of other indicators regarding the youth's situation. The first category to be differentiated is students. However, a significant share of the population had already at t_0 completed their education, making it important to also analyse their educational attainment. Five different educational levels are operationalized: 1) compulsory school only, 2) at most two years vocational training, 3) more than two years of secondary education, 4) at most less than three years of tertiary education and, 4) three or more years of tertiary education.

Unemployment is indicated by two variables measuring unemployment experience during the past five years. The first, which will be labelled short-term unemployed, discriminates those unemployed for less than six months during the past five years, and the second, consequently called long-term unemployed, covers those unemployed more than six months during the past five years. The household situation at t_0 is indicated by two variables. The first one, nest leaving, differentiates between those who have left the parental home and those still living with their parents. The second, parenthood, discriminates those who have their own children. The final variable, indicating economic vulnerability, measures whether the respondent has received social assistance any time during the past twelve months³. This variable

³ From 1983 and onwards, it is possible to derive information about social assistance from the income register attached to ULF. Because this option is not available for the t_0 observation in this study, the indicator is based on information from a question in ULF. Comparing the question with register data in later ULF

departs from the indicators that make up the deprivation index, because it is not only dependent on the respondents' interpretation of the situation, but also on the fact that the situation has been evaluated and that need for assistance has been confirmed.

Interpreting today from the rear view

The availability of longitudinal data represents a great step forward for youth research, enabling analysis of the long-term impact of conditions during youth. However, longitudinal data have one serious drawback, especially if they cover a relatively long time span; they tempt us to draw conclusions about today's society based on conditions that prevailed during an earlier period. To mitigate this problem of relevancy, one strategy, which is used here, is to base the analysis on aspects that repeatedly, and over a long period of time, have been shown to be important for the structure of economic rewards and living conditions. Another strategy is to place the analysis in a historical context, comparing the conditions in 'our' cohort with the situation among today's youth. Because ULF is an ongoing survey program, a number of variables can be utilized in time series. Figure 2 displays the difference in unemployment, employment, lack of cash margin and social assistance between 19- to 25-year-olds and 35- to 41-year-olds between 1975 and 2001 (for social assistance 1983-2000). The young group match our panel sample at t_0 , while the older group is the same age as our panel sample at t_2 . As expected, the younger group is worse off compared to the middle aged, but they follow the same development and the ratio between the groups is stable or in fact somewhat declining over time. Deviating from this pattern is the employment rate, such that the relative difference between the age groups increases. However, this increase is not related primarily to unemployment, but to prolonged education among the young. It is clear from Figure 2 that the recession in the 1990s affected the situation for the young, but there is nothing to indicate that the situation in the beginning of the new millennium is dramatically worse than it was 20 years ago.

Surveys are always affected by non-responses, which is problematic when one suspects covariation between non-responses and the key issue to be investigated. It is, for example, reasonable to expect that non-responses will be relatively common among the poorest and most marginalized section of the population. Hence, we can assume, in the context of this study, that we underestimate

the extent to which young people suffer from economic hardship. The problem is exaggerated when longitudinal data are utilized, as we can also assume a similar bias as regards panel attrition. Because ULF uses a mix between a panel sample and a cross-sectional sample, we can actually analyse the degree to which our panel is affected by attrition. Table 1 displays mean values not only for the panel sample, but also for an age- and year-matched cross-sectional sample. Here we can see that the panel sample is somewhat wealthier and less deprived compare to a cross-sectional sample. A comparison between the panel and cross-sectional data is also made in table1, revealing the same pattern. Higher education is significantly more common in the panel, while nest leaving, parenthood and social assistance are more frequent in the cross-sectional sample. Hence, it can be concluded that the panel sample will display a more favourable picture of the youth situation compared with the cross-sectional sample, which, in turn, is probably underestimating the incidence of problems from the outset.

Method

To analyse our data, a so-called growth model has been estimated (cf. Halleröd and Gustafsson 2003; McArdle 1988; Meredith and Tisak 1990; Muthén and Khoo 1998; Rogosa, Brandt and Zimowski 1982). The basic idea of growth modelling is to describe trajectories over time in terms of parsimonious models. Using a structural equation (SEM) framework, a latent variable is identified through its relations to multiple observed variables. The approach has several advantages. The latent variable is not influenced by random errors of measurement, separating actual change from measurement errors. It allows formulation of structural models, in which a particular assumed pattern of influences among variables is tested against empirical data (Hoyle 1995).

In the latent variable approach, the estimation problem is to determine the parameters of the distribution, i.e., mean and variance for a normal distribution. In a linear growth model, one latent variable represents individual differences in intercept parameters, while another latent variable represents individual differences in slope parameters. The estimation of a growth model from three observations of income includes two latent variables: Intercept and Slope. The Intercept variable represents individual differences in income at t_0 and has a fixed relation of unity to all three manifest variables (i.e., observed income at t_0 , t_1 and t_2). The Slope variable represents individual differences in change in income over time. In a linear model, the Slope variable has a fixed relation of 0 with the t_0 measure, of 1 with the t_1 measure, and of 2 with the t_2 measure, expressing the assump-

---

surveys reveals that the question underreports the extent of social assistance.

tion that change is a linear function of time. However, in this particular case the linear assumption is not realistic. For example, the typical pattern of income development is not linear continuous growth. What we observe is rather a curve-linear development signified by a rapid increase during the period a person establishes herself on the labour market, followed by a slower increase as she gets older, and eventually a decrease by the end of the life course. The income slope has therefore been specified with a relation of 0 with the t_0 measure, 2 with the t_1 measure, and 3 with the t_2 measure, expressing a curve-linear rather than a linear function of time. A linear function has been applied for the measurement of deprivation slope.

The means of the manifest variables are constrained to zero. This, along with the fixed relations between the latent variables and the manifest variables, allows the latent variables to function as a 'container' of parameters of the random coefficients model. Thus, for the *Intercept* latent variable, a mean and a variance are estimated, where the variance represents individual differences in the intercept of the growth model. For the *Slope* variable as well, a mean and a variance are estimated, and here the variance parameter represents individual differences in linear change over time. Thus, the SEM approach allows straightforward specification, estimation and interpretation of the growth models.

Results

In order to arrive at a model that is as parsimonious as possible, the following approach has been applied. The starting point is taken in a 'full model' estimating all relationships that follow from the analytic model in Figure 1. That is, the variables in the first block affect all the others, variables in block two are correlated and the variables in block three are affected by all previous variables at the same time as they are interrelated, as shown in the figure. Insignificant estimates (t -value less than 1.96) have thereafter been lifted from the model one by one in order to find a parsimonious model that fits the data at least as well as the full model. The strategy resembles what Jöreskog (1993) called 'model generating,' and as a result only significant estimates are displayed in the tables⁴. The model has been specified in

⁴ In addition to those displayed are the correlations between sets of dummy variables estimated, that is dummies for class of origin, education and unemployment. This is necessary to get an acceptable fit of the model, but reflects nothing more than the obvious fact that they are mutually exclusive. For the exogenous class dummies, it is the observed variables that are allowed to co-vary, while for the endogenous educa-

STREAMS 2.5, and estimated with AMOS 4. The results are displayed in two different tables.

Manifest variables

Table 4 shows parameters for the relationship between the exogenous variables age, gender and class of origin, and the set of endogenous variables that indicate the youth situation. Thus, the table relates to manifest variables in the two first blocks of the analytical model (Figure 1).

In table 4 we can see that the older the population becomes, the more likely it is that they have attained a longer education, are employed, have left the nest, and have a child of their own. Hence, the pattern revealed is more or less what can be expected when analysing a population that is presumably in a transitional phase into adulthood. The next variable, gender, is more interesting, as it reveals substantial differences between women and men. Both short- and long-term unemployment are more common among women. This is also true for social assistance, although it must be kept in mind that this variable is somewhat problematic due to underreporting (see footnote 3). As expected, women also leave the nest earlier than do men, and they are also more likely to become a parent at a young age.

The estimates related to class of origin should be interpreted as contrasts to the reference group, which in this case consists of blue-collar workers. It is apparent that those with middle and higher white-collar worker class of origin deviate from the rest. Here we find a higher incidence of higher education, a larger share of students, especially among the older sections of the population, which is shown by the impact on the interaction between being a student and age (older students, who are usually those involved in tertiary education, more often come from white-collar homes). As a natural consequence, being unemployed is less likely if the class of origin is middle or higher white-collar worker. It is also less common that people with a white-collar background have children of their own at a young age. Thus, table 4 confirms a picture that we, on the basis of earlier research, more or less expected. The reproduction of a class society shines through the results of the analysis and there is also a gendered pattern showing that young women seem to become what is commonly defined as "adults" earlier, because of their earlier nest leaving and higher likelihood of becoming a parent at an early age. In addition to the regression estimates (specified as causal relations), correlations are also estimated between the variables relating to block two of Figure 1. The significant results are shown in

tion and unemployment dummies, it is the error term that co-varies.

table 4, (denoted with #) and reveal that students, quite expectedly, do not tend to be employed. It is also the case that the employed are less prone to have an unemployment history and that young people with higher education tend to have children to a lesser extent. Finally it is revealed that having children and nest leaving are positively correlated. Let us now move on to the core of the analysis.

Latent variables

In table 5, the relationships between all the manifest variables related to the two first blocks of Figure 1 and the latent variables, i.e. income intercept, deprivation intercept, income slope and deprivation slope, are displayed. The parameters represent first the direct standardized regression, and when appropriate, the correlation coefficient. However, the direct effects only tell part of the story, as a substantial component of the impact in a complex causal model is indirect. Looking only at the direct effects will therefore erroneously lead us to believe that a number of variables are unimportant. Therefore the total effect (indirect + direct) is also displayed both as standardized and unstandardized coefficients.

Income intercept

As expected, the income intercept increases with age. The total effect is, due to an indirect impact, somewhat higher than the direct effect and the unstandardized coefficient reveals that income increases by approximately eight and a half thousand SEK every year. A more interesting result is the difference between women and men. There is a clear gender gap already at this early stage of the life course, and the total effect shows an annual income difference of almost 16,000 SEK. The small indirect effect of gender is attributable to women's exposure to unemployment and early parenthood. The direct impact of class is relatively small, but reveals that white-collar origin (middle and high) is associated with a low income intercept. The total effects are considerably larger and amplify the differences between those with a blue-collar origin and those with a white-collar background. The indirect effect is mainly caused by the higher probability among those with white-collar origin of studying and, hence, of not being employed. Educational attainment does not affect income intercept. Being a student does, unsurprisingly, have a negative effect on income intercept. The same holds for unemployment, especially long-term unemployment and parenthood, while employment naturally increases the income.

Deprivation intercept

In concordance with the result for income intercept, the intercept for deprivation decreases with

age. Gender does not directly affect deprivation intercept, but there is a substantial indirect effect showing that women are more prone to report economic difficulties. The indirect effect is mediated by young women's higher probability of leaving the nest at early age, being a parent, being unemployed and receiving social assistance. Again it is revealed that the direct impact of class is minor, but that the indirect effect is substantial, as class affects almost every one of the manifest variables that are supposed to be intermediate to class and the latent variables. The important aspect to notice is that those with a middle range or higher white-collar origin not only have the lowest income intercept, they also have the lowest deprivation intercept. Hence, their income situation does not correspond with their experience of economic difficulties.

The educational effect is somewhat harder to understand. The level of education, after primary school, does not seem to be particularly important even though there are some differences. The main gap is between those who only have a primary school education and the rest. A speculative interpretation would be to suggest that those who only have a primary school education are a selected group and that the mechanism leading to early drop out from the educational system is also connected to the probability of ending up in an economically difficult situation.

The fact that students score relatively low on deprivation intercept should be interpreted in the light of the negative effect of the interaction term between age and being a student. The interaction shows that the longer a person stays in the educational system, the greater her/his economic problems. Hence, there is a price to be paid for investment in human capital. Unemployment, nest leaving, parenthood and social assistance are all related to a high deprivation intercept. The last of these, social assistance, is worth an extra comment. It is not assumed that social assistance per se leads to economic difficulties, if anything the direction of causation should be the opposite. However, receiving assistance can also be interpreted as an indicator of an overall difficult situation, and from that perspective it is reasonable to construe assistance as an indicator of economic difficulties. It can finally be noted that income intercept correlates with deprivation intercept in the expected way, i.e., the higher the income, the less serious one's problems.

Income slope

The age effect is, as expected, minor and only indirect. The effect of gender on income slope is great, direct and important. Compared to men, women's income development not only begins at a lower level (income intercept), it also grows

considerably slower over time. The total effect reveals that women start with an income about 16,000 SEK lower than men's, and then continue with a growth rate 0average around 21,000 SEK lower over the sixteen-year period. The direct impact of class of origin is positive but small, yet the total impact is substantial. Those with middle and higher white-collar worker parents increase their incomes considerably more than do the rest, and especially more than those with a blue-collar or farming background. The indirect effect of class background operates mainly via educational attainment and student status, i.e. those who already had, or were about to obtain a higher education at t_0 had the most favourable income development, something shown not least by the direct estimates for these variables. Hence, education pays off. More interesting is the fact that there are no direct effects of employment, unemployment, nest leaving and early parenthood. However, they all, with the exception of parenthood, have some negative effect on income slope, mainly mediated via income intercept and deprivation intercept (those with a relatively high income at t_0 had a slower growth rate, at the same time as those who experienced economic difficulties had a somewhat faster growth rate). An interesting observation is that recipients of social assistance at t_0 actually had a slightly better income development over time than did others.

Deprivation slope

Again, a clear gender difference is observed. Women have a less favourable development as regards economic difficulties. The direct effect of 0.18 is reduced to a total standardized effect of 0.12. Hence, economic difficulties within this particular age cohort are, other things being equal, increasingly affecting women, a result in line with other findings showing that women, although married (formally or informally), experience economic difficulties to a larger extent than do men (Halleröd 1997; Nyman 2002; Pahl 1989). The gender effect is mediated via nest leaving, parenthood and social assistance at t_0 . Nest leaving and, again worth noting, social assistance decrease the growth of economic difficulties, while parenthood increases the growth rate. Hence, the negative impact of nest leaving and social assistance on economic difficulties in youth is counterbalanced over time. This is not the case for early parenthood – being a young parent not only has a detrimental effect on the youth situation, it is also connected with the continuation of growing economic difficulties. It can finally be seen that there is a correlation between income slope and deprivation slope – the better the income development, the less serious one's economic difficulties.

Discussion and conclusions

The part of the structural analysis that concerned the manifest variables showed a youth situation pattern that was very much as expected. Class of origin had a decisive impact on young people's opportunities and choices. Children of blue-collar workers were generally less likely to educate themselves, more likely to be unemployed and have children of their own. There was, in addition to and independent of the class difference, also a substantial gender gap. Young women were more often unemployed, more likely to have left the nest and also more likely to have a child of their own. There was also a significant gender difference with regard to social assistance.

The central purpose of this study was to investigate the economic situation – both during youth and afterwards, i.e., the long-term impact of conditions during youth on changes in economic conditions. The situation during youth was measured with two latent variables: income intercept, measuring income at t_0 and deprivation intercept measuring the incidence of economic problems at t_0 . Change over time was measured with two additional latent variables: income slope represented the change in income between t_0 and t_2 , while deprivation slope measured the change in economic difficulties between t_0 and t_2 . The most striking aspect was the impact of class of origin and gender. Parents' class position did not have any particularly strong direct impact on the economic situation. The fundamental importance of class of origin for opportunities and choices during youth was instead clearly visible in the strong indirect effects. Low income during youth was, as it seemed, primarily a problem for children of middle range and higher white-collar workers. However, there were no signs that white-collar origin was in any way associated with economic deprivation during youth. On the contrary, it seemed that it 00was children of blue-collar workers who suffer the greatest economic difficulties. We can therefore conclude, in accordance with earlier research, that low income among the young is not automatically connected with economic hardship. We can further assume that this situation is explained, at least to a large degree, by parents' ability to transfer resources, monetary or of any kind, to their children.

Class of origin was also important for the development of income over time. The pattern we found was very much expected – white-collar origin, especially middle range and higher, was associated with a rapid increase in income. Changes in deprivation were less affected, but it was shown that the favourable situation of those with a white-collar 0background was maintained or even further improved.

It is important to stress the gender difference. Women had lower incomes in youth and they were more deprived. This situation was not counterbalanced by the development over time, but was, on the contrary, exaggerated, with both income and deprivation developing less favourably for women as compared to men. The gender differences were not an effect of women's educational choices (no difference between the sexes is observed), neither were they caused by other circumstances controlled for in the model (unemployment, nest leaving, parenthood, social assistance). It was rather the case that the indirect effects offset the direct gender effect. Thus, women face a more difficult economic situation during youth, mainly because they are women and partly because they, as such, are more exposed to situations that detrimentally affect their economic situation. However, women's unfavourable development over time is not explained by these 'situations' in youth; the explanation should rather be sought in the gendered structure of society – a structure that systematically influences labour market careers and family obligations during youth as well as adulthood.

The other variables measuring the situation during youth had less clear-cut impacts. Young people that studied had, as expected, low incomes and the longer they studied the more economically deprived they tended to be. Yet in a longer perspective, the investments in human capital resulted in a more rapid income increase and a decrease in economic difficulties. Long-term unemployment in youth was associated with low income and a high incidence of economic deprivation during youth, but the long-term impact was small. Youth unemployment was not associated with an ongoing economic marginalization process. However, there were no signs that the (long-term) unemployed would make up for their unfavourable starting position later on in life. Thus, the economic losses induced by unemployment in youth are in most cases not regained in adulthood. The result also confirms that a shorter period of unemployment during youth is a quite unproblematic phenomenon.

The negative effect in youth of nest leaving was more or less counterbalanced during adulthood by a relatively positive income development and negative growth in economic deprivation. Also early parenthood was related to economic problems in youth, but in this case future development was not very positive and there seems to be a longstanding impact on the incidence of economic deprivation. Recipients of social assistance reported a much higher incidence of deprivation than did any other group. It is important to note, however, that the development over time was not terribly poor and that this group showed the great-

est decrease in deprivation. Hence, it could not be shown that recipients of assistance were "losers" in the long run.

The main conclusions to be drawn are the following:

- Young people's incomes do not say very much about their current standard of living or future earning ability. If anything, low income is a predictor of substantial future income growth. There are good reasons to be sceptical regarding the importance of analysing young people's income situation and the incidence of income poverty among the young.
  - Being economically deprived during youth is unrelated to the development of deprivation over time. Hence, the finding that young people in general face economic difficulties does not imply that we are observing a problem with lasting implications.
  - Labour market situation and household characteristics during youth are only modestly related to the development later on in life. However, long-term unemployment hampers young people's economy, and there is nothing in this study to indicate that this situation will be counterbalanced over time.
- Most importantly, the results of this analysis emphasize the importance of the reproduction of class and gender relations. It is these two fundamental aspects that more than anything else affect young people, on their way into adulthood and in their future life as adults. So, back to basics – fight class differences and promote gender equality.

References

- Ahrne, Göran, and Christine Roman. 1997. *Hemmet Barnen och Makten: Förhandlingar om Arbete och Pengar i Familjen*. Stockholm: Fritzes.
- Banks, M, I Bates, G Breakwell, J Bynner, N Emler, L Jamieson, and K Roberts. 1992. *Careers and identities*. Buckingham: Open University Press.
- Bihagen, Erik, and Björn Halleröd. 2000. "The Crucial Aspects of Class: An Assessment of the Relevance of Class in Sweden from the 1970's to the 1990's." *Work, Employment and Society* 14:307-330.
- Björklund, Anders. 1993. "A Comparison Between Actual Distribution of Annual and Lifetime Income: Sweden 1951-89." *Review of Income and Wealth* 39:377-387.
- Bourdieu, Pierre. 1984. *Distinction*. Cambridge: Harvard University Press.
- Buchmann, Marlis. 1989. *The Script of Life in Modern Society*. Chicago: University of Chicago Press.
- Bynner, John, Lynne Chisholm, and Andy Furlong. 1997. *Youth, citizenship and social change in a European context*. Aldershot: Ashgate.
- Coleman, James. 1988. "Social capital in the creation of human capital." *American Journal of Sociology* 94:95-120.
- Erikson, Robert, and Jan O Jonsson. 1996. *Can Education be Equalized? The Swedish Case in Comparative Perspective*. Boulder: Westview Press.
- Erikson, Robert, and Jan O. Jonsson. 1993. *Ursprung och utbildning: Social snedrekrytering till högre studier*. Stockholm: Allmän Förlaget.
- Flood, Lennart, and Urban Gråsjö. 1997. "Tid för barn, tid för arbete." Pp. 159-188 in *Familj, makt och jämställdhet*, edited by Göran Ahrne and Inga Persson. Stockholm: Fritzes.
- Goldscheider, Frances. K, and Julie DaVanzo. 1985. "Living arrangements and the transition to adulthood." *Demography*: 545-563.
- Halleröd, Björn. 1995. "The Truly Poor: Indirect and Direct Measurement of Consensual Poverty in Sweden." *Journal of European Social Policy* 5:111-129.
- . 1997. "Lika hushåll, olika ekonomi. Ekonomiska problem bland samboende män och kvinnor." Pp. 104-122 in *Familj, makt och jämställdhet*, edited by Göran Ahrne and Inga Persson. Stockholm: Fritzes.
- . 1999. "Economic Standard of Living: A Longitudinal Analysis of the Economic Standard among Swedes 1979 - 1995." *European Societies* 1:391-418.
- . 2000. "Socialbidragstagande och fattigdom." in *Socialbidrag i forskning och i praktik*, edited by Annika Puide. Göteborg: Gothia.
- . 2001. "Employment Positions, Class and Economic Hardship." in *Employment, Unemployment, Marginalization: Studies in Contemporary Labour Markets*, edited by Bengt Furåker. Stockholm: Almqvist and Wiksell International.
- Halleröd, Björn, and Jan-Eric Gustafsson. 2003. "A longitudinal analysis of the relationship between changes in socio-economic circumstances and changes in health." Umeå.
- Hammer, Torild. 1997. "History Dependence in Youth Unemployment'." *European Sociological Review* 13:17-33.
- Hellevik, Ottar. 1992. *Introduction to Causal Analysis*. Oslo: Scandinavian University Press.
- Hoyle, Rick H. 1995. *Structural Equation Modeling*. London: Sage.
- Häll, Lars, and Joachim Vogel. 1997. *Välfärd och ojämlikhet i 20-års perspektiv 1975-1995*. Örebro: Statistiska Centralbyrån, Rapport 91.
- Hörnqvist, Martin. 1994. "Att bli vuxen i olika generationer." in *Vardagens villkor*, edited by Johan Fritzell and Olle Lundberg. Stockholm: Brombergs.
- Inghe, Gunnar. 1960. *De fattiga i folkhemmet*. Uppsala: Almqvist & Wiksells.
- Irwin, Sarah. 1995. *Rights of Passage*. London: UCL Press.
- Jones, Gill. 1986. "Leaving the parental home, an analysis of early housing careers." London: National Child Development Study User Support Group working paper 10.
- . 1995. *Leaving Home*. Buckingham: Open University Press.
- Jones, Gill, and Claire Wallace. 1992. *Youth, Family and Citizenship*. Buckingham: Open University Press.

- Jöreskog, K. G. (). . In (Eds.). (). .: 1993. "Testing structural equation models." Pp. pp. 294 - 316 in *Testing structural equation models*, edited by K. A. Bollen and J. S. Long. Newbury Park, CA: Sage Publications.
- Kohli, Martin. 1999. "Private and Public Transfers Between Generations." *European Societies* 1:81-104.
- Lindgren, Simon. 2002. *Modernitetens markörer: Ungdomsbilder i tid och rum*. Umeå: Dept, of Sociology, Umeå University.
- Marshall, G, Roberts, S, Burgoyne, C. 1996. "Social class and underclass in Britain and the USA." *British Journal of Sociology* 47:22-44.
- McArdle, J. J. 1988. "Dynamic but structural equation modeling of repeated measures data." Pp. 561-614 in *Handbook of multivariate experimental psychology*, edited by Cattell R.B. and Nesselrode J. New York: Plenum Press.
- Meredith, W., and J. Tisak. 1990. "Latent curve analysis." *Psykometrika*:107-122.
- Murphy, M, and O Sullivan. 1986. "Unemployment, housing and household structure among young adults." *Journal of Social Policy* 15:205-222.
- Muthén, B., and S. T. Khoo. 1998. "Longitudinal studies of achievement growth using latent variable modeling. Learning and Individual Differences." *Special issue: latent growth curve analysis*:73-101.
- Nilsson, Karina, and Mattias Strandh. 1999. "Nest leaving in Sweden. The importance of early educational and labourmarket careers." *Journal of Marriage and the Family* 61:1068 - 1079.
- Nyberg, Anita. 1998. *Women, men and incomes*. Stockholm: Fritzes.
- Nyman, Charlott. 2002. *Mine, yours or ours*. Umeå: Dept. of Sociology, Umeå University.
- Pahl, Jan 1989. *Money and Marriage*. London: Macmillan Education Ltd.
- Rogosa, D. R., D. Brandt, and M. Zimowski. 1982. "A growth curve approach to the measurement of change." *Psychological Bulletin*:726-748.
- Rothstein, Bo. 1999. "Den moderna könsmaktsordningens grundbult." *Statsvetenskaplig tidskrift* 102:1-20.
- Salonen, Tapio. 1993. *Margins of Welfare*. Kristianstad: Hällestad Press.
- . 2000. "Ungdomars socialbidragstagande och försörjningsvårigheter under 1990-talet." in *Välfärd och försörjning*, edited by Åke Bergmark. Stockholm: Fritzes.
- SCB. 1985. "Socialbidrag under 1983." Statistiska Meddelanden S 33 SM 8501. Statistiska Centralbyrån.
- . 1987. "Socialbidrag under 1986." Statistiska Meddelanden S 33 SM 8702. Statistiska Centralbyrån.
- . 2002. "Ekonomiskt bistånd 2001." Statistik Socialtjänst 2002:6. Socialstyrelsen.
- Scott, John. 1996. *Stratification and Power; Structures of Class, Status and Command*. Cambridge: Polity Press.
- Strandh, Mattias. 1999. "Ungdomsarbetslöshet och ekonomisk marginalisering." in *I vuxenlivets väntrum*, edited by Anders Gullberg and Martin Börjesson. Umeå: Boréa.
- Torége, Jan. 1997. "Inkomstutvecklingen 1975-1995." in *Välfärd och ojämlikhet i ett 20-årsperspektiv 1975-1995*, edited by Lars Häll and Joachim Vogel. Stockholm: SCB.
- Weber, Max. 1968. *Economy and Society - An Outline of Interpretive Sociology*. New York: Bedminster Press.
- Whittington, L.A. & Peters, E.H. 1996. "Economic incentives for financial and residential independence." *Demography*:82-97.
- Vogel, Joachim. 2002. "Welfare Production, Poverty and Wealth: A Comparative and Longitudinal Perspective." in *Rich and Poor*, edited by Wolfgang Glatzer. Netherlands: Kluwer Academic Press.
- Vogel, Joachim (1994): Ungdomars välfärd och värderingar. Rapport till Barn och ungdomsdelegationen och Generationsutredningen. SOU 1994:25
- Vogel, Joachim, and Göran Råbäck. 2003. "Materiell ojämlikhet i tids och internationellt perspektiv." in *Välfärd och ofärd på 90-talet*, edited by Statistic Sweden. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- Westberg, Annika (forthcoming) ' Ungas attityder till välfärdsstatliga utgifter: Effekt av ålder, välfärdsstatliga transfereringar, risk och individualisering'.
- Wyn, Johanna, and Rob White. 1997. *Rethinking Youth*. London: Sage.

Table 1. Deprivation index and pre-tax income for panel sample and cross-sectional sample. Mean values and standard deviations.

	<i>t0</i>	<i>t1</i>	<i>t2</i>	<i>Cross section 19-25 1979-82</i>	<i>Cross section 27-33 1986-90</i>	<i>Cross section 35-41 1994-98</i>
Total annual pre-tax income (SEK) – mean value	115,554	169,666	198,962	113,101	166,089	194,593
– std. deviation	57,009	76,476	103,865	58,917	79,333	156,126
Deprivation index – mean value	1.44	1.20	1.33	1.57	1.28	1.49
– std. deviation	1.39	1.37	1.47	1.49	1.43	1.60

Table 2. Indicators of economic difficulties, per cent

	<i>t0</i>	<i>t1</i>	<i>t2</i>
Trouble making ends meet the past twelve months	17.8	18.7	22.6
Borrow money from family or friends to be able to buy food	10.1	9.1	9.1
Borrow money from family or friends to be able to pay the rent	4.7	2.8	3.1
Unable to pay the rent for a period of time	2.2	2.2	1.8
Cannot get hold of 14,000 SEK within a week if necessary	19.0	11.6	16.1
Has to borrow to be able to get hold of 14,000 SEK within a week	36.8	31.2	27.0
Cannot afford a one-week holiday trip away from home	34.1	32.5	36.9

Table 3. Sample characteristics. Panel sample and cross-sectional sample, per cent

<i>Categorical variables</i>	<i>Panel sample</i>	<i>Cross-sectional sample</i>
Women	48.7	50.8
Class of origin		
Blue-collar worker	47.2	48.5
Lower white-collar	7.5	7.7
Middle white-collar	12.9	12.9
Higher white-collar	10.1	9.9
Self-employed	14.0	13.5
Farmer	8.3	7.5
Educational attainment		
Compulsory school only	25.6	26.5
At most two years of vocational training	29.7	34.4**
More than two years of secondary education	11.6	13.6
At most two years of tertiary education	22.2	18.5**
More than two years of tertiary education	10.9	6.9***
0000000000		
Studying	21.5	20.1
Employed	74.9	73.5
Short-term unemployed (1-26 weeks during the past five years)	25.2	26.2
Long-term unemployed (27 weeks or more during the past five years)	9.1	11.0
Left the parental home	68.5	73.6**
Children of their own	15.2	22.9***
Recipients of social assistance	1.5	3.1**

Table 4. Growth curve model estimation. Standardized regression and correlation coefficients.

Independent variables	Dependent variables											
	Primary edu.	Secondary edu. < 3 years	Secondary edu. ≥ 3 years	Tertiary edu	Student	Interaction – age*student	Employed	Unem- ployed < six months	Unem- ployed ≥ six months	Nest leaving	Parenthood	Recipient of social assistance.
Age	-0.08		0.07	0.14			0.14	-0.10		0.41	0.27	
Gender		0.05						0.08	0.08	0.28	0.21	0.06
Class of origin (blue-collar – ref. gr.)												
Lower white-collar	-	0.07	-	-	-	-	-	-0.08	-0.08	-	-0.06	-
Middle white-collar	-0.08	0.08	-	0.10	0.19	0.15	-0.06	-0.09	-0.09	-0.06	-0.08	-
Higher white-collar	-0.13	0.09	0.08	0.12	0.24	0.16	-0.14	-0.07	-0.07	-	-0.11	-0.05
Self-employed	-	0.06	-	0.07	-	-	-	-	-	-	-	-
Farmer	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-0.10	-0.05	-
Education (primary – ref. gr.)												
Secondary < 3 years					-0.05#							
Secondary ≥ 3 years					-0.04#							
Tertiary < 3 years					-						-0.07#	
Tertiary ≥ 3 years					-						-0.11#	
Student												
Employed							-0.22#					
Unemployed < six months					-0.05#							
Unemployed ≥ six months					-							
Nest leaving											0.14#	

Chi-square = 609.20, Degrees of freedom= 141, RMSEA= 0.048

For all displayed variables p < 0.05

Specified as covariation

- Parameter estimated but not significant

Table 5. Growth curve model – total effects, regression estimates, standardized regression estimates and correlation estimates.

Independent variables	Dependent variables											
	Income intercept			Deprivation intercept			Slope Income			Slope difficulties		
	Std. direct effects	Std. Total effects	Un-std. total effects	Std. direct effects	Std. Total effects	Un-std. total effects	Std. direct effects	Std. Total effects	Un-std. total effects	Std. direct effects	Std. Total effects	Un-std. total effects
Age	0.33	0.39	8,613	-0.21	-0.16	-0.07	-0.42	-0.36	-1,666	0.18	-0.05	-0.01
Gender	-0.16	-0.18	-15,738		0.11	0.20		-0.36	-21,182		0.12	0.08
Class of origin (blue-collar – ref. gr.)												
Lower white-collar	-	0.01	1,459	-	-0.07	-0.22	-	0.04	4,814	-	0.01	0.01
Middle white-collar	-0.05	-0.12	-15,332	-	-0.12	-0.31	0.10	0.23	19,917		-0.02	-0.02
Higher white-collar	-0.07	-0.18	-26,122	-	-0.13	-0.36	0.06	0.23	22,230		-0.05	-0.05
Self-employed	-	-0.04	-4,841	-0.07	-0.11	-0.28	0.06	0.11	8,994		0.01	0.01
Farmer	-	-0.01	-1,620	-	-0.04	-0.11	-	0.02	-2,103		0.03	0.04
Education (primary – ref. gr.)												
Secondary < 3 years				-0.21	-0.21	-0.40	0.06	0.10	6,541			
Secondary ≥ 3 years				-0.20	-0.20	-0.55	0.09	0.13	12,159			
Tertiary < 3 years				-0.22	-0.22	-0.47	0.09	0.14	9,598			
Tertiary ≥ 3 years				-0.26	-0.26	-0.71	0.12	0.17	16,001			
Student	-0.28	-0.28	-31,944	-0.08	-0.08	-0.18	0.21	0.35	26,339	-0.19	-0.19	-0.16
Interaction - age*stud				0.21	0.21	0.12		-0.04	-8,484			
Employed	0.52	0.52	52,811					-0.22	-14,975			
Unemployed < six months	-	-0.02	-1,793	0.14	0.14	0.29		-0.02	-1,508			
Unemployed ≥ six months	-0.10	-0.10	-14,706	0.26	0.26	0.77		-0.01	-1,269			
Nest leaving	0.09	0.09	8,513	0.22	0.22	0.41		-0.08	-5,298	-0.24	-0.24	-0.17
Parenthood	-0.19	-0.19	-22,643	0.08	0.08	0.20		0.06	5,031	0.16	0.16	0.15
Social assistance				0.29	0.29	2.32	0.07	0.06	1,705	-0.33	-0.33	-0.99
Income intercept				-0.15#			-0.42	-0.42	-0.28			-
Deprivation intercept							-0.21	-0.21	-7,068			
Slope income										-0.31#		

Chi-square = 609.20, Degrees of freedom = 141, RMSEA = 0.048

Figure 1. Analytic model.

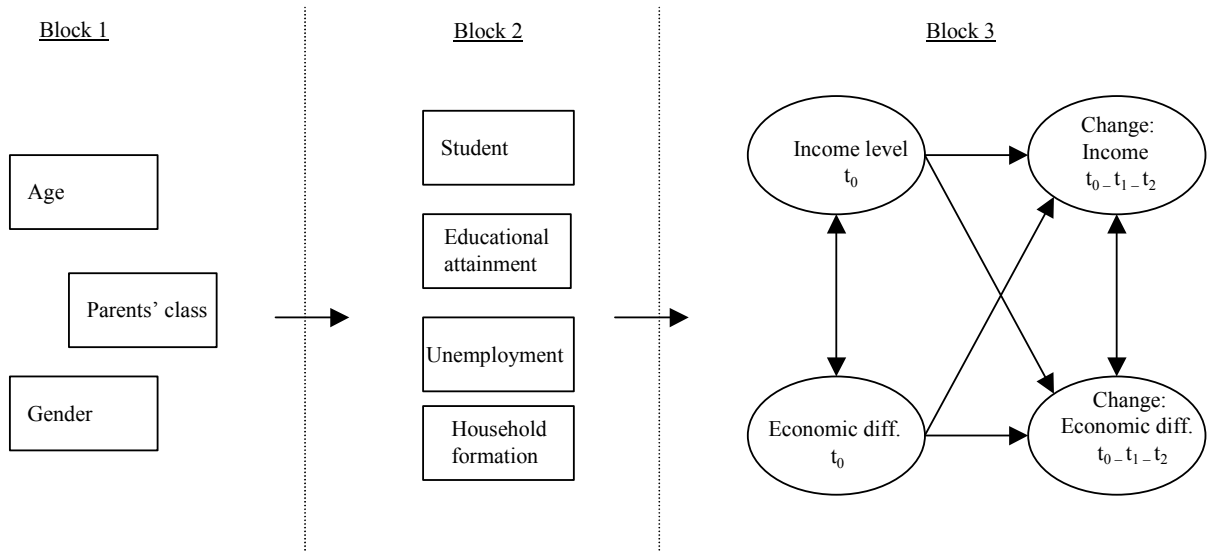
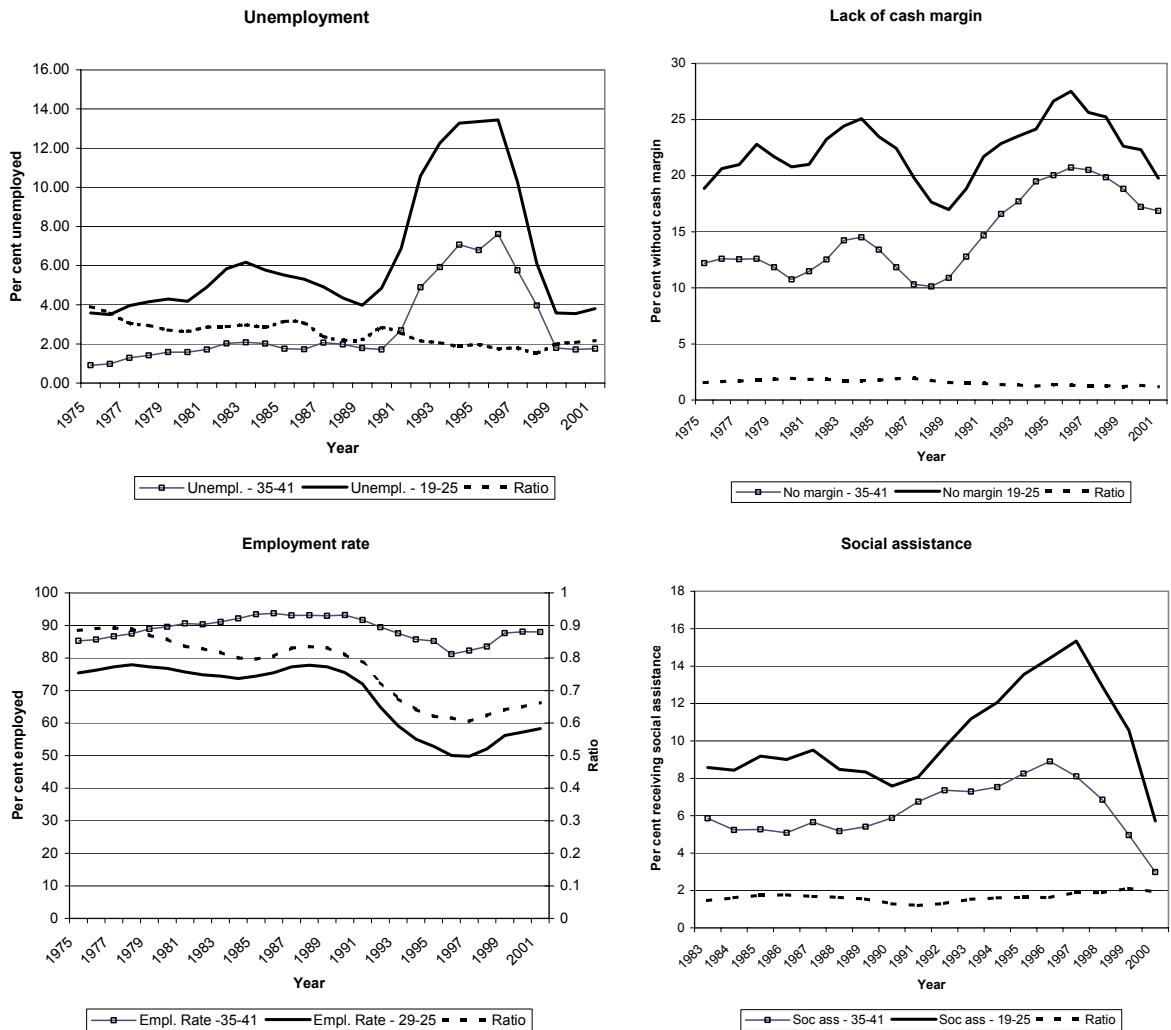

Figure 2. Unemployment, lack of cash margin, employment and social assistance among 19- to 25-year-old and 35- to 41-year-old Swedes. Ratio describes the relative difference between the two age groups. 1975 – 2001 (1983 – 2000 for social assistance).

Kapitel 5

Internationella jämförelser av levnadskostnader och välstånd

En metoddiskussion.

Av Angélica Arellano Vaillant
SCB/NR/PR

Historisk tillbakablick

Internationella jämförelser av levnadskostnader och materiellt välstånd var möjliga att genomföra inom ramen för ett internationell samarbete först på slutet av 60-talet. Det fyllde ett stort tomrum i det dåvarande statistiksystemet. Under de föregående decennierna hade det gjorts väldiga framsteg i arbetet med att harmonisera arbete av nationalräkenskapernas bokföringssystem i flera länder. Jämförelserna byggde till en början på studier som omräknade bruttonationalprodukten med ländernas valutakurs. Problemet med denna metod

är dock att den ger en snedvriden bild av de reala nivåförändringarna av produktionen av varor och tjänster för olika länder. Behovet av att ta fram en konverteringsvaluta som gjorde det möjligt att genomföra internationella jämförelser av real bruttonationalprodukten (BNP), nivå och förändring, och valutans köpkraft var följaktligen stor.

Flera internationella organisationer under ledning av FN:s Statistical Office tog initiativet till att starta International Comparison Project (ICP). Projektet påbörjades år 1960. Syftet var att skaffa fram något slags köpkraftsparitetsindex och därmed jämförbar bruttonationalprodukt. ICP:s första

uppgift var att utveckla en metod för att skapa ett lättbegripligt system för internationella jämförelser. Den andra uppgiften var att testa denna metod genom att beräkna köpkraftpariteter (Purchasing Power Parities, PPP) inom ramen för multilaterala jämförelser. De första etapperna ägde rum 1970, 1973 och 1975. Detta var ett experiment i vilket små ländergrupper deltog. Ländergrupperna representerade olika inkomstnivåer, sociala system och regioner.

Sverige deltog i en mer begränsad form inom OECD under 80-talet. Sverige gick över till European Comparison Program¹ (ECP) 1991. Framtagning av köpkraftparitetsindex sker inom ramen för ECP och i samverkan mellan OECD och de nationella statistikbyråerna. Det är sammantaget 31 länder som deltar i de prisundersökningar som Eurostat samordnar. De årliga resultaten för PPP omfattar: köpkraftparitetsindex, prisnivåindex, volymindex och värdeindex publiceras av Eurostat i publikationsserien Statistics in Focus.

I detta kapitel definieras köpkraftsparitet (PPP), vidare redogörs köpkraftsparitetsteorin. I de senare avsnitt diskuteras bruttonationalprodukt per invånare som välståndsmått och prisnivåindex. Avslutningsvis redogörs för statistikens kvalitet.

2. Köpkraftsparitet

Begreppet köpkraftsparitet (Purchasing Power Parities, PPP) myntades på 1600-talet i Spanien (Salamanca Skolan) för att sedan utvecklas av Gerrard de Malynes i Storbritannien i början av 1700-talet. Köpkraftsparitetsteorin etablerades i den ekonomiska teorin av den svenska nationalekonomen Gustav Cassel² på 1920-talet. Teorin bakom PPP är lagen om ett pris (Law of One Price) och hör hemma i den monetära ansatsen³.

2.1 Paritetstal och växelkurs: reala och nominella värden

I sin enklaste form är paritetstalen en uppsättning av relativa priser för en standardiserad korg av varor och tjänster från olika regioner eller länder.

Detta kan skrivas enligt följande $P_{SE} = e * P$. P_{SE} är Sveriges prisnivå, P är prisnivån i euroområdet och e är den nominella växelkursen som skulle

behövas för att kunna inhandla *samma* varor och tjänster på hemmamarknaden som inom euroområdet i euro. Enligt den monetära ansatsen antas köpkraftparitet vara konstant på lång sikt. Det innebär att den sammanvägda prisförändringen på varor och tjänster i ett land exakt motverkas av förändringar i valutans pris, växelkursen.

Mått på produktionen per invånare omvandlade enligt valutakurserna förblir i allt väsentligt nominella mått, medan måtten blir reala om de omvandlas enligt paritetstalen (se avsnitt 3).

Växelkurs

Den *nominella växelkursen* talar om hur mycket en svensk krona kostar på valutamarknaden: $e = \text{SEK}/\text{€}$. Om den svenska prisnivån stiger mer än prisnivån i euroområdet, innebär det enligt teorin att värdet av den svenska kronan försvagas (deprecieras⁴) i förhållande till eurovalutan i samma proportion så att ekvivalensen hålls konstant. Den nominella växelkursen fastställs på penningmarknaden.

Den *reala växelkursen*⁵ - Köpkraftspariteten är kvoten mellan de belopp i respektive lands valuta som behövs för att köpa samma korg av varor och tjänster i respektive land. För att beräkna köpkraftspariteten för t.ex. en chokladkaka mellan Sverige och Danmark ställs det pris chokladkakan har i Sverige (t.ex. 15 svenska kronor) mot det pris den har i Danmark (t.ex. 10 danska kronor). Köpkraftspariteten blir då $15/10=1,5$. Den reala växelkursen fastställs av vad man faktiskt får betala.

2.2 Beräkningen av paritetstalen sker i tre steg

Först bestäms prisrelationerna för varje basgrupp ("Basic Heading") med hjälp av de insamlade priserna. Sedan beräknas medeltal för prisrelationerna, vilket ger ovägda paritetstal för varje basgrupp. Slutligen vägs paritetstalen för basgrupperna samman genom att dessa viktas i enlighet med BNP:s fördelning på olika varor och tjänster. Detta ger viktade paritetstal för varje kategori av varor och tjänster på alla aggregeringsnivåer upp till hela BNP.

Köpkraftsparitetsstandard (PPS⁶), är en real växelkurs som används till att omräkna ekono-

¹ European Comparison Programme (ECP) startade 1979. Sedan 1999 är det 15 EU-länder, 10 nya medlemsländer, 3 EFTA-länder samt 3 kandidatländer som deltar i ECP. Från 1 maj 2004 är det 25 medlemsländer i EU.

² Cassel, Gustav. "Abnormal Deviations from International Exchanges". Economic Journal, December 1918.

³För en utförligare redogörelse se Sachs-Larrain. Macroeconomics kapitel 10.

⁴ Uttrycket depreciering används vid rörlig växelkurs

⁵ Den reala växelkursen (ϵ) kan härledas från följande uttryck $P_{SE} = e * P$ därvid den reala växelkursen är lika med, PPP: $\epsilon = 1 = e * \frac{P_e}{P_{SE}}$

⁶ Paritetstalen, PPS (purchasing power standard) avser den artificiella gemensamma referensvalutaenhet (euro) för att uttrycka volymen av t.ex. hushållens konsumtionsutgifter, offentlig konsumtion och fasta investeringar för jämförelse med ett annat land vid en given tidpunkt. Syfte är att eliminera prisskillnaderna

miska indikatorer som är uttryckta i nationell valuta till en artificiell gemensam valuta. Denna valuta likställer köpkraften för de olika nationella valutor med varandra.

2.3 Kort om teorin om Lagen om Ett Pris

Lagen om Ett Pris förutsätter arbitragemöjligheter, dvs. att om priset på ett kilo potatis ökar i Tyskland i relation till priset på ett kilo potatis i Sverige (möjligen av en annan sort), så kommer konsumenter från Tyskland att köpa potatis i Sverige och behålla vinsten. Detta leder på sikt till en utjämning av priser och därmed levnadskostnader i alla länder. En varus pris borde vara detsamma oavsett var i världen varans säljs. I den perfekta världen är de varor och tjänster som ingår i den svenska och i den utländska varukorgen identiska och har samma vikt.

Teorin gäller således under mycket stränga villkor. I realiteten påverkas prisnivån av flera faktorer som gör att det uppstår prisskillnader mellan länder. Exempel på sådana är prissförändringar av såväl inhemskt producerade varor som exportvaror, att konsumtionsmönster skiljer sig mellan länder, att länderna har regleringar och subventioner, moms, tullar samt att det förekommer transportkostnader.

Ett annat exempel är att produktivitet är olika i olika länder och för grupper av varor och tjänster eller sektorer av ekonomin i varje land. De olika sorternas varor och tjänster definieras i den teoretiska litteraturen antingen som handelsvaror ("tradables") eller icke-handelsvaror ("nontradable")⁷. Prissättning av de varor och tjänster som varje land handlar på den internationella marknaden (handelsvaror) bestäms på den marknaden. Där emot sker prissättning av icke-handelsvaror på den inhemska marknaden, därmed är de inte direkt påverkade av prissättning på den internationella marknaden. Detta resulterar i att länderna med hög produktivitet i produktionen av handelsvaror tenderar att få högre prisnivå (se avsnitt 4).

2.4 Användningsområden

Köpkraftsparitetsindex har flera användningsområden men även begränsningar. EU-kommissionen spenderar 25 procent av sin budget i Strukturfonder och har gett Eurostat (EU:s statistikbyrå) i uppdrag att ta fram PPP-index med syftet att jämföra BNP volymen per invånare för EU: s

---

mellan länderna för att kunna avläsa skillnaderna i volymer.

⁷ De varor som definieras som handelsvaror är t.ex. livsmedel, kläder m.fl. och de varor som definieras som icke-handelsvaror är företrädesvis tjänster av olika slag t.ex. sjukvårdstjänster samt de varor som förekommer byggsektorn.

olika regioner. Köpkraftsparitetsindex används också för att beräkna de ekonomiska pariteterna som fastställer likvärdigheten i köpkraft för EU-tjänstemännens löner i och utanför Bryssel.

Världsbanken sammanställer PPP-data för framtagning av fattigdomsmått. Detta görs genom att godtyckligt bestämma en fattigdomströskel ("poverty line") om en dollar för BNP utslaget per person och dag. Ett annat användningsområde är PPP-korrigerad BNP per invånare som mått på ekonomiernas storlek. Till sist används det även för ett produktivetsmått, dvs. produktion (BNP) per arbetade timmar.

Köpkraftsparitetsindex är konstruerad för att kunna göra jämförelser mellan länder eller regioner vid en given tidpunkt. Urvalen av varor och tjänster som prismäts förändras både till storlek och innehåll över tiden. Syftet med urvalen är att maximera jämförbarhet av varor och tjänster mellan länder under ett visst år. Det skiljer sig från t.ex. konsumentprisindex, där syftet är att maximera jämförbarhet av varor och tjänster mellan två tidpunkter inom landet och där urvalet dessutom är mycket större. Därför måste varje jämförelse av PPP:s utveckling över tiden tolkas med försiktighet

3. Köpkraftsjusterad BNP per invånare & välstånd

Köpkraftsjusterad BNP per invånare beräknas från BNP:s användningssida och BNP per invånare är värdet av den totala produktionen dividerad med antal invånare i ett land. Detta säger något om det materiella välståndet i ett land men ingenting om hur produktionen av varor och tjänster är fördelad mellan olika grupper i landet. En annan begränsning är att BNP inte täcker alla aspekter av välfärden som t.ex. miljö och hälsa.

Det grundläggande synsättet bakom framtagning av jämförbara volymmått är att använda jämförbara priser och utgifter. Det kan enkelt uttryckas enligt följande: BNP: s användning (expenditure =E) i ett land är lika med de aktuella priserna för den samlade produktionen gånger volymer vilket ger förädlingsvärde av den samlade produktionen: $E = P * Q$, där volymen (Q) är synonym med den reala BNP:s slutgiltiga användning (E).

För att kunna jämföra välstånd (i en begränsad och förenklad mening) mellan länder vid en viss tidpunkt behövs en gemensam valuta. Länge användes ländernas BNP omräknad med den rådande växelkurs mot dollar som gemensam valuta. Men BNP omräknad med den rådande växelkursen återspeglar inte bara skillnader i kvantiteter utan också skillnader i prisnivå. Andra faktorer som påverkar ett lands valutakurs är förväntning-

arna hos internationella placeringar, världshandel och ränteskillnader mellan länder. Därför är det nödvändigt att beräkna paritetstal för köpkraft, PPS, som en alternativ omräkningskurs (se avsnitt 2 ovan).

I tabell 1 nedan visas ett exempel på de olika resultaten för år 2001 av en *PPP-justerad* BNP som volymindex - och en *växelkursjusterad* BNP per invånare som värdeindex där EU15= 100. Med en enhet PPS kan samma givna varukorg köpas i alla länder, medan olika mängder av nationella valutaenheter behövs för att köpa samma varukorg i de enskilda länderna, beroende på den nationella prisnivån.

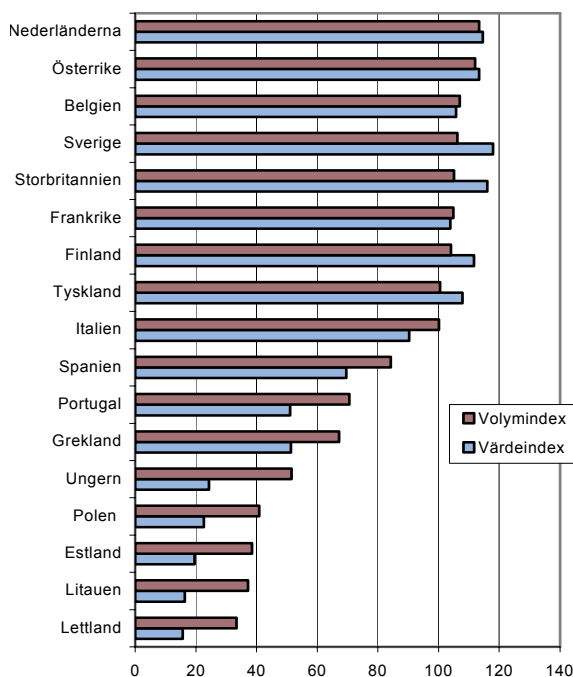
Tabell 1 BNP- resultat 2001 EU15=100

	EU15	Sverige
1.-PPP (1PPS= nationell valuta)	1	10,28
2.- Valutakurs (1 EURO= nationell valuta)	1	9,26
3.- Antal invånare (tusental)	379 799	8 896
4.- Nominell BNP i svenska kronor (miljoner)	–	2 266 387
5.- Nominell BNP i EURO (miljoner) (4./2)	8 865 091	244 880
6.- BNP volym i EURO (miljoner) (4./1)	8 865 091	220 516
7.- Nominell BNP per invånare i EURO (miljoner) (5./3)	23 342	27 527
8.- BNP volym per invånare i EURO (miljoner) (6./3)	23 342	24 788
9.- Värdeindex per invånare EURO	100	118
10.- Volymindex per invånare	100	106

Not: Värdeindex per invånare= $(27\,527/23\,342) \cdot 100 = 118$. Volymindex per invånare= $(24\,788/23\,342) \cdot 100 = 106$. Resultatet avser år 2001 publicerad av Eurostat i december 2003. Det förekommer ett avrundningsfel p.g.a. flera decimaler.

När förädlingsvärdet av ett lands samlade produktion (BNP) uttrycks i löpande priser (i nationella valutor) räknas om med paritetstalen, kommer jämförelsen sedan att återspegla enbart volym-skillnader. Förhållandet blir analogt med fastprisberäkning av nationella tidsseriedata för t.ex. BNP i löpande priser. Värden för resursanvändning omvandlade enligt växelkurserna förblir i allt väsentligt *nominella* värden, medan omvandling med hjälp av paritetstalen resulterar i *reala* värden.

Diagram 1 BNP per invånare 2001 EU15=100. Volymindex & Värdeindex

Källa: Eurostat

Diagrammet ovan visar att skillnaden mellan värdeindex och volymindex är mindre för höginkomstländer än för låginkomstländer. Anledning till detta är att prisnivån är lägre i låginkomstländer jämfört med de rika länderna (se avsnitt 4). Skillnaderna mellan höginkomst- och låginkomstländer är mindre när BNP per invånare justeras med paritetstal än när den justeras med växelkursen eftersom köpkraftsparitetsindex eliminerar prisskillnaderna mellan länderna.

Rangordning av länder efter BNP per invånare, den s.k. ”välståndsligan”, är missvisande. Skillnaden i belopp mellan två på varandra följande nivåer är i allmänhet liten (det redovisas inte) vilket innebär att osäkerheten i skattningarna får betydelse för rangordningen. Både Eurostat och OECD rekommenderar en gruppering av länder. Nedanstående tabell visar, enligt Eurostats gruppering, skillnader i procent mellan olika nivåer i rangordning för BNP per invånare uttryckt i PPS där genomsnittet för EU15=100. OECD grupperar länderna efter hög- och låginkomstländer⁸ där Sverige tillhör gruppen hög- medelinkomstland som motsvarar en BNP per invånare mellan 114 och 100.

⁸”Purchasing power parities 1999 benchmark results”, OECD: s publikation 2002.

Tabell 2 BNP per invånare 2001 (EU15=100)

Luxemburg	194	125 procent av EU genomsnitt
Norge	144	
Irland	118	110 procent av EU genomsnitt
Schweiz	116	
Danmark	115	
Island	115	
Nederländerna	113	
Österrike	112	
Belgien	107	
Sverige	106	
Storbritannien	105	
Frankrike	105	
Finland	104	90 procent av EU genomsnitt
Tyskland	100	
Italien	100	
Spanien	84	
Cypern	78	75 procent av EU genomsnitt
Portugal	71	
Malta	70	
Slovenien	68	
Grekland	67	
Tjeckien	61	
Ungern	51	
Slovakien	45	50 procent av EU genomsnitt
Polen	41	
Estland	39	
Litauen	37	
Lettland	33	
Bulgarien	26	
Rumänien	24	
Turkiet	24	

Källa: Siffrorna avser 2001 år av Eurostat publicerad i december 2003.

4. Prisnivåindex och levnadskostnadsindex

Förhållandet mellan köpkraftsparitet och nominell växelkurs uttrycker hur dyrt det är i ett land jämfört med i ett annat land. Men prisnivåindex uttrycker inte hur dyrt det är att leva i ett land för landets egna invånare, följaktligen kan prisnivåindex inte tolkas som relationen mellan levnadskostnader och löner. Detta förhållande, kvoten mellan paritetstalet och nominell växelkursen, benämns prisnivåindex.

En annan begränsning i tolkningen av prisnivåindex såsom levnadskostnadsindex är att det endast tar hänsyn till genomsnittliga konsumtionsmönster för de bosatta i landet samt att det före-

kommer brister i täckning av vissa poster som till exempel bostadsposten (se avsnitt 5).

Prisnivåindex

Prisnivåindex är kvoten av köpkraftsparitetsindex och nominell växelkurs multiplicerad med 100. I exemplet ovan med den svensk-danska chokladkakan där den reala växelkursen var 1,5, divideras detta tal med vad en dansk krona kostar på ett växlingskontor. Säg att vi får betala 123 svenska kronor för 100 danska kronor. Den nominella växelkursen är således $123/100 = 1,23$. Prisnivåindex får vi då genom att dela talen med varandra: $1,5/1,23 = 1,22$, vilket betyder att Sverige är 22 procent dyrare än Danmark i fråga om just denna typ av chokladkaka.

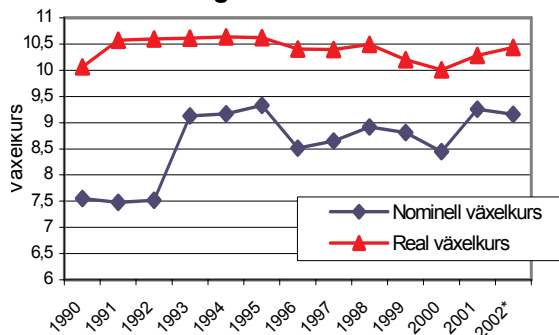
Prisnivåindex talar således om hur många enheter av den valda jämförelsevalutan som behövs för att köpa samma mängd varor och tjänster olika länder (se tabell 3).

Tabell 3 Prisnivåindex 2001 för BNP-total

	EU15	Sverige
PPP (1PPS= nationell valuta)	1	10,28
Valutakurs (1 EURO= nationell valuta)	1	9,26
Prisnivåindex (EU15=100)	100	111

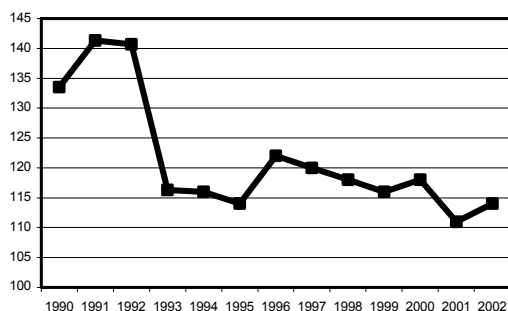
Not: $\text{Prisnivåindex} = (10,28/9,26) * 100 = 111$. Resultat avser år 2001 publicerad av Eurostat i december 2003.

Diagram 2 Nominell och real växelkurs för BNP-total. Sverige.

Not: Nominell växelkurs är växelkurs per EURO. Paritetstal för valutans köpkraft (real växelkurs) är preliminär för år 2002. Källa: Eurostat.

Notera att den nominella växelkursen visar stora variationer över tiden samtidigt som den reala växelkursen (köpkraftspariteten) är relativt konstant (se diagram ovan). Detta beror på att valutakurserna styrs av andra faktorer än konkurrensen mellan inhemskt och utländskt producerade varor och tjänster.

Diagram 3 Prisnivåindex för BNP total Sverige EU15=100

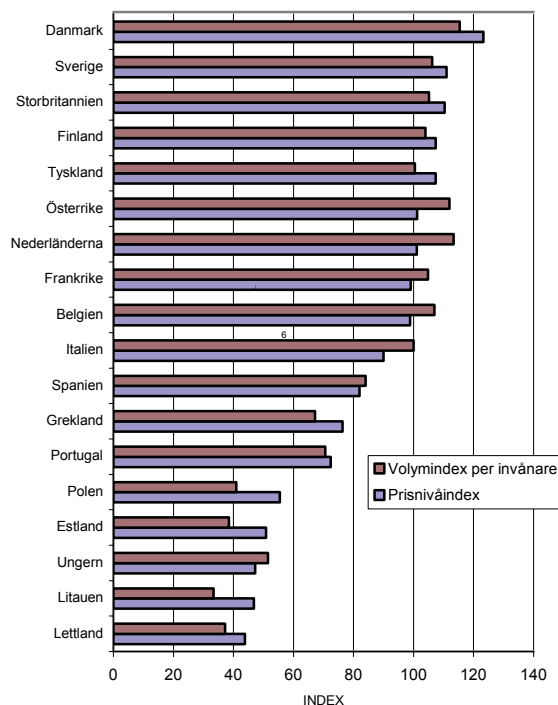
Källa: Eurostat. Prisnivåindex är preliminär för år 2002.

En tolkning av prisnivåindex bör således ta hänsyn till hur mycket den nominella växelkursen har påverkat prisnivåindex. Om till exempel den svenska kronan blir svagare i förhållande till euro blir prisnivåindex lägre och viceversa (se diagram 3 och 4 ovan). Vid en låg nominell växelkurs (eller stark krona) blir exporten billigare och importen dyrare mätt i inhemsk valuta. En vanlig misstolkning är att använda prisnivåindex som en indikator för över- och undervärdering av valutor.

En annan faktor som ligger bakom ländernas olika prisnivåer är att deras produktivitet i produktionen av handelsvaror och icke-handelsvaror är olika (se avsnitt 2). En produktivitetstökning i exportsektorn (handelsvaror) leder inte omedelbart till en prishöjning för t.ex. frisörtjänster eller andra tjänster, (icke-handelsvaror) men det skapar utrymme för lönehöjning på sikt i andra sektorer av ekonomin. Dessutom leder produktivitetshöjning i ett land till en ökad bruttonationalprodukt och ekonomisk tillväxt. Nationalinkomsten i landet har således ökat vilket stimulerar nya investeringar och därmed ökar efterfrågan av nya varor och tjänster som i slutändan leder till att landets samlade prisnivå blir högre.

Skillnader mellan hög- låginkomstländer förstärks av det faktum att arbetskraften är dyrare i höginkomstländer än i låginkomstländer och att sektorn för t.ex. olika typ av tjänster (icke-handelsvaror) är arbetskraftsintensiv. Detta tyder på att den samlade prisnivån borde vara högre i höginkomstländer än i låginkomstländer.

Prisnivåeffekten är särskilt tydlig för låginkomstländer (se diagram nedan), där växelkursen överstiger landets paritetstal vilket ger en relativt låg prisnivåindex. Det beror delvis på att icke-handelsvarorna är billigare i låginkomstländerna. Det finns mycket som tyder på att det föreligger ett positivt samband mellan den relativa prisnivån och BNP per invånare.

Diagram 4 BNP per invånare & Prisnivåindex 2001 EU15=100

Källa: Eurostat

5. Metod och metodbrister vid framtagning av köpkraftparitetsindex

Inom ramen för ECP utför de nationella statistikbyråerna prisundersökningar som avser hushållens individuella konsumtion och fasta bruttoinvesteringar. Löneuppgifter för vissa offentliga tjänster används istället för priser avseende offentlig konsumtion.

Paritetstal har primärt beräknats för 250 basgrupper på basis av prisjämförelser mellan ett stort antal varor och tjänster, som utvalts och definierats med målet att vara samtidigt representativa och jämförbara.

Prisinsamlingarna för hushållens konsumtion genomförs enligt ett treårsschema. Produktförteckningarna omfattar ca 2 600 konsumtionsvaror och tjänster. Prisinsamlingen för fasta investeringsvaror och byggnation görs vartannat år. Omräkning görs sedan centralt av Eurostat till årsmedelpriser för det aktuella året med hjälp av konsumentprisindex som varje land levererat.

Vid beräkningen av paritetstal för basgrupper tas hänsyn till hur representativa de ingående produkterna är för konsumtionen i respektive land. Detta är nödvändigt för att undvika snedvridande effekter på pris och volymjämförelser. Paritetstalen på basgruppsnivå sammanvägs sedan, vilket ger paritetstal för alla aggregeringsnivåer upp till BNP. Vid sammanvägningen används

nationalräkenskapernas värdeuppgifter för BNP:s användning.

Köpkraftsundersökningarnas *kvalitet* bestäms till stor del av internationella specifikationer och metodlösningar. För volymindexberäkningar är den allvarligaste felkällan sannolikt brister i jämförbarheten mellan nationalräkenskapernas klassificeringar i olika länder. För paritetsberäkningar och prisnivåjämförelser är huvudproblemet jämförbarheten mellan ländernas prisdata till följd av skillnader i varusortiment och tjänsteutbud, bl.a. på grund av kvalitetsskillnader.

Undersökningsmetoden är utformad för att i första hand ge så bra resultat som möjligt för det aktuella året. Jämförelser med tidigare år kommer i andra hand. Därför tillåter Eurostat att helt oberoende urval av bl.a. butiker görs vid varje undersökningsomgång. Den mer eller mindre slumpmässiga osäkerheten till följd av urvalen av butiker, representantvaror och produktbudanden kan vara mer betydande för de enskilda varugrupperns prisnivåindex än för prisnivåindex för den totala konsumtionen.

Avsaknaden av användbara marknadspriser på vissa områden medför metodproblem som givetvis utgör betydande felkällor, t.ex. vid skattning av utbildning som sker i offentlig regi och i fråga om ägda bostäder. Eurostat använder en modell som ska garantera att samma metod används oavsett om sjukvården finansieras genom avgifter eller skatter, och oavsett om den ingår i hushållens konsumtion eller i den offentliga konsumtionen.

Ett annat område som lider av jämförbarhetsproblem är fasta bruttoinvesteringar. Det är nämligen svårt att utforma ett representativt och jämförbart varuutval bl.a. därför att det förekommer en andrahandsmarknad i flera länder samt att marknaden för maskiner och annan utrustning utvecklas olika i olika länder.

Det pågår ett mycket omfattande arbete för att komma till rätta med de många problem som är förknippade med de nämnda områdena.

European Comparison Programme (ECP) har delats in i tre grupper. Sverige tillhör den nordiska gruppen. Den leds av Finland och omfattar även Danmark, Island, Norge, Storbritannien, Irland, Estland, Lettland och Litauen.

Eurostat tillsammans med OECD och några medlemsländer utarbetar för närvarande en manual om metoder och riktlinjer för PPP arbete. Manualen kommer att ingå som en bilaga till EU:s regelverk avseende PPP. Syfte med detta är att reglera det existerande PPP-samarbetet mellan Eurostat och medlemsländerna. Enligt den nuvarande tidsplanen kommer regelverket att antas av EU-parlamentet under 2005.

6. Publicering av resultat

Eurostat publicerar preliminära resultat för föregående år $t - 1$ och definitiva resultat för år $t - 2$ under december varje år i Statistics in Focus. Eurostat publicerar även de enskilda undersökningsresultat som avser hushållens individuella konsumtion med ett års eftersläppning.

OECD publicerar både fortlöpande BNP-jämförelser i Main Economic Indicators och serier över de definitiva resultaten i National Accounts. Volume I.

FNs statistiska kontor, planerar att publicera globala PPP resultat för 2000 under 2004.

Referenser:

- Beiling Yan. *Purchasing Power Parity: A Canada/U.S Exploration*. Economic Analysis Research Paper Series. Statistics Canada No 11F0027 No. 002
- Eurostat, Statistics in Focus. *Purchasing Power Parities and related economic indicators for EU, Acceding and Candidate countries and EFTA. Revised 1995 to 2000, final 2001 and preliminary 2002 results*. December 2003.
- I. Kravis, A. Heston, R. Summers. *World Product and Income. International Comparisons of Real Gross Product*. The John Hopkins University Press 1982.
- OECD, Statistics in Brief. *Purchasing power parities-measurement and uses. Sachs-Larrain. Macroeconomics. In the global economy*. Harvester Wheatsheaf 1993. March 2002.
- Statistiska centralbyråns hemsida. www.scb.se
- OECD. ECP, *Purchasing Power Parities for countries in Transition*. Methodological Papers. 1995.
- P R. Krugman, Maurice Obstfeld. *International Economics. Theory and Policy*. Addison-Wesley Publishing Company. 2000.

Kapitel 6

Utrymmesstandard i boendet 1975-2003

Av Tommy Lindkvist
SCB/BV/DEM

Sammanfattning

- Trångboddheten minskade kraftigt fram till mitten av 80-talet. Sedan dess har minskningen avstannat.
- Det finns flera tecken på en fördröjning av ungdomars etablering på bostadsmarknaden.
- För ungdomar under 30 år har trångboddheten (enligt norm 3) ökat något under 90-talet. Detsamma gäller för låginkomstfamiljerna,

- dvs personer som lever i hushållen med den lägsta disponibla inkomsten (lägsta kvartilen).
- Våra beräkningar av andelen med "hög utrymmesstandard" visar att det är de äldre över 45 år samt höginkomsttagarna som har förbättrat sitt boende. För yngre och låginkomsttagare finns inga förändringar under de senaste 20 åren.

1 Mätning av utrymmesstandard

Utrymmesstandard och utrustningsstandard är två centrala välfärdsåtgärder vad gäller boendeförhållanden. I detta kapitel ska utrymmesstandard avhandlas. Sedan länge finns det etablerade normer för utrymmesstandard – som ofta mäts i termer av trångboddhet – som också tillämpas i officiell statistik.

Trångboddhetsnorm 1

Allt eftersom utrymmesstandarderna förbättrats, har även kraven på godtagbar standard ökat och trångboddhetsnormerna anpassats därefter. I 1945 års bostadsräkning tillämpades en definition som föreslogs av bostadssociala utredningen, där *mer än två boende per rum, köket oräknat räknades som trångbodda (norm 1). Enpersons- och tvåpersonshushåll räknades inte som trångbodda.* Enligt denna trångboddhetsdefinition anses t.ex. en tvåbarnsfamilj (fyra personer) i en enrummare som trångbodd.

Trångboddhetsnorm 2

I bostadsbyggnadsutredningens betänkande ”Höjd bostadsstandard” (SOU 1965:32) formulerades en ny trångboddhetsdefinition baserad på högre krav på godtagbar utrymmesstandard. Denna definition innebar att *mer än två boende per rum, kök och vardagsrum oräknade, räknas som trångbodda (norm 2). Enpersonshushåll räknas inte som trångbodda.* I detta fall anses en tvåbarnsfamilj (fyra personer) trångbodd i en bostad om mindre än tre rum och kök.

Trångboddhetsnorm 3

I boende- och bostadsfinansieringsutredningarnas slutbetänkande ”bostadsförsörjning och bostadsbidrag” (SOU 1975:51) sägs: *”bostadsbeståndet bör på längre sikt ges sådan sammansättning att varje hushåll kan erhålla lägenhet med kök och vardagsrum samt rum för föräldrar och eget rum för varje barn och annan hushållsmedlem. I vissa hushåll finns behov av sovrum för varje vuxen,”(norm 3).* Den minsta lägenhetstypen blir enligt denna målsättning två rum och kök. Ett fyrapersoners hushåll med ett samboende par och två barn ska ha minst tre sovrum, vardagsrum och kök för att inte räknas som trångbodd. Det tidigare villkoret om att ensamboende inte räknas som trångbodda har tagits bort i trångboddhetsnorm 3.

Hög utrymmesstandard

De tre trångboddhetsnormerna kan ses som skalsteg som anger viss miniminivå i en utrymmesstandard. I analogi med detta finns även mått på hög utrymmesstandard. Definitionen för hög utrymmesstandard är: *”Mer än ett rum per boende, kök och vardagsrum oräknade.”* Det innebär till exempel att en tvåbarnsfamilj (fyra personer) i en

bostad om minst sex rum och kök, eller två personer som bor i minst fyra rum och kök har hög utrymmesstandard.

”Normal utrymmesstandard”

Mellan trångboddhet och hög utrymmesstandard finns en mycket bred grupp med normal utrymmesstandard. Detta innebär exempelvis att fyra boende i 3–5 rum eller två boende i 2–3 rum anses ha *normal utrymmesstandard.*

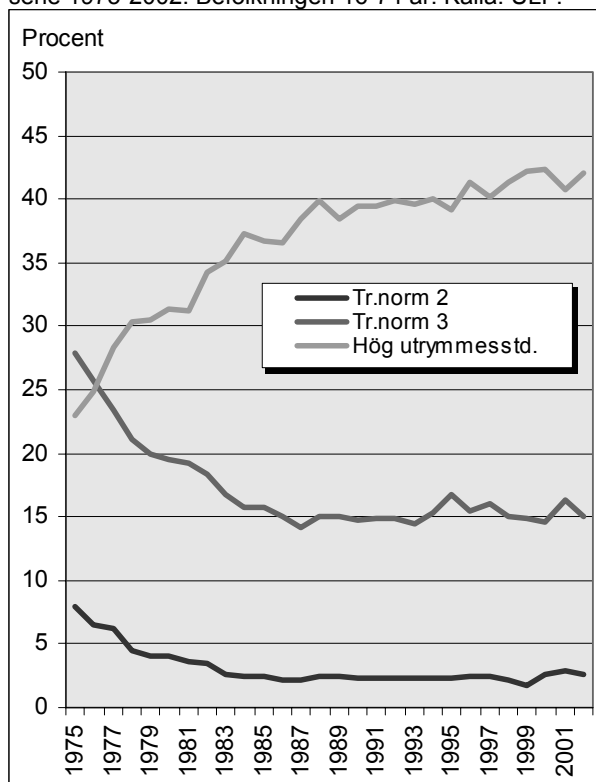
Andra indikatorer

Något som dessa trångboddhetsindikatorer inte fångar in är bostadens yta i kvadratmeter. Mer precist kan man inte avgöra om rummen som redovisas är stora eller små. Inte heller ger indikatorerna några signaler om bostadens utrustningsstandard. Inte heller om vilken byggnadsstandard bostaden är byggd efter, d.v.s. om det är en nybyggd lägenhet med hög utrustningsstandard eller en ombyggd sommarbostad med lägre utrustningsstandard. Bland indikatorer på utrymmesstandard finns, förutom trångboddhetsnormerna och hög utrymmesstandard, ytterligare två. Dessa beskriver den genomsnittliga boendetätheten inom en viss grupp. Den ena indikatorn är *antalet boende per 100 rumsenheter*, den andra indikatorn är ett omvänt mått, *antalet rumsenheter per capita*. Båda dessa mått har även tillämpats i folk- och bostadsräkningarna. Dessa beräkningar baseras på uppgifter om antalet personer som bodde i bostaden, antalet rum och förekomst av kök. Med rumsenhet (RE) avses såväl rum som kök om minst 6 kvadratmeter med fönster. Till skillnad från folk- och bostadsräkningarna beräknas utrymmesstandarderna inte utifrån de i bostaden mätta personerna utan på antalet personer som vid intervju tillfället faktiskt bodde i bostaden.

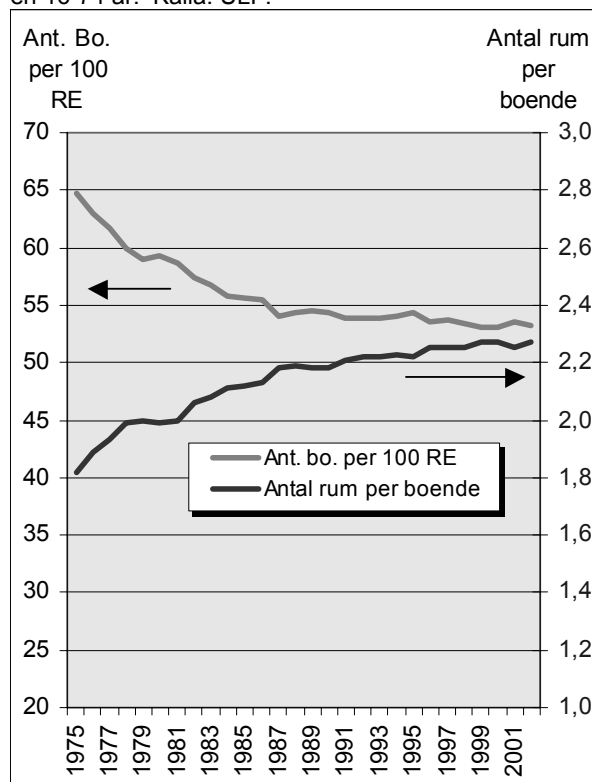
I detta kapitel kommer fokus ligga på trångboddhetsnorm 3 respektive hög utrymmesstandard. Fördjupade siffror kring antalet boende per 100 rumsenheter, antal rum per boende samt trångboddhetsnorm 2 finns i tabellsamlingen för boende på SCB:s hemsida.

(http://www.scb.se/templates/Listning2_75530.asp.)

Diagram 1 Procent trångbodda enligt trångboddhetsnorm 2 respektive 3 samt hög utrymmesstandard. Tidserie 1975-2002. Befolkningen 16-74 år. Källa: ULF.

Diagram 2 Antal boende per 100 rumsenheter samt antal rum per boende. Tidserie 1975-2002. Befolkningen 16-74 år. Källa: ULF.

2. Utrymmesstandarden 1975-2002 – en överblick

Utrymmesstandarden förbättrades fortlöpande under slutet av 70-talet och början av 80-talet, för att sedan avstanna och bara påvisa små förändringar fram till år 2002. Sannolikt var uppgången under slutet av 70-talet en kvardröjande effekt av miljonprogrammets utbyggnad av bostäder som avslutades år 1975. I diagram 1 och 2 kan utvecklingen för de olika indikatorerna följas från år 1975 fram till år 2002. Diagrammen visar att trångboddheten inte minskat, däremot har andelen med hög utrymmesstandard ökat kontinuerligt fram till början av 2000-talet. Eftersom utvecklingen av utrymmesstandard för befolkningen som helhet visar små förändringar under 80- och 90-talet kan det vara mer intressant att se närmare på utvecklingen för olika befolkningsgrupper.

Antal boende per 100 rumsenheter brukar betraktas som det mått som bäst sammanfattar utrymmesstandard i sin helhet. Antalet boende per 100 rumsenheter i en grupp relaterar bostadsstocken till befolkningsstorleken. Indikatorn kan alltså inte ange hur bostadsstandard är fördelad inom en grupp, men däremot mellan olika grupper. I detta fall räknas även kök som rumsenhet.

I mitten av 70-talet var antalet boende per 100 rumsenheter närmare 65. År 2002 var motsvarande siffra drygt 53. Sedan slutet av 80-talet har förändringarna varit små (diagram 2). Detta följer den generella iakttagelse som gjorts bland tidigare redovisade utrymmesindikatorer.

I åldersgrupperna 16–24 år och 25–34 år är det ungefär 60 boende per 100 rumsenheter. I gruppen 35–44 år (där de flesta har fått barn) är antalet ytterligare något högre, i nästföljande grupp 45–54 år är det 52 boende per 100 rumsenheter. I gruppen 55–64 år är det ytterligare något lägre antal, omkring 40, och i de båda äldsta åldersklasserna är det ytterligare något lägre.

3. Trångboddhet

Med trångboddhetsnorm 2 avses att hushållet har mer än två boende per rum, kök och vardagsrum oräknade. Enpersonshushåll räknas inte som trångbodda. Omkring 180 000 personer i befolkningen var trångbodda enligt denna norm år 2002, vilket motsvarar 2,6 procent av befolkningen i åldrarna 16–84 år. Av diagram 1 framgår att trångboddheten har minskat från cirka 8 procent till närmare 2 procent under perioden 1975–1985 samt att trångboddheten sedan dess är oförändrad. På grund av de små procenttalen blir skillnaderna

lätt otydliga. Använder man däremot en mer generösare utrymmesstandard, norm 3, blir skillnaderna mer tydliga.

Vi får samma trend när vi räknar norm 3. Strax över en miljon människor i åldern 16–84 år är trångbodda enligt norm 3 dubbelåret 2001–2002, vilket motsvarar knappt 15 procent av befolkningen. Även i diagram 2 kan man se att förändringen varit liten sedan mitten av 80-talet. Den stora nedgången i andelen trångbodda sker under slutet av 70-talet.

Trångboddhet i olika befolkningsgrupper

Trångboddheten påverkas av många faktorer, bl.a. tillgången på bostäder av olika storlekar där man är bosatt. Vidare varierar även graden av trångboddhet med individens ålder, inkomst och vilken familjetyp man lever i.

I diagram 3 kan vi se att trångboddhet enligt norm 3 under mätåren 2001–2002 är störst bland de yngsta. Andelen trångbodda avtar sedan med stigande ålder. Bland de unga (16–24 år) är det 35 procent som är trångbodda, motsvarande siffra för 75–84-åringar är knappt 4 procent. En viss del av denna skillnad låter sig förklaras av boendekarriär där de unga i många fall just inträtt, medan de äldre närmar sig slutet av denna cykel. Boendekarriär brukar vanligtvis börja med att man bor i föräldrahemmet, sedan flyttar man till ett mindre eget boende för att sedan i och med parbildandet flytta till en något större bostad. I samband med att paret får barn brukar ytterligare en större bostad bli nödvändig. Efter att barnen flyttat ut flyttar många så småningom över till en något mindre bostad igen. Goda pensioner innebär emellertid ofta möjlighet att bo kvar i en större bostad.

Sett till olika familjetyper (diagram 3) är det ensamstående föräldrar som har högst andel trångbodda, närmare 35 procent. Denna grupp kännetecknas också av en hög andel kvinnor. Lägst andel återfinns hos samboende utan barn, drygt 2 procent i denna grupp är trångbodda.

I familjecykeln (diagram 3) där ålder och familjetyp vägs samman, kan man se att ensamstående ungdomar (drygt 60 procent) och ensamstående småbarnsföräldrar (53 procent) har högst andel trångbodda. Lägst andel återfinns hos barnlösa äldre sammanboende samt sammanboende pensionärer, där mindre än 1 procent är trångbodda.

Utrymmesstandarden har höjts rejält jämfört med för 30 år sedan. Det finns därför skäl att anta att det kommer bli allt vanligare i kommande generationer att unga som lämnar föräldrahemmet får vänja sig med en lägre utrymmesstandard i den första egna bostaden. Det finns tecken på att detta redan påbörjats för den generation som föddes på 70-talet. Skälen till detta är kanske inte främst bristen på bostäder, utan brist på rätt typ av bostäder. Den förväntade utrymmesstandard som efter-

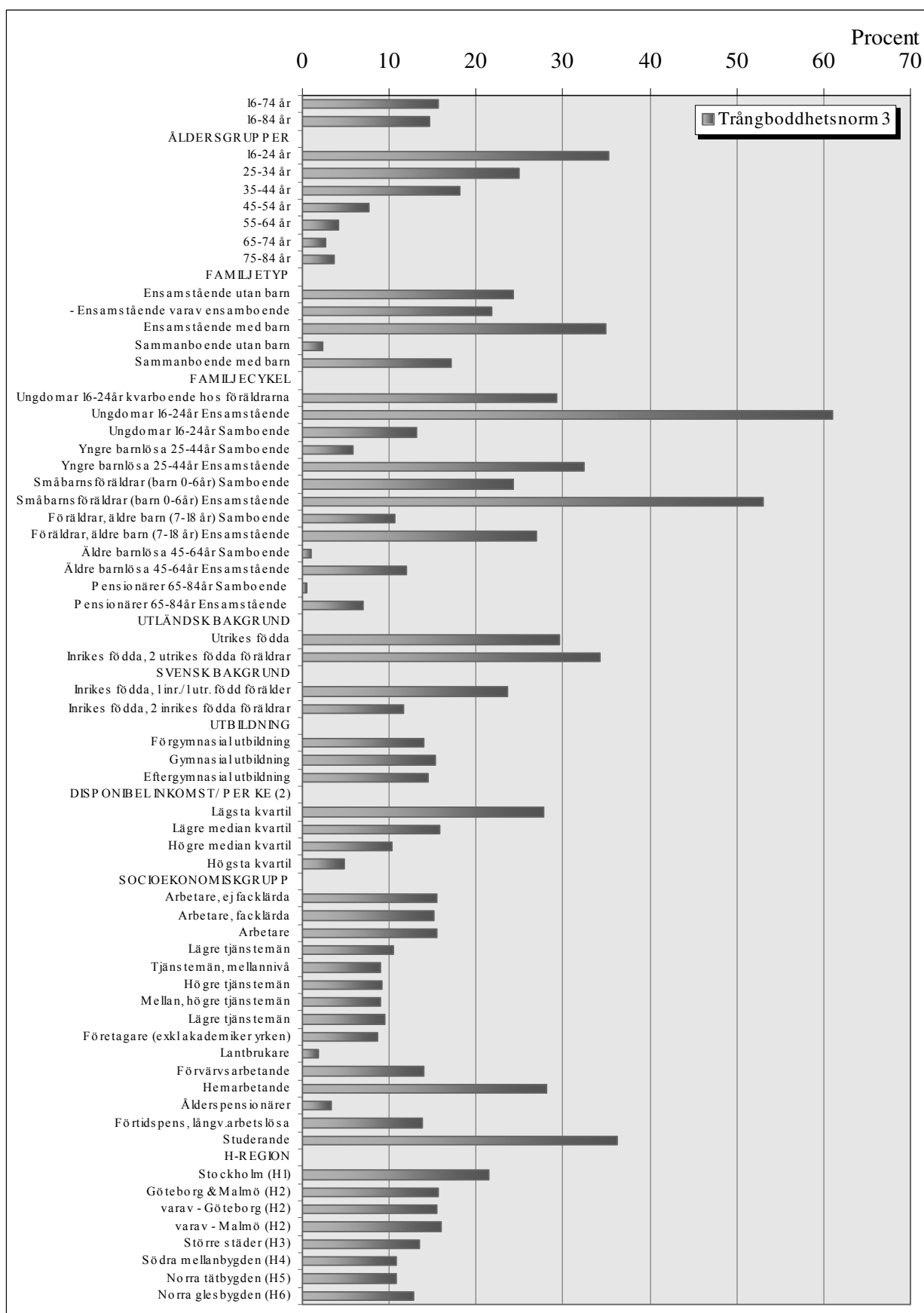
strävas åtminstone enligt trångboddhetsnorm 3 medför för många unga en för hög boendekostnad som inte kan uppnås i mer än att man har goda försörjningsmöjligheter.

Andelen ensamboende har också ökat under de senaste 30-åren, vilket man kan anta ökar belastningen på de mindre bostäderna i bostadsbeståndet. Till detta ska tilläggas att det fortfarande är vanligast att ungdomar i början av sin boendekarriär har en bostad om ett rum och kök. Detta tillsammans med det faktum att det under krisen i början på 90-talet var främst de unga som kom på efterkälken i välfärden – bland annat kunde man se att unga kvinnor i högre utsträckning blev kvarboende hemma (Lindkvist 2003) – leder till slutsatsen att de unga som ska etablera sig på bostadsmarknaden är en särskilt utsatt grupp. Man kan också tydligt se i diagram 3 att den kvartilindelade disponibla inkomsten inverkar på andelen trångbodda, vilket också ger en fingervisning om unga som en utsatt grupp på bostadsmarknaden och att man har svårt som ung att etablera sig på denna marknad.

Man kan också se en tendens till att fler som har barn bor kvar i sin större bostad efter det att barnen flyttat ut. Bättre hälsa, ekonomi m.m. kan vara de bakomliggande orsakerna till detta.

Trångboddheten är vidare störst i de mest tätbebyggda regionerna, främst Stockholm. Närmare 22 procent av befolkningen i Stockholms området är trångbodda enligt norm 3. För Göteborg och Malmö är motsvarande siffra knappt 16 procent (diagram 3).

Diagram 3 Trångbodda enligt norm 3 i olika befolkningsgrupper. Befolkningen 16-84 år. Mätåren 2001-2002. Procenttal. KÄLLA: ULF.

(för procenttal, antal intervjuer samt skattat antal i befolkningen se SCBs hemsida ⇒ [Tabell 13.](#))

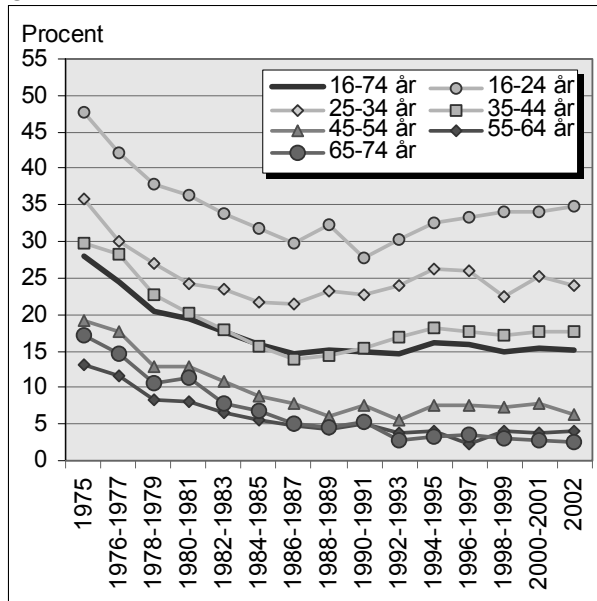
Förändringar i trångboddhet över tid

I slutet av 70-talet och en bit in på 80-talet kan man se en nedgång för samtliga åldersgrupper i andelen trångbodda enligt norm 3 (diagram 4). Utvecklingen från mitten av 80-talet visar för de flesta grupper inte på några stora förändringar. Undantaget är de yngre åldersgrupperna som under 90-talet fick en något högre andel trångbodda. Tydligast är det i åldrarna under 35 år. Många

ungdomar drabbades också hårt under krisen i början på 90-talet, både när det gäller sysselsättning och inkomster.

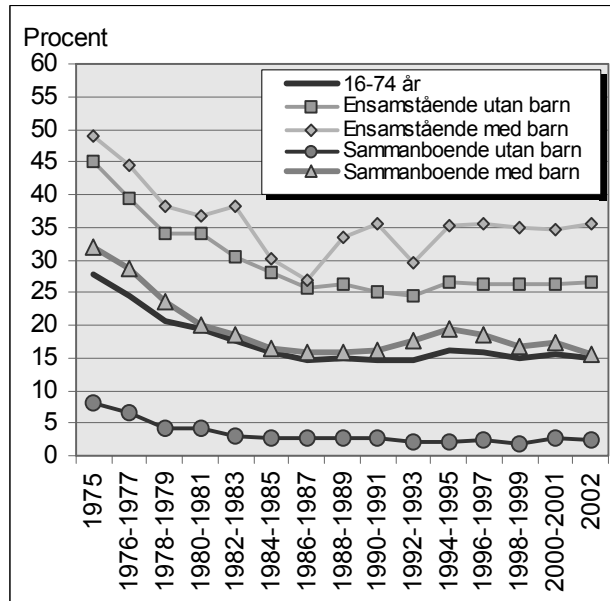
Här ser vi alltså en fördröjning i boendekarriären som kan kopplas samman med fördröjningen av ungdomars etablering i vuxenvärlden i vidare mening. (Lindkvist 2003).

Diagram 4 Trångbodda enligt norm 3 i olika åldersgrupper. Befolkningen 16-74 år. Procenttal. KÄLLA: ULF.

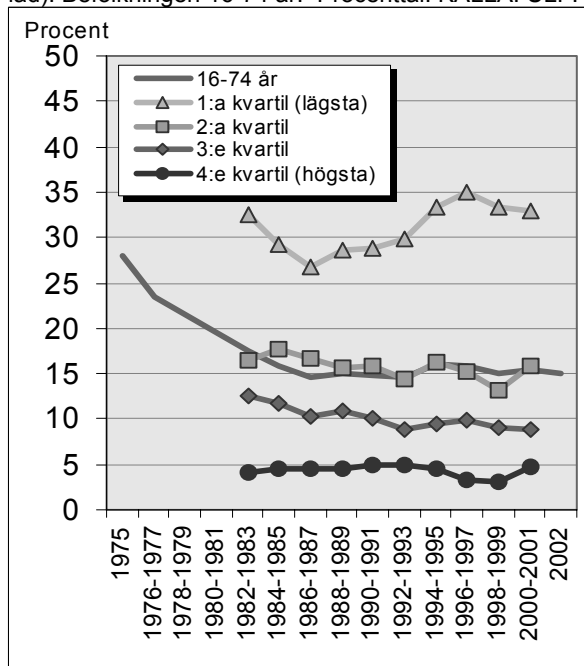
(för procenttal, antal intervjuer samt skattat antal i befolkningen se =>Tabell 15.)

Diagram 5 Trångbodda enligt norm 3 i olika bakgrundgrupper. Befolkningen 16-74 år. Procenttal. KÄLLA: ULF.

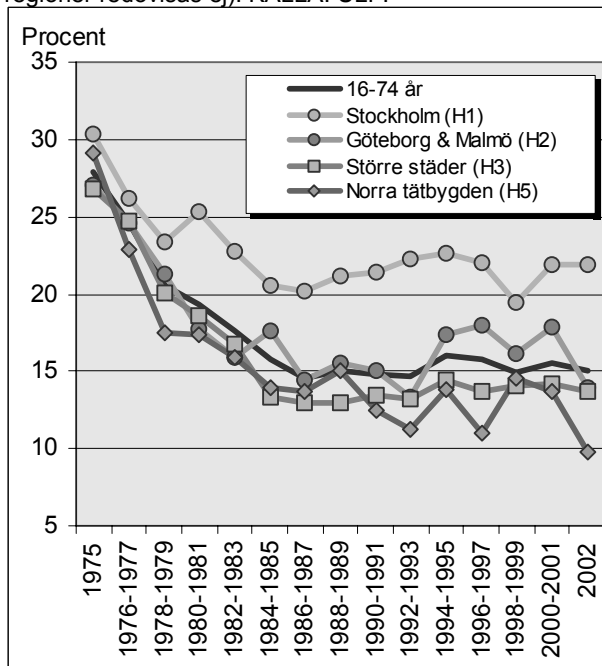
(för procenttal, antal intervjuer samt skattat antal i befolkningen se =>Tabell 15.)

Diagram 6 Trångbodda enligt norm 3. Tidsserie för disponibel inkomst per konsumtionsenhet (kvartilindelad). Befolkningen 16-74 år. Procenttal. KÄLLA: ULF.

(för procenttal, antal intervjuer samt skattat antal i befolkningen se =>Tabell 15.)

Diagram 7 Trångbodda enligt norm 3 i olika H-regioner. Befolkningen 16-84 år, Procenttal. (obs alla H-regioner redovisas ej). KÄLLA: ULF.

(för procenttal, antal intervjuer samt skattat antal i befolkningen se =>Tabell 15.)

Under 90-talet ökade även andelen unga ensamstående både bland 20–24 åringar och bland 25–34 åringar (Lindkvist 2003). Även om utvecklingen för olika familjetyper inte visar på några stora förändringar under 90-talet vet vi att i grupperna av ensamstående finns allt fler unga (diagram 5).

Den fjärdedel av befolkningens som har de lägsta disponibla inkomsterna hade en ökande andel av trångbodda från slutet av 80-talet fram till år 1996–1997 (diagram 6). Under krisen på 90-talet ökade andelen kraftigare, vilket tyder på att låginkomsttagare i högre grad tvingades anpassa utrymmesstandarden under krisåren, medan de övriga inkomstgrupperna klarade sig bättre. 1996–1997 var andelen trångbodda i den lägsta inkomstkvartilen högre än i början av 80-talet.

I diagram 7 jämför vi olika regioner och där framkommer att andelen trångbodda är klart högre i Stockholmsregionen. Den nedgång som kan ses för Stockholm samt Malmö och Göteborg år 1998–1999 är visserligen signifikanta men ska i kontexten av de generella mönstren mer tolkas som en avvikelse.

4. Hög utrymmesstandard

Vi har redan visat tidigare att andelen med hög utrymmesstandard har ökat sedan 1975, och även under 90-talet (diagram 1).

Enligt definitionen på hög utrymmesstandard ska ett hushåll ha *mer än ett rum (sovrum) per boende, kök och vardagsrum oräknade*. Denna standard har numera mer än 40 procent av befolkningen eller knappt tre miljoner personer i åldern 16–84 år.

Hög utrymmesstandard återfinns främst bland grupper med äldre befolkning och då främst bland de grupper som saknar barn eller vars barn flyttat ut. Det är också i dessa grupper som andelen ökat mest sedan början på 80-talet (diagram 8).

Det finns stora skillnader mellan olika familjetyper. Det är främst bland ungdomar som nyligen lämnat föräldrahemmet som en låg andel med hög utrymmesstandard återfinns. Även bland ensamstående småbarnsföräldrar är andelen med hög utrymmesstandard relativt låg. Andelen samboende ungdomar i åldern 16–24 år med hög utrymmesstandard är knappt 7 procent medan andelen bland samboende äldre barnlösa i åldern 45–64 år är närmare 70 procent. Även bland äldre barnlösa samt pensionärer återfinns många med hög utrymmesstandard. Trenden visar också att denna andel ökat sedan början på 80-talet.

En indelning i olika regioner visar att andelen med hög utrymmesstandard är högre i norra glesbygden och i norra tätbygden samt i södra mellanbygden. Trenden visar också att andelen ökat mer i glesare bebyggelse regioner jämfört med i storstadsregionerna sedan början på 80-talet. Vis-

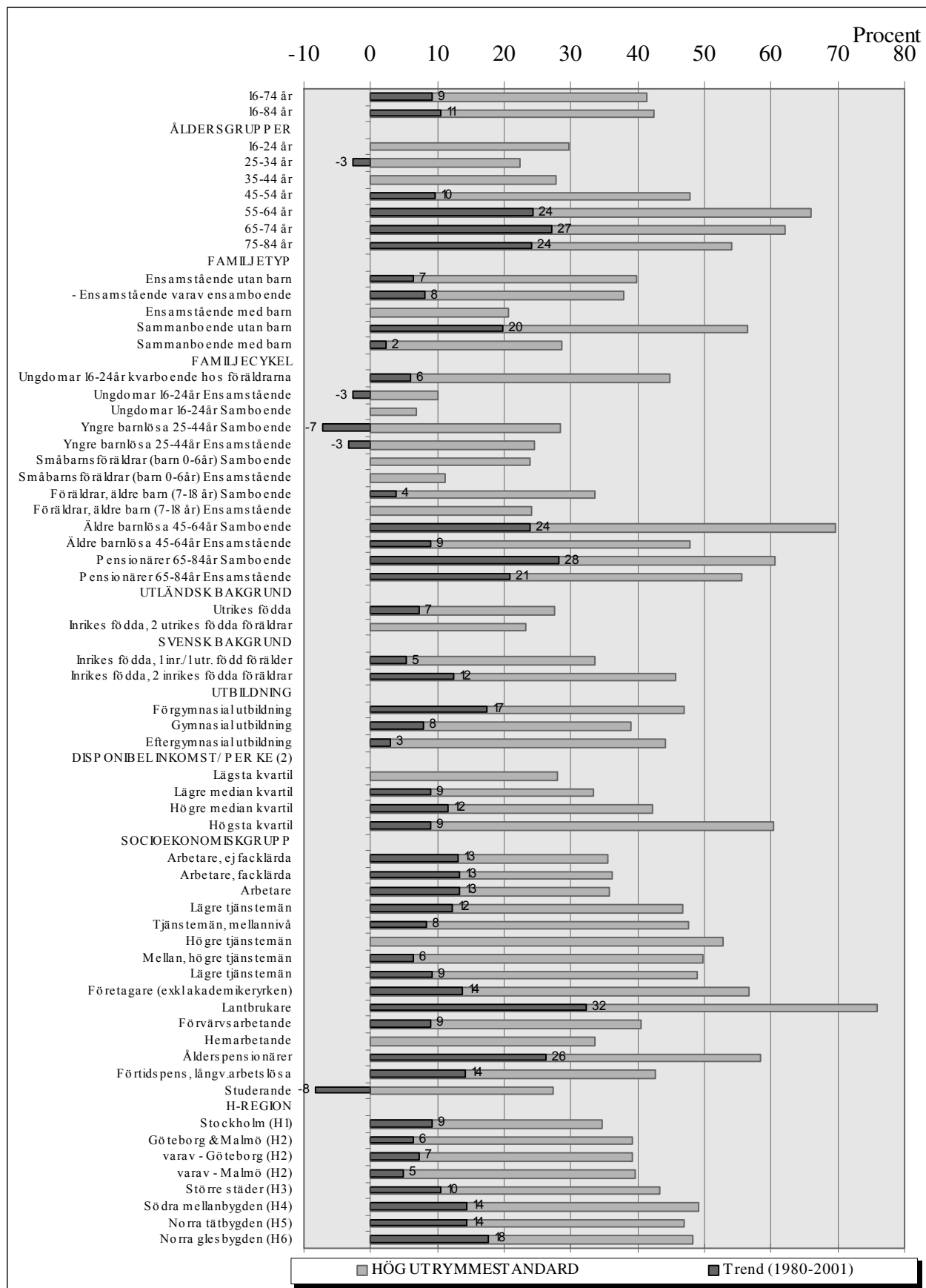
serligen har andelen med hög utrymmesstandard också ökat i storstadsregionerna, men inte fullt så mycket som i regioner med glesare bebyggelse.

Ser man till utvecklingen över tid har skillnaderna mellan olika åldersgrupper ökat dramatiskt (diagram 9). Andelen med hög utrymmesstandard har fortsatt öka i de äldre åldersgrupperna, medan den i det närmaste avstannat bland de yngre. I diagram 10 kan man också se att det är sammanboende utan barn som har haft den mest gynnsamma utvecklingen. Bland barnfamiljer och ensamstående är förbättringarna obetydliga.

Under de nästan 30 år som mätningarna genomförts så har andelen ungdomar som flyttat hemifrån samt ensamstående småbarnsföräldrar varit i det närmaste konstant. Ungefär 10 procent av dessa grupper har hög utrymmesstandard (diagram 11). De grupper som haft en ökande andel med hög utrymmesstandard är samboende äldre barnlösa i åldern 45–64 år samt pensionärer. Det är tydligt att det är främst yngre grupper som inte kunnat ta del av den ökande höga utrymmesstandarden som återfinns i befolkningen som helhet.

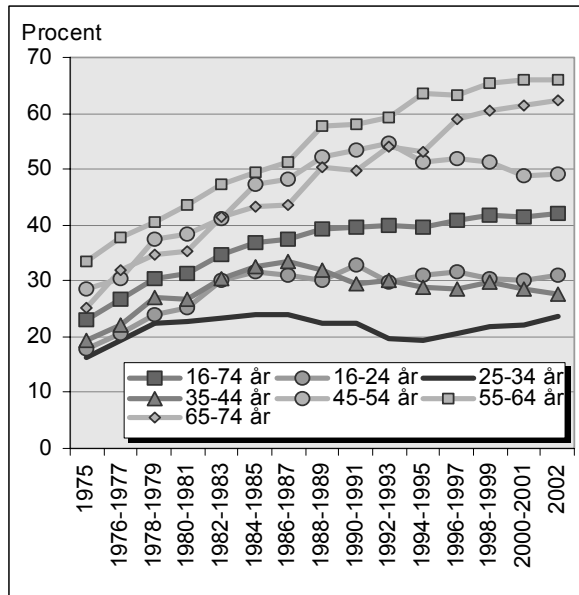
Den fjärdedel av populationen som har den högsta disponibla inkomsten är också den grupp med högst andel med hög utrymmesstandard, närmare 60 procent (diagram 12). Motsvarande siffra för den fjärdedel som har de lägsta inkomsterna är omkring 23 procent.

Diagram 8 Hög utrymmesstandard i olika befolkningsgrupper. Mätåren 2001-2002. Befolkningen 16-74 år. Procenttal. Trend 1980-2002 (utsatt värde markerar signifikans). KÄLLA: ULF.

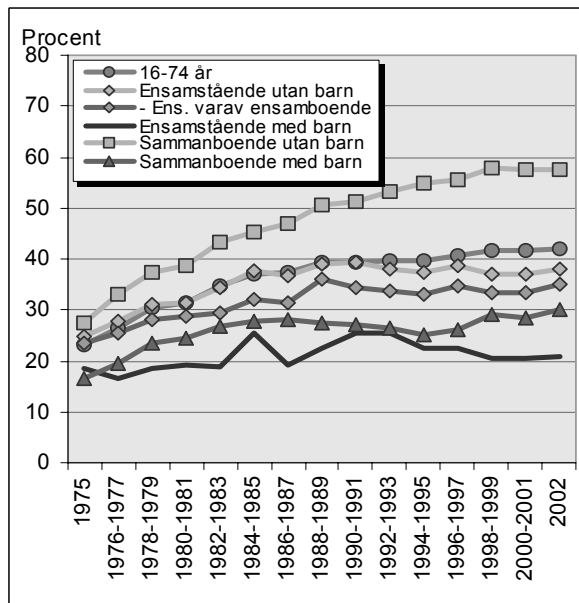
(För procenttal, antal intervjuer samt skattat antal i befolkningen se [\(Tabell 17.\)](#))

Diagram 9 Hög utrymmesstandard i olika åldergrupper. Befolkningen 16-74 år. Procenttal. KÄLLA: ULF.

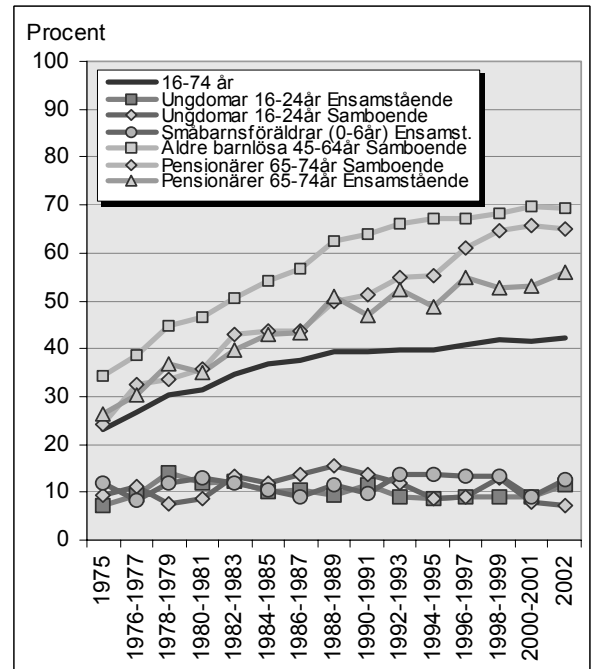
(för procenttal, antal intervjuer samt skattat antal i befolkningen se [⇒Tabell 19.](#))

Diagram 10 Hög utrymmesstandard i olika familjetyper. Befolkningen 16-74 år. Procenttal. KÄLLA: ULF.

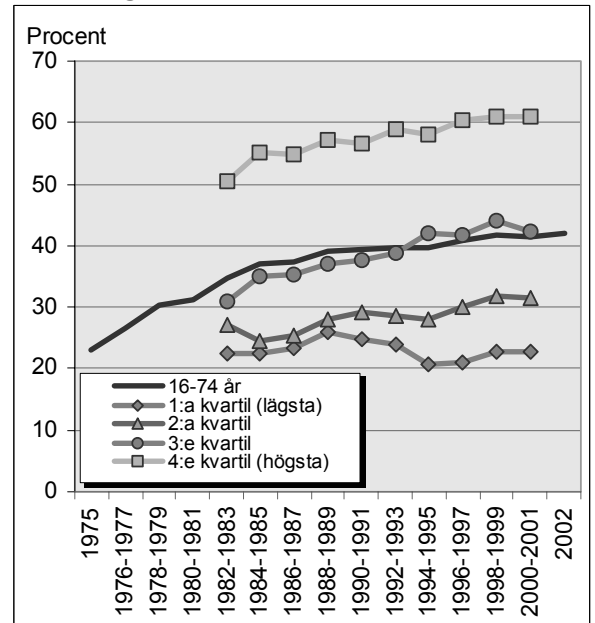
(för procenttal, antal intervjuer samt skattat antal i befolkningen se [⇒Tabell 19.](#))

Diagram 11 Hög utrymmesstandard i olika åldergrupper. Befolkningen 16-74 år. KÄLLA: ULF.

(för procenttal, antal intervjuer samt skattat antal i befolkningen se [⇒Tabell 19.](#))

Diagram 12 Hög utrymmesstandard i olika inkomstgrupper. Befolkningen 16-74 år. KÄLLA: ULF.

(för procenttal, antal intervjuer samt skattat antal i befolkningen se [⇒Tabell 19.](#))

5. AVSLUTNING

När det gäller utrymmesstandard har inga större förändringar skett från mitten av 80-talet till 2000-talets början. Merparten av förändringar mot ökad utrymmesstandard skedde under slutet av 70-talet och tidigare.

De iakttagelser som gjorts i denna genomgång är att de trångbodda kännetecknas av (att oftast vara) unga, av att man har barn, och att man har låga disponibla inkomster. En skillnad uppkommer om man ser på norm 2 och norm 3, där enpersonshushållen inte räknas som trångbodda i norm 2. Detta resulterar i att många unga människor definieras som trångbodda enligt norm 3.

Att det främst är de något äldre som kunnat ta del av den ökande utrymmesstandarderna är kanske inte så förvånande. Ökande realinkomster och ökade pensioner, ett kraftigt bostadsbyggande under 60- och 70-talet, och inflationsekonomin före 90-talet har gynnat de äldre generationerna. De yngre har inte alls följt med i utvecklingen under två årtionden, och skillnaderna i boendet mellan generationerna har ökat. Huvudförklaringen är den allt senare etableringen i vuxenvärlden, genom förlängd ungdomsutbildning, markant ökad ungdomsarbetslöshet och minskande arbetsinkomster under 90-talet, som leder till en fördröjning i boendekarriären (Lindkvist 2003).

Referenser

Lindkvist, T (2003): Ungdomars etablering i vuxenvärlden 1975-2002. Kapitel 5, välfärd och ofärd på 90-talet. SCB, Levnadsförhållanden rapport nr 100.

Del 3

Hälsa

Kapitel 7

Sjukfrånvaron på 90-talet: en överblick

Av Gun Alm Stenflo, SCB/BV/DJ

1 Sjukfrånvaron under 1990-talet

I början av 1990-talet genomfördes en rad olika reformer för att få kontroll över problemen i den svenska ekonomin. Reformerna påverkade all offentlig verksamhet.

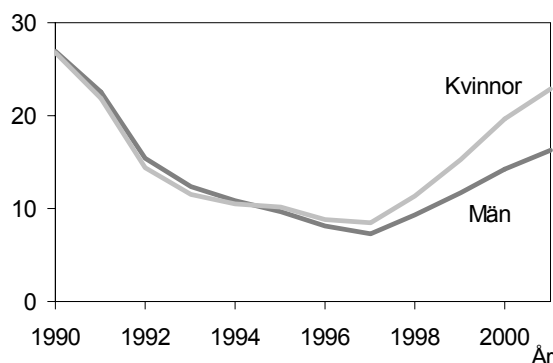
Flera reformer berörde sjukförsäkrings-systemet eftersom statens kostnader för sjukpenning och förtidspension var höga i början av 1990-talet. De första fjorton dagarna av en sjuk-skrivningsperiod ersätts efter 1 januari 1992 av arbetsgivaren med så kallad sjuklön. Den 1 april 1993 infördes en karensdag, vilket innebär att den sjuke själv står för kostnaden den dagen. Ersättningsnivåerna har varierat över tid, i början av 1991 sänktes till exempel ersättningen de första dagarna från 90 till omkring 75 procent av den sjukpenninggrundade inkomsten, vilket naturligtvis gjorde att de offentliga kostnaderna för sjukpenning minskade. Den stora förändringen för offentliga utgifter för sjukpenning skedde emellertid mellan 1991 och 1992 då kostnaden för korta sjukskrivningar övergick till arbetsgivarna.¹

Ekonomer har visat att det finns ett generellt positivt samband mellan ersättningsnivå och sjukskrivningar (Henrekson och Persson, 2002, Skogman Toursie, 2002). Det är troligt att införandet av sjuklön och karensdag har gjort att framför allt den korta sjukfrånvaron har minskat under 1990-talet. Sedan 1997 har emellertid de offentliga kostnaderna för sjukskrivningarna ökat dramatiskt (diagram 1). De ovanligt låga nivåerna på utbetalningarna 1996/97 beror devis på lägre ersättningsnivå och att sjuklöneperioden tillfälligt utökades till 28 dagar (se bilaga 2). Det innebär att det framför allt är sjukskrivningar längre än 14 dagar som ökat. Många studier pågår för att försöka finna orsakerna till denna ökning som orsakar stora problem för samhälls-ekonomi. Ett av regeringens viktigaste mål är att försöka få kontroll över de höga kostnaderna för sjukskrivningarna.

Möjligheten att förtidspensioneras av arbetsmarknadsskäl togs bort i början av 1990-talet. Det finns mycket som talar för att de som pensionerades av arbetsmarknadsskäl i första hand var de som också hade problem med hälsan. Om många äldre med hälsoproblem lämnar arbetskraften bör andelen sjukskrivna bli lägre eftersom de förtidspensionerade inte belastar sjukpenningkostnaderna. I mitten av 1990-talet skärptes reglerna på ett sätt som gjorde att antalet nybeviljade förtidspensioner minskade 1995-2000 (diagram 2).

Diagram 1 Utvecklingen av total utbetalning av sjukpenning² under åren 1990–2001

Utbetalning till samtliga män och kvinnor i åldrarna 20–64 år. Samtliga kostnader i 2001 års priser
Miljarder kronor

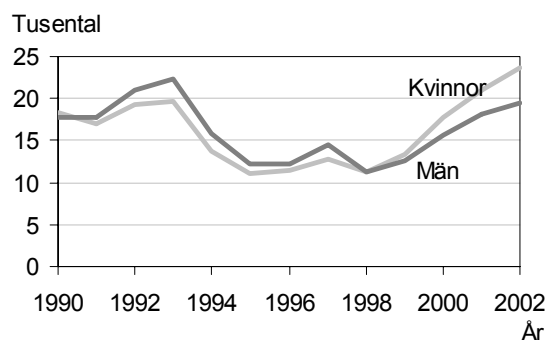

Källa: Inkomstregister SCB

Som redan påpekats torde det låga antalet nybeviljade förtidspensioner ha medfört att personer med dålig hälsa förblivit sjukskrivna istället för att förtidspensioneras. Därför kan uppgången i antalet långtidssjukskrivna delvis betraktas som ett bokföringsproblem – vilken budgetpost ska försörja personer med dålig hälsa?

Trots att det är betydligt fler kvinnor än män som är sjukskrivna är det ungefär lika många män som kvinnor som beviljats förtidspension årligen fram till år 2000.

Diagram 2 Nybeviljade förtidspensioner på heltid 1990–2002

Källa: RFV

Många har hävdat att anledningen till de ökande sjukpenningkostnaderna skulle vara att de stora grupper som är födda på 1940-talet nu nått de åldrar där risken för sjukskrivningar är stor. Endast en mindre del av uppgången beror dock på förändrad åldersstruktur. Cirka fem procent av uppgången för kvinnor och tio procent av uppgången för män mellan 1996 och 1999 förklaras av att den arbetande befolkningen åldrats (Alm Stenflo, 2000).

¹ Se bilaga 2 för översiktlig beskrivning av förändringarna i ersättningsnivå och sjuklöneperiod.

² Sjuklöneperioden ingår inte i utbetald sjukpenning.

³ Sjuklöneperioden ingår inte i utbetald sjukpenning.

Det finns samband mellan sjukfrånvaro och konjunktur (Jans, 2003, Henrekson och Persson, 1992). Sjukfrånvaron ökar under högkonjunktur och minskar under lågkonjunktur. En av huvudfaktorerna bakom detta mönster har ansetts vara att det i första hand är personer med dålig hälsa som rationaliseras bort under lågkonjunktur, alternativt har svårigheter att komma in på arbetsmarknaden. Många blir arbetslösa, andra blir förtidspensionerade när det blir ont om arbetstillfällen. Fram till 1991 var det dessutom möjligt för äldre att förtidspensioneras av arbetsmarknadsskäl.

Diagram 3 Procent med någon utbetald sjukpenning under året, 1993–2001

Samtliga män och kvinnor mellan 20–64 år
Procent

Sjuklöneperioden var 28 dagar 1997/98 Låg ersättningsnivå 1996/97

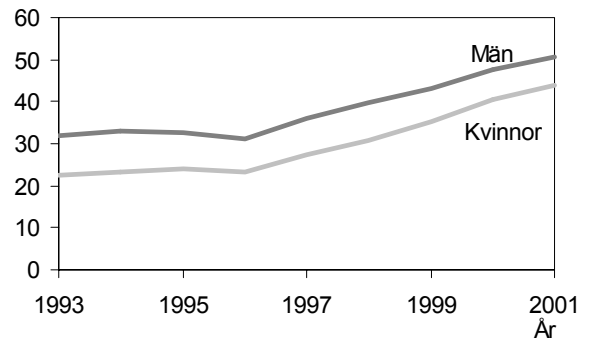
Källa: Inkomstregister SCB

De kvinnor som fick någon form av sjukpenning fick nästan dubbelt så mycket ersättning per capita under året 2001 som 1993. Ökningen skedde huvudsakligen mellan 1996 och 2001. Under samma period ökade också andelen kvinnor som fick någon utbetalning av sjukpenning från 15 till 20 procent (diagram 3). Ökningen av utbetald sjukpenning per capita är betydande även för män medan andelen som haft någon utbetald sjukpenning under året stigit marginellt sedan 1996, och faktiskt sjunkit jämfört med 1993.

En del av förändringarna mellan 1993 och 2001 beror på att bestämmelserna om ersättningsnivån för sjukpenningen och sjuklöneperiodens längd varierat. Ett exempel på den typen av förändring ser man 1997–1998 då sjuklöneperioden under drygt ett år var 28 dagar i stället för 14 dagar. Andelen som då hade någon utbetald sjukpenning är rekordlåg, under 10 procent för män och 14 procent för kvinnor.

Diagram 4 I medeltal utbetald summa per sjukskriven med sjukpenning

Samtliga män och kvinnor mellan 20–64 år
Tusen kronor

Källa: Inkomstregistret, SCB.

Antalet och andelen som uppbär sjukpenning har alltså inte alls stigit i samma omfattning som utbetalningarna per capita. Det innebär att sjukskrivningsperiodernas längd har ökat mycket mer än antalet sjuka (diagram 4). Skillnaden mellan 1993 och 2001 kan inte heller förklaras av att ersättningsnivåerna har ändrats eftersom bestämmelserna år 1993 och 2001 gällande sjukpenning, karensdag och sjuklöneperiod var likartade.

Sjukfrånvaron har ökat mer i de nordligaste länen än i andra delar av landet. I de kommuner där sjukfrånvaron var högst 1996 ökade den mest mellan 1997–1999 (RFV 2003:4). Samma studie visar emellertid att om man vill minska kostnaden för sjukskrivningar och förtidspension i enlighet med regeringens mål måste man minska sjukfrånvaron i hela landet, eftersom en förändring i kommuner med högst sjukfrånvaro och förtidspensioner endast påverkar de totala kostnaderna med mellan 5–10 procent. Detta beror på att kommuner med mycket hög frånvaro på grund av sjukskrivning och förtidspension har en relativt liten andel av Sveriges befolkning.

Arbetsrelaterade besvär uppges som en alltmest vanlig orsak till sjukfrånvaron i slutet av 1990-talet enligt arbetskraftsundersökningarna (AKU). (Bastin, 2003). Det är framför allt kvinnor som anger den typen av problem som orsak till sjukfrånvaron. Även SCBs undersökningar av levnadsförhållanden visar att sjukligheten i arbetsför ålder i vissa avseenden försämrades under 90-talet, samtidigt som hälsan i pensionsåldern förbättrades.

En studie inom den kommunala sektorn visar ett klart samband mellan risk för långtidssjukskrivning och oro för förnyelse/omorganisation (Szucs, Hemström och Marklund, 2003).

Sammantaget finns det alltså flera olika samband mellan sjukskrivningar och yttre faktorer. En del av sambanden är generella och har i stort sett varit lika dana under decenniet. De faktorer som ligger bakom huvuddelen av kostnadsök-

ningen i slutet av 1990-talet är emellertid (Alm Stenflo, 2004):

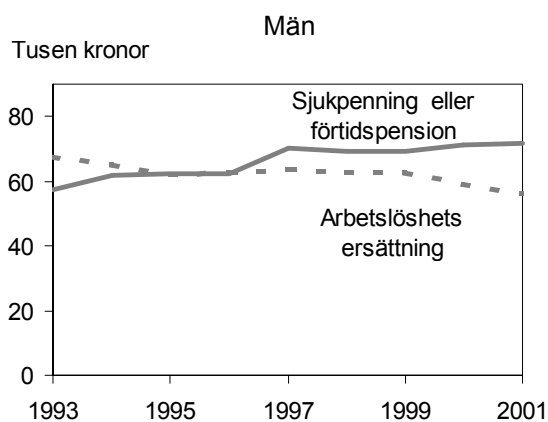
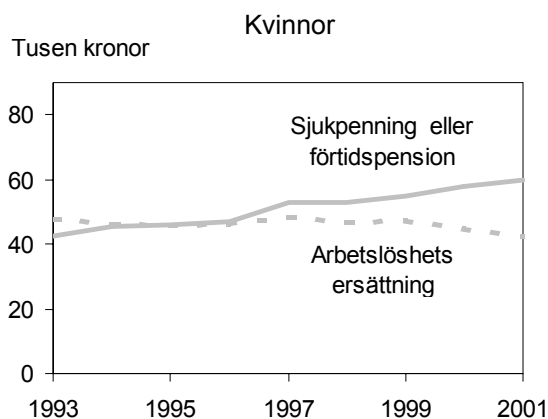
- De som är sjukskrivna förblir sjukskrivna längre tid än tidigare.
- Andelen sjukskrivna har ökat markant inom verksamheter drabbade av omorganisation och neddragningar i början av 1990-talet.

2 Sambandet med andra transfereringar

Under perioder då det är restriktivt syn på att nybevilja förtidspensioner blir fler långtidssjuka kvar i arbetskraften som sjukskrivna, och då ökar också sjukskrivningskostnaderna. Av den anledningen kan det vara intressant att studera utvecklingen av *summan av sjukpenning och förtidspension*. Diagram 5 visar att allt större bidrag av sjukpenning och förtidspension har betalats *per mottagare* sedan 1993.

Diagram 5 Jämförelse mellan i medeltal utbetalt belopp per understödstagare i form av sjukpenning/förtidspension resp. arbetslöshetsersättning år 1993–2001

Åldrar 20-64 år

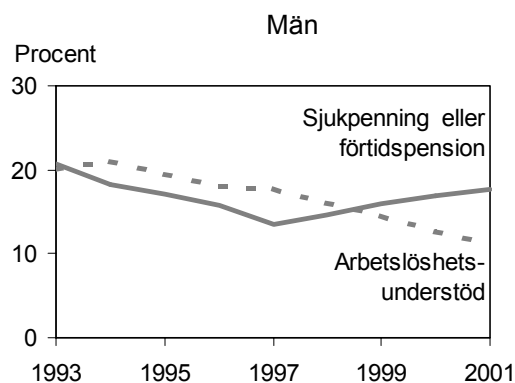
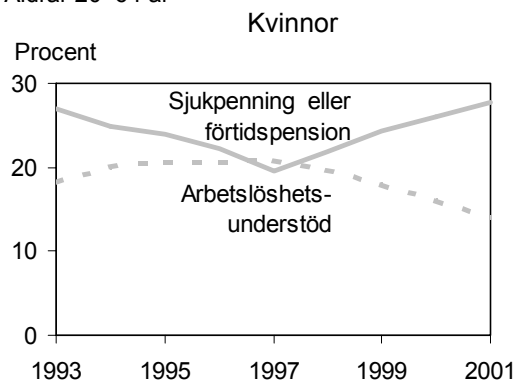
Den hastiga ökningen mellan 1996–1998 beror på förändringen av sjuklöneperioden. Sjukfall som var kortare än 29 dagar föll 1997/98 inom sjuklöneperioden. Om man bortser från regelförändringarna hade förmodligen utvecklingen

av kostnaderna för förtidspension och sjukpenning varit relativt jämnt ökande sedan 1993.

Utbetalningen av *arbetslöshetsunderstöd*⁴ per *arbetslös* (diagram 6) minskar kontinuerligt från 1993 för både män och kvinnor. Konjunkturen förbättras vilket leder till att både antalet arbetslösa och längden på arbetslöshetsperioderna minskar.

Diagram 6 Procent av samtliga som har fått någon utbetalning under året av sjukpenning/förtidspension eller arbetslöshetsunderstöd⁵ år 1993–2001

Åldrar 20–64 år

Andelen mottagare bland kvinnor respektive män som haft någon utbetalning av *sjukpenning eller förtidspension* under året minskar avsevärt mellan 1993 och 1997 (diagram 6). Efter 1997 ökar åter andelen mottagare. Utvecklingen är mer dramatisk för kvinnor än för män. Mellan 1993 och 1996 minskar alltså andelen som har någon utbetalning av sjukpenning eller förtidspension medan utbetalningen per capita sakta ökar.

4 I arbetslöshetsunderstödet ingår även utbetalningar för arbetsmarknadspolitiska åtgärder som betalts direkt till den enskilde. Arbetsmarknadspolitiska åtgärder som betalas till arbetsgivaren, t. ex. ersättning för provanställning eller arbetsträning av något slag, ser ut som lön i SCB:s register och finns därför registrerat som lön och kan därför inte särskiljas från förvärvsinkomsten. Detta inkomstslag bidrar så litet till totalinkomsten att det inte påverkar resultaten.
5 Det finns personer som både haft arbetslöshetsunderstöd och förtidspension och/eller sjukpenning i båda grupperna.

För män har andelen i åldern 20-64 år som fått någon utbetalning av *arbetslöshetsunderstöd* minskat kontinuerligt sedan 1994. För kvinnor minskade andelen först efter 1997.

Andelen av den totala inkomsten som utgörs av förtidspension har varit relativt stabil mellan 1993 och 2002 medan andelen som utgörs av sjukpenning resp. arbetslöshetsunderstöd har varierat kraftigt. När arbetslösheten varit hög och inkomsten från arbetslöshetsunderstöd varit hög har andelen utbetald sjukpenning varit låg (Heggeman och Schultz, 2004).

De som var arbetslösa i början av 1990-talet har större sannolikhet att uppbära sjukpenning år 2001 än andra (Alm Stenflo, 2004). Ju längre tid i arbetslöshet mellan 1990 och 1995 desto större risk att personen har en stor andel av inkomsten i form av sjukpenning år 2001. Det förklarar emellertid endast en del av ökningen av sjukpenningkostnaderna mellan 1996 och 2001. En regional studie för Västmanland visar på samma mönster (Sidebäck och Sundbom, 2004).

Även andra delar av transfereringssystemet kan för speciella grupper ha samband med sjukpenning. Mycket tyder till exempel på att en del sjuka småbarnsföräldrar använder föräldrapenning för vård av barn i stället för sjukpenning. Det finns naturligtvis också ett samband mellan socialbidrag och sjukpenning. För dem som tappar anknytningen till arbetsmarknaden återstår socialbidrag som försörjningskälla.

3 Utvecklingen under 1990-talet efter kön och ålder

Även om ungefär lika många personer hade sjukpenning 1993 som 2001 så innebär det inte att det är samma egenskaper som leder till sjukskrivning med sjukpenning år 1993 som 2001.

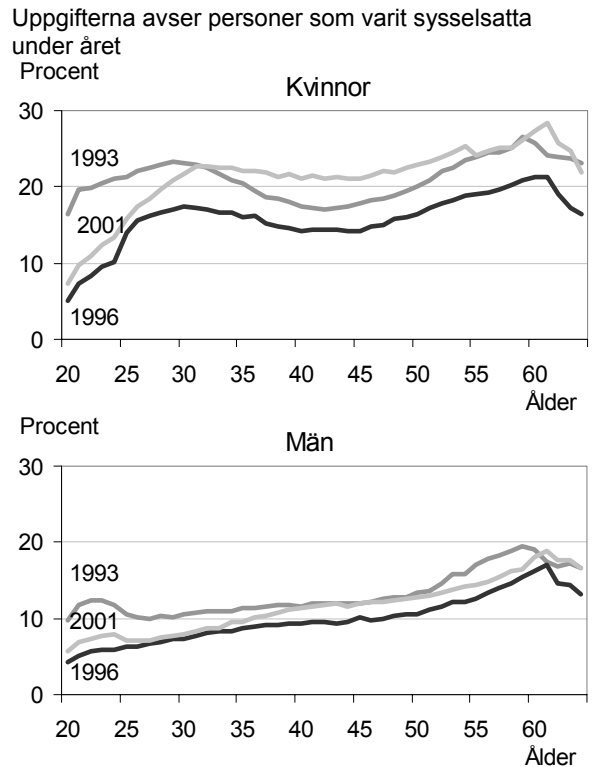
År 1993, 1996 och 2001 har valts för att studera den åldersspecifika utvecklingen för män och kvinnor. Åren har valts så att de ska vara någorlunda jämförbara. Från och med 1993 inkluderar ej de offentliga kostnaderna sjuklöneperioden. År 1996 har valts för att undvika effekten av den tillfälligt utökade sjuklöneperioden 1997/98. År 1996 var emellertid ersättningsnivån för sjukpenning cirka fem procent lägre än 1993 och 2001, vilket måste beaktas då man jämför utbetalningen av sjukpenning per person.

Bland de sysselsatta minskade *andelen sjukskrivna* i de flesta åldrar mellan 1993 och 1996 (diagram 7). Minskningen är emellertid betydligt större bland unga under 25 år. En trolig orsak är att unga fått allt svårare att ta sig in på arbetsmarknaden under 1990-talet. I slutet av decenniet är det förmodligen i huvudsak unga med

god hälsa och arbetsmotivation som fått sysselsättning.

Andelen kvinnor som haft någon form av sjukpenning från försäkringskassan år 2001 överskrider 1993 års nivå utom för åldrarna under 30 år. Den förändringen kan i huvudsak tillskrivas den ökande andelen sjukskrivna inom den kommunala sektorn. För män är förändringen väsentligt mindre och det gäller alla åldrar.

Diagram 7 Procent av de sysselsatta med någon utbetald sjukpenning under året efter ålder 1993, 1996 och 2001.

År 1996 var andelen med sjukpenning ovanligt låg. Mellan 1996 och 2001 ökar andelen kvinnor i alla åldrar över 25 år som haft någon form av sjukpenning markant. För männens del noteras också en uppgång i andelen sjukskrivna från 1996 till 2001. Uppgången är dock mindre än för kvinnorna och överstiger 1993 års nivå endast i åldrarna 60-64 år.

Den totala utbetalningen av *sjukpenning per mottagare* av sjukpenning och år (diagram 8) var lika stor 1993 och 1996 för kvinnor under 50 års ålder. För män var den något högre 1996 än 1993.

År 1996 betalades i medeltal en mindre summa sjukpenning ut per mottagare för de äldsta än 1993. Under lågkonjunkturen i början av 1990-talet fick många av dem som hade sämst hälsa förtidspension. Antalet nybeviljade förtidspensioner var mycket högt 1992 och 1993. När man beviljar förtidspension generöst försvinner de med längsta sjukskrivningarna framför allt

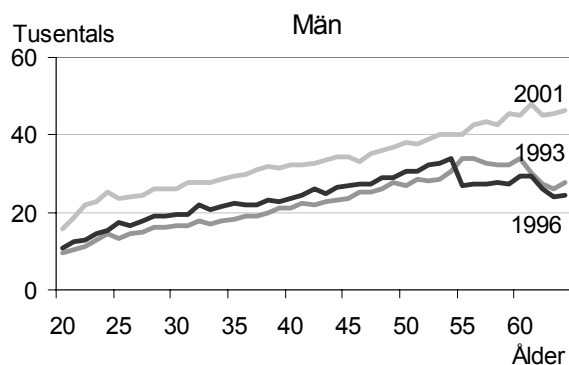
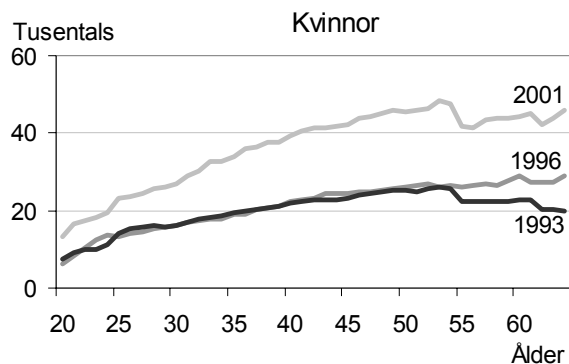

från de äldsta åldersgrupperna. Hacken i kurvorna efter 55 års ålder beror i stor utsträckning på förtidspension och efter 61 års ålder på förtida uttag av ålderspension eller delpension.

För män har utbetald sjukpenning i medeltal stigit ungefär lika mycket i alla åldrar

Diagram 8 I medeltal utbetald summerad sjukpenning per sjuk under åren 1993, 1996 och 2001.

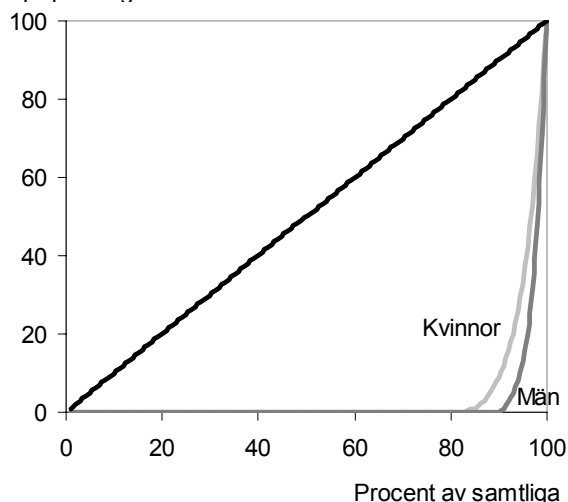
Uppgifterna avser personer som varit sysselsatta under året

Om man jämför kurvorna år 2001 över i medeltal utbetald summerad sjukpenning per sjukskrivna för män och kvinnor, så ser man att utbetalningen ökar jämnt för män men sjunker kraftigt för kvinnor efter 55 års ålder. En jämn kurva tyder på att det inte finns någon speciell åldersgräns som flyttar de med sjukpenning från ett konto till ett annat. Om man ser ett hack i kurvan tyder det på att det vid en viss ålder blivit betydligt lättare att få förtidspension än tidigare. Det nästan lika många män som fått nybeviljade förtidspensioner som kvinnor. Detta trots att det är fler kvinnor än män med lång sjukskrivning. Kurvornas utseende tyder på det är fler män än kvinnor som har beviljats förtidspension när de är under 55 års ålder och har långa sjukskrivningstider.

Diagram 9 Fördelningen av den totalt utbetald sjukpenningkostnaden som betalts till män respektive kvinnor 2001⁶

Procent totalt utbetald sjukpenning

Inom ekonomi brukar man använda olikhetsmått som visar hur kostnader eller inkomster fördelar sig inom en population. För att se hur kostnaderna för sjukpenning fördelar sig bland samtliga i åldrarna 20–64 år beräknas andelen av populationen som står för en viss andel av kostnaderna (diagram 9). På axeln över kostnaderna är populationen sorterad efter kostnad, så att de med högst kostnad (sjukpenning) ligger närmast 100 procent.

Om kurvorna följer en rak linje kan man säga att kostnaderna är jämnt fördelade i populationen. Ju närmare kurvan ligger en rak linje desto jämnare är alltså fördelningen av kostnaderna för sjukpenning.

Sjukpenningkostnaderna är mer ojämnt fördelade för män än kvinnor. De fem procent av männen som har mest sjukpenning uppbär 88 procent av männens totala sjukpenningkostnader. De fem procent av kvinnorna som har mest sjukpenning får 69 procent av totalt utbetald sjukpenning från försäkringskassan till kvinnor.

Här ser vi också att de flesta trots allt inte har någon sjukpenning under året. Cirka 15 procent av befolkningen i åldrarna 20–64 år står för nästan hela den totala kostnaden för sjukpenning år 2001.

4 Näringsgren och region

År 1993 var det framförallt de som arbetade inom näringsgrenar med *tung industri och livs-*

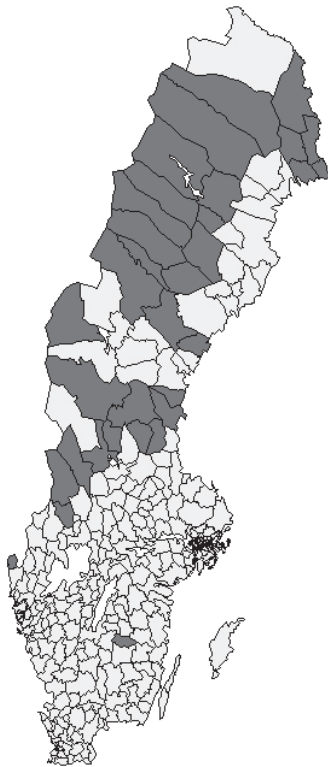
⁶ Ytan mellan kurvan och den raka linjen används för att beräkna den s.k. GINI-koefficienten som ekonomer ofta använder till att beskriva olikhet i inkomstfördelningen.

medelsindustri som hade hög sjukpenningandel av den totala inkomsten⁷.

Mellan 1993 och 2001 sker uppgången framförallt för kvinnor som arbetar inom *äldre- och handikappomsorg, övrig vård och omsorg och barnomsorg*. Den är alltså koncentrerad till näringsgrenar som tillhör den offentliga sektorn. För män ökade sjukskrivningarna mest i de näringsgrenar som redan var drabbade 1993.

Inom den kommunala sektorn startade uppgången av den sjukpenningrelaterade frånvaron inom *äldre- och handikappomsorg* och *övrig vård och omsorg* redan i mitten av 1990-talet. Ett par år senare blir problemen märkbara inom *barnomsorgen* och de senaste åren har sjukpenningandelen ökat inom näringsgrenen *utbildning*. Den kommunala sektorn har hög sjukpenningandel för både män och kvinnor. Det är också den sektor som har störst ökning mellan 1996 och 2001.

Geografiskt läge för mindre tjänstedominerade regioner (mörkgrå)

Det finns regionala skillnader som inte förklaras av utbildningsnivå, näringsgren, åldersfördelning etc. Det är vanligare med höga utbetalningar av sjukpenning i de delar av landet som klassificeras som *mindre tjänstedominerade regioner*⁹, och problemen där har förstärkts de senaste åren, speciellt för kvinnor. Sådana kommuner domineras av den offentliga sektorn.

En del hävdar att den sociala acceptansen för sjukskrivning ökar om många är sjukskrivna med sjukpenning på en ort, vilket skulle leda till fler eller längre sjukskrivningar. Mindre tjänsteregioner har större sjukpenningandel även om man i en modell kontrollerar för influensen av andra faktorer, såsom ålder, kön och näringsgren (Alm Stenflo, 2002). Detta stödjer i viss mån en sådan teori, men det finns andra förklaringar som kan ge samma typ av effekt. En sådan förklaring är till exempel att de som lämnar regionen i regel är de friska och företagsamma, vilket gör att sjukligheten kan öka. En annan är att ett sjunkande skatteunderlag kan göra att pressen på dem som arbetar inom kommunal verksamhet ökat, vilket också kan leda till ökande sjukskrivningar.

5 Arbetsplatsens betydelse

Om man i stället för individer studerar arbetsplatser ser man att skillnaden mellan arbetsplatserna ökar under 1990-talet. Det finns arbetsplatser med liten sjukpenningandel och det finns sådana med hög andel sjukskrivna. De som har problem med långa sjukskrivningar får allt större problem under 1990-talet.

Små arbetsplatser har mindre problem med sjukskrivningar än större. De allra största arbetsplatserna har mindre problem än de som har mellan 50 och 500 anställda.

Arbetsplatsens storlek betyder emellertid mycket mer för kvinnor än för män. Ju mer kvinnodominerad en arbetsplats är desto högre sjukpenningandel *bland kvinnorna*. Det finns även en viss inte signifikant tendens till att sjukpenningandelen bland män ökar när arbetsplatsen domineras av män.

Arbetsplatser med hög andel eftergymnasialt utbildade har lägre sjukpenningrelaterad frånvaro än andra både 1993, 1996 och 2001. Skillnaden förstärks över tiden.

⁷ Se bilaga 1 för exakt definition av sjukpenningandelen.

⁸ Klassificeringen av regioner beskrivs i bilaga 4.

⁹ Klassificeringen av regioner beskrivs i bilaga 4.

Referenser

- Alm Stenflo G. (2002): *Sjukpenning i stället för förtidspension*, SCB, Välfärd 2002:3
- Alm Stenflo G. (2004): *Vad påverkar sjukskrivningarna? Registerstudie av hur sjukpenningkostnaderna utvecklats 1993-2001*. SCB, Demografiska rapporter 2004:2
- Bastin, M. (2003): *Sjuk av jobbet*, SCB, Välfärd 2003:2
- Burström K.(2003): *Population Health and Inequalities in health- measurement of health-related quality of life and changes in QALY over time in Sweden*. Department of Public Health Sciences, Karolinska Institutet, Stockholm.
- Ds 2002:49: *Den svenska sjukan-sjukfrånvaron i åtta länder* Rapport till ESO- Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi. Stockholm.
- Heggeman H., Schultz, H. (2004): *Mest för kvinnor och norrlänningar*, SCB, Välfärd 2004:1
- Hemström Ö. (2002):*Långtidssjukskrivna, förtidspensionärer, långtidsarbetslösa och långtidsfriska*. Handlingsplan för ökad hälsa i arbetslivet, del2. Bilagor sid 169-238, Stockholm, Fritzes.
- Henrekson M., Persson M.(2001): *The effects on Sick Leave of Changes in Sickness Insurance System*. Seminar Paper No 697, Institute for International Economics Studies, Stockholm University, Stockholm.
- Hogstedt C., Bjurvald M., Marklund S., Palmer E., Theorell T.(red.) (2004): *Den höga sjukfrånvaron- sanning och konsekvens*. Statens Folkhälsinstitut, 2004.
- Riksförsäkringsverket (2002): *Långtidssjukskrivningar för psykisk sjukdom och utbrändhet*. RFV analyserar 2002:4. Stockholm.
- Riksförsäkringsverket (2002): *Sjukskrivnas syn på hälsa och arbete*. RFV analyserar 2002:16. Stockholm.
- Riksförsäkringsverket. (2003): *Psykosocial arbetsmiljö och långvarig sjukskrivning* RFV analyserar 2003:3. Stockholm.
- Riksförsäkringsverket.(2003): *Regionala skillnader i sjukskrivningar- kommun bransch*. RFV analyserar 2003:4. Stockholm.
- SCB: (1992) *Arbetsförhållanden, ohälsa och sjukfrånvaro 1975-1989*. Living Conditions Rapport no 78, Statistics Sweden, Stockholm.
- SCB (2001): *LOUISE. En longitudinell databas kring utbildning, inkomst och sysselsättning 1990-1999* Bakgrundsfakta till arbetsmarknads- och utbildningsstatistiken
- SCB: *Ett nytt system för Registret över totalbefolkningen* Bakgrundsfakta till Befolknings- och Välfärdsstatistik
- SCB (2004): *Sjukfrånvaro och ohälsa i Sverige- en belysning utifrån SCB:s statistik* Bakgrundsfakta till Arbetsmarknads- och utbildningsstatistik.
- Sidebäck G., Sundbom L. (2004): *Bruk av offentliga försörjningssystem. En analys av förhållanden i Västmanland efter 1990*. Centrum för Välfärdsforskning, 2004.
- SOU 2002:62: *Kunskapsläge sjukförsäkringen. Delbetänkande av utredningen om analys av hälsa och arbete*. Bilaga 4.
- SOU 2003:13: *Arbetsmiljö och arbetsrelaterad frånvaro*. Bilaga 4 AHA-utredningen.
- Szucs S., Hemström Ö., Marklund S. (2003): *Organisatoriska faktorerens betydelse för långa sjukskrivningar i kommuner*. Arbete och Hälsa 2003:6. Arbetslivsinstitutet ,Stockholm.
- Wikman A, Marklund S. (2003): *Tolkningar av arbetssjuklighetens utveckling i Sverige* Delstudie studie i Casten von Otter (red): *Ute och inne i svenskt arbetsliv. Forskare analyserar och spekulerar om trender i framtidens arbete* Arbetsliv i omvandling 2003:8. Arbetslivsinstitutet ,Stockholm.
- Wadensjö E., Sjögren G. (2000): *Arbetslinjen för äldre i praktiken*. Institutet för Social Forskning, Stockholm.

Bilaga 1

Definition av sjukpenningandel

Riksförsäkringsverket (RFV) arbetar med att skatta antalet brutto- och nettodagar en person varit frånvarande som sjukskriven. Det var inte möjligt att få fram uppgifter om brutto- och nettodagar när studien påbörjades under sommaren 2003. Denna studie har använt av försäkringskassan utbetalad sjukpenning för att skatta sjukpenningandelen. Sjukpenningandelen är ungefärligen proportionell mot tiden som sjukskriven under året.

Informationen från vilken man beräknar antalet heltidsdagar är sådan att inkomstvariabeln bör vara jämförbar med RFV:s information om antalet dagar. Ersättningen beror ju på antalet dagar man varit frånvarande.

Inkomstutbetalningarna om sjukpenning och förtidspension kommer från RFV och baseras på de utbetalningar som gjorts. För sysselsatta är det i huvudsak de som varit sjuka mer än 14 dagar som ingår. De första 14 dagarna betalas efter 1993 sjuklön från arbetsgivaren. Den uppgiften går inte att särskilja från annan lön i inkomststatistiken. Arbetslösa, egna företagare och studerade kan ha sjukpenning under de första 14 dagarna av sjukdomen, vilket innebär att sjukskrivningstiden för dessa grupper också inkluderar korttidssjukskrivningar.

Med hjälp av olika inkomstslag skattar vi först hur en persons tid under året är fördelad på förvärvsarbete, studier, arbetslöshet sjukskrivning etc. enligt följande

Totala inkomsten under året beräknas som inkomster av pension, sjukpenning, arbetslöshet, studier, åtgärdssysselsättning, förtidspension och föräldrapenning multipliceras med 1,25 eftersom de approximativt antas kompensera cirka 80 procent av inkomsten.

Dessutom adderas förvärvsinkomst och livränta utan vikt.

Sjukpenningandelen eller "tiden" under året en person varit sjukskriven skattas som

Procent sjukskriven = $\frac{\text{inkomst av sjukpenning} \cdot 1,25}{\text{inkomsten}}$ enligt ovan.¹⁰

I de fall då den totala skattade inkomsten överstiger 276 000 kronor om året har nämnaren satts till detta belopp. Anledningen är att brytpunkten för sjukpenning var ca 23 000 kronor per månad ($12 \cdot 23\ 000 = 276\ 000$) under den observerade perioden. Sjukpenningen ersatte inkomstbortfall upp till 23 000 kronor per månad, det så kallade "taket" i sjukförsäkringen. Anledningen till att inkomsten begränsas är att undvi-

ka att taket i sjukförsäkringen gör att tiden underskattas för dem med hög inkomst.

En kontroll av hur skattningarna påverkas av brytpunkten i sjukförsäkringssystemet visar att effekten är liten. Andelen av totalinkomsten som utgörs av sjukpenning för män och kvinnor, beroende på arbetsställets storlek beräknas dels med hänsyn till taket i sjukförsäkringen och dels utan hänsyn till taket. Effekten är högre för män än för kvinnor eftersom fler män har inkomster över brytpunkten. Effekten är jämnt fördelad över arbetsställen i olika storlekar för män och den är större för små och stora arbetsställen för kvinnor.

Anledningen till att korrigeringen för inkomst har begränsad effekt är antagligen att få av dem som har inkomster över brytpunkten tillhör den grupp som är sjukskrivna över 14 dagar.

Jämförelse mellan andelen av totalinkomsten som utgörs av sjukpenning för män och kvinnor korrigerat och ej korrigerat för inkomst över brytpunkten

Andelen sjukpenning av totala inkomsten följer väl utvecklingen av den ökande långtidssjukskrivningen. Om man jämför med RFV:s statistik om antalet långtidssjukskrivna ser man att de båda kurvorna förändras likartat. Andelen av inkomsten som utgörs av sjukpenning är ett väl fungerande mått på tiden i långtidssjukskrivning under året.

¹⁰ För 1996 och 1997 har sjukpenningen multiplicerats med 1,33 i täljare och nämnare, eftersom ersättningsnivån var 75 procent.

Bilaga 2.

Bestämmelser om sjukpenning ¹¹

Försäkrad enligt lagen om allmän försäkring är svenska medborgare och utländska medborgare bosatta i Sverige.

Inskriften hos allmän försäkringskassa är alla försäkrade som fyllt 16 år och som är bosatta i Sverige. Den som lämnar Sverige anses vara bosatt här, om utlandsvistelsen inte varar längre än ett år.

Sjukpenningförsäkrad är varje inskriven försäkrad som beräknas tjäna minst 8 800 kr¹² (sjukpenninggrundande inkomst) per år genom förvärvsarbete.

Sjukpenningens storlek beror på den sjukpenninggrundande inkomst (SGI) som har fastställts för den försäkrade (max 7,5 basbelopp). Sjukpenningen är kalenderdagsberäknad, vilket innebär att man får ersättning för alla dagar i veckan. *Sjukpenning* betalas ut vid sjukdom, som orsakar nedsättning av arbetsförmågan med minst en fjärdedel (hindrad från att arbeta minst en fjärdedel av ordinarie arbetstid).

Sjuklön kan endast ges till anställda. Är man egen företagare, uppdragstagare eller arbetslös och arbetsökande hos arbetsförmedlingen får man sjukpenning från försäkringskassan. Det samma gäller om man ej har rätt till sjuklön från arbetsgivaren (korta anställningar).

Lagen om sjuklön är tvingande. Ersättningsnivån kan ej avtalas bort. Sjuklönen beräknas på den lön och de andra anställningsförmåner man normalt skulle ha fått om man arbetat

Ersättningsnivåer i sjukpenningen 1990–1998 (procent av Sjukpenninggrundande inkomst SGI).

Dag i sjukfallet	Före 1/3 1991	1/3-31/12 1991	1/1 1992-31/3 1993
	Sjukp + avtal	Sjukp + avtal	Sjuk-lön
1	90+10	65+10	75
2-3	90+10	65+10	75
4-14	90+10	80+10	90
15-28	90+10	80+10	..
29-90	90+10	80+10	..
91-365	90+10	90+10	..
366-	90+10	90+10	..

Dag i sjukfallet	1/4-30/6 1993		1/7-31/12 1993		1/1-31/12 1996	
	Sjuk-lön	Sjukp + avtal	Sjuk-lön	Sjukp + avtal	Sjuk-lön	Sjukp + avtal
1	0	0	0	0	0	0
2-3	75	65+10	75	65+10	75	75
4-14	90	80+10	90	80+10	75	75
15-28	..	80+10	..	80+10	..	75+10
29-90	..	80+10	..	80+10	..	75+10
91-365	..	80	..	80	..	75
366-	..	80	..	70	..	75

Dag i sjukfallet	1/1-31/12 1997		1/1-31/3 1998		From 1/4 1998	
	Sjuk-lön	Sjukp + avtal	Sjuk-lön	Sjukp + avtal	Sjuk-lön	Sjukp + avtal
1	0	0	0	0	0	0
2-3	75	75	80	80	80	80
4-14	75	75	80	80	80	80
15-28	75	75	80	80+10	..	80+10
29-90	..	75+10	..	80+10	..	80+10
91-365	..	75	..	80	..	80
366-	..	75	..	80	..	80

¹¹ Källa: Basfakta till databasen LOUISE.

¹² Innan 1998 var beloppsgränsen 6 000 kronor.

Kapitel 8

Hälsorelaterade levnadsvanor

Av Jessica Persson och Ingrid Sjöberg
SCB/BV/SV

Sammanfattning

- De hälsorelaterade levnadsvanorna har utvecklats både positivt och negativt från 1980 fram till början av 2000-talet:
  - Andelen dagligrökare har minskat stadigt sedan början av 1980-talet.
  - Motionsvanorna har förbättrats de senaste tjugo åren.
  - Men övervikt och fetma har ökat i alla åldrar.
- Det är emellertid bara 37 procent av kvinnorna (16–74 år) som har hälsosamma levnadsvanor i den mening att de motionerar regelbundet minst en gång per vecka, inte röker dagligen och inte är överviktiga eller feta. Bland män är andelen än lägre, 26 procent.
- Ungefär 5 procent av den vuxna befolkningen bryter mot samtliga tre sundhetskriterier: de röker dagligen, motionerar nästan aldrig samt är överviktiga eller feta. Det gäller såväl män som kvinnor.

En bättre folkhälsa

Befolkningens matvanor, tobaksvanor och motionsvanor räknas till levnadsvanor som är av stor betydelse för hälsan. Hälsorelaterade beteenden som innebär att man utsätter sig för hälsorisker med en viss frivillighet brukar också kallas livsstilsfaktorer. De som framförallt tas med i hälsosammanhang är just kostvanor, bruk av tobak och alkohol samt om man lever ett rörligt eller stillasittande liv.

Regeringen har i sin proposition Mål för folkhälsan (prop. 2002/03:35) angivit elva målområden för en bättre folkhälsa. Målen gäller bl.a. ett minskat bruk av tobak och alkohol, ett samhälle fritt från narkotika, ökad fysisk aktivitet och förbättrade kostvanor.

I detta kapitel ligger fokus på befolkningens vanor beträffande rökning, motion och en faktor som hänger samman med såväl kost- som motionsvanor, nämligen övervikt och fetma. För dessa livsstilsfaktorer försöker vi lokalisera nuläget (2001-02) samt utvecklingen sedan 1980-81

inom ett stort antal befolkningsgrupper efter kön, ålder, familjesituation, socioekonomisk grupp, utbildningsnivå samt region. Befolkningsgrupperna är bärare av olika värderingar och levnadsvillkor som har betydelse för levnadsvanorna.

Uppgifterna om levnadsvanor är hämtade från rapporten *Bruk och missbruk, vanor och ovanor – Hälsorelaterade levnadsvanor 1980–2002* som bygger på SCB:s undersökningar av levnadsförhållanden (ULF) åren 1980–2002. Urvalsstorleken är cirka 7 000 personer per år och omfattar personer i åldrarna 16–84 år.

Sunda och osunda vanor

Närmare 26 procent av alla män i 16–74 årsåldern lever sunt i den betydelsen att man inte röker dagligen, inte är överviktig eller fet och motionerar regelbundet minst en gång per vecka. Bland kvinnor är andelen 37 procent, vilket också är en markant ökning med hela 12 procentenheter sedan 1980-talets början. Bland män är ökningen endast någon procentenhet.

Andelen som lever sunt sjunker med stigande ålder. Bland ungdomar (16–24-åringar) lever nästan 50 procent av männen och 56 procent av kvinnorna sunt. I åldersgruppen 65–74 år är andelen med hälsosamma levnadsvanor knappt 21

procent bland männen och 28 procent bland kvinnorna.

En osund vana, dvs. att man röker dagligen, inte motionerar regelbundet eller är överviktig/fet gäller för 43 procent av männen och 37 procent av kvinnorna. Andelen med en osund vana har ökat något de senaste tjugo åren bland männen, men minskat bland kvinnorna. Andelen med två ohälsosamma vanor har minskat bland både män och kvinnor, till totalt 26 procent bland män och 22 procent bland kvinnor.

Omkring 5 procent av den vuxna befolkningen röker dagligen, får ingen regelbunden motion samt är överviktiga eller feta. En sådan ansamling av osunda vanor är vanligast förekommande i medelåldern.

Utvecklingen av befolkningens levnadsvanor de senaste två decennierna visar beträffande rökning att allt färre röker dagligen, minskningen gäller både män och kvinnor och är störst bland yngre vuxna. Även motionsvanorna har förbättrats. Fler, särskilt kvinnor, motionerar regelbundet minst en gång per vecka. De markanta ökningarna av andelen överviktiga och feta minskar dock de positiva effekterna av att färre röker och att fler motionerar när det gäller den totala andelen som lever sunt.

Tabell 1. Andel med inga osunda vanor, 1 osund vana, 2 osunda vanor och 3 osunda vanor (osunda vanor= röker dagligen, överviktig/fet, motionerar nästan aldrig). Män och kvinnor 16–74 år. Åren 1980–2002. Procent

	Inga osunda vanor		1 osund vana		2 osunda vanor		3 osunda vanor	
	1980-81	2002	1980-81	2002	1980-81	2002	1980-81	2002
Män								
16-24 år	45	49	35	37	18	14	2	0
25-34 år	28	29	38	47	28	21	6	4
35-44 år	24	25	36	42	30	28	10	5
45-54 år	16	19	37	40	35	35	12	6
55-64 år	15	17	35	44	41	30	10	8
65-74 år	15	21	36	48	40	27	9	4
16-74 år	25	26	36	43	31	26	8	5
Kvinnor								
16-24 år	39	56	38	29	22	14	2	1
25-34 år	29	44	44	38	25	16	3	2
35-44 år	28	34	42	37	26	24	4	5
45-54 år	22	36	42	36	30	24	6	5
55-64 år	18	27	39	40	38	27	5	7
65-74 år	15	28	42	42	40	27	4	4
16-74 år	25	37	41	37	30	22	4	4

Rökning

Rökning är en av dagens största hälsorisker. Rökning orsakar eller förvärrar många sjukdomar. Det gäller bl.a. cancer i lungorna, magen, levern, näsan, munnen, luftstrupen, matstrupen, svalget, bukspottsörteln, njurarna, urinblåsan och blodcancer. Det gäller även hjärtinfarkt, kärlkramp, slaganfall, benskörhet, kronisk obstruktiv lungsjukdom, långvarig luftrörsinflammation, lungtuberkulos, utbuktning på stora kroppspulsådern, andra sjukdomar i kroppens blodkärl, blödning i hjärtats hinnor, inflammation i tandköttet, sår i magen och tolvfingertarmen samt Crohns sjukdom.

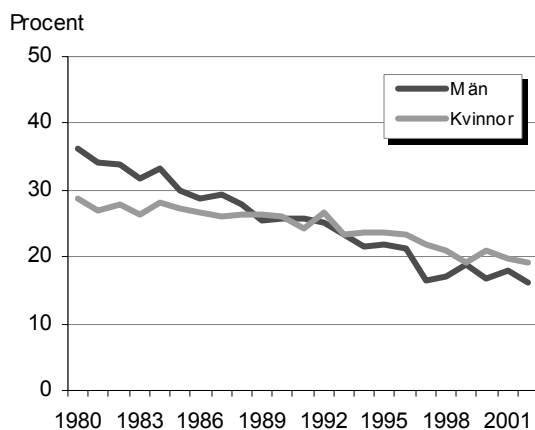
I Sverige orsakas cirka 7 000 dödsfall varje år av rökning (Socialstyrelsen, Folkhälsorapport 2001).

Färre röker (diagram 1)

I början av 1980-talet var andelen som rökte dagligen högre bland män än bland kvinnor. Sedan mitten av 1990-talet har emellertid en omsvängning ägt rum och fortsatt inpå 2000-talet är dagligrökning något vanligare bland kvinnor än bland män. Skillnaderna mellan könen är dock betydligt mindre nu (2001-02), jämfört med i början av 1980-talet.

Under 1900-talets två senaste decennier har andelen 16–84-åringar som röker dagligen minskat från 31 procent 1980-81 till 18 procent 2001-02. Andelen dagligrökare har minskat mer bland män än bland kvinnor, totalt 18 procentenheter bland männen och 7 procentenheter bland kvinnorna.

Diagram 1. Röker dagligen. Män och kvinnor 16–84 år. Åren 1980–2002. Procent

Andelen dagligrökare högst bland medelålders

I början av 2000-talet är dagligrökande vanligast i åldrarna 45–64 år bland män och i åldrarna 35–64 år bland kvinnor. Lägst är andelen bland de allra äldsta, 7–8 procent för både män och kvinnor.

Ser man till andelen dagligrökare i olika åldersgrupper åren 1980-81, 1988-89 samt 2001-02 framkommer att de åldrar då rökning är vanligast förskjuts uppåt allt eftersom tiden går. Bland männen var andelen som röker dagligen högst bland 25–44-åringarna i början av 1980-talet och bland 35–54-åringarna i slutet av 1980-talet. Bland kvinnorna var andelen som röker dagligen högst bland 25–34-åringarna i början av 1980-talet och bland 25–44-åringarna i slutet av 1980-talet.

Rökning vanligast bland arbetare, lågutbildade och ensamstående (se diagram 5 i slutet av detta kapitel)

En viktig skiljelinje i rökvanor går mellan olika socioekonomiska grupper. Bland manliga icke facklärdade arbetare röker 26 procent dagligen jämfört med 11 procent bland tjänstemän på mellannivå eller högre. Bland kvinnorna är motsvarande andelar 27 resp. 13 procent.

I början av 2000-talet är det två och en halv gång så vanligt att lågutbildade män är dagligrökare som att högutbildade är det. Bland kvinnorna är det nästan tre gånger så vanligt. Skillnaderna mellan olika utbildningsnivåer tycks också ha ökat något under 1990-talet genom en större minskning av andelen dagligrökare bland högutbildade än bland lågutbildade. Bland kvinnor med förgymnasial utbildning märks dessutom ingen minskning av andelen dagligrökare. I samtliga övriga utbildningsgrupper har andelen minskat.

Andelen dagligrökare är både för män och kvinnor högre bland ensamstående än bland sammanboende. En fjärdedel av samtliga ensamstående män och kvinnor röker dagligen. För sammanboende är andelen bland män 15 procent och bland kvinnor 18 procent.

De regionala skillnaderna i rökvanor har minskat över tid till knappt några skillnader alls i början av 2000-talet.

Fler röker ”då och då” bland de unga

Andelen som enbart röker då och då är något högre bland män (13 procent) än bland kvinnor (9 procent).

Vanligast är då-och-då-rökning bland de allra yngsta, en fjärdedel av männen i 16–24-års åldern och en femtedel av kvinnorna i samma åldersgrupp röker ibland. Andelen minskar där-

efter successivt med stigande ålder till endast ett par procent bland 75–84-åringarna.

Särskilt bland ungdomar och yngre vuxna har andelen som röker då och då ökat sedan 1990-talets början.

Männen snusar

Till bilden av tobaksvanor hör också en hög andel snusande män. Fram till åren 1996-97 (som är de senaste ULF-mätningarna av snusvanor i Sverige) var det nästan enbart män, och då främst yngre män, som snusade. Bland de allra yngsta, 16–24-åringarna, snusade 22 procent dagligen. Vanligast var snusning dock bland 25–34-åringarna, där närmare en tredjedel snusade dagligen. I denna åldersgrupp ökade andelen snusare också påtagligt under 1990-talet.

Totalt snusade 20 procent av männen och 1 procent av kvinnorna dagligen 1996-97. Av männen uppgav ytterligare cirka 5 procent att man inte snusade dagligen men då och då. Bland kvinnorna var motsvarande andel cirka 1 procent.

Andelen som snusade dagligen ökade med 3 procentenheter bland männen under 1990-talet. Mest tycks snusvanorna ha ökat bland 25–54-åringarna. Andelen som enbart snusar då och då var i princip oförändrad. Bland kvinnorna låg andelen snusare, såväl dagligen som då och då, legat relativt stilla under 1990-talet.

Motionsvanor

Fysisk aktivitet är en livsstilsfaktor som har stor betydelse för hälsan. Bristande fysisk aktivitet hänger samman med ökad förekomst av flera kroniska sjukdomar som hjärtinfarkt, högt blodtryck, vissa cancerformer, sockersjuka (åldersdiabetes, typ 2-diabetes), benskörhet och övervikt (Socialstyrelsen, Folkhälsorapport 2001).

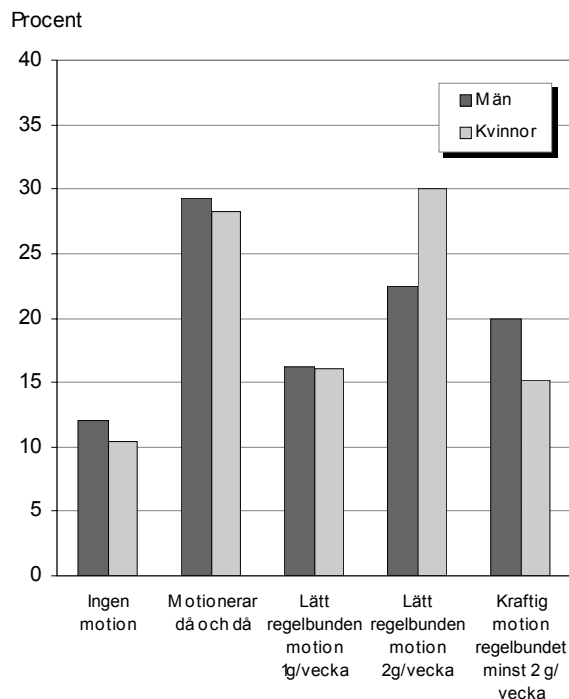
Dagens samhälle uppmuntrar till stillasittande och motverkar fysisk aktivitet. Många människor sitter hela dagen i sitt arbete, förflyttas mellan arbetet och bostaden med buss, bil eller tåg och tillbringar mycket av sin fritid stillasittande.

I undersökningen av levnadsförhållanden (ULF) belyses befolkningens motionsvanor på fritiden med frågan ”*Jag skulle nu vilja veta hur mycket motion du får på din fritid. Vilket av de här alternativen passar bäst in på dig?*”

1. Får praktiskt taget ingen motion alls
2. Motionerar lite då och då (t.ex. kortare promenader)
3. Motionerar regelbundet ungefär en gång i veckan
4. Motionerar regelbundet ungefär två gånger i veckan
5. Motionerar regelbundet ganska kraftigt minst två gånger i veckan

I diagram 2 nedan åskådliggörs svarsfördelningen år 2002 för män och kvinnor 16-84 år.

Diagram 2. Motionsvanor på fritiden bland män och kvinnor 16–84 år. År 2002. Åldersstandardiserade värden

Allt fler motionerar, speciellt kvinnor

Motionsvanorna i Sverige har förbättrats sedan början av 1980-talet. Då uppgav ungefär 14 procent av såväl män som kvinnor 16–74 år att man praktiskt taget aldrig motionerade. År 2002 var motsvarande andel 12 procent bland männen och 9 procent bland kvinnorna i åldrarna 16–74 år. Förbättringen av motionsvanor märks särskilt bland de äldre.

Regelbunden motion minst en gång i veckan

I begreppet ”sunda vanor” som används i denna redovisning ingår komponenten regelbunden motion minst en gång per vecka (dvs. svarsalternativ 3–5).

Av diagram 6 i slutet av detta kapitel framgår att fler, särskilt kvinnor, regelbundet (minst en gång/vecka) motionerar på sin fritid nu jämfört med för tjugo år sedan. Ökningen är hela 20 procentenheter bland kvinnor till totalt 64 procent. Bland män är andelen 59 procent, vilket är en ökning med nästan 12 procentenheter sedan 1980-talets början.

Ungdomarna motionerar mest jämfört med övriga åldersgrupper, 71 procent av kvinnorna 16–24 år och 67 procent av männen i samma åldrar motionerar regelbundet minst en gång per vecka.

Skillnader i motionsvanor mellan olika befolkningsgrupper (diagram 6)

En jämförelse mellan olika socioekonomiska grupper visar på betydande skillnader när det gäller motionsvanor. Andelen som på regelbunden basis är fysiskt aktiva är signifikant högre bland tjänstemän än bland arbetare. Bland icke facklärd arbetare uppgår knappt 48 procent av männen resp. 50 procent av kvinnorna att man motionerar minst en gång i veckan. Bland tjänstemän på mellannivå eller högre är motsvarande andel 65 procent bland män och 71 procent bland kvinnor. Andelen som motionerar regelbundet har dock ökat sedan början av 1980-talet bland såväl arbetare som tjänstemän.

Personer med eftergymnasial utbildning motionerar i större utsträckning än personer med gymnasial utbildningsnivå, vilka i sin tur är aktivare än personer med enbart förgymnasial utbildning.

Indelningen efter familjetyp visar att sammanboende tycks vara något aktivare motionärer än ensamstående.

De regionala skillnaderna, sett till variationer i motionsvanor mellan storstadsområden, större städer och övriga Sverige, är relativt små och har så varit de senaste tjugo åren. Män i glesare befolkade regioner har emellertid något lägre andel aktiva motionärer.

Övervikt och fetma

När vikten avviker mindre från normalvikt än vid fetma, men ändå är lite för hög talar man om övervikt. Övervikt och framförallt fetma är ett betydande och tilltagande hälsoproblem i Sverige liksom i övriga västvärlden. Att vara fet är mycket allvarigare än att vara vad vi här kallar överviktig och självklart inte alls lika vanligt.

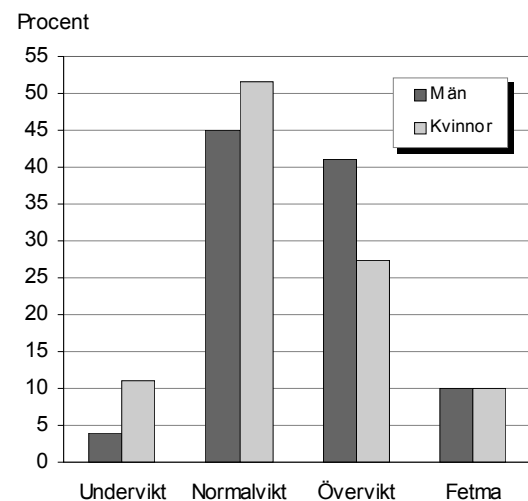
De som lider av fetma har 50–100 procent större dödsrisk än normalviktiga (Välfärdsbulletinen, nr 4 1998, SCB). Personer med fetma har också betydligt oftare symtom som trötthet, värk och nedsatt rörelseförmåga än normalviktiga. Då övervikten är koncentrerad som bukfetma ökar risken för högt blodtryck, hjärt-kärlsjukdomar, stroke och diabetes typ 2 (Socialstyrelsen, Folkhälsorapport 2001).

Även underviktiga visar tendenser till en förhöjd dödsrisk. Sambandet mellan BMI, relativ kroppsvikt, och totaldödlighet kan nämligen

beskrivas som U-formigt – andelen med förhöjd risk finns alltså både bland kraftigt överviktiga (feta) och kraftigt underviktiga (Välfärdsbulletinen, nr 2 1996, SCB).

BMI, Body Mass Index = vikt (i kg)/ (längd i m) ²	
BMI-gränser för olika viktklasser:	
Undervikt	– 18,4
Normalvikt	18,5 – 25,0
Övervikt	25,1 – 30,0
Fetma	30,1 –

Diagram 3. Män och kvinnor 16–84 år i olika viktklasser. Åren 2001-02. Åldersstandardiserade värden

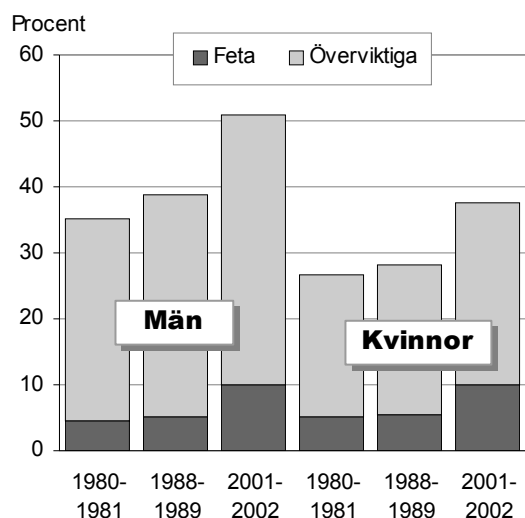

Allt fler överviktiga och feta, särskilt män

Under de senaste två decennierna har andelen överviktiga och feta ökat. Under perioden 1980–2002 ökade andelen överviktiga bland män med 10 procentenheter och bland kvinnor med 6 procentenheter. 2001-02 var därmed 41 procent av männen och närmare 28 procent av kvinnorna i åldrarna 16–84 år överviktiga. Andelen feta är ungefär lika stor, 10 procent, bland såväl män som kvinnor. För både män och kvinnor har andelen feta fördubblats sedan början av 1980-talet.

Huvuddelen av ökningen i andelarna överviktiga och feta inträffade under 1990-talet. Under 1980-talet var förändringarna betydligt mindre.

Diagram 4. Överviktiga (BMI=25,1–30,0) och feta (BMI>30,0). Män och kvinnor 16–84 år. Åren 1980-81, 1988-89 och 2001-02. Åldersstandardiserade värden

Övervikt och fetma vanligare med stigande ålder (diagram 7 och 8)

Övervikt och fetma blir vanligare med stigande ålder. En indelning av befolkningen i 10-årsgrupper efter ålder visar att minst hälften av kvinnorna är överviktiga eller feta från 55–64 års ålder. För män gäller det redan från 35–44 år. Först i åldersintervallet 75–84 år börjar andelen minska men är fortfarande hög. Både bland män och kvinnor har andelen överviktiga och feta ökat i samtliga åldersgrupper sedan början av 1980-talet.

En oroande utveckling är att fetma och övervikt blir allt vanligare bland unga människor. Andelarna är fortfarande lägst bland 16–24-åringar, men från relativt låga nivåer har en fördubbling skett de senaste tjugo åren. De största förändringarna inträffade under 1990-talet. I början av 2000-talet är närmare 18 procent av de yngsta männen överviktiga och närmare 4 procent feta. Bland kvinnor i samma åldersgrupp är andelen överviktiga 12 procent och andelen feta 2 procent.

Arbetare och lågutbildade tyngre än tjänstemän och högutbildade (diagram 7 och 8)

Andelen överviktiga och i synnerhet feta är högre bland arbetare än bland tjänstemän. Denna skillnad är dock större bland kvinnorna än bland männen. Andelen överviktiga och feta har, sedan början av 1980-talet, ökat i samtliga socioekonomiska grupper. Skillnaden i andel överviktiga i olika socioekonomiska grupper har dock minskat något, framför allt bland män. De sociala skillnaderna i fråga om fetma tycks samtidigt ha ökat något både bland män och kvinnor.

Det finns också tydliga skillnader i förekomst av övervikt och fetma mellan grupper med olika utbildning. Andelen överviktiga och särskilt feta minskar med ökad utbildningsnivå. Andelen överviktiga är, oavsett kön, ungefär lika stor bland personer med förgymnasial utbildning som bland personer med gymnasial utbildning, medan andelen feta är något högre bland de med enbart förgymnasial utbildning. Lägst andel överviktiga och feta återfinns bland personer med eftergymnasial utbildning. Ökningen av andelen överviktiga och feta under de senaste tjugo åren har gällt samtliga utbildningsnivåer. Skillnaderna i fråga om övervikt mellan personer med olika utbildningsnivåer har minskat sedan slutet av 1980-talet, något mer bland män än bland kvinnor. Beträffande andel med fetma har skillnaderna, både bland män och kvinnor, istället ökat något.

Det är något vanligare med övervikt bland sammanboende män jämfört med bland ensamboende män. En indelning efter familjetyp visar emellertid inga märkbara skillnader vare sig för män eller kvinnor beträffande fetma.

Andelen feta tycks vara något högre i de gle sare befolkade regionerna än i storstadsområdena. Sett både till övervikt och fetma är de regionala skillnaderna relativt oförändrade den senaste tjugoårsperioden.

Referenser

- Johansson, Sven-Erik, Olsson Camilla. *Fetma – ett hot mot folkhälsan*, Vårhärskbulletinen nr 2 1996, SCB
- Johansson, Sven-Erik, Qvist, Jan. *Fetma en tickande bomb också i Sverige?*, Vårhärskbulletinen nr 4 1998, SCB
- Persson, Jessica, Sjöberg, Ingrid, Johansson, Sven-Erik 2004. *Bruk och missbruk, vanor och ovanor - Hälsorelaterade levnadsvanor 1980–2002*, rapport nr 105, serien Levnadsförhållanden, SCB
- Prop. 2002/03:35. *Mål för folkhälsan*
Socialstyrelsen, Folkhälsorapport 2001

Diagram 5. Andel dagligrökare bland män och kvinnor 16–84 år. Nuläge 2001-02 resp. trend 1980-81–2001-02. Åldersstandardiserade värden

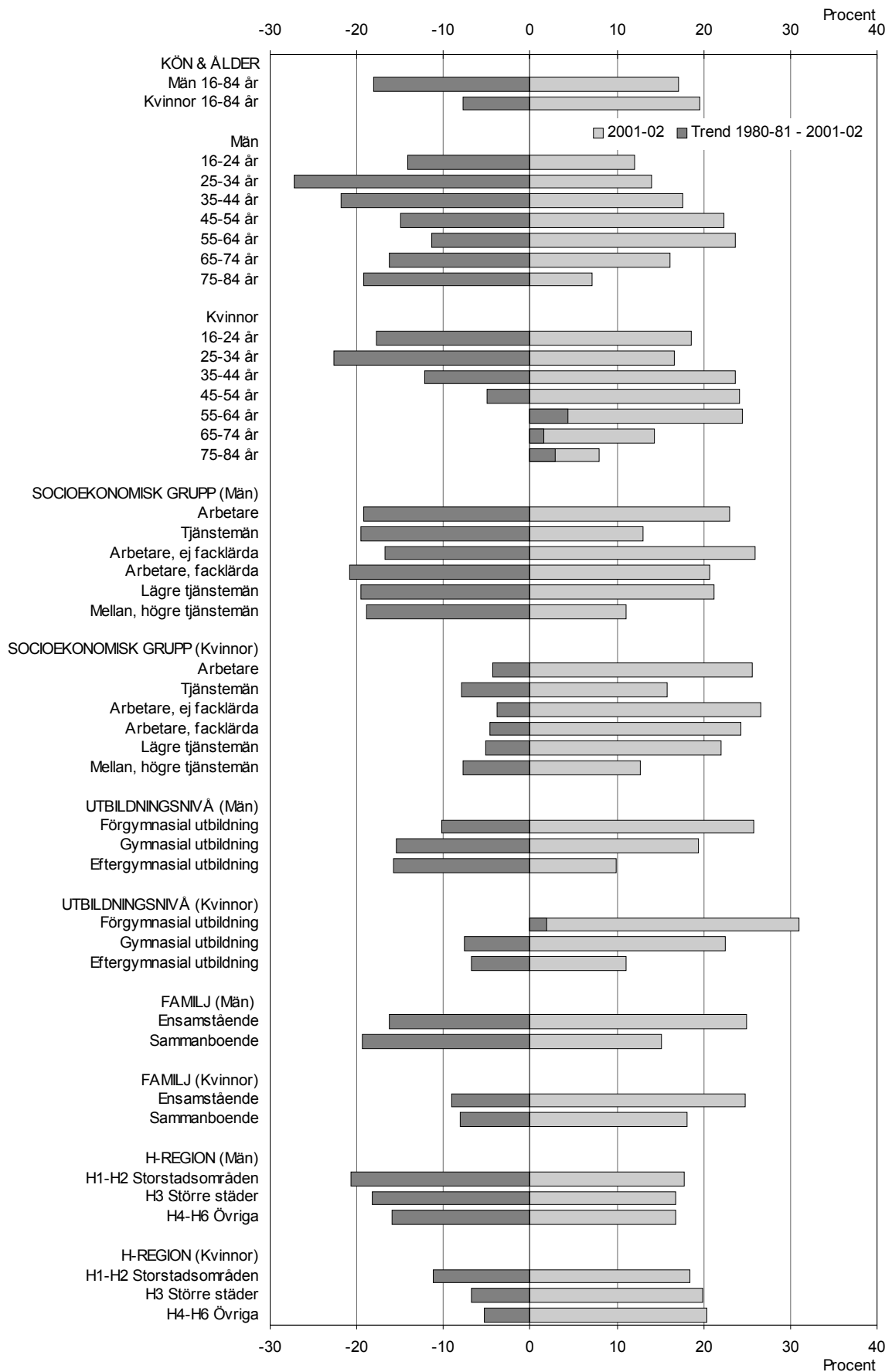

Diagram 6. Andel som motionerar regelbundet minst en gång i veckan bland män och kvinnor 16-74 år. Nuläge 2001-02 resp. trend 1980-81-2001-02. Åldersstandardiserade värden

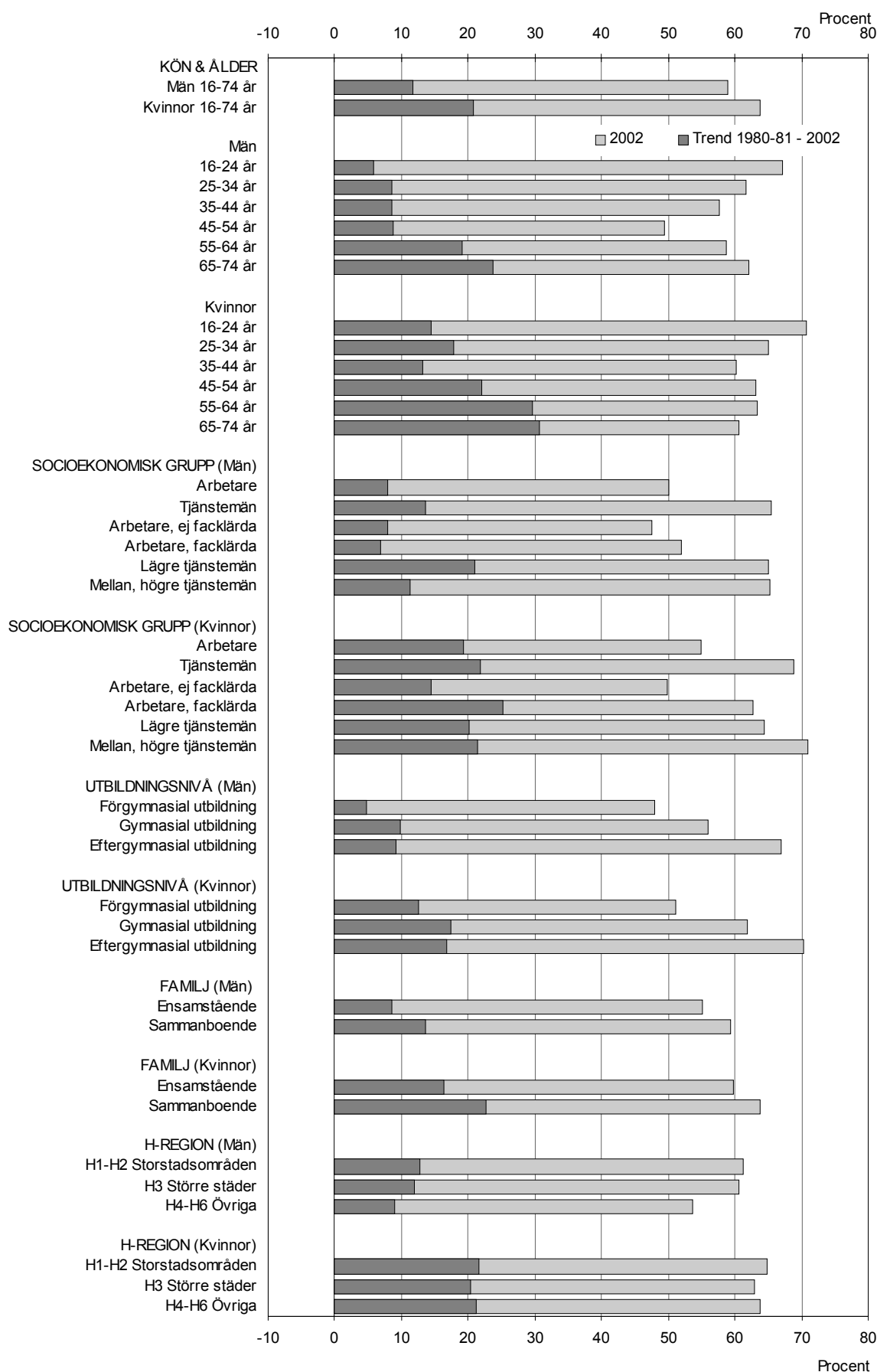

Diagram 7. Andel överviktiga (BMI=25,1–30,0) bland män och kvinnor 16–84 år. Nuläge 2001-02 resp. trend 1980-81–2001-02. Åldersstandardiserade värden

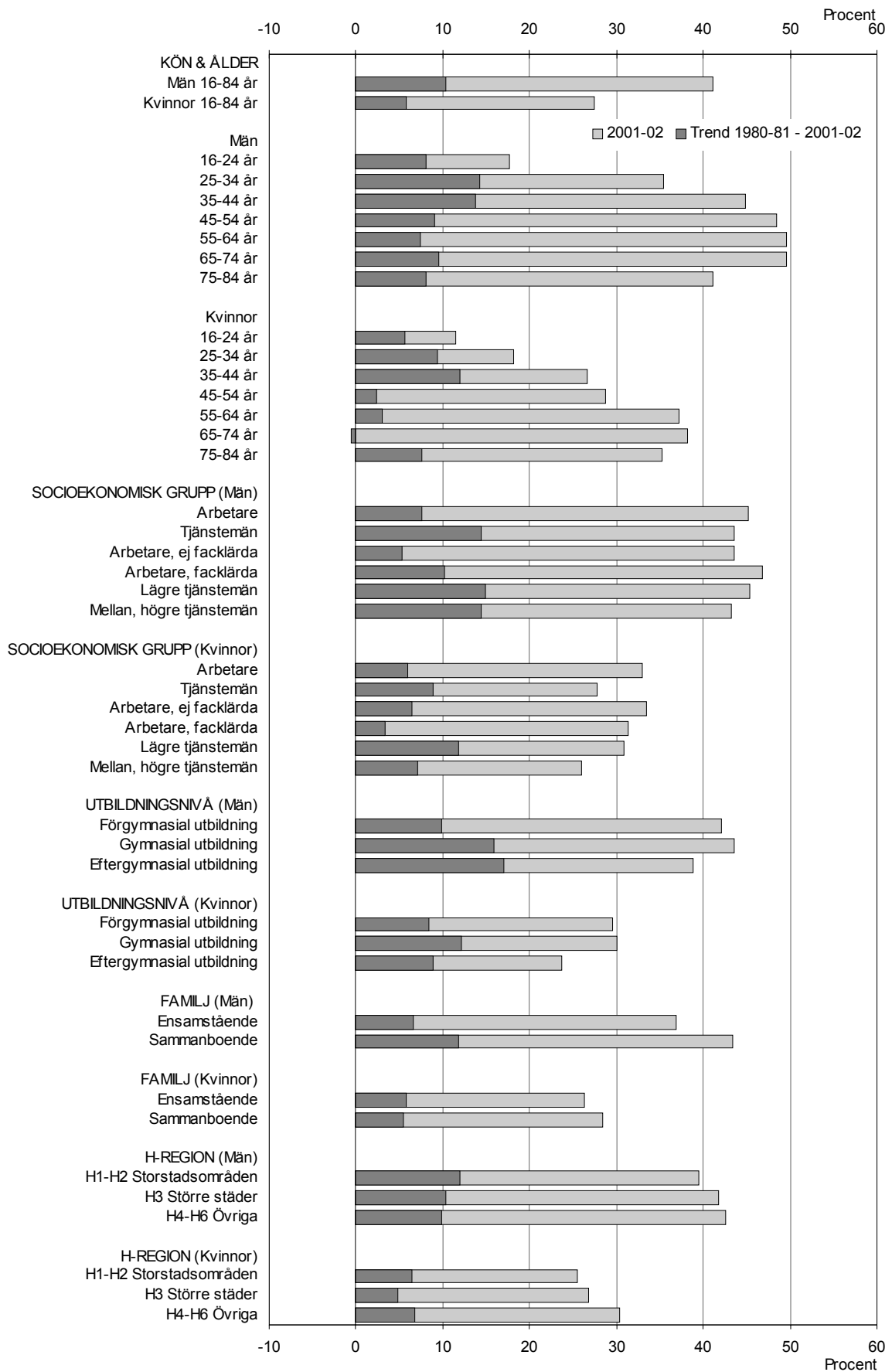
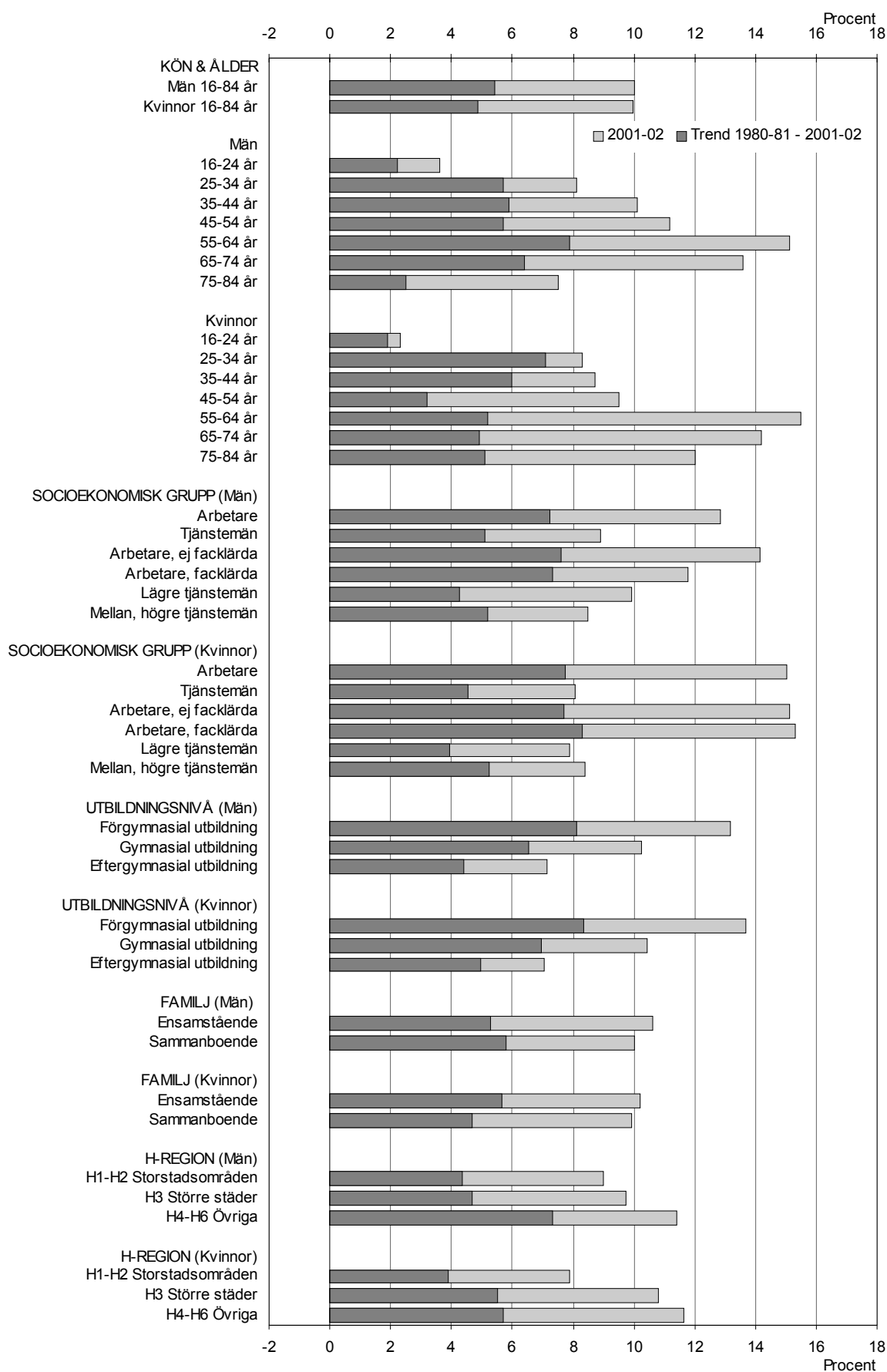

Diagram 8. Andel feta (BMI>30,0) bland män och kvinnor 16–84 år. Nuläge 2001-02 resp. trend 1980-81–2001-02. Åldersstandardiserade värden

Kapitel 9

Bostadsområdets betydelse för den psykiska hälsan

Av Kristina Sundquist¹
Sven-Erik Johansson^{1,2}
Jan Sundquist¹

¹Centrum för Allmänmedicin, Karolinska Institutet

²Statistiska Centralbyrån, Stockholm

Sammanfattning

- Bostadsområdets egenskaper kan påverka risken för inläggning på sjukhus p.g.a. psykisk sjukdom.
- Hög urbaniseringsgrad ökar risken för inläggning på sjukhus p.g.a. psykisk sjukdom.
- Åtgärder för att förbättra den psykiska hälsan i befolkningen bör även fokusera på bostadsområdet.
- Dessa åtgärder är av särskilt stor vikt i storstadsregionerna.

Individens betydelse

Tidigare forskning i Sverige och internationellt har visat ett tydligt samband mellan individens egenskaper och psykisk ohälsa. Exempelvis har man i olika delar av världen kunnat konstatera att individens socioekonomiska egenskaper har betydelse för den psykiska ohälsan. Individens socioekonomiska egenskaper eller socioekonomiska status kan definieras med hjälp av utbildning, inkomst, yrke och/eller förmögenhet. Alla dessa mått på socioekonomisk status är delvis korrelerade till varandra även om de inte mäter exakt samma sak. Individens socioekonomiska status återspeglar individens egna resurser och möjligheter till att uppnå en viss social position eller ställning i samhället. Denna ställning i samhället är direkt kopplad till individens hälsa. En social gradient existerar både i Sverige och övriga delar av världen där individer med låg socioekonomisk status löper en ökad risk att insjukna i olika kroppsliga och psykiska sjukdomar jämfört med individer med hög socioekonomisk status.

I Belgien studerades under slutet av 90-talet psykiatriska inläggningar där man fann individuella socioekonomiska skillnader avseende inläggning, behandling och resultat av behandlingen. Dessa skillnader var till nackdel för individer med låg socioekonomisk status (1), dvs individer med låg socioekonomisk status hade en ökad risk för inläggning, erhöll sämre behandling och sämre resultat av behandlingen jämfört med individer med hög socioekonomisk status.

I Sverige har liknande skillnader mellan olika socioekonomiska grupper påvisats i en studie av inläggningar för psykos och depression (2). I den studien användes utbildning som mått på socioekonomisk status. I den lägsta utbildningskategorin varierade överrisken för psykiatrisk inläggning mellan 31-152 % beroende på kön och diagnos.

Man har diskuterat skälen till att individer med låg socioekonomisk status har en ökad risk för psykisk ohälsa. De olika skäl som förts fram har varit av skiftande karaktär och inkluderar bl.a. ett ökat bruk av alkohol, psykosocial stress, dålig arbetsmiljö, bristande sociala nätverk, arbetslöshet, sämre möjligheter till sjukvård och genetiska skillnader.

Individens civilstånd har också betydelse för den psykiska hälsan. T ex har ensamstående individer en högre risk för psykisk ohälsa jämfört med gifta och sammanboende individer.

Vidare löper utlandsfödda individer i allmänhet en högre risk för psykisk ohälsa jämfört med infödda individer. I ett flertal studier både internationellt och i Sverige har man påvisat en ökad risk för psykisk ohälsa hos vissa invandrargrupper. Ofta har man studerat psykiatriska inläggningar p.g.a. olika former av psykos, t ex schizofreni. Schizofreni och andra former av psykos utgör

särskilt svåra typer av psykisk sjukdom p.g.a. deras handikappande symtomatologi med hallucinationer och vanföreställningar. I studier från Storbritannien fann man att t.ex. invandrare från den karibiska övärlden hade en överrisk för psykos (3). I en svensk studie påvisades att vissa invandrargrupper löper en förhöjd risk för psykiatrisk inläggning (4). Denna överrisk för psykisk ohälsa hos vissa invandrargrupper kan endast delvis förklaras av att invandrare ofta har en lägre socioekonomisk status än infödda. Även andra mekanismer bidrar sannolikt till psykisk ohälsa hos utlandsfödda såsom diskriminering, utanförskap, bristande sociala nätverk, svårigheter att komma in på arbetsmarknaden och bristfälliga språkkunskaper (5). Många utlandsfödda som kommit till Sverige under senare år bor dessutom i segregerade förorter i de mest urbaniserade delarna av landet, dvs storstadsregionerna.

Bostadsområdets betydelse

Internationell forskning har under det senaste decenniet alltmer intresserat sig för bostadsområdets betydelse för hälsan (6). Visserligen uppmärksammade redan Hippokrates under 400-talet f. Kr. den påverkan som miljön hade på individens hälsa. För att underlätta för sina läkarkollegor som arbetade i vitt skilda områden av landet skrev han en lärobok där han beskrev den inverkan som luften, vattnet och platsen hade på människors hälsa. Hippokrates lärobok avspeglade skillnader i klimat och topografi mellan olika delar av det antika Grekland. Under urbaniseringen och industrialiseringen av framför allt England och Frankrike beskrev dåtidens läkare hur sanitära missförhållanden i fattiga bostadsområden i städerna bidrog till en ökad sjuklighet och dödlighet bland invånarna i städerna jämfört med invånarna på landsbygden. Man sökte olika förklaringsmodeller till dessa skillnader och trodde att de delvis kunde bero på otukten i bl.a. London. Med hjälp av kartor över vattenförsörjningen i London fann man också att det fanns en anhopning av diarré-sjukdomar i anslutning till vissa vattenposter. Det brittiska och franska kolonialperspektivet bidrog till nya erfarenheter av okända sjukdomar och miljöer vilket ytterligare ökade intresset för miljöns påverkan på hälsan. Under 1700-talet skapades kartor över Europa och de koloniserade områdena med den geografiska utbredningen av olika sjukdomar.

De sanitära missförhållandena i Europas stadsområden var utbredda även i Sverige. "Lort-Sverige" är ett begrepp som fortfarande är välbekant för många äldre personer i Sverige. När folkhemmet skulle byggas höjdes bostadsstandarden väsentligt. I det s.k. miljonprogrammet innebar byggandet av en miljon bostäder i Sverige att de som flyttade från landsorten till städerna fick till-

gång till badrum. Idag föreligger knappast några sanitära missförhållanden ens i de fattigaste bostadsområdena i Sverige och majoriteten av de rika västlänerna. Trots detta har ett antal studier i västlänerna påvisat att invånare som bor i bostadsområden med låg socioekonomisk status har en ökad risk för astma, olika infektionssjukdomar och förhöjd dödlighet.

Det har även påvisats ett samband mellan bostadsområdets socioekonomiska status och psykisk ohälsa. Bostadsområdets socioekonomiska status kan mätas på ett liknande sätt som individens socioekonomiska status, exempelvis genom att ange andel individer med låg utbildning och/eller låg inkomst i området. Ju högre andel individer med låg utbildning och/eller låg inkomst i bostadsområdet desto lägre är bostadsområdets socioekonomiska status. Man kan också mäta bostadsområdets socioekonomiska status med hjälp av olika index där flera socioekonomiska faktorer och deras proportioner på bostadsområdesnivå kan ingå samtidigt (t ex arbetslöshet, trångboddhet, andel ensamstående och andel invandrare). I Storbritannien använde man sig av sådana index i studier från slutet av 90-talet och fann att risken för psykiatriska inläggningar var förhöjd i områden med låg socioekonomisk status (7, 8). I Sverige användes ett socioekonomiskt index (Care Need Index = CNI) i en studie från 1999 för att mäta bostadsområdets socioekonomiska status och även här fann man att risken för psykiatriska inläggningar var förhöjd i bostadsområden med låg socioekonomisk status (9).

Vissa forskare har hävdats att den ökade sjukligheten i bostadsområden med låg socioekonomisk status kan förklaras av att det i dessa områden finns ett ökat antal individer med låg socioekonomisk status. Dessa individer har som nämnts en ökad risk för dålig hälsa, t ex psykisk ohälsa. Alltfler forskare hävdar dock idag att det utöver de individuella faktorernas påverkan på hälsan också existerar en oberoende bostadsområdeseffekt, d v s att bostadsområdet i sig har en påverkan på hälsan. Med hjälp av avancerade statistiska metoder där man i analysen justerat för individens egenskaper har man strävat efter att mäta denna s.k. bostadsområdeseffekt på hälsan.

Våra egna preliminära resultat från Sverige ger vid handen att en bostadsområdeseffekt på den psykiska hälsan existerar även i svenska bostadsområden. Hela Sveriges vuxna befolkning indelades i fem grupper beroende på bostadsområdets socioekonomiska status. Bostadsområdets socioekonomiska status definierades med hjälp av andelen låginkomsttagare i området. I bostadsområdena med lägst socioekonomisk status eller högst andel låginkomsttagare löpte både kvinnor och män en signifikant ökad risk för att bli inlagda på psykiatrisk klinik. För männen var riskökningen

40 % och för kvinnorna 58 %. Dessa resultat är justerade för individuella faktorer såsom ålder, inkomst, utbildning, civilstånd, och födelse-land. Samtliga dessa uppräknade individuella faktorer är relaterade till den psykiska hälsan (v g se ovan) och ingick därför i analysen för att kunna skilja individens betydelse för den psykiska hälsan från bostadsområdets betydelse.

Tänkbara förklaringsmodeller

Den ökade risken för psykisk ohälsa i bostadsområden med låg socioekonomisk status har ett flertal tänkbara orsaker. Det är t ex visat att bostadsområden med låg socioekonomisk status har en ökad förekomst av ungdomsbrottslighet och kriminellt våld. Den ökade kriminaliteten i dessa områden kan leda till rädsla för att gå ut p.g.a. en oro för att bli nedslagen eller rånad. I en studie från Chicago publicerad i Science (10) fann man att hög brottslighet i ett område hade samband med spädbarnsdödlighet, låg födelsevikt, skador till följd av olyckshändelser och självmord. Tonårsgång, nedskräpning, trasiga fönsterrutor, vandalisering av allmänna platser, lösspringande hundar och klotter är också negativa element som kan karakterisera bostadsområden med låg socioekonomisk status. Dessa element kan ge upphov till negativa känslor såsom meningslöshet, övergivenhet och alienation som i sin tur kan öka risken för psykisk ohälsa. De sociala nätverken mellan människor är också sämre i bostadsområden med låg socioekonomisk status. Bristande sociala nätverk har visat sig ha en negativ påverkan på den psykiska hälsan och öka risken för depression och självmord. Därmed kan bristande sociala nätverk i bostadsområden med låg socioekonomisk status förklara den ökade risken för psykisk ohälsa i denna typ av områden. Många socioekonomiskt utsatta förorter i storstadsregionerna i Sverige präglas vidare av höghus som byggdes under det s.k. miljonprogrammet. Boende i höghus har i en del studier visat sig öka risken för psykisk stress.

Urbanisering

Utöver sambandet mellan bostadsområdets socioekonomiska egenskaper och den psykiska hälsan har ett flertal internationella studier undersökt den ökade urbaniseringens effekter på den psykiska hälsan. Därvid har man kunnat konstatera att en hög grad av urbanisering har samband med en ökad risk för psykisk ohälsa. Grad av urbanisering har oftast definierats som antal adresser per ytenhet, antal individer per ytenhet eller hur innevärnarna själva uppfattat urbaniseringsgraden.

En del studier från Nederländerna visade att graden av urbanisering hade ett samband med psykos (11). Studier från USA visade att depres-

sion var mera vanligt förekommande i urbaniserade områden jämfört med landsorten (12). I Storbritannien var drogmissbruk mera vanligt förekommande i urbaniserade områden (13) och i USA var andelen alkoholmissbrukare högre i urbaniserade områden jämfört med landsorten (14).

I en nyligen genomförd svensk studie av hela den vuxna befolkningen undersöktes sambandet mellan grad av urbanisering och inläggning på sjukhus p.g.a. psykos och depression (2). Graden av urbanisering indelades i fem nivåer och definierades som antal individer per kvadratkilometer. Analysen justerades för individuella faktorer såsom ålder, civilstånd, utbildning och födelseland. För individer som bodde i bostadsområden med den högsta graden av urbanisering var risken för inläggning p.g.a. psykos 68–77% högre jämfört med individer som bodde i bostadsområden med den lägsta graden av urbanisering. Motsvarande resultat avseende depression var 12–20 % (Se Tabell 1). Liknande resultat påvisades också i en analys av sambandet mellan grad av urbanisering och drog- och alkoholmissbruk (data ej presenterade). Skillnaderna avseende inläggning p.g.a. psykos och depression mellan storstad och landsbygd kunde ej förklaras av skillnader i fördelning av vårdplatser eftersom antalet ineliggande vårdplatser på psykiatrisk klinik är relativt jämnt fördelade över landet. Andra förklaringsmodeller är istället tänkbara. Det finns teorier om att psykiskt sköra individer söker sig till storstäderna där de får vara mera anonyma och kan undgå social kontroll. I storstadsregionerna är stressfyllda livshändelser kombinerat med bristande sociala nätverk vanligare än på landsbygden. Det är också tänkbart att innevånare i storstäderna är mera utsatta för daglig, kronisk stress. Det har diskuterats huruvida en urban omgivning kan påverka den mentala hälsan tidigt i livet och därmed öka risken för psykisk ohälsa i vuxen ålder. Dessa riskfaktorer tidigt i livet skulle kunna vara exponering för virusinfektioner redan under graviditeten. Vissa bostadsområden i storstäderna är etniskt och socioekonomiskt segregerade vilket skulle kunna öka risken för psykisk ohälsa. Det är också tänkbart att ett genetiskt arv hos psykiskt sköra individer kombinerat med en hög grad av urbanisering kan leda till en överrisk för psykisk sjukdom.

Sammanfattning

Sammanfattningsvis kan man med ledning av resultat av tidigare studier konstatera att bostadsområdet har en betydelse för den psykiska hälsan. Interventioner från samhällets sida för att förbättra den psykiska hälsan i befolkningen bör i framtiden inte enbart fokusera på individen utan även på omgivningen, bl.a. bostadsområdet.

Framtida bostadsområden kan på ett tidigt stadium i planeringen sträva efter ett säkert och tryggt boende där befolkningen erbjuds möjligheter till rekreation och vila även utanför den egna bostaden. Vidare bör det skapas möjligheter i bostadsområdet för att de boende skall kunna skapa fungerande sociala nätverk som har visat sig ha en skyddande effekt mot psykisk ohälsa. Dessa interventioner förefaller vara av särskilt stor vikt i storstadsregionerna. Även om orsakerna till den högre risken för psykisk ohälsa i vissa typer av bostadsområden inte är helt belysta så är det troligen nödvändigt att ta hänsyn till bostadsområdets socioekonomiska egenskaper samt graden av urbanisering vid fördelningen av resurser till sjukvården.

Tabell 1. Relativa risker (RR)* med 95 % konfidensintervall (i parentes) för inläggning p.g.a. psykos och depression, justerade för ålder, civilstånd, utbildning, och födelseland. Män och kvinnor, 25–64 år, 31 December 1996 med en uppföljning t o m 31 December 1999. Sverige, 2 248 301 män och 2 189 190 kvinnor.

	Män		Kvinnor	
	Psykos	Depression	Psykos	Depression
Urbaniseringsgrad**	RR	RR	RR	RR
Nivå 1 (lägst)			1 (referens)	
Nivå 2	1,07 (0,93–1,22)	1,02 (0,93–1,12)	1,10 (0,96–1,26)	1,03 (0,95–1,12)
Nivå 3	1,31 (1,15–1,49)	1,03 (0,94–1,13)	1,22 (1,07–1,39)	1,06 (0,97–1,15)
Nivå 4	1,53 (1,36–1,73)	1,04 (0,95–1,14)	1,48 (1,31–1,68)	1,17 (1,08–1,26)
Nivå 5 (högst)	1,68 (1,50–1,89)	1,12 (1,03–1,23)	1,77 (1,56–1,99)	1,20 (1,11–1,30)

*Med den relativa risken jämförs Nivå 2-Nivå 5 med en referensgrupp (Nivå 1, RR=1), d v s om den relativa risken är 1,68 är riskökningen 68 % jämfört med referensgruppen. Om konfidensintervallet inte innehåller 1, så är skillnaden signifikant större än referensgruppen.

**Befolkningstäthet

Källa:

Kristina Sundquist, Gölin Frank, Jan Sundquist. Urbanisation and incidence of psychosis and depression: Follow-up study of 4.4 million women and men in Sweden. Br J Psychiatry. 2004 Apr;184(4):293-298.

Referenser

1. Lorant V, Kampfl D, Seghers A, Deliege D, Closon MC, Ansseau M. Socio-economic differences in psychiatric in-patient care. *Acta Psychiatr Scand* 2003;107(3):170-7.
2. Kristina Sundquist, Gölin Frank, Jan Sundquist. Urbanisation and incidence of psychosis and depression: Follow-up study of 4.4 million women and men in Sweden. *Br J Psychiatry*. 2004 Apr;184(4):293-298.
3. Harrison G, Glazebrook C, Brewin J, Cantwell R, Dalkin T, Fox R, Jones P, Medley I Increased incidence of psychotic disorders in migrants from the Caribbean to the United Kingdom. *Psychol Med* 1997;27:799-806.
4. Johansson LM, Sundquist J, Johansson SE, Bergman B. Immigration, moving house and psychiatric admissions. *Acta Psychiatr Scand*. 1998;98:105-111.
5. Sundquist J, Bayard-Burfield L, Johansson LM, Johansson SE. Impact of ethnicity, violence and acculturation on displaced migrants: Psychological distress and psychosomatic complaints among refugees in Sweden. *J Nerv Ment Dis*. 2000; 188:357-365.
6. Kawachi I, Berkman LF, eds. *Neighborhoods and health*. New York: Oxford University Press; 2003.
7. Boardman AP, Hodgson RE, Lewis M, Allen K. Social indicators and the prediction of psychiatric admission in different diagnostic groups. *Br J Psychiatry* 1997;171:457-62.
8. Koppel S, McGuffin P. Socio-economic factors that predict psychiatric admissions at a local level. *Psychol Med* 1999;29(5):1235-41.
9. Malmstrom M, Sundquist J, Johansson SE, Johansson LM. The influence of social deprivation as measured by the CNI on psychiatric admissions. *Scand J Public Health* 1999;27(3):189-95.
10. Sampson RJ, Raudenbush SW, Earls F. Neighborhoods and violent crime: a multi-level study of collective efficacy. *Science*. 1997;277(5328):918-924.
11. van Os J, Hanssen M, Bijl RV. Prevalence of psychotic disorder and community level of psychotic symptoms: an urban-rural comparison. *Arch Gen Psychiatry*, 2001;58, 663-668.
12. Neff JA, Husaini BA. Urbanicity, Race, and Psychological Distress. *J Community Psychology*, 1987; 15, 520-536.
13. Furr-Holden CD, Anthony JC. Epidemiologic differences in drug dependence--a US-UK cross-national comparison. *Social Psychiatry Psychiatric Epidemiology* 2003;38(4):165-72.
14. Dawson DA, Grant BF, Chou SP, Pickering RP. Subgroup variation in U.S. drinking patterns: results of the 1992 national longitudinal alcohol epidemiologic study. *Journal of Substance Abuse* 1995;7(3):331-44.

Del 4

Sociala relationer

Kapitel 10

Att förena förvärvsarbete och privatliv

Av Klas Rydenstam
SCB/BV/DJ

Detta kapitel är till stora delar utdrag ur rapporten Tid för vardagsliv, Kvinnors och mäns tidsanvändning 1990/91 och 2000/01. Rapport 99 i serien Levnadsförhållanden, SCB 2003 och presenterades vid 25th CEIES (The European Advisory Committee on Statistical Information in the Economic and Social Spheres) Seminar on Gender Statistics, Occupational segregation: extent, causes and consequences, 21–22 Juni 2004, Stockholm

Sammanfattning

- Den tid kvinnor och män i genomsnitt lägger ner på totalt arbete, dvs. summan av betalt och obetalt arbete, skiljer sig inte åt. Slutsatsen förutsätter dock att man bortser från att betalt arbete är bruttotid och obetalt arbete nettotid. Kvinnornas arbetstid ökar och likheten kan därför upphöra om båda typerna av arbete mäts som netto eller brutto.
- Kvinnors förvärvsarbete är starkt beroende av var de befinner sig i livscykeln. Män förvärvsarbetar nära nog lika mycket hela tiden fram till pensioneringen.
- Ingenting i resultaten tyder på annat än att det i första hand är kvinnorna som tar det stora ansvaret för arbetet med hem och familj.
- Män gör i högre grad än kvinnor åtskillnad mellan arbete och fritid. Män koncentrerar tydligare sitt arbete till vardagar och dagtid, kvinnors arbete är jämnare fördelat över dygnet och veckans alla dagar.
- Män åtnjuter fri tid i längre sammanhängande block, kvinnors fria tid är mer fragmenterad och uppblandad med episoder av hemarbete.
- Män förefaller ha större frihet att låta arbetet få den tid det kräver. För kvinnor hindrar ansvaret för hemarbetet.
- För att jämna ut villkoren förefaller en omfördelning av hemarbetet nödvändig, såväl när det gäller ansvar som tid.
- Det har skett en utjämning under loppet av 1990-talet. Kvinnor har i genomsnitt minskat på hemarbetet med i storleksordningen 40 minuter per dag, dock utan att män ökat sina insatser. Effekten blir att hemarbetet nu är jämnare fördelat mellan könen. Kvinnors tidsanvändning har blivit lite mer lik mäns i fråga om arbetets omfattning och sammansättning.
- För att uppnå jämn fördelning av hemarbetet, skulle krävas en betydande omfördelning. Män skulle i genomsnitt behöva öka sitt hemarbete med 5 timmar per vecka och kvinnorna minska sitt i motsvarande grad.

Inledning

Ett dygn är 24 timmar. Det gäller för alla. Det är inom den ramen vi ska hinna med att arbeta, sova, äta, ta hand om våra barn, handla, laga mat, städa, tvätta och allt annat för att hinna med lite mer. Om någonting ogjort måste göras, blir konsekvensen obönhörligen att någonting annat istället får stryka på foten. Vardagslivets alla aktiviteter konkurrerar om tiden. Förvärvsarbetet sätter på olika sätt gränser för privatlivet. Privatlivet sätter i sin tur gränser för förvärvsarbetet. Om kraven på insatser i privatlivet är stora, sätter det gränser för förvärvsarbetet. Dels för möjligheterna att överhuvudtaget ta förvärvsarbete men också för vilka typer av krav från arbetet och arbetsplatsen som är möjliga att uppfylla. T.ex. när det gäller arbetets omfattning (hel/deltid) och förläggning (skiftarbete/dagtid/kväll/vardag/helg/flexibilitet, etc.), möjligheter till oplanerad bortavaro från arbetet, personalens utbytbart, möjligheter att utföra arbete i hemmet, m.m. Utan att närmare analysera frågan torde det vara rimligt att anta att det på arbetsmarknaden finns en betydande variation i vilka krav som ställs på arbetskraften i dessa avseenden. Likaså varierar människors möjligheter och förutsättningar att uppfylla de skilda kraven. Sammantaget kan detta bidra bl.a. till segregation på arbetsmarknaden.

Den här mekanismen intar en viktig plats i Kommissionens Sysselsättningsriktlinjer under beteckningen "Reconciliation of work and private life" (Commission of the European Communities, 2003). Det är ett uttalat mål att öka sysselsättningen och minska lönegapet mellan kvinnor och män genom att undanröja orsakerna bakom detta. Särskild uppmärksamhet ska ägnas åt att underlätta för människor att kunna förena arbete och privatliv. Det ska framför allt ske genom att erbjuda barnomsorg och omsorg om andra beroende personer samt genom att befrämja delat ansvar för familj och försörjning genom arbete (professional responsibilities)¹. Målet att befrämja delat ansvar för familj och försörjning torde inte kunna uppnås med mindre än att kvinnor och män fördelar såväl det obetalda hemarbetet som förvärvsarbetet någotsånär jämnt mellan sig.

Nu uppstår ett antal frågor: vad är privatliv (private life), vad sker då, vilken betydelse har det som då sker för försörjningen – för samhälle och hushåll – och hur är det fördelat mellan kvinnor

och män och över livscykeln? Vad och hur mycket skulle behöva omfördelas, eller utföras i andra organisatoriska former för att det ska bli möjligt att förena arbete och privatliv. Skiljer sig kvinnors och mäns vardagsliv åt i övrigt på ett sätt som kan antas påverka deras möjligheter att förena arbete och familj?

Statistiken över betalt och obetalt arbete

Statistiken ger i alla medlemsländer en fullödig bild av förvärvsarbetet. Hur många som arbetar, fördelning för arbetstidens längd, på yrken, branscher och sektorer, och mycket annat, allt uppdelat efter kön, ålder, familjesituation och annat. Den ekonomiska statistiken mäter på olika sätt resultatet av detta arbete.

Statistiken ger i många men inte alla länder också en bild – dock inte lika fullödig – av livet utanför förvärvsarbetet, dvs. av privatlivets aktiviteter. Den väsentliga källan är Tidsanvändningsundersökningar vilka genomförts i ett stort antal medlemsländer under åren omkring millennieskiftet. Med några undantag har man därvid tillämpat gemensamma Guidelines, utgivna av Eurostat (Eurostat, 2000) med det explicita syftet att kunna producera jämförbar² tidsanvändningsstatistik.

Tidsanvändningsstatistiken bygger på data som samlats in genom att ett urval av personer har fört tidsdagbok under slumpmässigt utvalda dagar vilka tillsammans representerar ett år. Det är fråga om en kronologisk kartläggning av vilka aktiviteter som förekommer, dagboken medger registrering av parallella aktiviteter och vilka eventuella hushållsmedlemmar eller andra som var närvarande under loppet av de undersökta dagarna. Det innebär att episod för episod kartläggs med avseende på huvudaktivitet, eventuell biaktivitet och närvaro av andra personer, samt vad klockan är vid episodens början och slut. Bakgrundsinformation är rikhaltig. Sammantaget är databasen mycket rik på information.

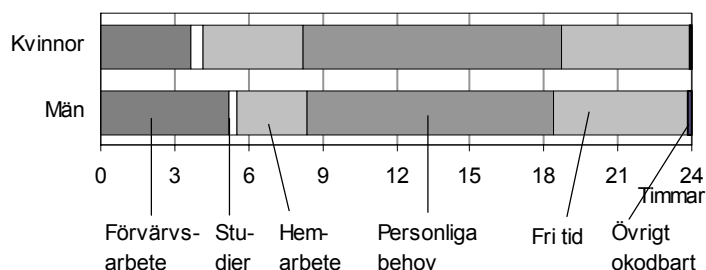
Vardagslivets struktur

På den mest generella nivån ger Tidsanvändningsstatistiken följande bild av hur kvinnor och män i genomsnitt fördelar dygnets timmar på skilda huvudgrupper av aktiviteter (diagram 1).

¹ Det övergripande målet för svensk jämställdhetspolitik är att kvinnor och män ska ha samma möjligheter, rättigheter och skyldigheter inom livets alla områden. Det innebär bland annat:

- samma möjligheter till ekonomiskt oberoende
- delat ansvar för hem och barn

² Endast övergripande sammanställningar av europeisk tidsanvändningsstatistik som samlats in i enlighet med Eurostats guidelines (Eurostat, 2000) har hittills publicerats, nämligen How women and men spend their time (Eurostat 2003a), Time use at different stages of life (Eurostat, 2003b) samt How Europeans spend their time (Eurostat, 2004).

Diagram 1. Genomsnittlig tid för aktiviteter år 2000/01 efter kön.**Sveriges befolkning 20–64 år. Timmar per dag. Alla veckodagar**

Den tydligast framträdande skillnaden mellan kvinnor och män i yrkesverksam ålder avser arbete. *Förvärvsarbetsstunden* uppgår för kvinnor till tre timmar och fyrtio minuter och för män till drygt fem timmar och tio minuter (se även tabell 1, nedan). Detta räknat som genomsnitt över samtliga kvinnor resp. män, oavsett om det förvärvsarbetar eller ej. Beräkningen avser dessutom samtliga sju veckodagar. Notera att det är 58 procent av männen och 45 procent av kvinnorna som faktiskt förvärvsarbetar en genomsnittlig dag (tabell 1). Det medför att männens genomsnittliga arbetsdag³ är knappt åtta och en halv timme och kvinnornas sju timmar och tre kvart. *Hemarbetet*, eller det obetalda arbetet⁴, skiljer sig också i betydande omfattning, knappt fyra timmar och tio minuter för kvinnor och drygt två timmar och femtio minuter för män. De allra flesta utför någon typ av hemarbete en vanlig dag, eller 99 procent av kvinnorna och 92 procent av männen. Det *totala arbetet*, dvs. summan av betalt och obetalt arbete⁵ uppgår till knappt åtta och en halv timmar per dag, lika för kvinnor och män. Alltså, tiden för produktiv verksamhet⁶ skiljer sig inte åt mellan kvinnor och män och upptar en dryg tredjedel av veckans 168 timmar. Skiljer sig gör däremot fördelningen på obetalt och betalt arbete. Kvinnornas utgörs till ungefär lika delar av betalt och obetalt arbete, männens till cirka 60 procent av betalt arbete. Tiden för de två andra huvudgrupperna av aktiviteter, nämligen *personliga behov* och *fri tid* skiljer sig liten utsträckning mellan könen (av tabell B:1 i bilagan framgår vilka aktiviteter som ingår i dessa båda huvudgrupper). De upptar tillsammans två tredjedelar av tiden, huvuddelen eller cirka tio timmar är tid för personliga behov och fem å sex timmar är fri tid. Eftersom det inte finns någon påtaglig skillnad mellan kvinnor och män finns det knappast anledning söka efter hindren för förvärvsarbete i dessa aktivitetskategorier.

³ Detta är bruttoarbetstid, vilket inkluderar arbetsresor mm.

⁴ Hushållsarbete, underhållsarbete, omsorg om barn och andra, inköp av varor och tjänster, resor i samband med detta

⁵ Inklusive tid för studier

⁶ Enligt tredje parts kriteriet, vilket innebär att en aktivitet eller verksamhet är produktiv om den kan överlätas till någon annan mot betalning.

Däremot kan det finnas anledning att titta närmare på innehåll, omfattning och fördelning av det obetalda arbetet. Finns det sådana skillnader i kvinnors och mäns vardagsliv, och då i synnerhet när det gäller hemarbetet, som kan antas påverka möjligheterna att förvärvsarbeta? Och eventuellt sätta gränser för vilka sorts jobb som är möjliga med hänsyn till de krav som de ställer, t.ex. i form av övertid, grad av flexibilitet i arbetstider etc.

Obetalt arbete

Låt oss först se närmare på vilka aktiviteter det obetalda arbetet består av, hur det är fördelat mellan könen samt hur det tidsmässigt förhåller sig till arbetsinsatserna i förvärvslivet. I diagram 2a och 2b, ställs tidsinsatserna i *hemarbetet* vid sidan av tidsinsatserna i *förvärvsarbete* uppdelat på näringsgrenar.

Enheten i diagrammen är miljoner timmar per vecka. I hemarbetet (diagram 2a) dominerar *hushållsarbete*, dvs. att *städa, laga mat, diska, tvätta* starkt och huvuddelen, två tredjedelar eller två timmar per dag, utförs av kvinnor (tabell B:1). Fyra aktiviteter tar ungefär lika mycket tid i anspråk, en knapp timme per dag eller 15 å 17 miljoner timmar per vecka. Det är *underhållsarbete, omsorg om egna barn, inköp av varor och tjänster* samt *resor* i samband med hemarbete.

Skattningen av *omsorg om egna barn* är speciell på två sätt. Dels avser genomsnittet, som uppgår till 50 minuter per dag, samtliga personer 20–64 år, dvs. oavsett om de har barn eller inte. Dessutom är det bara sådan tid som undersökningenspersonerna själva uppgivit att de ägnade sig åt aktiv omsorg om barn. En skattning av hur mycket tid som totalt sett avsätts av föräldrar för och med barnen är avsevärt mycket större och beroende vad man vill betrakta som omsorg om barnen, på barnens ålder samt på hushållets sammansättning och föräldrarnas kön⁷. *Resor* i samband med hemarbete gör kvinnor och män i samma utsträckning. Männen utför huvuddelen av *underhållsarbetet*. *Omsorg om barn* utförs mest av kvinnorna, likaså inköpen men skillnaden är

⁷ Se SCB (2003), s. 96

mindre. *Omsorg om andra* är jämnt fördelat men samtidigt antagligen en dålig skattning av fenomenets verkliga omfattning. Mycket *omsorg om andra* torde dölja sig i andra aktivitetskategorier.

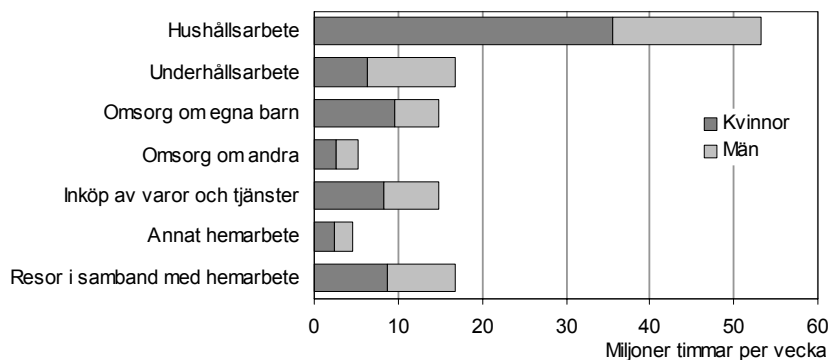
menets verkliga omfattning. Mycket *omsorg om andra* torde dölja sig i andra aktivitetskategorier.

Tabell 1. Genomsnittlig tid för aktiviteter, andel utövare samt genomsnittlig tid för utövare av aktiviteter år 2000/01 efter kön. Timmar och minuter respektive procent. Befolkningen 20–64 år. Alla veckodagar

	Genomsnitt		Andel utövare		Genomsnitt för utövare	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
Förvärvsarbete	3:41 ±0:10	5:12 ±0:12	45 ±2	58 ±2	7:44 ±0:12	8:27 ±0:13
Hemarbete	4:08 ±0:06	2:52 ±0:06	99 ±0	92 ±1	4:11 ±0:06	3:07 ±0:06
Personliga behov	10:30 ±0:05	9:59 ±0:06	100 ±0	100 ±0	10:30 ±0:05	9:59 ±0:06
Studier	0:26 ±0:04	0:18 ±0:04	10 ±1	7 ±1	4:11 ±0:24	4:23 ±0:35
Fri tid	5:08 ±0:07	5:31 ±0:08	99 ±0	99 ±1	5:10 ±0:07	5:36 ±0:08
Övrigt, okodbart	0:07 ±0:02	0:07 ±0:01	16 ±1	15 ±2	0:43 ±0:09	0:46 ±0:08
Totalt	24:00	24:00	100	100		

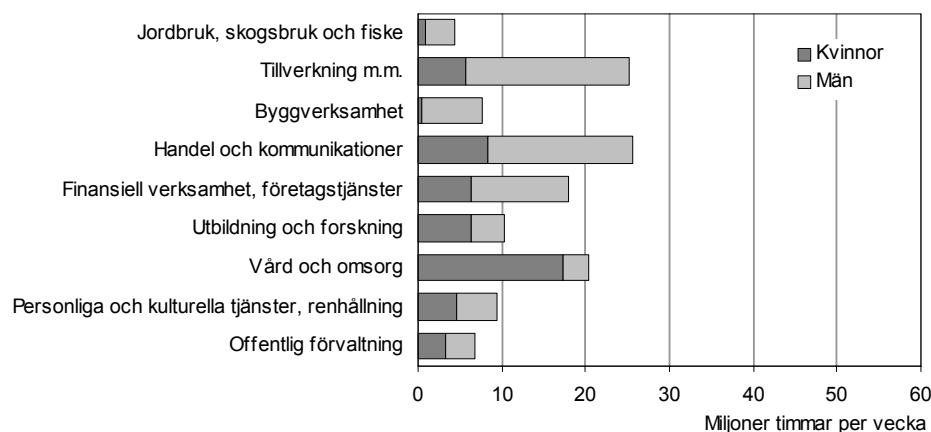
Osäkerhetstalet anges som ± halva konfidensintervallet på 95-procentsnivån.

Diagram 2a. Timmar per vecka för hemarbete år 2000/01 efter kön. Befolkningen 20–64 år

Källa: Tidsanvändningsundersökningen, SCB.

Diagram 2b. Arbetade timmar efter näringsgren år 2000 efter kön. Befolkningen 20–64 år

Källa: Arbetskraftsundersökningarna, SCB.

Arbete i hushåll och på marknaden

Jämförelsen av diagram 2a och 2b, ger ett intressant perspektiv på det obetalda arbetets omfattning. Befolkningens (i åldern 20–64 år) tidsinsatser i hemarbetet är lika stora som arbetsmarknaden, cirka 125 miljoner timmar per vecka. Kvinnor och män i yrkesverksam ålder i Sverige avsätter *mer än dubbelt så mycket tid till att städa, tvätta, laga mat och diska* som vi gemensamt avsätter till arbete i hela den svenska tillverkningsindustrin.

Det råder ingen tvekan om att det är kvinnorna som tar huvudansvaret för hemarbetet. De utför lejonparten av det. Redan den större mängden obetalt arbete torde göra det svårare för kvinnor än för män att förena familj och förvärvsarbete.

Det förtjänar att understrykas att det obetalda arbetet är produktivt och bidrar, liksom det betalda arbetet, till individers och familjers försörjning, om än på olika sätt. I viss utsträckning är betalt och obetalt arbete utbytbara, genom att mycket av det som produceras av hushållen själva också kan köpas på marknaden. Hushållen tvingas ofta välja mellan att producera själva eller att köpa motsvarande produkter. Valsituationen blir tydlig i mataffären. Där kan det stå mellan att inhandla en färdiggrillad kyckling till ett högre pris än en rå, djupfryst, vilken istället kräver en viss arbetsinsats, kunskap och utrustning innan den kan serveras till en måltid. För andra kan kanske valet istället stå mellan att inta sin måltid på restaurang eller tillreda den hemma. Eller att städa hemma själv eller betala någon annan för att få städningen utförd, att tvätta bilen själv för hand eller i en tvättautomat, osv. Om hushållet väljer att köpa varan (t.ex. den grillade kycklingen) eller tjänsten (t.ex. städningen hemma) så innebär det att någon person kommer att utföra arbetet, direkt eller indirekt, i form av förvärvsarbete. Sköter hushållet själv grillningen av kycklingen och städningen, utförs arbetet i form av hemarbete. Resultatet blir detsamma, en grillad kyckling att ställa på matbordet och uppsuget damm. I det ena fallet var insatsen egna pengar, i det andra egen tid. Det finns naturligtvis också skillnader, arbetet kanske utförs med olika produktivitet och resultatet kanske inte smakar riktigt lika.

Kan omfördelning hjälpa?

Om man gör tankeexperimentet att männens tidsinsatser i hemarbetet är förenliga med deras faktiska tidsmässiga insatser i förvärvslivet och att man skulle avlasta kvinnorna hemarbete ner till männens nivå, så skulle – till att börja med – kvinnornas *hushållsarbete* behöva halveras. Det innebär att i storleksordningen knappt 20 miljoner timmar per vecka skulle behöva tas bort. Delar

kanske kan rationaliseras bort, men antagligen bara i begränsad omfattning. Att männen tar över en större del skulle underlätta för kvinnorna men göra det svårare för männen att upprätthålla förvärvsarbetet, vilket i och för sig inte vore oförenligt med målet för jämställdhetspolitiken. Att överföra det till marknaden skulle medföra en tredubbling av näringsgrenen *Personliga och kulturella tjänster, renhållning* (om det är den näringsgrenen som skulle ta över verksamheten och under ett inte helt rimligt antagande om oförändrad produktivitet) och förvandla den från en av de minsta näringsgrenarna till den största!

Siffrorna ovan avser Sverige. Barmomsorgen är inte en avgörande trång sektor och knappast ett hinder för någon förälder att ta förvärvsarbete åtminstone på deltid. Barn mellan ett och tolv år har rätt till plats i barnomsorgen till en enhetstaxa som knappast utesluter att platser tas i anspråk av ekonomiska skäl.

Vid beräkning av medelvärden av den typ som redovisats ovan, utnyttjas en mycket begränsad del av informationen som samlas in i de harmoniserade tidsanvändningsundersökningarna. Ytterligare information kan användas för att på ett djupare plan upptäcka och beskriva likheter och skillnader i kvinnors och mäns vardagsliv i avseenden som kan antas inverka på möjligheterna att förena arbete och familj.

Variation över livscykeln

För de flesta i förvärvsarbetande ålder består arbetsinsatsen av en kombination av betalt och obetalt arbete. Den sammanlagda tiden för arbetet liksom sammansättningen av det varierar över livscykeln. I diagram 3 kan man se hur arbetsbördan beskriver en bågformig linje från relativt lite tid för totalt arbete för unga barnlösa, ensamstående via ett maximum för föräldragrupperna och därefter sjunkande antal timmar mot pensionsgrupperna nedtill i diagrammet.

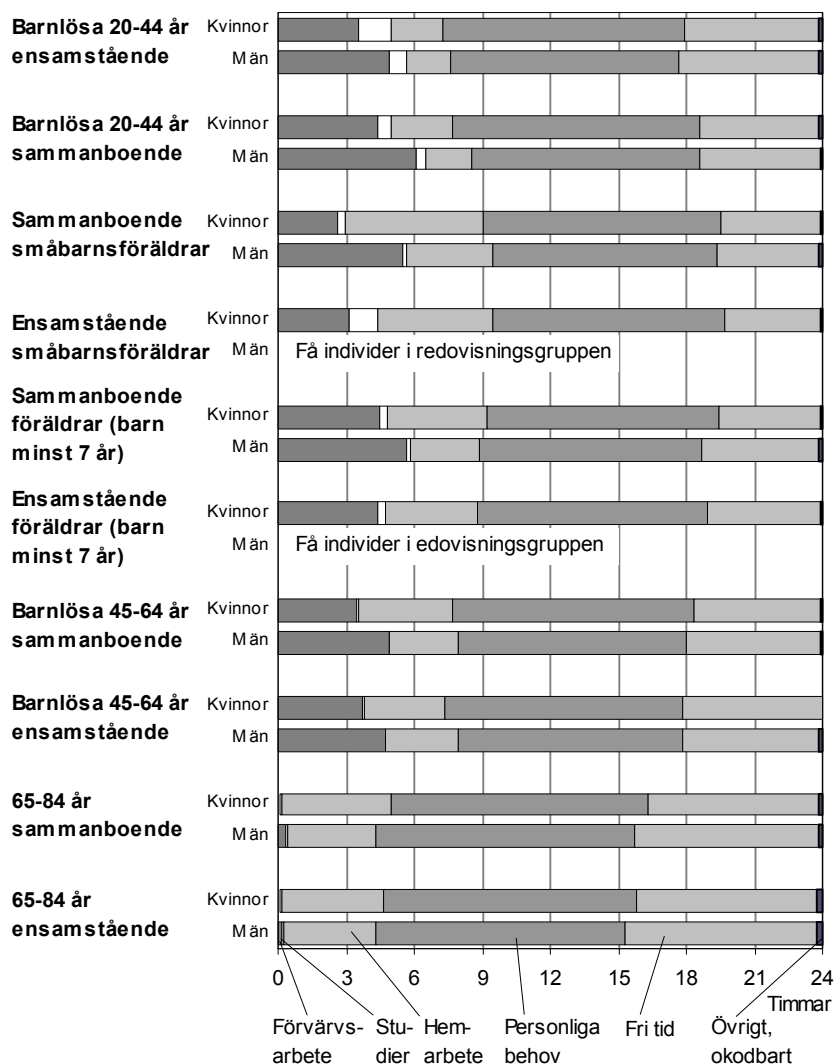
Som mest uppgår det totala arbetet⁸ i genomsnitt för samtliga i gruppen och över alla veckodagar till nära tio timmar per dag. Detta balanseras av mängden fri tid som är minst för dem med mest arbete totalt eftersom tiden för personliga behov varierar ganska lite.

Man kan också notera att skillnaderna i tid för arbete totalt i många fall är större mellan familjecykelgrupperna än mellan kvinnor och män inom dessa.

Denna relativa likhet mellan kvinnor och män i fråga om tid för totalt arbete döljer emellertid stora olikheter.

⁸ Inklusivt tid för studier.

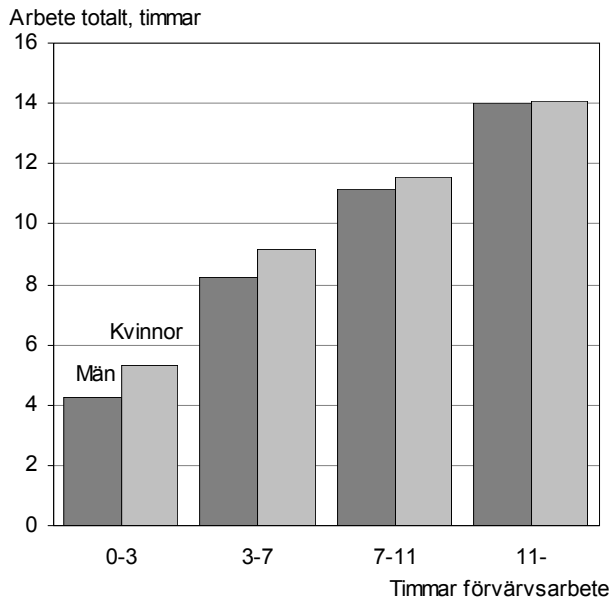
Diagram 3. Genomsnittlig tid för aktiviteter år 2000/01 efter kön och familjecykel. Befolkningen 20–84 år. Timmar per dag. Alla veckodagar

Kvinnors *förvärvsarbete* varierar starkt mellan familje- eller livscykelgrupperna. En tolkning är att kvinnor mer än män anpassar sitt förvärvsarbete till livssituationen och dess krav på insatser i hemarbetet. Med små barn att ta hand om, vilket i undersökningen definierats som en del av hemarbetet, får förvärvsarbetet stå tillbaka. När barnen är större är restriktionerna mindre. Resultaten pekar entydigt i riktning mot att kvinnor tar på sig huvuddelen av ansvaret för hemarbetet och ett sätt för dem att begränsa det totala arbetet kan vara att minska förvärvsarbetet, åtminstone temporärt. Män tycks inte uppleva att de har samma krav på sig att anpassa sitt förvärvsarbete. Förvärvsarbete förefaller således att inte ha riktigt samma ställning för kvinnor och män. Två skilda ansatser kan *antas*. De kanske inte existerar i renodlad form utan mer som kombinationer med starkare eller svagare inslag av den ena eller den andra ansatsen. För män antas förvärvsarbetet vara ett förstahandsalternativ, när inte det lägger

hinder i vägen finns utrymme för hemarbete. För kvinnor finns – i varje fall när de har små barn – en tendens i motsatt riktning, hemarbetet kommer i första rummet och förvärvsarbetet får maka på sig. Om det finns tendenser i den riktningen bör man kunna förvänta sig att kvinnor tar mer ansvar för hemarbetet än vad män gör. Förvärvsarbete ”befriar” dem inte i samma utsträckning som män från hemarbete. Som en följd av det kan man förvänta att vid ett givet antal timmar förvärvsarbete kommer kvinnornas totala arbete att bli större än männens. Sambandet mellan antal timmar förvärvsarbete och antal timmar totalt arbete visas i diagram 4. Resultatet är tydligt, vid samma antal timmar förvärvsarbete är kvinnornas arbetsdag i genomsnitt längre än männens. Skillnaden minskar när förvärvsarbetsdagens längd ökar.

Diagram 4. Samband mellan tid i förvärvsarbete och totalt arbete efter kön. Befolkningen 20–84 år som förvärvsarbetade under mät dagen. Alla dagar

Differensen representerar det som i andra sammanhang benämnts "kvinnornas andra skift". Storleksmässigt uppgår differensen till omkring en halvtimme per dag för de som förvärvsarbetar "normallånga" dagar, dvs. åtta till tio timmar per dag.

Föräldrar med små barn utgör inte något undantag, även i den gruppen är kvinnornas arbetsdagar längre än männens vid samma antal timmar förvärvsarbete.

Kvinnor och män har olika vecko- och dygnsrytm

Förvärvsarbete utförs till stor del under kontrakterad arbetstid. Visserligen förekommer skiftarbete, helg-, kvälls- och nattarbete men huvuddelen utförs under dagtid och på vardagar. Hemarbetet styrs inte av kontrakt utan snarare av behov, oavsett när det uppstår. Behovet tar inte hänsyn till om det är vardag eller veckoslut, dag eller kväll.

Det gäller särskilt om man har små hemmavarande barn.

Det ligger därför nära till hands att anta att mycket förvärvsarbete och lite hemarbete betyder att arbetet tenderar att koncentreras till vardagar och dagtid. En stor proportion hemarbete kan tvärt om antas leda till att arbetet är jämnare fördelat över veckans alla dagar och över dygnet. Stämmer detta kan man förvänta att mäns arbete är mer koncentrerat inte bara till vardagar utan även till dagtid och att kvinnors arbete är jämnare spritt över dygnet och veckan.

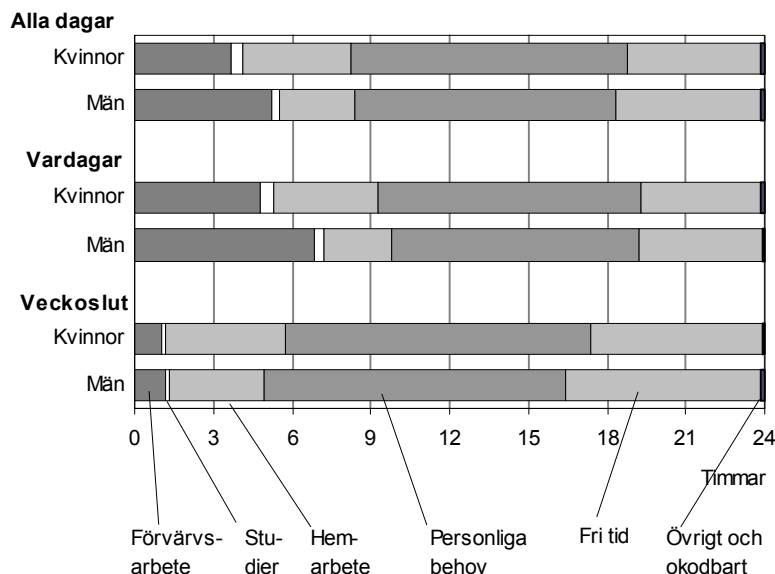
I diagram 5 kan man se att den lika fördelningen av totalt arbete mellan könen som tidigare noterats och som var beräknad över alla veckodagar upphör när vardagar och veckoslut hålls isär. Mäns arbete (totalt) är mer koncentrerat till vardagarna, då det överstiger kvinnornas. Differensen är cirka en halvtimme per dag. Den fria tiden skiljer sig inte åt.

Under veckosluten är fördelningen den motsatta. Kvinnornas totala arbete tar i genomsnitt ungefär tre kvart längre tid än männens. Män har i gengäld betydligt mer fri tid än kvinnor under veckosluten. Skillnaden uppgår i genomsnitt till nästan en timme per dag.

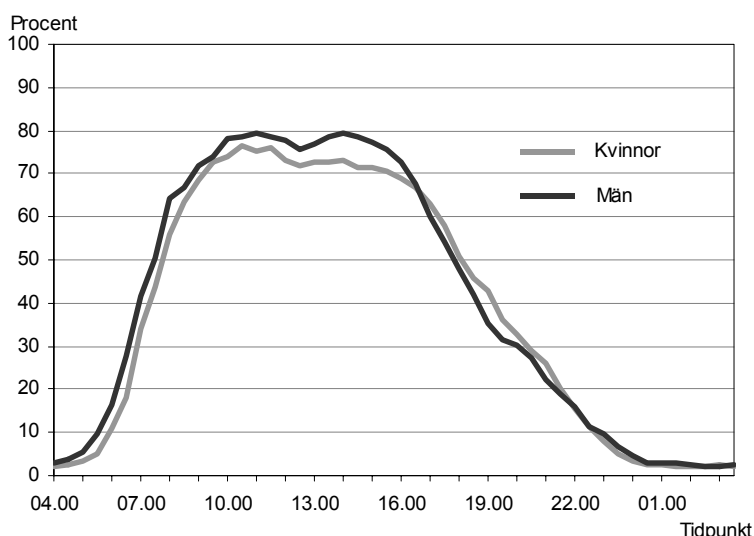
Samma typ av resultat finner man när tidsanvändningen under olika delar av dygnet jämförs. Män förlägger i genomsnitt sitt arbete till dag och eftermiddag i större utsträckning än kvinnor. Och under kvällen har de mindre arbete och mer fri tid än kvinnor.

I diagram 6 visas hur stora andelar av befolkningen som arbetar (obetalt eller betalt) vid olika tidpunkter på dagen. Män börjar sitt arbete i genomsnitt lite tidigare än kvinnor. Under eftermiddagen vid 14-tiden är cirka 8 procentenheter fler män än kvinnor i arbete. Under tidig kväll, vid 19-tiden, är cirka 8 procentenheter fler kvinnor än män i arbete.

Diagram 5. Genomsnittlig tid för aktiviteter veckodagar respektive veckoslut år 2000/01 efter kön. Befolkningen 20–64 år. Timmar per dag

Diagram 6. Andel som arbetar (betalt eller obetalt arbete) vid olika klockslag en genomsnittlig vardag år 2000/01. Befolkningen 20–64 år.

Variation i arbetsdagens längd

Skillnaderna i när arbetet är förlagt framträder ännu tydligare i fördelningarna av antal timmar per dag som kvinnor och män arbetar totalt respektive ägnar sig åt fritidsaktiviteter. I diagrammen 7–10 beskriver linjerna de kumulativa frekvenserna. Antal timmar är avsatt på den vågräta axeln, andelar i procent på den lodräta. Av diagram 6 framgår t.ex. att hälften av kvinnorna i åldern 20–84 år, har en arbetsdag på vardagar som totalt uppgår till knappt åtta timmar eller mindre (se de lodräta streckade linjerna). För den andra hälften är arbetsdagen knappt åtta timmar eller längre, dvs. medianen för kvinnor är knappt åtta timmar per vardag. Medianvärdet för män är drygt nio timmar. 40 procent av kvinnorna har lika lång eller längre arbetsdag.

I fördelningens övre del framgår att tio procent av kvinnorna har arbetsdagar som är cirka 12 och en halv timme eller längre. Tio procent av männen har drygt 13 timmar eller längre arbetsdagar. Fördelningens nedre del visar att 20 procent av både kvinnor och män har arbetsdagar som är fyra timmar eller kortare.

Ju större avståndet är mellan linjerna som beskriver kvinnors och mäns fördelningar, desto större är naturligtvis skillnaderna mellan grupperna. Helhetsbilden som diagrammen ger, visar på samma resultat som strukturdiagrammet ovan. Män arbetar mer än kvinnor på vardagarna, kvinnor arbetar mer än män under veckosluten. Det gäller hela befolkningen i åldern 20–84 år men också delgrupper, t.ex. sammanboende föräldrar

med hemmavarande barn yngre än 18 år (diagram 9).

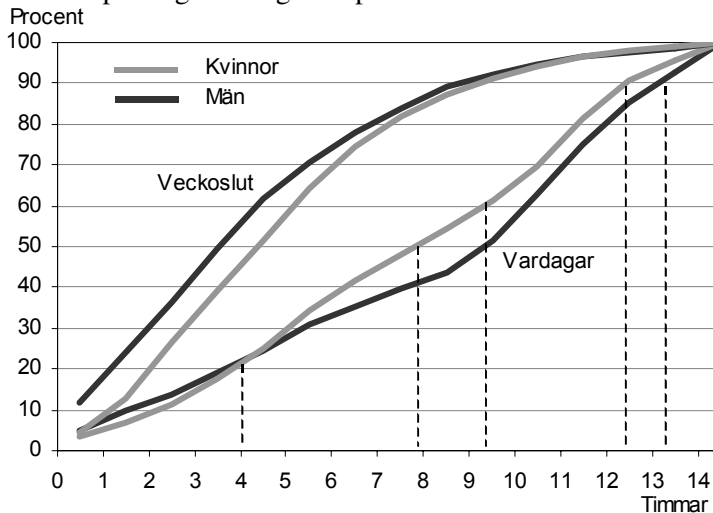
När det gäller antal timmar *fri tid* per dag framgår av diagram 8 att män har mer fri tid än kvinnor under veckoslut. Under vardagar är skillnaden mellan kvinnor och män mindre. Andelen män med många timmar fri tid under vardagar överstiger något motsvarande andel för kvinnor. Samma

mönster går igen när materialet bryts ner på delgrupper, se t.ex. diagram 10.

Slutsatsen blir att män i förhållande till kvinnor inte bara koncentrerar sitt arbete mer till veckodagar och dagtid utan också ledigheten till veckoslut och kvällar. De har något mer utpräglad dag- och veckorytm med tydligare åtskillnad mellan dag och kväll, vardag och veckoslut, mellan arbete och fri tid.

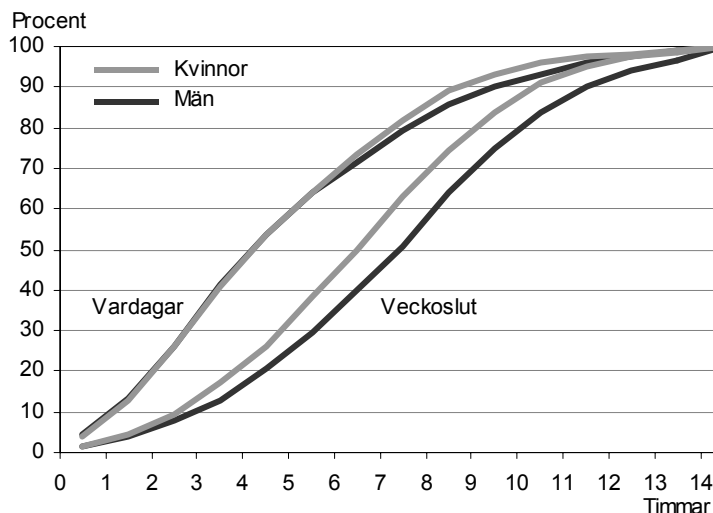
Diagram 7. Arbetsdagens längd år 2000/01 efter kön. Kumulativ fördelning⁹ av tid för totalt arbete. Befolkningen 20–84 år.

Timmar per dag. Vardagar respektive veckoslut.

Diagram 8. Fri tid år 2000/01 efter kön. Kumulativ fördelning av

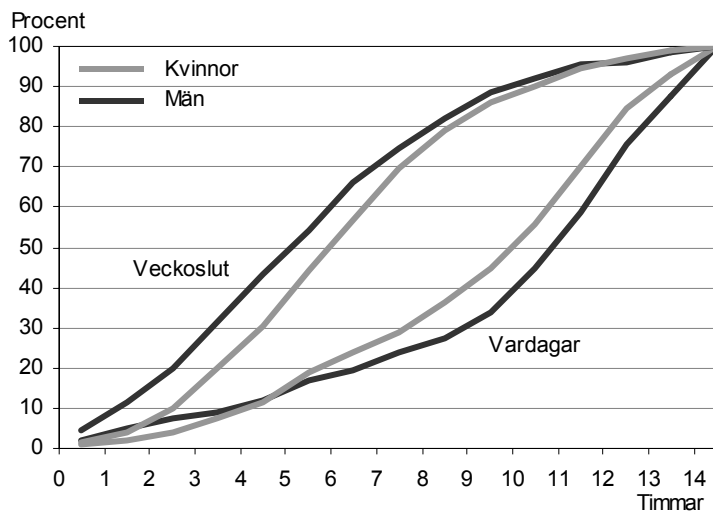
tid för fritidsaktiviteter. Befolkningen 20–84 år. Timmar per dag. Vardagar respektive veckoslut

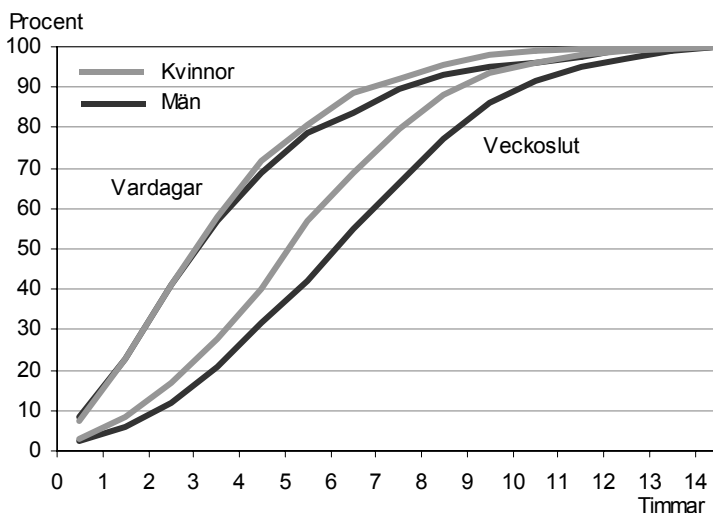
⁹ De lodräta streckade linjerna i diagrammet markerar de exempel som nämns i texten.

Diagram 9. Arbetsdagens längd år 2000/01 efter kön. Kumulativ fördelning av tid för totalt arbete. Sammanboende föräldrar med hemmavarande barn under 18 år. Timmar per dag. Vardagar respektive veckoslut

Diagram 10. Fri tid år 2000/01 efter kön. Kumulativ fördelning av tid för fritidsaktiviteter. Sammanboende föräldrar med hemmavarande barn under 18 år. Timmar per dag. Vardagar respektive veckoslut

Hemarbetets omfattning underskattas

I tidsanvändningsundersökningar mäts obetalt och betalt arbete olika. Det betalda arbetet mäts som bruttotid, vilket innebär att aktiviteter som har nära anknytning till arbetet men i sig inte är arbete, ingår i arbetstiden. Det kan vara fråga om kaffepaus, toalettbesök, privata telefonsamtal, samtal med kollegor som inte berör arbetet osv. Att förvärvsarbetet mäts på detta sätt beror på att uppgiftslämnarbrödan skulle bli mycket mer betungande av uppgiften att särskilja vad som är produktivt arbete från andra aktiviteter som förekommer under arbetstid och redovisa detta i tidsdagböckerna. Därför förekommer det inte i annat än tidsanvändningsundersökningar som riktar sig till bestämda yrkesgrupper.

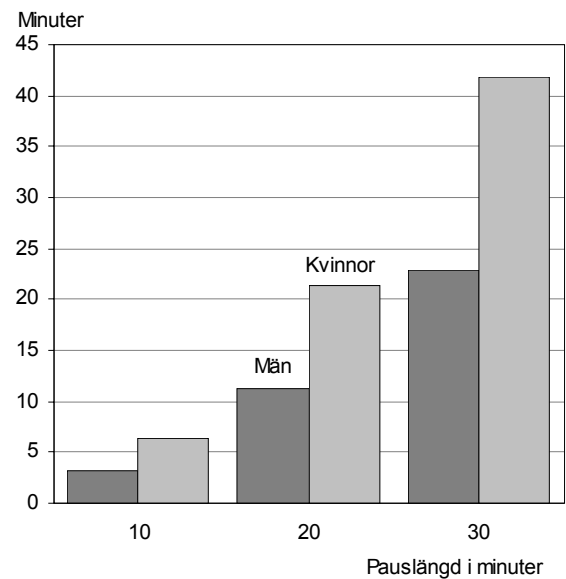
Det oavlönade arbetet, eller hemarbetet, mäts som nettotid. En kaffepaus som inträffar i anslutning till hemarbete kommer att klassificeras som kaffepaus. Inträffar den i samband med förvärvsarbete skulle den klassificeras som förvärvsarbete. Det medför att vid jämförelser av tiden för betalt och obetalt arbete kommer nettotid att jämföras med bruttotid.

Jämförelsen blir särskilt problematisk om det finns systematiska skillnader mellan redovisningsgrupper, t.ex. kön, i fråga om hur mycket pauser, dvs. icke-arbete, som ingår i arbetstiden. Eftersom män i genomsnitt ägnar mer tid än kvinnor åt betalt arbete kommer deras totala arbete att kunna inrymma mer tid för pauser och andra aktiviteter som i sig inte är arbete. Kvin-

nors totala arbete består i högre grad av hemarbete som således inte innehåller några pauser. För att göra en mer rättvisande jämförelse krävs därför att båda typer av arbete antingen är mätta som nettotid eller som bruttotid. Data medger inte beräkning av nettoförvärvsarbets-tid. Då återstår att bilda någon typ av bruttohemarbets-tid. Men det finns inte något självklart sätt att göra det. Ett sätt kan vara att omdefiniera korta episoder av sådant som inte är hemarbete och som infaller mellan episoder av hemarbete, till hemarbete. Det skulle bygga på ett antagande att dessa korta episoder har nära samband med, och i en del fall tvingas fram av hemarbetets villkor. Det kan vara väntan på en insats, t.ex. att tvättmaskinen ska bli klar så att tvätten kan hängas på tork. Den väntan fördrivs kanske med en kopp kaffe och tidningsläsning.

I diagram 11 redovisas resultatet av en sådan omdefiniering av korta episoder som infaller mellan hemarbetsperioder. Pauser av tre olika högsta längder tillåts, 10, 20 respektive 30 minuter. På den lodräta axeln har ökningen av tiden för hemarbete som en följd av pauserna avsatts. Diagrammet visar att kvinnors hemarbete ökar ungefär dubbelt så mycket som mäns. Skillnaderna är signifikanta. Vardagar och veckoslut skiljer sig inte åt. Effekten blir att kvinnornas totala arbete ökar mer än männens, hur mycket beror på hur långa pauser som accepteras. Med de pauslängder som diagram 11 baseras på kommer emellertid inte kvinnornas totala arbete att i genomsnitt öka i den utsträckning att det uppstår någon statistiskt signifikant förändring i fördelningen av det totala arbetet. Slutsatsen att kvinnor och män, i genomsnitt över veckans alla dagar, ägnar lika mycket tid åt arbete totalt kvarstår därmed¹⁰. En förändring sker dock. Tidigare har konstaterats att män arbetar totalt mer än kvinnor under vardagar och mindre under veckoslut. Under förutsättning att man accepterar att omdefiniera 30-minuterspauser till hemarbete, får det konsekvensen att kvinnor och män arbetar totalt (inklusive tid för studier) lika mycket under vardagar.

Diagram 11. Ökning av tid för hemarbete om pauser av olika längd omklassificeras till hemarbete efter kön. Befolkningen 20–84 år. Minuter. Alla veckodagar

Den fria tiden mer eller mindre fri

I motsats till förvärvsarbetet ligger det i hemarbetets natur att det inte sker under reglerade eller överenskomna tider eller på arbetsplatser. Det är en del av vardagslivet vid sidan av förvärvsarbetet. Det har bostaden som bas och utgörs av episoder som är insprängda i block av andra aktiviteter. Dessa aktiviteter är sällan förvärvsarbete utan fritidsaktiviteter och aktiviteter i kategorin personliga behov. Episoder av hemarbete, fritidsaktiviteter och personliga behov avlöser varandra i olika sekvenser och mönster. Ett exempel är de ovan diskuterade pauserna, där korta episoder av fritidsaktiviteter och annat infaller mellan episoder av hemarbete. Genom att identifiera den typen av sekvenser eller mönster kan den statistiska bilden av hemarbetets omfattning och organisation nyanseras.

Det finns en motsvarande problematik när det gäller fri tid. Vid beräkning av genomsnittlig fri tid bidrar samtliga episoder av fritidsaktiviteter, oavsett om de är långa eller korta.¹¹ Det är aktiviteterna och ingenting annat som avgör.

¹⁰ Slutsatsen baseras på ett dubbelsidigt test med 95 procenters konfidens. Om man accepterar en något lägre konfidensnivå (90 procent) eller testar enkelsidigt, uppstår vid 30-minuterspauser en liten skillnad mellan kvinnor och män, så att kvinnornas totala arbete (inklusive studier) överstiger männens med tio minuter per dag.

¹¹ Den genomsnittliga mängden fri tid som ligger till grund för de jämförelser som gjorts har i princip beräknats på följande sätt. Tiden för samtliga episoder av det som i undersökningen betecknats som fritidsaktiviteter har först summerats över samtliga dagboks dagar. Den summan har sedan dividerats med antalet dagboks dagar. Samtliga episoder av fritidsaktiviteter bidrar oavsett hur långa eller korta de är.

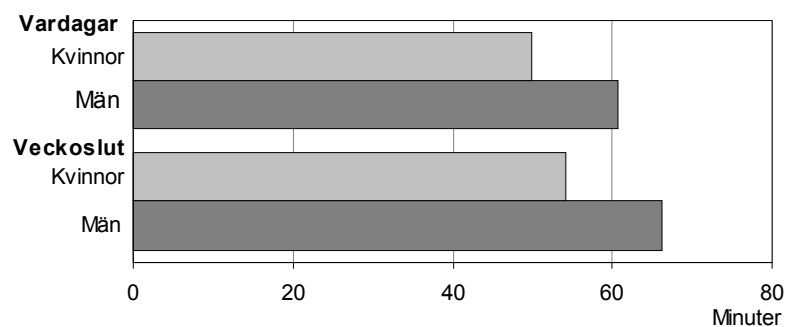
Korta episoder blandas med betydligt längre. Det medför att också korta episoder, t.ex. av läsning, som kanske närmast borde betraktas som "utfyllnad" av pauser eller uppehåll som uppstår i samband med andra pågående verksamheter, kommer att hänföras till kategorin fri tid. Antag t.ex. att aktiviteten "läste tidningen" sker när potatisen nyss satts på spisen, dukningen är avklarad, fläskkotletterna ska stekas om en kvart och tvätten ska hängas när tvättmaskinen är klar om tio minuter.

Det blir kanske tio minuters läsning som i undersökningen definieras in under kategorin fri

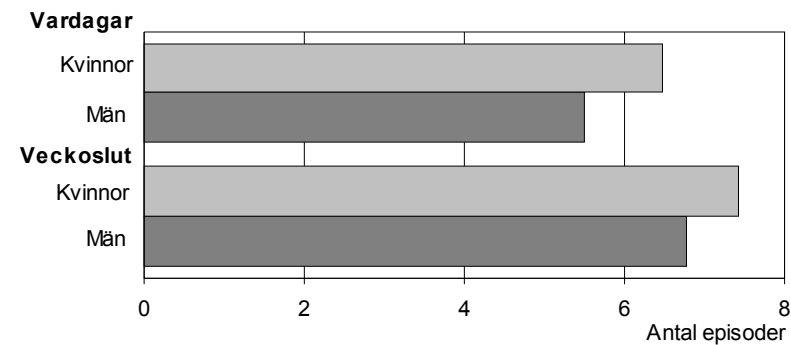
tid och därmed jämfälls med läsning av en "god bok" som sker utan större risk för avbrott. Och utan att någonting annat som behöver göras är omedelbart förestående.

Detta vore kanske inte något större problem om de grupper vilkas tidsanvändning man önskar jämföra, hade liknande sammansättning av den fria tiden i detta avseende. Men jämför man kvinnors och mäns tidsanvändning är den förutsättningen inte uppfylld.

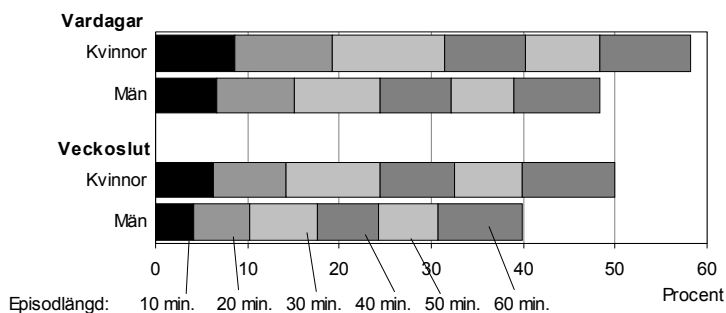
Diagram 12. Episoder av fri tid år 2000/2001 efter kön. Genomsnittlig längd, minuter. Befolkningen 20–84 år. Alla veckodagar

Diagram 13. Episoder av fri tid år 2000/2001 efter kön. Genomsnittligt antal per dag. Befolkningen 20–84 år. Alla veckodagar

Diagram 14. Den fria tidens fördelning på episoder av olika längd år 2000/01 efter kön. Befolkningen 20–84 år. Procent

I diagram 12 visas hur långa fritidsepisoderna är i genomsnitt. Observera att den uppskattade episodlängden är beroende av hur begreppet fritidsepisod definieras och hur kodsyste­met för fritidsaktiviteter är uppbyggt¹². Att tidsdagbokens utformning gör att den kortast möjliga episoden är tio minuter har naturligtvis också betydelse. Konsekvensen av det är att den absoluta episodlängden knappast kan ges någon meningsfull tolkning. Det kan däremot den relativa, som visar ett entydigt resultat, nämligen att kvinnors fria tid i genomsnitt består av kortare och fler (diagram 13) episoder än mäns. Den slutsatsen förändras inte om man gör uppdelning efter familjecykel.

För att ge ett mått på skillnaden i *fördelning* av längden av kvinnors och mäns fritidsepisoder har andelarna av den totala fria tiden som tas ut i episoder av olika längd beräknats. I diagram 13 framgår att under vardagar består nära 20 procent av kvinnors fria tid av episoder som är *högst* 20 minuter långa. Motsvarande andel för män är cirka 15 procent. En större andel av kvinnors fria tid fördelas således på korta episoder än vad mäns gör. Det finns också en skillnad mellan vardag och veckoslut. Under veckosluten tas den fria tiden ut som längre episoder. Det gäller både för kvinnor och för män men med en oförändrad skillnad mellan könen. *Det finns en slående likhet mellan kvinnors fördelning under veckoslut och mäns under vardagar*, se diagram 14.

När hemarbetet ökar som en följd av att pauser omdefinieras till hemarbete kommer andra aktiviteter att minska i motsvarande grad. Det är de aktiviteter som sker i det som här definierats som paus. En tredjedel av den tiden ägnas åt någonting inom kategorin fri tid, och två tredjedelar åt personliga behov, dvs. måltider, kaffedrickande och personlig hygien.

Den fria tiden mer eller mindre fri

En annan aspekt som också ger en indikation på den fria tidens karaktär är i vilka sorts sekvenser fritidsepisoderna ingår, dvs. i vilka andra typer av episoder de är in­flätade. Ansvar för hemarbetet kan antas leda till att fritids- och hemarbetsepisoder avlöser varandra i upprepade sekvenser. Med kvinnornas större ansvar för, och insatser i hemarbetet ligger det därmed i förväntan att kvin­nors fritidsepisoder i högre grad än mäns oftare avslutas eller avbryts och övergår till hemarbets­episoder. Eftersom förvärvsarbete i högre grad antas ha sin egen, mer ostörda och avskiljda tid kan man förvänta att förvärvsarbets­episoder inte är särskilt sammanflätade med fritidsepisoder.

Såväl vardagar som veckoslut är det vanligast att en avslutad fritidsepisod följs av en episod av någon annan fritidsaktivitet (diagram 15a och 15b). Mellan 40 och 50 procent av skiftena är av den typen, något vanligare för män än för kvinnor. För kvinnornas del är det näst vanligaste skiftet det från fri tid till hemarbete, något som dessutom är betydligt frekventare för kvinnor än för män. Skifte till personliga behov, utom måltider, är ungefär lika frekvent för bägge könen. Men att avsluta en fritidsepisod för att övergå direkt till en måltid är vanligare för män än kvinnor. Övergångar från fritidsepisoder till förvärvsarbete är mindre frekventa, men vanligare på vardagar än under veckoslut och för män än för kvinnor¹³.

Hemarbete eller fri tid efter jobbet?

I diagram 6 är tidpunkter på dagen avsatta på den vågräta tidsaxeln. I diagram 16–18, som endast avser personer som förvärvsarbetade under mät­dagarna och avslutade arbetet mellan klockan 15:00 och 19:00, har klockslag ersatts av den tid som förflutit sedan arbetsdagen avslutats. Arbets­resor har betraktats som en del i förvärvsarbetet. Den vågräta axelns nolla representerar därmed vanligen den tidpunkt då resan från arbetet avslu­­tats. Diagrammen åskådliggör vad undersök­ningspersonerna gjorde som första aktivitet direkt efter sista arbetsrelaterade aktiviteten och vad som sedan skedde under de kommande fyra timmarna.

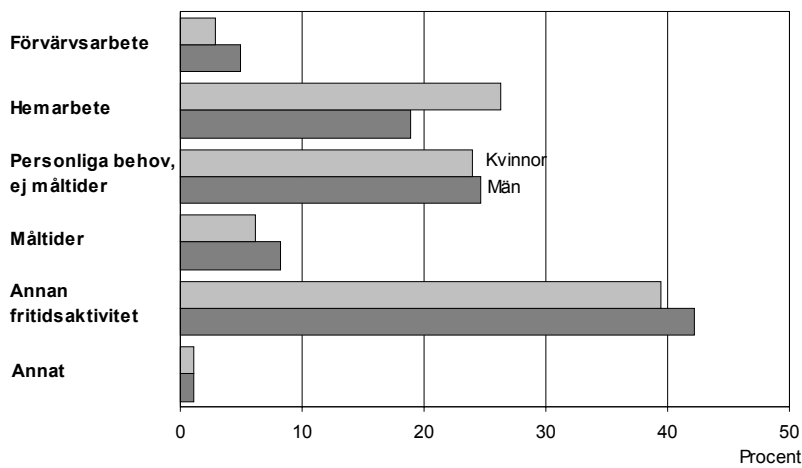
Resultaten i diagram 16–18 ger ytterligare en bekräftelse på olikheterna i kvinnors och mäns vardagsliv, särskilt att kvinnorna tar det större ansvaret för hemarbetet och att männen i högre utsträckning kan avsluta arbetsdagen med mer fritt valda aktiviteter. Diagram 16 visar att det är cirka 20 procentenheter fler kvinnor än män som tar sig an hemarbete direkt efter förvärvsarbetet (cirka 70 respektive 50 procent). Allteftersom eftermiddagen/kvällen fortskrider sjunker ande­larna som är involverade i hemarbete, något hastigare för kvinnor än för män. Efter två timmar är differensen drygt tio procentenheter och ytterligare en timme senare drygt fem. Vid den tidpunkten utför mellan 20 och 30 procent hemarbete. Att åtnjuta fri tid utgör en spegelbild till detta.

Andelen med fri tid ökar med tiden, det är genomgående större andel män än kvinnor som har fri tid. Under de första timmarna efter för­värvsarbetet skiljer det cirka tio procentenheter, därefter avtar skillnaden. Efter tre timmar har 65 av männen och 55 procent av kvinnorna fri tid. Omkring hälften av dem ser då på TV.

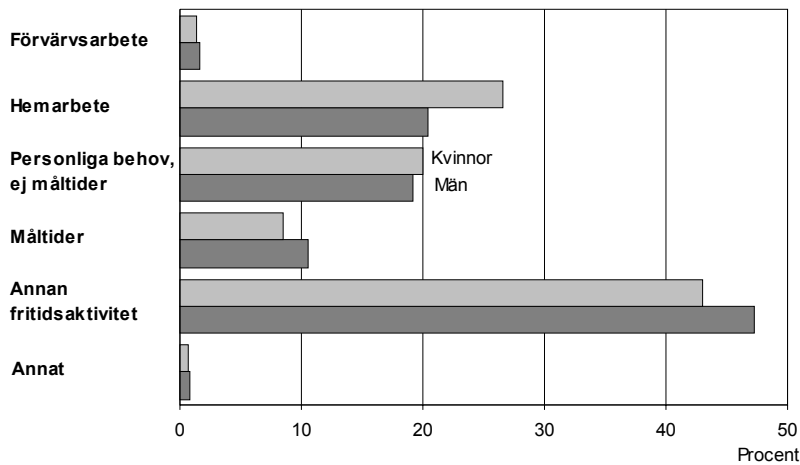
¹² Ett kodsyste­m med många aktivitetskategorier resulterar i fler episoder än ett system med få kategorier.

¹³ Dessa slutsatser om skillnader mellan könen kvarstår även om man kontrollerar för relevanta bakgrundsfaktorer (Ryden­stam K., Wadeskog A., 1997, s.103f)

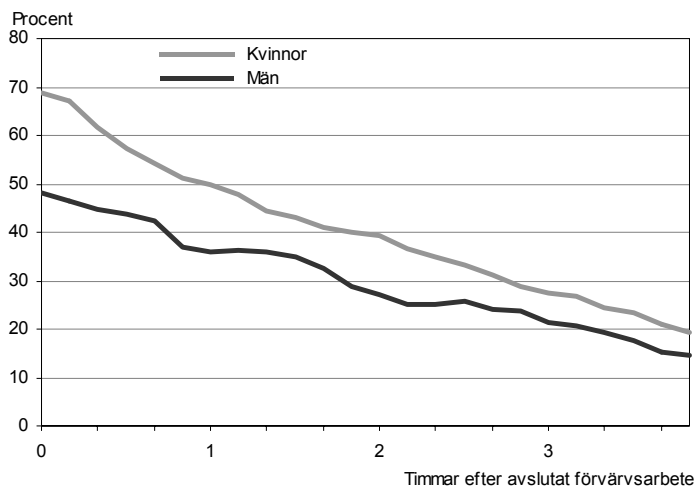
Diagram 15a. Aktiviteter som följer på fritidsepisoder efter kön. Befolkningen 20–84 år. Procent. Vardagar

Diagram 15b. Aktiviteter som följer på fritidsepisoder efter kön. Befolkningen 20–84 år. Procent. Veckoslut

Diagram 16. Andel som utför hemarbete efter avslutat förvärvsarbete en genomsnittlig vardag år 2000/01 efter kön. Befolkningen 20–84 år som förvärvsarbetat under mät dagen och avslutat arbetet mellan klockan 15 och 19. Vardagar

För måltider är bilden delvis annorlunda. Inledningsvis finns en ganska betydande skillnad i det att nästan tio procenten fler män än kvinnor (cirka 6 respektive 15 procent) intar en måltid direkt, utan att behöva utföra något hemarbete dessförinnan. En halvtimme efter avslutat arbete och framåt finns inte några systematiska skillnader.

Diagrammen 16–18 baseras på samtliga undersökningspersoner som förvärvsarbetade och avslutade arbetet mellan klockan 15 och 19. Hänsyn har inte tagits till om de är ensamstående eller ej, har barn, osv. Om diagrammen bara baseras på sammanboende personer, förblir resultaten nära nog desamma. Att göra analysen för t.ex. småbarnsföräldrar ger stora slumpfel, särskilt för småbarnsmammorna eftersom många av dem inte alls förvärvsarbetar på grund av föräldraledighet och annat. Småbarnspappornas hemarbete efter arbetet ligger på ungefär samma nivå som samtliga kvinnors i diagram 16.

Sammanfattning

Tidsanvändningsstatistiken visar på både likheter och olikheter i kvinnors och mäns vardagsliv. Det finns en likhet i att tiden för totalt arbete inte skiljer sig åt. Detta förutsätter dock att man bortser från att betalt arbete är bruttotid och obetalt arbete nettotid. Beroende på hur man skapar ett bruttohemarbetstidsbegrepp, kan dock kvinnors totala arbete komma att överskrida männens. Sammansättningen av arbetet skiljer sig tydligt åt, kvinnors består till lika delar av betalt och obetalt arbete, mäns domineras starkt av betalt arbete. Kvinnors förvärvsarbete är starkt beroende av var de befinner sig i livscykel. Män förvärvsarbetar nära nog lika mycket hela tiden fram till pensioneringen.

Det förefaller omöjligt att dra någon annan slutsats än att kvinnorna tar det stora ansvaret för arbetet med hem och familj.

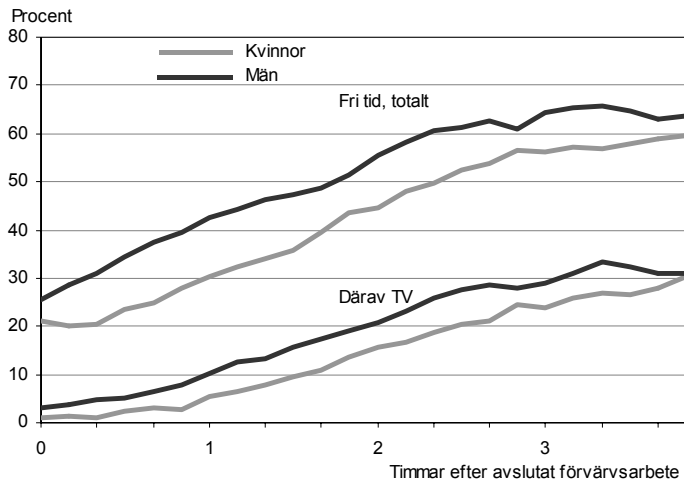
Utöver den sneda arbets- och ansvarsdelningen finns också andra aspekter på vardagslivets aktiviteter som skiljer sig åt mellan könen. Statistiken visar på att män i högre grad än kvinnor kan göra en åtskillnad mellan arbete och fritid. Män koncentrerar tydligare sitt arbete till vardagar och dagtid, kvinnors arbete är jämnare fördelat över dygnet och veckans alla dagar. Det är möjligt att det senare är en effekt av att hemarbetet, som ju till största delen utförs av kvinnorna, kan behöva utföras när behovet av det uppstår, oavsett tid och plats. Förvärvsarbetet däremot sker i större utsträckning på överenskomna och förutbestämda tider. Ytterligare en skillnad är att män åtnjuter fri tid i längre sammanhängande block, kvinnors fria tid är mer fragmenterad och uppblandad med episoder av hemarbete.

Mot den här bakgrunden går det att förstå att det finns en skillnad i kvinnors och mäns möjligheter att kunna förena förvärvsarbete och privatliv. Män har större frihet att låta arbetet få vad det kräver. För kvinnor utgör ansvaret för hemarbetet hinder. I Sverige utgör dock inte brist på platser i barnomsorgen något större hinder.

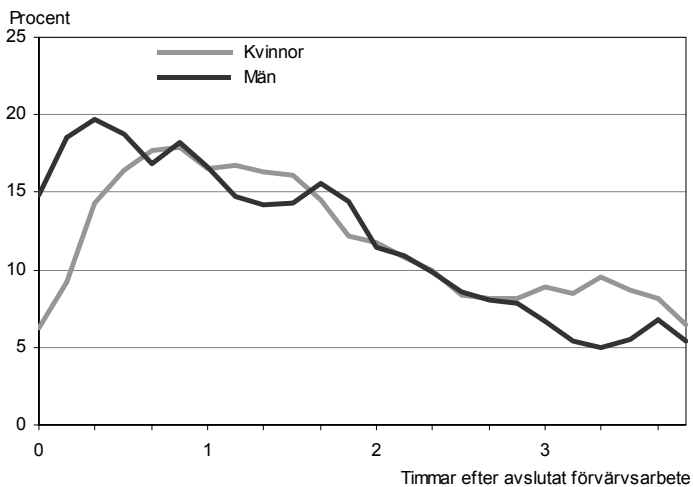
Tar man utgångspunkt i statistiken förefaller en omfördelning av hemarbetet nödvändig, såväl när det gäller ansvar som tid, för att jämna ut villkoren. I Sverige har det skett en utjämning under loppet av 1990-talet. Under den perioden har kvinnor i genomsnitt minskat på hemarbetet med i storleksordningen 40 minuter per dag, dock utan att män ökat sina insatser. Effekten blir emellertid att hemarbetet nu är jämnare fördelat mellan könen. Kvinnors tidsanvändning har blivit lite mer lik mäns i fråga om arbetets omfattning och sammansättning.

För att uppnå jämn fördelning av hemarbetet, skulle krävas en mycket stor omfördelning, av storleksordningen 20 miljoner timmar per vecka för befolkningen 20–64 år. Det motsvarar cirka fem timmar per person och vecka.

Diagram 17. Andel som har fri tid respektive ser på TV efter avslutat förvärvsarbete en genomsnittlig vardag år 2000/01 efter kön. Befolkningen 20–84 som förvärvsarbetat under mät dagen och avslutat arbetet mellan klockan 15 och 19. Vardagar

Diagram 18. Andel som intar måltid efter avslutat förvärvsarbete en genomsnittlig vardag år 2000/01 efter kön. Befolkningen 20–84 som förvärvsarbetat under mätdagen och avslutat arbetet mellan klockan 15 och 19. Vardagar

Referenser

- Commission of the European Communities (2003): Council Decision of 22 July 2003 on guidelines for the employment policies of the Member States (2003/578/EC).
- Eurostat (2000): Guidelines on Harmonised European Time Use Surveys, Eurostat, September 2000.
- Eurostat (2003a): How women and men spend their time. Statistics in focus, Population and social conditions, Theme 3-12/2003, Eurostat 2003.
- Eurostat (2003b): Time use at different stages of life. Population and social conditions, working papers, Eurostat 2003.
- Eurostat (2004): How Europeans spend their time. Everyday life of women and men. Pocketbooks, Theme 3, Eurostat 2004.
- SCB (2003): Tid för vardagsliv. Kvinnors och mäns tidsanvändning 1990/91 och 2000/01. Rapport 99 i serien Levnadsförhållanden.
- Rydenstam K., Wadeskog A. (1997). Vardagens organisation. Kapitel 5 i Rapport 91 i serien Levnadsförhållanden, SCB 1997.

Tabell B:1

Genomsnittlig tid för aktiviteter efter kön, timmar och minuter per dygn med 95-procentigt konfidensintervall. Befolkningen 20-64 år, 2000/01

	Kvinnor			Män		
	Vardagar	Veckoslut	Alla dagar	Vardagar	Veckoslut	Alla dagar
Förvärvsarbete, mm	4:19 ±0:12	0:55 ±0:07	3:20 ±0:09	6:09 ±0:14	1:03 ±0:09	4:41 ±0:11
Arbetsresor	0:27 ±0:02	0:05 ±0:01	0:21 ±0:02	0:40 ±0:03	0:09 ±0:03	0:31 ±0:03
Förvärvsarbete, totalt	4:46 ±0:13	1:00 ±0:08	3:41 ±0:10	6:49 ±0:15	1:12 ±0:10	5:12 ±0:12
Hushållsarbete	1:48 ±0:04	2:25 ±0:05	1:59 ±0:03	0:50 ±0:03	1:18 ±0:04	0:58 ±0:03
därav						
Matlagning	0:39 ±0:02	0:52 ±0:02	0:43 ±0:01	0:21 ±0:01	0:30 ±0:02	0:23 ±0:01
Brödbakning	0:03 ±0:01	0:04 ±0:01	0:03 ±0:01	0:00 ±0:00	0:00 ±0:00	0:00 ±0:00
Egenproduktion av matvaror	0:01 ±0:00	0:02 ±0:01	0:01 ±0:00	.. ..	0:02 ±0:01	.. ..
Diskning, avdukning	0:18 ±0:01	0:24 ±0:01	0:20 ±0:01	0:09 ±0:01	0:13 ±0:01	0:10 ±0:01
Städning av bostaden	0:27 ±0:02	0:38 ±0:03	0:30 ±0:02	0:12 ±0:02	0:24 ±0:02	0:16 ±0:01
Tvätt, strykning	0:16 ±0:02	0:19 ±0:02	0:17 ±0:01	0:03 ±0:01	0:05 ±0:01	0:03 ±0:01
Vård, tillverkning av kläder	0:02 ±0:01	0:03 ±0:01	0:02 ±0:01	0:00 ±0:00	0:00 ±0:00	0:00 ±0:00
Eldning, vedhuggning	0:01 ±0:00	0:01 ±0:00	0:01 ±0:00	0:03 ±0:01	0:04 ±0:01	0:03 ±0:01
Underhållsarbete	0:19 ±0:02	0:26 ±0:03	0:21 ±0:02	0:28 ±0:04	0:50 ±0:05	0:34 ±0:03
Omsorg om egna barn	0:34 ±0:03	0:29 ±0:03	0:33 ±0:03	0:17 ±0:02	0:19 ±0:02	0:18 ±0:02
Omsorg om andra	0:08 ±0:02	0:11 ±0:02	0:09 ±0:01	0:07 ±0:02	0:08 ±0:02	0:08 ±0:02
Inköp av varor och tjänster	0:29 ±0:02	0:27 ±0:02	0:28 ±0:02	0:21 ±0:02	0:21 ±0:02	0:21 ±0:02
Annat hemarbete	0:10 ±0:01	0:09 ±0:01	0:09 ±0:01	0:08 ±0:01	0:09 ±0:01	0:08 ±0:01
Resor i samband med hemarbete	0:30 ±0:02	0:28 ±0:02	0:29 ±0:01	0:24 ±0:02	0:31 ±0:03	0:26 ±0:02
Hemarbete, totalt	3:58 ±0:08	4:34 ±0:08	4:08 ±0:06	2:35 ±0:07	3:37 ±0:08	2:52 ±0:06
Personlig omvårdnad	8:44 ±0:05	9:44 ±0:05	9:01 ±0:04	8:12 ±0:06	9:38 ±0:07	8:37 ±0:05
Måltider	1:18 ±0:02	1:50 ±0:03	1:28 ±0:02	1:10 ±0:03	1:45 ±0:03	1:20 ±0:02
Resor i sb med personliga behov	0:01 ±0:00	0:01 ±0:00	0:01 ±0:00	.. ..	0:02 ±0:01	0:02 ±0:00
Personliga behov, totalt	10:03 ±0:06	11:36 ±0:06	10:30 ±0:05	9:24 ±0:07	11:26 ±0:07	9:59 ±0:06
Studier	0:27 ±0:05	0:11 ±0:03	0:22 ±0:04	0:20 ±0:05	0:08 ±0:02	0:17 ±0:04
Resor i samband med studier	0:04 ±0:01	0:01 ±0:00	0:03 ±0:01	0:02 ±0:01	0:01 ±0:00	0:02 ±0:01
Studier, totalt	0:31 ±0:05	0:12 ±0:03	0:26 ±0:04	0:23 ±0:05	0:08 ±0:02	0:18 ±0:04
Idrott och friluftsliv	0:30 ±0:03	0:44 ±0:03	0:34 ±0:02	0:31 ±0:04	0:53 ±0:05	0:37 ±0:03
Föreningsverksamhet mm	0:05 ±0:01	0:06 ±0:02	0:05 ±0:01	0:07 ±0:02	0:09 ±0:02	0:08 ±0:02
Underhållning, kultur	0:05 ±0:01	0:09 ±0:02	0:06 ±0:01	0:04 ±0:01	0:09 ±0:02	0:05 ±0:01
Social samvaro	0:57 ±0:04	1:41 ±0:06	1:10 ±0:03	0:46 ±0:04	1:36 ±0:07	1:00 ±0:04
TV och radio	1:31 ±0:04	1:53 ±0:05	1:37 ±0:04	1:46 ±0:05	2:25 ±0:06	1:57 ±0:04
Läsning	0:29 ±0:02	0:33 ±0:02	0:30 ±0:02	0:23 ±0:02	0:27 ±0:02	0:24 ±0:02
Hobbies	0:14 ±0:02	0:19 ±0:02	0:16 ±0:02	0:25 ±0:03	0:37 ±0:04	0:28 ±0:03
Övrig fri tid	0:21 ±0:03	0:25 ±0:03	0:22 ±0:02	0:17 ±0:02	0:24 ±0:03	0:19 ±0:02
Resor i sb med fri tid	0:23 ±0:03	0:42 ±0:04	0:28 ±0:02	0:25 ±0:04	0:48 ±0:05	0:31 ±0:03
Fri tid, totalt	4:34 ±0:08	6:32 ±0:08	5:08 ±0:07	4:43 ±0:10	7:29 ±0:10	5:31 ±0:08
Övrigt, okodbart	0:08 ±0:02	0:06 ±0:01	0:07 ±0:02	0:07 ±0:02	0:07 ±0:02	0:07 ±0:01
Totalt	24	24	24	24	24	24
Antal dagboksdagar			4018			3081

Tabell B:2

Andel utövare av aktiviteter en genomsnittlig dag efter kön, procent med 95 procentigt konfidensintervall.
Befolkningen 20-64 år, 2000/01

	Kvinnor			Män		
	Vardagar	Veckoslut	Alla dagar	Vardagar	Veckoslut	Alla dagar
Förvärvsarbete, mm	57 ±2	16 ±2	45 ±2	73 ±2	19 ±2	57 ±2
Arbetsresor	53 ±2	11 ±2	41 ±2	67 ±2	13 ±2	52 ±2
Förvärvsarbete, totalt	57 ±2	16 ±2	45 ±2	73 ±2	19 ±2	58 ±2
Hushållsarbete	95 ±1	96 ±1	95 ±1	77 ±2	83 ±2	79 ±2
därav						
Matlagning	85 ±2	86 ±2	86 ±1	62 ±2	66 ±2	63 ±2
Brödbakning	5 ±1	6 ±1	5 ±1	0 ±0	1 ±0	1 ±0
Egenproduktion av matvaror	4 ±1	4 ±1	4 ±1	2 ±1	3 ±1	2 ±1
Diskning, avdukning	65 ±2	72 ±2	67 ±2	40 ±3	48 ±3	42 ±2
Städning av bostaden	61 ±2	69 ±2	63 ±2	34 ±2	45 ±3	37 ±2
Tvätt, strykning	38 ±2	41 ±2	39 ±2	9 ±1	13 ±2	10 ±1
Vård, tillverkning av kläder	3 ±1	5 ±1	4 ±1	1 ±0	1 ±0	1 ±0
Eldning, vedhugning	3 ±1	3 ±1	3 ±1	6 ±1	8 ±1	7 ±1
Underhållsarbete	36 ±2	40 ±2	37 ±2	28 ±2	43 ±2	33 ±2
Omsorg om egna barn	35 ±2	31 ±2	34 ±2	25 ±2	24 ±2	25 ±2
Omsorg om andra	15 ±2	17 ±2	15 ±1	10 ±2	12 ±2	11 ±1
Inköp av varor och tjänster	57 ±2	47 ±2	54 ±2	43 ±3	43 ±3	43 ±2
Annat hemarbete	35 ±2	27 ±2	33 ±2	25 ±2	23 ±2	24 ±2
Resor i samband med hemarbete	67 ±2	57 ±2	64 ±2	57 ±3	56 ±3	57 ±2
Hemarbete, totalt	99 ±1	99 ±1	99 ±0	92 ±1	93 ±1	92 ±1
Personlig omvårdnad	100 ±0	100 ±0	100 ±0	100 ±0	100 ±0	100 ±0
Måltider	99 ±1	99 ±0	99 ±0	96 ±1	98 ±1	97 ±1
Resor i sb med personliga behov	5 ±1	5 ±1	5 ±1	6 ±1	7 ±1	6 ±1
Personliga behov, totalt	100 ±0	100 ±0	100 ±0	100 ±0	100 ±0	100 ±0
Studier	11 ±1	7 ±1	10 ±1	7 ±1	5 ±1	7 ±1
Resor i samband med studier	7 ±1	.. ..	5 ±1	4 ±1	1 ±0	3 ±1
Studier, totalt	11 ±1	7 ±1	10 ±1	7 ±1	5 ±1	7 ±1
Idrott och friluftsliv	35 ±2	47 ±2	38 ±2	31 ±2	43 ±3	34 ±2
Föreningsverksamhet mm	5 ±1	5 ±1	5 ±1	6 ±1	6 ±1	6 ±1
Underhållning, kultur	5 ±1	7 ±1	6 ±1	4 ±1	7 ±1	4 ±1
Social samvaro	75 ±2	81 ±2	77 ±2	57 ±3	70 ±2	61 ±2
TV och radio	81 ±2	80 ±2	81 ±2	83 ±2	85 ±2	84 ±2
Läsning	57 ±2	56 ±2	57 ±2	46 ±3	47 ±3	46 ±2
Hobbies	24 ±2	30 ±2	26 ±2	29 ±2	37 ±3	31 ±2
Övrig fri tid	36 ±2	43 ±2	38 ±2	32 ±2	40 ±3	34 ±2
Resor i sb med fri tid	38 ±2	55 ±2	43 ±2	38 ±3	57 ±3	44 ±2
Fri tid, totalt	99 ±0	99 ±0	99 ±0	98 ±1	99 ±0	99 ±1
Övrigt, okodbart	17 ±2	15 ±2	16 ±1	16 ±2	14 ±2	15 ±2
Totalt	100	100	100	100	100	100
Antal dagboksdagar			4018			3081

Tabell B:3

Genomsnittlig tid för aktiviteter efter kön, timmar och minuter per dygn för utövare av aktiviteterna med 95 procentigt konfidensintervall. Befolkningen 20-64 år, 2000/01

	Kvinnor			Män		
	Vardagar	Veckoslut	Alla dagar	Vardagar	Veckoslut	Alla dagar
Förvärvsarbete, mm	7:33 ±0:10	5:46 ±0:26	7:02 ±0:11	8:28 ±0:10	5:34 ±0:29	7:38 ±0:12
Arbetsresor	0:51 ±0:04	0:47 ±0:05	0:50 ±0:03	0:59 ±0:05	1:09 ±0:21	1:02 ±0:08
Förvärvsarbete, totalt	8:20 ±0:11	6:15 ±0:29	7:44 ±0:12	9:21 ±0:11	6:13 ±0:32	8:27 ±0:13
Hushållsarbete	1:54 ±0:04	2:31 ±0:05	2:05 ±0:03	1:04 ±0:03	1:34 ±0:04	1:13 ±0:03
därav						
Matlagning	0:45 ±0:02	1:00 ±0:02	0:50 ±0:01	0:33 ±0:02	0:45 ±0:02	0:36 ±0:01
Brödbakning	0:58 ±0:10	1:09 ±0:10	1:01 ±0:08	0:55 ±0:25	0:44 ±0:25	0:52 ±0:20
Egenproduktion av matvaror	0:32 ±0:11	0:45 ±0:09	0:36 ±0:09	1:09 ±0:35	0:54 ±0:16	1:05 ±0:25
Diskning, avdukning	0:28 ±0:01	0:34 ±0:01	0:30 ±0:01	0:22 ±0:01	0:27 ±0:01	0:23 ±0:01
Städning av bostaden	0:44 ±0:03	0:55 ±0:03	0:48 ±0:02	0:36 ±0:04	0:54 ±0:04	0:41 ±0:03
Tvätt, strykning	0:42 ±0:03	0:46 ±0:03	0:43 ±0:02	0:33 ±0:06	0:39 ±0:05	0:35 ±0:04
Vård, tillverkning av kläder	1:00 ±0:14	0:58 ±0:17	1:00 ±0:11	0:17 ±0:10	0:25 ±0:06	0:19 ±0:08
Eldning, vedhuggning	0:19 ±0:04	0:30 ±0:13	0:22 ±0:05	0:43 ±0:12	0:50 ±0:13	0:45 ±0:09
Underhållsarbete	0:52 ±0:05	1:04 ±0:05	0:56 ±0:04	1:37 ±0:11	1:57 ±0:09	1:43 ±0:08
Omsorg om egna barn	1:39 ±0:07	1:34 ±0:07	1:37 ±0:06	1:09 ±0:06	1:19 ±0:07	1:12 ±0:05
Omsorg om andra	0:56 ±0:09	1:02 ±0:08	0:58 ±0:07	1:13 ±0:18	1:08 ±0:12	1:11 ±0:13
Inköp av varor och tjänster	0:51 ±0:03	0:54 ±0:03	0:52 ±0:03	0:49 ±0:04	0:48 ±0:04	0:49 ±0:03
Annat hemarbete	0:27 ±0:02	0:32 ±0:03	0:29 ±0:02	0:31 ±0:04	0:40 ±0:05	0:34 ±0:04
Resor i samband med hemarbete	0:44 ±0:02	0:48 ±0:03	0:46 ±0:02	0:42 ±0:02	0:54 ±0:04	0:45 ±0:02
Hemarbete, totalt	4:01 ±0:08	4:37 ±0:07	4:11 ±0:06	2:49 ±0:08	3:52 ±0:08	3:07 ±0:06
Personlig omvårdnad	8:44 ±0:05	9:44 ±0:05	9:01 ±0:04	8:12 ±0:06	9:39 ±0:07	8:37 ±0:05
Måltider	1:19 ±0:02	1:51 ±0:03	1:29 ±0:02	1:13 ±0:03	1:47 ±0:03	1:23 ±0:02
Resor i sb med personliga behov	0:25 ±0:06	0:27 ±0:06	0:26 ±0:05	0:26 ±0:08	0:29 ±0:05	0:27 ±0:06
Personliga behov, totalt	10:03 ±0:06	11:36 ±0:06	10:30 ±0:05	9:24 ±0:07	11:27 ±0:07	9:59 ±0:06
Studier	4:06 ±0:26	2:42 ±0:23	3:42 ±0:20	4:31 ±0:40	2:27 ±0:32	3:56 ±0:31
Resor i samband med studier	1:00 ±0:09	0:45 ±0:13	0:56 ±0:08	0:57 ±0:10	1:15 ±0:25	1:02 ±0:10
Studier, totalt	4:43 ±0:30	2:51 ±0:25	4:11 ±0:24	5:04 ±0:44	2:41 ±0:37	4:23 ±0:35
Idrott och friluftsliv	1:26 ±0:06	1:34 ±0:05	1:28 ±0:05	1:42 ±0:08	2:02 ±0:08	1:48 ±0:07
Föreningsverksamhet mm	1:40 ±0:17	2:29 ±0:34	1:54 ±0:15	1:56 ±0:20	2:22 ±0:22	2:04 ±0:16
Underhållning, kultur	1:40 ±0:18	1:59 ±0:14	1:45 ±0:14	1:51 ±0:21	2:15 ±0:18	1:58 ±0:16
Social samvaro	1:16 ±0:05	2:04 ±0:07	1:30 ±0:04	1:20 ±0:07	2:16 ±0:09	1:36 ±0:06
TV och radio	1:51 ±0:04	2:20 ±0:05	2:00 ±0:04	2:07 ±0:05	2:51 ±0:06	2:20 ±0:05
Läsning	0:51 ±0:03	0:58 ±0:03	0:53 ±0:03	0:51 ±0:04	0:58 ±0:03	0:53 ±0:04
Hobbies	0:58 ±0:06	1:05 ±0:05	1:00 ±0:05	1:27 ±0:09	1:40 ±0:10	1:30 ±0:07
Övrig fri tid	0:57 ±0:06	1:00 ±0:05	0:58 ±0:05	0:52 ±0:06	1:02 ±0:06	0:55 ±0:04
Resor i sb med fri tid	1:00 ±0:06	1:16 ±0:06	1:05 ±0:05	1:05 ±0:08	1:24 ±0:07	1:10 ±0:06
Fri tid, totalt	4:36 ±0:08	6:34 ±0:08	5:10 ±0:07	4:49 ±0:10	7:33 ±0:10	5:36 ±0:08
Övrigt, okodbart	0:45 ±0:12	0:38 ±0:08	0:43 ±0:09	0:43 ±0:09	0:52 ±0:11	0:46 ±0:08
Antal dagboksdagar			4018			3081

Kapitel 11

Barnens tid med föräldrarna

Av Lotta Persson
SCB/BV/DJ

Sammanfattning

- Barns tid med föräldrarna har minskat under 1990-talet och det gäller barn i alla åldersgrupper.
- Tiden med föräldrarna har minskat mest för de minsta barnen. För barn 0-5 år har tiden med sammanboende mammor minskat med i genomsnitt en och en halv timme per dag.
- Tiden med föräldrarna har minskat mer för barn med ensamstående mammor. Detta förklaras sannolikt av att papporna har tagit över en del av omsorgen.
- En stor del av minskningen beror sannolikt på att barnomsorgen byggts ut under 1990-talet. En annan förklaring skulle kunna vara att barn har fler aktiviteter.

Inledning

Barns välfärd skapas av många faktorer, bland annat hälsa, familjens situation, relationer med jämnåriga och vuxna samt tillvaron i förskola eller skola

Detta kapitel handlar om en annan aspekt, nämligen om tid. Föräldrars tid med barn och barns tid med föräldrarna. Har tiden förändrats under 1990-talet? Och hur ser tiden tillsammans med föräldrarna ut för olika grupper av barn? Dessutom redogörs för vad barn gör tillsammans med föräldrarna.

Datamaterial och metod

Uppgifterna om föräldrars tid med barn kommer från SCB:s publikation *Tid för vardagsliv* (2003) där man har analyserat *Tidsanvändningsundersökningarna 1990/91* och *2000/01*. Till uppgifter om barns tid med föräldrarna har samma tidsanvändningsundersökningar använts men de vuxnas uppgifter om sin tidsanvändning har omdisponerats så att barnen blir redovisningsenhet.

I tidsanvändningsundersökningarna har undersökningsspersonerna fyllt i tidsdagböcker där de fyller i vad de gör för varje 10-minutersperiod under ett dygn. De har även kryssat för om barnen varit närvarande vid de olika aktiviteterna. På så sätt är det möjligt att få fram både föräldrarnas tid med barnen och barnens tid med föräldrarna.

Punktskattningarna och konfidensintervallen har beräknats med hjälp av variansprogrammet CLAN97¹. Bortfallet har hanterats genom så kallad "rak uppräknings" som bygger på antagandet att bortfallet kan betraktas som helt slumpmässigt.

Bakgrund

I media får vi ofta höra om den pressade föräldern som tvingas pussla med tider för att få vardagen att gå ihop. Många föräldrar upplever att de inte har möjlighet att tillbringa så mycket tid med sina barn som de skulle vilja.

Under 1990-talet har det blivit allt vanligare att mammor arbetar heltid. Pappor arbetar heltid i stort sett i samma utsträckning som tidigare.

Trots att fler arbetar heltid så tycks detta inte ha påverkat tidsbristen. Omkring hälften av alla föräldrar upplevde vid de båda undersökningarna 1990/91 och 2000/01 att de "hade så mycket att göra på vardagarna att de hade svårt att hinna med allt som behövde göras".

Föräldrar arbetar alltså mer men har lika mycket/ofta tidsbrist. Om tiden för arbete ökar så borde tiden för något annat rimligen minska. Har föräldrars tid med barn minskat?

Föräldrarnas tid med barnen

Tidsanvändningsundersökningarna visar att föräldrars tid med barn inte har minskat. Trots att allt fler arbetar heltid så tycks inte det ha påverkat den tid som de tillbringar tillsammans med barnen. Detta gäller åtminstone sammanboende föräldrar. Däremot har sannolikt ensamstående mammors tid med barn minskat. Minskningen är statistiskt signifikant för ensamstående mammor med lite större barn och är ungefär 40 minuter per dag. Det går inte heller att utesluta att även de ensamstående småbarnsmammornas tid med barnen har minskat något. Minskningen är dock inte signifikant.

En tänkbar förklaring kan vara att pappor har tagit över mer av omsorgen. Det har t.ex. blivit vanligare att barn med separerade föräldrar bor växelvis hos mamma och pappa. Tyvärr finns inga uppgifter om ensamstående pappor. Urvalet är för litet.

Förändring av föräldrars tid med barn från 1990/91 till 2000/01

Genomsnittlig förändring i timmar och minuter per dag

Småbarnsföräldrar med minst ett barn 0-7 år	
Ensamstående mamma	-0:49
Sammanboende mamma	-0:06
Sammanboende pappa	0:24
Föräldrar med barn minst 7 år	
Ensamstående mamma	-0:41**
Sammanboende mamma	0:00
Sammanboende pappa	0:15

** anger att förändringen är signifikant på 5%-nivån

För ensamstående pappor med barn redovisas inga skattningar eftersom grupperna är små och skattningarna osäkra.
Källa: SCB (2003) *Tid för vardagsliv*

Barnens tid med föräldrarna

Nu skall vi se det ur barnets synvinkel. De vuxnas uppgifter om sin tidsanvändning har omdisponerats så att barnen blir redovisningsenhet. Barnen har delats in i tre åldersklasser: 0-5 år, 6-12 år och 13-17 år. När man ser det ur barnets perspektiv så blir resultaten till viss del annorlunda. Mycket tyder på att barns tid med föräldrarna har minskat och det gäller barn i alla åldersgrupper och både barn med sammanboende föräldrar och ensamstående mammor.

¹ Ett program inom SAS utvecklat på SCB.

Förändring av barns tid med föräldrarna från 1990/91 till 2000/01

Genomsnittlig förändring i timmar och minuter per dag

Barnets ålder	Barn med		
	Ensamstående mamma	Sammanboende mamma pappa	
0-5 år	-2:17**	-1:28**	-0:24
6-12 år	-0:45	-0:57**	-0:27**
13-17 år	-0:14	-0:21	-0:42**
0-17 år	-0:57**	-1:04**	-0:31**

**anger att förändringen är signifikant på 5%-nivån

För barn med ensamstående pappor redovisas inga skattningar eftersom grupper är små och skattningarna osäkra.

Det är inte märkligt att tiden har minskat för barn till ensamstående mammor eftersom även ensamstående mammors tid med barn har minskat. Däremot kan det tyckas motsägelsefullt att barns tid med sammanboende föräldrar har minskat eftersom sammanboende föräldrars tid med barn inte har minskat. Det kan finnas flera förklaringar till detta. Vi skall titta på ett exempel hur detta är möjligt. Vi tänker oss en sammanboende förälder med två barn 1990/91 och 2000/01. Föräldrarna har samma tid totalt för barn vid de båda tidpunkterna. Skillnaden är att man kanske i större utsträckning umgås med ett barn åt gången 2000/01. Detta gäller troligtvis både för sammanboende och ensamstående föräldrar.

1990/91

Förälders tid med barn |-----
-|
Barn 1:s tid med förälder |-----|
Barn 2:s tid med förälder |-----
-|

2000/01

Förälders tid med barn |-----
-|
Barn 1:s tid med förälder |-----|
Barn 2:s tid med förälder |-----|

Fler barn till föräldralediga finns i förskola

En förklaring till att föräldrar i större utsträckning umgås med ett barn åt gången kan vara att det har blivit vanligare att barn till föräldralediga finns i förskola eller familjedaghem. Ungefär hälften av de barn 1-5 år som år 2001 hade en föräldraledig mamma eller pappa fanns i förskola eller familjedaghem. År 1995 var den andelen ca 25 procent.

Barn har fler aktiviteter

En annan förklaring kan vara att barn kan ha fler aktiviteter på sin fritid 2000/01 jämfört med 1990/91. Om man har barn i familjen med olika aktiviteter så kan det lätt bli att man umgås med ett barn åt gången. Det ena barnet kanske skall skjutas till träningen medan det andra stannar kvar hemma eller åker på någon annan aktivitet.

Vad innebär den minskade tiden med föräldrarna?

Det är i synnerhet de minsta barnens tid med föräldrarna som har minskat. Sannolikt beror en del av minskningen bland barn med ensamstående mammor att de istället tillbringar mer tid med sina pappor. Men en stor del av minskningen beror antagligen också på att barnomsorgen har byggts ut under 90-talet. Detta gäller barn både till ensamstående och sammanboende föräldrar.

Trots intensiv forskning har ännu ingen kunnat svara på frågan: Vad är bäst för små barn, att vara hemma med mamma eller pappa eller att vara på dagis? Helt enkelt därför att alltihop beror på det enskilda barnet och på omvårdnadens kvalitet. Det är inte givet att så mycket tid som möjligt med mamma eller pappa är det bästa. Men det är heller inte säkert att daghemmet, med stora barngrupper och låg personalitet, alltid kan ge en bra omsorg. Under 1990-talet har barngrupperna blivit större och personaliteten har minskat.

De lite äldre barnens uppfattning om föräldrars tid har man fått genom *Barns Levnadnivåundersökningar (Barn-LNU)*. De flesta 10-18-åringar, 85 procent, tyckte år 2001 att föräldrarna hade lagom med tid för dem. Omkring 10 procent tyckte att föräldrarna hade för lite tid för dem.

Många föräldrar upplever dock att de inte har möjlighet att tillbringa så mycket tid med sina barn som de skulle vilja. I en rapport från TCO (*Arbetstider och livspusslet, 2002*) säger fyra föräldrar av fem att de skulle vilja lägga mycket mer eller mer tid på barnen.

I en SIFO-undersökning uppger hälften av mammorna och en tredjedel av papporna i åldern 30-49 år att de mycket ofta eller ganska ofta får skuld känslor för att de inte har tillräckligt med tid för barnen. Det är dock svårt att veta om skuld känslorna har ökat i och med att barn har mindre tid med föräldrarna.

Barnens tid med föräldrarna 2000/01

Utifrån den senaste *Tidsanvändningsundersökningen 2000/01* presenteras mer i detalj hur mycket tid barn tillbringar med sina föräldrar.

Mamma har tid

Ju mindre barnet är desto mer tid tillbringar det tillsammans med föräldrarna. Det är svårt att säga om barn till ensamstående föräldrar har mindre tid med föräldrarna jämfört med barn med sammanboende föräldrar. För barn som bor med ensamstående mammor så finns nämligen endast uppgifter om mamman. Den tid som barnet under en dag eventuellt tillbringar med pappa kommer således inte med.

Barn med sammanboende föräldrar tillbringar mer tid ensam med mamma än med pappa. Detta gäller framför allt små barn, vilket inte är särskilt överraskande eftersom det är mammor som tar ut största delen av föräldraledigheten. Även de större barnen har något mer tid ensam med mamma men skillnaden minskar ju äldre barnen är.

Barns tid och föräldrarnas sysselsättning

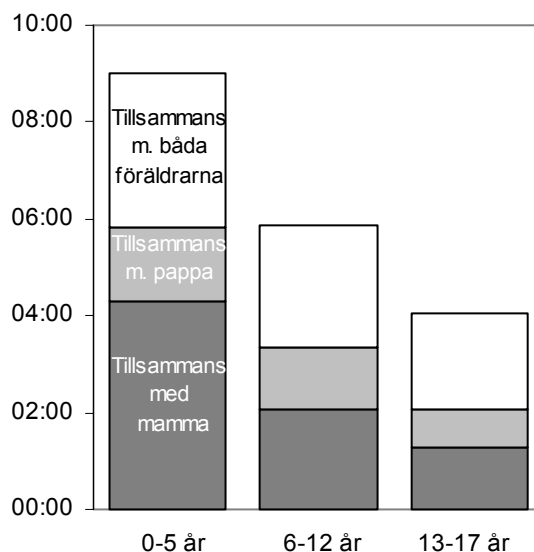
Det mest anmärkningsvärda vad gäller barns tid och föräldrarnas sysselsättning gäller för barn med sammanboende föräldrar. Trots att båda arbetar heltid så har barn ändå mer tid med mamma. Detta mönster är genomgående för barn i alla åldersgrupper och skillnaderna är signifikanta för de mindre barnen. I genomsnitt tillbringar ett barn 0-5 år med sammanboende föräldrar som båda arbetar heltid drygt 7 timmar med mamma och knappt fem timmar med pappa.

En förklaring kan vara att mamma tar ut mer så kallad VAB (Vård av sjukt barn). Mamman kanske också i större utsträckning försöker förlägga sin arbetstid på så sätt så att hon får mer tid med barnet.

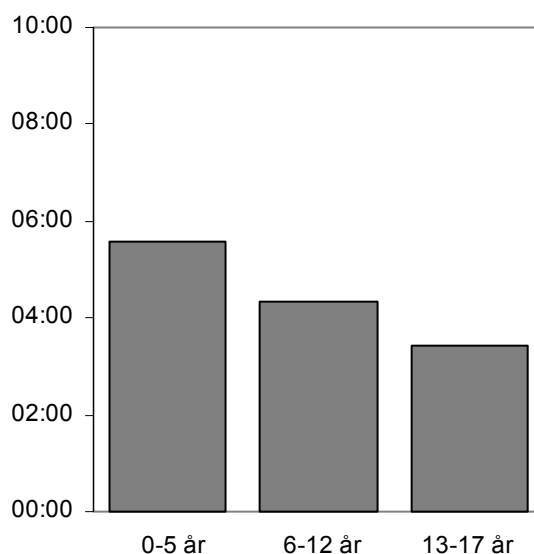
Barns tid med föräldrarna efter barnets ålder 2000/01

Genomsnittlig tid i timmar och minuter per dag

Barn med sammanboende föräldrar

Barn med ensamstående mamma

Aktiviteter tillsammans

Aktiviteter är en annan sak som skiljer mellan mamma och pappa. Vi skall titta lite närmare på vilka aktiviteter som mamma respektive pappa ägnar sig åt när barnen är tillsammans med dem.

I undersökningen om Barnens tid med föräldrarna delas aktiviteterna upp i *Barnomsorg*, *Hemarbete*, *Måltider* och *Fri tid*. I aktiviteten *Barnomsorg* ingår t.ex. *Tillsyn och hjälp till barn*, *Lek* och *Närvaro vid barns aktiviteter*. I *Fri tid* ingår t.ex. *TV- och radio*, *Social samvaro* och *Idrott- och Friluftsliv*. Det är viktigt att komma ihåg att det handlar om föräldrarnas

aktiviteter. Det är föräldrarna som har angett vad de har gjort under dagen. Vad barnen gör framgår inte av undersökningen utan det finns endast uppgift om att barnet är närvarande vid aktiviteten.

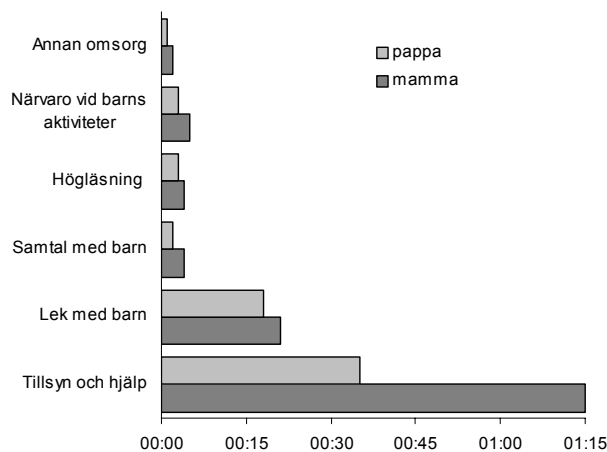
Barn, 0-17 år, tillbringar mesta tiden tillsammans med sina föräldrar när mamma eller pappa utför *hemarbete*. Den näst vanligaste aktiviteten är *måltider* och därefter kommer *TV-tittande*.

Tiden för aktiviteterna skiljer sig beroende på barnets ålder. Dessutom skiljer sig aktiviteterna med mamma något från aktiviteterna med pappa. De minsta barnen har t.ex. dubbelt så mycket tid med mamma vid aktiviteten *barnomsorg*. Den största skillnaden är att barn mycket oftare får tillsyn och hjälp av mamma. Övriga aktiviteter som ingår i *barnomsorg* skiljer inte så mycket mellan mamma och pappa. Barn *leker* t.ex. nästan lika mycket med mamma som med pappa.

Barns tid med sammanboende mammor resp. pappor i samband med *Barnomsorg* 2000/01

Barn 0-5 år

Genomsnittlig tid i timmar och minuter per dag

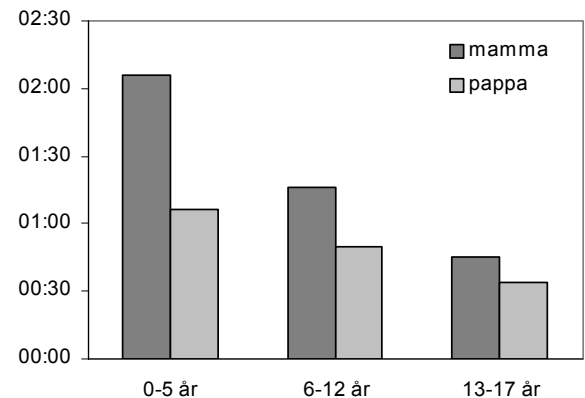
Kommentar. Uppgifterna om tid för respektive aktivitet kommer från de vuxnas direkta utsagor om aktiviteten. Till exempel så uttrycker tiden för samtal med barn endast den tid som föräldrar direkt angivit att samtal med barn pågick. Detta är inte ett uttryck för den totala tiden för samtal med barn. Samtal pågår naturligtvis även vid andra aktiviteter.

Skillnaden är stor mellan mamma och pappa och den tid som barn är närvarande då föräldrarna ägnar sig åt *hemarbete*. Skillnaden är störst för de mindre barnen. I genomsnitt ser små barn 0-5 år mammor ägna drygt två timmar åt *hemarbete* medan de endast ser pappor ägna drygt en timme åt arbete i hemmet.

En förklaring till att det är så stora skillnader mellan aktiviteterna med mamma respektive pappa är att mammor i större utsträckning är föräldralediga och att papporna oftare arbetar heltid. Mammor får mer tid till att ta hand om barn och *hemarbete*.

Barns tid med sammanboende mammor resp. pappor i samband med *Hemarbete* 2000/01

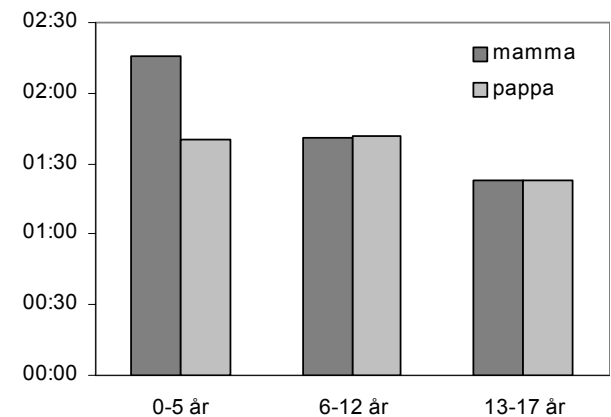
Genomsnittlig tid i timmar och minuter per dag

Tiden för *fritidsaktiviteter* skiljer sig inte lika mycket mellan mamma och pappa. De minsta barnen har något mer tid tillsammans med mamma när hon har *fri tid*. Men för barn 6-12 år och 13-17 år så har de lika mycket tid med både mamma och pappa när de ägnar sig åt fritidsaktiviteter.

Barns tid med sammanboende mammor resp. pappor i samband med *Fri tid* 2000/01

Genomsnittlig tid i timmar och minuter per dag

Flickor har mer tid med mamma

Tiden skiljer sig inte bara mellan mamma och pappa utan det finns även mönster som talar för att det kan finnas en skillnad i tid med föräldrarna mellan pojkar och flickor, dvs ett samspel mellan förälderns och barnets kön. Det gäller 6-12-åringarna och 13-17-åringarna. Skillnaderna är inte statistiskt säkerställda men mönstren tyder ändå på att flickor har något mer tid med mamma. Det gäller både barn till ensamstående och sammanboende mammor och det gäller

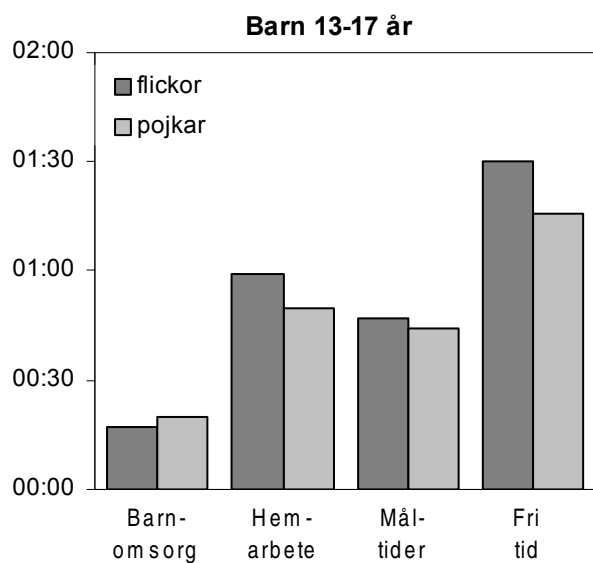
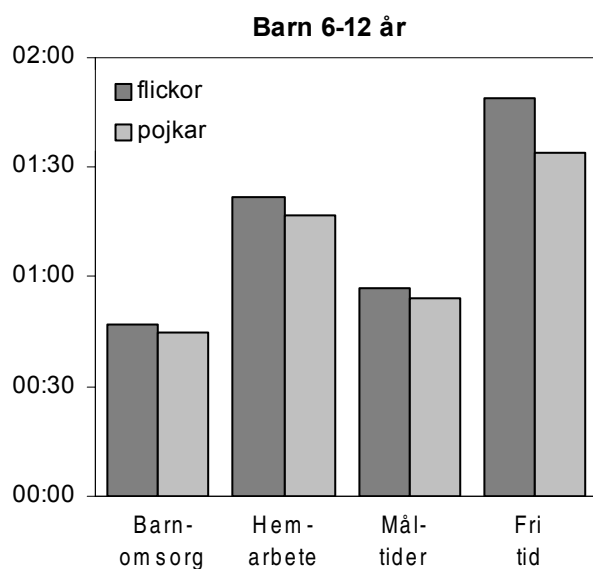

framförallt då mamma ägnar sig åt *fritidsaktiviteter*. Det går heller inte att utesluta att flickor har mer tid än pojkar tillsammans med mamma när hon utför *hemarbete*.

För 6-12-åringarna finns det inga liknande tendenser att tiden med pappa skulle skilja sig mellan flickor och pojkar. Men för tonåringarna kan det finnas en sådan tendens: pojkar kan ha mer *fri tid* med pappa än flickor. Skillnaderna är dock inte signifikanta och inte heller lika tydliga som skillnaden mellan flickors och pojkars tid med mamma.

Flickor och pojkars tid med sammanboende mammor 2000/01

Genomsnittlig tid i timmar och minuter per dag

Kapitel 12

Våldsoffer bland kvinnor och män 1980–2003

Av Lars Häll

Sammanfattning

- Sedan 25 år har SCB frågat den svenska befolkningen om man blivit utsatt för olika former av våld eller hot om våld. Fram till i början av 2000-talet har fler män än kvinnor berättat om sådana övergrepp. Under 2002-03 ligger nivåerna för första gången lika, på cirka sju och en halv procent årligen drabbade, totalt cirka 525 000 personer i åldrarna mellan 16 och 84 år. I detta kapitel berättar vi om hur många som utsätts för våld eller hot i den egna bostaden, i jobbet och på olika allmänna platser.
- Totalt skattar vi antalet hot- eller våldshändelser till drygt 1,3 miljoner årligen. Enligt våra data har bara en fjärdedel av dessa kommit till polisens kännedom. I ungefär en tredjedel av fallen var offer och gärningsman bekanta med varandra.
- Cirka 110 000 personer (1,6 procent) har utsatts för något hot eller våld i någon bostad under en ettårsperiod 2002-03, medan 210 000 personer (3,0 procent) drabbats av något hot eller våld i samband med sin yrkesutövning. För båda dessa typer av våld har det skett en ökning sedan början av 90-talet. Våld eller hot på olika allmänna platser, "gatuvåld", har drabbat 225 000 personer (3,3 procent), men detta är snarast en minskning under en tioårsperiod. Kvinnor blir oftare utsatta för våld eller hot i bostaden och i samband med sitt arbete, medan männen dominerar stort när det gäller "gatuvåld".
- Det finns en mycket kraftig överrisk bland ungdomar att drabbas av våld. 20 procent av unga män (16–24 år) och 12 procent av unga kvinnor utsätts årligen för något våld eller hot. Risken minskar sedan till någon enstaka procent bland ålderspensionärerna.

1. Inledning

1.1 Några utgångspunkter

Att få leva skyddad från brottslighet, t.ex. våld och egendomsbrott, är ett viktigt villkor för ett gott liv. Kriminalitet kan få konsekvenser inte bara för dem som blir direkt drabbade, utan även för den övriga befolkningen, i form av oro och känslor av otrygghet.

Våld drabbar dock långt ifrån alla, utan är i högsta grad beroende av vem man är, man eller kvinna, ung eller gammal och i vilka miljöer man vistas. Som ett led i SCB:s undersökningar av levnadsförhållandena (ULF) har vi försökt att kartlägga några av dessa problem. Hur många drabbas årligen av våld eller hot i Sverige, vilka grupper är speciellt utsatta och vilka blir konsekvenserna av dessa händelser i form av t.ex. läkarbesök och sjukskrivning? Har kriminaliteten ökat? Hur utbredd är oron?

I mars i år (2004) publicerade SCB en rapport ”Offer för våld och egendomsbrott 1978–2002” (rapport nr 104 i SCB-serien Levnadsförhållanden), som förutom utsatthet för våld eller hotelser, även innehöll kapitel om offer för stöld eller skadegörelse, brottsförebyggande åtgärder och försäkringsskydd samt oroande förhållande i övrigt (oro för ekonomi och arbetslöshet, för ohälsa, för barnens situation osv.). Denna kan beställas från SCB och finns dessutom i sin helhet på Internet. Se vidare under Läsanvisningar, avsnitt 1.4, nedan.

Detta kapitel utgörs av en sammanfattning och aktualisering av den ovan nämnda rapporten. Här redovisas även färskas uppgifter från undersökningarna 2003. Betoningen i detta kapitel har lagts på ett könsperspektiv – en jämförelse av utsattheten för våld och hotelser bland män och kvinnor, men där även familjeförhållanden spelar en framträdande roll. Däremot skjuts andra intressanta förhållanden i bakgrunden, t.ex. ett klassperspektiv med jämförelser mellan olika socioekonomiska grupper, ett regionalt perspektiv eller ett invandarperspektiv. Dessa belyses dock i den mer utförliga rapporten enligt ovan och även i ett omfattande tabellmaterial som också finns utlagt på Internet (se avsnitt 1.4 nedan).

1.2 Kort om ULF-undersökningarna

Genom ULF, Undersökningarna av levnadsförhållanden, mäter och följer vi utvecklingen av levnadsförhållandena i Sverige. Undersökningarna har på uppdrag av Sveriges riksdag genomförts årligen sedan 1974. Detta gör att vi kan presentera statistik – indikatorer – för olika välfärdsområden i tidsserier som i dag sträcker sig drygt 25 år tillbaka i tiden. Välfärdsområdena,

eller välfärdskomponenterna som vi valt att kalla dem, är Arbetsmiljö, Boende, Ekonomi, Hälsa, Fritid, Materiella tillgångar, Sociala relationer, Sysselsättning och arbetstider, Transporter och kommunikationer, Medborgerliga aktiviteter, Utbildning samt **Trygghet och säkerhet**. Det är resultat från denna sistnämnda komponent som detta kapitel handlar om.

ULF-undersökningen är riksomfattande och avser Sveriges befolkning i åldrarna 16–84 år. Undersökningen är en urvalsundersökning med en årlig urvalsstorlek på f.n. cirka 7 500 personer. De som intervjuas skall vara bosatta, dvs. folkbokförda, i Sverige. Uppgifterna samlas in i samband med besöksintervjuer. Datainsamlingen fördelas på fyra perioder varje år. Uppgifterna sammanställs oftast till tvåårsresultat. Tvåårsperiodiciteten har införts för att motverka effekten av den reducering av urvalet som varit nödvändig av ekonomiska skäl.

I varje ULF-årgång ingår ett antal centrala indikatorer från varje välfärdskomponent. Några frågor behöver man ställa årligen för att bilda gängse bakgrundsvariabler, t.ex. familjeförhållanden, regionala indelningar och socioekonomisk grupp. Andra frågor ingår för att ge underlag för en kontinuerlig uppföljning av utvecklingen på olika områden. Med jämna mellanrum, vart åttonde år, belyses de olika välfärdsområdena mer ingående. Senast området ”trygghet och säkerhet” studerades mera omfattande var 2000–01, och flera av uppgifterna i det följande är hämtade från dessa år. Data om drabbade personer inom olika grupper, och var någonstans våldet/hoten inträffade, insamlas dock varje år och här redovisar vi alldeles färskas siffror från 2003.

1.3 Offerundersökningar

Den traditionella redovisningen av kriminalstatistik omfattar huvudsakligen *brott* som anmäls till polisen och *personer* som lagförts för brott. Denna handhas i Sverige av Brottsförebyggande rådet (BRÅ). Denna statistik täcker av naturliga skäl inte alla brott som faktiskt begåtts. Den resterande andelen av den verkliga brottsligheten som inte kommer till polisens kännedom och ej redovisas i kriminalstatistiken utgör den dolda brottsligheten.

Om ett brott anmäls eller ej beror på faktorer som brottets grovhet, om brottsligheten täckts av försäkringar, om offret känt gärningsmannen etc. Kunskaper om den dolda brottsligheten är av stor betydelse, t.ex. när man diskuterar brottsutvecklingen. Hur skall man exempelvis tolka en ökning av den anmälda brottsligheten? Beror den på att den verkliga brottsligheten har ökat eller att andelen synlig brottslighet, dvs. den statistiskt redovisade, har ökat medan den verk-

liga brottsligheten i själva verket har varit oförändrad eller kanske t.o.m. minskat?

Ett sätt att belysa den faktiska brottsligheten är att fråga ett urval personer i befolkningen om de varit utsatta för olika typer av brott. Dessa undersökningar kallas offerundersökningar. Förutsatt att de tillfrågade svarar något så när sanningsenligt är metoden ett sätt att få en uppfattning om ytterligare en del av den verkliga brottslighetens storlek och relationerna mellan dold och synlig brottslighet vid en viss tidpunkt. Upprepar man dessa undersökningar vid flera tidpunkter kan man använda dem för att spåra förändringar i anmälningsbenägenheten. Härvidlag är ULF en unik undersökning, såväl nationellt som internationellt, men givetvis behäftad med svåråtkomliga mätproblem och restriktioner.

För det första finns det förhållanden som är näst intill omöjliga att studera i en intervjuundersökning. Man kan på goda grunder anta att det förekommer ett utbrett våld som de intervjuade av olika anledningar inte så gärna vill berätta om. Varken för polisen eller för SCB:s intervjuare. Exempel på sådana brott är sexuella övergrepp, hustrumisshandel och andra brott där gärningsmannen är känd och finns inom bekantskapskretsen. Uppgifter om antalet våldsbrott av denna typ blir därför med all sannolikhet kraftigt underskattade. Emellertid har vi t.ex. uppgifter om drygt 100 000 fall av lägenhetsvåld där den intervjuade uppgav att man avstod från att göra polisanmälan då man "var rädd för repressalier och inte vågade" eller att "man kände gärningsmannen, familjeskäl" – vi visar toppen av ett isberg.

Den grupp av människor i vårt samhälle som löper den ojämförligt högsta risken att utsättas för våld är de utslagna: dömda av samhället för olika slags missbruk eller kriminalitet. Åtskilliga våldsbrott som begås bland de utslagna kommer givetvis till polisens kännedom, men den absoluta majoriteten av våldshändelserna gör det med säkerhet inte. Denna grupp kommer inte heller med i offerundersökningarna. Bortfallet i den här speciella kategorin ligger mycket nära 100 procent.

En annan kategori av offer som inte kommer med i offerundersökningarna är barn och ungdomar under 16 år. Flera data om skolungdomar tyder på höga våldsrisker inom gruppen både i och utanför skolan, i umgänget med kamrater lika väl som vid konflikter med syskon och föräldrar.

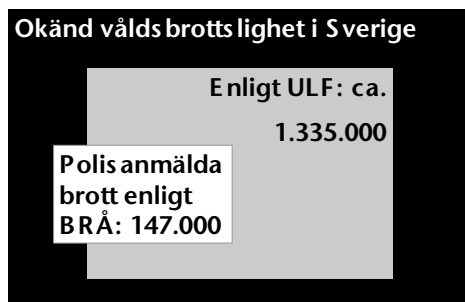
Ett annat problem svarar vårt minne för. En intervjuperson kan helt enkelt glömma bort att en viss händelse har inträffat eller kan glömma bort när den hände eller ha bildat sig en felaktig uppfattning om vad som faktiskt har hänt. I kon-

centrat kan minnesfelen antas innebära följande: Ju större intryck en händelse gör, ju mer dramatisk den är, desto lättare bör det vara att komma ihåg den. Ett antal mer eller mindre bagatellartade incidenter kommer däremot sannolikt att glömmas bort. Detta spelar ju heller inte så stor roll. Vi är ju främst ute efter att studera sådana händelser som ingripit i och haft betydelse för en persons levnadsförhållanden. Detta leder fram till det verkliga problemet: dramatiska händelser – överfallet i Brunnsparken, inbrottet och förödelsen i sommarstugan – minns man länge. Dessa kan kännas aktuella vid intervjutillfället trots att de kanske inträffade för mer än ett år sedan. Naturligtvis kan händelsen vara så omvälvande att det exakta datumet för lång tid etsats sig in i minnet. Konsekvenserna av det som hände kan ju också medföra att man skaffat sig ett tidsmässigt stöd, "det var under semestern förra året". Detta till trots får vi antagligen en viss överrapportering av de allvarliga händelser som en intervjuperson *vill* berätta om.

Relationerna mellan den officiellt redovisade våldsbrottsligheten, den ytterligare brottslighet som synliggörs genom ULF-statistiken och den som är och förblir okänd kan man bara spekulera över, göra mer eller mindre välgrundade antaganden om. Några sådana har gjorts i figurerna 1–6 på nästa sida. Vi vet att i genomsnitt under perioden 2000-01 anmäldes cirka 147 000 våldsbrott per år till polisen enligt uppgifter från BRÅ. Under en motsvarande ettårsperiod uppskattar vi genom ULF-data antalet hot- eller våldshändelser till 1 335 000, dvs. närmare tio gånger fler. Men den verkliga totala våldsnivån vet vi inget om (figur 1).

Enligt figur 2 ser vi att det anmäldes omkring 20 600 fall av misshandel mot kvinnor under ett år och att antalet enligt ULF är cirka 14 gånger högre, ungefär 290 000 fall (observera att fälten i figurerna inte är proportionerliga). Självklart är detta egentligen inga "rättvisa" jämförelser. Det är mycket svårt att dra paralleller mellan de ganska grova våldskategorierna enligt ULF och motsvarande kapitel under Brottsbalken. Vad vi vill visa här är att vi nu rör oss på ännu osäkrare mark. Vi vet att fler våldshändelser mot kvinnor än mot män utförs av personer bland närstående eller inom umgängeskretsen och att därmed mörkertalet "utanför ULF" är ännu högre, relativt sett, än det i figur 1.

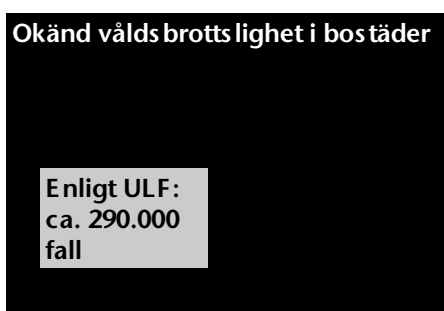
Figur 1: Totala antalet hot- eller våldsbrott under en ettårsperiod 2000-01

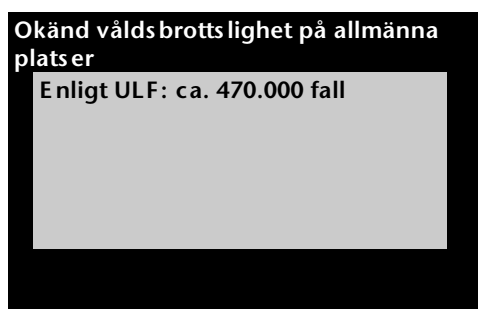
Figur 2: Misshandel mot kvinnor under en ettårsperiod 2000-01

Figur 3: Våld eller hot i bostäder under en ettårsperiod 2000-01

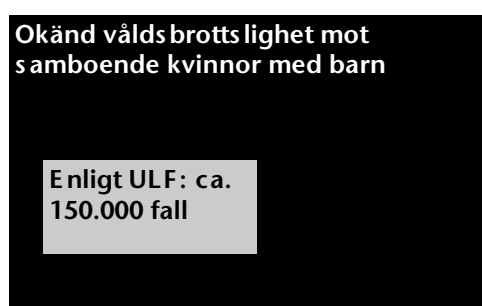
Figur 4: Våld eller hot på gator och torg under en ettårsperiod 2000-01

Figur 5: Våld eller hot mot ensamstående kvinnor med barn under en ettårsperiod 2000-01

Figur 6: Våld eller hot mot samboende kvinnor med barn under en ettårsperiod 2000-01

De allra mest svårfångade hot- eller våldshändelserna är de som genomförs hemma i bostaden. Här har vi skattat antalet årliga fall i början av 2000-talet till cirka 290 000. Men detta är förmodligen, som vi nämnt ovan, bara "toppen på isberget". Det verkliga antalet vet vi ingenting om. Betydligt närmare någon slags sanning kommer vi nog vid beräkningen av våldshändelserna på gator och torg, det s.k. anonyma våldet (figur 4). Här verkar det, bl.a. enligt våra intervjuare, som att man gärna berättar om de oförrätter man varit med om. Något liknande gäller antagligen våld/hot mot ensamstående resp. samboende kvinnor (figur 5–6). Ensamstående har antagligen lättare att berätta om någon sådan händelse än samboende, där kanske mannen

sitter i rummet intill vid intervjun. Bland ensamstående kvinnor med barn brukar 15–20 procent under en ettårsundersökning berätta om något våld eller hot, bland samboende mödrar betydligt färre.

Men se ovanstående hypoteser enbart som spekulationer som man kan ha i åtanke när man studerar resultaten från ULF-undersökningarna, t.ex. jämfört med den officiella kriminalstatistiken. Den "verkliga" våldsnivån i samhället lär vi aldrig få veta.

1.4 Några läsanvisningar

När det gäller drabbade personer i olika kön- och åldersgrupper bygger resultaten i detta kapitel på färsk data från år 2003, med återblickar sedan början av 90-talet och i vissa fall sedan 1980. När det gäller olika karakteristika kring *händelserna* (kände man gärningsmannen, användes vapen, polisanmälde man eller varför inte? etc.) är senast tillgängliga data från 2000-01.

En utförligare redovisning från undersökningarna 2000-01 finns i rapporten ”Offer för våld och egendomsbrott 1978–2002”, rapport nr 104 i serien Levnadsförhållanden. Den finns i sin helhet på Internet (se nedan) och kan också beställas från SCB, Publikationstjänsten, 701 89 Örebro; e-post: publ@scb.se; tfn: 019-17 68 00; fax: 019-1764 44.

Hela det grundläggande tabellmaterialet finns redovisat på SCB:s hemsida på Internet www.scb.se. Här finns också ett antal bilagor som ger en teknisk beskrivning av undersökningarna, definitioner av redovisningsgrupper och befolkningstal, utdrag av relevanta delar av frågeformuläret samt en detaljerad förteckning över tabeller och diagram som finns i rapporten och på hemsidan.

Gå in på SCB:s hemsida www.scb.se. Under ”Statistik efter ämne”, gå till ”Levnadsförhållanden”, därefter till ”Undersökningarna av levnadsförhållanden (ULF)”. Under ”Aktuella publikationer” finns ”Tabeller och bilagor till Offer för våld och egendomsbrott 1978–2002”. Dessa finns tillgängliga i PDF-format.

Den som önskar en pappersversion av delar av tabellmaterialet kan meddela detta till Lars Häll, SCB, BV/SV, Box 24 300, 104 51 Stockholm. Telefon: 08-5069 5030, Fax: 08-5069 4005, E-post: lars.hall@scb.se.

2. Hur många och vilka drabbas?

Sju och en halv procent av befolkningen mellan 16 och 84 år uppgav under en ettårsperiod under 2002-03 att man blivit utsatta för någon form av våld eller hot om våld. Detta motsvarar cirka 525 000 personer i dessa åldrar. För omkring 175 000 personer, två och en halv procent av befolkningen, var våldet så allvarligt att det medförde kroppsskada eller synliga märken. Närmare 65 000 personer av dessa var tvungna att besöka läkare, tandläkare eller sjuksköterska. Vidare har ytterligare drygt 140 000 personer blivit utsatta för våld som inte ledde till några synliga märken eller kroppsskada. Slutligen uppger ungefär fyra och en halv procent, 320 000 personer, att man blivit utsatta för hot

eller hotelser om våld som man upplevde som så allvarliga att man blev rädd.

I tabell 1 på nästa sida sammanfattas dessa uppgifter med en uppdelning på kvinnor och män. Vi ser här att våld, både med och utan synliga skador, är betydligt vanligare bland män än kvinnor. Upplevda hotelser om våld är däremot vanligare bland kvinnor.

I diagram 1 visas den mera långsiktiga utvecklingen sedan 1980-81 för män och kvinnor i tvåårsintervall. Här kan vi då se att för första gången under de 24 mätåren ligger män och kvinnor på samma nivå när det gäller våld eller hot totalt. När man enbart ser till faktiskt våld ligger männen under hela perioden 1980–2003 på högre nivåer än kvinnorna.

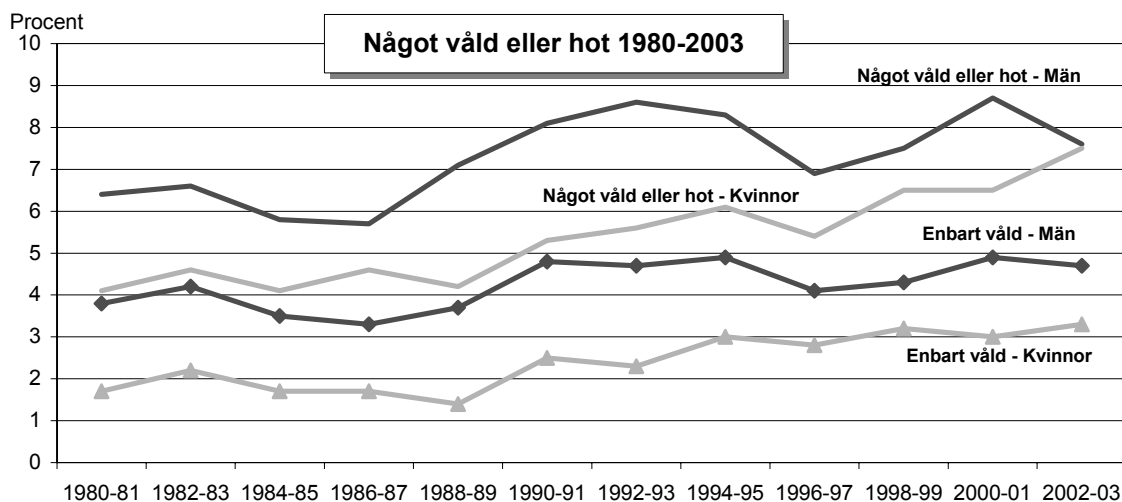
I diagram 2 och 3 visas nuläge och utveckling under 90-talet bland olika åldrar resp. kön och ålder. Här framgår mycket tydligt att risken för våld eller hot är högst i den yngsta åldersgruppen och minskar sedan successivt med stigande ålder. Bland 16–24-åringarna har 16 procent utsatts för någon form av våld eller hot under en ettårsperiod 2002-03. Denna andel är tio gånger så hög som bland 65–74-åringarna och 20 gånger så hög som bland 75–84-åringarna. Utvecklingen sedan början av 90-talet visar dock att en ökning skett främst i åldrarna mellan 35 och 64 år.

Kombinationen av kön och ålder leder fram till en av de främsta riskgrupperna i hela materialet, de yngsta männen. 20 procent, var femte man i åldern 16–24 år, rapporterade under 2002-03 att de under en ettårsperiod blivit utsatta för minst ett fall av våld eller hot. Utvecklingen bland män resp. kvinnor är intressant. Medan andelen utsatta män har minskat sedan början av 90-talet har den ökat med cirka två procentenheter bland kvinnorna. Denna ökning gäller för åldersgrupperna upp till 65 år, varefter snarare en minskning antyds.

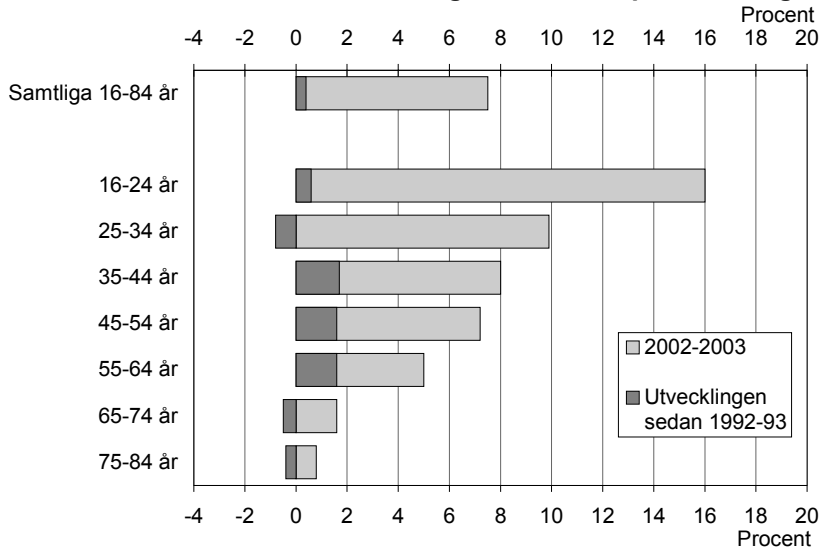
**Tabell 1. Utsatta för våld eller hotelser under en ettårsperiod 2002-03.
Män resp. kvinnor 16–84 år.**

	Kvinnor	Män	Båda könen
Våld med synliga märken eller kroppsskada			
Procent	1,9	3,1	2,5
Antal	67 000	107 000	174 000
därav: våld som krävde läkarbehandling			
Procent	0,5	1,3	0,9
Antal	18 000	45 000	63 000
Våld utan synliga märken eller kroppsskada			
Procent	1,9	2,2	2,0
Antal	67 000	76 000	143 000
Något våld (totalt)			
Procent	3,3	4,7	4,0
Antal	116 000	162 000	278 000
Hot om våld			
Procent	5,2	4,0	4,6
Antal	182 000	138 000	320 000
Någon form av våld eller hot			
Procent	7,5	7,6	7,5
Antal	263 000	262 000	525 000

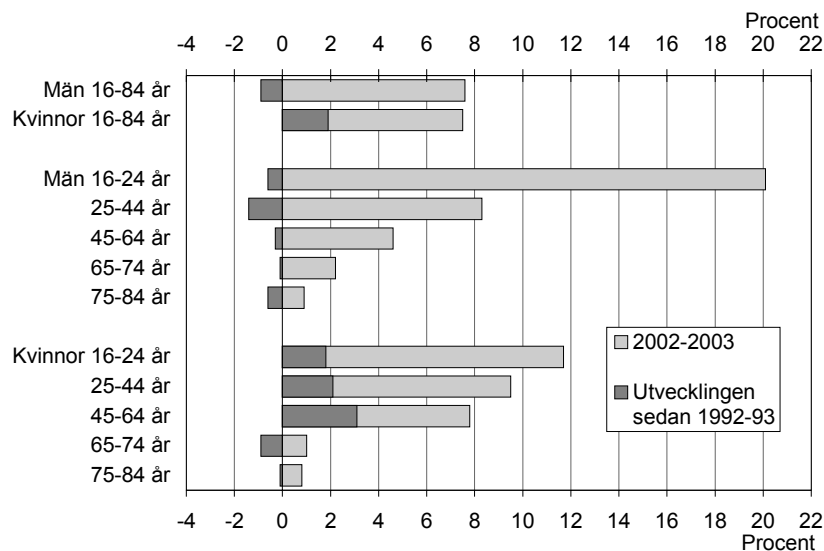
**Diagram 1. Utsatta för våld eller hotelser resp. faktiskt våld under en ettårsperiod.
Män resp. kvinnor, 16–84 år. 1980–2003. Procent.**

Diagram 2. Män och kvinnor i olika åldrar som under en ettårsperiod blivit utsatta för någon form av våld eller hotelser om våld. Nuläge 2002-03 resp. utveckling sedan 1992-93. Procent.

Diagram 3. Personer som under en ettårsperiod blivit utsatta för någon form av våld eller hotelser om våld. Redovisning efter kön och ålder. Nuläge 2002-03 resp. utveckling sedan 1992-93. Procent.

3. Var äger våldet rum?

3.1 Inledning

Då en intervjuperson redogjort för något våld eller hot ställdes följdfrågan "Var inträffade det?", varpå svaret kodades i någon av sju på förhand angivna kategorier:

1. Egen bostad
2. Annans bostad
3. Egen arbetsplats
4. Tåg, buss eller tunnelbana eller T-bane-, buss- eller järnvägsstation
5. Restaurang, dansställe, folkpark eller annat nöjesställe
6. Gata, torg eller annan allmän plats
7. Annan plats

När vi i fortsättningen talar om "bostadsvåld" menar vi händelser som blivit kategoriserade under punkt 1 eller 2 enligt ovan. Med våld på "egen arbetsplats" avses våld eller hot som drabbat någon i samband med dennes yrkesutövning – detta begränsas således inte enbart till någon fast arbetsplats, utan kan t.ex. även gälla en patrullerande polis eller en busschaufför. En sammanställning av punkterna 4–6 benämner vi helt enkelt "gatuvåld" eller våld på allmänna platser. Informationen om vilka slags platser som hamnar under punkt 7, "annan plats", är sparsam – i marginalen i frågeformulären har antecknats platser som tvättstuga, trappuppgång eller ombord på en privat båt. Dessa senare brukar uppgå till cirka fem promille och kommenteras inte

vidare i detta avsnitt. Även dessa ingår ju dock när vi talar om det totala antalet drabbade av våld och hot i olika former (t.ex. i avsnitt 2).

I tabell 2 visas översiktligt var någonstans män och kvinnor har drabbats av våld eller hot. Här kan konstateras att kvinnor är kraftigt över-

representerade när det gäller våld eller hot i bostäder, liksom i samband med yrkesutövning. Männerna däremot är lika tydligt överrepresenterade beträffande våld och hot på olika allmänna platser. Mer om detta i de följande avsnitten.

Tabell 2. Var någonstans ägde våldet eller hotelserna rum under en ettårsperiod 2002-03. Män resp. kvinnor 16–84 år.

	Kvinnor	Män	Båda könen
Våld / hot i någon bostad			
Procent	2,1	1,1	1,6
Antal	74 000	38 000	112 000
Våld / hot i samband med yrkesutövning			
Procent	3,6	2,4	3,0
Antal	126 000	83 000	209 000
Våld / hot på allmän plats, "gatuvåld"			
Procent	1,9	4,6	3,3
Antal	67 000	159 000	226 000
Någon form av våld eller hot			
Procent	7,5	7,6	7,5
Antal	263 000	262 000	525 000

3.2 Våld eller hot i bostäder

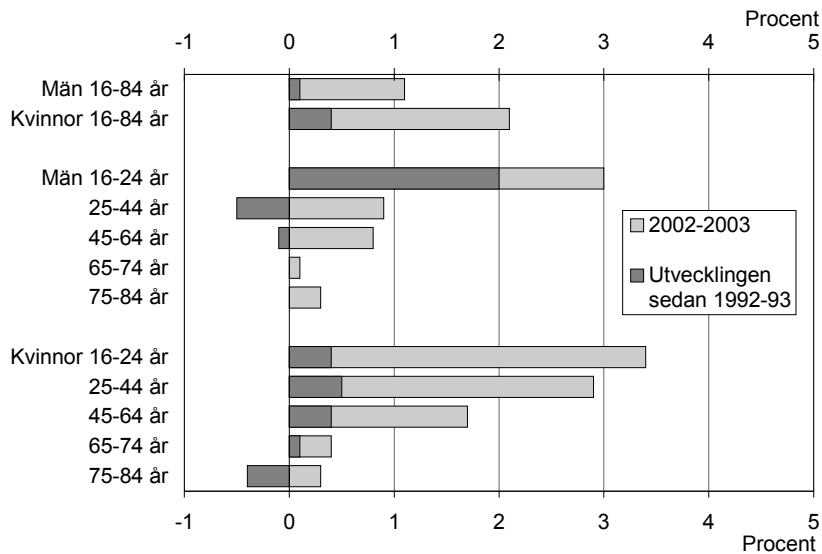
I diagram 4 visas hur bostadsvåldet drabbar kvinnor och män i olika åldrar, med en jämförelse bakåt sedan 90-talets början. I diagram 5 ges den mera långsiktiga årliga utvecklingen sedan 1982 för kvinnor och män.

Under en ettårsperiod 2002-03 var det ungefär dubbelt så många kvinnor som män som blivit drabbade av något våld eller hot i någon bostad. Det är också bland kvinnorna som ökningen varit störst sedan 90-talets början. Sett till olika åldrar är det de yngre och medelålders kvinnor-

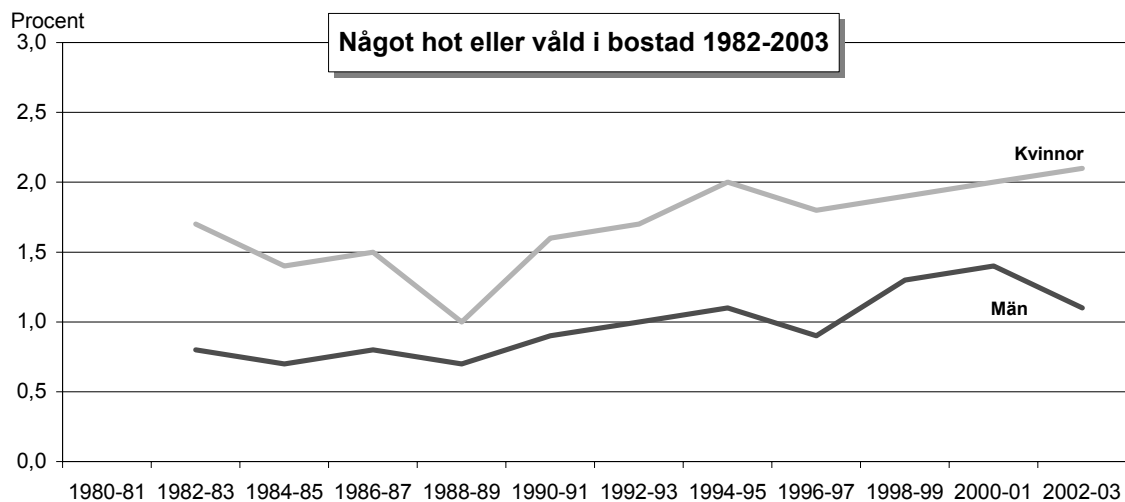
na, 16-64 år, samt de yngsta männen som är värst drabbade. Den tillsynes mycket kraftiga ökningen med två procentenheter bland de unga männen kan dock delvis vara en slumpvariation som kan uppstå vid en jämförelse mellan två årtal.

Utvecklingen mellan 1982 och 2003 (i tvåårsintervall) visar att kvinnorna vid varje mättillfälle varit i majoritet som offer för detta våld. Sedan 1988-89 har det för kvinnorna också skett en kontinuerlig ökning från en procent till drygt det dubbla 2002-03.

Diagram 4. Personer som under en ettårsperiod blivit utsatta för någon form av våld eller hot i någon bostad. Redovisning efter kön och ålder. Nuläge 2002-03 resp. utvecklingen sedan 1992-93. Procent.

Diagram 5. Utsatta för våld eller hotelser i någon bostad. Män resp. kvinnor, 16–84 år. 1982–2003. Procent.

Den mest anmärkningsvärda uppgiften i detta sammanhang finns dock inte med i dessa diagram. Det gäller de ensamstående kvinnorna med barn och då i synnerhet småbarnsföräldrarna. När vi lägger samman alla undersökningarna sedan 1980 för att få säkrare värden (drygt 150 000 intervjuer) visar det sig att i genomsnitt har drygt 8 procent av de ensamstående mamorna berättat om något bostadsvåld under en ettårsperiod (2003: 9 procent) – bland ensamstående småbarnsmammor blir årsgenomsnittet hela 12 procent (2003: 15 procent).

Att ungefär var sjunde ensamstående småbarnsmamma (minst ett barn under sju år) under en ettårsperiod 2003 berättat om något hot eller våld i någon bostad är en remarkabel uppgift. Det brukar framhållas att det är just denna typ av

våld, bostadsvåldet, som är svårast att kartlägga. I ”offerundersökningar” brukar allmänt antas att den intervjuade ej är så villig att berätta om våld som förorsakats av den inre kretsen, familjemedlemmar, övriga anförvanter och bekanta. Att vi, trots detta, kan redovisa så pass många fall av bostadsvåld grundar sig synbarligen specifikt på de ensamstående kvinnorna. I de fall kvinnan fortfarande är samboende är det än mindre sannolikt att hon berättar om en eventuell misshandel, i synnerhet då mannen ofta finns i närheten vid intervjutillfället. I tabell 3 visas skillnaderna mellan ensamstående resp. samboende män och kvinnor.

Tabell 3. Något bostadsvåld eller hot under en ettårsperiod 2003.

	Män	Kvinnor
Ensamstående utan barn	2,2	2,7
Ensamstående med barn	0	9,2
därav småbarnsföräldrar	..	14,5
Samboende utan barn	0,3	0,4
Samboende med barn	1,0	0,8
därav småbarnsföräldrar	1,0	0,9

Självklart kan ju dock inte de ensamstående kvinnliga föräldrarnas uppgifter användas som en indikation gällande även för de samboendes situation. Skilsmässan eller separationen kan ju vara en konsekvens av det våld som ägt rum.

3.3 Våld eller hot i samband med yrkesutövning

Våldet eller hoten i samband med yrkesutövning fördelar sig på cirka 210 000 personer – betydligt fler kvinnor, 125 000, än män, knappt 85 000 (här har vi bara tagit med de normalt förvärvsaktiva upp till 65 års ålder). I diagram 6 visas denna skillnad mellan män och kvinnor i olika åldrar och med utveckling under 90-talet.

Vi ser här att kvinnorna har högre andelar än männen i samtliga motsvarande åldersgrupper, och att skillnaden mellan könen dessutom har ökat under 90-talet. Framför allt har kvinnor mellan 25 och 64 år höga andelar, med en ökning sedan 1992-93 med 2–3 procentenheter.

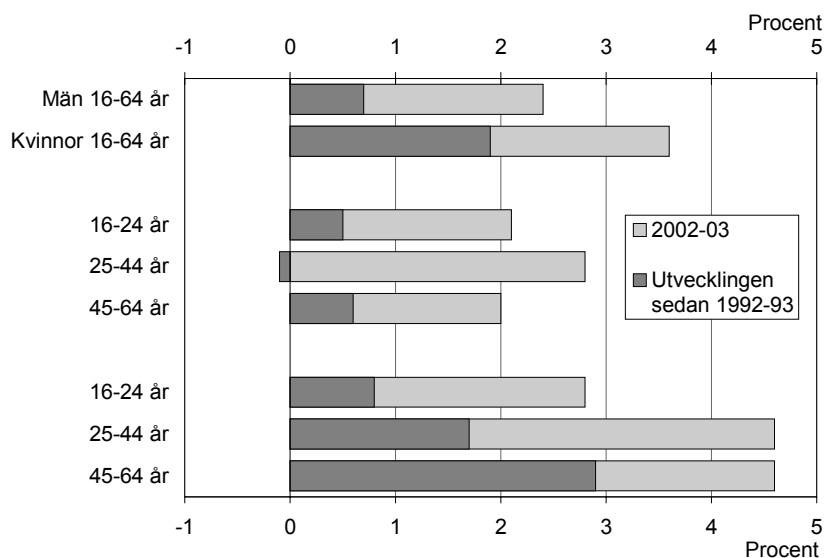
I diagram 7 ser vi den mera långsiktiga utvecklingen bland män och kvinnor sedan 1982-83. Under flera år på 80-talet hade männen hög-

re andelar, men därefter har kvinnorna dragit ifrån, om än med kraftiga variationer mellan åren. Men vid samtliga mättillfällen sedan 1994-95 är resultaten tydligt till kvinnornas nackdel.

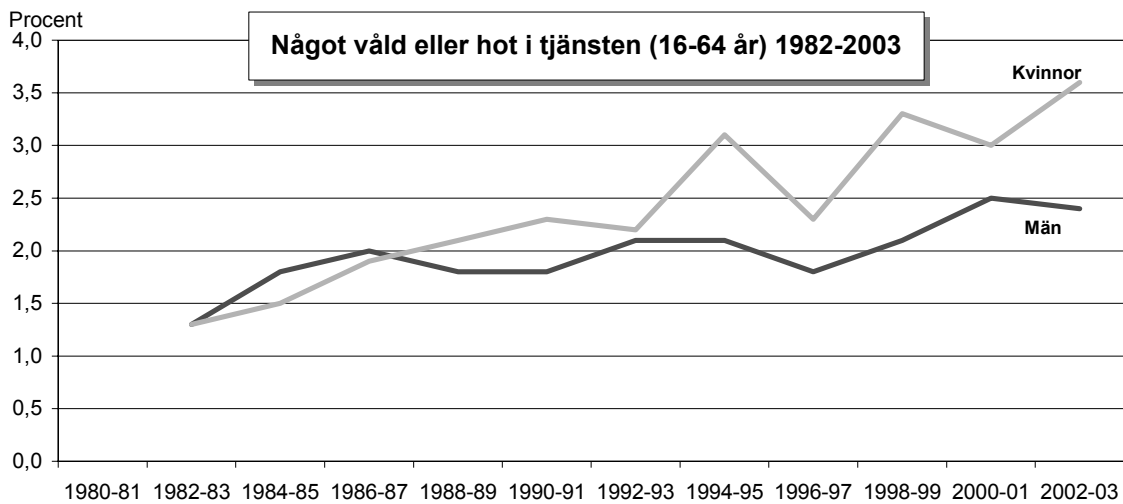
Genom årens lopp har vi, inte oväntat, kunnat konstatera att de som drabbas av detta våld naturligtvis främst är de som i sin dagliga verksamhet ofta kommer i kontakt med den något stökigare delen av allmänheten, t.ex. poliser och väktare, sjukvårdspersonal och andra yrken inom den sociala verksamheten som socialassistenter, kuratorer och skyddskonsulenter. Andra yrken som ofta omnämns är spärrvakter, busschaufförer etc. inom kollektivtrafiken samt servitörer, försäljare på systembolag och annan servicepersonal som skolstädare och hotellreceptionister. En del av detta våld – våld som ägt rum på allmänna platser mot t.ex. poliser, väktare och personal inom kollektivtrafiken – har kanske istället förts till "gatuvåldet". Vi har ingen klar bild över hur ofta detta faktiskt skett i samband med intervjuerna.

Koncentrationen av arbetsplatsvåld till några få yrkesgrupper medför i sin tur att risken för våld eller hot i samband med arbetet är mycket litet för det stora flertalet bland övriga förvärvsarbetande. Vi kan således slå fast att det våld och de hot som förekommer på de svenska arbetsplatserna i mycket stor utsträckning är incidenter mellan den anställda och personer denne mer eller mindre tillfälligt kommer i kontakt med (patienter, klienter och kunder), inte ett våld arbetskamrater emellan.

Diagram 6. Personer som under en ettårsperiod blivit utsatta för någon form av våld eller hot i samband med sin tjänsteutövning. Redovisning efter kön och ålder. Nuläge 2002-03 resp. utvecklingen sedan 1992-93. Procent.

Diagram 7. Utsatta för våld eller hotelser i samband med tjänsteutövning. Män resp. kvinnor, 16–84 år. 1982–2003. Procent.

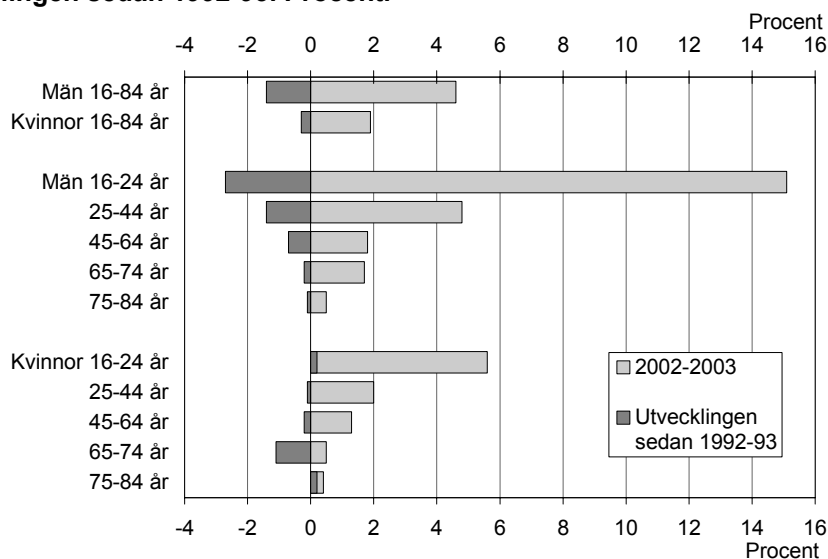
3.4 Våld eller hot på allmänna platser, "gatuvåld"

Vi finner att ungefär 225 000 personer drabbats av något våld eller hot på allmän plats, "gatuvåld", under en ettårsperiod 2002-03. Detta motsvarar närmare tre och en halv procent av befolkningen 16–84 år. Männerna är här betydligt mer drabbade, drygt fyra och en halv procent, jämfört med kvinnornas knappt två procent. Till skillnad från när det ovan gäller bostadsvåld eller våld i samband med yrkesutövning kan vi här

skönja en viss minskning sedan början av 90-talet – något kraftigare för män än för kvinnor.

I diagram 8 visas läget 2002-03 och utvecklingen sedan 1992-93 för män och kvinnor i olika åldrar. Här ser vi en mycket klart en urskiljbar riskgrupp – de unga männen mellan 16 och 24 år. 15 procent berättar om något gatuvåld/hot under en ettårsperiod 2002-03. Detta är ändå en nedgång med cirka tre procentenheter sedan början av 90-talet. Andelen minskar sedan åldersgrupp för åldersgrupp till någon enstaka procent bland ålderspensionärerna.

Diagram 8. Personer som under en ettårsperiod blivit utsatta för någon form av våld eller hot på olika allmänna platser, "gatuvåld". Redovisning efter kön och ålder. Nuläge 2000-03 resp. utvecklingen sedan 1992-93. Procent.

En genomgång av de olika kategorierna av gatuvåld visar följande (dessa uppgifter är hämtade från 2000-01): På tåg, buss, T-bana eller –station har omkring 20 000, cirka tre promille, av befolkningen utsatts för något våld eller hot under en ettårsperiod 2000-01. Bland de unga männen är andelen drygt en procent. Därefter minskar andelen till närmast noll bland ålderspensionärerna (ett fall bland 2 100 intervjuade).

Minst en hot- eller våldshändelse på restaurang, dansställe, folkpark eller annat nöjesställe har drygt en procent, 80 000 personer, berättat om. De som redogjort för detta har under de senaste åren 4–5 gånger så ofta varit en man som en kvinna, vanligen under 25 år samt ensamstående utan barn. Sju procent av männen mellan 16 och 24 år har drabbats (2000-01). Dessa våldshändelser är minst lika vanliga i mindre kommuner som i storstadsregionerna.

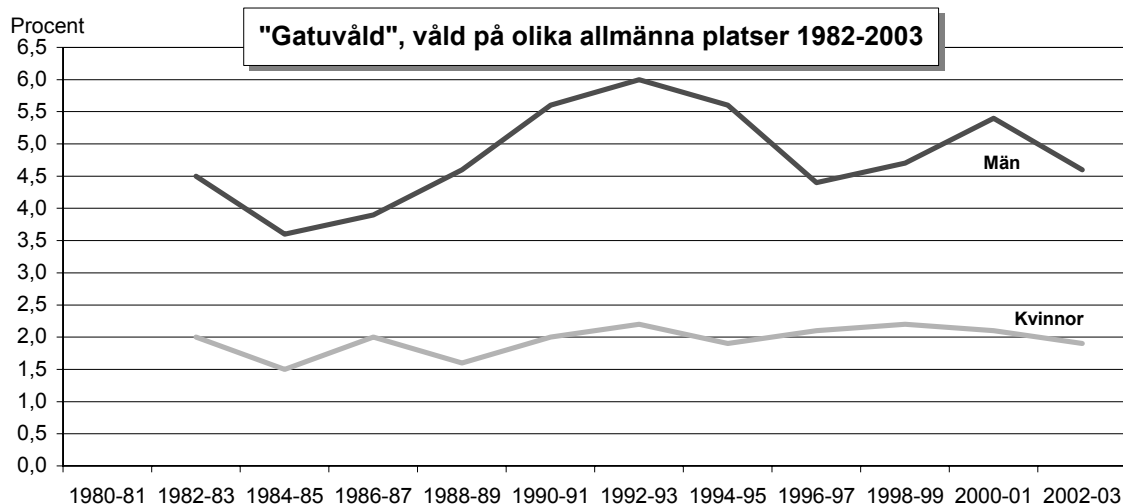
Våld eller hot på gata, torg eller annan allmän plats är den kategori som flest personer hamnar i – 2,5 procent eller cirka 170 000 personer drabbade under en ettårsperiod 2000-01. Samma grupper är överrepresenterade här som när det ovan gällde våld på nöjesställen etc., dvs. yngre, ensamstående och män. Bland de yngre männen är andelen 11 procent, en andel som successivt

minskar till under en procent bland kvinnor över 45 år.

I diagram 9 visas den mera långsiktiga utvecklingen mellan 1982 och 2003 för män och kvinnor. Här framgår att männen under hela perioden haft andelar betydligt högre än kvinnorna. Bland männen nåddes en topp under den första delen av 90-talet (över fem och en halv procent), andelar som dessförinnan och senare inte återkommit. Bland kvinnorna ligger andelen drabbade av gatuvåld mycket stabilt kring två-procentsnivån.

Vi har nu givit en ganska kortfattad resumé kring vilka som drabbas av våld eller hot av olika karaktär, och vi har begränsat oss till en jämförelse mellan olika kön- och åldersgrupper. Vi vill därför, för den intresserade läsaren, ånyo peka på det relativt rikliga tabellmaterial som finns att hämta på SCB:s hemsida (www.scb.se), och som vi i huvudsak har lämnat åsido här. Detta kan dessutom fås i pappersversion efter förfrågan till SCB (se avsnitt 1.4 i detta kapitel). Här finns även redovisningar efter t.ex. familjeförhållanden, socioekonomisk grupp, nationellt ursprung och regioner (H-region, län och större kommuner).

Diagram 9. Utsatta för våld eller hotelser på olika allmänna platser, "gatuvåld". Män resp. kvinnor, 16–84 år. 1982–2003. Procent.

4. Vad hände? Några särdrag kring de olika hot- och våldshändelserna?

4.1 Ett försök att uppskatta antalet våldshändelser

I detta avsnitt görs ett försök att uppskatta antalet olika hot- och våldshändelser som riktas mot den vuxna befolkningen i Sverige under ett år.

Härvid möter dock ett antal problem av såväl mätteknisk som statistisk natur – problem som kan leda till svårbedömbara över- eller underskattningar. Frågor kring de enskilda hot- eller våldshändelserna ställdes senast vid ULF-undersökningarna 2000-01, och det är således genomgående data från dessa år som redovisas i avsnitten nedan.

Vid intervjuerna lät vi de intervjuade berätta om upp till sex olika händelser av vart och ett av fyra kategorier:

- 1) våld som krävde läkarbesök etc.,
- 2) annat våld med synliga märken eller kroppsskada,
- 3) våld utan kroppsskada samt slutligen,
- 4) hotelser om våld som gjorde att man blev rädd. Således maximalt 24 händelser för en person under en ettårsperiod.

Emellertid visar det sig att någon knapp procent bland dem som intervjuades redogör för mer än sex hot- eller våldshändelser av ett visst slag. Här ges då oftast ganska diffusa svar, "otaliga gånger", "1 000-tals gånger", "2 gånger i veckan", "dagligen" etc.

Vid skattningar av antalet våldshändelser under ett år vore det i och för sig möjligt att ta full hänsyn även till dessa verkliga högriskoffer. Som ovan antytts är emellertid svaren från dessa ofta mycket trubbiga, och ger antagligen uttryck för en känslomässig beskrivning snarare än en genomtänkt kvantitetsdeklaration.

Vi har tidigare i avsnitt 1 diskuterat olika problem i samband med offerundersökningar. En kort summering av dessa: Trots de påtagliga möjligheterna till överskattningar som finns, är det mycket som talar för att de skattningar som redovisas nedan ger för låga värden. Människor vill inte alltid berätta om vad de blivit utsatta för, vare sig för polisen eller för en intervjuare. Underskattningen är störst när det gäller våld

eller hotelser i bostäder, där gärningsmannen ofta tillhör den egna bekantskapskretsen och kanske rent av kan ha varit närvarande vid intervjun. Mera rättvisande är antagligen de angivna värdena för det s.k. "gatuvåldet" samt våld i samband med yrkesutövning.

För att få säkrare resultat väger vi samman undersökningarna från år 2000 och 2001 och finner att i genomsnitt har cirka 520 000 personer mellan 16 och 84 år blivit utsatta för något våld eller hot under en ettårsperiod. Dessa personer har sammanlagt drabbats av uppskattningsvis cirka 1 334 000 sådana hot- eller våldshändelser som omfattas av undersökningen. Dessa händelser är dock ganska snett fördelade inom gruppen. För 53 procent av de drabbade, cirka 275 000 personer, har det inträffade varit något unikt, man berättar om en enda händelse. Till olika "högriskgrupper" (minst fyra hot- eller våldshändelser under ett år) kan en dryg femtedel av de drabbade räknas – cirka 115 000 personer eller ungefär 1,7 procent av befolkningen.

Cirka 375 000 av händelserna bestod av våld som ledde till synliga märken eller kroppsskada. Omkring 90 000 av dessa var så pass allvarliga att de krävde någon form av läkarbehandling. Ungefär 300 000 händelser utgjordes av våld som inte ledde till några synliga märken eller kroppsskada, medan cirka 660 000 (ungefär hälften av samtliga händelser) bestod av hot eller hotelser om våld som var farliga eller så allvarliga att man blev rädd.

Tabell 4. Antal fall av våld eller hotelser under en ettårsperiod 2000-01.

	Antal fall i befolkningen, 16–84 år	Andel av samtliga fall
Våld <i>med</i> synliga märken eller kroppsskada därav: våld som krävde läkarbehandling	374 000 89 000	28 % 7 %
Våld <i>utan</i> synliga märken eller kroppsskada	301 000	23 %
Summa våld	675 000	51 %
Hot om våld	659 000	49 %
Någon form av våld eller hotelser om våld	1 334 000	100 %

4.2 Hur allvarligt är våldet?

Sju procent av samtliga hot- eller våldshändelser visade sig vid 2000-01 års undersökning vara så allvarliga att de föranledde besök hos läkare, tandläkare eller sjuksköterska. Detta innebär under en ettårsperiod ungefär 90 000 sådana händelser. Drygt två tredjedelar av dessa har drabbat män, knappt en tredjedel kvinnor. I närmare 85 procent av fallen (cirka 75 000) är offret mellan 16 och 44 år. Ålderspensionärerna svarar för cirka en och en halv procent, cirka 1 500, och det är här de som är mellan 65 och 74 år. Ingen av de 560 intervjuade 75–84-åringarna har under dessa år berättat om någon händelse av detta slag. Indelningen efter familjetyp visar också två tydliga riskgrupper: de ensamstående männen, 16-54 år, utan barn har sammantaget drabbats av cirka 36 procent av dessa händelser, fastän denna grupp enbart omfattar 14 procent av befolkningen. Den andra gruppen är de ensamstående kvinnorna med barn. Dessa utgör två och en halv procent av befolkningen, men har drabbats av närmare 10 procent av det våld som krävde läkarbehandling. (Dessa uppgifter framgår av det tabellmaterial som finns att ta del av på SCB:s hemsida – se avsnitt 1.4 i detta kapitel.)

I samband med undersökningarna 2000-01 ställdes ytterligare en fråga om de konsekvenser en våldshändelse kan få för den drabbade personen: ”Blev Du sjukskriven eller oförmögen att utföra Dina vanliga sysslor på grund av det här?”, och vid ”ja”-svar: ”Hur många dagar?”. Dessa frågor har inte ställts om den beskrivna händelsen enbart innefattat hotelser. Resultaten sammanfattas i tabell 5. Av de totalt cirka 675 000 våldshändelserna med eller utan synliga märken eller kroppsskada ledde cirka sju pro-

cent, eller omkring 45 000 händelser, till minst en dags sjukskrivning eller oförmåga att utföra sina vanliga sysslor. (Det våld som enligt ovan krävde läkarbehandling, ledde i 27 procent av fallen till en tids sjukskrivning.) För fem procent, eller närmare 35 000 händelser, kvarstod detta tillstånd även efter sju dagar. Vid drygt två procent av våldshändelserna, 15 000 fall, var dessa så allvarliga att offret var sjukskriven eller arbetsoförmögen ännu efter en månad.

Tabell 5 visar också att för gruppen ensamstående kvinnor med barn, en grupp som vi haft anledning att kommentera vid ett flertal tillfällen ovan, har andelen som blivit sjukskrivna efter en våldshändelse varit förhållandevis hög. Ungefär 12 procent av fallen har lett till minst en dags sjukskrivning eller arbetsoförmåga. Detta kan hänga samman med bostäderna som våldsplats: 16 procent av de våldshändelser som inträffat här har lett till sjukskrivning, jämfört med 6 procent av "gatuvåldet" och knappt 3 procent av det våld som ägt rum i samband med tjänsteutövning.

På frågan om man kände gärningsmannen (se vidare avsnitt 4.4) uppgavs i 40 procent av de fall som ledde till sjukskrivning att gärningsmannen var en "nära bekant". Detta kan jämföras med cirka 25 procent "nära bekanta" när det gäller samtliga hot- eller våldshändelser. Att ha en nära relation till gärningsmannen är således vanligare vid det grövsta våldet. Slutligen, i hälften av fallen med sjukskrivning till följd använde eller hotade gärningsmannen med något vapen eller annat tillhygge. För samtliga hot- eller våldshändelser var denna andel 16–17 procent (se vidare avsnitt 4.5).

Tabell 5. Andel av våldshändelserna¹ som medförde att man blev sjukskriven eller oförmögen att utföra sina vanliga sysslor. Särredovisning efter vissa befolkningsgrupper resp. platsen för händelsen. Personer 16–84 år. 2000-01. Procent.

	Andel av våldshändelserna ¹ som medförde att man blev sjukskriven eller oförmögen att utföra sina vanliga sysslor					Antal våldshändelser (1000-tal)	Antal uppgivna våldshändelser vid intervjuerna
	0 dagar	1-6 dagar	7-30 dagar	31- dagar	Summa		
Samtliga våldshändelser	93,1	1,9	2,8	2,2	100	675	1 129
16–24 år	95,7	1,8	2,5	0,0	100	225	385
25–34 år	91,9	3,0	2,1	3,0	100	195	320
35–44 år	90,5	1,7	3,5	4,4	100	142	233
45–54 år	94,4	0,8	2,6	2,1	100	57	95
55–64 år	94,6	0,0	2,5	2,9	100	47	82
Män	93,8	1,4	3,0	1,9	100	387	625
Kvinnor	92,3	2,5	2,5	2,6	100	289	504
Ensamst utan barn, 16-54 år	92,1	2,6	3,6	1,7	100	315	519
därav: män	91,8	1,9	4,1	2,2	100	215	349
kvinnor	92,8	4,2	2,4	0,6	100	100	170
Ensamst med barn	89,9	4,4	5,0	0,7	100	75	124
därav: kvinnor	88,1	5,5	6,4	0,0	100	49	82
Sambo utan barn, 16-54 år	97,1	1,5	1,5	0,0	100	77	131
därav: män	97,2	1,4	1,4	0,0	100	45	74
kvinnor	96,9	1,5	1,5	0,0	100	31	57
Samboende med barn	95,1	0,0	0,0	4,9	100	157	269
därav: män	98,3	0,0	0,0	1,7	100	78	126
kvinnor	91,9	0,0	0,0	8,1	100	79	143
<i>Våldsplats</i>							
Bostad	84,2	4,0	7,1	4,8	100	99	160
Egen arbetsplats	97,2	0,2	0,0	2,6	100	289	501
Gatuvåld	93,6	2,6	3,3	0,5	100	260	420

1) Händelser som enbart inneburit hotelser om våld är ej medtagna här.

4.3 Poliskontakter

Huvudsyftet med denna undersökning är att kartlägga vilka grupper av personer som i olika grad faller offer för skilda former av våld eller förmögenhetsbrott. I inledningskapitlet antydes dock vissa ytterligare frågeställningar som skulle kunna diskuteras, om än mera restriktivt. En sådan gäller den dolda brottsligheten - dess storlek och orsakerna till att den förblir dold. Frågan om den dolda brottslighetens omfattning måste i denna undersökning omgärdas med frågetecken. För att här kunna göra säkra uttalanden hade det krävts ett betydligt mera omfattande frågebatteri. En jämförelse med den officiella kriminalstatistiken kommer att understryka detta. Däremot, frågan om orsakerna till att man ej kontaktar polisen efter en våldshändelse kommer att kunna ges en något tydligare redovisning.

Hur många våldsbrott kommer inte till polisens kännedom?

Varje gång en intervjuperson redogjorde för något våld eller hot om våld ställdes följdfrågan: "Tog Du någon kontakt med polisen?". I tabell 4.3 nedan visas hur många fall av de olika hot- och våldshändelserna som uppgetts ha kommit till polisens kännedom, och hur utvecklingen sett ut sedan 1978. Här visas också svaren på frågan varför man inte tog kontakt med polisen för ett visst våldsbrott. Det mera utförliga tabellmaterialet finns att tillgå på SCB:s hemsida på Internet (se avsnitt 1.4 i detta kapitel).

För bara ungefär en fjärdedel av alla hot- eller våldshändelser uppges att man tagit någon kontakt med polisen. Det innebär cirka 315 000 händelser av de totalt drygt 1,3 miljoner hot- eller våldshändelser vi uppskattat från datamaterialet. För cirka 1 020 000 händelser uppges alltså inga sådana kontakter ha tagits.

Den grövsta formen av våld, våld som krävde läkarvård, är helt naturligt den kategori som ger den högsta andelen poliskontakter, 58 procent.

Det kanske dock snarast kan tyckas förvånande att andelen poliskontakter för denna grova form av våld stannar vid 58 procent. Likaså förefaller det något märkligt att det inte tycks vara en större andel poliskontakter vid våldshändelser totalt (22 procent) än vid de fall som enbart utgjordes av hot (26 procent).

Män förefaller oftare ta kontakt med polisen än kvinnor. Detta på grund av högre anmälningsbenägenhet bland män i åldersintervallet 25–64 år – för ungefär en tredjedel av händelserna uppger man sig ha tagit någon kontakt med polisen, jämfört med mindre än en femtedel bland medelålders kvinnor. Tabellmaterialet visar också en högre kontaktbenägenhet bland naturaliserade invandrare och utländska medborgare än bland infödda svenskar.

När det gäller våld eller hot som äger rum i någon bostad är det vanligare med poliskontakter (36 procent) än för våld eller hot i samband med yrkesutövning resp. på gator och andra allmänna platser (cirka 20 procent). Om gärningsmannen var bekant till offret togs enbart poliskontakter i knappt 20 procent av fallen, jämfört med 28 procent då gärningsmannen var okänd. I de fall något vapen eller annat tillhygge använts är det relativt vanligt med poliskontakter (40 procent). Slutligen, om det inträffade hoten eller våldet ägt rum utomlands har polis kontaktats i bara drygt 10 procent av händelserna.

Trots den stora osäkerhet som måste ligga i dessa svar, och som vi ytterligare kommer att diskutera nedan, är det dock påfallande hur lika svaren är från de tidigare ULF-undersökningarna. 1978 uppgavs andelen poliskontaktade händelser uppgå till 20 procent, 1984-85 hade andelen ökat till 26 procent, för att 1992-93 hamna på 24 procentsnivån, dvs. samma som 2000-01.

Jämförelser med kriminalstatistiken

Nedan görs ett försök att ur den officiella statistiken över brott som kommit till polisens kännedom välja ut de brottskategorier som är någorlunda jämförbara med de våldsbrott som efterlysts i samband med intervjuerna. Som källa har använts den statistik över anmälda brott som Brottsförebyggande rådet (BRÅ) årligen publicerar och som bl.a. finns att ta del av på BRÅ:s hemsida (www.bra.se).

Majoriteten av de ULF-intervjuer vi redovisar här gjordes under 2000-01 (en viss uppföljning skedde under våren 2002). Den efterfrågade tidsperioden avsåg de 365 dagarna som föregick intervjudagen. Detta innebär att redovisningsåret normalt infaller någon gång mellan den 1 januari 1999 och 31 december 2001.

Från BRÅ-statistiken har därför, mer eller mindre lekmanmässigt, räknats fram medel-

värdet för de tre årsresultaten 1999, 2000 och 2001 genom att med avrundade tal addera antalet fall av misshandel (ej dödlig utgång), hemfridsbrott, olaga intrång, olaga hot, ofredanden, sexualbrott, rån, våld eller hot mot tjänsteman o.d. samt våldsamt motstånd och subtraherat de fall som riktats mot minderårig. Då fås ett årsmedelvärde av cirka 147 000 fall.

Ovan skattade vi ju antalet fall med poliskontakter till omkring 315 000. För att i någon mån kunna kontrollera skillnader mellan poliskontakter och polisanmälan ställdes följande fråga varje gång man berättat om någon poliskontakt: "Vet Du att polisanmälan har gjorts, har Du t.ex. fått kopia på anmälan från polisen?". Svartalternativen var: "ja, fått kopia", "ja, anmälan gjord, men ej fått kopia", "nej, ingen anmälan" samt "vet ej/ minns ej".

I närmare 60 procent av fallen (cirka 185 000 fall), för vilka man sagt sig ha haft poliskontakter, uppges också att man vet att polisanmälan gjorts och att man fått kopia av denna från polisen. I vart femte fall (knappt 65 000) sägs att polisanmälan gjorts, men att man (ännu) inte fått någon kopia från polisen. I resterande närmare 70 000 fall hävdas att polis visserligen kontaktats, men att någon formell anmälan inte gjorts.

Att ha fått en kopia på en polisanmälan är, till skillnad från när det gällde enbart poliskontakter, vanligare för våldshändelserna (70 procent av fallen med poliskontakt) än när det enbart gällt hot (50 procent). Den högsta andelen, närmare 80 procent, anges för det våld som ledde till någon form av läkarbehandling.

Om vi nu istället gör en jämförelse mellan de cirka 145 000 registrerade våldfallen enligt kriminalstatistiken och de 185 000 fall där kopia på polisanmälan mottagits enligt ULF-undersökningarna blir skillnaden inte anmärkningsvärd stor. Främsta förklaringen till de återstående skillnaderna kan helt enkelt vara att det naturligtvis är svårt att finna korrekta överensstämmelser mellan de olika brottsarterna enligt Brottsbalken och våldskategorierna enligt denna undersökning. Det som i kriminalstatistiken bokförs som olika former av förmögenhetsbrott kan t.ex. innehålla moment som offret upplever som våld eller hot och därför rapporterar i detta sammanhang.

Vi får också antagligen in ett antal s.k. "prestige"-svar. En intervjuperson kan uppleva ett tryck att svara på ett sätt som han antar förväntas av honom. "Den gode medborgaren" bör göra polisanmälan, det kan verka oansvarigt eller slarvigt att inte anmäla ett brott. Man kan ju också genom ett "ja"-svar söka undvika en eventuell följdfråga – "varför gjorde Ni inte det?" – en fråga som ju för övrigt mycket riktigt ingår i intervjun.

Tabell 6. Poliskontakter. Särredovisning efter typ av hot- eller våldshändelse. Personer 16–84 år. 2000-01. Procent.

	Våld med synliga märken el. kroppsskada	därav: våld som krävde läkarbehandling	Våld utan synliga märken el. kroppsskada	Något våld	Hot om våld	Samtliga hot eller våldshändelser
"Tog Du någon kontakt med polisen?"						
JA	27,6	58,0	13,9	21,5	26,0	23,7
NEJ	72,4	42,0	86,1	78,5	74,0	76,3
Andel "JA"-svar vid tidigare ULF-undersökningar: (Procent)						
1978	27	–	15	20	19	20
1984–85	28	41	26	27	25	26
1992-93	26	54	18	22	26	24
2000-01:						
Vid JA-svar: "Vet Du att polis-anmälan gjorts, har Du t.ex. fått kopia på anmälan från polisen?"						
Ja, fått kopia	74,6	78,1	56,0	69,5	48,9	58,6
Ja, anmälan gjord, men ej fått kopia	14,0	15,0	32,4	19,0	20,9	20,0
Nej, ingen anmälan	11,4	7,0	11,6	11,5	30,2	21,5
Antal händelser med polis-kontakt i befolkningen, (1000-tal)						
	103	52	42	145	171	316
Vid NEJ-svar: "Varför tog Du inte kontakt med polisen?"						
Meningslöst	16,5	30,4	18,6	17,5	31,0	24,0
Småsak, bagatell	20,0	8,4	19,5	19,7	13,8	17,0
Rädd för repressalier	3,2	2,2	2,4	2,9	8,9	5,7
Polisen var ändå på platsen	1,4	0,0	0,7	1,1	0,7	0,9
"Familjeskäl"	8,2	9,2	10,4	9,3	6,9	8,1
Gjordes upp i godo	7,7	5,9	3,4	5,6	3,4	4,5
Våld kan förekomma i arbetet	34,8	19,2	38,1	36,3	18,2	27,7
Någon annan tog kontakt	0,5	1,7	0,5	0,5	2,1	1,2
Annat skäl	7,7	23,0	6,4	7,1	15,0	10,9
Antal händelser utan polis-kontakt i befolkningen, (1000-tal)						
	271	37	259	530	488	1 018

Varför tar man inte kontakt med polisen efter en våldshändelse?

Varje gång en person sagt att man inte tagit någon kontakt med polisen efter en hot- eller våldshändelse ställdes frågan "Varför gjorde Du inte det?". Den intervjuade fick sedan välja vilket bland åtta olika alternativ som passade bäst.

Han/hon hade också möjlighet att ange "annat skäl", och blev då ombedd att redogöra för detta.

I tabell 6 redovisas svarsfördelningen 2000-01 för var och en av de olika brottstyperna. Nedan visas översiktligt hur svaren fördelade sig vid de fyra undersökningstillfällena då denna fråga ställts, 1978, 1984-85, 1992-93 och 2000-01 efter prioriteringsordning vid senaste tillfället.

Tabell 7. Varför tar man inte kontakt med polisen efter en våldshändelse? Personer 16–74 år. 1978, 1984-85, 1992-93 och 2000-01. Procent.

	1978	1984-85	1992-93	2000-01
– våld kan förekomma som en del i arbetet	18	17	20	28
– meningslöst, polisen kan ändå inget göra	18	23	27	24
– småsak, bagatell	32	30	25	17
– den intervjuade känner gärningsmannen, "familjeskäl"	6	5	7	8
– vågade inte, rädd för repressalier	5	6	4	6
– gjordes upp i godo	5	5	5	5
– någon annan tog kontakt med polisen (ej -78)	--	2	2	1
– polisen var ändå på platsen	1	1	1	1
– annat skäl	15	10	10	11
	100%	100%	100%	100%

Fördelningen 2000-01 grundar sig på 1 693 hot- eller våldshändelser som vid intervjuerna uppgavs ej ha blivit rapporterade till polisen. Detta motsvarar ungefär 1 020 000 händelser inom befolkningen under ett år. Som ovan påpekats är detta antagligen en underskattning, antalet icke polisanmälda våldshändelser är sannolikt större. Det finns dock knappast någon anledning att förmoda att detta skulle påverka den redovisade fördelningens utseende i stort.

Dessutom, som framgår av tablan ovan, finns det en påfallande överensstämmelse mellan fördelningarna från de fyra undersökningstillfällena. Detta gäller i stort även vid jämförelserna mellan olika befolkningsgrupper - de tendenser som beskrevs vid rapporteringen från tidigare års undersökningar kan i sina huvuddrag återupprepas här. I sammanhanget kan påpekas att vid undersökningarna 1978 och 1984-85 fick den intervjuade svara helt fritt, varefter intervjuaren kodade svaret i någon av de nio kategorierna. Det förändrade tillvägagångssättet med förkodade alternativ 1992-93 och 2000-01 har synbarligen inte påverkat fördelningens utseende i nämnvärd utsträckning. Dock, de skillnader som finns kan ju faktiskt vara en konsekvens av just detta; om detta vet vi icke.

Uppfattningen att våld eller hotelser kan förekomma som en del i arbetet, och därför inte polisanmäls, var 2000-01 den vanligaste orsaken till att inte ta kontakt med polisen, 28 procent av fallen. Detta skäl nämns i 70 procent av de fall som ägt rum i samband med tjänsteutövning. Hit hänförs också några enstaka procent av gatuvåld (med t.ex. poliser, väktare och anställda vid kollektivtrafiken som rapportörer), som (felaktigt) kategoriserats som "gatuvåld". Detta skäl uppges oftare av kvinnor (38 procent) än av män (18 procent), framför allt av medelålders, 45-64 år, och av samboende kvinnor i yrkesaktiv ålder

(cirka 50 procent av fallen) – dvs. grupper som ganska sällan drabbas av våld eller hot, men då så händer, detta relativt ofta sker i samband med tjänsteutövning.

För cirka var fjärde av de ej polisrapporterade händelserna uppgavs anledningen vara att man finner det meningslöst, att polisen ändå inte kan göra något. Denna orsak nämns speciellt ofta i samband med våld eller hotelser på gator och andra allmänna platser (40 procent av fallen). I samband med händelser som ägt rum utomlands anges detta alternativ också i cirka 40 procent av fallen. Det nämns också betydligt oftare när gärningsmannen är helt okänd (37 procent), som när denne finns inom den egna bekantskapskretsen (13 procent).

En annan vanlig orsak till att inte kontakta polisen uppges vara att händelsen inte bedömdes som så allvarlig, en bagatell, och endast förorsakade liten skada. Var sjätte av de icke rapporterade händelserna hamnade här vid undersökningarna 2000-01 – något fler vid tidigare tillfällen. Denna orsak nämns betydligt oftare av män än av kvinnor, 25 resp. 9 procent. Speciellt vanlig är den bland de yngsta männen, 16–24 år, – 45 procent av de icke rapporterade händelserna placeras här. Denna anledning nämns också betydligt oftare i samband med "gatuvåld" (41 procent) än vid bostadsvåld (20 procent) eller våld i samband med yrkesutövning (9 procent). Med andra ord: under en ettårsperiod 2000-01 redogjordes för cirka 470 000 hot- eller våldshändelser på olika allmänna platser. Vid närmare 90 000 uppgavs att man tagit kontakt med polisen, men av de övriga bedömdes cirka 160 000 som en "småsak eller bagatell". Det kan också förefalla något märkligt att man i ungefär 45 000 fall av våld som ledde till synliga märken eller kroppsskada, ansett detta som en "småsak eller bagatell".

Alternativen "den intervjuade känner gärningsmannen; familjeskäl" och "vågade inte, rädd för repressalier" ligger antagligen ganska nära varandra och är överrepresenterade i ungefär samma grupper. Det första alternativet, "familjeskäl", omnämns i 8 procent av fallen, vilket innebär drygt 80 000 sådana fall under ett år. Det senare, "rädd för repressalier", gäller sex procent (närmare 60 000 fall) av de händelser för vilka man inte haft några poliskontakter. Totalt således vid cirka 140 000 icke polisrapporterade hot- eller våldshändelser.

Dessa båda alternativ sammantagna har nämnts i 11–12 procent av de fall av våld med synliga märken eller kroppsskada som inte polisrapporterats. Vidare i 58 procent av fallen som ägt rum i någon bostad (omkring 105 000 hot- eller våldshändelser) och i 31 procent av fallen då gärningsmannen tillhörde den egna bekantskapskretsen (närmare 120 000 händelser). Dessa skäl anges betydligt oftare av kvinnor (21 procent) än av män (7 procent). Detta gäller då främst ensamstående kvinnor med barn (45 procent).

Det anses allmänt att man inte kan kartlägga våld inom bekantskapskretsen, vanligen kvinnomisshandel, med hjälp av denna typ av intervjuundersökningar. I samband med 2000-01 års intervjuer har kvinnor emellertid redogjort för vad som motsvarar cirka 105 000 hot- eller våldshändelser under ett år, som man ej berättat om för polisen av rädsla för repressalier eller av familjeskäl. Detta synliggör åtminstone en del av detta våld.

4.4 Relation till gärningsmannen

I samband med 2000-01 års undersökningar ställdes också en fråga om offrens relation till gärningsmännen, "Var gärningsmannen en bekant till Dig, kände Du denne enbart till namn eller utseende, eller var det en helt okänd person?". Frågan ställdes första gången vid 1992-93 års undersökningar.

Det visar sig här att av de cirka 1 335 000 fall av våld eller hot vi kunnat kartlägga var gärningsmannen en "nära bekant" i omkring 25 procent av fallen (ungefär 330 000 händelser). Detta är en ökning av andelen "nära bekanta" med cirka fem procentenheter sedan början av 90-talet.

I tabell 8 redovisas resultaten för ett antal olika befolkningsgrupper. Det mera fullständiga dataunderlaget finns utlagd på SCB:s hemsida (se avsnitt 1.4 i detta kapitel).

I konsekvens med vad som inledningsvis sades om möjligheterna att kartlägga olika slags våld eller hot, kan vi här anta att det är för de okända gärningsmännen, det anonyma våldet, vi får de tillförlitligaste skattningarna. Ju närmare gärningsmannen hamnar den innersta bekantskapskretsen, desto troligare är det att offret avstår att berätta därom. De 330 000 fallen med gärningsmän som var nära bekanta, utgör antagligen en minimiskattning. En del av de händelser, för vilka man ej vill besvara frågan (cirka två procent – framgår ej av tabellen ovan) kan antagligen också räknas hit.

Relationen "nära bekant" förekommer oftare vid våldshändelser (30 procent) än när det enbart var frågan om hot (20 procent). Men vid den grövsta formen av våld, den som förorsakat något läkarbesök, var gärningsmannen i hela 50 procent av fallen någon för offren helt okänd person.

Redovisningen efter brottsplats visar, inte oväntat, att offer och gärningsman ofta har en nära relation när det gäller bostadsvåld. I 60 procent av fallen var det här frågan om en nära bekant, jämfört med 18 procent beträffande våld på arbetsplatser och 8-9 procent när det gäller våld på gator och andra allmänna platser. I denna senare typ av händelser är det vanligen någon helt okänd (60 procent) eller någon som enbart är känd till namn eller utseende (25 procent) som svarar för angreppet.

Som vi tidigare sett drabbas kvinnor oftare av bostadsvåld och män oftare av gatuvåld. Det är därmed också så att kvinnor oftare är nära bekanta med gärningsmannen (40 procent) än vad fallet är för männen (11 procent). Framför allt gäller detta för de ensamstående kvinnorna med barn, där nästan två kvinnor av tre uppger att man varit nära bekant med den person som svarade för våldet eller hoten.

Tabell 8. Relation till gärningsmannen. Särredovisning efter kön och ålder, familjetyp, typ av våld och våldsplats. Personer 16–84 år. En ettårsperiod 2000-01. Procent.

	Nära be- kant	Till- fällig be- kant	Enbart känd till namn eller ut- seende	Helt okänd	Skattat an- tal händel- ser i be- folkningen (1000-tal)
SAMTLIGA HÄNDELSE (under en ettårsperiod 2000-01)	24,7	9,4	28,9	35,2	1 334
Jämförelse med en ettårsperiod 1992-93	19,7	7,4	22,5	48,0	1 040
KÖN OCH ÅLDER					
Samtliga män, 16–84 år	11,4	7,4	29,6	49,5	715
därav:					
16–24 år	12,2	8,2	31,2	46,8	215
25–44 år	12,5	4,0	24,9	55,5	328
45–64 år	7,8	14,3	38,0	39,2	156
Samtliga kvinnor, 16–84 år	40,4	11,8	28,0	18,5	613
därav:					
16–24 år	32,5	17,6	22,1	23,8	162
25–44 år	49,1	10,3	26,2	14,2	311
45–64 år	28,2	10,1	42,0	18,2	117
FAMILJETYP					
Män					
Ensamstående utan barn, 16-54 år	14,3	5,5	30,9	47,6	358
Ensamstående utan barn, 55-84 år	7,6	18,1	48,9	21,9	35
Ensamstående med barn	18,0	14,3	19,0	48,7	35
Samboende utan barn, 16-54 år	10,3	7,4	31,8	50,6	103
Samboende utan barn, 55-84 år	2,0	1,8	14,2	81,9	29
Samboende med barn	6,4	8,8	26,3	53,7	155
Kvinnor					
Ensamstående utan barn, 16-54 år	29,1	12,7	33,6	21,7	202
Ensamstående utan barn, 55-84 år	36,5	7,3	24,9	29,8	40
Ensamstående med barn	63,5	18,1	9,1	8,8	101
Samboende utan barn, 16-54 år	32,1	18,4	23,2	25,0	85
Samboende utan barn, 55-84 år	40,3	0,0	34,4	25,3	36
Samboende med barn	45,6	6,5	35,2	12,3	149
TYP AV VÅLD					
Våld med synliga märken el kroppsskada	30,5	11,3	24,6	33,6	374
därav: våld som krävde läkarbehandling	21,6	8,4	19,3	50,7	89
Våld utan synliga märken	30,2	10,1	28,0	31,7	301
Något våld	30,4	10,7	26,1	32,8	675
Hot om våld	19,9	8,5	32,7	38,9	659
VÅLDSPLATS					
Bostad	59,5	6,2	20,5	11,8	289
Egen arbetsplats	18,3	14,7	38,2	26,3	502
Gatuvåld	8,5	5,9	25,0	59,5	470

4.5 Förekomst av vapen eller andra tillhyggen

Ytterligare en fråga, knuten till de specifika hot- eller våldshändelserna, ställdes vid intervjuerna 2000-01, liksom tidigare i samband med 1992-93 års undersökning. Det gällde huruvida gärningsmannen använde eller hotade med något vapen eller annat tillhygge. "Ja"-svaren delades in i knivar, skjutvapen och "annat". Vid detta senare alternativ noterades i frågeformuläret vad det var för något.

I 16–17 procent, eller i cirka 220 000 av de rapporterade 1 335 000 hot- eller våldsbrotten, uppges något vapen eller annat tillhygge ha förekommit. I fem procent har det varit frågan om knivar, i en procent skjutvapen och i resterande 10–11 procent något annat tillhygge. Detta är en viss minskning sedan början av 90-talet då något vapen använts i cirka 20 procent av fallen. Denna minskning tycks utgöras av användandet av kniv resp. skjutvapen.

Tabell 9. Förekomst av vapen eller andra tillhyggen. Särredovisning efter kön och ålder, familjetyp, typ av våld och våldsplats. Personer 16–84 år. En ettårsperiod 2000-01. Procent.

	"Användes något vapen eller annat tillhygge?"				Nej	Skattat antal händelser i befolkningen (1000-tal)
	Ja	därav: kniv	skjut- vapen	något annat		
SAMTLIGA HÄNDELSER (under en ettårsperiod 2000-01)	16,5	5,1	1,0	10,4	83,5	1 334
Jämförelse m. en ettårsperiod 1992-93	20,3	7,5	2,1	10,7	78,2	1 040
KÖN OCH ÅLDER						
Samtliga män, 16–84 år	20,5	6,8	0,9	12,8	79,5	715
därav: 16–24 år	15,8	7,6	1,1	7,1	84,2	215
25-44 år	24,8	5,6	1,1	18,0	75,2	328
45-64 år	18,2	8,4	0,0	9,8	81,8	156
Samtliga kvinnor, 16–84 år	11,9	3,1	1,1	7,6	88,1	613
därav: 16–24 år	7,3	3,1	0,4	3,8	92,7	162
25-44 år	14,0	3,8	1,2	9,0	86,0	311
45-64 år	11,2	1,4	1,1	8,8	88,8	117
FAMILJETYP						
Män						
Ensamstående utan barn, 16-54 år	20,2	7,0	0,7	12,4	79,8	358
Ensamstående utan barn, 55-84 år	22,3	15,4	0,0	6,9	77,7	35
Ensamstående med barn	3,6	1,8	0,0	1,8	96,4	35
Samboende utan barn, 16-54 år	18,6	3,8	1,1	13,6	81,4	103
Samboende utan barn, 55-84 år	24,3	2,1	2,4	19,8	75,7	29
Samboende med barn	25,3	8,2	1,5	15,6	74,7	155
Kvinnor						
Ensamstående utan barn, 16-54 år	10,1	3,2	0,3	6,6	89,9	202
Ensamstående utan barn, 55-84 år	12,9	0,0	3,4	9,5	87,1	40
Ensamstående med barn	10,1	7,2	0,0	2,8	89,9	101
Samboende utan barn, 16-54 år	14,5	2,1	1,4	11,0	85,5	85
Samboende utan barn, 55-84 år	1,4	1,4	0,0	0,0	98,6	36
Samboende med barn	16,4	2,0	2,5	11,9	83,6	149
TYP AV VÅLD						
Våld med synliga märken el kroppsskada	18,5	5,3	0,8	12,3	81,5	374
därav: våld som krävde läkarbehandling	34,1	8,9	1,5	23,7	65,9	89
Våld utan synliga märken	15,3	2,8	0,2	12,2	84,7	301
Något våld	17,0	4,3	0,6	12,3	83,0	675
Hot om våld	15,9	6,0	1,4	8,4	84,1	659
VÅLDSPLATS						
Bostad	12,5	3,4	1,5	7,6	87,5	289
Egen arbetsplats	18,6	4,8	0,7	13,0	81,4	502
Gatuvåld	17,5	6,9	1,2	9,4	82,5	470

Vad döljer sig bakom "annat tillhygge"? Efter genombläddring av ett antal formulär i samband med 1992-93 års undersökning förefaller det som om flaskor förekommer relativt ofta. Här är de svar som fanns i de första kontrollerade formulären: tårgas * systempåse * grillgaller * stol, träbit o.d. * påk * sten * Doktor Mortons tårgas * trasig flaska * flaskor * träbitar, järnrör, det som finns till hands * slagträn, knogjärn * stolar * flaska * träpåk * avslagna flaskor och dylikt * dolt vapen * flaska i huvudet * flaska.

Vapen och tillhyggen förekommer i ungefär lika stor utsträckning vid hotelser som vid olika former av våld (16-17 procent). Vid den allvarligaste formen av våld, sådant som föranledde någon läkarkontakt, användes dock något tillhygge i vart tredje av fallen.

5. Tre riskgrupper och "medelsvensken"

5.1 Vilka drabbas ofta?

Utifrån det vi hittills har belyst kan vi precisera tre riskgrupper, eller kanske snarare tre typer av situationer där risken att utsättas för våld eller hot är betydligt högre än vad som gäller för den breda allmänheten. Detta grundas bl.a. på det faktum att när man studerar de personer som blivit utsatta för minst fyra hot- eller våldshändelser under ett år (ett "normalår" brukar dessa utgöra cirka en och en halv procent av befolkningen) kan man så gott som undantagslöst placera dessa i någon av följande kategorier:

a) *Yngre män, 16–35 år, som deltar i nöjeslivet:* Ungefär en fjärdedel av de personer som redogjort för minst fyra våldshändelser brukar hamna här. Det är nästan enbart frågan om män mellan 16 och 35 år. Ganska få anmäler vad som hänt till polisen. Svaren tyder på att de drabbade ofta är personer som ibland rör sig i ganska stökiga miljöer. Man tycker våldet eller hotelserna är bagatellartade eller ett ganska "naturligt" inslag i gatubilden. På frågan varför man inte tog någon kontakt med polisen var, förutom "småsak, bagatell", de vanligaste svaren "meningslöst, polisen kan ändå inget göra" resp. "gjordes upp i godo".

b) *Kvinnor, ofta ensamboende, som blir utsatta för våld i bostäder:* Denna riskgrupp har kommenterats på flera ställen i detta kapitel. Ungefär en fjärdedel av högriskoffren brukar hamna här. De flesta är fränskilda eller ensamstående. Detta

Ser man till våldsplatsen förefaller våld med vapen och tillhyggen ganska jämnt fördelade, möjligen är förekomsten av knivar något frekventare i samband med "gatuvåldet". När gärningsmannen är en nära bekant till offret används vapen och tillhyggen något mera sällan (11–12 procent) än när denne är helt okänd (23 procent). Bland de våldshändelser som ägt rum utomlands har vapen eller tillhyggen använts i ungefär vart tredje fall, för 12 procent har det här varit fråga om skjutvapen. Redovisningen för olika befolkningsgrupper visar att männen oftare tycks vara utsatta för våld med vapen eller tillhyggen än kvinnorna (i 20 resp. 12 procent av fallen).

är naturligt då dessa bör ha något lättare att berätta om händelser av denna typ än de som fortfarande är samboende.

c) *Vissa yrkesgrupper:* För närmare hälften brukar det vara frågan om återkommande våld i samband med yrkesutövning. En klar majoritet uppger att man inte brukar ta kontakt med polisen, och man ger då nästan alltid motiveringen att "våld kan förekomma som en del i arbetet".

5.2 Risken för "medelsvensken"

Om man således inte är alltför ung och inte så ofta brukar delta i vissa former av "nöjesliv", inte tillhör vissa speciella yrkesgrupper och inte blir slagen eller hotad av sin partner är risken för våld eller hot, åtminstone upprepat sådant, ganska liten. I samband med undersökningarna 1992-93 lät vi, som en slags sammanfattning av detta, grovt särskilja ålder, bostadsort, typ av våld/hot samt platsen för händelsen. Om man låter "medelsvensken" representera de drygt 3 miljoner personer som är över 35 år och som bor utanför de tre storstadsområdena finner man att sex promille under en ettårsperiod blivit utsatta för något våld på gator, torg eller andra allmänna platser. Ser man enbart till det grövre våldet, våld som ledde till synliga märken eller kroppsskada reduceras denna andel till tre promille. Utifrån dagens datamaterial finns det knappast anledning att betvivla att denna uppskattning approximativt fortfarande är giltig.

6. Oro för att bli utsatt för våld

Att känna oro inför möjligheten av att bli utsatt för någon form av våld eller hotelser kan vara en följd av flera faktorer. En orsak kan naturligtvis vara att man själv eller någon anhörig tidigare drabbats av någon våldshändelse, vilket framgent satt sina spår. En fråga (som inte närmare redovisas här, men som finns i tabellmaterialet; se avsnitt 1.4) visar att det är relativt vanligt att man blir vittne till våld eller misshandel. 12 procent av den vuxna befolkningen har under en ettårsperiod på grund av detta blivit upprörda eller känt sig illa till mods.

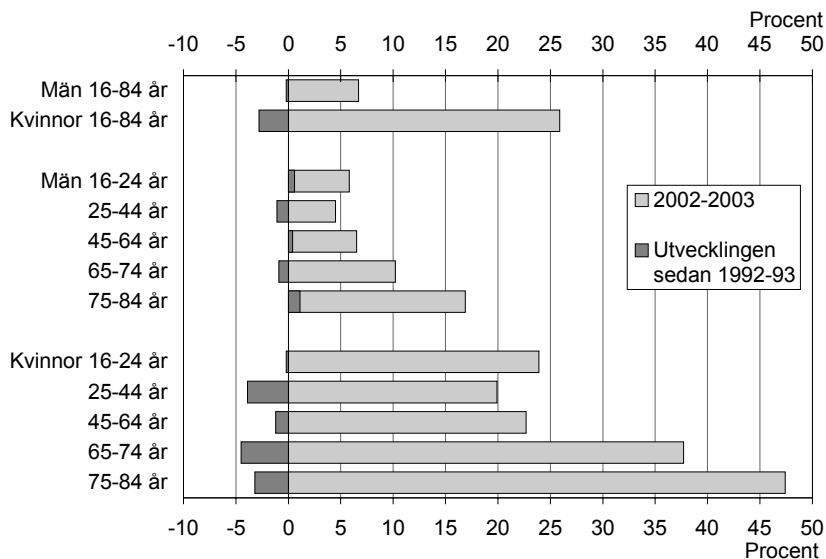
Den vanligaste orsaken är kanske dock mera allmänna hithörande stämningar som vid en viss tidpunkt kan råda i ett samhälle. När enskilda tragiska våldshändelser omfångsrikt, upprepat och dramatiskt skildras i massmedia leder detta helt naturligt till att många människor injagas fruktan.

Följande fråga ställdes: "Har det under de senaste månaderna hänt att Du avstått från att ge Dig ut på kvällen av oro för att bli överfallen, rånad eller på annat sätt ofredad?" med alternativen "ja, ofta", "ja, någon gång" eller "nej".

Vid 2002-03 års undersökning svarade drygt 16 procent av befolkningen mellan 16 och 84 år "ja" på frågan. Det motsvarar 1 140 000 personer. I diagram 10 visas läget 2002-03 och utvecklingen sedan 1992-93 för män och kvinnor i olika åldrar. Vi ser här de mycket stora skillnaderna mellan män och kvinnor och mellan äldre och yngre. Andelen oroade bland de äldsta kvinnorna, 75–84 år, – 47 procent – minskar successivt till fem procent bland de yngre männen. Men här ser vi ändå en viss positiv utveckling: bland de allra äldsta kvinnorna har det skett en minskning under 90-talet med fyra-fem procentenheter. Bland kvinnor under pensionsåldern är mellan 20 och 25 procent oroade.

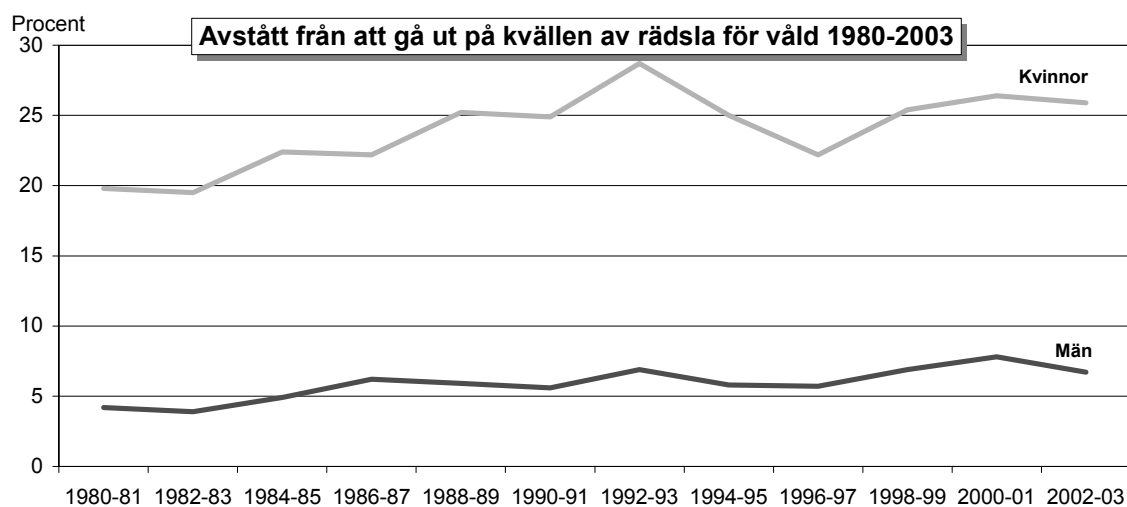
Sett i ett längre perspektiv, sedan 1980, har oron varierat från som lägst 10–11 procent vid början av 80-talet till som högst cirka 18 procent 1992-93. Den visuella bilden av detta ges, med uppdelning på män och kvinnor, i diagram 11. Vi ser att under denna längre period har det skett en ökning bland kvinnorna från cirka 20 procent vid 80-talets början till drygt 25 procent hittills under 2000-talet och en något mindre ökning bland männen från cirka fyra procent till upp emot sju-åtta procent under de senaste åren.

Diagram 10. Det har under det senaste året hänt att man avstått från att ge sig ut på kvällen av oro för att bli överfallen, rånad eller på annat sätt ofredad. Redovisning efter kön och ålder. Nuläge 2002-03 resp. utveckling sedan 1992-93. Procent.

Diagram 11. Det har under det senaste året hänt att man avstått från att ge sig ut på kvällen av oro för att bli överfallen, rånad eller på annat sätt ofredad. Utvecklingen 1980–2003. Män resp. kvinnor, 16–84 år. Procent.

Förutom ålder och kön har regionala skillnader ett markant inflytande på rädslan för att ge sig ut på kvällen: en andel på drygt 20 procent i de tre storstadsregionerna minskar till hälften i de norra delarna av landet. Kombinerar man kön, ålder och region tecknas ytterligheterna av männen i de norra delarna av Sverige (2-3 procent) och av de äldre kvinnorna, 75–84 år, i de tre storstadsregionerna (55 procent). Att över hälften av kvinnorna i denna grupp säger att man avstått från att ge sig ut på kvällen av rädsla för att bli utsatt för våld är en skrämmande hög siffra. Andra data från undersökningen 2000-01 visar också att drygt 60 procent av de äldsta kvinnorna aldrig går ut ensamma utanför det egna bostadsområdet efter mörkrets inbrott och att ytterligare 20 procent alltid undviker vissa platser (dessa data finns på Internet – se vidare avsnitt 1.4).

Då man jämför oron för våld med det våld som faktiskt redovisats i de tidigare avsnitten är skillnaderna högst påtagliga. De som oftast drabbas oroar sig minst och vice versa. Att så många gamla är oroade är dock ett ganska naturligt förhållningssätt med tanke på de ödesdigra konsekvenser ett angrepp på en äldre och bräcklig människa skulle kunna ge – även med medvetandet om att sådana överfall lyckligtvis är relativt sällsynta.

I tabell 10 redovisas avslutningsvis hur stor andel av dem som uppger att man känner oro för våld, som faktiskt blivit utsatt för något våld eller hot på gator eller andra allmänna platser. Enligt dessa data rör det sig om mindre än en procent av befolkningen, 16–84 år, som både känt oro och drabbats av något våld eller hot på gator och torg.

Tabell 10. En jämförelse mellan faktiskt våld eller hot på allmänna platser resp. oro för våld. 16–84 år. 2000-01. Procent

	Utsatts för något våld eller hot på allmänna platser under en ettårsperiod 2000-01.		
	Ja	Nej	Summa
Har under det senaste året avstått från att ge sig ut på kvällen av oro för att bli överfallen eller ofredad			
Ja	0,8	16,4	17,2
Nej	2,9	79,9	82,8
Summa	3,7	96,3	100 %

Kapitel 13

Oroande förhållanden

Av Lars Häll, SCB/BV/SV

Sammanfattning

I detta kapitel visar vi hur olika befolkningsgrupper reagerar på vissa risker i tillvaron, som t.ex. hushållsekonomin, arbetslöshet, hälsan, barnens problem, miljön etc. I tablån här intill ges en överblick av de risker som redovisas. Vi visar resultat för hela befolkningen från tre punktvisa undersökningar (ULF) under 1984, 1993 och 2003, och därmed vid olika konjunkturlägen. Frågebatteriet inleddes med följande ingress: *”Vissa förhållanden eller situationer kan ju ibland upplevas som oroande eller skrämmande. Har Du själv under den senaste tiden känt dig orolig för något av följande...”* (se tablå 1).

Nedan sammanfattas i punktform några huvudresultat från undersökningarna.

- Oron för sin eller familjens ekonomi, liksom för risken att bli arbetslös, följer av naturliga skäl konjunktursvängningarna. År 2003 var 28 procent av befolkningen, 16-84 år, oroade för sin ekonomi, vilket motsvarar närmare två miljoner. Detta är en markant och successiv minskning sedan ”toppnoteringen” år 1993 då närmare 40 procent kände denna oro. Kvinnor är oftare oroade än män, yngre oftare än äldre och ensamboende oftare än samboende. Allra värst tycks situationen vara för de ensamstående småbarnsmödrarna (80 procent) och invandrare.

Tablå 1: Sammanställning av några oroande förhållanden. Befolkningen 16-84 år. År 1984 (7 211 intervjuer), år 1993 (6 110) samt 2003 (5 947 intervjuer). Procent.

År	1984	1993	2003
Oro för...			
..familjens ekonomi	29	38	28
..arbetslöshet (förvärvsarb)	17	40	16
..inbrott i bostaden	22	27	23
..sin egen hälsa	32	31	34
..att själv eller anhörig drabbas av aids eller HIV	-	15	6
..att barnen (3-17 år) blir utsatta för mobbning	34	46	63 ¹
..att barnen (10-20 år) ska hamna i missbrukargäng	43	44	42 ¹
..miljön kring hemorten	42	47	30 ¹
..miljön i världen	85	88	77 ¹
..Sveriges energiförsörjning	32	32	31 ¹
..den internationella situationen, t.ex. risken för krig	75	66	44

1. Uppgifter från 2001 (5 805 intervjuer)

- En dryg tredjedel av befolkningen är oroade för sin egen hälsa, med betydligt högre andelar bland kvinnor än bland män. Här har det varit ganska små variationer över tiden. Att vara orolig för hälsan är vanligare bland de som är födda utomlands än infödda svenskar. Bland de socioekonomiska grupperna ökar

andelen oroade från 30 procent bland högre tjänstemän till 40 procent bland icke facklärd arbetare.

- Oron för att "man själv eller någon nära anhörig skall drabbas av aids eller HIV-smitta" har minskat kraftigt under 90-talet. Det är frågan om mer än en halvering, från 15 procent vid slutet av 80-talet till 6 procent år 2003. Kvinnor är oftare oroliga än män, men denna skillnad har också minskat kraftigt under 90-talet.
- 60 procent av föräldrar är oroliga för att barnen skall bli utsatta för mobbing eller miss-handel (en kraftig ökning de senaste 20 åren), och andelen föräldrar som är oroliga att barnen skall hamna i missbrukargång ligger stabilt kring eller strax över 40 procent. Mödrar oroar sig i större utsträckning än fäder, liksom att föräldrar med utländsk bakgrund oftare är oroade än infödda svenskar.
- För frågor om oro för miljöförstöring, dels kring hemorten, dels i världen i stort, kan några generella iakttagelser göras: oron är betydligt större för den globala miljöförstörelsen än för de eventuella problemen kring hemorten; oron har minskat under 90-talet – främst beträffande den lokala miljöförstörelsen. Vidare är kvinnorna mera oroliga för båda företeelserna vid samtliga mättillfällen.

1 Inledning

I detta kapitel kommer vi översiktligt att redovisa några förhållanden som kan påverka människornas trygghet. Det handlar om situationer eller förhållanden som ibland kan upplevas som hotfulla eller skrämmande: oro för den framtida ekonomin, för att bli arbetslös, för sviktande hälsa, för barnens situation eller för läget i världen.

Man kan naturligtvis hysa invändningar mot denna typ av frågor. Det är ju fullt möjligt att den som blir intervjuad, genom sådana här frågor börjar fundera på sådant som han/hon inte tidigare tagit ställning till. Svaret kan därför lätt bli konstruerat, oron så att säga skapad i intervjuögonblicket. Det kan då också hända att den intervjuade styr svaren mot vad han/hon tror är socialt acceptabelt, vad som förväntas – "det är klart att en god mor bör vara orolig för vad som kan hända barnen". Det är alltså ganska svårt att uttala sig om huruvida det är väl förankrade eller delvis konstruerade opinioner som kommer till uttryck. Dock, oberoende av vad som styr svaren, är det intressant att jämföra dessa mellan olika grupper av tillfrågade och mellan olika delområden.

Flera av dessa frågor har ställts vid upprepade tillfällen sedan 1978, varför vi också har möjlig-

het att göra jämförelser över tiden – i vissa fall fram till och med 2003. Detta kapitel är en aktualiserad version av ett avsnitt i rapporten "Offer för våld och egendomsbrott 1978-2002", rapport nr. 104 i SCB-serien Levnadsförhållanden som publicerades i mars 2004. För en mera fullständig tabellredovisning hänvisas till den bilaga som finns på SCB:s hemsida på Internet (www.scb.se) under Levnadsförhållanden ; Undersökningarna av Levnadsförhållanden (ULF) ; Aktuella publikationer ; "Tabeller och bilagor till Offer för våld och egendomsbrott 1978-2002".

2 Oro för ekonomi och arbetslöshet

Ekonomi

Oron för sin eller familjens ekonomi under "det kommande året" (efter intervju tillfället) följer av naturliga skäl de ekonomiska konjunkturernas upp- och nedgångar. År 2003 var 28 procent av befolkningen, 16-84 år, oroade för sin ekonomi, vilket motsvarar närmare två miljoner personer. Detta är en markant och successiv minskning sedan "toppnoteringen" år 1993 då närmare 40 procent kände denna oro. Denna avtagande oro kan följas i diagram 1, med en uppdelning på män och kvinnor. Före 1993 var årsvärdena för de år vi kan redovisa lägre än de är idag. Runt 1980-talet låg andelarna på 20-25 procent, 1984-85 skedde en ökning till närmare 30 procent, för att sedan vid slutet av 80-talet åter minska till nivåer kring 20 procent. Då vi saknar mätvärden för åren 1982-83 och 1986-87 vet vi inte när 80-talets topp inträffade. I diagrammet visas också tydligt att kvinnor genomgående, år från år, är oroade för ekonomin i större utsträckning än män. (Observera att när det gäller utvecklingen från slutet av 70-talet, är vi hänvisade till åldersgruppen 16-74 år, varför andelarna skiljer sig något från det övriga tabell- och diagrammaterialet.)

I tabell 1 visas fördelningen för de olika köns- och åldersgrupperna och i diagram 2 för ytterligare ett antal befolkningsgrupper. I denna senare typ av diagram görs jämförelser över tiden med förhållandena i början av 90-talet. Denna jämförelse blir ju ganska dramatisk, då år 1993 visar toppnoteringen för hela perioden 1978-2002. Vi ser här att oron för ekonomin har minskat med drygt tio procentenheter under perioden 1993 till 2001.

Den högsta andelen oroade finns bland ungdomar och bland yngre medelålders personer. I gruppen 25-34 år är andelen cirka 40 procent. Det är i denna grupp som flertalet nyligen har lämnat föräldrahemmet och påbörjat sin egna

karriär inom arbetslivet, ensamma eller tillsammans med en relativt nybildad familj. Andelen sjunker sedan markant ned till 10-15 procent bland ålderspensionärerna. I samtliga åldersgrupper är andelen oroade betydligt högre bland kvinnorna. Utvecklingen under 90-talet pekar dock mot en viss utjämning mellan åldersgrupperna. Bland 25-44-åringarna har andelen minskat med 16-17 procentenheter, medan den i stort sett varit oförändrad bland ålderspensionärerna. Detta kommer till ett allt tydligare uttryck när man ser till dem som ofta är oroliga för sin ekonomiska framtid. Bland yngre medelålders personer har andelen minskat med en tredjedel, från 18 till 12 procent, medan den bland de äldre är oförändrad med en tendens till ökning, från tre till fem procent bland 65-74-åringarna.

Indelningen efter familjeförhållanden överensstämmer ganska väl med vad man vet eller kan anta om den faktiska situationen för olika familjer. Samboende är mindre oroade än ensamstående. Detta gäller i högsta grad de äldre där eventuella barn redan har flyttat hemifrån. De tunga anskaffningskostnaderna för hem och hushåll ligger bakom och man kan genom att bo samman dra nytta av de gemensamma tillhörigheterna. Bland samboende utan hemmavarande barn i åldern 45-64 år är andelen oroade 14 procent, en minskning med elva procentenheter sedan början av 90-talet. Bland samboende yngre pensionärer är andelen oroade tio procent och bland de äldre endast fem procent. Bland de ensamstående i motsvarande åldrar är denna oro två till tre gånger så stor.

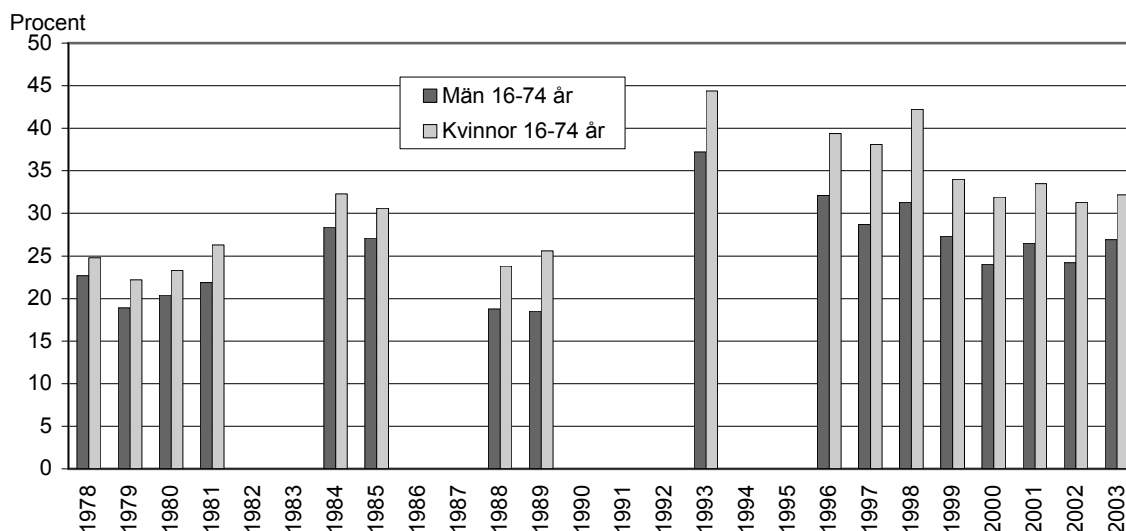
Bland barnfamiljerna är oron betydligt större. Bland de samboende småbarnsföräldrarna är 40

procent oroade. Allra värst tycks emellertid situationen vara för de ensamstående småbarnsmöderna – närmare 80 procent av dessa känner oro för den framtida ekonomin. Den familjekategori som efter de ensamstående föräldrarna anger den högsta orosnivån är de ensamstående ungdomarna mellan 16 och 24 år – 45 procent känner oro för hur man skall klara sin ekonomi. Dock kan noteras kraftiga minskningar av oron sedan början av 90-talet för samtliga grupper utom de ensamstående småbarnsföräldrarna och bland ålderspensionärerna.

Ytterligare ett par noteringar från diagram 2:

- Oron för den framtida ekonomin är tämligen väl fördelade mellan de olika regionerna i Sverige – med något lägre andelar bland de mindre tätbefolkade områdena.
- Andelen oroade minskar från 32 procent bland ej facklärd arbetare till 18 procent bland högre tjänstemän. Bland ensamföretagarna är drygt 30 procent oroade, medan andelen bland jordbrukare och företagare är lägre, 20 resp. 16 procent. Den högsta andelen oroade bland de socioekonomiska grupperna finns bland hemarbetande (48 procent) och bland förtidspensionärer och långvarigt arbetslösa (40 procent).
- Bland de invandrare som är födda utanför Europa är 60 procent oroade för sin framtida ekonomi. Även bland övriga invandrargrupper och bland andra generationens invandrare är andelen högre än för infödda, vars båda föräldrar är födda i Sverige.

Diagram 1. Oro för familjens ekonomi. Utvecklingen 1978–2003 (vissa år) för män och kvinnor, 16–74 år. Procent.

Diagram 2. Oro för familjens ekonomi. Andelar inom olika befolkningsgrupper. Nuläge 2000-01 resp. utveckling sedan 1992-93. Procent.

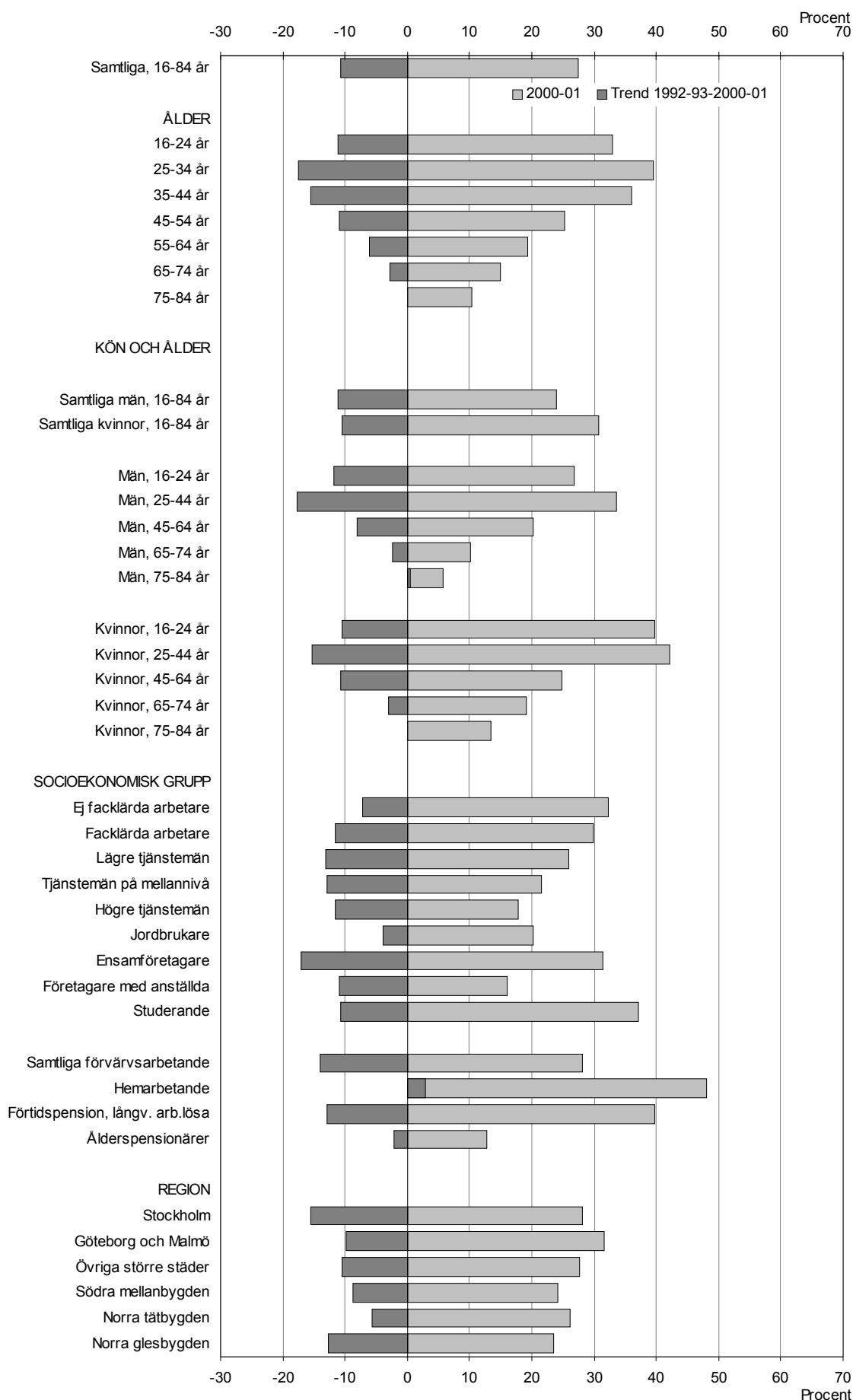
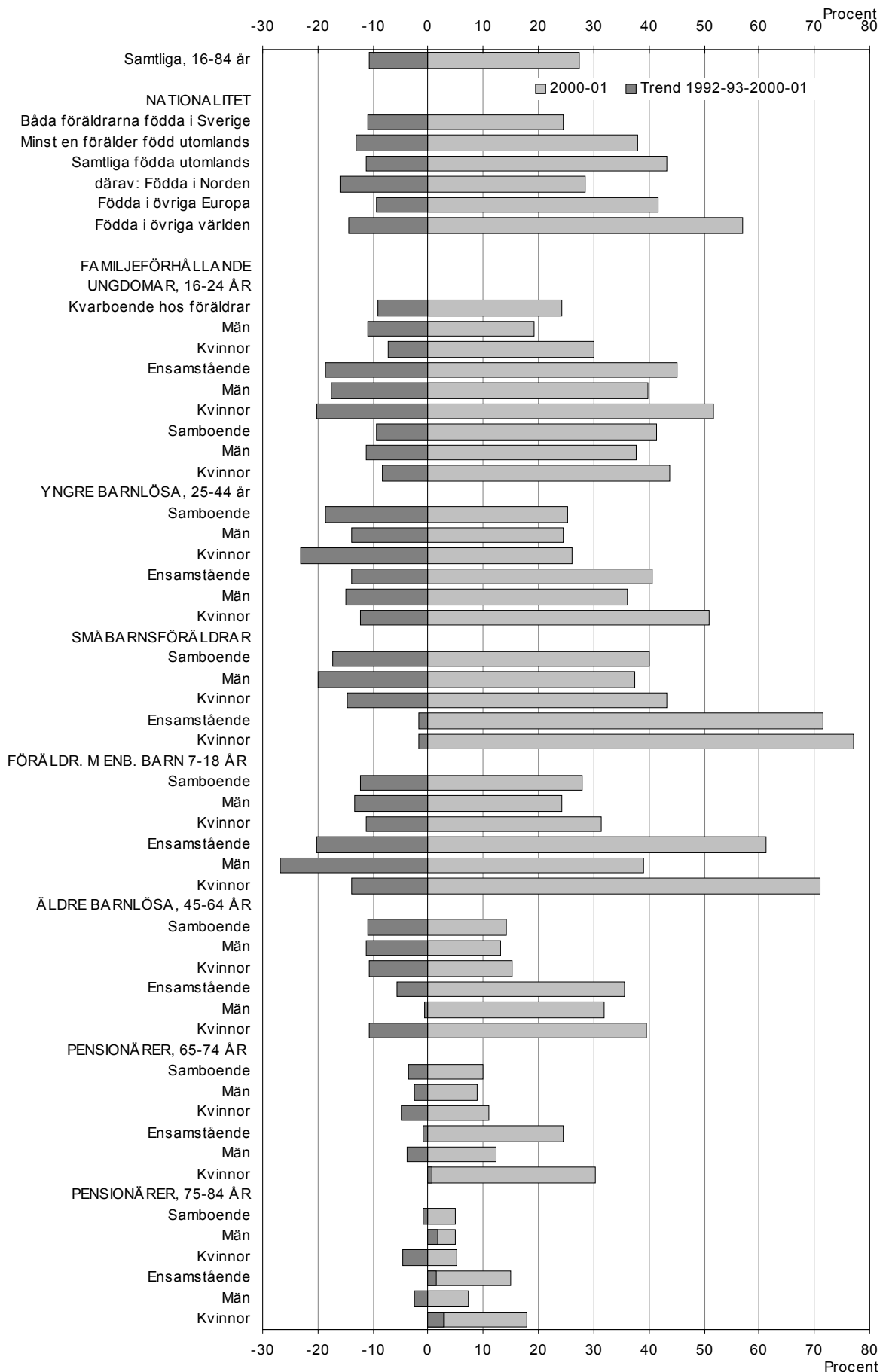

Diagram 2 (forts.) Oro för familjens ekonomi. Andelar inom olika befolkningsgrupper. Nuläge 2000-01 resp. utveckling sedan 1992-93. Procent.

Tabell 1. Oro för ekonomi och arbetslöshet. Redovisning efter kön och ålder. Nuläge år 2000–01 i procent samt utvecklingen sedan 1993 i procentenheter, där plustecken anger ökning och * att förändringen är signifikant.

	Har under den senaste tiden känt sig orolig för...			
	...familjens framtida ekonomi	därav: ofta	...att bli arbets- lös ¹	därav: ofta
Samtliga, 16-84 år	27.4-10.8*	8.2 - 2.9*	13.9-23.7*	3.0 - 6.2*
ÅLDER				
16-24 år	33.0-11.2*	8.2 - 5.7*	21.6-22.1*	4.6 - 9.1*
25-34 år	39.5-17.4*	12.3 - 6.0*	16.1-26.6*	4.1 - 5.9*
35-44 år	36.0-15.5*	11.5 - 3.4*	13.6-26.3*	2.7 - 7.7*
45-54 år	25.3-10.9*	7.6 - 3.0*	13.3-23.7*	2.4 - 4.1*
55-64 år	19.3 - 6.0*	5.6 - 0.3	9.6-15.4*	2.2 - 5.8*
65-74 år	15.0 - 2.8	4.9+ 2.0	..	..
75-84 år	10.3+ 0.1	2.5+ 0.4	..	..
KÖN OCH ÅLDER				
Män, 16-24 år	26.7-11.9*	5.5 - 4.2*	16.6-20.1*	2.1 - 5.9*
25-44 år	33.6-17.7*	9.5 - 5.1*	13.2-23.8*	2.6 - 5.8*
45-64 år	20.2 - 8.1*	5.9 - 2.1*	13.6-17.2*	2.3 - 4.1*
65-74 år	10.1 - 2.4	3.2+ 1.5	..	..
75-84 år	5.7+ 0.4	1.2 - 0.6	..	..
Samtliga män, 16-84 år	23.9-11.1*	6.6 - 3.0*	13.5-20.5*	2.4 - 5.0*
Kvinnor, 16-24 år	39.7-10.5*	11.0 - 7.3*	27.7-23.9*	7.5-12.5*
25-44 år	42.1-15.2*	14.4 - 4.3*	16.5-29.3*	4.2 - 8.0*
45-64 år	24.8-10.6*	7.5 - 2.0	9.8-25.4*	2.3 - 5.3*
65-74 år	19.2 - 3.0	6.4+ 2.4	..	..
75-84 år	13.5+ 0.1	3.4+ 1.0	..	..
Samtliga kvinnor, 16-84 år	30.8-10.4*	9.8 - 2.7*	14.4-27.3*	3.6 - 7.4*

1. Enbart förvärvsarbetande.

Arbetslöshet

Utvecklingen när det gäller oro för arbetslöshet följer i stora drag den som gällde oron för hushållets ekonomi. Även skillnaderna mellan de olika redovisningsgrupperna uppvisar snarlika mönster. Detta är ju också ganska naturligt då båda indikatorerna någorlunda följer de ekonomiska konjunkturerna från en tid till en annan. Denna fråga har endast ställts till dem som hade ett förvärsarbete vid intervjutillfället. Av dessa svarade år 2003 16 procent av de förvärsarbetande, ungefär lika stora andelar bland män och kvinnor, att man kände oro för att bli arbetslös – 3 procent, omkring 125 000 personer, uppgav att man ofta kände denna oro. Till dessa antal tillkommer således de som faktiskt var arbetslösa under motsvarande tid.

Under de fyra första åren av 2000-talet har andelen oroade i stort sett varit identiska. Oron var 2003 mest utbredd bland de yngsta (16-24-åringarna) med 23 procent och minskar sedan successivt med stigande ålder till 11 procent bland 55-64-åringarna.

För de övriga resultat som sammanfattas här nedan, finns grundtabellerna enbart utlagda på SCB:s hemsida www.scb.se (se inledningen till detta kapitel). Vid sidan av ungdomar är oron för att bli utan jobb relativt hög bland ensamstående föräldrar, cirka 20 procent. Liksom när det gäller ekonomin är numera skillnaderna mellan olika regioner ganska små.

Utomlands födda invandrare är betydligt mera oroade än infödda svenskar. Detta gäller framför allt de som är födda i länder utanför Europa, bland vilka andelen är hela 34 procent. Redovisningen efter socioekonomisk grupp visar successivt sjunkande andelar från 20 procent bland icke facklärdare arbetare till 9 procent bland högre tjänstemän. Bland företagen är också bilden splittrad, 17 procent av ensamföretagarna är oroliga, jämfört med 8 procent av företagare

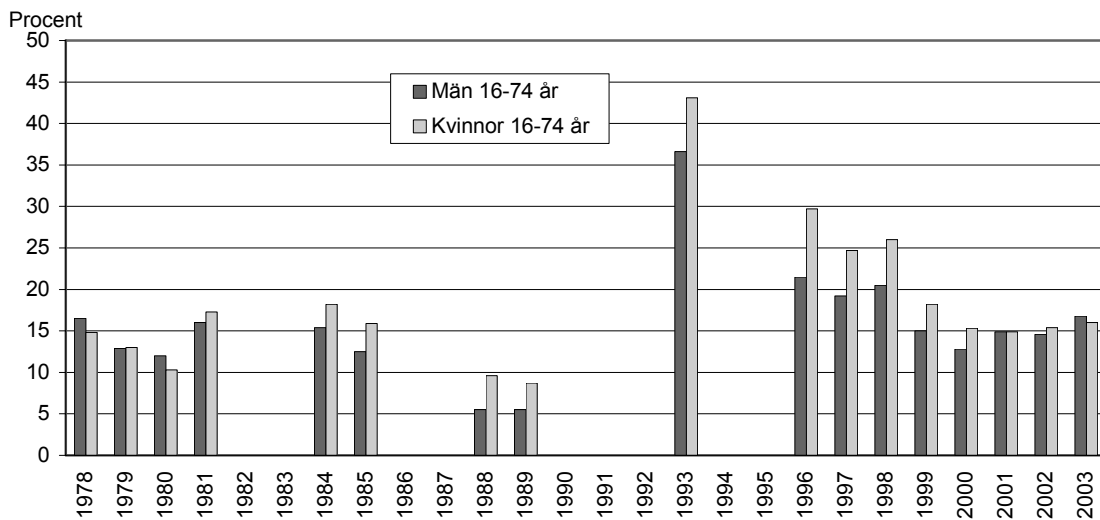
med anställda och endast 2 procent bland jordbrukarna.

Slutligen åter något om utvecklingen sedan 1978. Över huvud taget ligger det nära till hands att söka dra paralleller med den faktiska ekonomiska utvecklingen och arbetsmarknadssituationen under de år vi kartlagt. I slutet av 70-talet låg arbetslöshetsstalet på cirka två procent (arbetslösa i procent av arbetskraften), ökade sedan i början av 80-talet till 3,5 procent år 1983 för att åter successivt minska till under två procent i slutet av 80-talet. Här efter den dramatiska ökningen i början av 90-talet med ett genomsnitt av 8,2 procent under år 1993. Arbetslösheten låg kvar på cirka åtta procent fram till 1998 då den gick ner till 6,5 procent och med en fortsatt nedgång till 4 procent år 2002.

I diagram 3 kan vi följa svarsmönstren från några av dessa år: Under 1978–81 liksom 1984–85 låg andelen oroade kring 15 procent (1979–80 något lägre), för att sedan minska kraftigt till sju procentsnivån under de goda sysselsättningsåren 1988–89. Vad som sedan hände speglas dramatiskt av kurvans närmast sexdubbling av orosnivån – från 7 procent 1989 till 40 procent 1993. Därefter har kurvan åter minskat under 90-talets senare del och fram över 2000-årsskiftet, i takt med de något gynnsammare utsikterna på arbetsmarknaden.

Av detta diagram framgår också att skillnaderna mellan könen var små i början av perioden. Resultaten från 1984–85 visar en ganska tydlig omsvängning till kvinnornas nackdel, som sedan har fortsatt fram till år 2000. De senaste åren är åter skillnaderna mellan könen små. Könsskillnaderna under 90-talet kan dels hänga samman med kvinnornas ökade uttag på arbetsmarknaden, dels att dessa i tider av lågkonjunktur befinner sig inom mera utsatta näringssektorer.

Diagram 3. Oro för arbetslöshet bland förvärvsarbetande män och kvinnor, 16-74 år. Utvecklingen 1978–2002 (vissa år). Procent.

3 Oro för ohälsa

En vanlig källa till oro är tankar på det oförutsedda - händelser som plötsligt och oväntat kan drabba en själv eller de anhöriga och som man har små eller begränsade möjligheter att påverka eller skydda sig emot.

Det egna hälsotillståndet

Den viktigaste förklaringen till hälsovariationer i befolkningen är givetvis det biologiska åldrandet, men hur tidigt ohälsan gör sig gällande, är en följd av vår livsföring i vid bemärkelse – av påfrestningar i arbetslivet och av vår allmänna livsstil. Detsamma gäller naturligtvis oron för sin hälsa: den ökar med stigande ålder och påverkas också starkt av redan inträffade hälsobristar.

SCB har nyligen (juni 2004) publicerat en rapport om hälsorelaterade levnadsvanor som kan vara intressant i detta sammanhang: ”Bruk och missbruk, vanor och ovanor”, rapport nr. 105 i serien Levnadsförhållanden. Denna kan hämtas från SCB:s hemsida www.scb.se under Levnadsförhållanden.

Under de år vi mätt oron för det egna hälsotillståndet under perioden 1978–2003 har andelen oroade varierat ganska osystematiskt mellan 24 och 35 procent, med en tendens till något högre medelvärden mot slutet av perioden. Under de fyra första åren av 2000-talet har vi emellertid fått nästan identiska resultat – en dryg tredjedel av befolkningen är oroliga. Vad som är gemensamt för samtliga mättillfällen är också att oron är betydligt högre bland kvinnor än bland män. I tabell 2 och diagram 5 nedan visas årsgenomsnittet från 2000-01, men en preliminär

genomgång av resultaten från 2003 ger i stort sett samma värden.

Under en ettårsperiod 2000–01 angav 39 procent bland samtliga kvinnor, 16-84 år, att man kände oro för sin hälsa, jämfört med 30 procent bland männen (se tabell 2). 8-9 procent av kvinnorna och 5 procent av männen uppger att man ofta känner denna oro. Redan bland de yngsta kvinnorna, 16-24 år, är skillnaden påtaglig och ligger drygt tolv procentenheter över männens nivå (28 resp. 16 procent). Denna skillnad fortsätter så i stort sett oförändrad, men på högre nivåer, upp genom åren. Ett undantag utgör de allra äldsta, 75-84-åringarna, då männen ”hunnit i fatt” och båda könen ligger på cirka 40 procent.

I tabell 2 liksom i diagram 6 görs jämförelser med förhållandena vid början av 90-talet (år 1993). Oron för den egna hälsan har sedan dess ökat med cirka tre procentenheter, mer bland kvinnor än bland män. Här kan vi se att den utjämning bland de allra äldsta som vi konstaterade ovan har ägt rum under 90-talet, genom att männen har ökat sin andel, medan kvinnornas har minskat. 1993 var 38 procent av de äldsta männen oroade, jämfört med 45 procent bland kvinnorna.

Även när det gäller faktiska hälsobristar – de som berättar om någon långvarig sjukdom, besvär efter olycksfall, något handikapp eller annan svaghet – är andelarna högre bland kvinnor. Under en ettårsperiod 1998–2000 rapporterade 50 procent av kvinnorna mot 44 procent bland männen någon sådan långvarig sjukdom. Det är svårt att avgöra om dessa skillnader är reella eller speglar hur medvetna vi är om våra hälsobristar, eller vår benägenhet att rapportera om dessa. I vart fall är könsskillnaderna något större

när det gäller oro för hälsan än beträffande det rapporterade hälsotillståndet.

Utifrån diagram 6 kan bl.a. också konstateras att:

- Oron för hälsan är högre bland utländska medborgare bosatta i Sverige och bland den s.k. andra generationens invandrare än bland de vars båda föräldrar är födda i Sverige. Dessa skillnaderna hade blivit än större om vi hade tagit hänsyn till åldersskillnaderna – invandrargrupperna har i genomsnitt en lägre medelålder.
- Oron är högre bland icke facklärd arbetare (40 procent) och jordbrukare (43 procent) än bland framför allt högre tjänstemän (30 procent). Den högsta andelen bland de socioekonomiska grupperna, 54 procent, förekommer inte oväntat bland förtidspensionärer och långvarigt arbetslösa.
- Skillnaderna mellan olika regioner i landet är relativt små. Under 90-talet har det dock förekommit en större ökning i de tre storstadskommunerna än i övriga landet.

Aids eller hiv-smitta

Oron för att ”man själv eller någon nära anhörig skall drabbas av aids eller HIV-smitta” har minskat dramatiskt under 90-talet. Det är här frågan om en halvering, från 15 procent oroade

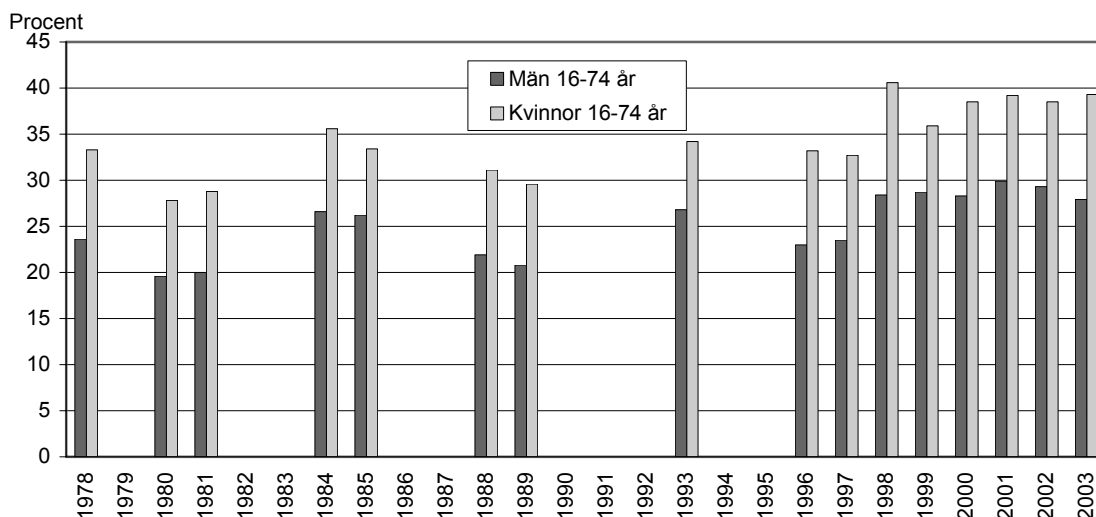
1993 (snarlika värden uppmättes vid slutet av 80-talet) till sex procent 2003. De som ”ofta” känner denna oro inskränker sig till en procent, även detta i stort sett en halvering under 90-talet (tabell 2).

Genomgående, vid samtliga mättillfällen, har kvinnor betydligt högre andelar än män. Denna differens har dock minskat något under de senaste åren. Bland de yngsta kvinnorna, 16-24 år, är numera cirka 13 procent oroade, jämfört med sju procent bland de unga männen (diagram 7). Andelarna minskar sedan något med stigande ålder.

Även bland grupper med olika familjeförhållanden har det skett kraftiga nivelleringar. Bland t.ex. ensamstående mödrar låg andelen oroade vid början av 90-talet på närmare 35 procent. Tio år senare är andelen bland småbarnsmödrar sex procent och bland mödrar till äldre barn cirka 10 procent. I diagram 7 ser vi kraftiga minskningar i stort sett grupp för grupp.

De som vid 2000-talets början visar de högsta andelarna oroade för HIV eller aids är de utomordiska invandrarna, med värden kring 15-20 procent – allra högst bland utomeuropeiskt födda kvinnor.

Diagram 4. Oro för sin egen hälsa. Utvecklingen 1978–2003 (vissa år) för män och kvinnor, 16–74 år. Procent.

Tabell 2. Oro för sin egen hälsa resp. oro för att själv eller någon nära anhörig skall drabbas av aids eller HIV-smitta. Redovisning efter kön och ålder. Nuläge år 2000–01 i procent samt utvecklingen sedan 1993 i procentenheter, där plustecken anger ökning och * att förändringen är signifikant.

	Har under den senaste tiden känt sig orolig för...			
	..sin egen hälsa	därav: ofta	..aids eller hiv-smitta ¹	därav: ofta
Samtliga, 16-84 år	34.4 + 3.1*	6.8 + 1.4*	7.4 - 7.6*	1.0 - 0.7*
ÅLDER				
16-24 år	22.1 + 5.0*	3.0 + 0.4	10.1 - 7.9*	1.7 - 0.6
25-34 år	31.2 + 6.2*	5.1 + 1.7*	7.3 - 7.0*	1.2 - 0.3
35-44 år	33.2 + 0.7	6.7 + 2.7*	6.7 -10.2*	1.3 - 1.7*
45-54 år	37.8 + 3.7*	7.4 - 0.1	8.6 - 9.0*	1.3 - 0.5
55-64 år	39.9 + 2.2	9.0 + 3.0*	7.2 - 6.7*	0.5 - 0.6*
65-74 år	38.6 + 0.5	8.5 + 0.9	5.5 - 5.6*	0.6 - 0.1
75-84 år	40.3 - 1.6	9.7 + 0.0	5.0 - 3.1*	0.2 - 0.7*
KÖN OCH ÅLDER				
Män, 16-24 år	16.2 + 2.1	1.5 - 0.0	7.1 - 7.8*	1.0 - 0.6
25-44 år	28.5 + 3.5*	4.4 + 1.3*	6.8 - 6.1*	1.1 - 0.9*
45-64 år	33.1 + 1.5	6.0 - 0.0	7.0 - 5.4*	1.1 - 0.4
65-74 år	34.4 - 0.7	7.0 + 0.7	4.7 - 1.2	0.5 + 0.2
75-84 år	39.6 + 1.5	9.6 + 2.5	4.5 - 0.7	0.0 - 0.5
Samtliga män, 16-84 år	29.8 + 2.4*	5.2 + 0.8*	6.5 - 5.2*	0.9 - 0.5*
Kvinnor, 16-24 år	28.4 + 8.0*	4.5 + 1.0	13.3 - 8.0*	2.5 - 0.6
25-44 år	36.0 + 3.5*	7.4 + 3.2*	7.3 -11.3*	1.4 - 1.1*
45-64 år	44.5 + 5.1*	10.3 + 2.5*	8.9 -10.9*	0.7 - 0.9*
65-74 år	42.2 + 1.5	9.8 + 1.2	6.3 - 9.3*	0.7 - 0.4
75-84 år	40.7 - 3.7	9.8 - 1.7	5.3 - 4.6*	0.4 - 0.8*
Samtliga kvinnor, 16-84 år	39.0 + 3.9*	8.5 + 2.1*	8.3 - 9.9*	1.1 - 0.8*

1 "Orolig för att Du själv eller någon nära anhörig skall drabbas av aids eller hiv-smitta?"

Diagram 5. Oro för att själv eller någon nära anhörig skall drabbas av aids eller HIV-smitta. Utvecklingen 1988–2002 (vissa år) för män och kvinnor, 16–74 år. Procent.

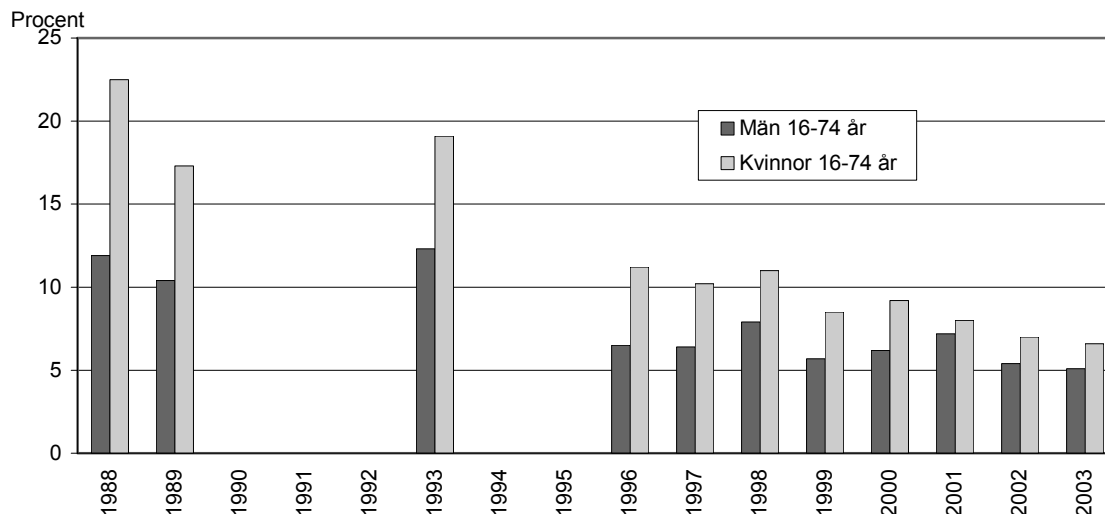
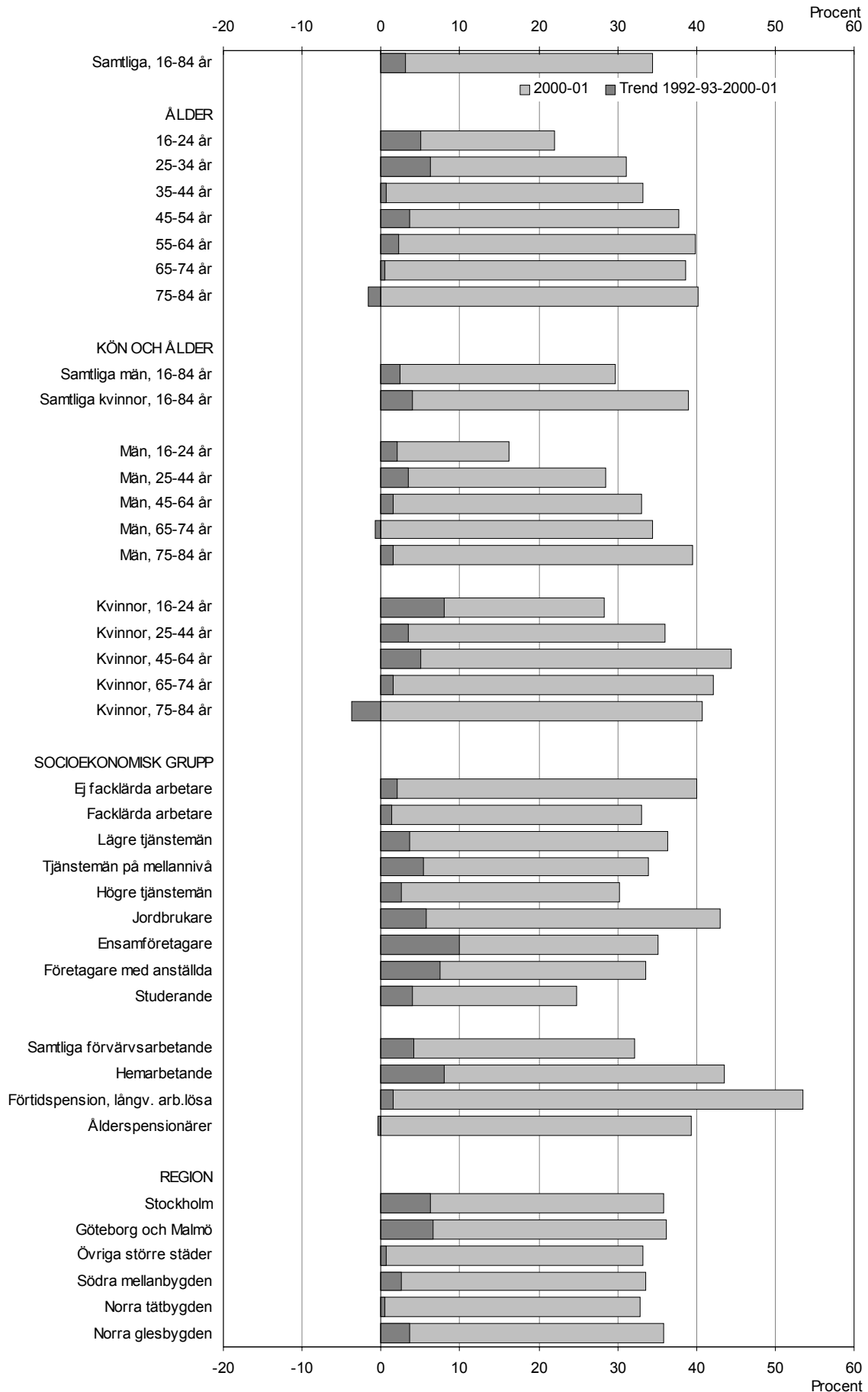
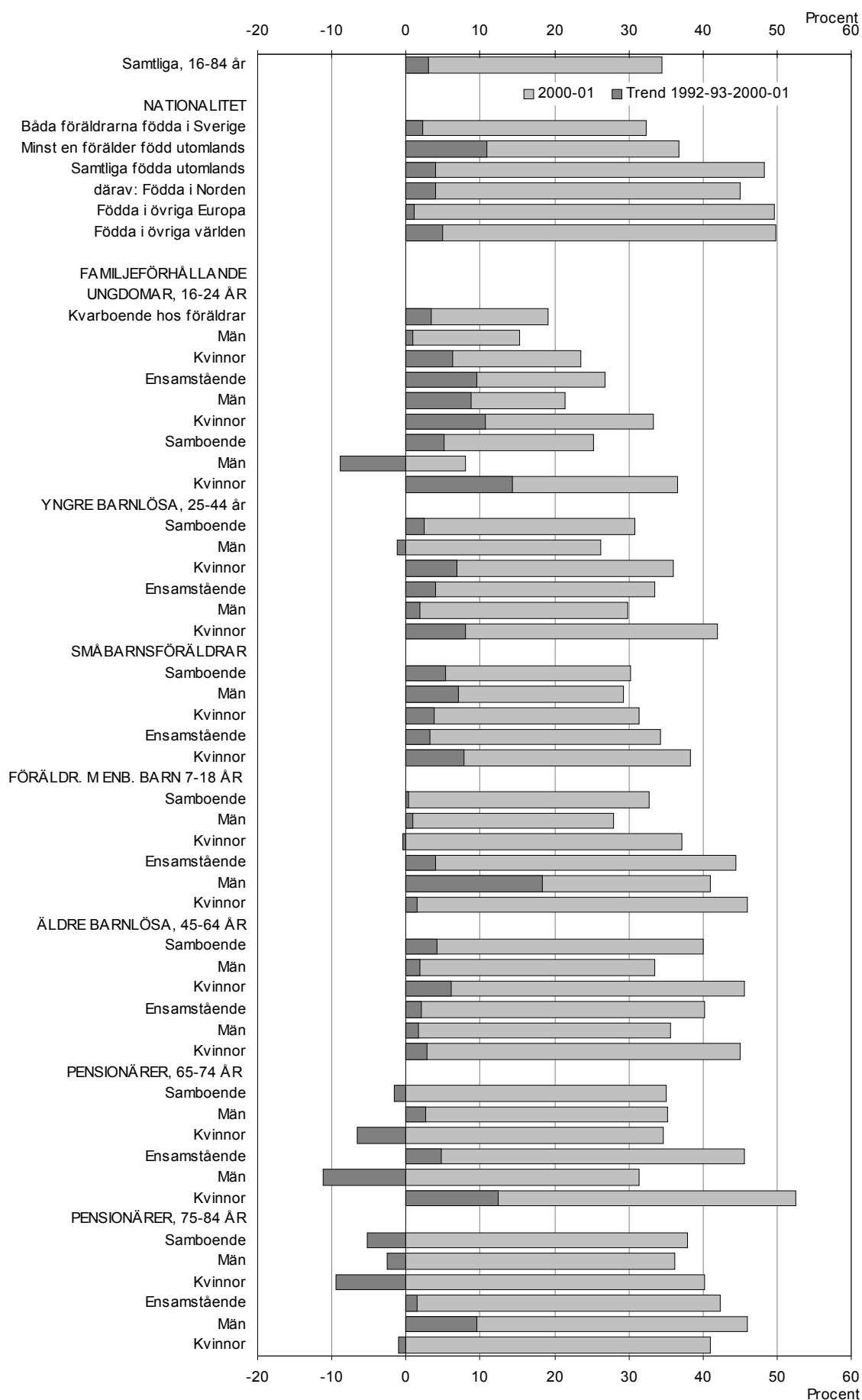

Diagram 6. Oro för sin egen hälsa. Andelar inom olika befolkningsgrupper. Nuläge 2000-01 resp. utveckling sedan 1992-93. Procent.

Diagram 6 (forts.) Oro för sin egen hälsa. Andelar inom olika befolkningsgrupper. Nuläge 2000-01 resp. utveckling sedan 1992-93. Procent.

Diagram 7. Oro för att själv eller någon nära anhörig skall drabbas av aids eller HIV-smitta. Andelar inom olika befolkningsgrupper. Nuläge 2000-01 resp. utveckling sedan 1992-93. Procent.

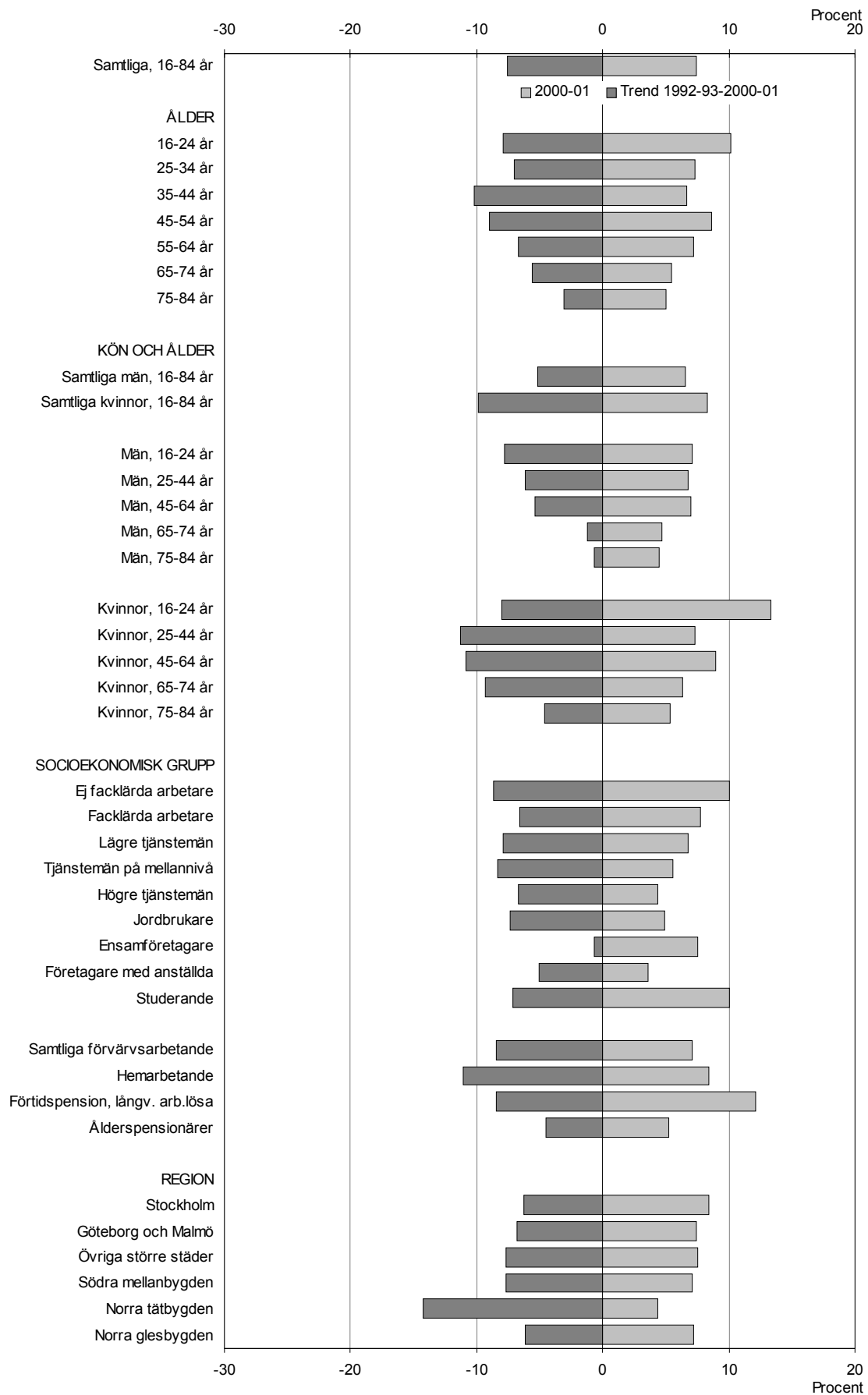
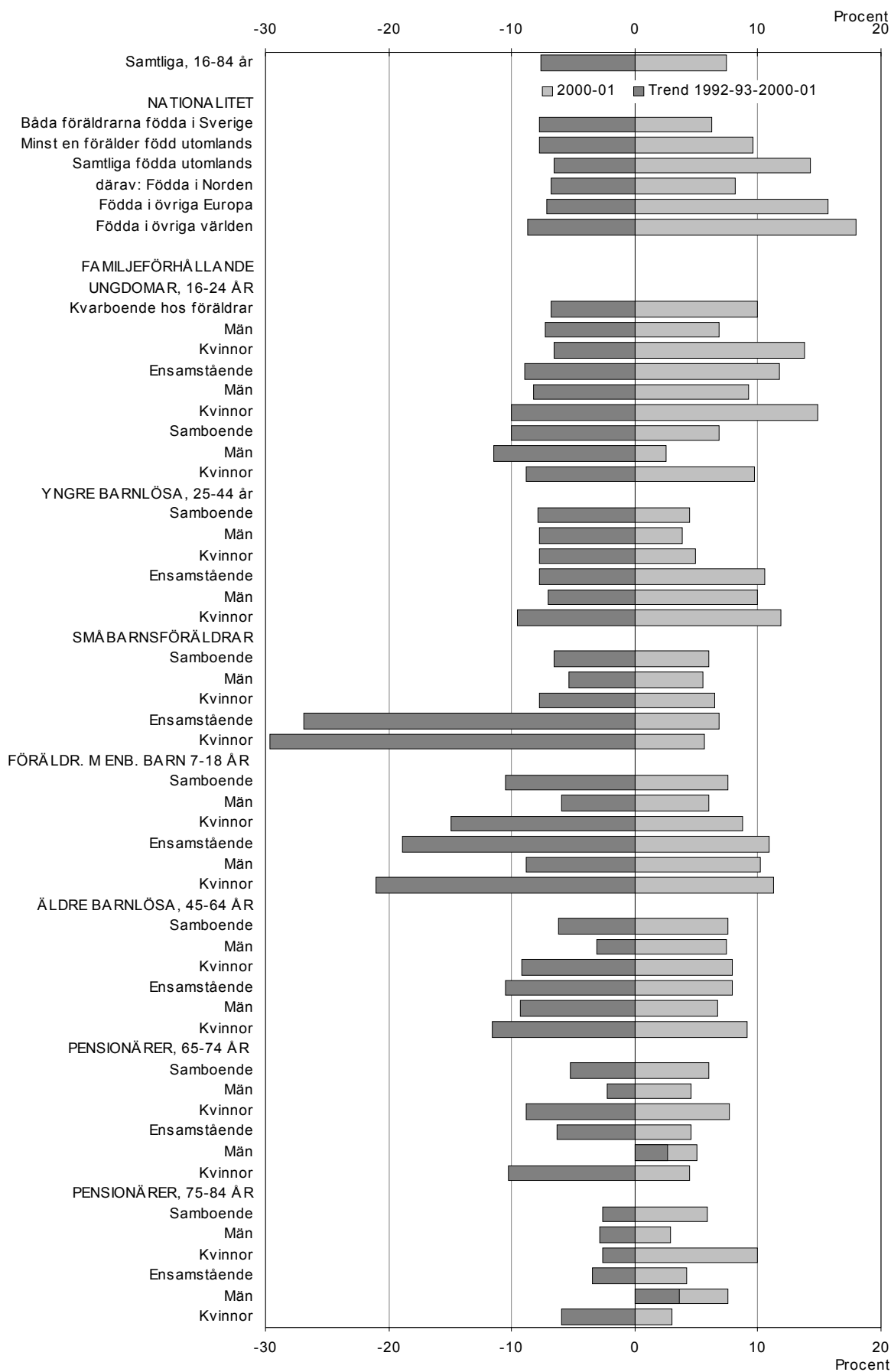

Diagram 7 (forts.) Oro för att själv eller någon nära anhörig skall drabbas av aids eller HIV-smitta. Andelar inom olika befolkningsgrupper. Nuläge 2000-01 resp. utveckling sedan 1992-93. Procent.

4 Oro för inbrott eller skadegörelse i bostaden

I kapitlet om utsatthet för våld eller hotelser konstaterade vi att oron för att bli utsatt för olika former av våld var påfallande hög inom vissa grupper, bland kvinnor, äldre, bland dem som bor i storstäder osv. Finns det en motsvarande oro inför risken att bli utsatt för något egendomsbrott?

Följande fråga ställdes vid intervjuerna: "Visa förhållanden eller situationer kan ju ibland upplevas som oroande eller skrämmande. Har Du själv under den senaste tiden känt Dig orolig för inbrott eller skadegörelse i bostaden?" (med svarsalternativen "ja, ofta"; "ja, då och då"; "nej, aldrig" samt vet ej/minns ej).

Ungefär 23 procent i befolkningen, 16-84 år, uppgav samtliga år 2000–2003 att de känt denna oro. Detta motsvarar ungefär 1,6 miljoner personer. Av dessa har drygt tre procent, eller cirka 230 000 personer, sagt att man ofta känt denna oro.

Bilden av denna oro har varit i stort sett konstant sedan slutet av 70-talet – med vissa hopp. År 1978 noterar vi 20 procent oroade och nu senast år 2003 23 procent. Vid två tillfällen, 1993 och 1998, har andelen oroade nått upp till 25-26 procent. Men, i huvudsak, tycks denna indikator vara en tämligen stabil mätare av oron för inbrott eller skadegörelse i bostaden – drygt

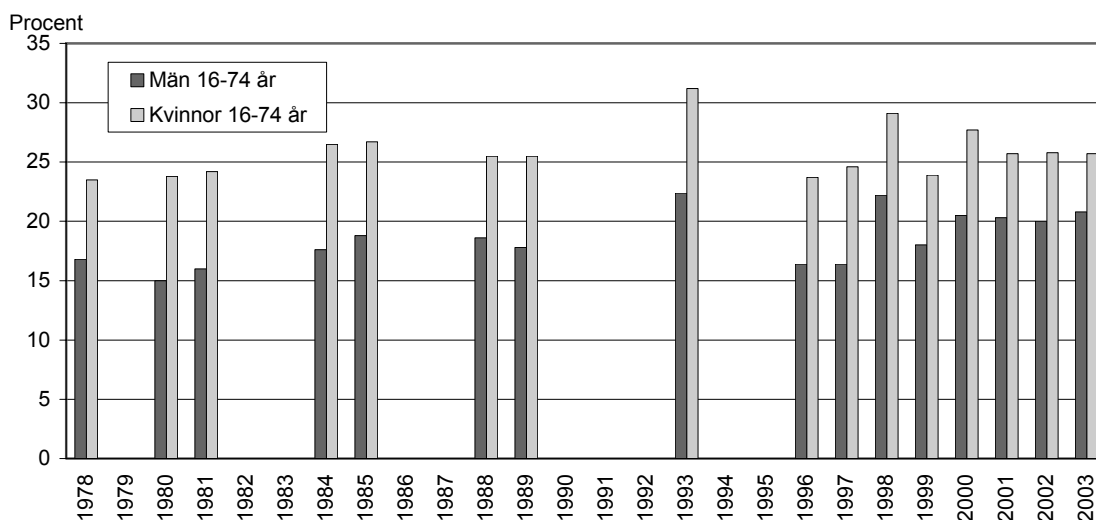
en femtedel av befolkningen (diagram 8). I diagrammet visas också att kvinnorna under samtliga studerade år varit oroliga i betydligt större utsträckning än männen.

Den detaljerade redovisningen av svaren från olika befolkningsgrupper ges i diagram 9. Här visas bl.a. att under 2000–2001 var skillnaden mellan könen sex procentenheter – drygt 26 procent oroade bland kvinnorna, 20 procent bland männen. När det gällde oron för våld är skillnaden mellan könen betydligt större – 8 procent bland männen mot 26 bland kvinnorna. Även åldern tycks spela mindre roll när det gäller oro för inbrott. Oron är lägst bland 16-24-åringarna med 14 procent, och högst i åldrarna mellan 55 och 64 år med drygt 30 procent.

Det finns här inga skillnader mellan de mera tätbebyggda regionerna. Både i storstäderna och i södra mellanbygden får vi andelar kring 25 procent. Det är bara de norra delarna av Sverige som avviker, här minskar andelen till 13-15 procent. Minskningen av oros-andelen har under 90-talet varit hög både i Stockholm och i den norra tätbygden.

I diagram 9 visas också att samboende oftare är oroade än ensamstående. Detta gäller i samtliga familjecykelkategorier. Vidare är de som är födda utomlands mera oroade än infödda svenskar – 31 procent mot 22. Skillnaden mellan de socioekonomiska grupperna är däremot liten.

Diagram 8. Oro för inbrott eller skadegörelse i bostaden. Utvecklingen vissa år 1978–2003. Män resp. kvinnor i åldern 16–74 år. Procent.

Diagram 9. Oro för inbrott eller skadegörelse i bostaden. Andelar inom olika befolkningsgrupper. Nuläge 2000-01 resp. utveckling sedan 1992-93. Procent.

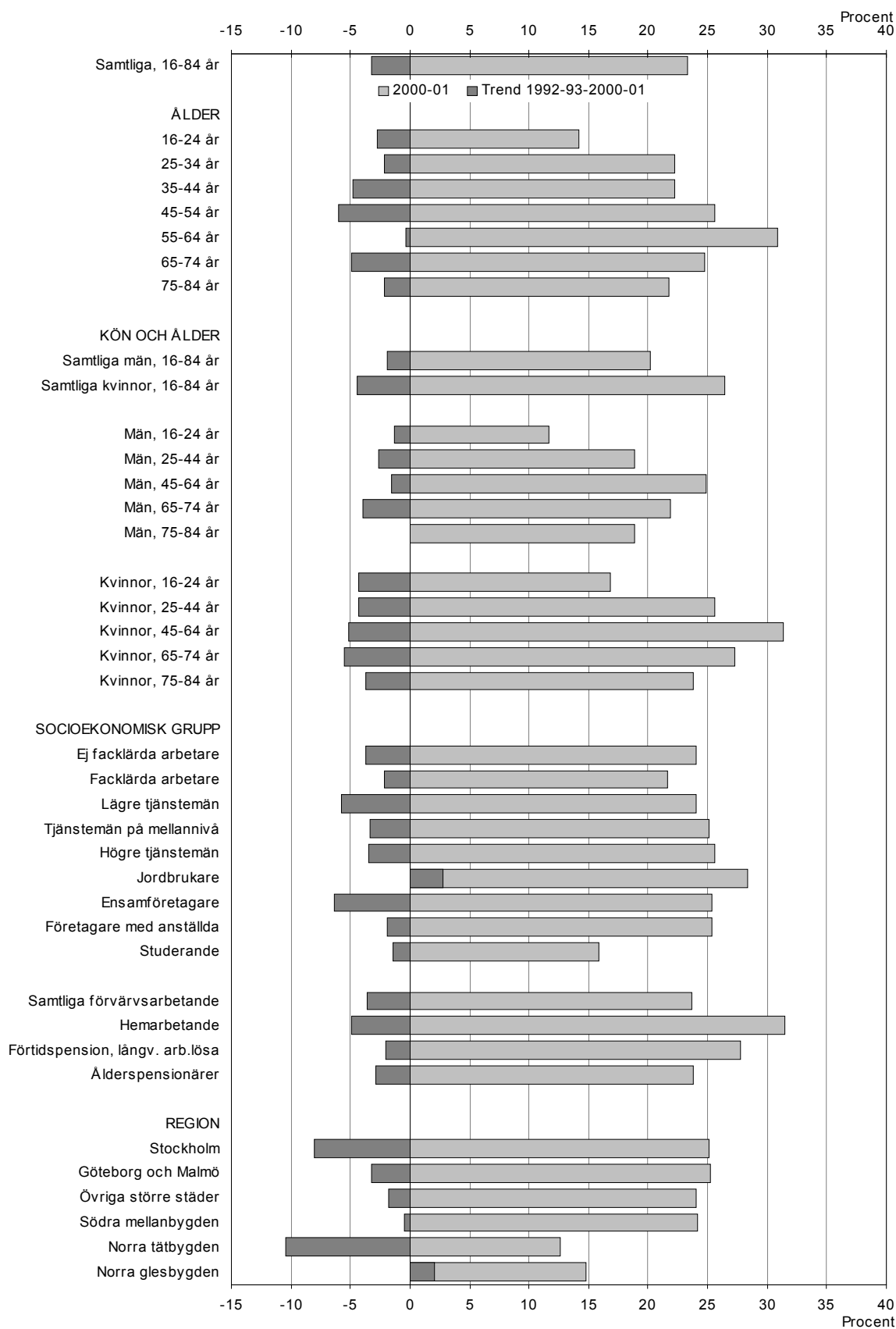
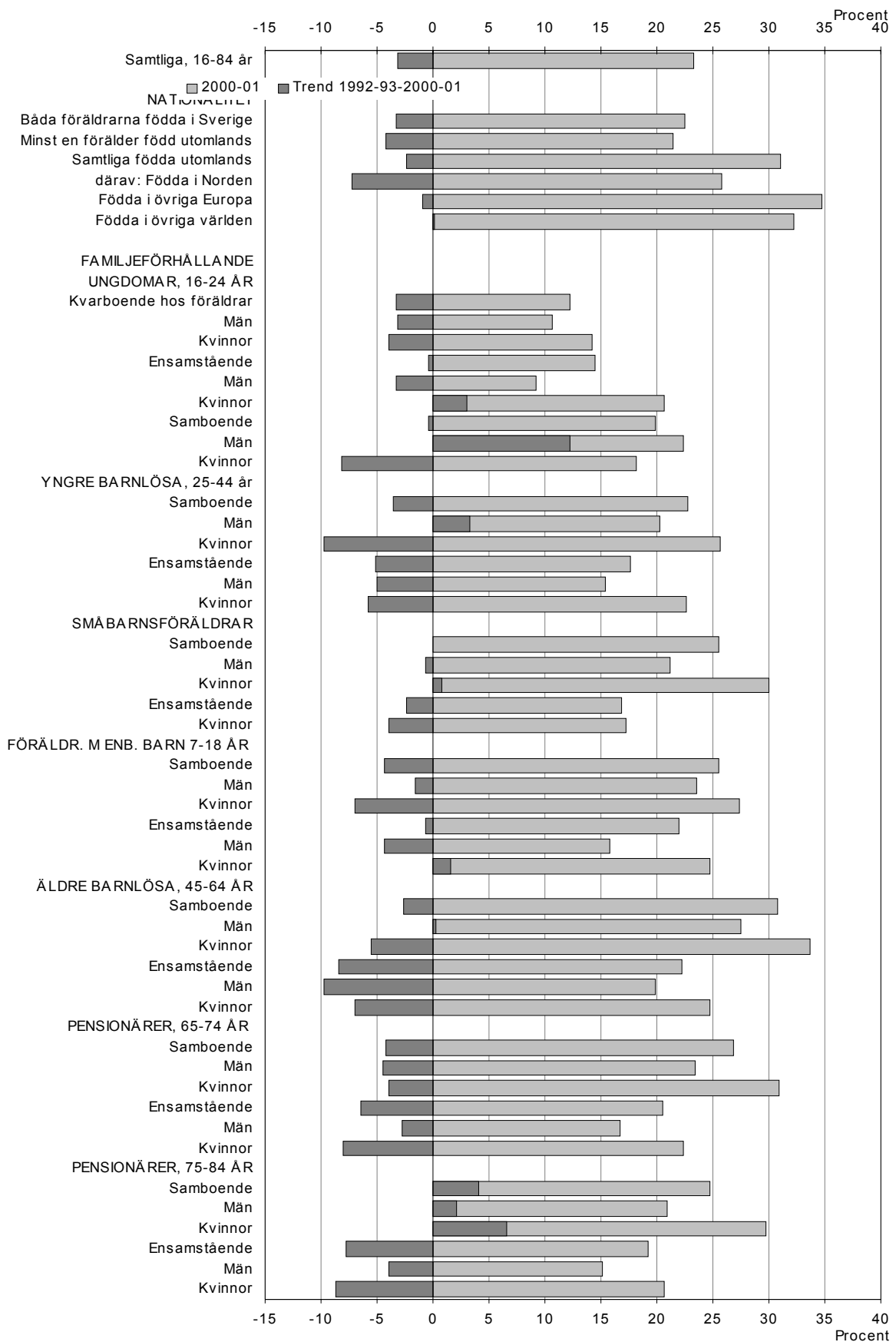

Diagram 9 (forts.) Oro för inbrott eller skadegörelse i bostaden. Andelar inom olika befolkningsgrupper. Nuläge 2000-01 resp. utveckling sedan 1992-93. Procent.

5 Oro för barnens situation

Två frågor har också ställts om föräldrars oro för vad som kan drabba deras barn. Föräldrar med barn i åldern 3-17 år fick frågan om man under den senaste tiden känt sig orolig för att barnet/barnen skulle kunna bli utsatta för mobbning eller misshandel av sina kamrater, medan föräldrar med barn i åldern 10-20 år fick en fråga om man kände oro för att barnet/barnen skulle hamna i gäng som använder alkohol, narkotika, sniffrar eller dylikt.

Svarsmönstren för dessa frågor visar ganska stor grad av samstämmighet. En sammanfattning av resultaten ges i tabell 3 samt i diagrammen 10-13, medan detaljredovisningen lämnas på SCB:s hemsida (se inledningen, avsnitt 1). När det gäller utvecklingen över tiden skiljer sig emellertid dessa indikatorer åt. Oron bland föräldrarna för att barnen skall bli mobbade eller misshandlade av kamrater har ökat ganska kraftigt under de senaste åren, medan oron för att de skall hamna i drogmissbruk har varit relativt konstant över tiden.

Oro för att barnen skall bli utsatta för mobbning eller misshandel

Oron för att barnen skall bli mobbade låg vid 80-talets början på drygt 30 procent, år 1993 hade denna andel stigit till 46 procent och år 2001 till hela 63 procent – dvs. en fördubbling under 20-årsperioden. Som tydligt framgår av diagrammet är vid samtliga mättillfällen mödrarna betydligt mera oroade än fäderna. År 2000-01 var 62 procent av alla mödrar oroade, jämfört med 51 procent bland fäderna.

De föräldrar som ensam bär ansvaret för sina barns uppväxt tycks oftare känna denna oro än de som är samboende. Bland de ensamstående småbarnsmödrarna är närmare 70 procent oroade för att deras barn kan bli utsatta för mobbning eller misshandel av andra barn. Detta är en ökning med 13 procentenheter under 90-talet. Bland mödrar med enbart äldre barn är dock oron ungefär lika hög bland samboende

som bland ensamstående – cirka två av tre av dessa mödrar är oroade.

Indelningen efter socioekonomisk grupp visar att en större andel av föräldrar med arbetaryrken och bland lägre tjänstemän är oroade än bland tjänstemän på hög- eller mellannivå. Den högsta andelen finns dock bland föräldrar som har förtidspension eller är långvarigt arbetslösa.

Vidare är föräldrar med utländskt medborgarskap oftare oroliga för att deras barn skall bli misshandlade eller mobbade av sina kamrater – 66 procent jämfört med 55 procent bland infödda svenskar. Siffrorna är något osäkra på grund av ganska få intervjuade invandrarföräldrar, men styrks av liknande tendenser vid tidigare undersökningsomgångar.

Indelningen efter region visar att de som bor i de glesast bebyggda trakterna är mindre oroade för mobbning än övriga delar av Sverige. Där emot finns det i övrigt inga skillnader mellan storstäder och mindre samhällen.

Oro för att barnen skall hamna i missbrukargäng

Oro för att barnen, i 10-20 årsåldern, skall hamna i gäng som använder alkohol, narkotika, sniffrar eller dylikt har vid de mättillfällen vi genomfört under perioden 1978-2001 legat ganska stabilt kring eller strax över 40 procentsnivån. År 2001 nåddes det högsta värdet med 47-48 procent.

Skillnaderna mellan könen är här mindre, men dock ganska tydliga – mödrar oroar sig i större utsträckning än fäderna. Även för övriga indelningsgrunder är differenserna mindre. Tendenserna visar bl.a. att föräldrar med högre tjänstemannabakgrund oroar sig mindre än övriga socioekonomiska grupper. Litet förvånande visar det sig också att föräldrar i Stockholm är oroade i mindre utsträckning än övriga kommuner, inte minst jämfört med föräldrar i Malmö och Göteborg. Slutligen visar indelningen efter nationalitet att de som är födda utanför Europa oroar sig mest, över 50 procent, vilket också är en statistiskt säker ökning under 90-talet.

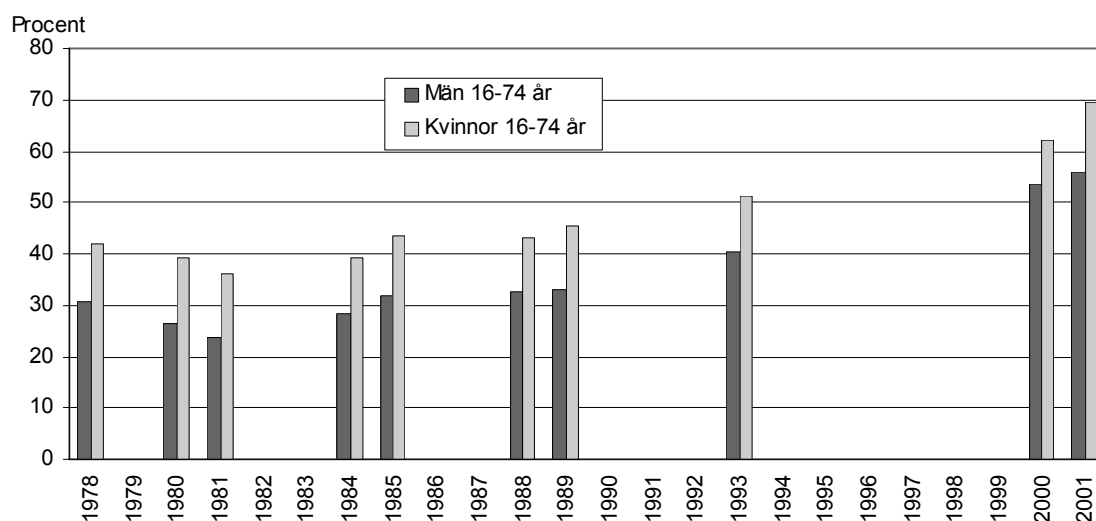
Tabell 3. Oro för barnens situation. Redovisning av föräldrar med barn i olika åldrar. Nuläge år 2000–01 i procent samt utvecklingen sedan 1993 i procentenheter, där plustecken anger ökning och * att förändringen är signifikant.

	Har under den senaste tiden känt sig orolig för...			
	..att barnen blir mobbade ¹	därav: ofta	..att barnen skall börja missbruka ²	därav: ofta
Samtliga, 16-84 år	57.0 +13.5*	10.9 + 4.9*	41.8 - 0.3	6.7 + 0.2
<i>Småbarnsföräldrar</i>				
Samboende	50.9 +10.3*	10.0 + 4.9*	34.9 + 1.0	5.9 + 1.9
Män	48.8 +13.8*	7.2 + 2.4	33.6 + 0.6	4.3 - 1.5
Kvinnor	53.0 + 6.7*	12.9 + 7.6*	36.4 + 1.4	7.9 + 6.0*
Ensamstående	64.5 +13.3*	20.3 +17.0*	..	..
Kvinnor	68.8 +13.3*	21.2 +17.5*	..	..
<i>Föräldrar med enbart äldre barn i åldern 7-18 år</i>				
Samboende	59.6 +15.2*	9.9 + 4.2*	44.7 + 0.7	6.3 - 0.4
Män	52.3 +11.8*	6.9 + 3.8*	41.7 + 0.8	5.5 - 0.5
Kvinnor	66.4 +18.4*	12.7 + 4.5*	47.7 + 0.5	7.1 - 0.4
Ensamstående	63.8 +13.5*	15.9 + 1.6	48.1 -10.0*	12.0 + 0.2
Män	58.6 + 4.6	11.7 + 6.0	45.2 -10.6	10.3+10.3*
Kvinnor	66.1 +16.6*	17.9 + 1.7	49.4 - 9.2*	12.8 - 1.8

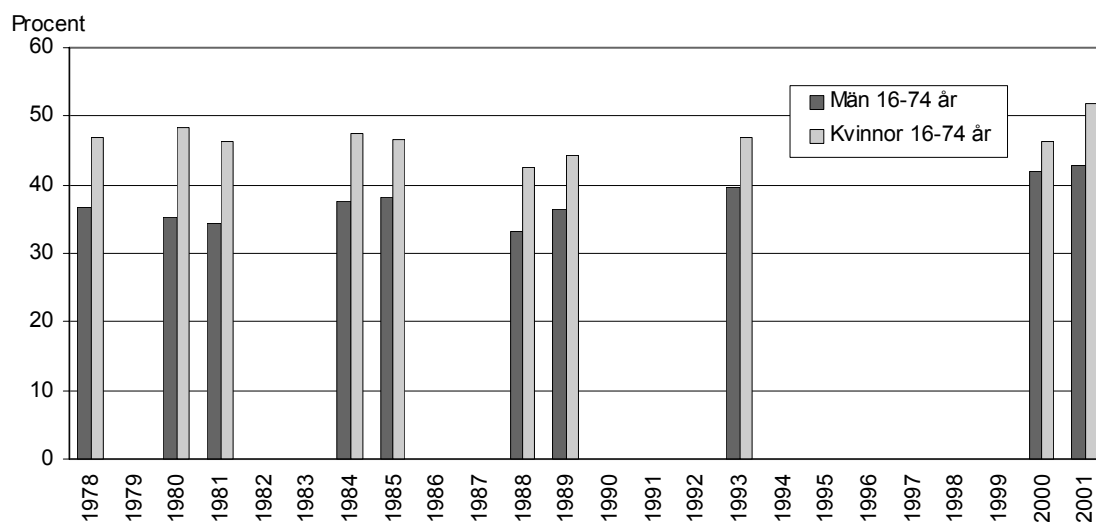
1 "Orolig för att Ditt/Dina barn (i åldern 3-17 år) skall bli utsatt för mobbning eller misshandel av kamraterna?".

2 "Orolig för att Ditt/Dina barn (i åldern 10-20 år) skall hamna i gäng som använder alkohol, narkotika, sniffar eller dylikt?".

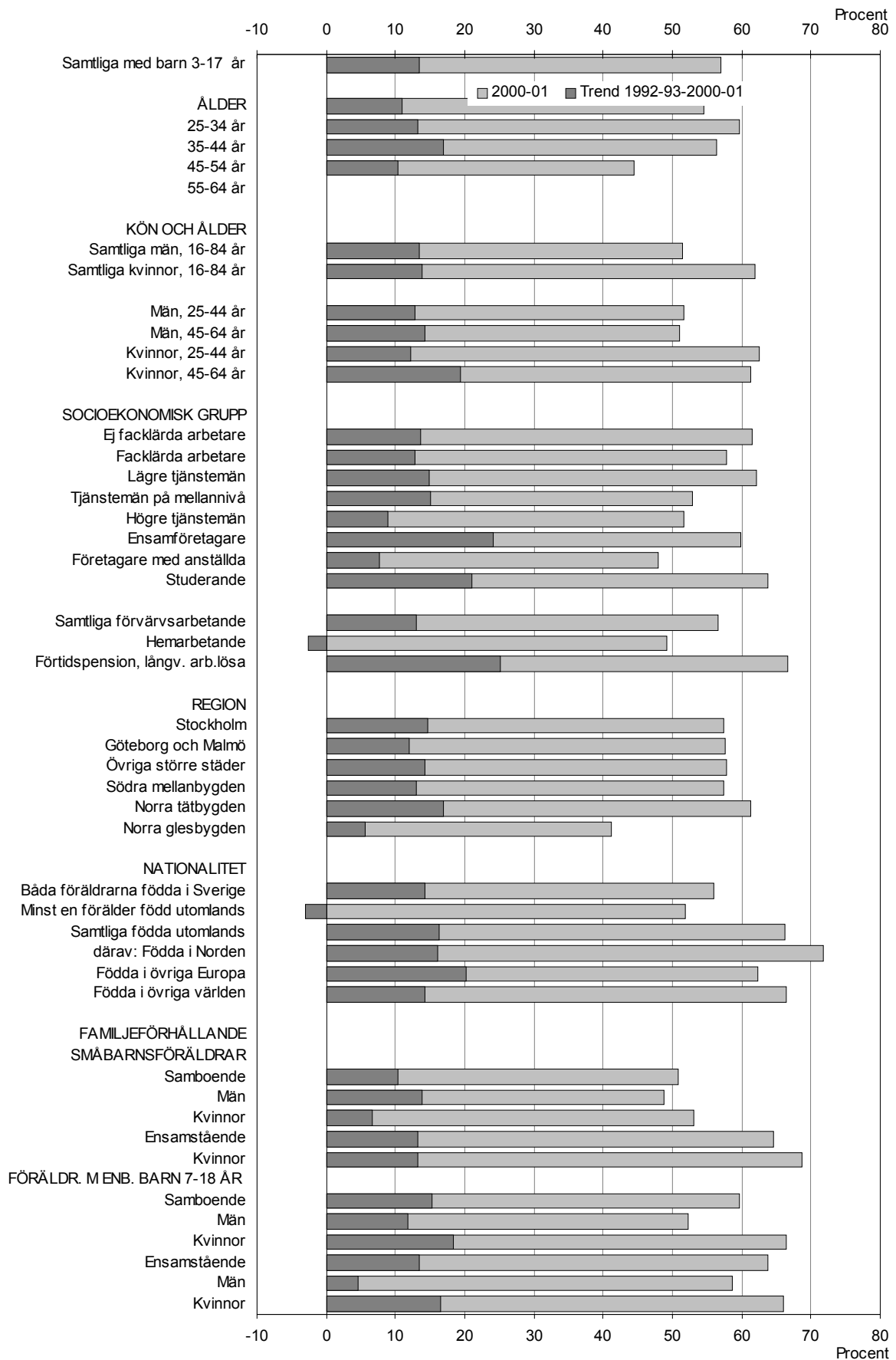
Diagram 10. Oro för att barnen skall bli utsatta för mobbing eller misshandel av kamrater. Utvecklingen 1978–2001 (vissa år) för män och kvinnor med barn i åldern 3–17 år. Procent.

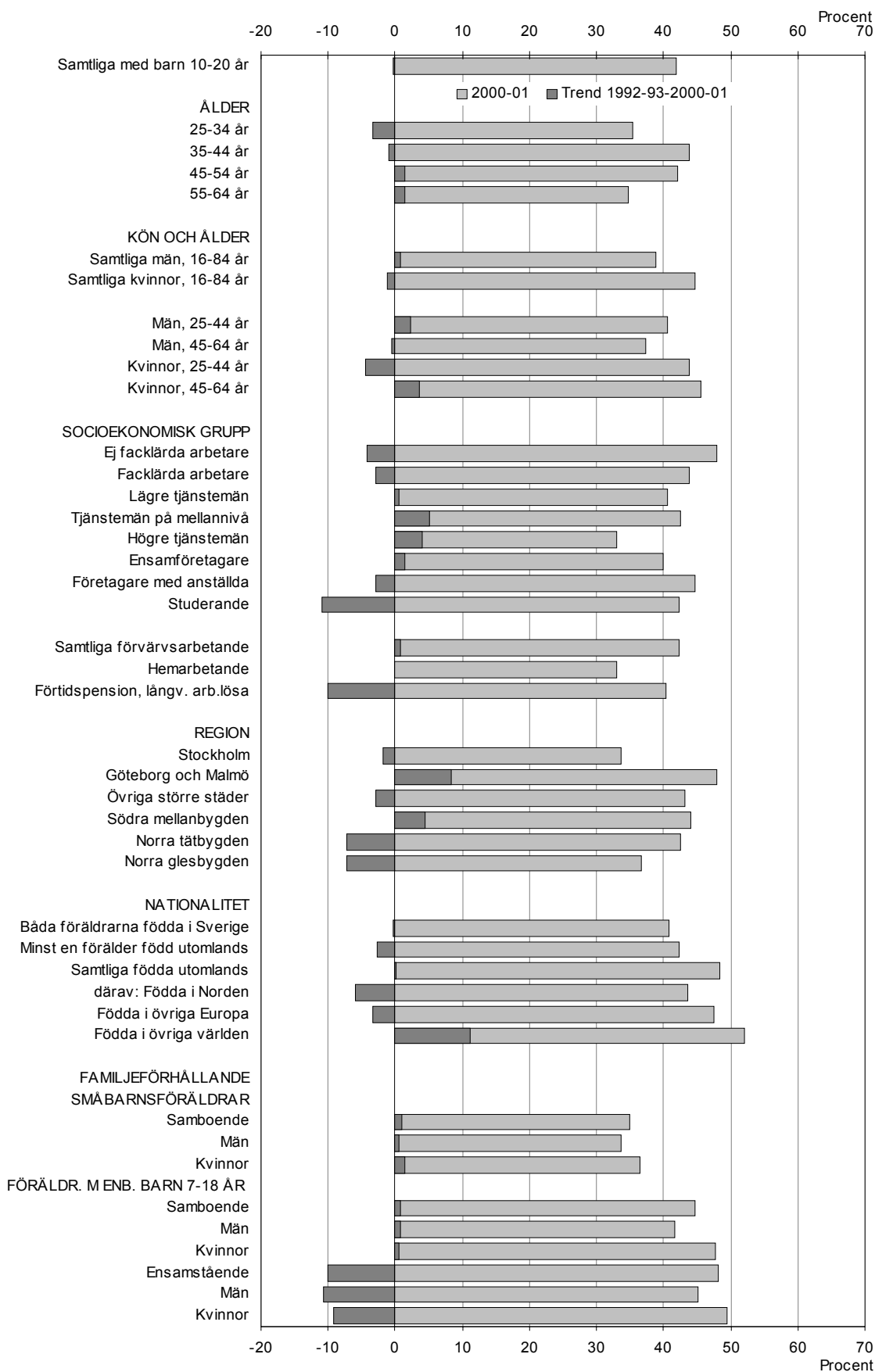
Diagram 11. Oro för att barnen skall hamna i gäng som använder alkohol, narkotika, sniffar eller dylikt. Utvecklingen 1978–2001 (vissa år) för män och kvinnor med barn i åldern 10-20 år. Procent.

Diagram 12. Oro för att barnen skall bli utsatta för mobbning eller misshandel av kamrater. Andelar inom olika befolkningsgrupper med barn i åldern 3-17 år. Nuläge 2000-01 resp. utveckling sedan 1992-93. Procent.

Diagram 13. Oro för att barnen skall hamna i gäng som använder alkohol, narkotika, sniffar eller dylikt. Andelar inom olika befolkningsgrupper med barn i åldern 10-20 år. Nuläge 2000-01 resp. utveckling sedan 1992-93. Procent.

6 Oro för miljön och situationen i världen

I de tidigare avsnitten har berörts situationer som främst hängt samman med den intervjuades egna eller familjens privata förhållanden. Avslutningsvis ställdes också ett par frågor om inställningen till några mera allmänna och globala förhållanden:

- oro för miljöförstörelsen kring orten där man bor
- oro för miljöförstörelsen i världen
- oro för Sveriges energiförsörjning
- oro för den internationella situationen, t.ex. risken för krig.

Här rör vi oss antagligen med än mer konjunkturkänsliga förhållanden där dagsaktuella händelser eller massmediadebatter om t.ex. miljö kan sätta sin prägel på svaren. Detta bör inte minst gälla oron för den internationella situationen där en plötsligt uppflammande konflikt kan göra tidigare lämnade svar överspelade. Således, istället för att knyta alltför stor uppmärksamhet till de absoluta nivåerna i de följande diagrammen och tabellerna som finns på SCB:s hemsida, bör intresset riktas mot relationerna mellan de skilda befolkningsgrupperna.

Oro för miljöförstörelsen

Frågor om oro för miljöförstörelsen, dels kring hemorten, dels i världen i stort, har ställts 1984–85, 1988–89, 1993 och nu senast 2000–01. Tre iakttagelser kan göras generellt: oron är betydligt större för den globala miljöförstörelsen än för de eventuella problemen kring hemorten; oron har minskat under 90-talet – främst beträffande den lokala miljöförstörelsen; samt att kvinnorna vid samtliga mättillfällen är mera oroliga för båda företeelserna.

Vid slutet av 80-talet och vid början av 90-talet låg oron för den lokala miljöförstörelsen kring 50 procent. Cirka tio år senare hade denna minskat till cirka 30 procent. Oron för närmiljön är ganska jämnt fördelad mellan åldersgrupperna – lägst är den bland de yngsta, 16-24 år. Det är också bland dessa unga som minskningen varit störst under 90-talet. I samtliga åldersgrupper ligger kvinnorna cirka tio procentenheter högre än männen.

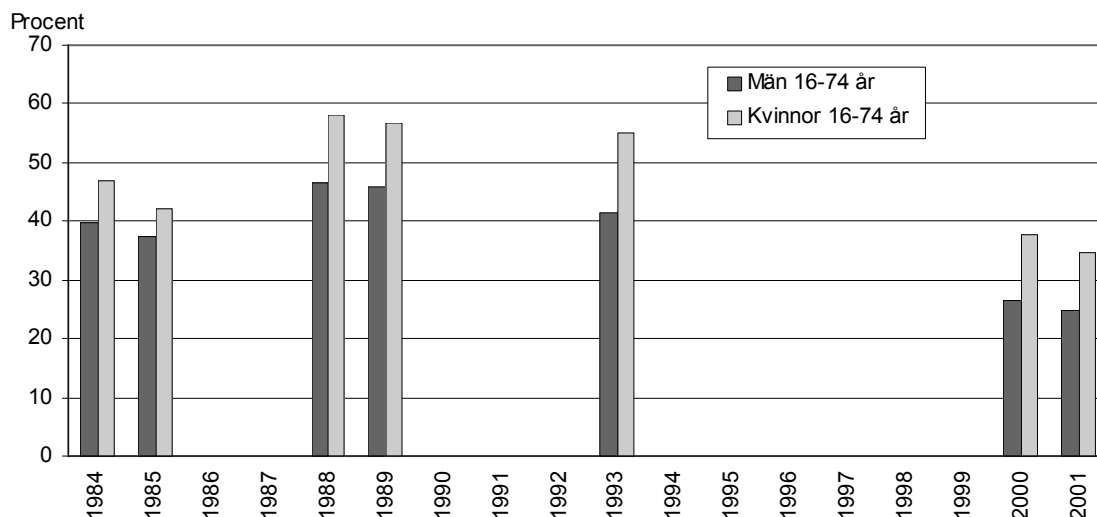
Skillnaderna mellan olika socioekonomiska grupper är ganska liten – lägst är den bland jordbrukare med cirka 20 procent. Liknande kan sägas om de olika regionerna; oron är något högre inom de tre storstadsregionerna än bland de mindre tätbefolkade delarna av landet. Slutligen visar indelningen efter nationalitet att de utomlands födda invandrarna, i detta fall liksom för flertalet oros-indikatorer, har högre andelar än de som är infödda i Sverige.

Andelarna som känner oro för miljöförstörelsen i världen är mer än dubbelt så höga som när det ovan gällde miljö på hemorten. Vid början av 2000-talet var 77 procent oroade, vilket dock innebär en minskning med cirka tio procentenheter sedan år 1993. Ungefär en femtedel, 20 procent, av befolkningen uppger att man ofta känner denna oro; även här är det frågan om en minskning med cirka tio procentenheter.

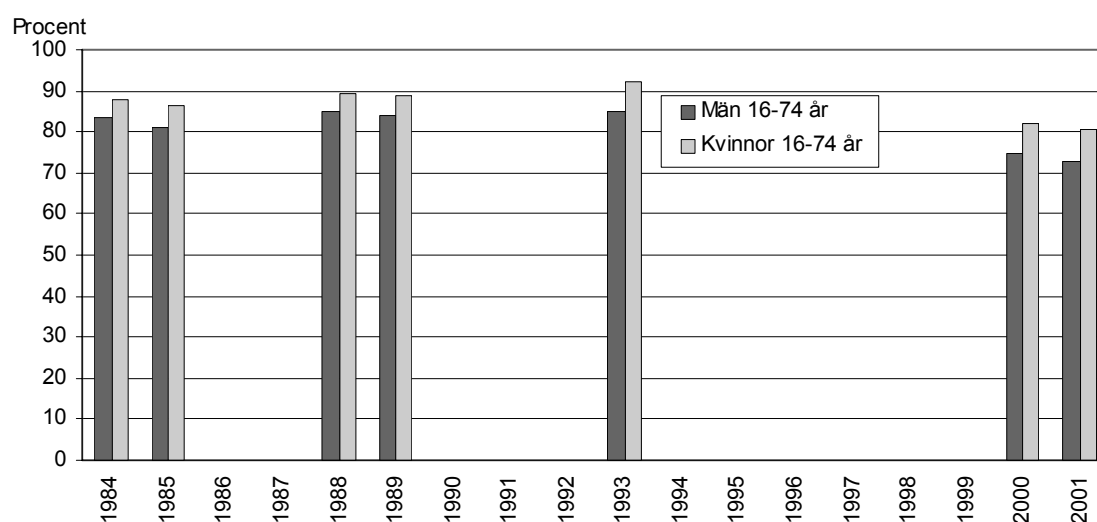
Andelen oroade är lägst bland de yngsta och de allra äldsta. Med undantag för dessa äldsta, 75-84-åringarna, har kvinnor högre mätvärden i samtliga åldersgrupper. Skillnaderna bland de övriga befolkningsgrupper som visas i diagram 17 är relativt små och andelarna hamnar i flertalet fall inom intervallet 70–80 procent.

Diagram 14. Oro för miljöförstöring kring hemorten. Utvecklingen 1984–2001 (vissa år) för män och kvinnor, 16–74 år. Procent.

Diagram 15. Oro för miljöförstöringen i världen. Utvecklingen 1984–2001 (vissa år) för män och kvinnor, 16–74 år. Procent.

Tabell 4. Oro för miljöförstöring kring hemorten resp. i världen som helhet. Redovisning efter kön och ålder. Nuläge år 2000–01 i procent samt utvecklingen sedan 1993 i procentenheter, där plus-tecken anger ökning och * att förändringen är signifikant.

	Har under den senaste tiden känt sig orolig för...			
	..miljö- förstör- ingen kring hemorten	därav: ofta	..miljö- förstör- ingen i världen	därav: ofta
Samtliga, 16-84 år	30.7 -16.3*	5.0 -4.0*	76.9 -10.7*	20.9 -9.9*
ÅLDER				
16-24 år	23.2 -22.9*	4.3 -2.8*	68.4 -19.6*	18.5 -11.6*
25-34 år	29.4 -19.1*	4.3 -4.9*	76.6 -11.8*	19.3 -13.6*
35-44 år	29.3 -22.6*	4.5 -5.3*	79.9 -9.6*	19.5 -12.4*
45-54 år	34.5 -13.8*	5.2 -4.0*	80.3 -8.7*	21.2 -7.5*
55-64 år	34.7 -13.3*	5.5 -3.6*	78.5 -9.4*	23.6 -9.4*
65-74 år	33.7 -10.9*	7.1 -3.2*	78.8 -9.5*	23.5 -7.6*
75-84 år	29.3 -4.1	4.7 -3.6*	71.7 -3.6	21.5 -3.6
KÖN OCH ÅLDER				
Män, 16-24 år	18.1 -21.1*	3.4 -1.8	61.9 -22.7*	14.6 -8.8*
25-44 år	25.2 -16.3*	4.4 -3.0*	75.5 -9.9*	18.0 -10.8*
45-64 år	28.6 -13.4*	4.8 -3.5*	76.0 -8.7*	20.2 -7.2*
65-74 år	26.8 -14.9*	5.2 -5.8*	75.9 -9.3*	22.3 -10.8*
75-84 år	24.9 -8.2*	4.1 -5.4*	73.6 -3.9	22.4 -4.0
Samtliga män, 16-84 år	25.5 -15.3*	4.4 -3.4*	73.7 -10.8*	19.0 -8.9*
Kvinnor, 16-24 år	28.5 -24.9*	5.2 -3.9*	75.4 -16.3*	22.6 -14.5*
25-44 år	33.7 -25.6*	4.4 -7.3*	81.1 -11.6*	20.9 -15.3*
45-64 år	40.7 -13.6*	5.9 -4.0*	82.9 -9.5*	24.5 -9.0*
65-74 år	39.7 -7.3*	8.7 -1.0	81.4 -9.6*	24.6 -4.8
75-84 år	32.3 -1.3	5.0 -2.3	70.4 -3.4	20.9 -3.4
Samtliga kvinnor, 16-84 år	35.8 -17.2*	5.5 -4.6*	80.0 -10.5*	22.7 -10.9*

Diagram 16. Oro för miljöförstöring kring hemorten. Andelar inom olika befolkningsgrupper. Nuläge 2000-01 resp. utveckling sedan 1992-93. Procent.

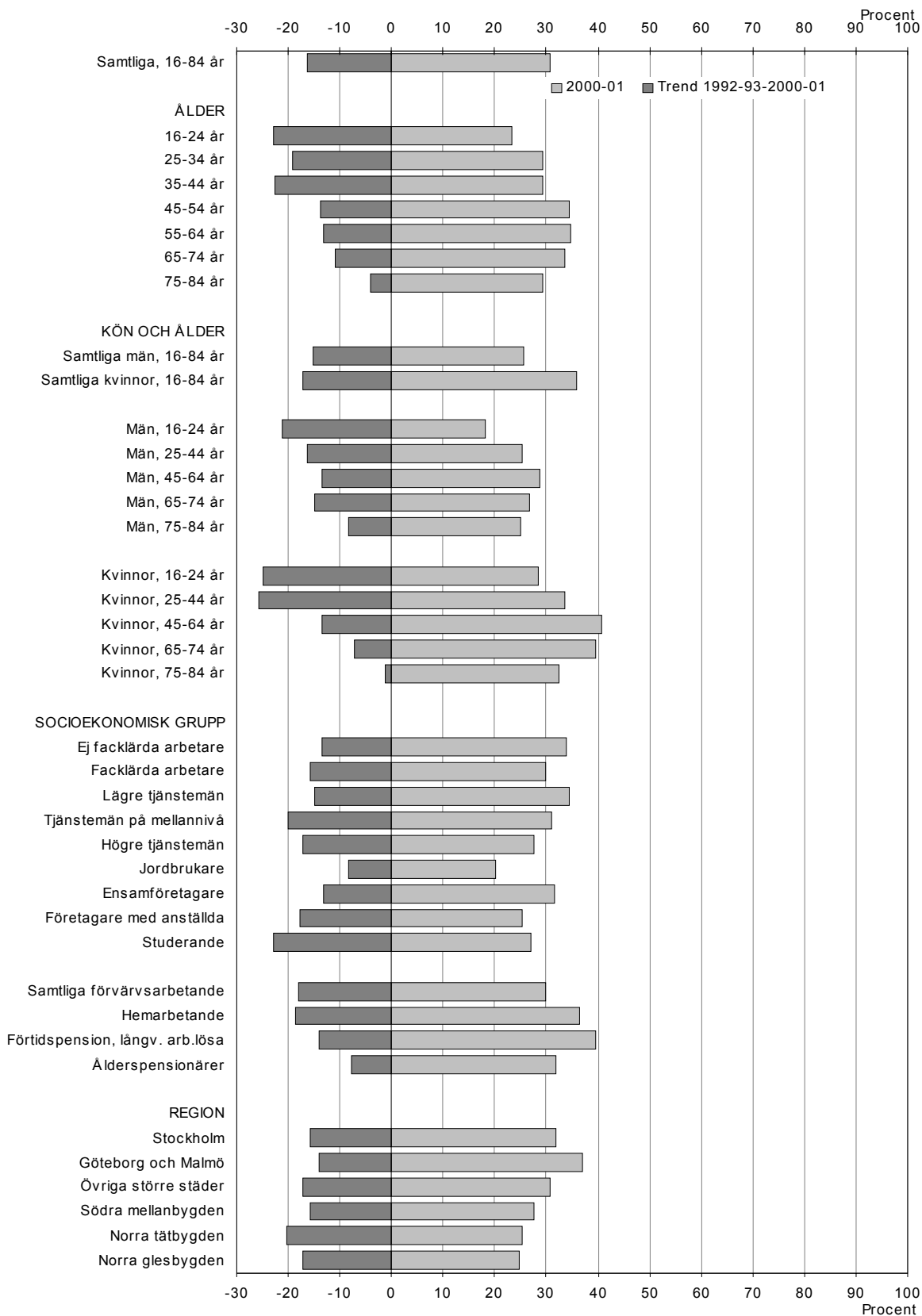

Diagram 16 (forts.) Oro för miljöförstöring kring hemorten. Andelar inom olika befolkningsgrupper. Nuläge 2000-01 resp. utveckling sedan 1992-93. Procent.

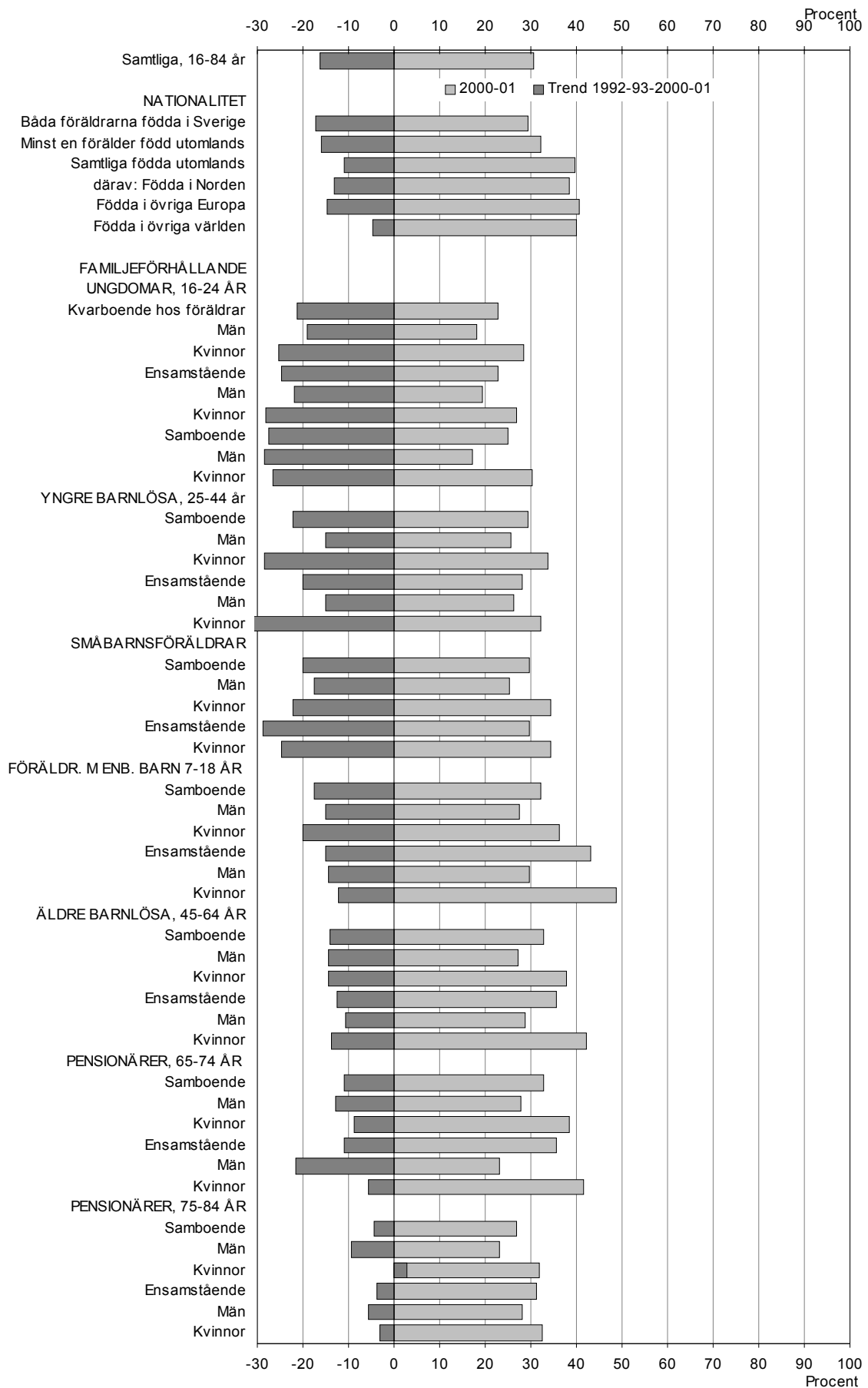

Diagram 17. Oro för miljöförstörelsen i världen. Andelar inom olika befolkningsgrupper. Nuläge 2000-01 resp. utveckling sedan 1992-93. Procent.

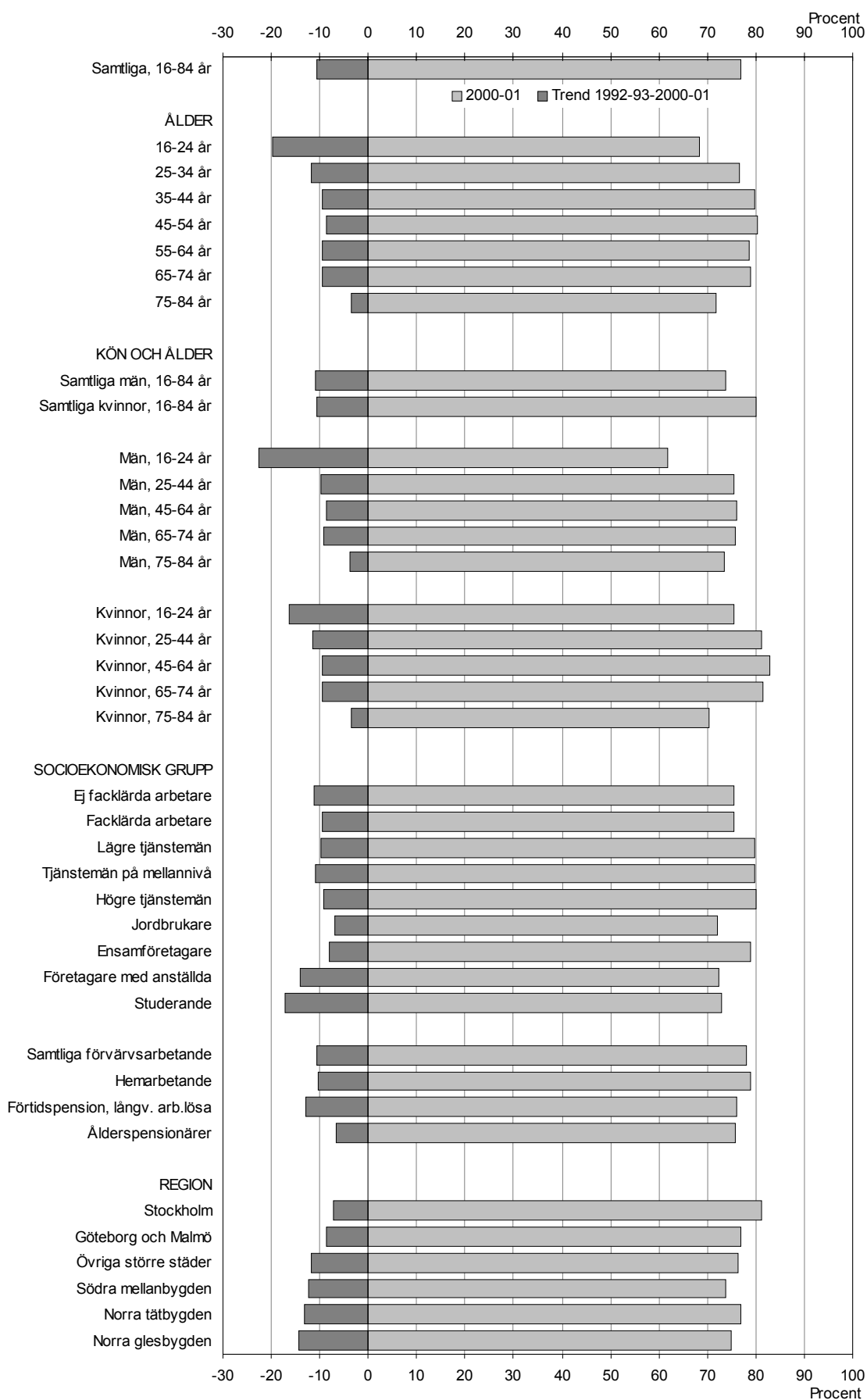
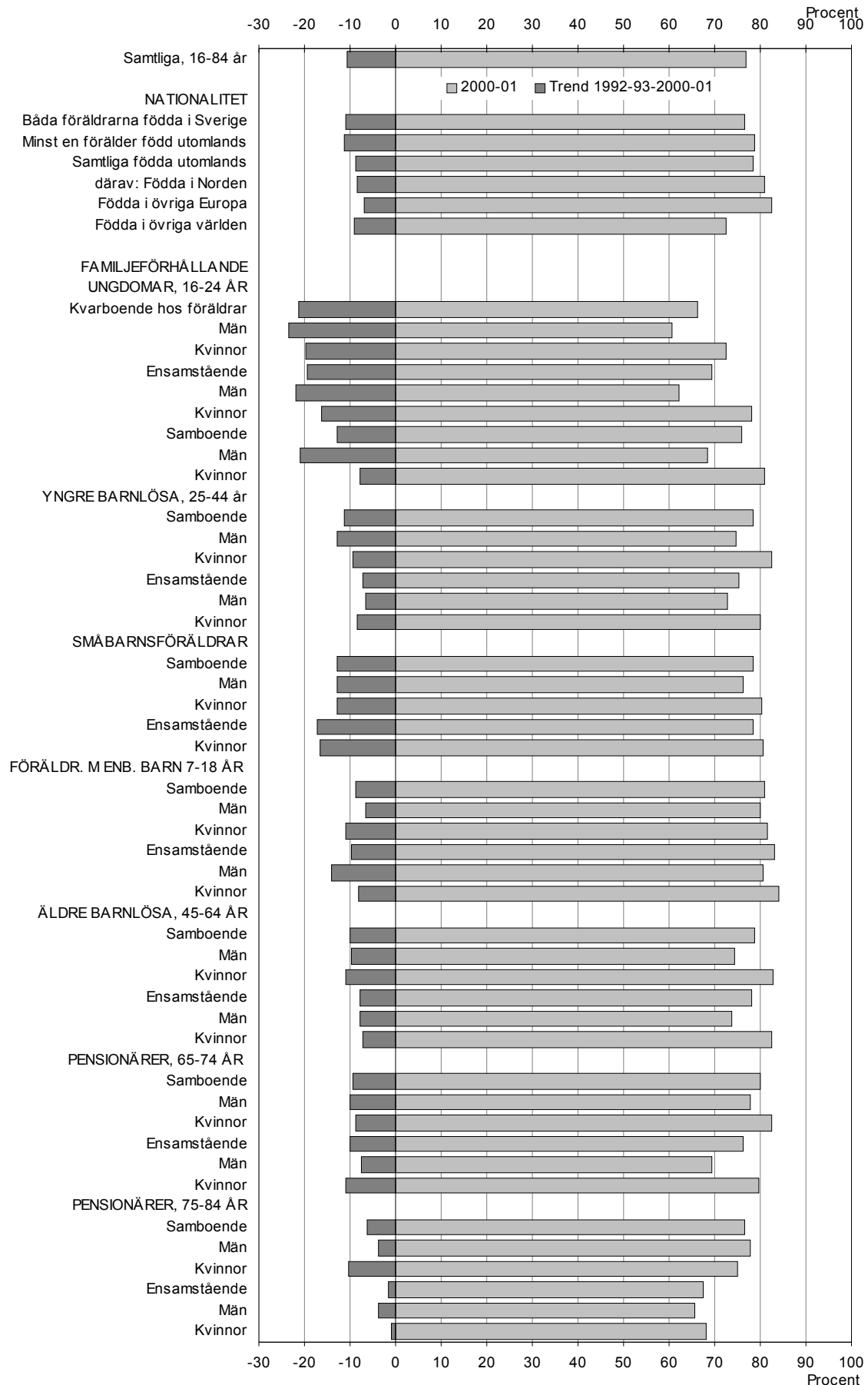

Diagram 17 (forts.) Oro för miljöförstöringen i världen. Andelar inom olika befolkningsgrupper. Nuläge 2000-01 resp. utveckling sedan 1992-93. Procent.

Oro för Sveriges energiförsörjning

Oron för den svenska energiförsörjningen har under vår mätperiod 1984–2001 haft en topp åren 1988–89. Då kände drygt 35 procent av befolkningen denna oro. Vid övriga tillgängliga mätpunkter har andelen i stort varierat kring 30 procents-nivån. Vad som hänt under 90-talet (jämförelse mellan åren 1993 och 2000–01) är att kvinnornas oro minskat relativt kraftigt med närmare sju procentenheter till 31 procent, medan männens har ökat med tre procentenheter till 29 procent (tabell 5). Sammantaget gör detta en statistiskt säkerställd minskning sedan 1993 med två procentenheter. Ungefär fem procent uppger att man ofta känt denna oro, vilket är en oförändrad andel under senaste åttaårsperioden

Oron för energiförsörjningen är lägst bland de yngsta, 16-24 år, (17 procent) och ökar sedan successivt upp till närmare 40 procent i 55-74 årsåldrarna. Bland de allra äldsta minskar så andelen på nytt. Det har här skett en intressant svängning sedan 1993. Åldersgrupperna mellan 16 och 44 år har minskat andelen oroade relativt kraftigt med cirka åtta procentenheter, 45-54-

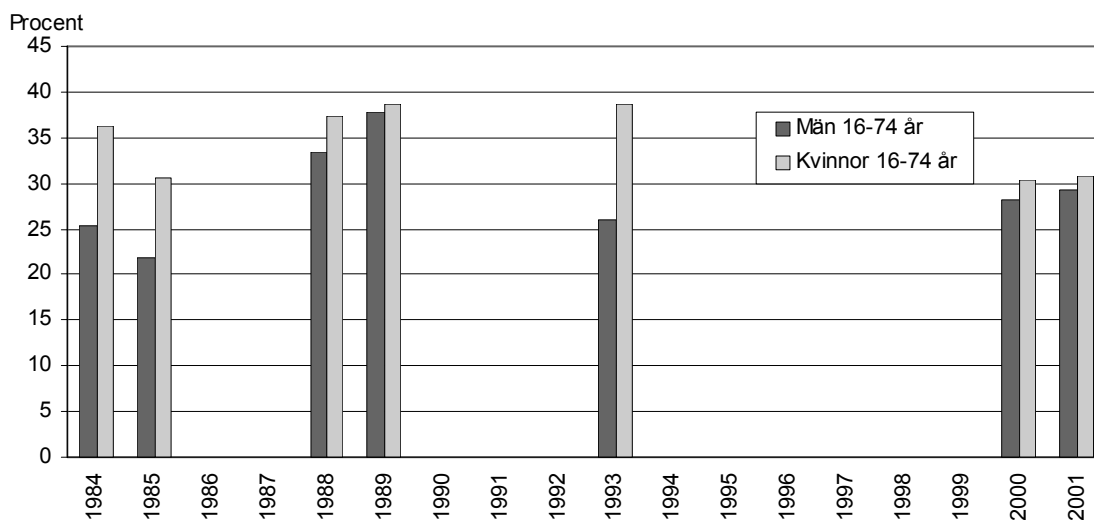
åringarna ligger på en oförändrad nivå, medan bland de som är över 55 år andelen oroade har ökat med fem-åtta procentenheter. Minskningen bland de yngre är störst bland kvinnorna, medan ökningen bland de äldre är högst bland männen.

Indelningen efter familjeförhållande i diagram 19 visar åter mycket tydligt hur flertalet yngre familjer, män eller kvinnor, ensamstående eller samboende, barnlösa eller småbarnsföräldrar (med vissa undantag) minskat graden av oro för energiförsörjningen, medan äldre familjebildningar tvärtom tycks känna denna oro i större utsträckning.

Vidare kan vi i diagram 19 se:

- att de som bor i de norra delarna av landet är oroade för Sveriges energiförsörjning i mindre utsträckning än övriga,
- att det bland de förvärvsarbetande grupperna är företagare med anställda som har den högsta orosandelen,
- samt att utomlands födda medborgare är oroade i större omfattning än infödda svenskar.

Diagram 18. Oro för Sveriges energiförsörjning. Utvecklingen 1984–2001 (vissa år) för män och kvinnor, 16–74 år. Procent.

Tabell 5. Oro för Sveriges energiförsörjning resp. oro för den internationella situationen, t.ex. risken för krig. Redovisning efter kön och ålder. Nuläge år 2000–01 i procent samt utvecklingen sedan 1993 i procentenheter, där plustecken anger ökning och * att förändringen är signifikant.

	Har under den senaste tiden känt sig orolig för...			
	..Sveriges energiförsörjning	därav: ofta	..den internationella situationen	därav: ofta
Samtliga, 16-84 år	29.9 - 1.8*	4.7 - 0.0	51.8 -14.2*	11.4 - 5.3*
ÅLDER				
16-24 år	17.1 - 8.1*	2.1 - 1.1	47.8 - 8.9*	11.1 - 1.1
25-34 år	22.3 - 7.3*	2.9 - 1.1	51.6 -13.9*	10.9 - 4.7*
35-44 år	26.8 - 8.1*	3.7 - 1.3	54.2 -18.3*	11.2 - 7.1*
45-54 år	34.4 - 0.2	4.5 - 0.9	54.8 -13.8*	11.2 - 6.4*
55-64 år	39.1 + 4.6*	6.9 + 0.2	51.7 -16.7*	11.1 - 7.9*
65-74 år	39.3 + 5.1*	8.7 + 3.7*	53.2 -16.1*	13.8 - 4.5*
75-84 år	33.6 + 7.7*	6.2 + 2.3	44.9 - 9.7*	11.1 - 4.8*
KÖN OCH ÅLDER				
Män, 16-24 år	15.5 - 4.5*	1.6 - 1.2	36.2 - 7.9*	8.3 - 0.5
25-44 år	23.9 - 1.5	4.0 + 0.4	45.7 -14.7*	9.3 - 4.8*
45-64 år	35.7 + 8.0*	6.6 + 1.1	45.0 -15.7*	9.5 - 4.8*
65-74 år	39.7 + 9.5*	10.6 + 6.3*	42.8 -19.6*	10.8 - 7.5*
75-84 år	34.0 + 9.7*	8.0 + 1.9	34.1 -12.8*	8.6 - 1.5
Samtliga män, 16-84 år	29.0 + 3.2*	5.5 + 1.2*	43.1 -14.3*	9.4 - 4.2*
Kvinnor, 16-24 år	18.9 -11.8*	2.5 - 1.0	59.9 -10.0*	14.0 - 1.7
25-44 år	25.2 -14.1*	2.5 - 2.8*	60.4 -17.6*	12.8 - 7.1*
45-64 år	37.5 - 4.0*	4.7 - 1.7	61.8 -14.5*	12.8 - 9.1*
65-74 år	39.1 + 1.4	7.0 + 1.4	62.4 -12.9*	16.5 - 2.0
75-84 år	33.4 + 6.3	5.0 + 2.5	52.5 - 7.4*	12.8 - 7.0*
Samtliga kvinnor, 16-84 år	30.8 - 6.7*	4.0 - 1.2*	60.3 -14.1*	13.4 - 6.3*

Diagram 19. Oro för Sveriges energiförsörjning. Andelar inom olika befolkningsgrupper. Nuläge 2000-01 resp. utveckling sedan 1992-93. Procent.

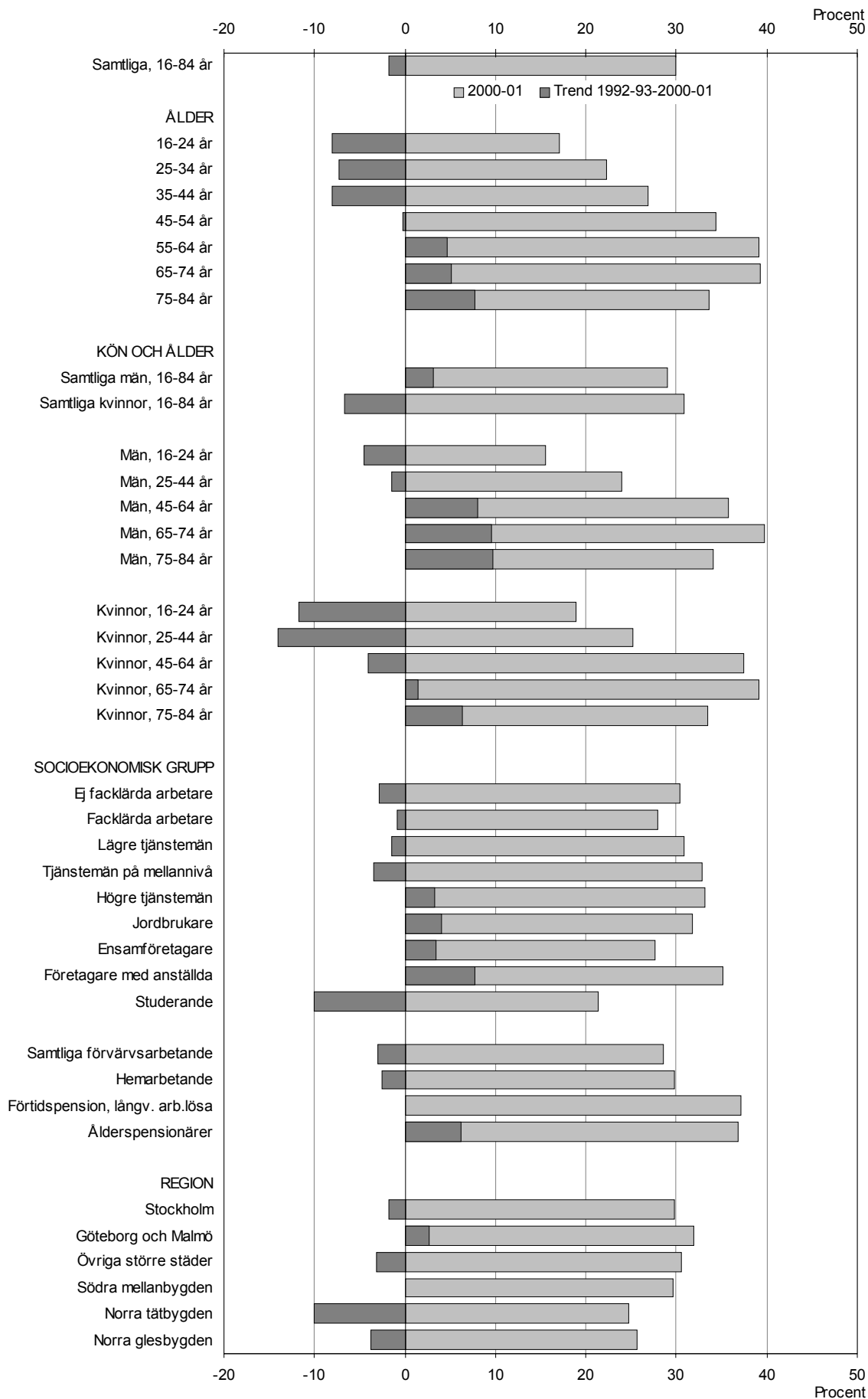
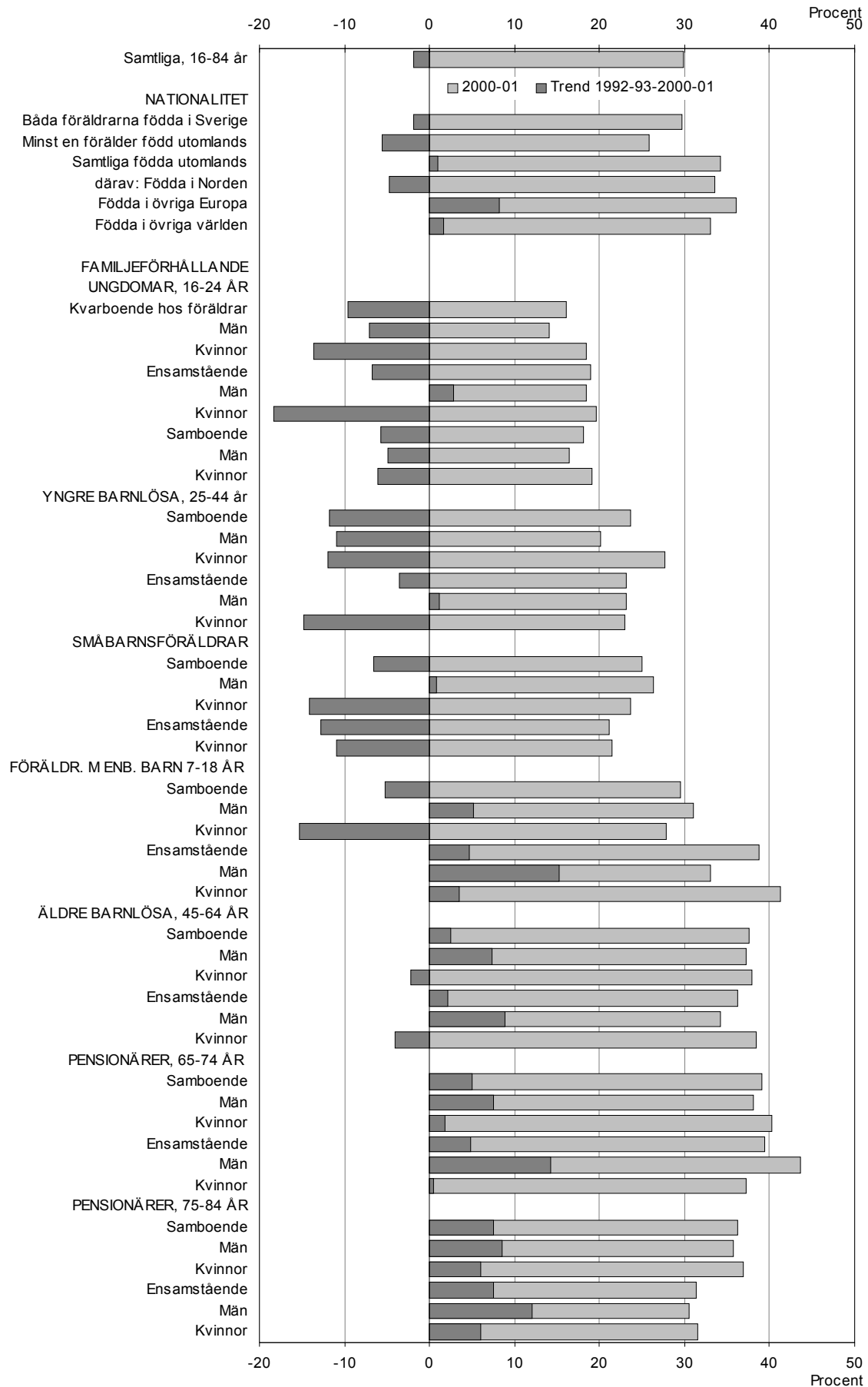

Diagram 19 (forts) Oro för Sveriges energiförsörjning. Andelar inom olika befolkningsgrupper. Nuläge 2000-01 resp. utveckling sedan 1992-93. Procent.

Oro för den internationella situationen

Indikatorn ”oro för den internationella situationen” är antagligen den som påverkas mest av det rådande tillståndet i världen. Det är dock svårt att validera denna genom jämförelser med inträffade specifika kriser och händelseförlopp i omvärlden. Enligt de mätvärden vi kan redovisa ökade andelen som var oroade för den internationella situationen från 41 procent 1978 till som högst 75 procent år 1984. En ny topp, 66 procent, inträffade år 1993 varefter andelen minskade till de hittills lägsta värdena, cirka 35 procent, under åren 1996–1999. De senaste åren har andelarna varit 57 procent år 2001 och 44 procent både år 2002 och 2003.

Genomgående för samtliga mätvärden är att kvinnor konsekvent redovisar betydligt högre andelar än män. Detta är giltigt för samtliga åldersgrupper. Generellt tycks också gälla att andelen oroade är högst i medelåldrarna och relativt sett lägre bland de äldsta och de yngsta.

Jämförelser mellan andra befolkningsgrupper kan göras med hjälp av diagram 21. Här framgår bl.a. att tjänstemän tycks vara mera oroade för den internationella situationen än arbetare och framförallt i förhållande till jordbrukare och företagare med anställda. Vidare är denna oro mer omfattande i de tre storstadsregionerna än i övriga delar av landet samt högre bland utomeuropeiskt födda invandrare än bland övriga grupper. Detta sistnämnda kan ju sammanhålla med att många av dessa är flyktingar som kommer från oroliga delar av världen.

Diagram 20. Oro för den internationella situationen, t.ex. risken för krig. Utvecklingen 1978–2002 (vissa år) för män och kvinnor, 16–74 år. Procent.

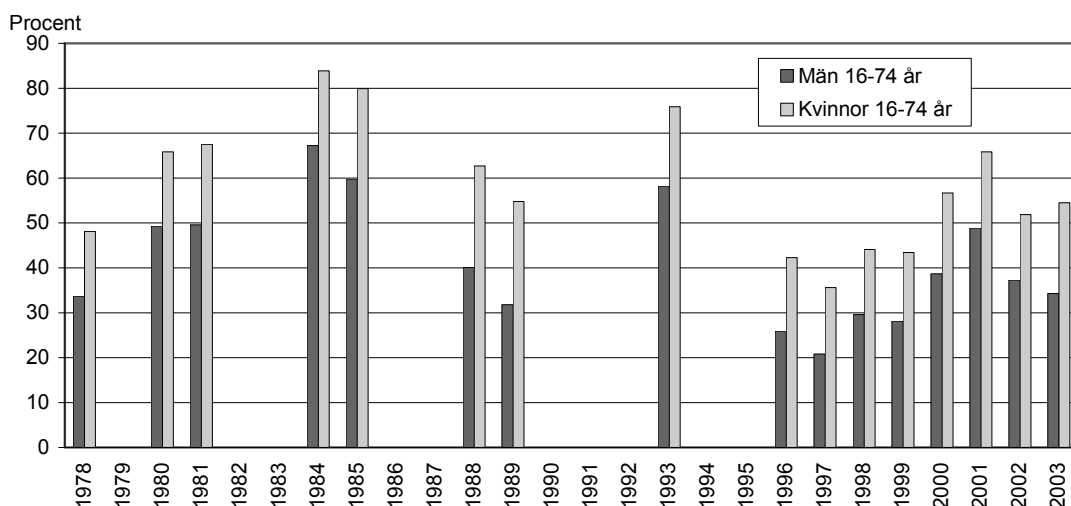

Diagram 21. Oro för den internationella situationen. Andelar inom olika befolkningsgrupper. Nuläge 2000-01 resp. utveckling sedan 1992-93. Procent.

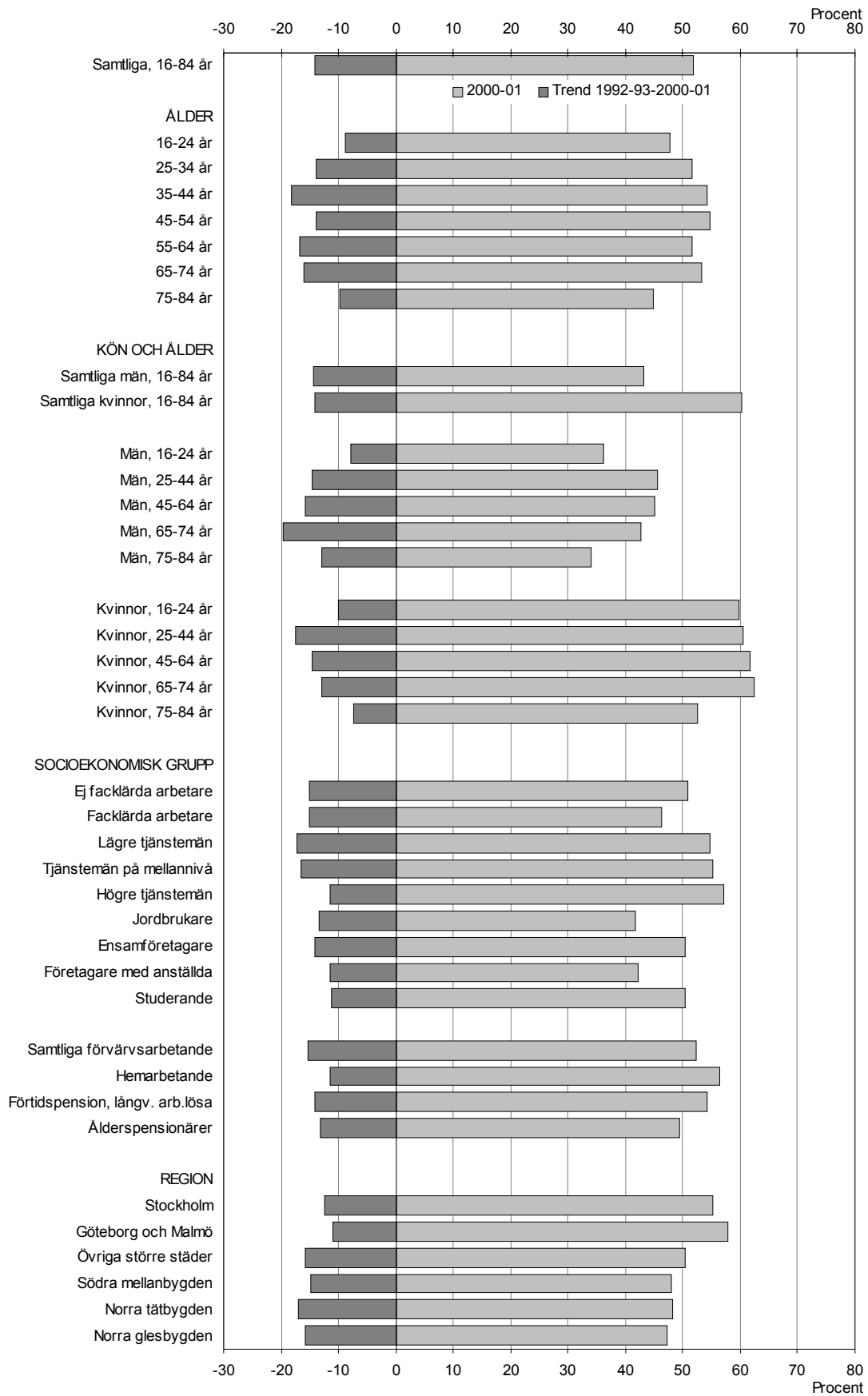
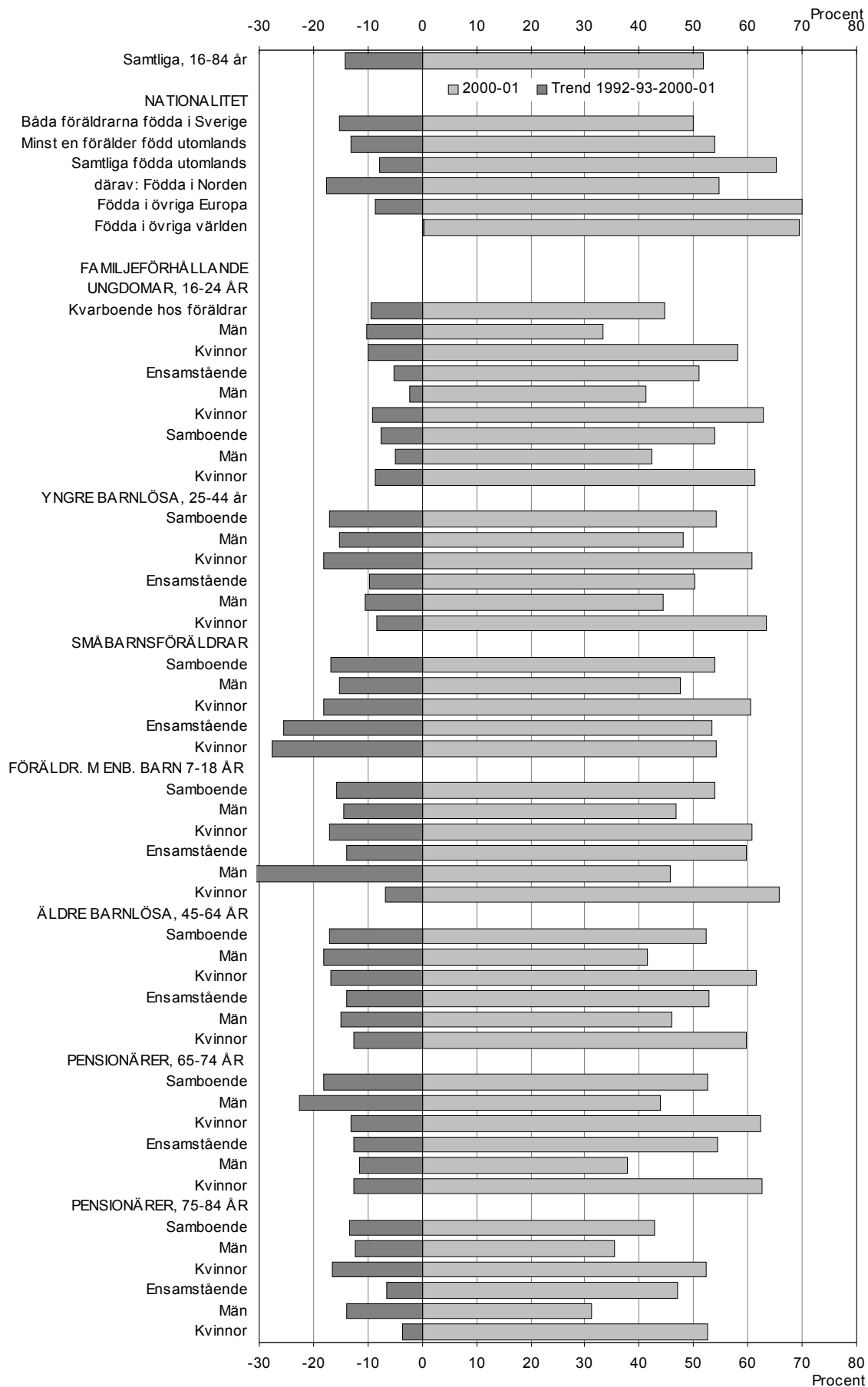

Diagram 21 (forts.) Oro för den internationella situationen. Andelar inom olika befolkningsgrupper. Nuläge 2000-01 resp. utveckling sedan 1992-93. Procent.

7 Analyser med logistisk regression

Som ett sammanfattande komplement till den systematiska genomgång av olika befolkningsgruppers oro inför vissa situationer som genomförts i de tidigare avsnitten, görs här avslutningsvis några analyser med hjälp av s.k. logistisk regression.

Här ges endast en summarisk läsanvisning för tolkningen av denna metod. Utifrån vårt perspektiv i detta kapitel genererar den logistiska regressionsmetoden sannolikheter för att känna oro för vissa förhållanden. Detta uttrycks genom en *oddskvot*, som anger "oron" hos en viss befolkningsgrupp (exempelvis en åldersgrupp) i förhållande till "oron" hos den grupp som valts ut som referensgrupp (t.ex. en annan åldersgrupp). Referensgruppen tilldelas alltid värdet 1 och en oddskvot på t.ex. 1,56 anger en 56 procent högre andel för den aktuella åldersgruppen i förhållande till den åldersgrupp som utgör referensgrupp.

Finessen med metoden är att inflytandet från andra slags bakgrundsegenskaper som ingår i modellen elimineras. Effekten av ålder renodlas därmed så att exempelvis kön, region eller familjeförhållande inte påverkar resultatet. Med andra ord fastställer oddskvoten olika bakgrundsvariablers (kön, ålder, region etc.) betydelse för en viss förklaringsvariabel eller indikator ("oro för familjens ekonomi" etc.) "var för sig", under det att inflytandet från andra bakgrundsvariabler hålls konstant. Resultatet för de som t.ex. bor i norra glesbygden påverkas således inte av att genomsnittsåldern är högre än i storstadsregionerna, och "oron" bland utländska medborgare skall inte påverkas av att dessa relativt ofta bor i de större städerna osv.

Konfidensintervallens storlek anges för varje oddskvot i tabellerna. För att vi skall kunna tala om en statistiskt säkerställd skillnad mellan referensgruppen och en annan grupp inom en viss befolkningsfördelning får intervallet inte innehålla värdet 1,00.

Regressionsanalyserna omfattar personer i åldrarna 16-84 år från ULF-undersökningarna 1999-2002, vilket innebär cirka 23 200 intervjuer. I tidsavseende omfattar dessa analyser således en längre undersökningsperiod än den som ges i det övriga tabellmaterialet - där "nuläget" oftast redovisas för åren 2000-2001.

Tendenserna i nedanstående tabeller bör självklart peka i samma riktningar som vi konstaterat vid våra redovisningar av det övriga tabellmaterialet, men kan förstärkas eller försvagas genom renodlingen av en viss demografisk aspekt.

I analyserna i detta avsnitt ingår följande indikatorer:

Personen har i samband med intervjuperioden 1999-2002 "under den senaste tiden" känt oro för ....

- sin/familjens ekonomi under det kommande året (tabell 6);
- att man skall bli arbetslös (bland förvärvsarbete) (tabell 6);
- sin egen hälsa (tabell 7);
- att man själv eller någon nära anhörig ska drabbas av aids eller HIV-smitta (tabell 7);
- den internationella situationen t.ex. risken för krig (tabell 8).

Följande bakgrundsvariabler har använts i regressionsmodellen:

- kön (referensgrupp: kvinnor),
- ålder (referensgrupp: 65-84 år; vid oro för arbetslöshet: 45-64 år),
- H-region (referensgrupp: norra glesbygden),
- familjeförhållande (referensgrupp: samboende utan barn),
- nationalitet (referensgrupp: infödda svenskar).

Kön

Kvinnor är för var och en av de fem indikatorerna mer oroade än män när hänsyn även tas till olikheter beträffande ålder, region, familjeförhållande och nationalitet. Den sträcker sig från 14 procent högre när det gäller oro för arbetslöshet, till 35 procent högre för ekonomin resp. aids eller HIV-smitta, 45 procent högre för sin egen hälsa till dubbelt så hög nivå beträffande oron för den internationella situationen

Ålder

Indelningen efter ålder ger delvis olika utslag beroende på vilken indikator som avses. När det gäller oro för den egna eller familjens ekonomi under det kommande året är nivån två till tre gånger så hög i samtliga åldersgrupper jämfört med pensionsåldrarna 65-84 år. Allra högst är den bland 25-44-åringarna, nära fyra gånger så hög, när hänsyn tas till olikheter för kön, familjeförhållande, region och nationalitet.

Även när det gäller oron för att bli arbetslös bland förvärvsarbete, är åldersfaktorn betydelsefull. Oron är nästan dubbelt så hög bland 16-24-åringar och cirka 50 procent högre bland 25-44-åringar jämfört med referensgruppen, 45-64 år.

Oron för den egna hälsan ökar med stigande ålder upp till 45-64-årsåldern, när hänsyn tagits till andra bakgrundsegenskaper. Bland de yngsta, 16-24 år, är orosnivån ungefär hälften av 65-84-åringarnas och cirka 130 procent lägre än

bland de i den övre medelåldern, 45-64 år. Oron för aids eller HIV-smitta är väsentligt högre i alla åldersgrupper under pensionsåldrarna – högst bland de yngsta med en överrisk på cirka 80 procent.

Den enda statistiskt säkra iakttagelsen när det gäller ålder och oro för den internationella situationen är att de yngsta är oroade i mindre utsträckning än övriga åldersgrupper.

Regioner

Betydelsen av den regionala indelningen tycks i allmänhet vara mindre än övriga bakgrundsvariabler vi tar hänsyn till här. Följande kan noteras:

Den enda statistiskt ”säkra” skillnaden när det gäller oro för den kommande ekonomin är att de som bor i Stockholms-området är oroade i mindre utsträckning än de som bor i norra glesbygden. När det gäller orosnivån för att bli arbetslös fås lägre värden i samtliga regioner utanför de norra delarna av landet.

Vare sig när det gäller oron för den egna hälsan eller oron för att själva eller någon närstående skall drabbas av aids eller HIV-smitta förekommer det några nämnvärda regionala skillnader. Beträffande oron för den internationella situationen är denna högre i de större kommunerna (framför allt i de tre storstadsområdena) än i övriga delar av landet.

Familjeförhållande

Ensamstående har för samtliga indikatorer, med undantag för oro för den internationella situationen, högre oddskvoter (dvs. högre grad av oro) än samboende. Allra tydligast kan vi se detta när det gäller oron för familjens ekonomi under det kommande året. Här har ensamstående kvinnor med barn hela åtta gånger så hög risk att känna oro som bland samboende utan barn. Även övriga familjetyper har högre värden än samboende utan barn.

Att ensamstående kvinnor med barn ofta känner sig utsatta, markeras här också av att det är de som har de högsta värdena bland familjekategorierna, även när det gäller oro för arbetslöshet, för sin egna hälsa, liksom oro för aids eller HIV-smitta.

Nationalitet

Här visas också entydiga resultat: utomlands födda invandrare känner oro i betydligt högre grad än infödda svenskar. Detta gäller för samtliga de fem områden (indikatorer) vi kan redovisa här. Två- eller tredubbelt så höga riskvärden har både naturaliserade invandrare som utländska medborgare när det gäller oro för ekonomin eller arbetslöshet, den egna hälsan eller oro för aids eller HIV-smitta, liksom för oro för den internationella situationen. Och då har hänsyn tagits till skillnader i ålder, kön, familjeförhållande och var i landet man bor.

Även den s.k. andra generationens invandrare har högre riskvärden än infödda svenskar med svenska föräldrar när det gäller oro för ekonomin, för den egna hälsan liksom för aids eller HIV-smitta.

Tabell 6. Oddskvoter med 95% konfidensintervall för relativa sannolikheten att känna oro för familjens ekonomi resp. oro för att bli arbetslös (bland förvärvsarbetande). Båda könen 16-84 år. 1999–2002. Modell baserad på kön, ålder, region, familjeförhållande, socioekonomisk grupp samt nationalitet. Referensgrupperna har oddskvoten 1. (Antal intervjuer: cirka 23 000 resp. 14 000 (förvärvsarbetande)).

	Oro för familjens ekonomi under det kommande året			Oro för att man skall bli arbetslös (förvärvsarbetande)		
	Odds-kvot	Konfidensintervall		Odds-kvot	Konfidensintervall	
		Undre gräns	Övre gräns		Undre gräns	Övre gräns
Kön						
Män	0,74	0,70	0,79	0,88	0,80	0,97
Kvinnor	1			1		
Åldersgrupp						
16-24 år	2,72	2,41	3,07	1,96	1,66	2,32
25-44 år	3,78	3,38	4,22	1,46	1,31	1,63
45-64 år	2,12	1,91	2,37	1		
65-84 år	1			--		
H-region						
H1 Stockholm	0,84	0,72	0,98	0,67	0,54	0,85
H2 Göteborg och Malmö	0,98	0,84	1,14	0,77	0,61	0,97
H3 Större kommuner	0,90	0,78	1,03	0,75	0,60	0,93
H4 Södra mellanbygden	0,86	0,74	1,00	0,76	0,61	0,96
H5 Norra tätbygden	0,89	0,74	1,07	0,84	0,63	1,12
H6 Norra glesbygden	1			1		
Familjeförhållande						
Ensamstående utan barn	2,02	1,86	2,19	1,31	1,15	1,49
Ensamstående kvinnor med barn	8,05	6,60	9,81	1,58	1,24	2,02
Samboende med barn	1,57	1,44	1,72	1,03	0,91	1,17
Samboende utan barn	1			1		
Nationalitet						
Infödda svenskar	1			1		
2:a generationens invandrare	1,29	1,15	1,45	1,06	0,88	1,27
Naturaliserade invandrare	1,93	1,72	2,17	2,64	2,23	3,11
Utländska medborgare	2,88	2,49	3,34	2,31	1,85	2,88

Tabell 7. Oddskvoter med 95% konfidensintervall för relativa sannolikheten att känna oro för sin egen hälsa resp. för att man själv eller någon nära anhörig skall drabbas av aids eller HIV-smitta. Båda könen 16-84 år. 1999–2002. Modell baserad på kön, ålder, region, familjeförhållande, socioekonomisk grupp samt nationalitet. Referensgrupperna har oddskvoten 1. (Antal intervjuer: cirka 23 000).

	Oro för sin egen hälsa			Oro för aids eller HIV-smitta		
	Odds-kvot	Konfidensintervall		Odds-kvot	Konfidensintervall	
		Undre gräns	Övre gräns		Undre gräns	Övre gräns
Kön						
Män	0,69	0,65	0,73	0,74	0,67	0,82
Kvinnor	1			1		
Åldersgrupp						
16-24 år	0,48	0,43	0,54	1,80	1,49	2,17
25-44 år	0,82	0,75	0,90	1,33	1,11	1,60
45-64 år	1,10	1,02	1,19	1,60	1,36	1,89
65-84 år	1			1		
H-region						
H1 Stockholm	0,98	0,85	1,12	0,90	0,70	1,15
H2 Göteborg och Malmö	1,06	0,92	1,21	0,90	0,70	1,16
H3 Större kommuner	0,94	0,82	1,06	0,95	0,75	1,19
H4 Södra mellanbygden	0,94	0,82	1,08	0,89	0,70	1,14
H5 Norra tätbygden	0,98	0,83	1,16	0,61	0,44	0,86
H6 Norra glesbygden	1			1		
Familjeförhållande						
Ensamstående utan barn	1,08	1,01	1,16	1,32	1,16	1,51
Ensamstående kvinnor med barn	1,26	1,06	1,50	1,42	1,06	1,90
Samboende med barn	0,91	0,84	0,98	1,02	0,87	1,18
Samboende utan barn	1			1		
Nationalitet						
Infödda svenskar	1			1		
2:a generationens invandrare	1,27	1,13	1,43	1,29	1,05	1,57
Naturaliserade invandrare	2,00	1,80	2,22	2,25	1,90	2,65
Utländska medborgare	1,93	1,67	2,22	2,26	1,82	2,80

Tabell 8. Oddskvoter med 95% konfidensintervall för relativa sannolikheten att känna oro för den internationella situationen t.ex. risken för krig. Båda könen 16-84 år. 1999–2002. Modell baserad på kön, ålder, region, familjeförhållande, socioekonomisk grupp samt nationalitet. Referensgrupperna har oddskvoten 1. (Antal intervjuer: cirka 23 000).

	Oro för den internationella situationen		
	Odds-kvot	Undre gräns	Övre gräns
Kön			
Män	0,52	0,49	0,54
Kvinnor	1		
Åldersgrupp			
16-24 år	0,83	0,75	0,92
25-44 år	1,05	0,97	1,15
45-64 år	1,15	1,07	1,25
65-84 år	1		
H-region			
H1 Stockholm	1,31	1,15	1,49
H2 Göteborg och Malmö	1,43	1,25	1,64
H3 Större kommuner	1,14	1,01	1,29
H4 Södra mellanbygden	1,05	0,92	1,20
H5 Norra tätbygden	1,04	0,89	1,22
H6 Norra glesbygden	1		
Familjeförhållande			
Ensamstående utan barn	0,94	0,88	1,01
Ensamstående kvinnor med barn	0,97	0,81	1,15
Samboende med barn	0,99	0,92	1,07
Samboende utan barn	1		
Nationalitet			
Infödda svenskar	1		
2:a generationens invandrare	1,07	0,96	1,20
Naturaliserade invandrare	1,90	1,70	2,11
Utländska medborgare	2,04	1,76	2,36

Del 5

Översikt över välfärden

Kapitel 14

Index för internationella välfärdsjämförelser

Joachim Vogel, SCB/BV/SV

Michael Wolf, SCB/ES/NR

En tidigare version har publicerats i SCB:s tidskrift *Välfärd* 2004:1

Det finns i dag ett tiotal länderjämförande mått på välfärd. Dessa sammanfattar på olika sätt befolkningens ekonomi, hälsa, livslängd m.m. och visar också om välfärden är jämnt eller ojämnt fördelad. Sverige får höga värden i samtliga index och hamnar ofta främst. Ser man enbart på ett lands samlade prissatta produktion dvs. bruttonationalprodukten (BNP) per invånare, hamnar Sverige dock efter täten. Sambandet mellan välfärd och bruttonationalprodukt är inte givet.

Undran inför det goda livet förekommer i litteraturen och forskningen sedan Platon. I alla samhällen söker man efter instrument för att fånga välfärdsutvecklingen, om vi gör framsteg eller om välfärden minskar. Det är funderingar som hänger nära samman med samhällsordningen, vilka mål vi ska planera för och hur dessa ska kunna omsättas i politik. Ofta är vi inte överens. Hur vi mäter blir därför lätt kontroversiellt, och diskussionen kan urarta i en strid med ideologiska förtecken.

När socialstatistiken började utvecklas på 1900-talet tog tankarna på sammanfattande välfärdsindex form, parallellt med nationalekonomernas utveckling av nationalräkenskapssystemet. På 1960-talet inleddes socialindikatorrörelsen och ledde i de flesta utvecklade länder till etablering av stora statistiksystem och något senare till planering av internationell statistik (OECD, FN, EU).

Nationalräkenskaperna var en förebild i detta tidiga skede. Det övergripande indexet (BNP per invånare) sammanfattade stora informationsmängder med hjälp av en enhetlig princip (köpkraftspariteter PPP). Men välfärdsutvecklingen lät sig inte sammanfattas lika enkelt. Dessutom skedde datauppbbyggnaden inom socialstatistiken långsammare och mindre samordnat. På 1960-talet följde tidiga försök i kölvattnet på inrättandet av nationell välfärdsstatistik

(sociala indikatorer; socialräkenskaper). Den första genomarbetade pläderingen för välfärdsindex fick emellertid inte fotfäste p.g.a. bristen på jämförbar statistik.

På 1990-talet hade datatillgången förbättrats avsevärt, breddats till u-länderna, och tidsserierna inom utvecklade länder började bli realistiska. Samtidigt blev behovet av överblick över mängden av data allt starkare. De flesta länder och internationella organ ger ut statistiska årsböcker och välfärdsstatistiska samlingsvolymmer.

Bredden och detaljrikedomen är numera imponerande, men överblicken och helhetsbilden förblev otillgänglig för en vidare allmänhet, för politiker och för debatten. Publiceringen av stora mängder av osammanhängande socialstatistik ställer inte bara forskarna och samhällsplanerarna utan även media inför svåra problem.

Detta var en lucka som fylldes av BNP-systemet. Nobelpristagaren Amartya Sen skriver så här:

”the dominance of GDP (an overused and oversold index) would not be broken by any set of (separate indicator) tables. People would look at them respectfully, but when it came to using a summary measure of social development, they would still go back to the unadorned GDP, because it was crude and convenient.”

BNP mäter produktion – inte välfärd

BNP har emellertid ett annat syfte, nämligen att mäta utvecklingen av den totala (prissatta) produktionen av varor och tjänster, och har därmed en central roll i den nationella statistiken. OECD och Eurostat (som sammanställer statistiken) och forskarna inkl. flera nobelpristagare (James Tobin, Amartya Sen), har envetet påpekat att BNP aldrig var tänkt att beskriva social utveckling eller individuell välfärd i vidare bemärkelse.

I Sverige har BNP/invånare sedan årtionden missbrukats som välfärdsmått i bredare mening. En stor del av det som brukar räknas med i välfärden kan inte värderas i monetära termer. BNP mäter inte värden som ett långt och hälsosamt liv, god naturmiljö och arbetsmiljö, rik fritid, demokrati, politiskt deltagande, rättssäkerhet, låg brottslighet, familj och sociala nätverk, förtroende, gemenskap och solidaritet mellan människor, begränsade etniska, politiska och religiösa motsättningar, samt jämlikhet mellan klasser, generationer, kön, familjer, regioner och etniska grupper.

BNP säger inget om hur produktionsresultatet är fördelat. Ett land kan ha hög BNP men samtidigt en ojämn välfärdsfördelning, t.ex. stora inkomstskillnader och hög fattigdom. Stora delar av befolkningen kan leva i otillfredsställelse levnadsförhållanden, t.ex. utan

adekvat sjukvård, utbildning, bostad eller föda.

Välfärdsindex – komplement till social statistik

Det är en illusion att tro att allmänheten, massmedia, samhällsplanerare och politiker på egen hand och kontinuerligt kan överblicka, värdera och sammanväga stora mängder av nationell och internationell social statistik. Detta har varit en uppfordran till forskarna att utveckla sammanfattande välfärdsmått för att göra den växande nationella och internationella välfärdsstatistiken mer tillgänglig och transparent.

Forskarna och statistikerna bakom de nya indexen ser inte indexen som slutpunkten i forskningsprocessen. Metodproblemen är komplicerade. Det finns

olika typer av tekniska lösningar och indexen inrymmer subjektiva ställningstaganden. Detsamma gäller också andra typer av index, t.ex. BNP-systemet.

Välfärdsindex ersätter inte heller mångfalden av sociala indikatorer. Forskarna ser ofta indexen som ett komplement, där det primära egentligen är den efterföljande uttolkningen av indexen och bidragen från de underliggande indikatorerna. Indexen skapar en agenda för en mer seriös diskussion kring ett vidare välfärdsbegrepp, vilket inte har kunnat ske tidigare.

Det är denna strategi vi kommer att följa i den här artikeln. På nästa uppslag visar vi först fyra olika typer av välfärdsindex som är konstruerade ur olika perspektiv, och jämför dem med BNP/invånare. Därefter avslutar vi med en

karaktärisering av särarten hos olika länder och ländergrupper, såsom den framträder genom variationer i de ingående indikatorerna.

Tre huvudperspektiv

Till grund för idén om välfärdindex ligger tre huvudprinciper. Välfärdsindex bör ge ett brett välfärdsbegrepp genom sammanvägning av ett representativt urval av sociala indikatorer (*helhetsperspektivet*). Välfärden bör vidare sammanfattas på individuell nivå (*mikroperspektivet*), och de bör beskriva hur välfärden enligt olika indikatorer är anhopad hos olika personer (*fördelningsperspektivet*). BNP per invånare uppfyller inget av dessa kriterier.

Helhetsperspektivet innebär att man utgår från ett brett välfärdsbegrepp, där man utöver den materiella standarden även räknar med icke monetära aspekter, såsom utbildning, arbetsmiljö, hälsa, sociala nätverk, fritid, demokrati och politiskt deltagande, rättssäkerhet, gemenskap och solidaritet mellan människor, samt jämlikhet mellan klasser, generationer, kön, etniska grupper och regioner. Inom välfärdsforskningen har denna distinktion varit grundläggande sedan 1950- och 1960-talet (i tur och ordning: FN, den svenska låginkomstutredningen, OECD, EU). Numera råder det en bred konsensus kring ett brett och mångdimensionellt välfärdsbegrepp, som omfattar något tiotal välfärdskomponenter och underliggande sociala indikatorer inom dessa (utbildning, sysselsättning, arbetsmiljö, inkomster, materiell standard, boende, fritid, transporter, sociala relationer, trygghet och säkerhet, politiska resurser, hälsa). BNP/invånare fångar endast in en del av den terräng vi inom forskningen och i vardagslivet brukar kalla välfärd.

Mikroperspektivet innebär att man för varje individ beräknar om vissa situationer föreligger (t.ex. kan ej läsa). Välfärd måste alltså räknas på individuell nivå. BNP/invånare mäter endast volymen av varor/tjänster som totalt har producerats inom ett land som helhet, men säger inget om vem som har konsumerat dem.

Utvecklingen av välfärdsindex på 1990-talet

Globaliseringen och den europeiska integrationen har ökat intresset för skillnader mellan olika samhällssystem och den välfärd de producerar. Vi konfronteras med nya impulser och motstridiga självbilder. Vår självförståelse, debatten och politiken påverkas av statistiken. Det snäva BNP-perspektivet och beräkningar enligt det utvidgade välfärdsbegreppet ger delvis motstridiga verklighetsbilder. Allt fler nationalekonomer, sociologer och välfärdsforskare har under årens lopp kommit till insikt om att BNP behöver kompletteras med ett modernt välfärdsindex, för att välfärdsfrågorna ska få en plats på den politiska agendan.

Under 1990-talet introducerades så en serie nya projekt som föreslog olika typer av välfärdsindex. Forskarna drevs dels av det uppenbara behovet av överblick över den ökade datamängden, dels av den missvisande användningen av BNP. Denna nya rörelse omfattar flera forskningstraditioner, inom nationalekonomi, sociologi och psykologi, vilket har lett till en mångfald av olikartade ansatser. Det finns index som bygger på få respektive många sociala indikatorer, på objektiva eller subjektiva mått, mikro- eller makrostatistik. Likheterna i resultaten är emellertid slående. Det pekar mot robusta resultat.

En aktuell granskning som utfördes av nio forskare inom ISQOLS (International Society for Quality of Life Studies) omfattar 22 index-

system, som granskades enligt 14 kriterier. På nationell respektive regional nivå finns flera officiella index (utvecklade/publicerade inom myndighetssfären) resp. av forskningsinstitutioner. Nederländerna har det äldsta indexsystemet (årlig rapportering sedan 1974). Australien har haft ett omfattande utvecklingsarbete (Australian Centre on Quality of Life). Kanadas parlament har nyligen beslutat om att inrätta ett officiellt välfärdsindex (Genuine Progress Index GPI).

Det finns i dag något tiotal länderjämförande välfärdsindex som fått större spridning. De publiceras av bl.a. FN (fem olika index; se UNDP 2001), respektive av olika forskningsinstitut och universitet världen runt. Ett nytt internationellt forskarnätverk (64 forskare i 33 länder) förbereder ytterligare ett länderjämförande indexsystem som baseras på utvecklingsarbetet i Australien.

SCB i Sverige har hittills inte utvecklat något eget index, men publicerat internationella välfärdsindex vid tre tillfällen. SCB:s tidskrift Välfärd har tidigare publicerat UNDPs HDI-index respektive ett index från det tyska forskningsinstitutet ZUMA (VälfärdsBulletinen 2002:2 respektive 2000:3). I rapport 100 från SCB:s serie Levnadsförhållanden) Välfärd och ofärd på 1990-talet presenterades professor Richard Estes' WISP index för 1970–2001.

Fördelningsperspektivet innebär att man bör prioritera de sämst ställdas levnadsförhållanden. Det innebär att man låter fattigdom och social exkludering få ett stort genomslag i sammanräkningen av befolkningens levnadsförhållanden till ett välfärdsindex. De flesta bedömare är överens om att ett land har lägre välfärdsnivå om positiva situationer är starkt anhopade hos en del av befolkningen och de negativa situationerna hos en annan del av befolkningen, än om samma välfärd är jämnare fördelad inom hela befolkningen. Samma BNP/invånare kan t.ex. fördelas mycket olika både mellan och inom olika länder. Samma BNP kan antingen ge hög jämlikhet (de nordiska länderna) eller också hög ojämlikhet.

På mikronivån är en jämnare fördelning således "välfärdseffektiv": den gör större nytta genom att resurser utnyttjas effektivare av den som initialt har lägre standard. Forskning har visat att marginalnyttan av ytterligare BNP-höjning (eller inkomstökning) avtar med standardnivån, och att sambandet mellan livskvalitet och BNP är praktiskt taget obefintligt bland de rikare i-länderna.

Det ligger i sakens natur att alla tre perspektiven innehåller en ideologisk dimension. De innehåller föreställningar om det goda eller dåliga livet (helhetsperspektivet) och om rättvisa och moral (fördelningsperspektivet), föreställningar som ofta präglas av organiserade sårin-tressen. Att bygga ett välfärdsindex utifrån dessa principer kan därför uppfattas som ett politiskt ställningstagande.

Men även användningen av BNP/invånare som ett välfärdsmått innebär ett ställningstagande, nämligen för ett mer begränsat materialistiskt välfärds-perspektiv där man dessutom bortser från fördelningen av välfärd. Det förhindrar en offentlig diskussion av välfärden enligt ett modernare välfärdsbegrepp.

Låt oss nu granska indexmetodiken närmare, eftersom den kan få konsekvenser för resultaten. Här gäller det att finna en bred konsensus mellan en större grupp av bedömare (forskare och användare), respektive teknisk evidens för robusta resultat.

"Att bygga välfärdsindex kan uppfattas som ett politiskt ställningstagande"

De rent tekniska problemen är ganska likartade för olika typer av index, för såväl BNP som de utvidgade välfärdsindexen. Välfärdsbegreppet, datatillgång, indikatorurval och viktning kan ha viss betydelse för utfallet, och därmed för trender och nivåer. Det gäller att inse att alla index, liksom all statistik mer generellt, bygger på vissa förutsättningar och antaganden som det i bästa fall råder bred enighet om, men ofta tveksamhet som ska redovisas vid tolkningen av resultaten.

Att välja indikatorer

De generella välfärdsindexen utgår från ett mångdimensionellt välfärdsbegrepp som beskrivs i ett tiotal delkomponenter samt indikatorer inom dessa. Ett representativt urval av indikatorer vägs sedan samman.

I praktiken spelar datatillgången en viktig roll. Om man bygger ett index för utvecklade länder med god statistik-tillgång (t.ex. FN:s HPI-2-index för i-länder) är valmöjligheterna betydligt bättre än om syftet är att beskriva såväl i- som u-länder (t.ex. FN:s HDI eller Estes' WISP). I praktiken anpassas alltså välfärdsbegreppet till tillgängliga data.

Vissa index låter många indikatorer bidra (Estes' WISP respektive ZUMA:s index), medan andra väljer ett fåtal nyckelindikatorer som sorteras fram med faktoranalytiska metoder eller för att de bedöms som "centrala" i välfärden (FN:s index). Indikatorrika index beskriver terrängen bättre, de ger bättre utrymme för kompensation mellan indikatorer, och minskar risken vid kvalitetsbrister/tolkningsproblem i enskilda indikatorer. Indikatorfattiga index är däremot lättare att förstå, och variationer och trender kan tydligare relateras till vissa nyckelfaktorer.

Inom välfärdsforskningen dominerar mikroperspektivet, där välfärd knyts till enskilda individers livssituation. Under senare år har även makroindikatorer använts som beskriver infrastruktur för välfärd på nationell nivå. Hit räknas t.ex. arbetsmarknadens karaktär och välfärdsstatens omfattning. Exempel är indikatorer som mäter välfärdsinvesteringar (i utbildning, sjukvård, antal läkare per invånare, vaccinering av barn, etc.), makroindikatorer från nationalräkenskaper (BNP/invånare, utlandsskuld), demografisk börda, naturmiljö (luftföroreningar, offer för naturkatastrofer), och konflikter (krigsoffer, andel av befolkningen som är flyktingar, jämställdhet).

Välfärdsfördelning

Det är fortfarande endast ett begränsat antal industriländer som har tillgång till mikrodata om välfärden som insamlats från samma stickprov av personer. Detta är en förutsättning för att kunna mäta levnadsförhållanden. För dessa länder är det möjligt att konstruera nationella indextidsserier som uppfyller samtliga ovan nämnda tre kriterier.

När vi går över till länderjämförande index saknas den möjligheten för många länder, och därför blir också möjligheterna att beakta välfärdsfördelningen ganska begränsade. Samtliga internationella index avstår därför från explicita beräkningar av anhopning av välfärdsproblem/tillgångar (multipel deprivation), och använder istället ett fåtal strategiska indikatorer som mäter exkludering t.ex. fattigdomskvot, inkomst-spridning (Gini-koefficient), överlevnad (medellivslängd), spädbarnsdödlighet, m.m. Dessa indikatorer bidrar med en fördelningskorrektur till övriga indikatorer.

I diagram 1–4 jämför vi rangordningen av länder för fyra övergripande välfärdsindex med utfallet enligt BNP/invånare. För att underlätta överblicken över de följande diagrammen har länderna färgsatts i 5 grupper:

- Nordiska länder
- Centraleuropa
- Sydeuropa
- USA
- Övriga utomeuropeiska länder

BNP per invånare

Vi kommer i det följande att jämföra fyra generella välfärdsindex, medvetet valda att representera olika beräkningsförfaranden, för att därmed också illustrera effekterna av olika metoder.

Vår referenspunkt är BNP per invånare som ofta missbrukas som ett välfärdsåtgång. Bruttonationalprodukten (BNP) motsvarar summan av värdet av ett lands produktion av varor och tjänster. För internationella jämförelser tar man hänsyn till prisnivån i respektive land via s.k. köpkraftspariteter (PPP, Purchasing Power Parities)*. Internationella uppgifter avseende BNP per invånare publiceras av OECD.

BNP/invånare tillgodoser inget av våra tre krav på ett generellt välfärdsindex. Det är dels ett *aggregerat mått*, som enbart mäter det *materiella* välståndet i ett land dvs. endast den del som kan prissättas.

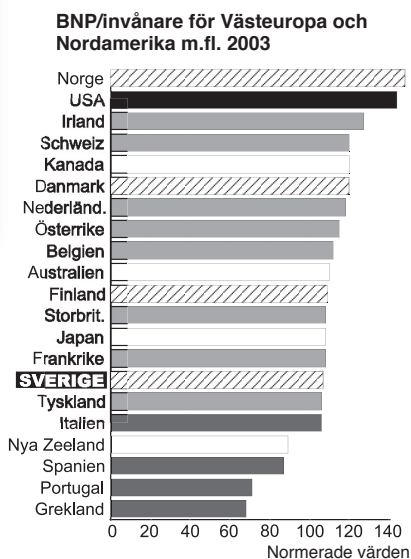
BNP/invånare säger heller inget om *fördelningen* av välståndet i befolkningen. Det senare förutsätter statistik om enskilda personers inkomster eller konsumtion.

BNP/invånare kan alltså ses som ett partiellt välfärdsåtgång och kan avvika avsevärt från ett mer helhetsbetonat välfärdsåtgång.

BNP är problematisk även p.g.a. andra *tekniska brister* (underrapportering av svarta inkomster, exkludering av hemarbete samt att det bortser

* Det finns dock stora brister i sättet att köpkraftskorrigerade BNP. För utrikeshandeln används inte köpkraftspariteter utan exporten och importen korrigeras med växelkursen.

BNP per invånare och fyra olika välfärdsindex

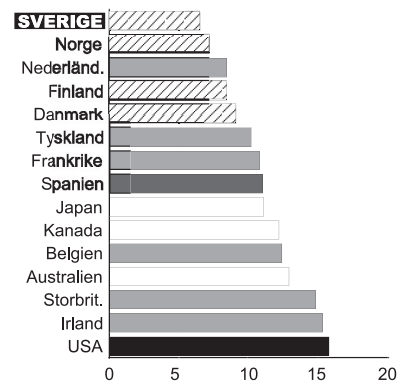

från förbrukningen av kapital och naturresurser). Det finns också ett betydande utrymme för skillnader i beräkningsförfarandet av BNP och PPP (köpkraftspariteter) mellan olika länder.

Det finns ytterligare *teoretiska problem* vid användning av BNP-begreppet för internationella välståndjämförelser. Ett mer rättvisande mått ur nationalräkenskaperna är *nationalinkomsten (NI)*. NI/invånare korrigerar för flera poster som är ovidkommande i sammanhanget, bl.a. för *inkomstomfördelningar mellan länder* som beror på kapitalets internationalisering. Vissa länder har hög penetration av utländskt kapital. NI (och därmed konsumtionsutrymmet) minskar om landet netto har ränteutgifter till utländska finansörer eller aktieutdelningar till utländska ägare (t.ex. Irland). På motsvarande sätt ökar landets BNP/invånare om produktionen delvis produceras av inpendlande utrikes bosatta personer (t.ex. Luxemburg).

Tyvärr saknas beräkningar av NI/invånare för ett stort antal länder, och därför används istället BNP/invånare.

1 FN:s Human Poverty Index (HPI-2) för utvecklade länder. 2001

Anm. FN:s deprivationsindex har hittills endast beräknats för här redovisade i-länder.

FN:s deprivationsindex

United Nations Development Program (UNDP) har publicerat välfärdsindex sedan 1975 (Human Development Index = HDI). UNDP har ett informationsansvar för såväl u- som i-länder, och har därför numera en differentierad serie av olika typer av index. För utvecklade länder rekommenderas numera ett *deprivationsindex* (som alltså inte mäter välfärd utan ofärd dvs. ju högre värde desto sämre), the Human Poverty Index (HPI-2), som bygger på fyra indikatorer (sannolikheten att inte överleva 60 år; vuxna utan funktionell läskunnighet, andel av befolkningen som har mindre än halva disponibla medianinkomsten, andel långtidsarbetslösa minst 12 månader).

FN:s index tillgodoser två av våra krav, nämligen mikroperspektivet (statistiken gäller enskilda personer) och helhetsperspektivet, dvs. att index omfattar både monetära och icke-monetära aspekter. De centrala välfärdskomponenterna (inkomst, sysselsättning, utbildning och hälsa är representerade).

Jämförelse mellan olika index

Vid första anblicken kommer Sverige relativt långt ned när det gäller BNP/invånare. Skillnaderna mellan länderna är emellertid relativt små. Med undantag av Norge och USA ligger EU-länderna i norra och centrala EU väl samlade i en stor klunga där BNP/invånare varierar inom +/-5 procent. Enligt OECD och Eurostat saknar skillnaderna intresse med tanke på beräkningsförfaranden och nationella konjunktursvängningar. En exakt rangordning såsom sker i svenska massmedia är därför meningslös.

Sveriges placerar sig däremot i ledningen enligt de fyra generella välfärdsindexen. Såväl FN:s index (HPI-2), WISP, som ZUMA ger Sverige förstaplatsen bland i-länder, och HLE har Sverige på andra plats.

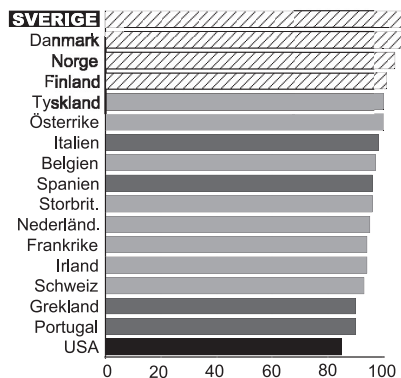
Till att börja med kan vi konstatera att BNP-rangordningen skiljer sig en hel del från de fyra generella välfärdsindexen. Sverige har efter den djupa recessionen i början av 1990-talet avancerat uppåt igen enligt såväl BNP som välfärdsindexen, och ligger nu i nivå med de stora kon-

kurrentländerna (Tyskland, Frankrike, Storbritannien, Japan).

Integrerade välfärdsindex, vare sig de grundas på objektiva eller subjektiva kriterier brukar normalt placera de nordiska länderna väl samlade i en tät klunga. Diagrammen visar att detta gäller FN:s index, ZUMA och även WISP. Sedan följer de rika länderna i centrala EU, och därefter de sydeuropeiska EU-länderna.

USA placerar sig däremot, trots tätplassering ifråga om BNP, långt ned på generella välfärdsindex. Såväl FN som

2 Estes' WISP för Västeuropa och USA 2001

Index of Social Progress – WISP

WISP som utvecklats av professor Richard Estes vid university of Pennsylvania ger för perioden 1970–2001 beräkningar för 162 länder. WISP baseras på 40 sociala indikatorer inom 10 komponenter (utbildning, hälsa, ekonomi, demografi, miljö, välfärdssystem, jämställdhet, socialt kaos, kulturell variation och försvar). WISP är därmed det mest omfattande indexet, med avseende på ingående indikatorer. De flesta indikatorer ingår även i andra index. Vägningen av indikatorer byggs på faktoranalys.

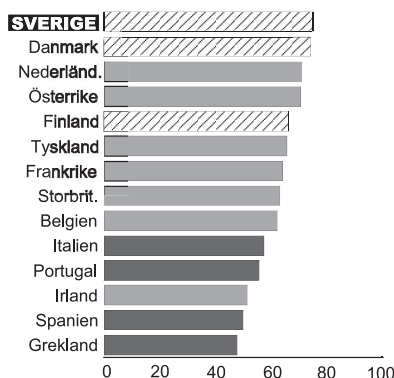
WISP har framför allt utvecklats för att beskriva social utveckling, med tonvikt på u-ländernas situation. WISP präglas därför av variationen av länder (162), där u-länder delvis kräver andra indikatorer än i-länder*. Det stora antalet länder begränsar också möjligheterna till mikrodata. Huvuddelen av indikatorerna ingår i standardrepertoaren i komparativa översiktspublikationer inom välfärdsforskningen.

* Vissa indikatorer kan möjligen vara mindre relevanta för i-länder, men bör inte ha störande inverkan på jämförelser mellan i-länder.

WISP ger USA sista platsen bland i-länder och efter samtliga EU-länder, medan HLE placerar USA efter Sverige och Danmark. Notera att även Storbritannien placerar sig klart efter de nordiska länderna.

De fyra generella välfärdsindexen utgår ytterst från samma multidimensionella välfärdsbegrepp, men indikatorurval och beräkningsförfaranden skiljer sig åt. Likheterna i resultaten tyder på att slutsatserna är robusta, och inte påverkas på avgörande sätt av metodiken. Det gäller de tre välfärdsindex

3 ZUMA:s välfärdsindex för EU-länder 1997/1999

Anm. USA och Norge ingår inte i ZUMA:s beräkningar, som enbart gäller EU-länder.

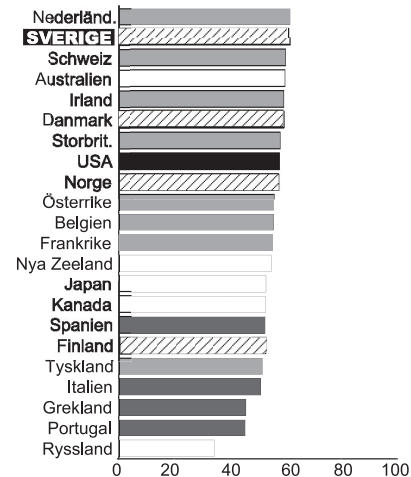
ZUMA:s välfärdsindex

ZUMA är ett tyskt forskningsinstitut, som för tre tidpunkter har beräknat ett välfärdsindex för perioden 1985–1999. I beräkningarna ingår 25 indikatorer som mäter både individuella egenskaper (på mikronivå) och välfärdsaspekter på makronivå gemensamma för alla personer. Eftersom målsättningen här var att mäta internationella välfärdskillnader inom EU mäts varje lands välfärdsnivå i relation till bästa land vars värde sätts till 100. Summering sker sedan till ett medelvärde över samtliga ca 25 indikatorer.

I ZUMA:s index ingår följande indikatorer. BNP/invånare, köpkraft/capita, utgifter för utbildning i procent av BNP, andel 15–24-åringa som går i gymnasiet eller högre, kvinnlig sysselsättningskvot, arbetslöshet, barnadödlighet, antal cigaretter/person, sociala utgifter/capita, järnvägsnät i km, trafikoffer/100 000 invånare, utsläpp av koldioxid och svaveldioxid, andel av de privata utgifterna som går till mat, TV-apparater/1 000 invånare, personbilar/1 000 invånare, andel 45–49-åringar som minst har gått gymnasiet, manlig medellivslängd, läkare/1 000 invånare, andel av BNP som går till socialt skydd, andel av BNP som går till primärenergi, andel personer som i sitt bostadsområde inte har besvär med vatten, buller, luftföroreningar, nedskräpning eller naturförstöring.

som baseras på objektiva kriterier (*diagram 1–3*). Som framgår av *diagram 4* är överensstämmelsen med övriga välfärdsindex sämst för HLE, vilket sannolikt hänger samman med det starkare genomslaget av en subjektiv indikator (overall happiness).

4 Happy Life Expectancy (HLE). Europa och vissa utomeuropeiska i-länder under 1990-talet

HLE – Happy Life Expectancy

En annan typ av välfärdsindex bygger på att intervjupersoner själva svarar för sammansättningen av sin välfärd enligt olika välfärds-komponenter. En numerar vanlig metod är att respondenter på en tiogradig numerisk skala (med värdena 1–10) får ange "hur nöjd man är med sitt liv i sin helhet".

Genom att kombinera denna indikator med medellivslängden tillförs ytterligare en faktor som indirekt mäter objektiva förhållanden såsom miljöpåverkan (arbetsmiljö, naturmiljö, livsstil, deprivation) respektive utbud av sjukvård.

Detta index baseras alltså enbart på två indikatorer, där medellivslängden i landet multipliceras med landets genomsnittliga tillfredsställelse uttryckt som en kvot av den maximalt möjliga nivån (skalvärdet 10).

Viktning och normering

Antalet indikatorer och vikter har givetvis betydelse för det genomsnitt som var och en av de enskilda indikatorerna kommer att få. I allmänhet ger man inte indikatorerna olika vikter, eftersom det saknas en allmänt etablerad teori för olika vikter. Frågan om olika vikter är därmed en fråga för den efterföljande tolkningen genom dekomponering av välfärdsindex för att analysera enskildheter i trender och skillnader. Viktning är knappast ett större problem så länge vi håller oss till länder på samma utvecklingsnivå och med likartade värderingar.

Vissa internationella index mäter skillnader genom normering av välfärdsnivån enligt varje indikatorer i relation till bästa land (procent av nivån för bästa land). ZUMA:s välfärdsindex kan t.ex. tolkas som landets genomsnittliga välfärdsnivå enligt ett urval indikatorer jämfört med "bästa land".

Kontrasten mellan Sverige och USA

Det finns påtagliga skillnader mellan BNP å ena sidan och de fyra generella välfärdsindexen å den andra. Det gäller framför allt USA och Sverige, och i viss mån övriga nordiska länder. USA är världsledande när det gäller BNP, men kommer långt ned ifråga om välfärd, medan det är tvärtom när det gäller Sverige. Även de stora konkurrentländerna (Tyskland, Frankrike, Storbritannien, Japan) som har ungefär samma BNP/invånare som Sverige, ligger efter Sverige och de nordiska länderna när det gäller den generella välfärden.

Hur ska dessa skillnader kunna förklaras? Det finns flera möjliga förklaringar:

1. USA:s BNP innehåller en större volym av produktion som gäller ”skadlig produktion” eller ”reparationer”, som miljöskadlig verksamhet, reparationer av miljöskador, militärutgifter, större kostnader för brottsbekämpning, som inkräktar på resurser för (annan) välfärdsproduktion.
2. BNP/invånare tar inte hänsyn till vem som konsumerar de resurser som nationen bygger upp. Sveriges BNP fördelas mer jämnt över hela befolkningen, vilket leder till högre välfärds-effektivitet.
3. I de generella välfärdsindexen ingår många indikatorer som mäter marginalisering, t.ex. arbetslöshet, fattigdom, kort livslängd. Man kan säga att indikatorurvalet premierar jämlikhet och frånvaro av marginalisering, vilket är ett medvetet val.
4. BNP/invånare tar inte hänsyn till befolkningens arbetsinsats (genomsnittlig årsarbetstid). Sverige och andra EU-länder tar ut mer av sin potentiella välfärd i kortare arbetsinsats, än USA och utomeuropeiska länder. Med en justering för arbetsinsatsen hamnar USA:s BNP/invånare närmare Sveriges.*

* I Sverige är sysselsättningsgraden visserligen extremt hög, men arbetstiden är i genomsnitt låg, bl.a. genom deltid, föräldraförsäkring, sjukliga som kan stanna kvar i arbetskraften, och fler förvärvsarbetande i hög ålder. I USA är arbetsinsatsen mer koncentrerad (färre jobbar mer), arbetslösheten högre, och långa arbetstider vanligare. Sverige har förmodligen ett ur folkhälso- och välfärds-perspektiv mer tilltalande arbetstidsuttag, som också bidrar till högre jämlikhet

Välfärdsregim och välfärdsutfall

När vi lyfter blicken bortom BNP hamnar vi alltså i helt andra bedömningar av social utveckling och välfärd.

Diagram 5 visar samstämmigheten mellan BNP och WISP, som även illustrerar kontrasterna mellan framför allt USA och de nordiska länderna. Diagrammet pekar mot artskilda strategier för välfärdsförsörjningen.

I *diagram 5* upptäcker vi en tydlig klusterbildning av EU-länderna. De nordiska länderna bildar en klunga med relativt hög BNP, men framför allt med mycket hög generell välfärd (enligt WISP, och även enligt FN och ZUMA). De sydeuropeiska länderna bildar en annan klunga, med låg BNP och dessutom låg generell välfärd (enligt WISP). De centrala EU-länderna bildar en mellan-grupp, med BNP i nivå med Norden, men klart lägre generell välfärd. USA är ett särfall, med hög beräknad BNP/invånare, men med en välfärdsnivå som ligger under samtliga EU-länder.

Här kan vi anknytta till forskningen kring sambandet mellan institutionella förhållanden (arbetsmarknad, välfärdsstat, familj) och välfärdsproduktion, som visar stora likheter mellan länder inom dessa kluster. De nordiska länderna har traditionellt haft mycket hög sysselsättning, vilket ger förutsättningar för omfördelning, hög jämlikhet och låg fattigdom. De nordiska länderna förenas också av en långvarig gemensam socialpolitisk tradition, men av svaga familjetraditioner. Inom EU kan vi alltså urskilja tre strategier för välfärdsproduktion:

- de nordiska institutionella välfärdsstaterna (Sverige, Danmark, Norge, Finland), som baseras på hög sysselsättning, samt omfattande och omfördelande offentliga tjänster och bidrag;
- de sydeuropeiska familjebaserade välfärdsstaterna (Italien, Spanien, Portugal, Grekland), med svag sysselsättning, och därmed svagare välfärdssystem, där familjen istället måste ta på sig ett större ansvar, samt
- en centraleuropeisk mellan-grupp (Tyskland, Frankrike, BeNeLux, Österrike, Irland, UK).
- USA representerar en fjärde marknadsorienterad strategi (där möjligen även Storbritannien kan räknas in).

Dessa strategier ger också olika utfall i fråga om välfärdsnivå (enligt generella välfärdsindex) och välfärdsfördelning. Samtliga nordiska länder är således ledande ifråga om generell välfärd, och placerar sig före USA, centrala EU och Sydeuropa. Sydeuropa har genomgående låga värden på samtliga fem index, såväl BNP/invånare som de generella välfärdsindexen.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att Sverige och den nordiska modellen för välfärdsproduktion producerar dels en hög generell välfärdsnivå, dels ”mycket välfärd för en liten ansträngning”, dvs. arbetsinsats.

För USA:s del ser vi däremot en betydligt sämre överensstämmelse mellan BNP/invånare och de generella välfärdsindexen. USA är världsledande när det gäller BNP/invånare, men ligger sist enligt de generella välfärdsindexen (både FN och WISP). Dessa resultat tyder på att varu- och tjänsteproduktionen på nationell nivå ger en väsentligt svagare välfärdsutdelning på individuell nivå. Välfärdsforskningen visar att USA har större inkomstklyftor än något EU-land, att fattigdomen är mer omfattande och medellivslängden väsentligt lägre än i Sverige. Här har vi alltså att göra med en variation i institutionella arrangemang för välfärdsproduktion, med effekter på många av de sociala indikatorer som ingår i de generella välfärdsindexen.

BNP och några centrala indikatorer

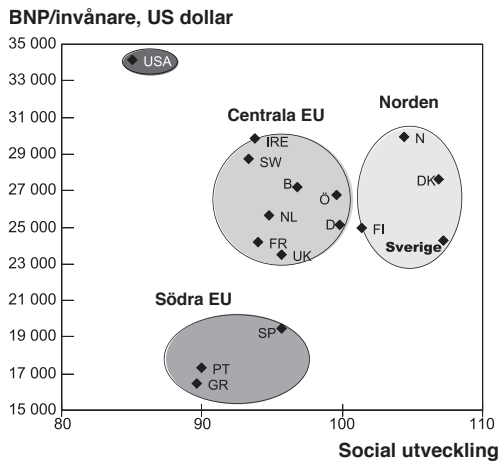
I *diagram 6–10* fortsätter vi med en detaljgranskning av sambandet mellan BNP/invånare och ett urval centrala välfärdsindikatorer. Det mönster vi fann i *diagram 5* återkommer även i detaljerna. Här ser vi att USA och Sverige bildar två motpoler. De nordiska länderna bildar ett framgångsrikt kluster, medan Sydeuropa och USA bildar en efterslänt-rargrupp.

Efter den djupa 1990-talskrisen har Sverige lägre arbetslöshet än de flesta EU-länder (*diagram 6*). Till bilden hör emellertid att Sverige samtidigt har hög sysselsättningsgrad, och därmed delvis lägre dold arbetslöshet.

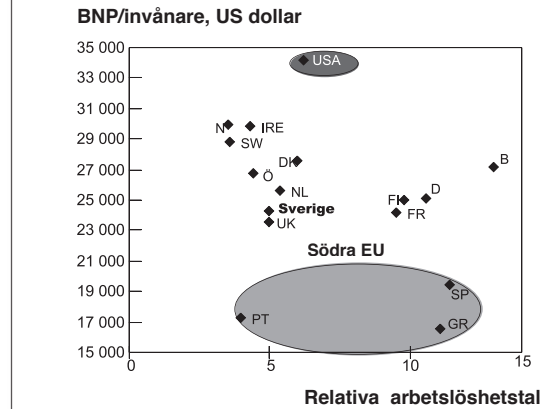
Inkomstskillnaderna (enligt GINI-koefficienten) visar en tydlig klusterbildning (*diagram 7*). De nordiska länderna producerar dels en relativt hög BNP, på

Svagt samband mellan BNP och olika välfärdsått

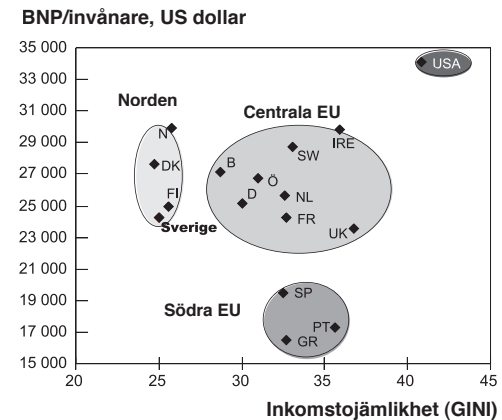
5 Jämförelse av BNP/invånare med WISP

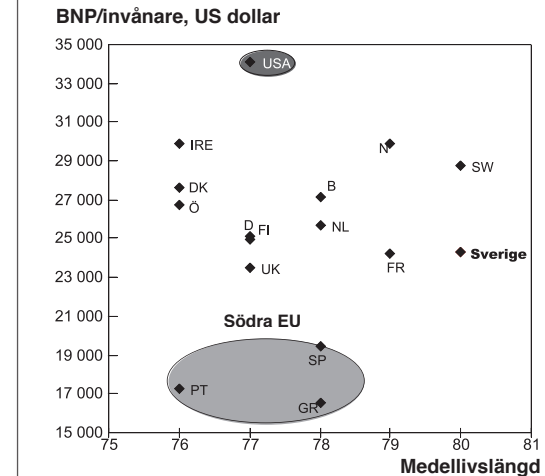
6 BNP/invånare och arbetslöshet

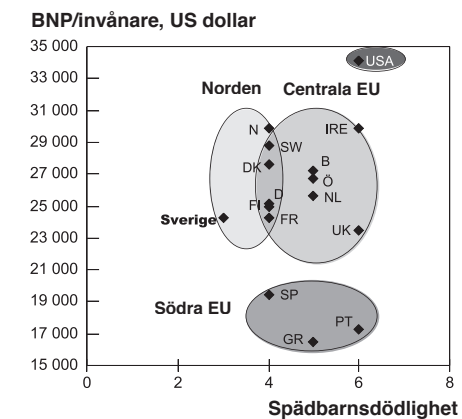
7 BNP/invånare och inkomstjämlighet

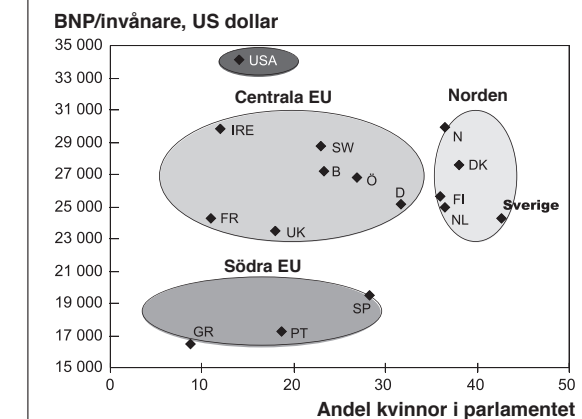
8 BNP/invånare och medellivslängd

9 BNP/invånare och spädbarnsdödlighet

10 BNP/invånare och kvinnorepresentation i parlamentet

samma nivå som centrala EU, men samtidigt är inkomstskillnaderna lägre än i resten av EU. USA och även Storbritannien har högst inkomstskillnader.

I *diagram 8* granskar vi variationerna i medellivslängden, som emellertid inte följer övriga resultat. Det bör bero på att hälsa och överlevnad inte enbart beror på välstånd och politisk intervention (tillgång till sjukvård, miljöskydd, arbetarskydd), utan även av livsstil (kost, motion). Även här ser vi att Sverige är i ledningen och att USA har 3 års kortare medellivslängd.

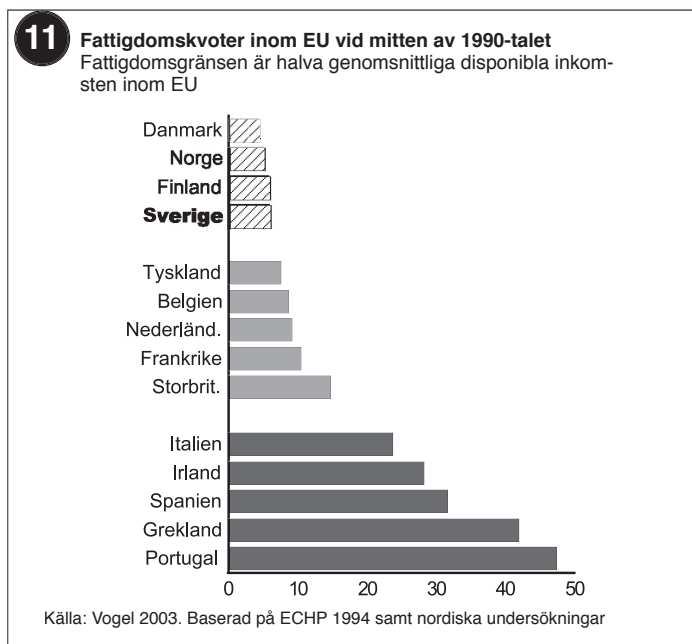
Spädbarnsdödligheten (*diagram 9*) är en vedertagen indikator på tillgänglighet/kvalitet i sjukvården, dvs. i hög grad politikberoende. Här ser vi åter tydlig klusterbildning, där de nordiska länderna (med kollektiv finansiering) har lägst dödlighet, övriga EU-länder något högre. USA (med i huvudsak privat finansiering) har dubbelt så hög spädbarnsdödlighet som Sverige, trots att USA:s per invånareutgifter för sjukvård är dubbelt så höga som Sveriges.

Slutligen visar *diagram 10* att jämställdheten (här representerad av andelen kvinnor i parlamenten) är bäst i Norden, med Sverige som världsledande land, medan USA kommer efter de flesta EU-länder.

I flera av de generella välfärdsindexen ingår vidare beräkningar av en del importerade specialindex och expertbedömningar som gäller makroinformation om ”välfärdsskapande” investeringar och infrastruktur, relevant för hög syssel-sättning, marknadsproduktion och välfärdproduktion. Även där placerar sig Sverige i täten^{ref 1}. Det gäller bl.a. utgifter för FoU, befolkningens utbildning, nya patent, IT, inflation, statsskuld, expertbedömningar av ”företagsklimat”, medborgersliga rättigheter, korruption, m.m.

Fattigdomsmätning

Det avgörande för välfärdsindexens resultat är behandlingen av fördelningsperspektivet. Vi har redan tidigare nämnt att välfärdsindex bör reagera för social marginalisering i olika former, och fånga upp de sämst ställdas levnadsförhållanden. Det bästa sammanfattande sättet att jämföra marginalisering är beräkning av monetär fattigdom, som därför har en lång tradition inom alla utvecklade länders statistiksystem. Inom EU publicerar EUROSTAT sedan 1994 statistik från ECHP (European Community Hou-

shold Panel) som även kompletteras med svenska data via SCBs ULF-undersökningar. Vidare finns LIS (Luxemburg Income Survey), som upparbetar de flesta utvecklade länders inkomststatistik till jämförbara mätningar av fattigdomens omfattning och fördelning. ECHP och LIS är centrala källor för komparativ forskning kring inkomstfördelning och välfärd.

Fattigdom brukar i allmänhet beräknas som andelen av befolkningen som har en disponibel inkomst (per konsumtionsenhet) som ligger under halva medelvärdet eller medianen. Dessa beräkningar av fattigdomen har ibland kritiserats för att de beräknas *relativt* inom varje land, vilket skulle missgynna rika länder (som USA) vid jämförelse med fattigare länder (som t.ex. Grekland). I det följande redovisas därför en serie beräkningar som alla istället baseras på samma absoluta fattigdomsgräns, dvs ett fast belopp som tillämpas för samtliga länder, och som har köpkraftkorrigerats via PPP.

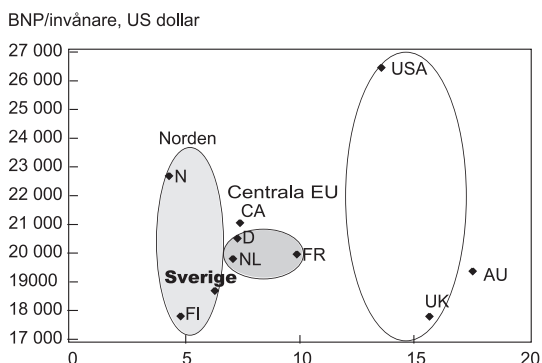
I *diagram 11* visas beräkningar baserade på ECHP, där en gemensam (absolut) fattigdomsgräns tillämpas (halva medelvärdet inom EU). Här ser vi åter igen en markant klusterbildning av välfärdsregimer (som diskuterats ovan, se Vogel 2003). De nordiska länderna har lägst fattigdom, sedan följer centrala EU och sist södra EU. Välfärdsregimen tycks alltså ha betydelse för fattigdomens utbredning.

I *diagram 12* vidgar vi perspektivet till länder utanför EU (USA, Kanada, Australien). Redovisningen omfattar länder som levererat data till LIS (länderupp-sättningen är därför inte komplett). Här jämför vi nu BNP/capita med fattigdomskvoten, som är ett belopp som är USAs fattigdomsgräns och som även har tillämpats på övriga länder. Här ser vi nu återigen den europeiska uppdelningen i ett nordiskt kluster med lägst fattigdom, och ett centralt kluster med något högre fattigdom. Utbredningen av fattigdomen i USA är avsevärt större än inom EU, trots att USA har väsentligt större BNP/capita (Smeeding, Rainwater och Burtless 2001).

I *diagram 13 och 14* visar vi resultat från en annan studie (publicerad av UNICEF/Bradbury och Jäntti 1999), även denna baserad på LIS. Här ser vi att skillnaderna mellan Norden och USA växer dramatiskt när vi granskar situationen för svaga befolkningsgrupper. *Andelen fattiga* i hela befolkningen är 3 gånger större i USA än i Sverige (räknat enligt USAs fattigdomsgräns). *Andelen fattiga barn* är 10 gånger större i USA än i Sverige, och *andelen fattiga barn i hushåll med ensam mor* är 13 gånger större.

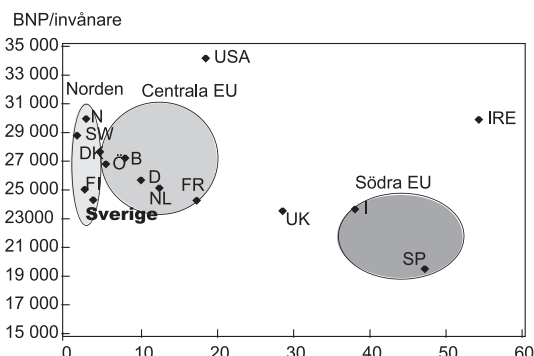
Dessa resultat visar också att hög BNP inte självklart betyder låg fattigdom. Sambandet är svagt, och USA framstår här som en särpling bland utvecklade länder. I USAs fall är fattigdomen avsevärt högre och marginaliseringen avsevärt större än i länder med

12 Fattigdomskvot beräknad enligt USA:s fattigdomsgräns 1995

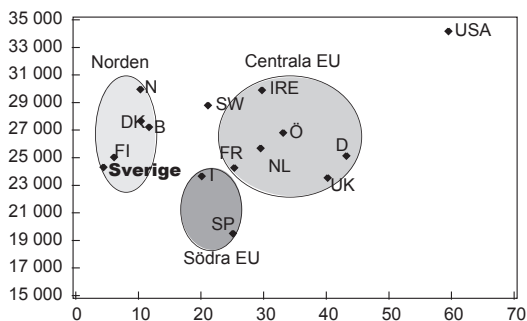
Källa: Smeeding, Rainwater and Burtless (2001): United States Poverty in Cross-national Context. Luxembourg Income Survey.

13 Procent barn som lever i fattigdom, enligt USA:s fattigdomsgräns

Källa: UNICEF (Bradbury and Jantti 1999).

14 Procent fattiga barn inom hushåll med ensamstående mor. Fattigdomsgränsen är 50 procent av den gemensamma medianen

Källa: UNICEF (Bradbury and Jantti 1999).

betydligt lägre BNP/capita, beräknat enligt samma absoluta fattigdomsgräns.

Dessa resultat understryker att fördelningsperspektivet får stor betydelse i välfärdsindexen, men negligeras i aggregatstatistiken (BNP). Det finns en betydande samvariation mellan fattigdom och marginalisering i vidare bemärkelse, t.ex. utbildning, sysselsättning och arbetslöshet, hälsa och vårdkonsumtion, boende, konsumtion osv, som ackumuleras i flera av välfärdsindexen.

Kan vi lita på välfärdsindexen?

Välfärdsindex har diskuterats, planerats och publicerats sedan 30 år. Vi har fått allt bättre datatillgång, och konvergens kring teori (välfärdsbegreppet) och statistiska metoder (beräkningsförfaranden). Det finns en ny kunskapsbas och en mångfald nationella och internationella välfärdsindex, som publiceras av internationella organ, nationella myndigheter och forskningsinstitut. FN är den ledande organisationen på detta område.

Kan man lita på de generella välfärdsindexen? Det beror på hur man ställer sig till två aspekter, nämligen välfärdsbegreppet (vad vi menar med välfärd) respektive metodiken (datakvalitet, beräkningsförfaranden).

I detta kapitel har vi visat att BNP/invånare placerar Sverige i mitten bland i-länder, medan de generella och mångdimensionella välfärdsindexen istället ger Sverige förstaplatsen, tillsammans med övriga nordiska länder. Vi har alltså att göra med ett val mellan två oförenliga uppfattningar om vad vi bör räkna som välfärd, i praktiken alltså två olika politiska ståndpunkter. Här kan man alltså välja statistik efter den egna Sverige-bilden.

Bland forskare finns det en bred enighet kring det mångdimensionella välfärdsbegreppet, som styr utfallet på de generella välfärdsindexen. Forskarnas uppfattning sammanfaller också i huvudsak med allmänhetens, och den stämmer väl överens med mer officiella ställningstaganden.

För forskarna kommer det inte som en överraskning att de mångdimensionella välfärdsindexen ger en delvis annorlunda rangordning än BNP/invånare. Såväl OECD, Eurostat som forskarna har påpekat att BNP aldrig var tänkt att beskriva social utveckling.

I Sverige har BNP/invånare sedan årtionden missbrukats i massmedia och politisk debatt (att BNP/invånare kan rangordna utvecklade länder i en "välfärdsliga"). Missbruket har en opinionsbildande funktion. Alternativa verklighetsbilder från de generella välfärdsindexen och internationell välfärdsforskning har länge saknats.

Vi har vidare visat att rangordningen mellan i-länder enligt de generella indexen inte påverkas särskilt mycket av indikatorurval och viktning. I princip skiljer sig inte heller de rent tekniska problemen från andra index (t.ex. BNP). Det finns en god men ingalunda exakt överensstämmelse mellan de generella välfärdsindexen.

Välfärdsindex är tänkta som grova sammanfattningar över stora datamängder som ska ge överblick, men som måste följas upp av detaljstudier av indikatorer, skillnader och trender. Välfärdsindexen syftar till en bredare uppmärksamhet för välfärdsaspekter i debatt, media och samhällsplanering.

Välfärdsindex är ett instrument i denna process. Det är orealistiskt att allmänheten, massmedia, samhällsplanerare och politiker på egen hand och kontinuerligt kan överblicka, värdera och sammanväga stora mängder av nationell och internationell socialstatistik. Detta har varit en uppfordran till forskarna att utveckla sammanfattande välfärdsindex för att göra den växande nationella och internationella välfärdsstatistiken mer tillgänglig och transparent.

Referenser

- Boelhover, J. and Stoop, I. (1999): Measuring Wellbeing in the Netherlands: the SCP index from 1974 to 1997. *Social Indicators Research*, vol.48, no.1 Sept 1999.
- Bygren, L-O., Svallfors, S., och Spånt, R. (2003): Sveriges välfärd håller världsklass. *LO-tidningen-Debatt* nr 33, 25 okt 2003.
- Berger Schmidt, R. (2002): Unterschiede in den Lebensbedingungen innerhalb der Europäischen Union kaum verringert. *ISI* nr 27, ZUMA.
- Cummings,R.A., Eckersley, R., Pallant, J., Van Vugt, J., och Misajon, R. (2003): Developing a National Index of Subjective Wellbeing: the Australian Unity Wellbeing Index. *Social Indicators Research*, 64.
- Donovan,N. och Halpern,D. (2002): Life Satisfaction: the State of Knowledge and Implications for Government. *Cabinet Office, Strategy Unit*.
- Estes, Richard (forthcoming, 2004): *At the Crossroads: Dilemmas in International Development*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Estes, Richard (2003): *Social Development Trends: Sweden in Comparative Perspective*. Kap 25 I SCB: Välfärd och ofärd på 90-talet. Rapport 100 i serien *Levnadsförhållanden*.
- Estes, Richard (1988): *Trends in World Social Development: The Social Progress of Nations 1970-1987*. New York: Praeger.
- Hagén, H.-O., Olsson, M., Wiberg, A., Lundgren, K. (2003): *Swedish Growth and Welfare in Perspective*. ITPS, Institutet för tillväxtpolitiska studier, Östersund.
- Hagerty, M, Cummings, R, Feriss, A, Land, K, Michalos, A, Peterson, M, Sharpe, A, Sirgy, J, Vogel, J (2001): *Quality of Life Indexes for National Policy: Review and Agenda for Research*. *Social Indicators Research*, vol.55, No.1,
- Hagerty, M., Vogel, J. and Möller, V. (editors) (2002): *The State of Art of Social Indicators and Social Reporting*. *Social Indicators Research*, special issue, 2002.
- Bradbury, B and Jäntti, M (1999): *Child Poverty across Industrialised Nations*. Luxembourg Income Survey Working Paper 205, Syracuse, N.Y.
- Korpi, W. (2000): Halkar Sverige efter? Vår ekonomiska tillväxt och produktivitet i jämförande belysning. I Norén, R., E: (ed): *Struktur och tillväxt*. SNS, Stockholm.
- Noll, H. H (2002): *Globale Wohlfahrtsmasse als Instrument der Wohlfahrtsmessung und Sozialberichterstattung: Funktionen, Ansätze und Probleme*. I Glatzer,W., Habich, R. och Mayer, K.-U. (2002): *Sozialer Wandel und gesellschaftliche Dauerbeobachtung*. Leske+ Budrich, Opladen.
- Smeeding,T, Rainwater,T and Burtless, G (2001): *United States Poverty in a Cross-National Context*. In Sheldon and Haveman, editors: *Understanding Poverty*. New York and Cambridge, M.A. Russel Sage Foundation, Harvard University Press.
- UNDP (2003). *Human Development Report*
- UNDP (1997). *Human Development Report*
- Veenhoven, Ruut (1996): *Happy Life Expectancy. A comprehensive measure of quality of life in nations*. *Social Indicators Research*, vol. 39, 1-58
- Vogel, J. (1994): *Social Indicators and Social Reporting. Traditions and Options for the Development of Comparative Social Indicators for the European Union*. *Statistical Journal of the United Nations ECE* 11 (1994).
- Vogel, J. (1996): *The Future Direction of Social Indicator Research*. Key Note Speech, World Conference on Quality of Life, August 22-25, 1996, Prince George, Canada. *Social Indicators Research* Vol. 42, 1997.
- Vogel, J. (1997): *Living Conditions and Inequality in the European Union*. Eurostat: Population and Social Conditions E/1997-3. Luxembourg.
- Vogel, Joachim (2003a): *European Welfare Production: Institutional Configuration and Distributional Outcome*. Kluwer Academic Publishers: Social Indicators Research Series, volume 18.
- Vogel, Joachim (2003b): *Welfare Institutions and Inequality in the European Union: A Lesson for Developing Countries*. In Carlucci, F. and Marzano, F. (editors): *Poverty, Growth and Welfare in the World Economy in the 21 Century*. Peter Lang, Oxford, 2003.
- Vogel, J och Estes, R. (2003): *Sverige leder internationell välfärdsliga*. *DN-debatt* 7.10 2003.

Kapitel 15

Att jämföra länders välfärd

Av Hans-Olof Hagén
SCB/ES/A

1 Att jämföra äpplen och päron

Nedanstående rapport är ett försök att visa hur en komplex verklighet kan belysas med olika statistiska metoder. Det är alltså inte det faktiska resultatet av analysen, utan det är själva metodiken som är rapportens syfte. Det exemplet som har valts för analysen är en jämförelse av välfärdsnivån i OECD-länderna och dessa länders effektivitet i att skapa en hög ekonomisk standard och välfärd för sina medborgare.

Eftersom välfärden är ett mycket diffust begrepp är det mycket svårt att mäta den. Varken vad man menar med detta begrepp eller hur man väljer att försöka mäta den är på något vis givet. De försök som gjorts är därför mycket omdiskuterade.

Genomgående har välfärden i dessa försök beskrivits som ett mångdimensionellt begrepp. Även vid beräkningen av det vanliga begreppet bruttonationalprodukt, BNP, krävs att så svårjämförbara storheter som tjänster och varor som värderas på en marknad läggs ihop med andra som delas ut mer eller mindre gratis. Likafullt mäts dessa med en gemensam måttstock, nämligen med pengar. Detta är dock inte möjligt när det gäller välfärden. Dess beståndsdelar kan inte mätas med samma måttstock.

För att kunna jämföra sådana mer komplicerade begrepp har så kallade kompositindex skapats. Trots att det är en mycket omdiskuterad metod har den fått allt vidare tillämpningar. Även BNP är egentligen ett kompositindex.

Kompositindex är enkelt uttryckt ett sätt att lägga ihop äpplen och päron för att bestämma vilken fruktkorg som är mest attraktiv. Detta är inte oproblemiskt, eftersom det exempelvis för

någon som bara tycker om vindruvor inte spelar någon roll om hur många äpplen och päron det är i korgarna.

Många statistiker anser också att bara enskilda variabler kan redovisas på ett tillfredsställande sätt. Men varken beslutsfattare eller allmänheten vill ha ett underlag som består av en tjock katalog där variabel efter variabel redovisas sida upp och sida ner. De föredrar att få veta vilken fruktkorg som troligen är intressantast, trots det ofrånkomliga inslaget av subjektivitet, framför en lista som anger hur många av kanske flera tiotal fruktsorter som respektive korg innehåller.

I insikten om att världen inte är perfekt utan kompromisser ofta är nödvändiga, har OECD och EU därför påbörjat ett gemensamt utvecklingsarbete där man försöker utforma en regelbok för att minska nackdelarna med metodiken¹ att skapa kompositindex. Den här redovisade analysen ligger nära deras preliminära rekommendationer. Även om man följer dessa rekommendationer måste man dock vara medveten om att ett kompositindex bara kan ge en översiktlig bild av en företeelse och utgör därför endast en utgångspunkt för en mer detaljerad analys.

I den här redovisade analysen har som utgångspunkt skapats ett kompositindex, som är ett försök till ett mått på välfärden i OECD-länderna. En känslighetsanalys av detta valda exempel har sedan genomförts för att undersöka hur resultatet påverkas om man utesluter vissa delkomponenter och extremvärden. Vidare testas hur stor betydelsen olika värderingen av de ingående komponenterna har.

Sambanden mellan dessa komponenter har också undersöks, liksom sambandet mellan dem och välfärds måttet. Ett kompositindex för insatsen har också skapats. Även för detta index har undersökts hur betydelsefull värderingen av de olika insatserna är för rangordning av länderna. Insatsindexets och de där ingående faktorernas förmåga att förklara skillnader i ekonomisk standard, respektive välfärd, mellan länderna har också testats. Slutligen har undersökts vilka länder som är effektivast på att skapa ekonomisk standard respektive välfärd.

Även om syftet med analysen är att illustrera hur man med hjälp av olika statistiska tekniker kan nyansera en jämförelse mellan länder av komplexa förhållanden, så har också en del intressanta resultat framkommit. Bland dessa märks de stora skillnaderna mellan OECD-länderna när det gäller valet mellan ledighet och arbete på nationell nivå. En annan är de relativt

begränsade skillnader i rangordning av länderna som olika värderingen av välfärdsfaktorerna resulterar i. Vidare är insatsfaktorernas förmåga att förklara den ekonomiska standarden respektive brist på denna förmåga när det gäller välfärden slående. Vilka länder som visar sig som de mest effektiva i att skapa ekonomisk standard och välfärd är också något överraskande.

1.1 Den ekonomiska standarden

I detta avsnitt diskuteras ett lämpligt mått på den ekonomiska standarden. Här argumenteras för att BNI är ett bättre mått på den ekonomiska standarden i ett land än BNP. Skillnaden visar sig dock vara små för de flesta länder, men Irland utgör här ett tydligt undantag med en relativt medelmåttig BNI, och en uppblåst BNP.

Ett naturligt mål för människors strävan är att bli lyckliga. Deras kollektiva ansträngningar via det politiska systemet i världens demokratier syftar till att underlätta dessa ansträngningar, och inte minst att minska deras olycka när de drabbats på olika sätt. Såväl när det gäller den individuella strävan som den kollektiva är de materiella resurserna av stor betydelse. Detta speglas bland annat i att världens nationer ofta har delats in i olika kategorier efter de ekonomiska resurser de förfogar över.

Jämförelser mellan inkomstnivån för invånare i olika länder har traditionellt gjorts genom att ländernas produktionsresultat eller användningen av detta, dvs. bruttonationalprodukten, BNP jämförts. Detta mått har gjorts jämförbart mellan stora och små länder genom att beräkna BNP per invånare, eller som det vanligen uttrycks, BNP per capita.

Produktionsresultatet kan i princip användas till konsumtion i dag eller vid en senare tidpunkt. För att trygga konsumtionsmöjligheterna i framtiden behövs resurser sättas av till investeringar. Sätts för små resurser av så att de inte ens räcker till för att ersätta dagens produktionsapparat bestående av maskiner, byggnader eller kommunikationer så minskar de framtida konsumtionsmöjligheterna. Sätts istället av så mycket så att det räcker till för att bygga ut produktionsapparaten ökar däremot det framtida utrymmet för konsumtion.

Även i en ekonomi där länderna byter varor och tjänster med varandra balanserar produktionen och användningen varandra. Landet producerar exportvaror och konsumerar importvaror. Tillfälliga överskott eller underskott balanseras i princip över åren. Vinsten av att byta varor och tjänster med andra länder ligger i att ett land kan specialisera sig på det som det är bäst på, relativt sett, och byta dessa mot varor som andra länder har specialiserat sig på och därigenom få mer att

¹ Se www.oecd.org/sti/micro-policies eller <http://farmweb.jrc.cec.eu.int/ci>.

konsumera än om landet hade producerat allt själv. Desto mer importvaror konsumenterna kan få för en given ansträngning att producera exportvaror desto större blir de egna konsumtionsmöjligheterna. Som i all handel gäller det att sälja dyrt och köpa billigt.

Men för att få en bild av vilka inkomster som ett land faktiskt har måste också hänsyn tas till vilka strömmar av arbetsinkomster och kapitalinkomster som passerar landets gränser. I begreppet bruttonationalinkomst, eller BNI, ingår förutom BNP fyra strömmar; kapitalavkastning som kommer in till ett land respektive lämnar landet, samt arbetsinkomster som kommer in respektive går ut. I detta begrepp inräknas också skattebetalningar respektive bidrag från internationella organisationer. Inom EU-familjen uppgår dessa till relativt stora belopp.

Har ett lands företag eller privatpersoner investerat i verksamhet i andra länder, i form av hela företag eller enskilda aktier, ger det inkomster i form av kapitalavkastning som strömmar in till landet och som kan investeras eller konsumeras i det egna landet. På samma sätt kräver andra länder avkastning på det de tidigare har investerat i ett land. Detta minskar ett lands tillgång till det egna produktionsresultatet och därmed deras inkomster.

Om ett land har haft ett nettoinflöde av kapital under en lång följd av år, så innebär det att det i framtiden måste avstå en betydande del av sitt produktionsresultat, landets BNP, till andra länder. Den andra sidan av myntet är dock att landet med mycket hög sannolikhet har en väsentligt högre BNP än vad som det annars skulle ha haft. I de flesta fall har dessa investeringar skapat en produktion som är så mycket större än den annars hade varit, så att den räcker till för att både betala investerna en avkastning och ge det egna landet större konsumtionsmöjligheter.

Skillnaden mellan direktinvesteringar och portföljinvesteringar ligger i syftet. Vill investeraren kunna påverka en verksamhet eller är det bara placeringar i aktier eller obligationer utan syfte att påverka verksamheten. Dessa två typer av investeringar ger helt olika kapitalavkastningsströmmar i bruttonationalinkomsten eller BNI. En direktinvestering är schablonmässigt en investering som ger minst en 10-procentig ägarandel i ett företag, andra investeringar räknas i princip som portföljinvesteringar. För direktinvesteringar räknas hela bruttovinsten som en intäktström till det investerande landet. Det innebär att det som återinvesteras i företaget i form av ersättningsinvesteringar, nyinvesteringar och övriga kvarhållna medel i företaget räknas

som nya investeringar. Det gör att avkastningsflödet blir mycket stort i förhållande till investeringen.

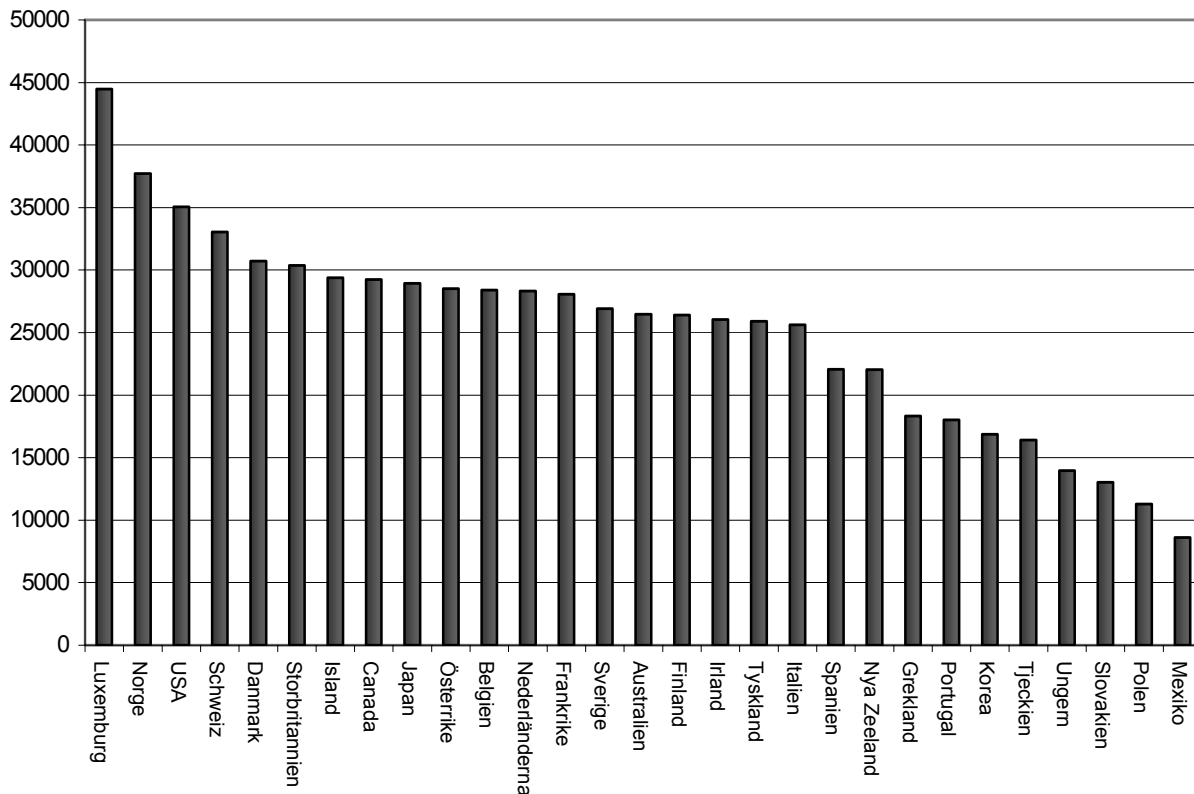
Portföljinvesteringar ger däremot i BNI-termer bara ett kapitalflöde som motsvarar direktavkastningen i form av utdelningar och räntor. Eventuellt uppkomna kapitalvinster räknas inte, inte ens om de realiseras och vinsten förs hem till det egna landet. Räntebetalningar till följd av upplåning för att finansiera ett bytesbalansunderskott ingår däremot i BNI-måttet.

När det gäller gruppen anställda är det individer som får betalt av andra länder eller internationella organisationer för sitt arbete som skapar de penningströmmar över gränserna som påverkar resurserna i olika länder. Att de får betalt av utländska arbetsgivare kan bero på att de har arbetat så kort tid i ett land att de tar med sig inkomsterna, i de flesta fall till det egna hemlandet, och konsumerar dem där. Tillfälliga uppdrag till uppdragsgivare i andra länder ökar också inkomsterna för det land uppdragstagarna är bosatta. Det kan också röra sig om anställda vid internationella organisationer vars löner skapar ett inflöde till det land där de är bosatta.

Människor som bor i gränstrakterna eller långpendlar och är skattskrivna i ett annat land än där de är anställda är en annan kategori som tillför sitt hemland inkomster. Däremot räknas det inte som en inkomstöverföring som påverkar BNI om människor från U-länder bosätter sig i ett I-land och skickar en del av sina inkomster tillbaka till släktingar i det gamla hemlandet. Utan detta räknas som transfereringar på samma sätt som de betydligt mindre strömmar som skapas av den U-hjälp som de rika länderna ger. Det innebär att, i varje fall vissa, transfereringar egentligen påverkar konsumtionsutrymmet för befolkningen i ett land även om de inte påverkar BNI-måttet.

Av figur 1 framgår den köpkraftsjusterade BNI-nivån i US dollar för 29 länder. Utom Luxemburg har Norge, USA och Schweiz en klart högre BNI-nivå än de andra länderna. Danmark ligger först i en grupp på hela 15 länder som har mellan 25 000 och 30 000 \$ i BNI per invånare. Sverige ligger i slutet av gruppen och har bara fem procent högre BNI-nivå än Italien, som är det land som har den lägsta inkomsterna i gruppen. Därefter följer Spanien och Nya Zeeland med 22 000 \$ per capita. Sist återfinns åtta länder i en brant fallande trappa från Grekland med 18 000 \$ till Mexiko på drygt 8 000 \$ i BNI per capita köpkraftsjusterat.

Figur 1. BNI per capita i PPP år 2002

Källa: OECD och EUROSTAT

1.2 Ekonomiska resurser är centrala men det finns andra faktorer av betydelse för välfärden.

Konsumtionsmöjligheterna är inte allt, trots deras stora vikt, utan även andra faktorer är betydelsefulla för människors välfärd. Därför har ett stort antal organisationer och forskare² försökt att också inkludera sådana i ett utvidgat välfärdsbegrepp. Bland dessa märks FN³ där indikatorer för hälsa och utbildning inkluderats, medan de ekonomiska konsumtionsmöjligheterna nedtonats. I dessa försök att uppskatta nationers välfärd har Sverige ofta hamnat bland de allra främsta.

Denna artikel är dock inte ett nytt försök att i denna tradition utan, som redan nämnts, i likhet med den rapport som Institutet för tillväxtpolitiska studier⁴ publicerade i slutet av 2003

² Ett exempel återfinns i en artikel i SCB: Välfärd och ofärd på 90-talet. Rapport 100 i serien Levnadsförhållanden. "EUROPEAN SOCIAL DEVELOPMENT TRENDS, Development Challenges of the "New Europe" by Richard Estes1 (University of Pennsylvania) m

³ UNDP, 2004, Human Development Report 2004; "Cultural liberty in today's diverse world", United Nations Development Programme, New York.

inriktad på att jämföra olika metoder att göra denna typ av jämförelser.

1.3 Arbete är inte allt

I detta avsnitt görs ett försök att bedöma den möjliga arbetskraftsinsatsen i de olika länderna och hur mycket av denna som har satts av till ledighet i form av kortare arbetsvecka, längre semester, tidig pensionering, hemmafruar och andra orsaker till att människor i arbetsför ålder står utanför arbetskraften. Koreanerna är de som per sysselsatt arbetar i särklass mest timmar per år, bland dem som är i arbetsför ålder är det islänningarna. Holländare, italienare och fransmän däremot har som kollektiv valt att avstå en betydande del av sin möjliga ekonomiska standard genom att ta ut en mycket stor del av denna potential i ledig tid.

I början av det förra århundradet var ett av fackföreningarnas viktigaste krav att minska den dagliga arbetstiden till 8 timmar, under parollen; **"8 timmars arbete, 8 timmars vila och 8 timmars sömn"**. Men i dagens samhälle framhålls arbete som allt viktigare för människors välbefinnande och sociala relationer. Arbetet har ändrat karaktär, vilket innebär att det idag för många innehåller många sociala kontakter och interak-

⁴ ITPS: A2003:012 "Swedish Growth and Welfare in Perspective" av Hans-Olof Hagén, Michael Olsson, Anders Wiberg och Kurt Lundgren

tioner. Arbetskamraterna blir därför allt viktigare, och man tillbringar mer tid tillsammans med dem än med sina vänner, och ibland även än med sin familj. Många lever nu för att arbeta och arbetar inte längre för att leva.

Detta är kanske mest tydligt för gruppen unga och välutbildade. Fenomenet diskuterades mycket i samband med IT-boomen för några år sedan. Det visade sig dock snart att dessa mycket engagerade människor som trivdes med att arbeta mycket kunde drabbas av den så kallade honungsfällan och gå in i väggen och bli utbrända, som uttrycken då myntades. Med det menades att deras arbete var så stimulerande att de inte insåg att de behövde vila sig och göra något annat än arbeta för att orka i det långa loppet.

Ett av de mest diskuterade problemen i dagens svenska samhälle är just den stora andelen av arbetskraften som är långtidssjukskriven. Den största gruppen av de långtidssjukskrivna består dock inte av IT-experters utan offentligt anställda inom vård och omsorg. En viktig orsak till detta är enligt aktuell forskning, förutom de bristande ekonomiska incitamenten, de ständiga omorganisationerna som drabbat inte minst de som varit verksamma inom den offentliga vården.

Samtidigt har många, mer eller mindre frivilligt, blivit förtidspensionerade av arbetsmarknadsskäl medan andra helt på eget initiativ valt att pensionera sig innan de uppnått den lagstadgade pensionsåldern på 65 år. Detta har medfört att den faktiska pensionsåldern nu i Sverige snarare är 60 än 65 år. Vidare har en omfattande diskussion om minskad arbetstid förts parallellt med debatten om hur krisen till följd av den stora 40-talistgenerationens pensionering skall lösas.

Slutsatsen blir att ledighet är en eftersträvdansvärd kvalitet i livet, liksom arbete. Ökad ledighet minskar dock produktionsmöjligheterna. Värdet av ledigheten måste därför värderas utifrån de minskade konsumtionsmöjligheter den medför. Därför har i detta exempel valts att värdera den tid som generationen i arbetsför ålder inte lägger ner på arbete som en positiv livskvalitet, med två undantag, arbetslöshet och studier. Att vara arbetslös har här värderats som en lika stor uppoffring som att arbeta. I praktiken är belastningen på de flesta betydligt större, men i detta sammanhang är det fråga om att räkna personer, inte att värdera lidande. Det finns också en annan

grupp än de sysselsatta som är fullt engagerad, och de är de heltidsstuderande. Speciellt ibland de yngsta åldersgrupperna bör dessa vara dominerade, eftersom den arbetsföra befolkningen definieras som bestående av dem som är mellan 16 och 64 år gamla.

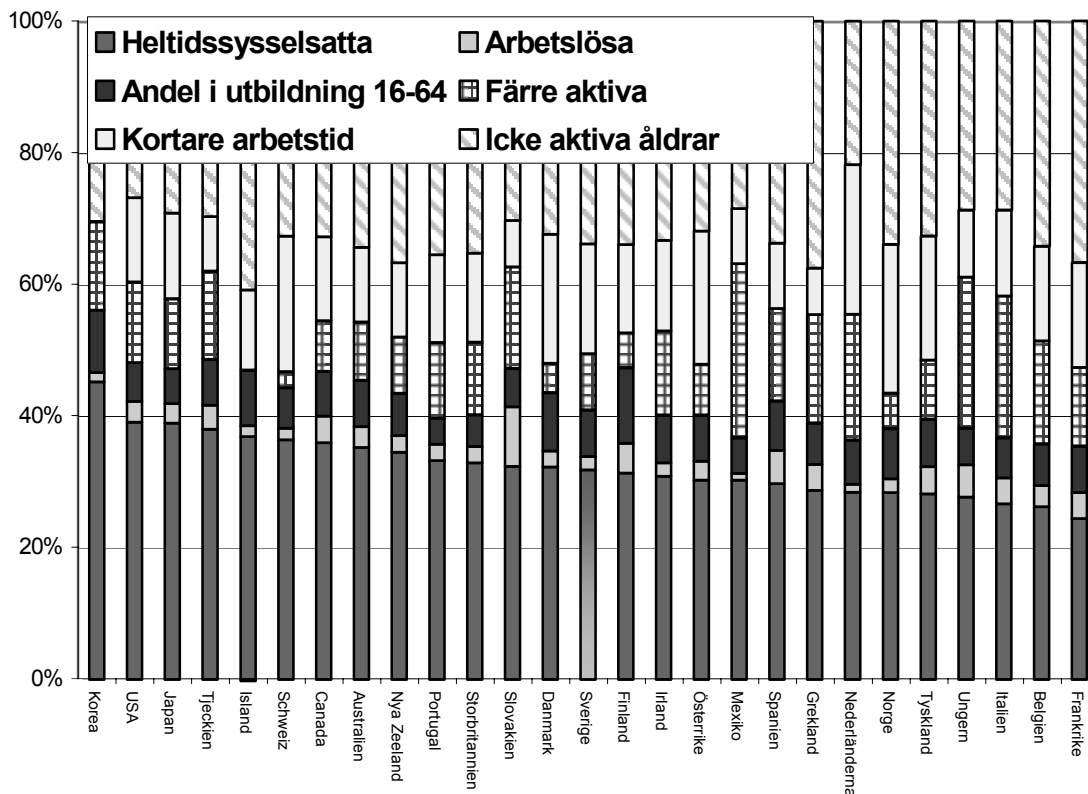
Det är dock inte bara andelen heltidslediga bland dem som är i arbetsför ålder som skiljer sig åt mellan länderna. Utan skillnaderna i faktisk arbetstid bland de sysselsatta är också betydande. Skillnaden i genomsnittlig arbetstid hos de sysselsatta i respektive land och hos koreanerna, som har den i särklass högsta medelarbetstiden, har översatts till heltidspersoner (enligt koreansk måttstock).

Av figur 2 nedan framgår de stora skillnader mellan OECD-länderna i den andel av befolkningen som *inte* är i yrkesverksam ålder. I samma figur redovisas också de som befinner sig i de yrkesverksamma åldrarna uppdelade på de ovan beskrivna grupperna, som andelar av befolkningen i respektive land. Genom att andelen studerande hämtas från utbildningsstatistiken blir det dock en viss dubbelräkning, eftersom de som studerar men egentligen vill arbeta också räknas som arbetslösa samt att en del av de studerande också arbetar.

Skulle andelen av dem som är i yrkesverksam ålder och som är sysselsatta eller studerar vara lika hög i alla länder som på Island, och alla sysselsatta arbeta lika mycket som i Korea, skulle antalet arbetade timmar öka dramatiskt i nästan alla länder. Om all denna tid sattes in i produktionen borde det ge en väsentligt högre produktionsnivå. Det kan dock ifrågasättas om det är möjligt att arbeta så många timmar per sysselsatt som i Korea om en lika stor andel av dem som är i de aktiva åldrarna arbetar som på Island.

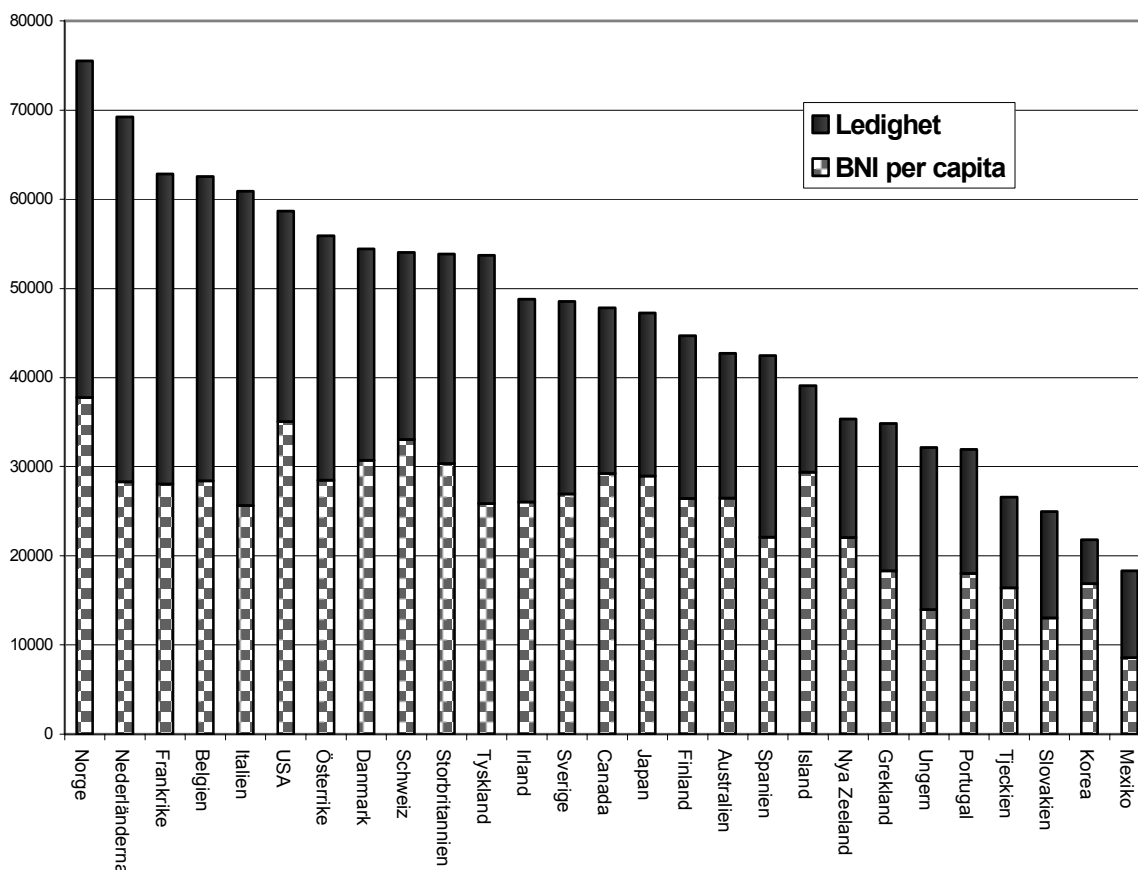
Är dock detta tänkbart och antagandet uppfyllt, att produktiviteten skulle bli densamma som nu även om denna oanvända resurs av möjlig arbetstid utnyttjades för arbete, blir det möjligt att skatta en potentiell BNI. Skillnaden mellan den faktiska och den potentiella BNI:n utgör då ett mått på hur mycket konsumtion som valts att tas ut i ledighet. Denna ledighet är naturligtvis inte summan av individuella val, utan mer ett uttryck för hur samhället har organiserats.

Figur 2. Befolkningen fördelad på olika grupper

Källor: OECD och Eurostat. Nationalräkenskaper och utbildningsstatistik.

Figur 3 Potentiell och faktisk BNI per capita, givet oförändrad produktivitet vid ett större arbetstag

Källa: OECD och Eurostat och egna beräkningar.

Antagandet om att produktiviteten skulle vara densamma är självklart orealistiskt, utan de som inte ingår i arbetskraften är knappast lika produktiva som de som gör det. Om exempelvis arbetsmarknad har organiserats som i USA så att en relativt stor andel av arbetskraften är sysselsatt, blir den genomsnittliga produktiviteten troligen lägre än om arbetsinsatsen begränsats så mycket som i Nederländerna.

Detta leder till att jämförelsen blir något skev. I Nederländerna, Belgien och Frankrike har exempelvis minimilönerna satts så högt att en betydande del av den mindre produktiva arbetskraften stängs ute från arbetsmarknaden.

Däremot påverkas troligen inte produktiviteten av skillnader i den kvinnliga förvärvsfrekvensen. Det är också tveksamt om den genomsnittliga produktiviteten hos dem som av arbetsmarknadsskäl förtidspensionerats haft en lägre produktivitet än genomsnittet, utan enligt en del studier har denna åldersgrupp en hög produktivitet utom när det gäller rent fysiska arbetsuppgifter.

Det är dock omöjligt att avgöra hur mycket lägre produktiviteten skulle vara i genomsnitt, men det är knappast troligt att det skulle röra sig mer än om 20-30 procent. Den del av konsumtionsutrymmet som i figur 3 är betecknat som ledighet är därför överskattad i produktionstermer men korrekt i arbetskraftstermer. De ger därför en ganska bra bild av hur olika valet mellan arbete och fritid har sett ut i OECD-länderna.

Länderna i figuren är rangordnade efter den potentiella BNI-nivån. Norge har inte bara den högsta BNI-nivån, utan det har också den högsta potentiella BNI-nivån. Men på platserna närmast efter har det skett betydande omkastningar. Nederländerna, Frankrike, Belgien och Italien har alla en högre potentiell BNI än USA. Denna jämförelse är dock som nämnts något orättvis. Men jämförs de länder som har den mest arbetsamma befolkningen, Korea och Island med Nederländerna, Italien, Frankrike, Ungern och Italien, så är dock skillnaderna dramatiska. Korea och Island har en potentiella BNI som bara är 30 procent högre än den faktiska, medan de sistnämnda länderna har en potentiell BNI som är mer än dubbelt så stor den faktiska.

Sveriges potential ligger lite över genomsnittet med en potentiell BNP som 80 procent högre än den faktiska.

1.4 Vad hjälper det att vara rik om man snart skall dö?

I detta avsnitt diskuteras lämpliga indikatorer för hälsa. Av analysen av de valda indikatorerna framgår att de japanska kvinnorna och de isländska och japanska männen är de mest långlivade. Vidare är spädbarnsdödligheten extremt hög i Mexiko, men den är också betydande också Tjeckien, men lägst i Japan.

Det finns dock andra faktorer som påverkar ens välbefinnande än konsumtionsutrymme och fritid, allt kan nämligen inte köpas för pengar även om de ekonomiska resurserna har stor betydelse inom många områden. Till dessa saker hör hälsa.

Det kan med rätta diskuteras vilka mått som bör användas för att mäta ett folks hälsa. Men slutligen påverkar nästan alla sjukdomar och hälsoaspekter livslängden. Rent principiellt kan det hävdas att det finns en annan dimension i hälsan än överlevnad och det är lidandet. Många medicinska åtgärder är i första hand inriktade mot att minska lidandet hos patienterna, och inte mot att förlänga deras liv. Ibland är också syftet t.o.m. begränsat till att endast öka deras bekvämlighet.

Det finns naturligtvis inte någon internationellt jämförbar statistik över en så subjektiv företeelse som minskat lidande och ökad bekvämlighet, även om dessa är av mycket stor betydelse för välbefinnandet, och därmed för välfärden. Dessutom påverkar med all sannolikhet även dessa ingrepp livslängden indirekt liksom många andra faktorer som ökar livskvaliteten.

Många hävdar att förutom mäns och kvinnors medellivslängd, finns det en annan variabel som kan fånga upp andra aspekter på hälsotillståndet och det är spädbarnsdödligheten. Detta mått är självklart inte oberoende av medellivslängden, som den påverkar på ett direkt sätt, men likafullt anses den säga något mer om barns hälsa liksom om sjukvårdsambitionerna i samhället i stort avseende såväl nivå som fördelning.

Det gör att i många av de konstruerade välfärdsmått, som nästan undantagsvis inkluderar hälsa, ingår alla dessa variabler. Det har därför i det här konstruerade exemplet på välfärdsindikator valts att inkludera en hälsoindikator där mäns och kvinnors medellivslängd samt spädbarnsdödlighet ingår, se tabell 1. Medellivslängden för kvinnor kan tyckas vara relativt lika, den varierar från 85 år i Japan till 68.8 i Mexiko. Männen medellivslängd skiljer sig än mindre åt då islänningarna och japaner bara blir 10 år äldre än tjeckerna, och alla andra ligger mellan dessa extremer. Förskjutur man på perspektivet och

räknar bara tiden efter 65 år, en relativt vanlig officiell pensionsålder, framstår skillnaderna dock som väsentligt större. Kvinnorna lever genomgående ett antal år längre än männen i alla dessa länder. Ett något udda mått på jämställdheten kan då sägas utgöras av denna differens. Den är som framgår av tabellen minst på Island och störst i Ungern.

Tabell 1 Indikatorer för hälsa

	Livslängd kvinnor	Livslängd män	Spädbarns- dödlighet per 1000 födselar
Australien	82.4	77	5.3
Belgien	80.8	74.6	5
Canada	82	76.7	5.3
Danmark	79	74.3	4.9
Finland	81.5	74.6	3.2
Frankrike	83	75.5	4.6
Grekland	80.7	75.4	5.9
Irland	79.2	74.2	5.8
Island	82.2	78.1	2.7
Italien	82.9	76.7	4.3
Japan	84.9	78.1	3.1
Korea	79.2	71.7	6.2
Mexiko	76.8	71.9	22.4
Nederländerna	80.6	75.7	5.3
Nya Zeeland	80.8	75.7	5.8
Norge	81.4	76	3.8
Portugal	80.3	73.5	5
Schweiz	82.8	77.2	4.9
Slovakien	77.6	69.5	6.2
Spanien	82.9	75.6	3.9
Storbritannien	80.4	75.7	5.5
Sverige	82.1	77.5	3.7
Tjeckien	78.5	72.1	4
Tyskland	80.7	74.7	4.5
Ungern	76.5	68.2	8.1
USA	79.5	74.1	6.9
Österrike	81.7	75.9	4.8

Källa: OECD

När det gäller spädbarnsdödligheten, andelen barn som dör före ett års ålder, är dock skillnaderna större även om man inte tar med Mexikos extremt höga värde. Ungerns värde är nämligen nästan tre gånger så högt som Japans.

1.5. Miljön har också betydelse för välfärden

I detta avsnitt diskuteras lämpliga indikatorer för miljön. De valda indikatorerna pekar på att de geografiskt stora länderna med en betydande tung industri; Australien, Canada och USA är de som släpper ut i särklass mest miljöfarliga gaser per invånare. Nya Zeeland och Tjeckien

befinner sig däremot i den andra ändan av skalan.

Till slut är miljön också en fråga om överlevnad och påverkar hälsan i alla dess aspekter. Men påverkan på hälsan kan vara något som först visar sig på relativt lång sikt och därför kan det vara motiverat att inkludera även miljön i välfärdsbegreppet. Den blir då en form av en tidig varning på vad som kan komma att hända med hälsan och livskvaliteten på sikt. Hotet mot miljön påverkar dessutom i regel den upplevda livskvaliteten långt innan den kan spåras i en påverkan på livslängden.

En del av miljöhoten är inte heller ett hot mot hälsan utan de riskerar att försämrar livskvaliteten på andra sätt. En god miljö upplevs därför som en livskvalitet i sig, förutom hälsoaspekterna. Detta sammantaget har lett till att det ansetts motiverat att ta med miljön även i den här konstruerade välfärdsindikatorn.

Det finns många olika möjliga miljöindikatorer, varav en del är lokala och andra globala. Optimalt för denna analys skulle de valda indikatorerna enbart mäta den nationella miljön. Men på grund av brist på data, måste andra miljöindikatorer som enbart påverkar den globala, eller både den lokala och globala miljön användas. Problemet med dessa påtvingade val behöver dock inte vara så stort eftersom det med hög sannolikhet finns ett klart samband mellan hur den egna lokala miljön och den globala behandlats. Det är en fråga om miljöpolitisk ambitionsnivå.

Tre stora hot mot miljön som det finns bra data för är utsläppen av föreningar innehållande svavel, kväve och koldioxid. De mäts lämpligen som antal ton per år och innevånare. Dessa har därför i detta exempel utvalts som indikationer på miljösituationen i respektive land.

Tabell 2. Normerade världen för miljöindikatorer

	Svavel	Kväveoxider	Koldioxid	Miljö
Australien	0	0	12	4
Belgien	82	81	50	71
Canada	17	37	21	25
Danmark	76	78	49	68
Finland	93	94	58	82
Frankrike	99	78	64	80
Grekland	88	73	52	71
Irland	42	92	89	74
Island	48	80	72	67
Italien	58	84	55	66
Japan	68	35	77	60
Korea	87	89	78	84
Mexiko	77	91	65	78
Nederländerna	97	78	6	60
Nya Zeeland	91	100	100	97
Norge	98	88	55	80
Portugal	92	67	69	76
Schweiz	97	87	90	91
Slovakien	62	92	75	76
Spanien	64	80	88	77
Storbritannien	83	88	65	79
Sverige	68	90	77	78
Tjeckien	100	98	84	94
Tyskland	62	81	79	74
Ungern	89	87	84	86
USA	36	41	0	26
Österrike	99	91	71	87

Normeringen av indikatorerna

De sex grundvariablerna för hälsa och miljö som har valts som illustration i detta exempel har alla normerats så att de varierar mellan 0 och 100, där det land som har det lägsta värdet på en variabel har fått värdet 0 och det med det högsta värdet 100.

Index för landet i = 100 * ((grundvärdet för land i - grundvärdet för landet med det lägsta grundvärdet) / (grundvärdet för landet med det högsta grundvärdet - grundvärdet för landet med det lägsta grundvärdet))

De negativa faktorerna, utsläpp och barnadödlighet har gjorts om till positiva genom att vända på skalan så det land som har de lägsta utsläppen fått värdet 100, och de med de högsta fått värdet 0.

I tabell 2 redovisas de normerade värden för de tre miljöindikatorerna och det normerade kompositindexet för miljö. Det framgår då att spridningen är stor med en extremgrupp med i dessa avseende en mycket hög miljöbelastning som består av; Australien, USA och Kanada.

Avståndet från dessa till Nederländerna och Japan är mycket stort. Men skillnaderna mellan resten av länderna är betydligt mindre, även om de länder som har den lägsta miljöbelastningen, Nya Zeeland, Tjeckien och Schweiz, ligger klart under Sveriges nivå. Sverige har relativt normala värden men har också mycket gemensamt i sin geografi och näringslivsstruktur med extremgruppen och kan därigenom tänkas bli missgynnad med de valda indikatorerna.

Dessa tre index för respektive hälsa och miljö har sedan aggregerats till ett totalindex för hälsa respektive miljö. Vid dessa aggregeringar har alla de ingående faktorerna fått väga lika tungt. Valet att ge medellivslängden för män samma vikt som för kvinnor är nästan självklar. Alternativet skulle vara att vikta med respektive grupps andel av befolkningen, men dessa skillnader är så små att det inte skulle påverka resultatet.

Att välja samma vikt på indikatorn för spädbarnsdödlighet som respektive medellivslängd innebär att medellivslängden totalt sett har getts dubbel så hög vikt. Motivet för att låta den väga tyngre är att den är den centrala hälsovariabeln. Det är dock inget självklart val att låta indikatorn för spädbarnsdödligheten väga lika mycket som indikatorn för respektive medellivslängd. Dessa nya kompositindex har sedan normerats i sin tur på det sätt som beskrivits ovan.

På samma sätt har det bildats normerade variabler för den ekonomiska standarden och ledigheten. Den ekonomiska standarden är mätt som BNI per capita rensat för den relativa prisnivån i respektive land (PPP-justerat⁵). Ett lands standard när det gäller ledighet kan som nämnts ovan delas upp i den andel av befolkningen i arbetsför ålder som varken arbetar, studerar eller är arbetslösa och den tid som de sysselsatta arbetar mindre jämfört med det land som har högst antal arbetade timmar per sysselsatt. Ett lands ledighet blir summan av dessa två komponenter som sedan normerats på samma sätt som beskrivits för de andra faktorerna.

Det har också i detta exempel konstruerats ett totalt index som väger ihop dessa olika delar till ett s.k. välfärdsindex. Detta har dock inte normerats utan utgör bara ett aritmetiskt medeltal av de ingående komponenterna. Det innebär att i konstruktionen av indexet för välfärden har också valts lika vikter för de ingående variablerna ekonomi, ledighet, hälsa och miljö. Valet av de ingående variablerna liksom de lika vikterna i detta exempel är bara ett rimligt val av många tänkbara men det övergripande syftet med denna analys är ju att illustrera tekniken.

⁵ PPP=Purchasing Power Parities är ett sätt att jämföra prisnivån mellan länder. En förklaring finns på OECD:s hemsida <http://www.oecd.org/statsportal>

De lika vikterna för ekonomisk standard och ledighet är dock tämligen självklara eftersom det finns ett tydligt utbytesförhållande mellan ledighet–arbetet–produktion av varor och tjänster–konsumtion av dessa. Att vikta hälsa och miljö lika kan motiveras av att dessa är helt oberoende storheter, och bägge av stor vikt. Slutligen innebär att då dessa två områden tillsammans värderas lika som paret ekonomisk standard–ledighet ger det implicit en lika värdering av ekonomiska möjligheter och övriga faktorer.

Det är som redan nämnts lätt att motivera att även andra faktorer av betydelse för välfärden som jämställdhet m.m. skall tas med. Utbildningsnivån inkluderas också ibland i välfärds-måtten med motiveringen att konsumtionsmöjligheterna ökar med en högre utbildningsnivå. Detta argument är främst relevant vid en jämförelse mellan u-länder. Dessutom kan den anses mer höra hemma bland indikatorer för insatserna, d.v.s. vilka resurser en nation sätter in för att skapa välfärden.

1.6 Skillnaderna i välfärd är inte så stora

I avsnittet presenteras de olika OECD-länderna värde på välfärdsindexet. Norge kommer högst i rankingen, följt av Schweiz, Frankrike Nederländerna, Österrike och Italien. USA och Canada hamnar däremot långt ner på listan.

Det här konstruerade exemplet på välfärdsmått ger relativt små skillnader mellan länderna. De länder som ligger i toppen har ett värde som bara är drygt dubbelt så högt som de som ligger sist. En jämförelse mellan vilka länder som ligger högst på listan över de länder som har de bästa ekonomiska resurserna och med dem som toppar den med den här varianten av ett utvidgat välfärdsbegrepp känns två nationerna igen, de är Norge och Schweiz. Detta framgår av tabell 3.

Men därefter följer andra länder som Frankrike, Nederländerna och Italien. Sverige kommer relativt högt upp på denna lista men är likafullt distanserad av 6 länder.

Det är Sveriges inte speciellt höga BNI trots en begränsad ledighet, goda hälsa och relativt begränsade miljöbelastning som ligger bakom detta resultat.

Tabell 3 Välfärden och dess komponenter⁶

	Eko-nomi	Ledig-het	Häl-sa	Mil-jö	Väl-färd
Norge	100	67	74	82	81
Schweiz	84	43	83	94	76
Frankrike	67	72	78	82	75
Nederländerna	68	100	66	60	74
Österrike	68	63	73	89	74
Italien	58	85	83	66	73
Sverige	63	55	83	80	70
Belgien	68	77	64	72	70
Storbritannien	75	54	65	80	69
Japan	70	41	100	60	68
Tyskland	59	64	64	75	66
Spanien	46	49	79	79	63
Irland	60	60	53	76	62
Nya Zeeland	46	35	66	100	62
Danmark	76	48	54	69	62
Finland	61	26	70	83	60
Island	71	3	88	68	58
Grekland	33	54	64	72	56
Portugal	32	56	57	77	56
USA	91	44	52	23	52
Canada	71	33	77	23	51
Tjeckien	27	33	45	97	50
Ungern	18	79	12	89	50
Australien	61	33	80	0	44
Mexiko	0	86	0	79	41
Korea	28	0	42	87	39
Slovakien	15	38	26	78	39

Spanien kommer också högt, framför Irland och Danmark. USA och Canada intar här en blygsam plats mellan Portugal och Tjeckien. Det beror på att USA har sin styrka bara i en faktor, den höga ekonomiska standarden, samtidigt som det är mycket svagt på miljösidan. Näst sist ligger det arbetsamma Korea, medan det ekonomisk resurssvaga Mexiko kommer närmast före. Mexikos position skapas främst av ett högt värde på ledighetsfaktorn och en begränsad miljöbelastning. Det kan dock ifrågasättas hur mycket av ledigheten som är frivillig i Mexiko och om inte istället arbetslösheten är kraftigt underskattad. En justering i denna riktning skulle troligen ge en mer realistisk bild av välfärden i Mexiko.

⁶ Denna tabell liksom de andra som belyser olika aspekter på det valda välfärdsindexet omfattar alla OECD-länder förutom Luxemburg, Polen och Slovenien, för vilka det saknas vissa uppgifter.

2. Ett försök till känslighetsanalys

2.1. Betydelsen av valet av indikatorer

I nedanstående avsnitt görs en känslighetsanalys av välfärdsindexet genom att studera effekten av att komponenter, delkomponenter och extremvärlden tas bort. Vidare undersöks om det finns ett samband mellan de olika indikatorerna.

2.1.1. Norge och Schweiz har en stabil position

I avsnittet studeras hur rangordningen av länderna påverkas av en uteslutning av miljöindikatorn respektive hälsoindikatorn. Norge och Schweiz har stabila positioner i toppen och även de flesta andra länder blir inte så starkt påverkade. Men för några länder får det en stor effekt, som för Australien och Ungern vilkas position förbättras dramatiskt om miljö- respektive hälsovariabeln utesluts.

Eftersom valet av komponenter i välfärdsbegreppet långt ifrån är självklart blir det angeläget att studera hur betydelsefullt olika val är för värderingen av välfärden i olika länder.

I detta exempel har som illustration en jämförelse mellan grundalternativet och två alternativ när hälsovariabeln respektive miljövariabeln exkluderats. Som framgår av tabell 4 är skillnaden för de flesta länderna inte så dramatisk. Tas hälsovariabeln bort från välfärdsindexet så minskar dock värdet kraftigt för fyra länder; Australien, Canada, Island och Japan, medan den förbättras kraftigt för Ungern och Mexiko.

Välfärdsmåttet påverkas väsentligt för betydligt fler länder när miljöindikatorn exkluderats, men likafullt utgör de inte mer än en tredjedel. När inte någon indikator för miljön tas med i välfärdsbegreppet minskar värdet klart för; Korea, Mexiko, Nya Zeeland, Slovakien, Tjeckien och Ungern, medan det förbättras för Australien, Canada och USA.

För Sveriges del innebär att dess relativa position försvagas något såväl om hälsoindikatorn som om miljöindikatorn utesluts. I bägge fallen kommer ytterligare några länder att uppnå ett högre värde på välfärdsindexet än om båda dessa faktorer inkluderas.

Tabell 4 Skillnaden mellan olika välfärdsått

	Välfärd grund	Välfärd utom hälsoindikator	Välfärd utan miljöindikator
Norge	81	83	80
Schweiz	76	74	70
Frankrike	75	74	72
Nederländerna	74	76	78
Österrike	74	74	68
Italien	73	70	76
Sverige	70	66	67
Belgien	70	72	69
Storbritannien	69	70	65
Japan	68	57	70
Tyskland	66	66	63
Spanien	63	58	58
Irland	62	65	58
Nya Zeeland	62	60	49
Danmark	62	64	59
Finland	60	57	53
Island	58	47	54
Grekland	56	53	50
Portugal	56	55	48
USA	52	53	62
Canada	51	42	60
Tjeckien	50	52	35
Ungern	50	62	37
Australien	44	32	58
Mexiko	41	55	29
Korea	39	38	24
Slovakien	39	44	26

2.1.2 Spädbarnsdödligheten är den känsliga faktorn

I avsnittet testas effekterna av att utesluta spädbarnsdödligheten ur hälsoindikatorn, respektive att ta bort extremobservationen Mexiko. I det förstnämnda fallet vinner främst Mexiko, medan det i det andra är det tre tidigare kommunistländerna i Europa; Tjeckien, Slovakien och Ungern som förlorar.

Eftersom de två indikatorerna för hälsa och miljö bägge består av vardera tre delkomponenter finns det ett klart behov av att också undersöka hur pass känsliga dessa val av delindikatorer är. Indikatorn för hälsa består som nämnts ovan av medellivslängden för kvinnor respektive män, samt spädbarnsdödligheten. Även om skillnaden i medellivslängd mellan de bägge könen varierar något mellan länderna är skillnaderna små, och det är framförallt rent sakligt uteslutet att bara ta med den ena av dem efter-

som man knappast kan värdera män och kvinnor olika.

Däremot är det klart motiverat att studera vad en uteslutning av spädbarnsdödligheten skulle få för effekter på värdet på respektive lands hälsoindex. Det visar sig att det skulle innebära en tydlig förbättring för ett land, nämligen Mexiko som har den i särklass högsta spädbarnsdödligheten bland OECD-länderna. Genom att Mexiko skiljer sig så mycket från de andra länderna får alla dessa relativt höga värden på denna variabel när detta land ingår. Det medför att samtliga får klart lägre värden på hälsoindikatorn när spädbarnsdödligheten utesluts. Däremot påverkas självklart de länder mest som har relativt sett ett sämre värde för spädbarnsdödlighet jämfört med det de har för medellivslängd. De länder som förlora mest på en utslutning av Mexiko är alla tidigare kommuniststater; Tjeckien, Ungern och Slovakien och närmast efter följer Korea.

Eventuellt kan ett mönster skönjas här. Detta mönster skulle då vara att när länder kommit en bit väg längs en ekonomisk utvecklingsbana så påverkas spädbarnsdödligheten först, medan det tar mycket mer tid och resurser innan hälsoförbättringarna får ett genomslag på medellivslängden. Att irländarna nästan inte lever längre än koreanerna är främst ytterligare ett tecken på samma fenomen, nämligen att det krävs många år med goda ekonomiska resurser för att öka det allmänna hälsoläget, men också på att detta lands höga BNP per capitannivå är mycket av en chimär.

Däremot utgör det faktum att EU:s rikaste land, Danmark, har en medellivslängd som är i nivå med den irländska, en tydlig indikation att det inte räcker med en god sjukvård, som indikeras av detta lands relativt låga spädbarnsdödlighet. Utan annat hälsoarbete liksom livsstilen är också av stor betydelse för medellivslängden.

Länder som inte förlorar alls på en uteslutning av Mexiko är Japan och Island, men även Sverige och Finland har så låga tal att de nästan inte heller påverkas av vilket land som utgör lågvattenmärket.

2.1.3. Sambandet mellan hälsoindikatorerna

I avsnittet undersöks sambanden mellan de olika hälsoindikatorerna. De visar sig att de inbördes sambanden är mycket starka.

Det är också av stort intresse att studera hur starkt sambandet mellan de olika delkomponenterna för hälsoindikatorn är. Det vanliga sättet är att beräkna ett sådant samband är med hjälp av en korrelationsmatris. I denna kan man studera hur variationen i en variabel hänger samman med variationen i en annan. Är variablerna identiska blir värdet 1, och finns det inget samband

så blir det 0. Detta givet att ett högt värde på den ena variabel hänger ihop med ett högt värde på den andra. I nedanstående tabell förväntas dock självklart ett högt värde på spädbarnsdödligheten hänga ihop med ett lågt värde på medellivslängden för såväl män som kvinnor. Då ligger de möjliga värden mellan 0 och -1 istället. De tal som står under anger med vilken sannolikhet det inte finns något samband. Ett värde på 0,01 anger exempelvis att det bara är en gång på 100 som antagandet att det finns ett samband är fel. Vanliga gränser är en gång på 100 eller möjligtvis en gång på 20, d.v.s. 0,05.

Tabell 5 Sambandet mellan de olika hälsoindikatorerna i deras grundform med varandra och med den normerade hälsoindikatorn

Pearson Correlation Coefficients, N = 27
Prob > |r| under H0: Rho=0

	Hälsa	Livslängd män	Livslängd kvinnor	Spädbarns- dödlighet
Hälsa	1.00000	0.87266 <.0001	0.92242 <.0001	-0.39883 0.0393
Livslängd män	0.87266 <.0001	1.00000	0.87137 <.0001	-0.58228 0.0014
Livslängd kvinnor	0.92242 <.0001	0.87137 <.0001	1.00000	-0.43343 0.0239
Spädbarns- dödlighet	- 0.39883 0.0393	- 0.58228 0.0014	- 0.43343 0.0239	1.00000

Av tabell 5 framgår att sambanden mellan de olika grundvariablerna i sin ursprungliga form är väl korrelerad med varandra och med den normerade hälsoindikatorn. Det starka sambandet mellan medellivslängden och spädbarnsdödligheten är inte heller orsakad av Mexikos extremobservation när det gäller spädbarnsdödligheten, eftersom sambandet stärks om detta land utesluts. Det är därför tveksamt om, som avsikten var, att indikatorn för spädbarnsdödligheten delvis kompletterar de andra måtten och berättar en egen historia. Slutsatsen blir snarare att det inte verkar vara så betydelsefullt hur hälsoindikatorn utformas, givet att den består av någon eller några av de här valda delarna.

2.1.4. Miljöindikatorn är också relativt okänslig för variationer i dess utformning med de givna komponenterna

I avsnittet undersöks effekterna på rangordningen av länderna om någon av delindikatorerna för miljön tas bort från miljöindikatorn. Det visar sig att Nederländerna är extremt känslig för vilka indikatorer som ingår och en handfull länder

med USA och Japan i spetsen är relativt känsliga. Vidare testas sambanden mellan de olika miljöindikatorerna, vilka visar sig vara starka.

Miljöindikatorn, den andra sammansatta delkomponenten i välfärdsindexet är baserad på tre helt parallella indikatorer. Dessa mäter, som framgått ovan, alla utsläppen av var sin grupp av gaser mätt i ton per innevånare. Känslighetstesten bör därför lämpligen vara densamma för alla tre. Därför utesluts en i taget av dessa delindikatorer så att det skapas tre olika varianter på miljöindikatorn som vardera baseras på två variabler. Dessa jämförs sedan var och en med grundindikatorn för miljön. Den generella bilden som då kommer fram är en som är präglad av en relativt stor stabilitet, där Australien, Canada och USA återfinns i botten och Nya Zeeland och Tjeckien i toppen oberoende av mått. Även Sveriges värde på indikatorerna är relativt lika.

En miljöindikator med enbart kväve och koldioxid, men utan svavel, gynnar dock Nederländerna kraftigt. Även många andra länder gynnas klart som Finland, Norge och USA, vilket framgår av tabell A.1.1 i appendix 1. Det finns också ett antal länder som släpper ut relativt lite svavelföroreningar och därmed missgynnas om denna faktor utesluts. Till dessa hör Japan och Irland, men även Spanien.

Alternativet där kväveutsläppen inte tas med gynnar istället framförallt Japan medan bland förlorarna återfinns Italien, Nederländerna och USA. Slutgiltigen kommer en miljöindikator utan en koldioxidfaktor att i första hand gynna Nederländerna och i andra hand USA, men också Danmark, Finland, Norge och Belgien. Nederländernas i relativa termer stora utsläpp av svavel och koldioxid förklaras med deras raffinaderier. I absoluta tal är det dock ett intet gentemot vad Australien, Canada och USA gör.

Eftersom det finns tre länder som har väsentligt högre utsläpp per capita än de andra länderna har också en test genomförts för att avgöra vad det betyder för de andra ländernas indikatorvärde om dessa exkluderas från jämförelsen. På grund av normeringens utformning innebär det att nästan alla andra länder får högre värde på såväl de ingående komponenterna, som på miljöindikatorn. Eftersom Nederländerna har nästan lika stora koldioxidutsläpp som USA, som är det land som släpper ut mest, blir dock effekten liten för dem. Skillnaden är lite större för kväveoxidindikatorn, utom för Japan som kommer att utgöra det nya riktmärket.

För svavelutsläppen blir däremot effekterna betydligt större för ett antal länder, eftersom det land som har de näst största utsläppen har ett väsentligt lägre tal än Australien. Det innebär att länder som inte hade fullt så små utsläpp som de flesta andra fick ett ökat värde på sin indikator

för svavel på omkring 30 enheter. Bland dessa märks det nya riktmärket Island liksom för Italien, Storbritannien och Tyskland, men också för Sverige.

Eftersom det inte finns något av de kvarvarande länderna som genomgående har höga utsläpp blir effekterna på miljöindikatorn dramatisk. Den som får det sämsta värdet blir nu Japan, men eftersom skillnaderna mot många andra länder nu är ganska små så bli även värdet för dessa mycket lågt. Tidigare hade Japan värdet 60 och alla de andra länderna ett högre värde. Nu kommer bara 6 av de kvarvarande 24 länderna ha mer än 70 i värde på miljöindikatorn och 11 ligger under 50. Sveriges värde sjunker exempelvis från 80 till 52.

Miljöindikatorerna är som framgått ovan relativt lika varandra för de flesta länderna. Som framgår av tabell A.1.2 i appendix 1 så är respektive grundvariabel för de olika miljökomponenterna väl korrelerade med den normerade miljöindikatorn. Även inbördes är de starkt korrelerade. Det är bara koldioxidutsläppen per capita som har ett något svagare samband med svavelutsläppen per capita.

Det finns uppenbarligen en grundläggande kraft som förklarar alla de tre valda miljöindikatorerna. Denna kraft är med stor säkerhet miljöambitionen i respektive land. Den verkar till betydande del ta över andra faktorer som energisektorns utformning, industristrukturen och transportsektorns karaktär.

Även för miljöindikatorn verkar det inte, i likhet med för hälsoindikatorn, vara så viktigt för resultatet exakt hur miljöindikatorn utformas givet att det endast är någon eller några av de här valda komponenterna som ingår.

2.1.5. Välfärdsindikatorernas inbördes samband är begränsat.

I detta avsnitt analyseras sambanden mellan de olika komponenterna i välfärdsindexet. Det visar sig då att det enda samband som finns är ett mycket starkt samband mellan hälsa och den ekonomiska standarden. Indikatorerna för miljö och ledighet är helt oberoende av de andra faktorerna med ett undantag. Det finns en svag tendens till ett negativt samband mellan miljö och ekonomisk standard.

Det är nu dags att studera hur sambandet ser ut mellan de sammansatta indikatorerna för hälsa och miljö respektive de enkla för ekonomi och ledighet. Motsvarande korrelationsmatris ger ett mycket blandat resultat, se tabell A.1.3 i appendix 1. Sambandet mellan ekonomi och hälsa är mycket starkt, en god hälsa och en god ekonomi

kommer hand i hand. I övrigt finns det inga samband av någon styrka. Ledighet och hälsa verkar ha mycket lite med varandra att göra. En bra ekonomisk standard ger inte en bättre miljö, men den verkar inte heller vara köpt till priset av denna. Möjligtvis finns det en svag tendens till det senare. Det kan det också vara så att dessa krafter balanserar varandra. Miljön mätt på detta sätt har inte heller något samband med hälsan. Det innebär att det med ett undantag när så verkar de valda komponenterna mäta av varandra oberoende delar av välfärden.

Den generella slutsatsen blir att hur man värderar och därmed viktar indikatorn för den ekonomiska standarden relativt till hälsoindikatorn verkar inte vara av så stor betydelse. Däremot är värderingen av ledigheten och miljön gentemot de ovan nämnda faktorerna och hur de vägs mot varandra vara av stor vikt för värdet på välfärdsindikatorn.

2.2. Hur robust är rangordningen av länder för förändringar i viktsystemet?

I detta avsnitt studeras hur betydelsefullt valet av vikter för de ingående komponenterna i välfärdsindexet är för rangordningen av länder. Det visar sig då att Norge för nästan alla kombinationer blir det land som får det högsta värdet på välfärdsindikatorn. Det följs närmast av en grupp länder bestående av Nederländerna, Schweiz, Italien, Frankrike och Österrike.

För att analysera betydelsen av vilken vikt som de olika faktorerna tilldelas har en omfattande känslighetsanalys genomförts. I denna har de 8 olika normerade indikatorerna vägts med slumpmässiga vikter, varefter de olika ländernas välfärdsindex har rangordnas. Detta har gjorts för en miljon alternativa vikter. För att inte få ett skevt resultat har dock tagits hänsyn till att hälsoindikatorerna och miljöindikatorerna är delar i ett index på en högre nivå, medan indikatorerna för ekonomisk standard och ledighet inte är uppbyggda av några delindikatorer.

Tekniken har använts inom "The Mikropolicy Project" vid direktoratet för forskning, teknik och industri (DSTI) vid OECD och av analysinstitutet FORA som arbetar för närings- och ekonomiministeriet i Danmark.⁷ Programmet genererar en lista över hur många gånger som respekti-

ve land har rangordnats som det land som har det högsta värdet på välfärdsindexet, som det näst högsta, o.s.v. ända till det 27:e och lägsta värdet. För att ge en översiktsskild av resultatet har en figur skapats där det för varje land anges hur ofta som ett land kommit främst, bland de 3 främsta, bland de 5 främsta och slutligen bland de 10 främsta. Valet av dessa gränser är baserade på hur den faktiska resultatstrukturen ser ut.

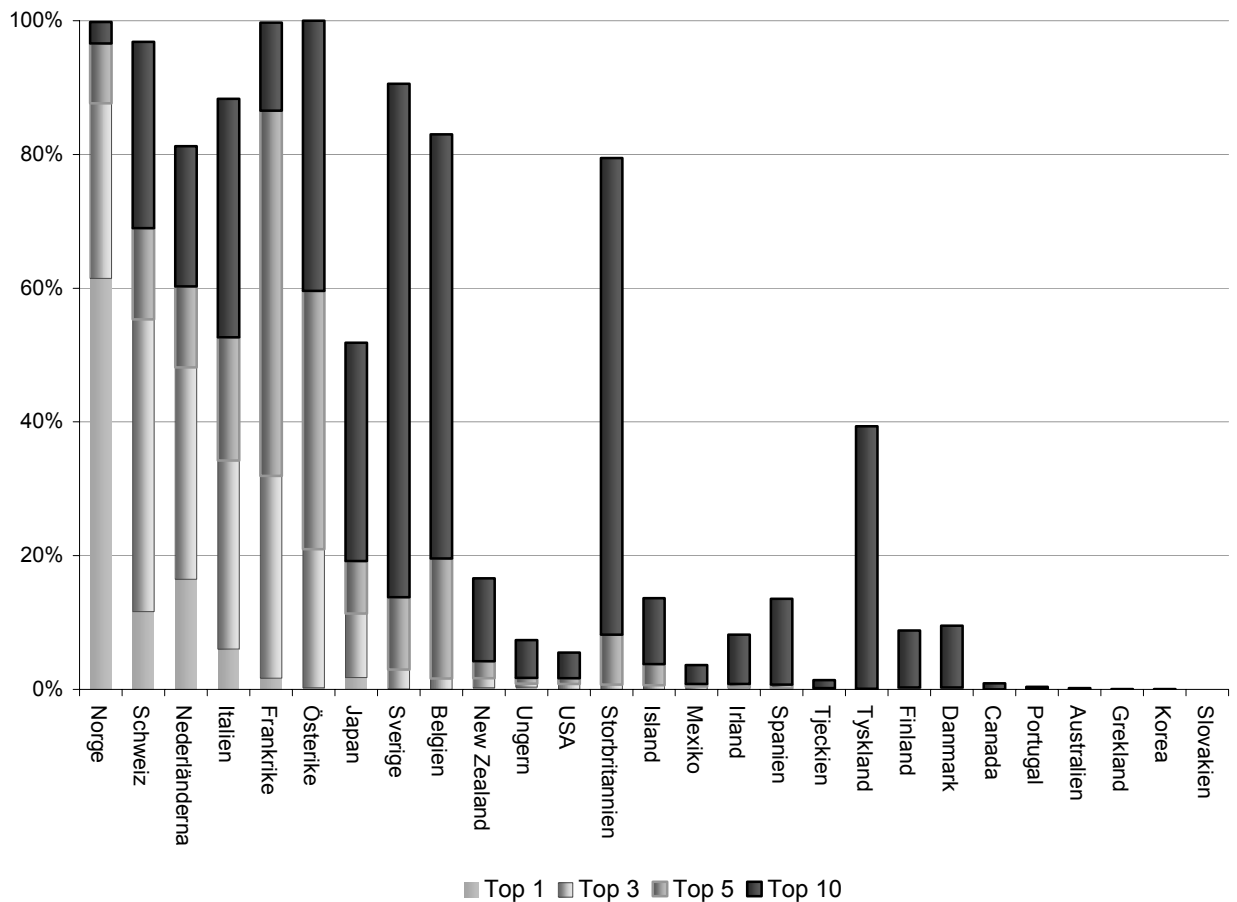
Som framgår av figur 4 så är Norge det land som kommer först i över 60 procent av gångerna, dvs. mer än 600 000 gånger, och det finns inga andra som kommer främst ens var femte gång. Nederländerna och Schweiz är dock länder som gör det mer än 100 000 gånger, medan Sverige bara gör det 631 gånger och Tyskland en enda gång. Efter Norge så bildas det en tätgrupp bestående av förutom redan nämnda Nederländerna och Schweiz också av Italien, Frankrike och Österrike.

Man kan också identifiera en grupp som är tydligt distanserad av dessa men som i sin tur helt dominerar över de andra länderna. Denna består av Sverige, Belgien och Storbritannien. Dessa länder ingår bland de 10 främsta mellan 80 och 90 procent av gångarna och ibland t.o.m. bland de 5 eller 3 främsta. De enda andra länder som relativt ofta kommer bland de 10 främsta är Japan och Tyskland.

Sverige får genomsnittsplaceringen 7.8, dvs. åttonde land, men det är bara sex länder som har en högre genomsnittlig placering i de en miljon beräkningar med alternativa vikter som genomförts. Detta är ingen tillfällighet, utan genomsnittresultatet ligger mycket nära den rangordning som man får genom att genomgående välja lika vikter. Sverige var då sjunde land, se tabell 3.1 ovan. Detta är ett argument för att välja lika vikter om man inte har starka analytiska skäl för att välja någonting annat. Men robusthetstestens värde ligger främst i analysen av stabiliteten i ländernas position vid olika alternativa vikter. Sverige rankas exempelvis högre än femma i mindre än sju procent av fallen och sämre än tia 9 procent av gångerna. Detta gäller för alla kombinationer av de 8 grundvariablerna oberoende av hur de viktas, givet att man tagit hänsyn till att de tre grundvariablerna för hälsa respektive miljö viktas ihop till var sin indikator på mellannivå. Stabiliteten i Sveriges position är följaktligen stor.

⁷ Det är använda programmet har ställts till vårt förfogande genom Anders Herz Larsen vid FORA:s försorg. Exempel där det har använts är FORA:s innovationsstudie. "Et Benchmark Studie af Innovation og Innovationspolitik" af Jens Nyholm og Lotte Langkilde, den finns tillgänglig på FORA:s hemsida www.foranet.dk

Figur 4 Analys av ländernas rangordning för olika vikter på välfärdsindikatorerna.

3. Vad har välfärden kostat?

3.1. Presentation av ett kompositindex för insatsfaktorn

I avsnittet presenteras ett kompositindex för insatsfaktorn. Känsligheten för de valda vikterna testas på samma sätt som för välfärdsindexet. Vidare analyseras sambandet mellan de olika komponenterna. I fyra av fem kombinationer av vikter för de fyra ingående delkomponenter får USA det högsta värdet på insatsindikatorn. Efter USA följer successivt ett antal länder som genomgående skiljer sig lite från närmast föregående land. Dessa är; Nederländerna, Danmark, Island, Sverige, Norge, Korea och Japan. Sambandet mellan de komponenter som kan sägas utgöra indikationer på kunskapssamhället; arbetskraftens kvalitet, kunskapsbildningen och IT-användningen har ett starkt samband. Där-

emot är den kvantitativa insatsen av arbete oberoende av alla dessa andra indikatorer.

För att avgöra om ett land lyckas producera välfärd på ett effektivt sätt måste resultatet relateras till vilka resurser som ett land sätter in för att nå det. Den centrala resursen är arbete, och eftersom det finns jämförbara data för andelen invånare i yrkesverksam ålder, som är det relevanta måttet i detta sammanhang, blir valet enkelt.

Det är dock inte bara kvantiteten som är betydelsefull utan och också kvaliteten. De bredast tillgängliga måtten på arbetskraftens kvalitet är olika mått på dess utbildningsnivå. Det är också bland denna typ av mått som de olika konstruktörerna av kompositindex väljer sina indikatorer på arbetskraftens kvalitet.

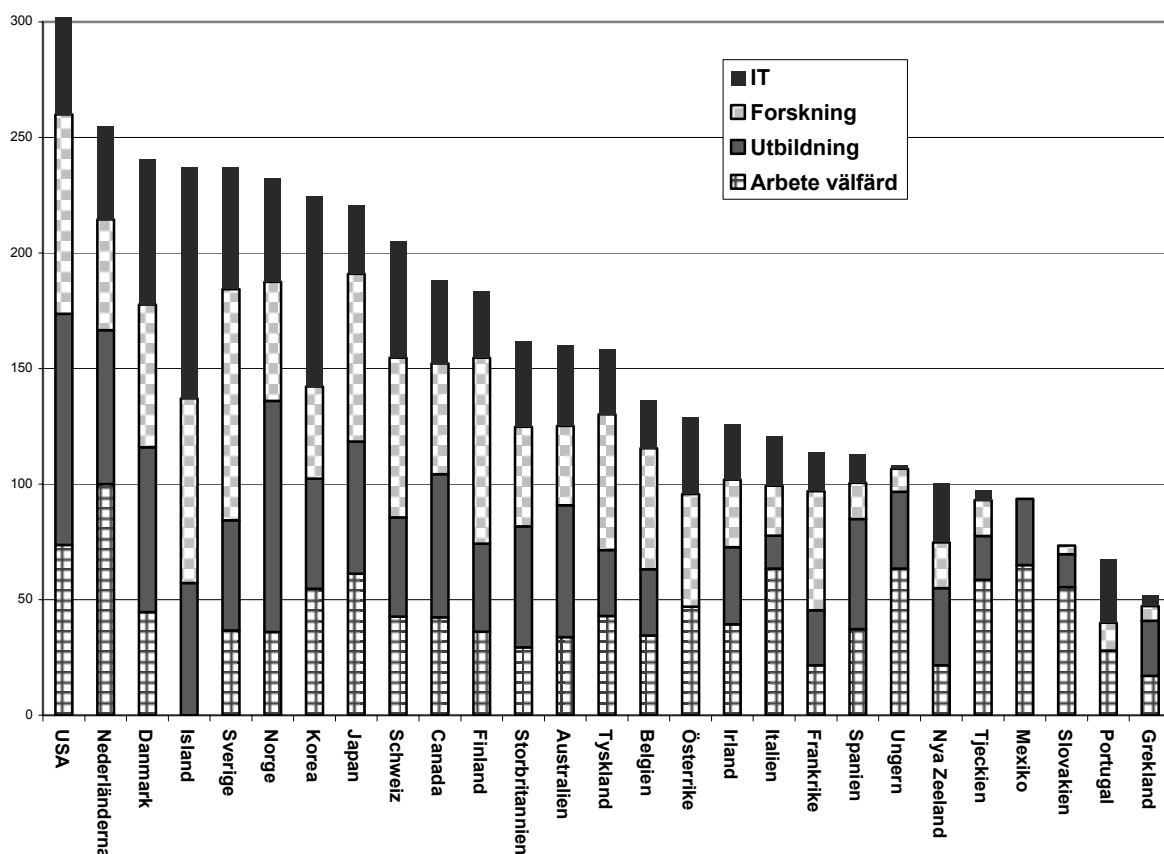
De flesta av dessa mått ger liknande rangordning av länderna och ett lätt tillgängligt mått är andelen av arbetskraften som har en eftergymnasial utbildning. Detta höjer dock de svenska värdena orimligt mycket eftersom Sverige har relativt många i sin arbetskraft som har en korta-

re ickeakademisk eftergymnasial utbildning. Därför har i detta exempel i stället valts andelen av arbetskraften som har en minst treårig akademisk utbildning.

Det är inte bara arbetskraftens utbildningsnivå utan även den övriga kunskapsbildningen är betydelsefull. Därför ingår ofta olika indikatorer på forskning, utveckling och innovationsverksamhet bland de valda insatsindikatorerna. Det mått som valts i detta exempel är FoU-utgifter per invånare rensat för skillnader i kostnadsnivå

mellan länderna (PPP-justerat). Motivet till detta val är att FoU-utgifter i förhållande till BNP, som är att det frekventaste FoU-måttet, visserligen ger en bra bild av en nations prioriteringar, men inte en så bra bild av satsningarnas storlek jämfört med andra länder. Ty med måttet FoU-andelen av BNP verkar länder som har en lägre BNP nivå, som Sverige, göra större investeringar i ny kunskap än de faktiskt gör jämfört med rikare länder som USA och Schweiz.

Figur 5. Insatsen och dess komponenter

Ett annat tillväxtområde är IT-utvecklingen. IT-revolutionen är mycket betydelsefull för utvecklingen på många områden även om direkta bevis för att IT-investeringar skulle ge större produktivitetsvinster än andra investeringar har dröjt. Detta gäller på en mer aggregerad nivå, men i studier av enskilda företag eller mindre grupper av företag har det varit lättare att finna tydliga effekter av en mer utvecklad IT-användning. Det har då varit fråga om kombinationer av organisationsförändringar och IT-satsningar⁸ som gett resultat.

Tron att IT-revolutionen har fått effekter är dock allmän, även om bevisen har visat sig relativt svår fångade. Därför har i regel också något mått på ländernas IT-standard inkluderats bland insatsfaktorerna. Här har valts det enkla och lättillgängliga måttet andelen invånare med Internettillgång. Detta är ett mått som ger en bred bild såväl av IT-kompetensen som av IT-användningen, vilka bägge är centrala för ett samhälles IT-mognad.

⁸ En av de tidiga studierna som omfattat ett stort antal företag är ITPS studie: "Enterprises in Transition, Learning Strategies for Increased Competitiveness" ITP S A2001:001 Den är tillgänglig som PDF på ITPS hemsida www.itps.se

Alla dessa indikatorer har sedan normerats på samma sätt som tidigare välfärdsindikatorerna. I figur 5 redovisas resultatet av en rangordning av länderna efter summan av dessa fyra indikatorer. Det framgår då att USA har det högsta värdet på denna indikator varefter följer Nederländerna. Island och Korea är de länder. Därefter kommer fyra nordiska länder med nästan samma värde Danmark, Island, Sverige och Norge. Länder som Frankrike och Italien har däremot satsats betydligt mindre, och Slovakien, Portugal och Grekland allra minst.

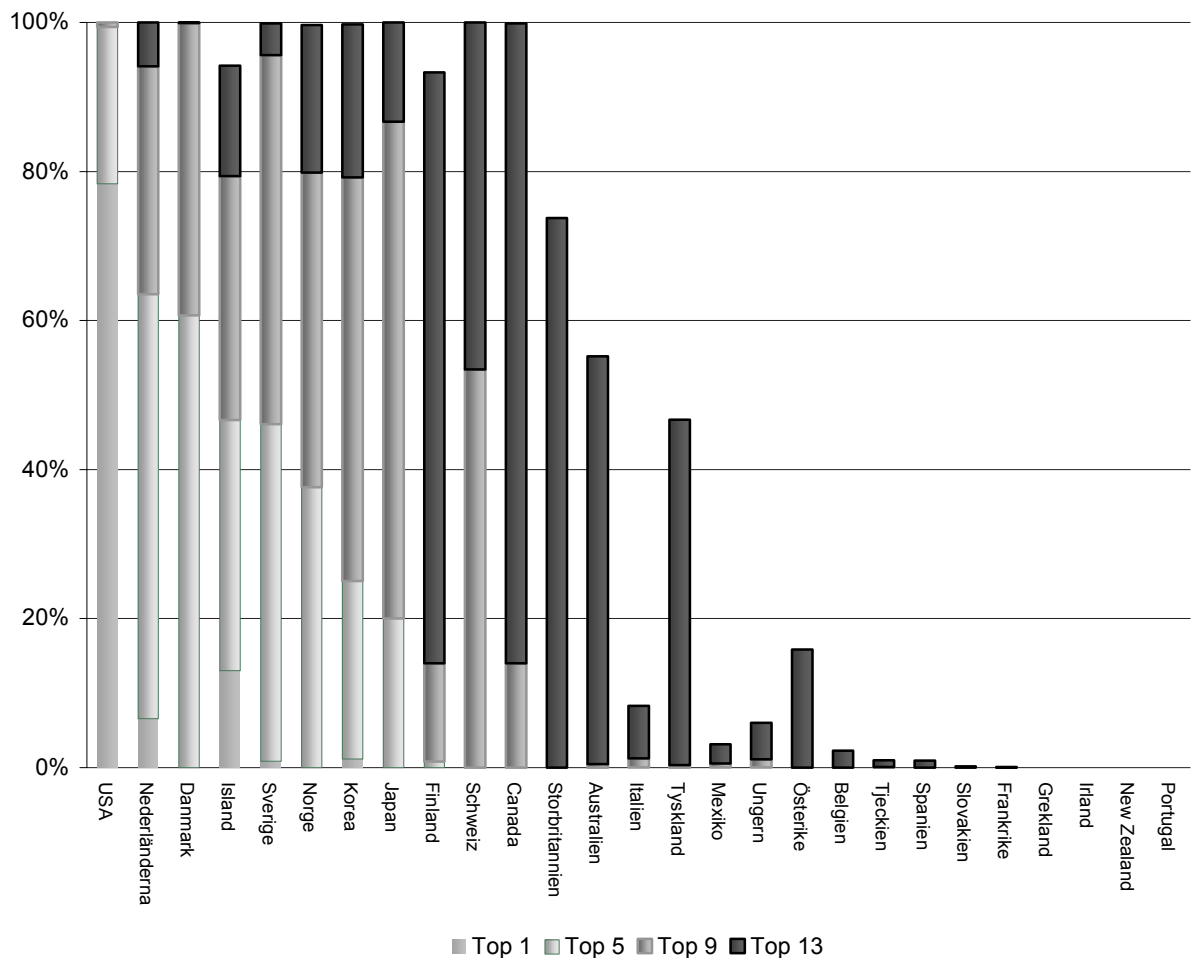
Som framgår av figur 6 så stärker känslighetsanalysen USA:s topposition markant. Däremot verkar Islands och Koreas positioner vara lite osäkrare och relativt beroende av valet av vikt-system. Nederländerna och Danmark har å andra

sidan en starkare position för de flesta alternativa vikt-kombinationerna jämfört med grundalternativet med lika vikter.

Det framgår också av figur 4 att det finns betydande skillnader mellan länderna inom vilka områden som de satsat mest. Likafullt verkar de som satsat mycket har gjort det inom flera områden och omvänt.

Undantaget utgörs av arbetskraftsinsatsen som inte verkar ha något samband med de övriga satsningarna. Detta är bara vad som kunde förväntas med hänsyn till att arbetsinsatsen är en följd av den demografiska strukturen och definieras som andelen av befolkningen i yrkesverksam ålder.

Figur 6 Test av robustheten hos rangordningen av länderna med olika vikter för insatsvariablerna.

Det innebär att de länder som har en liten andel i yrkesverksam ålder består av såväl länder med många äldre som de som har många barn. Så även om det finns skäl att anta att exempelvis Internetanvändningen är högre i länder med många unga i sin befolkning, så är den också lägre om landet har en ovanligt gammal befolkning. Det gör att en jämförelse med en grupp länder som består såväl av de med många unga av de som har många äldre görs med den grupp länder som har många i yrkesverksam ålder inte kan förväntas visa på några skillnader.

De hypoteser som skissas ovan testas sedan med hjälp av en korrelationsmatris. De tre faktorer som alla utgör olika aspekter av kunskaps-samhället, indikatorerna för arbetskraftens kvalitet, kunskapsbildningen och IT-användningen är inbördes mycket väl korrelerade med varandra men inte alls med arbetskraftsinsatsen, se tabell A.1.4 i appendix 1.

4. Ger ländernas satsningar något resultat i form av ekonomisk standard och välfärd?

I detta avsnitt testas om insatsvariablerna kan förklara något av skillnaden mellan länderna i ekonomisk standard och välfärd.

4.1 Kunskapssamhällets effekter

Analysen som redovisas i avsnittet visar på att insatserna kan förklara betydande delar av skillnaden mellan länderna i ekonomisk standard.

Innan sambanden mellan dessa variabler och välfärdsindikatorn undersöks, testas dessa variablers förmåga att förklara den ekonomiska standarden, den grundläggande välfärdsvariabeln. Arbetskraftsvariabelns definition behöver då justeras till att avse antal arbetade timmar per invånare, när det bara är den ekonomiska standarden som skall förklaras och då har omfattningen av den lediga tiden inget värde som insatsfaktor.

Sambanden mellan detta arbetskraftsinsatsmått och det tre andra insatsvariablerna är, med undantag för Internetindikatorn, lika svagt som för ovanstående arbetskraftsmått, se tabell 6.

Sambandet mellan arbetsinsatsen och Internetanvändningen gäller även om Korea och Island, som använder Internet mest och har de högsta arbetskraftsinsatserna, inte tas med. Det innebär att det finns ett klart samband mellan antalet arbetade timmar per invånare och Internetanvändningen bland OECD-länderna generellt. Det

är alltså arbete som hittills har varit den styrande faktorn för Internetanvändningen.

Tabell 6 Korrelationen mellan de olika insatsfaktorerna.

Pearson Korrelationskoefficienter, N = 27
Sannolikhet > |r| under H₀: Rho=0

	Arbete ekonomi	Utbildade	FoU_	Internet
Arbete ekonomi	1.00000	0.29025 0.1419	0.22907 0.2504	0.50837 0.0068
Utbildade	0.29025 0.1419	1.00000	0.51881 0.0056	0.49965 0.0080
Forskning	0.22907 0.2504	0.51881 0.0056	1.00000	0.65980 0.0002
IT	0.50837 0.0068	0.49965 0.0080	0.65980 0.0002	1.00000

En central fråga blir då om dessa satsningar verkar ge några effekter på den ekonomiska standarden? Av de fyra indikatorerna för arbete, arbetskraftens kvalitet, kunskapsbildning och IT-nivå är alla utom den förstnämnda starkt korrelerad med den ekonomiska standarden som framgår av tabell 7. Detta gäller också om Korea och Island utesluts.

I en korrelationsmatris fås ett samband mellan olika faktorer parvis. Där ser man om ett högre värde på en variabel hänger ihop med ett högre värde på en annan variabel. Men detta samband kan vara skenbart. Det kan finnas en annan faktor som ligger bakom. Sambandet mellan IT-indikatorn och den ekonomiska standarden kan exempelvis bero på att för en hög ekonomisk standard krävs det många välutbildade och dessa är relativt flitiga Internetanvändare. Så givet utbildningsnivån kanske den ekonomiska standarden inte är högre i länder med en stor Internetanvändning. Det gör att om man skall kunna avgöra om IT-mognaden verkligen påverkar den ekonomiska standarden måste man hålla de andra faktorerna, i detta fall; arbetsinsatsen, utbildning och forskningen, konstanta. Detta görs i en regressionsanalys.

Tabell 7 Korrelations sambandet mellan de olika insatsfaktorerna och den ekonomiska standarden

Pearson Korrelations koefficienter, N = 27
Sannolikhet > |r| under H0: Rho=0

	Ekonomi
Arbete	ekonomi -0.00459 0.9819
Utbildade	0.61502 0.0006
Forskning	0.75045 <.0001
IT	0.51617 0.0058

En skattning av en enkel linjär regression, där skillnaden i ekonomisk standard mellan OECD-länderna förklaras av de ovan nämnda insatsvariablerna visar sig vara mycket framgångsrik. En linjär regression med alla fyra variablerna förklarar nämligen två tredjedelar (frihetsgradsrensade $R^2=0.67$) av skillnaden mellan ländernas värde på indikatorn för den ekonomiska standarden.

Internetvariabeln bidrar dock inte till något av förklaringen och arbetskraftsvariabeln har ett negativt tecken. Detta innebär att man inte kan se någon effekt av en ökad Internetanvändning, givet arbetskraftens kvalitet och forskningssatsningarnas omfattning. Utesluts Internetvariabeln så fortsätter alla de andra variablerna att tydligt bidra till förklaringen (de är fortsatt signifikanta) och behåller sina tecken. Det innebär att de länder som har en högre kvalitet i sin arbetskraft och större forskningssatsningar har en högre levnadsstandard. Men det innebär också att givet dessa satsningar så har de länder där man arbetar mer en lägre ekonomisk standard.

En förklaring till detta fenomen kan vara att det finns en negativ faktor som samvarierar med arbetsinsatsen och som inte är medtagen i regressionen. Det kan också bero på att det en enkel linjär modell inte är tillräckligt väl anpassad till materialet. En mer avancerad modell där man genom att väga med variansen bättre kan ta hänsyn till hur materialet ser ut är en generaliserad linjär modell.

Testas sambandet med en sådan generaliserad linjär modell så blir resultatet relativt lika när det gäller de olika faktorernas inverkan på den ekonomiska standarden, men med ett viktigt undantag. Arbetskraftsinsatsen påverkar nu inte resultatet längre (den är nu inte signifikant), se tabell 8 Det innebär att den varken har en positiv eller en negativ effekt. Detta är ett mindre orimligt

resultat, men det borde vara ett positivt och tydligt samband mellan arbetsinsatsen och det ekonomiska resultatet, även givet de andra faktorernas inverkan.

Det är därför troligt att det också finns någon eller några bakomliggande faktorer som samvarierar med den ekonomiska standarden och är negativt kopplat till arbetskraftsinsatsen per inlevnadsstandard. Det finns en viktig faktor som medför att arbetsinsatsen minskar med en stigande levnadsstandard och det är att arbetstiden per sysselsatt sjunker i takt med att man tar ut en successivt ökande del av den välfärden i mer fritid.

En enkel regression där BNI per capita förklaras av arbetskraftens andel av befolkningen och medelarbetstiden per sysselsatt bekräftar detta. Tre femtedelar av skillnaderna i BNI per capita förklaras och bägge variablerna blir signifikanta, men med olika tecken. Det innebär att arbetskraftens storlek förklarar mycket av den ekonomiska standarden medan den genomsnittliga arbetstiden minskar i takt med att den ekonomiska standarden ökar.

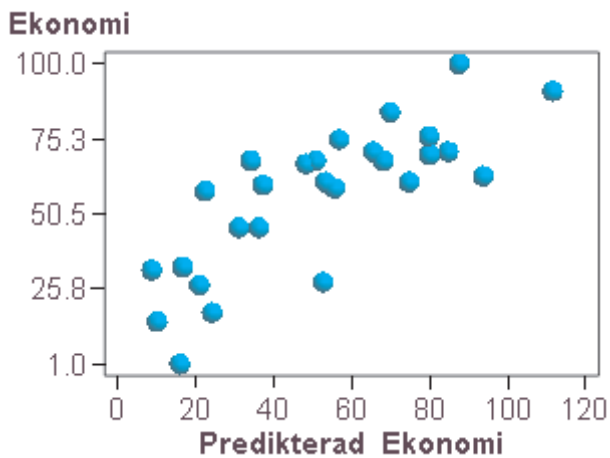
Tabell 8 Regressionssambandet mellan de olika insatsfaktorerna och den ekonomiska standarden

Analys av parameterestimater

Parameter	Estimat	Standardfel	Pr > Chikva
Intercept	0.0000	0.0000	.
Arbete ekonomi	-0.0006	0.1540	0.9970
Utbildade	0.5259	0.1570	0.0008
Forskning	0.6839	0.1666	<.0001
IT	0.0014	0.2210	0.9948

Detta bekräftas ytterligare av att om medelarbetstiden införs i den enkla linjära ekvationen med de fyra insatsvariablerna blir den signifikant och får ett negativt tecken samtidigt som arbetskraftsvariabeln blir insignifikant.

Figur 7 Sambandet mellan den ekonomiska standarden och de skattade värdena förklarade av arbetskraftens kvalitet och kunskapsbildningen.

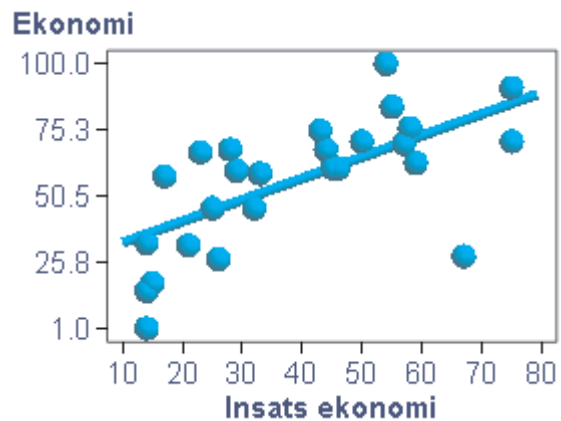

Utesluts Internetvariabeln ur den ursprungliga generaliserade regressionen så förändras inte något av de andra sambanden på ett mer markerat sätt. Arbetskraftsvariabeln förklarar fortfarande ingenting. En slutlig version av denna regression där även arbetskraftsvariabeln lyfts ut och forsknings- och utbildningsvariablerna ensamma förklarar den ekonomiska standarden, blir sambandet starkt vilken framgår av figur 7 där de ursprungliga värdena jämförs med de skattade.

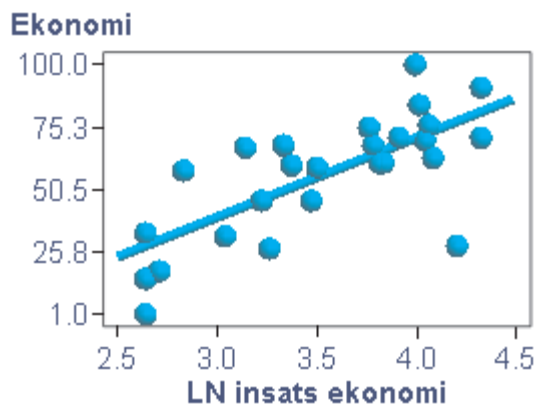
Därefter testas om det sammansatta kompositindexet för de totala insatserna kan förklara någonting av den ekonomiska standarden. Denna indikator visar sig förklarar knappt 40 procent (frihetsgradsrensade $R^2=0,38$) av variationerna i den ekonomiska standarden mellan länderna. Det innebär att resultatet blir väsentligt sämre än då de olika ingående komponenternas relativa betydelse bestäms av materialet i form av en regression.

En generaliserad variant av denna regression ger dock en relativ god förklaring vilket framgår av figur 8, där den ekonomiska standarden jämförs med den standard som skulle ha uppnåtts om insatsindikatorn förklarar allt. Det finns dock tydliga avvikare som trots stora insatser inte nått en högre standard. Det mest extrema exemplet är som framgått tidigare Korea, som representeras av klotet längst ned tillhöger i figuren.

Figur 8 Den ekonomiska standarden och den skattade ekonomiska standarden förklarad av insatsindikatorn.

Figur 9 Den ekonomiska standarden och den skattade ekonomiska standarden förklarad av logaritmen för insatsindikatorn i en generaliserad regression

En annan observation är att sambandet verkar vara brantare i början och därefter blir alltmer flackt. Skattar man ett samband mellan ekonomin och logaritmen för insatserna, så hänsyn tas till detta, så kan man förklara nästan hälften av variationerna i den ekonomiska standarden. Den generella modellvarianten av denna ger ett ytterligare något bättre samband. Som framgår av den figuren 9 så ligger kloten nu närmare linjen och det finns inte längre någon tendens till att en böjd linje skulle passa bättre till observationerna.

Slutsatsen av denna analys är att såväl de enskilda insatsindikatorer som kompositindexet för insatserna är relevanta mått som kan förklara betydande delar av skillnad i ekonomisk standard mellan länderna.

4.2 Välfärden är ett svårare begrepp att förklara

I detta avsnitt studeras insatsfaktorernas möjlighet att förklara skillnaden i välfärd mellan länderna. Det visar sig då att de inte kan göra det.

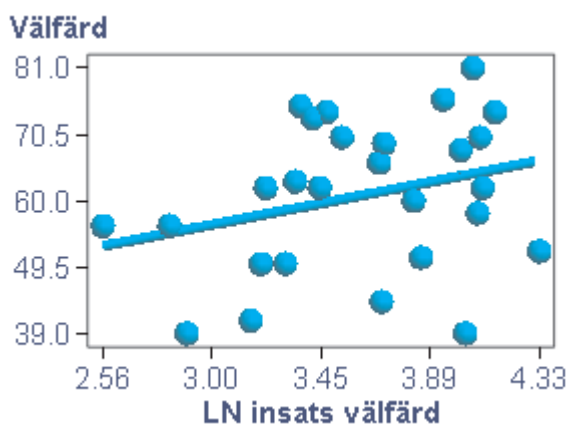
Det är nu läge att gå över till den mer komplexa välfärdsindikatorn för att undersöka om dessa insatsindikatorer också kan förklara skillnaden i välfärd mellan länderna, mätt med det här valda exemplet på välfärdsindikator. En enkel linjär regression med alla de fyra insatsindikatorerna som förklarande faktorer ger dock ett magert resultat. Bara 10 procent av variationen i värdet på välfärdsindikatorn kan förklaras av dessa insatsfaktorer.

Det är också bara FoU-indikatorn som är signifikant och den är också den enda som har ett positivt tecken. Lyfts den indikator ut som ligger längst bort från att ge något bidrag till förklaringsingen, som är utbildningsvariabeln, blir resultatet bara något bättre då 14 procent kan förklaras. Men bortsett från forskningsindikatorn så är de andra variablerna fortfarande utan förklaringsvärde och har negativa tecken. Det visar sig också när alla kombinationerna testas att det bara är forskningsindikatorn som kan förklara något av variationen i välfärdsindikatorn.

Om istället för de enskilda indikatorerna den samansatta insatsindikatorn används för att förklara välfärdsindikatorn blir resultatet ännu magrare, för att inte säga helt obefintligt. Den kan nämligen endast förklara några enstaka procentenheter av välfärdsindikatorns variationer. Även om man logaritmerar insatsindikatorn blir resultatet mycket svagt. Knappt fem procent kan förklaras av variationen. Spridningen kring det skattade sambandet är också betydande även med en generaliserad linjär skattning som framgår av figur 10.

Slutsatsen blir att det uppenbart finns andra faktorer än de valda insatsfaktorerna som förklarar välfärdsindexet.

Figur 10. Sambandet mellan välfärdsindikatorn och en skattning av dess värde med hjälp av en generaliserad linjär regression med det logaritmerade värdet för insatsindikatorn som förklaringsvariabel

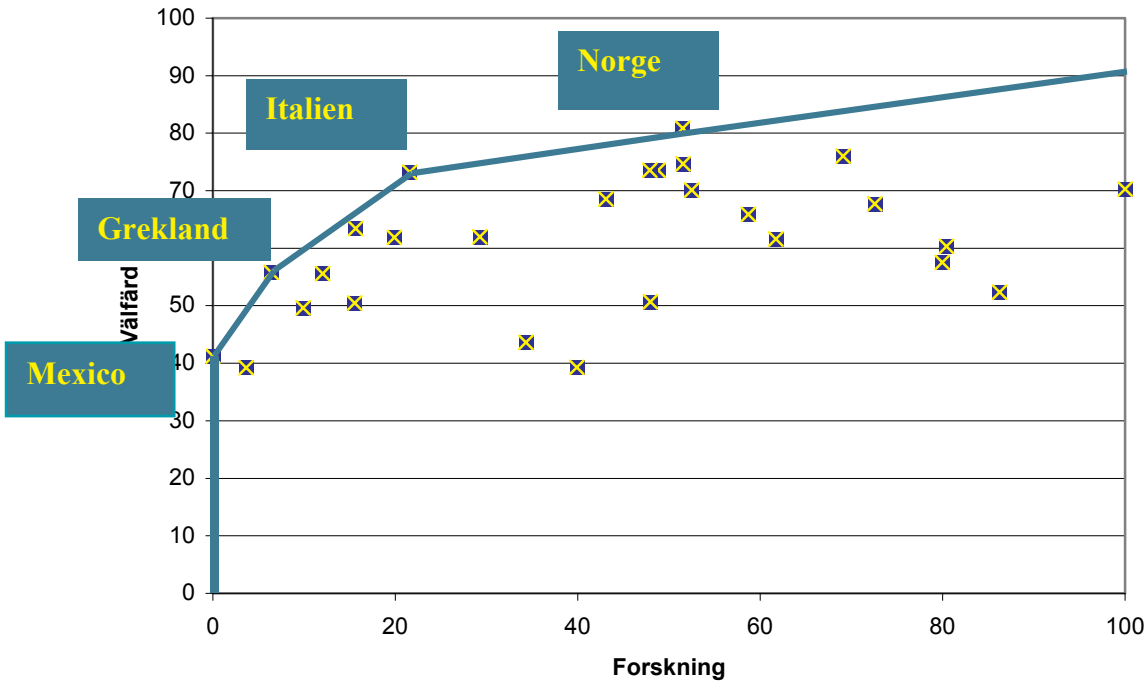
4.3. Vilka länder är effektivast på att skapa en hög ekonomisk standard och en god välfärd?

I detta avsnitt analyseras med hjälp av frontproduktionsfunktioner vilka länder som är effektivast på att skapa ekonomisk standard och välfärd. Det visar sig att de länder som ligger på effektivitetsfronten när det gäller ekonomisk standard är Grekland, Italien, och Norge. Motsvarande länder när det gäller välfärden är desamma med undantag för Italien.

Det är, som framgått ovan, en stor skillnad mellan olika länders värde på välfärdsindikatorn även om de har ungefär samma värde på insatsindikatorn. Bland de länder som har ett högt värde på insatsindexet men ett väsentligt lägre värde på välfärdsindexet märks självklart Korea och Island, men även USA. Medan länder som Italien och Frankrike har med låga insatser nått en god välfärd. De länder som har nått hög välfärd med små insatser kan betecknas som effektiva i detta avseende. För att undersöka vilka dessa länder är, och hur långt efter andra ligger utgör en s.k. frontproduktionsfunktion ett effektivt instrument. I figur 11 illustreras en sådan frontproduktionsfunktion. I detta exempel har som insats valts enbart FoU-insatserna eftersom det var den enda variabeln som kunde förklara något av skillnaderna i värdet på välfärdsindikatorn. Det innebär dock inte att det räcker med att öka FoU-insatserna för att nå de högre välfärdsnivåerna utan detta är bara en illustration av tekniken. De olika punkterna representerar respektive lands kombination av FoU-insatser och välfärd. De länder som vid givet värde på FoU-indikatorn har det högsta värdet på välfärden befinner sig på fronten. Inget annat land är följaktligen lika effektivt på att skapa välfärd med hjälp av FoU-insatser. Alla länder som inte ligger på fronten skulle kunna öka sin effektivitet antingen genom att öka välfärden d.v.s. genom att närma sig fronten i vertikalt led uppåt eller minska FoU-insatsen d.v.s. genom att röra sig i horisontellt led mot vänster. Som framgår av figuren utgörs fronten av Mexiko, Grekland, Italien och Norge. Att Mexiko formellt hamnar på fronten beror på att detta land har de minsta FoU-insatserna och därigenom genom normeringen fått indikatorvärdet 0. Det innebär att inget land kan formellt sett vara effektivare, med detta resultat har ingen saklig relevans.

Figur 11 Välfärdsfronten skapad av FoU-insatser

Generellt sett finns det inget land som har en standarden och indikatorn för insatserna. De

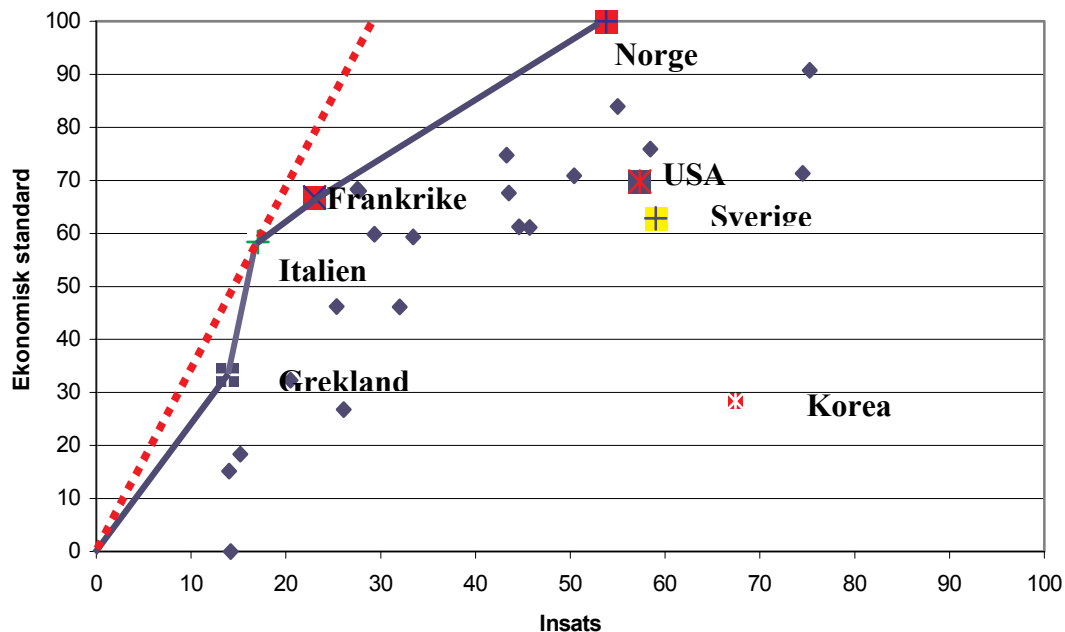

högre välfärd än de länder som ligger på fronten om de inte samtidigt har ett högre värde på FoU-indikatorn. Linjen mellan länderna på fronten är en kombination av dessa länders värden och utgör också en del av fronten.

länder som i detta fall spänner upp fronten är då Grekland, Italien, Frankrike och Norge. Däremot befinner sig Sverige på ett tydligt avstånd från fronten, vilket framgår av figur 12.

En sådan frontproduktionsfunktion har sedan också skattats för indikatorn för den ekonomiska

Figur 12 En frontproduktionsfunktion för indikatorn för den ekonomiska standarden som produktions variabel och indikatorn för insatserna som insatsvariabel.

Allra effektivast är Italien eftersom detta land har det största värdet på proportionen mellan produktionsvariabeln och insatsvariabeln, vilket ju utgör definitionen på produktivitet. Denna proportion illustreras av den streckade linjen från origo genom punkten som representerar Italien.

Välfärdsbegreppet är dock mycket mer komplext än enbart den ekonomiska standarden, även om denna är central som framgått av analysen som redovisats ovan. För att minimera det subjektiva momentet kan man definiera produktionsmålet välfärdsindikatorn som bestående av åtta olika sinsemellan ojämförbara storheter. Dessa storheter är de normerade grundvariablerna i det här konstruerade exemplet på en välfärdsindikator. Detta innebär att ett land som har ett högre värde på 7 av dessa indikatorer än ett annat land men lägre på den åttonde likafullt inte anses ha en högre välfärd. På samma sätt är insatserna uppdelade på de fyra delkomponenterna som värderas oberoende av varandra.

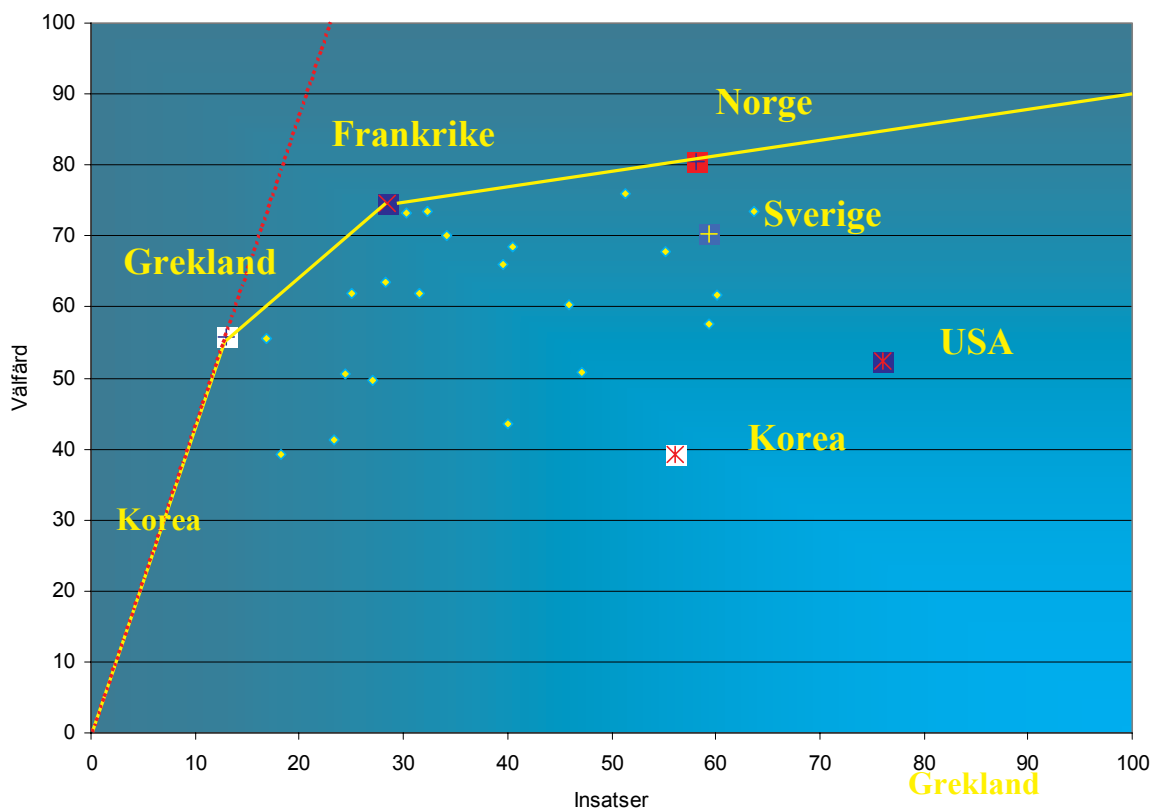
En sådan frontproduktionsfunktion ger en front där de flesta länder ligger på denna. Det finns nämligen mycket få länder som har ett lägre värde på alla välfärdsindikatorerna och ett

högre värde på alla insatsfaktorerna än alla andra länder eller en kombination av några av dessa länder. Det är bara fyra länder som är så ineffektiva; förutom Korea är det Canada, Danmark och Tyskland.

Accepterar man att insatsvariablerna kan vikta ihop till den kombinerade insatsindikatorn blir det dock några fler, men fortfarande är det majoriteten av länderna som utgör fronten. Bland de länder som nu inte ingår i fronten befinner sig Sverige, eftersom en kombination av Japan och Italien når en högre välfärd, givet insatsen.

Dessa resultat är också en tydlig indikation på, att om syftet är att jämföra välfärden eller effektiviteten i skapandet av denna, så krävs det att man jämför äpplen och päron annars blir det ett mer eller mindre omöjligt företag. Ett försök till förenkling skulle kunna vara att istället för de 8 grundvariablerna acceptera de fyra huvudkomponenterna; indikatorerna för ekonomisk standard, ledighet, hälsa och miljö. Detta leder dock inte till ett mycket tydligare resultat. Det innebär att det krävs att antal faktorer måste begränsas mycket hårt får att uppnå ett meningsfullt resultat när antalet observationer bara är 27 stycken.

Figur 13 En frontproduktionsfunktion för indikatorn för välfärd som produktions variabel och indikatorn för insatserna som insatsvariabel

Ett sätt att använda denna teknik för att enbart studera välfärdsindikatorn är att anta att insatserna är lika för alla länder. Med 8 indikatorer ger dock även denna ansats som resultat att en stor majoritet, 20 stycken, av länderna bildar fronten för välfärden. Bland dessa återfinns Sverige. Begränsas indikatorerna till 4 stycken blir det fortfarande nästan hälften av länderna, närmare bestämt 13 stycken, som befinner sig i fronten. Då dominerar dock Sverige av en kombination av Italien, Japan och Schweiz.

En skattning av en front där välfärden är den enda produktionsfaktorn och insatsindexet den enda insatsfaktorn ger dock ett tolkningsbart resultat. De länder som nu definierar fronten är Grekland, Frankrike och Norge. Av dessa länder har Grekland den högsta välfärdsproduktiviteten. Skalavkastningen avtar därefter, så för att nå högre välfärdsnivåer krävs relativt sett större insatser.

Detta innebär att Sverige har väsentligt längre till fronten i horisontellt led än i vertikalt led. Sverige behöver öka sin välfärd från 70 enheter till omkring 82.5 för att nå fronten, som på dessa välfärdsnivåer definieras av den norska produktiviteten. Istället skulle det vara möjligt att med den franska produktiviteten nå den svenska välfärden med endast 27 enheter i insats istället för Sveriges 59 enheter. Men den svenska ineffektiviteten är dock ett intet mot den koreanska och även jämfört med den amerikanska, se figur 13.

5. Slutsatsen blir att det är nödvändigt att jämföra äpplen och päron om man vill värdera fruktkorgar

Den generella slutsatsen av denna analys är att om man vill göra en jämförelse av något så komplext som välfärden i olika länder krävs det att man är beredd att värdera och jämföra faktorer av mycket olika natur. Det finns då inga självklara val, varför olika värderingar och data-tillgång kan leda till att analyser av samma fenomen resulterar i mer eller mindre skilda slutsatser.

Det blir därför mycket viktigt för resultatens trovärdighet att de data som används och de val som gjorts redovisas öppet och att en omfattande känslighetsanalys genomförs och presenteras tillsammans med huvudresultaten. Det förtjänar också att påpekas att i arbetet med känslighetsanalysen av viktsystemet är tekniken med slumpmässiga vikter ett mycket relevant och effektivt instrument, och när det gäller effektivitetsjämförelse är frontproduktionsfunktionen ett bra hjälpmedel.

Det arbete med att utarbeta riktlinjer som OECD och EU via JRC-institutet påbörjat är följaktligen av stor vikt för att denna typ av analys ska bli accepterad bland specialister i större utsträckning än idag.

Slutligen måste också konstateras att även om kompositindex utgör ett värdefullt inslag i utarbetande av underlag för politiska processer, måste man vara medveten om att dessa resultat endast kan ge en överblick över ett område. Vid utformningen av konkreta politiska åtgärder krävs en mer detaljerad analys av enskilda fenomen.

Vad har då analysen av det valda exemplet på ett välfärdsindex och försöket att belysa detta mått på olika sätt gett? Först måste en generell reservation göras, nämligen att den genomförda analysen inte på något sätt har belyst vad det skulle ha inneburit för resultatet om andra faktorer hade tagits med. Det är självklart möjligt att på goda grunder motivera varför många andra aspekter på välfärden borde inkluderas som inte tagits med i detta exempel.

Det kan dock konstateras att det är uppenbart att Norge verkar ha en mycket hög välfärd. Schweiz, Nederländerna, Frankrike och Österrike når också alla en hög nivå oberoende av hur de olika faktorerna inkluderas eller värderas. Sverige tillsammans med Belgien och Storbritannien uppnår också en hygglig nivå för de flesta kombinationer.

När det gäller insatserna är det dock en del andra länder som träder fram, som USA, Danmark, Island och Korea. Resultatet för de två sistnämnda är dock relativt osäkert genom dess beroende av valet av vikter. De två förstnämnda länderna är dock uppenbarligen de som satsar mest och de får också ut en del i ekonomisk standard, men väsentligt mindre i välfärd. Bland de länder som ligger i välfärdslistans topp men som satsat mer blygsamt återfinns Nederländerna, Frankrike, Italien och Österrike. Även Norge och Schweiz ligger klart lägre när det gäller insatserna, än när det gäller välfärden. I effektivitetstermer blir det Norge, Frankrike och Grekland som når högst, men på helt olika välfärdsnivåer.

Normalt skulle man ha förväntat sig att ett land som varit så framgångsrikt som Norge borde ha några läxor att lära ut till andra länder om hur man skall organisera ett samhälle och föra en politik för att skapa en hög välfärd för sina invånare. Men för Norges del har dock den höga jordräntan, i form av omfattande oljetillgångar, spelat en avgörande roll för dess prestationer. Detta gör att man knappast kan utgå från att dessa resultat indikerar något annat än att det är viktigt att ligga bra till hos högre makter. Frankrike och Grekland kan kanske då vara mer in-

tressanta studieobjekt. Men eftersom dessa ligger på klart olika välfärdsnivåer så det är troligen mest relevant för exempelvis Korea att närmare studera Grekland medan det för Danmark är Frankrike, eller Italien som också ligger nära fronten, som gäller.

Generellt sett är det uppenbarligen också så att andra faktorer utöver de som skapar ekonomisk standard är viktiga att studera om målet är att nå en hög välfärd (som den definierats i detta exempel).

Appendix 1

Tabell A.1.1 Olika definitioner av miljöindikatorn

	Miljö grund	Miljö utan svavel	Miljö utan kväve	Miljö utan koldioxid
Australien	0	0	0	0
Belgien	72	81	67	82
Canada	23	23	15	27
Danmark	69	77	63	78
Finland	83	94	78	94
Frankrike	82	89	84	89
Grekland	72	80	72	81
Irland	76	66	66	68
Island	68	63	61	65
Italien	66	70	57	72
Japan	60	49	74	52
Korea	87	88	85	89
Mexiko	79	84	73	85
Nederländerna	60	88	50	88
Nya Zeeland	100	96	100	97
Norge	82	94	79	94
Portugal	77	79	83	80
Schweiz	94	92	97	93
Slovakien	78	76	70	78
Spanien	79	71	78	73
Storbritannien	80	85	76	86
Sverige	80	79	74	80
Tjeckien	97	100	96	100
Tyskland	75	71	72	72
Ungern	89	88	90	89
USA	23	35	14	39
Österrike	89	96	88	96

Tabell A.1.2 Utsläppen av de olika gasernas samband med varandra och miljöindikatorn

Pearson Korrelations koefficienter, N = 27
Sannolikhet > |r| under H0: Rho=0

	Svaveloxider	Kväveoxider	Koldioxid	Miljö
Svaveloxider	1.00000	0.70415 <.0001	0.43032 0.0251	-0.82870 <.0001
Kväveoxider	0.70415 <.0001	1.00000	0.63838 0.0003	-0.90800 <.0001
Koldioxid	0.43032 0.0251	0.63838 0.0003	1.00000	-0.81046 <.0001
Miljö	-0.82870 <.0001	-0.90800 <.0001	-0.81046 <.0001	1.00000

Tabell A.1.3 Välfärdskomponenternas inbördes samband

Pearson Korrelations koefficienter, N = 27
Sannolikhet > |r| under H0: Rho=0

	Ekonomi	Ledighet	Hälsa	Miljö
Ekonomi	1.00000	-0.01450	0.71207	-0.31358
Ledighet	-0.01450	1.00000	-0.19687	0.09269
Hälsa	0.71207	-0.19687	1.00000	-0.22782
Miljö	-0.31358	0.09269	-0.22782	1.00000

Tabell A.1.4 Korrelationen mellan olika insatsfaktorer

Pearson Korrelations koefficienter, N = 27
Sannolikhet > |r| under H0: Rho=0

	Arbete välfärd	Utbildade	Forskning	IT
Arbete välfärd	1.00000	0.16441 0.4125	-0.06889 0.7328	-0.20539 0.3041
Utbildade	0.16441 0.4125	1.00000	0.51881 0.0056	0.49965 0.0080
Forskning	-0.06889 0.7328	0.51881 0.0056	1.00000	0.65980 0.0002
Internet	-0.20539 0.3041	0.49965 0.0080	0.65980 0.0002	1.00000

Appendix 2.

Tabell A.2.1 Grunddata för välfärden

	BNI per capita	per Ledighet	Livslängd kvinnor	Livslängd män	Barnadödligh	Svavel	Kväveoxider	Koldioxid
Australien	26460	0.31	82.4	77	5.3	95.7	135.1	18
Belgien	28415	0.46	80.8	74.6	5	20.1	35.7	11.8
Canada	29251	0.3	82	76.7	5.3	80	89.7	16.5
Danmark	30719	0.36	79	74.3	4.9	25.8	38.6	12
Finland	26413	0.28	81.5	74.6	3.2	10.1	19.9	10.5
Frankrike	28061	0.44	83	75.5	4.6	5.2	38.9	9.6
Grekland	18330	0.38	80.7	75.4	5.9	14.6	45.6	11.5
Irland	26035	0.4	79.2	74.2	5.8	57.6	21.6	5.5
Island	29380	0.2	82.2	78.1	2.7	51.4	36.3	8.2
Italien	25623	0.49	82.9	76.7	4.3	42.2	32.2	11
Japan	28946	0.33	84.9	78.1	3.1	33.4	91.7	7.4
Korea	16870	0.19	79.2	71.7	6.2	16	25.8	7.3
Mexiko	8615	0.49	76.8	71.9	22.4	24.8	23.4	9.4
Nederländerna	28312	0.54	80.6	75.7	5.3	7.1	38.8	19
Nya Zeeland	22049	0.31	80.8	75.7	5.8	12.2	12	3.7
Norge	37736	0.42	81.4	76	3.8	5.7	26.6	11
Portugal	18030	0.38	80.3	73.5	5	11.5	53.1	8.7
Schweiz	33060	0.34	82.8	77.2	4.9	6.8	28.2	5.4
Slovakien	13034	0.32	77.6	69.5	6.2	39.1	21.7	7.7
Spanien	22080	0.36	82.9	75.6	3.9	37	36.5	5.7
Storbritannien	30379	0.38	80.4	75.7	5.5	19.9	26.9	9.3
Sverige	26911	0.38	82.1	77.5	3.7	33.2	24.1	7.5
Tjeckien	16410	0.31	78.5	72.1	4	3.9	14.8	6.3
Tyskland	25891	0.41	80.7	74.7	4.5	38.4	35.5	7.1
Ungern	13953	0.46	76.5	68.2	8.1	14.3	28.3	6.3
USA	35037	0.34	79.5	74.1	6.9	62.7	84.4	19.9
Österrike	28508	0.41	81.7	75.9	4.8	5	22.6	8.4

Tabell A.2.2 Normerade grunddata för delindikatorer för välfärden

	BNI per capita	Ledighet	Livslängd kvinnor	Livslängd män	Spädbarnsdödlighet	Svavel	Kväveoxider	Koldioxid
Australien	61	33	70	89	87	0	0	12
Belgien	68	77	51	65	88	82	81	50
Canada	71	33	65	86	87	17	37	21
Danmark	76	48	30	62	89	76	78	49
Finland	61	26	60	65	97	93	94	58
Frankrike	67	72	77	74	90	99	78	64
Grekland	33	54	50	73	84	88	73	52
Irland	60	60	32	61	84	42	92	89
Island	71	3	68	100	100	48	80	72
Italien	58	85	76	86	92	58	84	55
Japan	70	41	100	100	98	68	35	77
Korea	28	0	32	35	82	87	89	78
Mexiko	0	86	4	37	0	77	91	65
Nederländerna	68	100	49	76	87	97	78	6
Nya Zeeland	46	35	51	76	84	91	100	100
Norge	100	67	58	79	94	98	88	55
Portugal	32	56	45	54	88	92	67	69
Schweiz	84	43	75	91	89	97	87	90
Slovakien	15	38	13	13	82	62	92	75
Spanien	46	49	76	75	94	64	80	88
Storbritannien	75	54	46	76	86	83	88	65
Sverige	63	55	67	94	95	68	90	77
Tjeckien	27	33	24	39	93	100	98	84
Tyskland	59	64	50	66	91	62	81	79
Ungern	18	79	0	0	73	89	87	84
USA	91	44	36	60	79	36	41	0
Österrike	68	63	62	78	89	99	91	71

Tabell A.2.3 Normerade sammansatta indikatorer för välfärd

	Ekonomi	Ledighet	Hälsa	Miljö
Australien	61	33	80	0
Belgien	68	77	64	72
Canada	71	33	77	23
Danmark	76	48	54	69
Finland	61	26	70	83
Frankrike	67	72	78	82
Grekland	33	54	64	72
Irland	60	60	53	76
Island	71	3	88	68
Italien	58	85	83	66
Japan	70	41	100	60
Korea	28	0	42	87
Mexiko	0	86	0	79
Nederländerna	68	100	66	60
Nya Zeeland	46	35	66	100
Norge	100	67	74	82
Portugal	32	56	57	77
Schweiz	84	43	83	94
Slovakien	15	38	26	78
Spanien	46	49	79	79
Storbritannien	75	54	65	80
Sverige	63	55	83	80
Tjeckien	27	33	45	97
Tyskland	59	64	64	75
Ungern	18	79	12	89
USA	91	44	52	23
Österrike	68	63	73	89

Tabell A.2.4 Grunddata för insatsen

	Arbetsföra/ Befolkningen	Antal arbetade timmar per invå- nare	Andel akade- miker	FoU per capita	Internetanvändning
Australien	0.65614	850	19	405	219
Belgien	0.657647	634	13	600	139
Canada	0.672443	868	20	552	226
Danmark	0.676633	778	22	700	378
Finland	0.660804	768	15	901	183
Frankrike	0.633204	589	12	590	115
Grekland	0.624507	693	12	105	46
Irland	0.666845	744	14	351	156
Island	0.592203	895	19	896	589
Italien	0.712413	643	10	268	143
Japan	0.708366	940	19	816	189
Korea	0.695999	1091	17	465	488
Mexiko	0.715408	730	13	36	20
Nederländerna	0.78176	686	21	551	249
Nya Zeeland	0.633187	837	14	250	165
Norge	0.660479	685	28	590	274
Portugal	0.645137	802	7	165	177
Schweiz	0.673196	878	16	779	307
Slovakien	0.697227	781	10	75	19
Spanien	0.662926	718	17	204	91
Storbritannien	0.647734	793	18	499	231
Sverige	0.661815	768	17	1112	320
Tjeckien	0.703168	917	11	203	45
Tyskland	0.673524	680	13	668	181
Ungern	0.712347	668	14	142	30
USA	0.731963	943	28	964	272
Österrike	0.681152	731	7	561	209

Tabell A.2.5 Normerade insatsvariabler

	Arbete välfärd	Arbete ekonomi	Utbildning	Forskning	IT	Insats välfärd	Insats ekonomi
Australien	34	52	57	34	35	40	45
Belgien	35	9	29	52	21	34	28
Canada	42	56	62	48	36	47	50
Danmark	45	38	71	62	63	60	58
Finland	36	36	38	80	29	46	46
Frankrike	22	0	24	52	17	28	23
Grekland	17	21	24	6	5	13	14
Irland	39	11	14	22	22	31	17
Island	0	61	57	80	100	59	75
Italien	63	70	57	73	30	30	57
Japan	61	100	48	40	82	55	67
Korea	55	27	19	75	28	56	37
Mexiko	65	28	29	0	0	23	14
Nederländerna	100	19	67	48	40	64	44
Nya Zeeland	22	49	33	20	25	25	32
Norge	36	19	100	51	45	58	54
Portugal	28	42	0	12	28	17	21
Schweiz	43	58	43	69	50	51	55
Slovakien	55	38	14	4	0	18	14
Spanien	37	26	48	16	12	28	25
Storbritannien	29	41	52	43	37	40	43
Sverige	37	36	48	100	53	59	59
Tjeckien	59	65	19	16	4	24	26
Tyskland	43	18	29	59	28	40	33
Ungern	63	16	33	10	2	27	15
USA	74	70	100	86	44	76	75
Österrike	47	28	0	49	33	32	28

Kapitel 16

Välfärd - på vårt sätt

Av Claes Cassel, docent, metodstatistiker SCB.

Jan Eklöf, docent Handelshögskolan, Stockholm och
rektor SSEspb¹

Lars Lundgren, oberoende statistikkonsult

Richard Murray, chefsekonom Statskontoret

---

¹ SSEspb= Stockholm School of Economics in Saint Petersburg

Inledning

Det finns ett stort behov av sammanfattande välfärdsåtgärder. Traditionellt använder de flesta som konstruerar index sig av olika sätt att väga ihop indikatorer till sammanfattande mått. Valet av indikatorer och vägningssystem kan skifta mellan olika index. Detta inbjuder naturligtvis till kritik från oliktankande.

Det vanliga när man konstruerar ett välfärdsindex är att låta en expertpanel bestämma vilka indikatorer som ska ingå och hur de ska vägas ihop. Men bäst på att ge ett omdöme om den egna välfärden borde ju vara den enskilda personen själv. Här presenteras ett alternativt välfärdsindex byggt på frågor till intervjupersoner.

Modellbaserad analys

Detta sätt har prövats av bl a SCB i ett antal länder. Metoden bygger på en strukturmodell för välfärd. Den används ofta för att mäta kvalitet som kunden upplever den i privat och offentlig sektor (Nöjd-Kund-Index) och för personalundersökningar (Nöjd-Medarbetar-Index).

De flesta välfärdsundersökningar mäter medborgarens tillgång till resurser och service. Vårt index mäter hela processen från tillgång till samhällsservice (inklusive information om service och möjlighet till påverkan) till villighet att utnyttja den. Det mäter vidare det egna välbefinnandet i olika avseenden, förtroende för samhällssystemet samt ytterligare andra resurser.

Analysmetoden har prövats i ett antal länder där SCB har stött statistikverksamheten: Oman, Lesotho, Kosovo, Serbien och Jamaica. Metoden har även använts i flera delar av Ryssland i samarbete med Handelshögskolan i Saint Petersburg (SSE spb). Totalt har ett 10-tal studier genomförts i Ryssland hittills, varav en 3-årsuppföljning i Saint Petersburg. En särskild barnversion prövas i Sverige, Peru, Tanzania, Bosnien, Sri Lanka, Vietnam, Lesotho, Kosovo och Serbien i samarbete med Barnombudsmannen, med syfte att låta barn komma till tals på ett representativt sätt enligt paragraf tolv i FN:s barnkonvention. Resultat från detta försök kommer att presenteras i ett kommande nummer av SCBs tidskrift Välfärd.

Helheten och dess delar

Metoden är lämplig när man vill mäta en helhet och dess delar, och om man dessutom vill ha mått på hur delarna påverkar helheten. I stället för att som i traditionella index mäta delarna och sedan försöka väga ihop dem till ett sammanfattande mått så mäter man

både delarna och helheten, och beräknar även delarnas påverkan på helheten. Välfärd, livskvalitet och dess nedre del, fattigdom, är en helhet som kan delas upp i t.ex. tillgång till mat, hälsa, kunskaper, relationer, trygghet, ekonomiska möjligheter, o.s.v. Den modell som användes bygger på resonemanget att hur nöjd man är med sin egen välfärd är en funktion av hur nöjd man är med de komponenter som kan säga ingå i välfärden.

Modellen förutsätter alltså det finns ett samband mellan saker som tillgång till mat, den hälsa som man har, vilka kunskaper/utbildning som man har, vilka relationer man har med sin omgivning, vilka ekonomiska möjligheter att trygga sin utkomst som man har osv. För att mäta styrkan i sambanden och för att få mått på hur folk i genomsnitt bedömer de olika komponenterna i modellen tas ett representativt urval av befolkningen. De utvalda personerna får själva avge omdömen om hur de uppfattar sin situation både totalt sett och för varje delkomponent.

Beräkningen av välfärdsindexets nivå och komponenternas nivå samt av delarnas påverkan på helheten görs med en statistisk metod. Metoden försöker att så bra som möjligt anpassa modellen till verkligheten, dvs till de svar som lämnats av de tillfrågade individerna. Metoden ger även ett mått på hur mycket delarna förklaras av helheten.

Att välja indikatorer

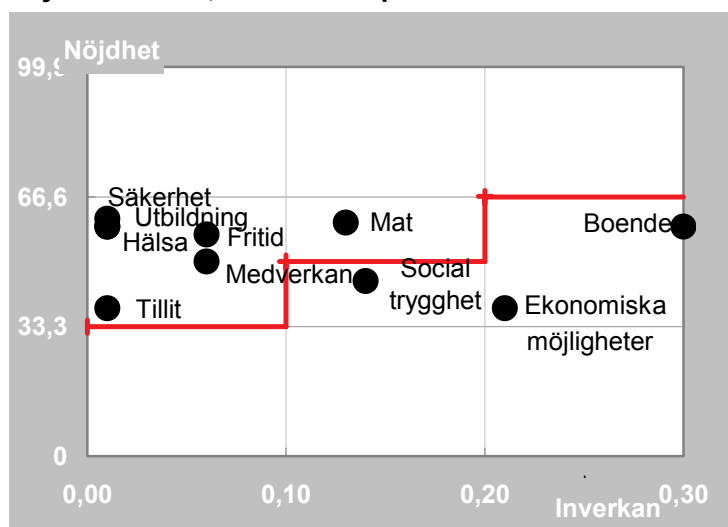
Ett första steg i modellansatsen är att samla olika intressenter för att definiera relevanta komponenter i modellen. Varje komponent som ingår i modellen måste preciseras med ett antal intervjufrågor (indikatorer) som tillsammans bygger upp innehållet i komponenten. Representanter för olika intresseorganisationer, myndigheter, experter och "vanligt folk" får ge förslag på bra och dåliga företeelser i livet (brainstorming/fokusgrupper). Varje förslag diskuteras därefter, så att alla inblandade förstår vad som menas, vilket underlättar tolkningen av resultatet. Den slutliga blanketten är oftast 2-4 sidor med frågor av typ: Hur nöjd är du med dina möjligheter att påverka politiken? Svaren lämnas på en tiogradig skala där 1 representerar uppfattningen att man inte alls är nöjd och 10 att man är helt nöjd. Insamlingen av uppgifter är snabb, enkel och relativt billig.

Ett exempel från Jamaica

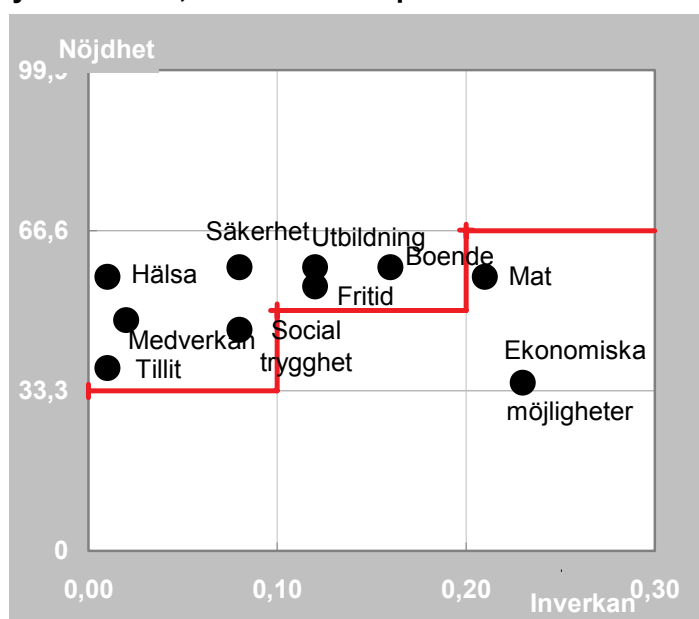
I bild 1 och 2 redovisas resultaten för män och kvinnor på Jamaica. Här har den ursprungliga tiogradiga skalan transformerats till skalan 0-100, ju högre värde desto mera nöjd är man. Man är minst nöjd med de ekonomiska möjligheterna (att få arbete, krediter till egna företag, m.m.). Tilliten till politiker och myndigheter är också låg. Nöjdheten skiljer sig inte mycket mellan könen, men de har något olika prioriteringar.

Maten har något större betydelse för kvinnornas totala nöjdhet, medan boendet har större betydelse för männen. Det kan tyckas förvånande, men kan bero på en kultur där män ofta har en lös anknytning till familj och fast boende. Den röda trappan är ett grovt hjälpmedel för prioriteringar. Ju längre under trappan en komponent finns desto viktigare är det att förbättra nöjdheten med den delen för att öka den totala nöjdheten.

Bild 1 Tillfredsställelsen med olika delar av livsvillkoren och delarnas betydelse totalt, vuxna män på Jamaica 2003

Bild 2 Tillfredsställelsen med olika delar av livsvillkoren och delarnas betydelse totalt, vuxna kvinnor på Jamaica 2003

Komponenterna högt upp i diagrammet är sådana som folk är nöjda med. Den egna säkerheten och de egna utbildningsmöjligheterna är både kvinnor och män ganska nöjda med. Långt till höger finns de komponenter som betyder mest för att man totalt sett ska vara nöjd med sin livssituation. Ekonomiska möjligheter och tillgång till mat är viktiga för kvinnors tillfredsställelse med sin situation. För män är det boende och ekonomiska möjligheter som betyder mest. Komponenter som hamnar under den röda trappan är de som man i första hand skall försöka att höja om man vill höja det subjektiva välfärdsindexet.

Välfärdsfördelning

Sambandet mellan indexet och ekonomisk välfärd är starkt. Personer med en konsumtionsnivå under Jamaicas fattigdomsgräns har ett genomsnittligt indexvärde för det övergripande välfärdsindexet som ligger under 40 jämfört med över 60 för de med högsta konsumtionen (tabell 1). Skillnaden mellan de båda grupperna är avsevärd mätt med det övergripande välfärdsindexet, vilket också bekräftas av gruppernas konsumtion. Det visar att det övergripande indexet mycket väl kan användas för att peka ut grupper med låg respektive hög levnadsstandard.

Internationella jämförelser

Indexet mäts på samma sätt i olika länder. Genom sammanvägning av följande tre indikatorer: *nöjdhet med de nuvarande levnadsvillkoren, i vilken utsträckning förväntningarna ett år tidigare har infriats samt hur nära levnadsvillkoren ligger en idealisk situation*, har index beräknats för ett urval av rika och fattiga länder.

Utsatta grupper

En speciell version av välfärdsmätning riktar sig till barn och ungdomar. Barn i Sverige är mycket nöjda med sin situation jämfört med barn i ett oroligt land som Kosovo. Vuxna i Kosovo är inte alls nöjda och det gäller också vuxna i Serbien och Sankt Petersburg. I Jamaica är situationen betydligt bättre (tabell 2).

Jämförbarhet mellan länder

Med ett större underlag och med jämförelser med mer objektiva indikatorer kan det bli möjligt att bedöma i vad mån skalorna tolkas olika i olika kulturer. För-

klaringsgraden är ett mått på hur väl modellen beskriver verkligheten (tabell 2). Relativt små homogena grupper ger ofta en hög förklaringsgrad (60-70 procent). Det är inte ovanligt att andra liknande undersökningar har förklaringsgrader kring 20 procent, vilket tyder på att den ovan beskrivna modellen är avsevärt mera realistisk och beskriver verkligheten på ett bra sätt.

Metodiken är flexibel. Det går t.ex utmärkt att definiera komponenter i efterhand efter insamlingen för att spegla olika perspektiv. Exempelvis kan den traditionella sektorsindelningen med hälsa, utbildning etc, användas i en analys, en uppdelning i samhälls-service, personlig situation och deltagande i en annan, och kanske en uppdelning enligt Maslows behovshierarki (fysiologiska behov, säkerhet, kontakt, uppskattning och självförverkligande) som en tredje. Metoden kan alltså användas som ett interaktivt instrument för att bättre förstå sambanden i en komplex miljö. En låg förklaringsgrad talar om att viktiga komponenter saknas och motiverar att man söker efter dessa.

Metoden uppfyller de flesta krav som man rimligtvis kan ställa på ett välfärdsindex. Skillnaden mot andra index är att sammanvägningen inte behöver överlåtas på experter. Den är gjord av det representativa urvalet av medborgare.

Policyrelevans

Slutligen, och inte minst viktigt, utgör resultat från analyserna ett instrument för prioritering av insatser på olika nivåer. Genom att man samtidigt får mätningar på både indexnivåerna för de komponenter som tillsammans skall förklara helheten (dvs välfärdsindexet) och deras inverkan på helheten så kan resultaten användas för prioriteringar av insatser som bör göras för att förbättra folks levnadsvillkor. De områden som bör prioriteras är sådana som har låga indexnivåer dvs sådan där folk har visat att de inte är nöjda och som samtidigt har stor påverkan på helheten. Av diagrammen framgår hur män och kvinnor på Jamaica värderar olika komponenter både med avseende på nuvarande nivå samt med avseende på den inverkan som komponenterna har på helheten. Metoden är alltså klart policy-inriktad vilket har använts i ett flertal tillämpningar, bl.a. av förvaltningar i Ryssland.

Tabell 1 Tillfredsställelsen med livsvillkoren efter kön och konsumtionsnivå på Jamaica, 2003 (på skalan 0-100)

Kön och konsumtionsnivå	LCI
Män under fattigdomslinjen (40 % med lägsta konsumtionen)	40 ± 3
Kvinnor under fattigdomslinjen (40 % med lägsta konsumtionen)	37 ± 3
Män (40 %) med medelkonsumtion	52 ± 2
Kvinnor (40 %) med medelkonsumtion	48 ± 3
Män (20 %) med högsta konsumtionen	60 ± 3
Kvinnor (20 %) med högsta konsumtionen	64 ± 4

Tabell 2 Tillfredsställelsen med livsvillkoren (på skalan 0-100) i ett urval länder och grupper, förklaringsgrad, medelnöjdhet med ingående komponenter.

Land/grupp	LCI	Förklaringsgrad	Medelnöjdhet för de ingående komponenterna
Barn (9-16 år) i Sverige, 2002	88	57 %	79
Barn i Kosovo (9-15 år), 2003	60	63 %	54
Vuxna i Kosovo, 2003	34	53 %	45
Vuxna i Serbien, 2003	41	47 %	46
Vuxna i Oman. 2000	46	46 %	56
Vuxna på Jamaica, 2003	54	53 %	52
Vuxna i Saint Petersburg, 2001	39	37 %	38
Vuxna i Saint Petersburg, 2002	39	36%	38

Kapitel 17

JämIndex – ett verktyg för regional analys

Av Christina Christiansson, Västra Götalandsregionen
Margit Mared, Länsstyrelsen, Halland
Agneta Thormænius, SCB/MR/REN

Sammanfattning

- JämIndex är ett analysverktyg för att jämföra kommuner respektive län med varandra t.ex. i program- och strategiarbete för ökad jämställdhet.
- I arbetet med de regionala tillväxtprogrammen är JämIndex ett viktigt verktyg för att kunna göra de rätta prioriteringarna ur jämställdhets-synpunkt.
- JämIndex och dess data på kommunnivå har visat sig skapa intresse på lokal nivå för att öka kunskapen om jämställdheten beskriven med statistik. Detta exemplifieras med hur Halland ligger till.
- JämIndex databas innehåller bearbetad statistik för kvinnor och män. Vi visar hur den kan användas vid explorativ analys av samband.

Exempel på analys samband:

- Högre utbildningsnivåer för kvinnor ger högre medelinkomster, men ökningen är större för män än för kvinnor.
- Uttaget av föräldrapenning skiljer mycket mellan kvinnor och män. Vi kan dock inte se några större skillnader efter inkomstnivå i kommunerna. För tillfällig föräldrapenning finns dock sådana skillnader.

Utvecklingsbehov:

- För att följa utvecklingen av jämställdheten i riket över tiden behöver ett nationellt index utvecklas.
- JämIndex finns på SCB: s webbplats under adress: www.scb.se. Sök ”Jämställdhet”

1 Välfärd och jämställdhet

Jämlikhet mellan alla individer och grupper i samhället är en viktig välfärdsfråga. Jämställdhet är en jämlikhetsfråga och i Sverige avgränsas den som förhållandet mellan kvinnor och män.

Följande är taget från regeringkansliets webbsida: ... *Jämställdhet mellan kvinnor och män är därför en viktig faktor för tillväxt. Jämställdhetspolitiken ska genomsyra alla delar av regeringens politik.*

I Sverige har vi kommit långt när det gäller jämställdhet mellan kvinnor och män. I vissa fall, till exempel när det gäller kvinnorepresentation, har vi till och med kommit längst i världen. Men trots det återstår mycket arbete inom en mängd områden. Det är ett långsiktigt arbete som kräver

vilja, tålamod, engagemang och inte minst kunskap” (vår understrykning).

JämIndex och dess databas har som ett mål att bidra till *kunskap* om jämställdhet regionalt och lokalt. I den här artikeln beskriver vi JämIndex, visar hur det används lokalt med exempel från Halland samt gör några explorativa analyser utifrån databasen. Analyserna gör inte anspråk på att redovisa definitiva samband. Sådana är inte möjliga då underlaget utgörs av data på kommunnivå. Vi vill istället skapa en nyfikenhet på hur statistik kan användas i jämställdhetsarbetet och även ge uppslag till fördjupade studier, t.ex. med hjälp av mikrodata.

2 JämIndex som analysverktyg

2.1 Bakgrund

Utvecklingen av JämIndex påbörjades på uppdrag av Västra Götalandsregionen som har ansvaret för utvecklingsfrågor i regionen. I utvecklingsstrategin finns ett mål att ”Västra Götaland under de kommande tio åren ska utvecklas till en föregångsregion när det gäller jämställdhet inom alla samhällssektorer”. En del i arbetet är att ta fram ett verktyg för att mäta jämställdheten och se förändringar över tiden. Landets länsstyrelser samt regeringkansliet deltog i arbetet och från och med våren 2002 finns en mer genomarbetad version av JämIndex med data från två mättillfällen,

2002 respektive 2003. Samarbetet med NUTEK blev mer intensivt eftersom indexet är en möjlighet att mäta insatser inom ramen för de tillväxtprogram som arbetats fram i landets olika regioner.

Den första prototypen av indexet presenterades vid en internationell jämställdhetskonferens 2001 under Sveriges ordförandeperiod i EU. Det internationella intresset arbetet har fortsatt.

JämIndex finns gratis på SCB: s webbplats. Se www.scb.se sök ”Jämställdhet”.

2.2 JämIndex olika delar samt presentationssätt

Huvuddelarna

I JämIndex finns två huvuddelar, dels ett index som jämför kommuner eller län med varandra, dels en databas med mer information. I databasen finns också tidsserier. Syftet med själva indexet är att det ska fungera som en väckarklocka. Tidsutvecklingen kan studeras för de ingående variablerna i databasen.

Ingående variabler och rangordning

I JämIndex ingår 15 variabler, varav 12 mäter skillnaden mellan kvinnors och mäns värden i kommuner eller län. De övriga tre mäter kommunens eller länets nivå jämfört med andra kommuner eller läns nivå. En rangordning sker efter

vardera av de 15 variablerna och en genomsnittsrang, där varje variabel har samma tyngd, räknas ut. Genomsnittsrangen är kommunens respektive länets slutindex. Kommunerna eller länen grupperas i fem grupper, där grupp 1 är de med bäst index och grupp fem de med sämst index.

Variablerna är valda utifrån de jämställdhetspolitiska målen att kvinnor och män ska ha samma rättigheter, skyldigheter och möjligheter inom livets alla områden. Indexet bygger på tillgängliga data. Kommunindex och länsindex är uppbyggda på samma sätt med undantag för variabeln kommunfullmäktige som i kommunindexet ersatts av variabeln landstingsfullmäktige i länsindexet.

Tabell 1 Variabler i JämIndexbasen samt mätsätt

Variabel	Mått	Resultat
Eftergymnasial utbildning, 25–64 år	Skillnad mellan andel (%) för kvinnor resp. män	Ju mindre skillnad desto bättre rang
Förvärvsarbetande, 20–64 år	Skillnad mellan andel (%) för kvinnor resp. män	– " –
Arbetsökande, 20–64 år	Skillnad mellan andel (%) för kvinnor resp. män	– " –
Arbetsökande, 20–64 år	Det av kvinnors eller mäns andel som ligger högst	Ju lägre nivå desto bättre rang
Medelinkomst, sammanräknad förvärvsinkomst, 20–64 år	Skillnad mellan kvinnors och mäns inkomst	Ju mindre skillnad desto bättre rang
Låga inkomster, 25–64 år	Det av kvinnors eller mäns andel som ligger högst	Ju lägre nivå desto bättre rang
Näringsgrenar	Spridning på näringsgrenar. Mäter om kvinnor och män är jämnt fördelade på olika näringsgrenar eller inte. Se vidare på www.scb.se	Full spridning ger värdet 0 och ingen spridning ger värdet 100
Föräldrapenning	Uttaga dagar fördelade på kvinnor och män	Ju mindre skillnad desto bättre rang
Tillfällig föräldrapenning	Uttaga dagar fördelade på kvinnor och män	– " –
Ohälsotal, 20–64 år	Skillnad mellan antal dagar per år för kvinnor respektive män	– " –
Ohälsotal, 20–64 år	Det av kvinnors eller mäns värde som ligger högst	Ju lägre nivå desto bättre rang
Unga vuxna, 25–34 år	Könsfördelning	Ju mindre skillnad desto bättre rang
Kommunstyrelsen	Könsfördelning	– " –
Kommunfullmäktige	Könsfördelning	– " –
Egna företagare med minst 9 anställda	Könsfördelning	– " –

Val av variabler

För de flesta av de 15 variablerna är det skillnaden mellan kvinnors och mäns värden som mäts ($\text{Abs}(m-k)/(m+k)$). Vi vill belysa jämställdhetskomponenten i välfärden. Men levnadsnivån är förstås av betydelse för levnadsstandard. På webbplatsen finns möjlighet att ta fram ett sammanvägt index även för denna. I JämIndex har vi tagit med några variabler som mäter levnadsnivån: arbetslöshet, låga inkomster och ohälsotal. Anledningen är att i jämställdhetsmålen finns krav på att både kvinnor och män ska kunna försörja sig på egen hand.

Vi hade gärna velat ha med statistik om heltid/deltid i indexet. På kommunnivå finns bara statistik som är modellskattad från andra variabler och från länsvärden. För att belysa kvinnors och mäns olika yrkesinriktning finns fördelning på näringsgrenar, den enda statistik som var tillgänglig när JämIndex byggdes 2003. Numera finns även statistik om yrken på kommunnivå. Denna kan vara ett bättre alternativ i framtida index då det skiljer mycket mellan kvinnors och mäns yrkesval. Data över yrken finns inlagda i databasen.

Tidsserier

Det finns starka önskemål om att kunna belysa hur det går med jämställdheten över åren. Då det ännu inte finns någon sammanvägning av viktiga variabler på riksnivå, bör denna vänta även för

regionala index. Vi har ändå lagt in lätt åtkomliga tidsserier för de ingående variablerna.

Presentation

JämIndex presenteras endast på Internet. I kartor och tabeller visas hur alla kommuner eller län ligger till i jämförelsen. Kartpresentationer är alltid kompromisser då befolkningen är ojämnt fördelad över landet. Om man använder koropletkartor, där hela området färgas in efter värdet, blir resultatet små färgytor för kommuner med liten yta men kanske också en stor folkmängd, t.ex. i storstadsområden. Omvänt får kommuner med stor yta och kanske en liten folkmängd en oproportionerligt stor färgyta, t.ex. Norrlands inland. Jämfört med kartan på nästa sida är Internetkartorna i JämIndex mer flexibla. I varje kommun eller län finns en ruta, vars yta är proportionell mot folkmängden. Rutorna är klickbara och visar statistik över variablerna i index.

Användarens arbetsgång

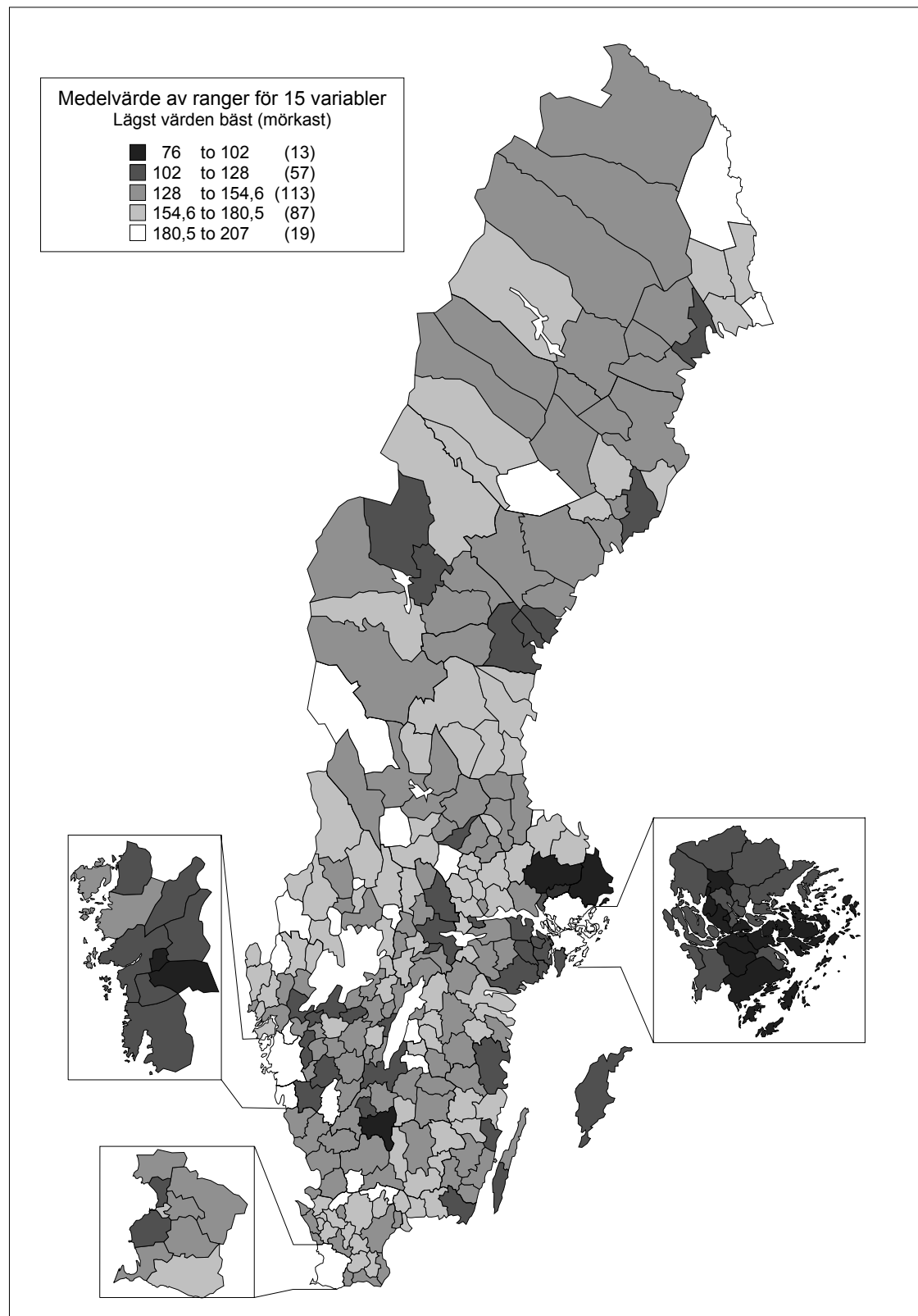
Vi ser JämIndex som en ingång till statistiken. Tanken är att användaren först studerar kartan och tabellen för att få en överblick och sedan studerar enskilda kommuner genom att klicka på kartan. Det går också att snabbt se tidsutvecklingen för enskilda variabler. Sedan kan man gräva vidare i en stor databas, i vilken arbete lagts ner på att räkna fram olika jämförelsetal.

Karta över JämIndex 2003 för kommuner

Indexet är medelvärdet av ranger för 15 variabler som rangordnats från 1 (bäst) till 289 (sämst). För 12 av variablerna är det skillnaden mellan kvin-

nors och mäns värden som rangordnas, för tre av variablerna är det nivå. Se tabell 1. Medelvärdet av rangerna utgör sedan indexet.

3 Användning av JämIndex lokalt – exempel Halland

3.1 En expansiv region på sjunde plats i JämIndex

JämIndex har visat sig vara bra för olika aktörer såsom projektledare, politiker, utredare, journalister och lärare som vill föra ut kunskap om tillståndet för jämställdheten i kommuner och län.

Vi väljer nu Halland som exempel för att visa hur index beräknas. Länet har under en följd av år varit en av de mer expansiva regionerna i riket med en snabb befolkningsökning, som till stor del berott på inflyttningsöverskott. Detta bland annat

tack vare tillgången till attraktiva boendemiljöer. Sysselsättningsökningen ligger över riksgenomsnittet och länet har en differentierad näringslivsstruktur. Det finns många småföretag inom olika branscher. Här finns också ett välutvecklat jordbruk. En starkt bidragande orsak till den gynnsamma utvecklingen har varit det geografiska läget på västkusten med närhet till tillväxtstarka nationella och internationella regioner.

Tabell 2 Variabelvärden samt rang bland 21 län för Hallands län 2003

Variabler rangordnade efter skillnad	Kvinnor	Män	Rang
Eftergymnasial utbildning 25–64 år, procent	32	26	8
Förvärvsarbete 20–64 år, procent	76	81	14
Arbetsökande 20–64 år, procent	3,4	3,6	1
Sammanräknad förvärvsinkomst 20–64 år (tkr, medel)	167	243	21
Näringsgrenar, spridning*	43	43	10
Föräldrapenning, procent av dagar	86	14	20
Tillfällig föräldrapenning, procent av dagar	65	35	18
Ohälsotal 20–64 år, dagar	48	33	7
Unga vuxna, 25–34 år, könsfördelning	49	51	3
Landstingsfullmäktige, könsfördelning	52	48	6
Kommunstyrelse (genomsnitt), könsfördelning	33	67	14
Företagare med minst 9 anställda, könsfördelning	29	71	10
Variabler rangordnade efter nivå	Kvinnor	Män	Rang
Arbetsökande 20–64 år, procent	3,4	3,6	6
Låga inkomster 25–64 år, procent	19	11	16
Ohälsotal 20–64 år, dagar	48	33	3

Tabell 3 Beräkning av index och placering. Exempel Hallands län 2003

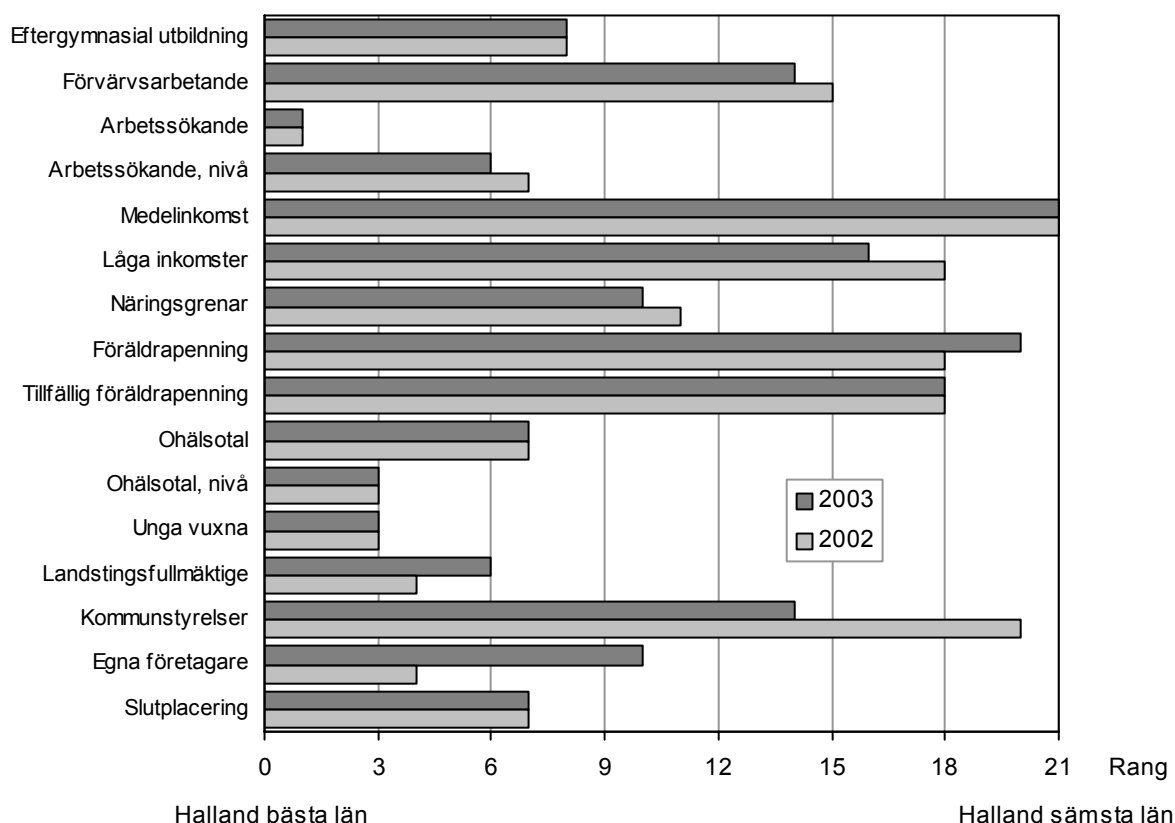
Summa 15 variablers rang (rangsumma)	157
Index= summan 15 rangtal ovan/15 (medelrang)	10,47
Placering bland 21 län, där 1 är bäst	7

Bästa möjliga summa är 15, dvs. om ett län har rang 1 på alla ingående variabler. Det skulle ge länet index 1 och placering 1. Sämsta möjliga summa är 315, dvs. om ett län har rang 21 på alla ingående variabler. Det skulle ge länet index 21 och placering 21.

Det verkliga resultatet i JämIndex 2003 är att Stockholms län är bästa län med rangsumma 95 och index 6,3. Sämsta län är Värmland med rangsumma 202 och index 13,5.

Diagram 1 Starka och svaga sidor för jämställdheten i Halland

Rang bland 21 län för de olika variablerna i JämIndex för Hallands län 2002 och 2003

3.2 Ökad jämställdhet för kommunerna i Halland

Några kliv åt rätt håll har kommunerna i Halland tagit de senaste åren. Detta framkommer vid jämförelsen för 2002 och 2003 av JämIndex. Samtliga kommuner i länet återfinns i grupp 2 eller 3 på den femgradiga skalan, vilket innebär att de två kommunerna Laholm och Hylte tagit ett kliv uppåt från grupp 4 till 3 jämfört med förra mätningen.

Av länets sex kommuner har fem förbättrat sina positioner på ranglistan nedan med 27 till 75 kliv uppåt. En ligger kvar på ungefär oförändrad pla-

cering. Störst förbättring visar Laholm, Hylte och Varberg. I genomsnitt har alla sex kommunerna klättrat 43 steg uppåt.

Bäst placering har Kungsbacka, Falkenberg och Varberg och Halmstad. Dessa fyra kommuner finns alltså med bland de omkring 100 bästa av landets kommuner. De övriga två ligger lägre men har ändå förbättrat sig rejält jämfört med förra mätningen (se tabell 4).

Tabell 4 Jämförelse JämIndex 2002 och 2003 för kommunerna i Hallands län

Kommun	Index		Rangsumma bland 289 kommuner		Grupp (1 är bäst)	
	2002	2003	2002	2003	2002	2003
Kungsbacka	122	113	56	29	2	2
Falkenberg	141	136	129	98	3	3
Varberg	150	137	157	99	3	3
Halmstad	133	137	100	102	3	3
Laholm	175	153	254	179	4	3
Hylte	174	154	252	183	4	3

3.3 Framgångsfaktorer för kommunerna i Hallands län

Som exempel på variabler, som bidragit till kliv uppåt för kommunerna i länet kan nämnas kommunstyrelseledamöter (Halmstad), könsskillnader i arbetslöshetstal (Laholm och Falkenberg), ledamöter i kommunfullmäktige (Varberg och Kungsbacka) och tillfällig föräldrapenning (Hylte). Noteras kan även att Laholm förbättrat sin placering när det gäller egna företagare. För respektive kommun har följande tre variabler bidragit till en bättre placering:

Kungsbacka: Arbetslöshetstal, kommunfullmäktige och kommunstyrelse.

Falkenberg: Förvärvsarbete, arbetslöshetstal och tillfällig föräldrapenning.

Varberg: Förvärvsarbete, tillfällig föräldrapenning och kommunfullmäktige.

Halmstad: Tillfällig föräldrapenning, kommunstyrelse och bättre nivå för ohälsotal.

Laholm: Arbetslöshetstal, ohälsotal och egna företagare.

Hylte: Arbetslöshetstal, ohälsotal och tillfällig föräldrapenning.

Några faktorer har ”hållit igen” på ökningstakten: Könsfördelningen bland egna företagare (Varberg, Hylte, Halmstad och Kungsbacka), där några backat rejält, samt föräldrapenning (Laholm) och ledamöter i kommunfullmäktige (Falkenberg).

3.4 Starka och svaga sidor hos kommunerna i Halland

Av länets sex kommuner återfinns en kommun i grupp 2 och de övriga fem i grupp 3. Det är en förbättring jämfört med förra mätningen, då två kommuner återfanns i grupp 4.

Hallands län totalt har höga värden för följande områden: Liten skillnad i arbetslöshetstal (rang 1), vilket innebär att män i länet har lägre arbetslöshetstal än män i riket men även att kvinnor i länet

har högre arbetslöshetstal än kvinnor i riket. Ohälsotalen ligger på en låg nivå (rang 3), bara två län har lägre. Alla kommuner i länet har denna faktor bland sina tre bästa. Detta överensstämmer väl med studier och rapporter från Landstinget, som visar på Halland som ett län med god hälsa och hög medellivslängd. När det gäller unga vuxna (3) har endast två län har bättre placering.

Tabell 5 Starka och svaga sidor hos kommunerna i Halland 2003

	Starka sidor	Rang	Svaga sidor	Rang
Falkenberg	Ohälsotal, nivå	19	Låga inkomster, nivå	239
	Ohälsotal	35	Föräldrapenning	232
	Arbetslöshet	36		
Halmstad	Eftergymnasial utbildning	43	Arbetslöshet, nivå	238
	Ohälsotal, nivå	47	Låga inkomster, nivå	234
	Ohälsotal	48	Föräldrapenning	232
Hylte	Arbetslöshet	7	Kommunstyrelse	289
	Arbetslöshet, nivå	19	Kommunfullmäktige	285
	Ohälsotal, nivå	38	Medelinkomst	253
Kungsbacka	Arbetslöshet	7	Medelinkomst	284
	Kommunfullmäktige	12	Föräldrapenning	268
	Ohälsotal, nivå	17	Tillf. föräldrapenning	247
Laholm	Arbetslöshet	15	Låga inkomster, nivå	281
	Ohälsotal, nivå	58	Förvärvsarbete	241
	Ohälsotal	78	Medelinkomst	233
Varberg	Ohälsotal, nivå	32	Egna företagare	239
	Kommunfullmäktige	32	Medelinkomst	236
	Arbetslöshet	84	Låga inkomster, nivå	228

Genom att vidta lämpliga åtgärder kan de variabler som återfinns bland de sämsta rangtalen användas till framgångsfaktorer för de närmaste åren. För de variabler, där länet totalt hade dålig placering:

- medelinkomst (könsskillnad)
- föräldrapenning (skillnad i uttagna dagar)

- tillfällig föräldrapenning (– ’ ’ –)
- andel med låga inkomster (nivån)

har också flera av kommunerna låga värden. Särskilt tydligt är detta för inkomstskillnader och andel med låga inkomster, där fyra av länets kommuner har denna variabel med bland sina tre sämsta.

Att insatser inom dessa områden är angelägna har de senaste åren kommit till uttryck såväl i strategidokument som genom särskilda insatser. Som exempel kan nämnas inkomstskillnaderna och den låga andelen kvinnor bland företagare. Dessa omständigheter har påtalats såväl i tillväxtavtal och tillväxtprogram som i strategi för statlig sektorssamordning. I det regionala tillväxtpro-

grammet presenteras även förslag till åtgärder. När det gäller föräldraledigheten har det låga värdet (länet ligger på 20:e plats) uppmärksammats av Försäkringskassan de senaste åren. En rad insatser har satts in t.ex. utbildning, information, förtydligade krav etc., vilka även lett till en viss förbättring av länets position.

4 Att använda databasen för explorativ analys

I det följande har vi närmare studerat några variabler i indexet genom att i diagram med punkter som representerar rikets alla 289 kommuner anpassa en trendlinje. Alla kommuner har samma vikt. (Den senast bildade kommunen Knivsta ingår ännu så länge i statistik över Uppsala). Utifrån linjernas läge och lutning finner vi samband mellan variablerna som anges på x- och y-axlarna.

Vi har valt variabler som vi tror är viktiga för välfärdsutvecklingen. Kommunerna är olika stora befolkningsmässigt men representeras ändå av lika stora punkter. I diagrammen finns även en punkt som visar värdet för riket. Eftersom kommunerna befolkningsmässigt är olika stora ligger inte alltid denna rikspunkt på linjen.

4.1 Eftergymnasial utbildning och sammanräknad förvärvsinkomst

Utbildning är en investering i mänskliga resurser. Utbildningsinsatser och kompetensutvecklingsprogram är ofta använda verktyg för utveckling och tillväxt. Tillväxt kan mätas på många olika sätt, ett är att studera inkomster. I Maktutredningen 1998 har Professor Elisabeth Sundin tillspetsat formulerat att ”det lönar sig bättre för kvinnor att byta kön än att utbilda sig”. Utan ett genusperspektiv på utbildningsinsatser och kompetensutvecklingsprogram kan det finnas risk att insatserna inte ger önskad effekt. Är det överhuvudtaget lönsamt för kvinnor att utbilda sig? Vilken konsumtion och vilka investeringar uteblir, vilka skatteintäkter går samhället miste om som en följd av kvinnors lägre inkomst vid samma utbildningsnivå som män?

I diagram 2 har vi valt att studera sambandet mellan eftergymnasial utbildning och medelinkomst dels för kvinnor, dels för män. Uppgifterna är hämtade från JämIndex och dess databas.

Lägre medelinkomst trots högre utbildning för kvinnor

I vardera av de två diagrammen finns en linje. Den ena anger sambandet mellan andel kvinnor med eftergymnasial utbildning och kvinnors me-

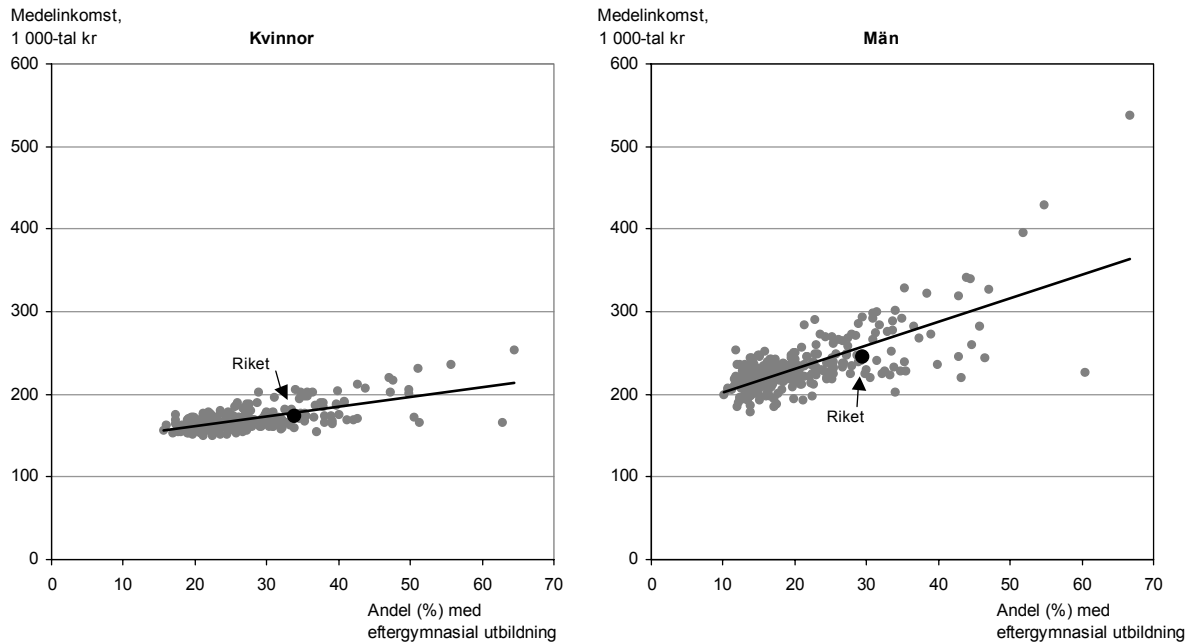
delinkomster inom respektive kommun, det andra motsvarande för män.

Vi noterar två skillnader mellan diagrammen. Den första skillnaden är att linjen för män ligger över motsvarande linje för kvinnor, vilket betyder att män generellt har högre medelinkomst än kvinnor. I t.ex. Västra Götaland är målet för regionens arbete med kunskapsutveckling och kompetens att varannan vuxen ska ha någon form av högskoleutbildning. För kvinnor skulle det innebära en genomsnittlig årsinkomst på 200 000 kr och för män en årsinkomst på 320 000 kr. Sådana inkomstskillnader mellan könen får inte bara effekt för enskilda individers privatekonomi utan också för samhällets skatteinkomster och hur dess trygghetssystem verkar.

Den andra skillnaden mellan diagrammen är lutningen på linjerna. Lutningen på linjen för män är större än den är för kvinnor. Det betyder att det generellt sett lönar sig mer för män än kvinnor att utbilda sig. Både linjernas läge och deras lutning är viktig information att ta hänsyn till vid planering av olika utbildnings- och kompetenshöjande insatser för tillväxt men också i arbetet med lönesättning och arbetsvärdering.

Här skulle det vara intressant att gå vidare och studera vilken roll skillnaden i val av yrke och bransch kan spela mot kön.

Diagram 2 Eftergymnasial utbildning och medelinkomst (sammanräknad förvärvsinkomst) i svenska kommuner

4.2 Föräldrapenning och sammanräknad förvärvsinkomst

I indexet mäter en variabel skillnaden mellan medelinkomsten (sammanräknade förvärvsinkomsten) för kvinnor och män. Kommuner och län rangordnas efter denna skillnad.

Det finns i indexet också två variabler som mäter skillnader mellan kvinnor och män när det gäller uttag av dels föräldrapenning och dels den tillfälliga föräldrapenningen t.ex. för vård av sjukt barn.

Några frågor som diskuteras när det gäller användningen av föräldraförsäkringen är om den ska kvoterats mellan mamman och pappan samt hur viktig en maximal nivå för ersättning är för fördelningen av dagarna mellan föräldrarna.

I diagram 3 nedan har vi studerat sambandet mellan inkomstnivå och uttag av föräldrapenning i svenska kommuner, dels för kvinnor dels för män. Det är viktigt att notera att här har vi studerat kvinnors och mäns medelinkomster inom varje kommun och inte hushållets samlade inkomst.

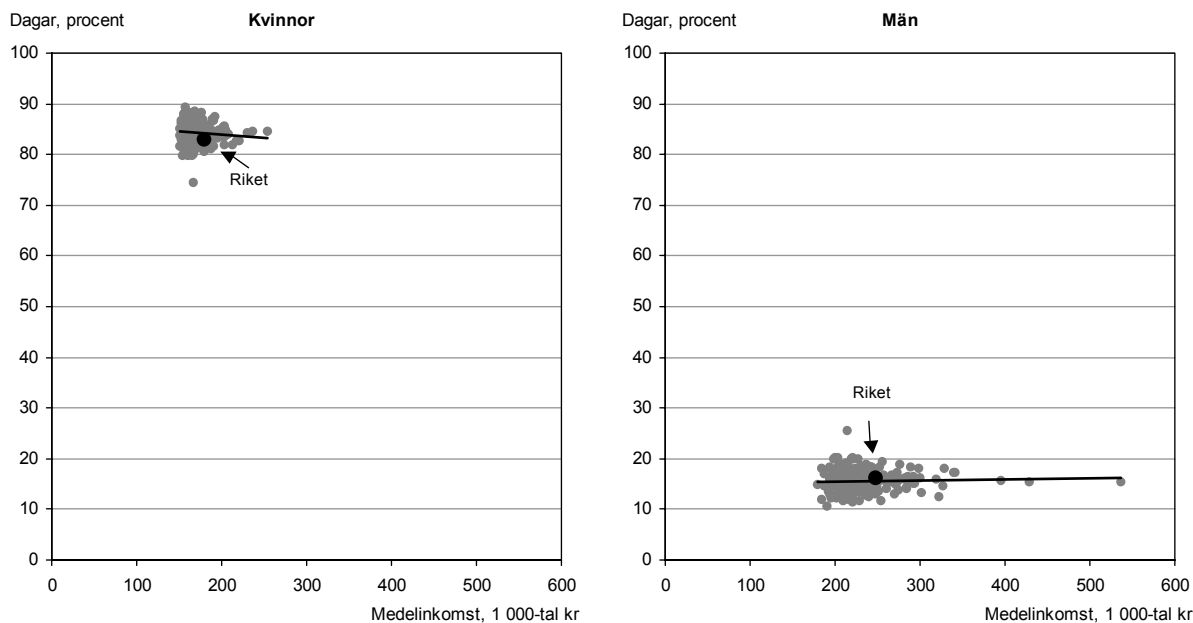
Föräldrapenning består av totalt 480 dagar som föräldrarna har rätt att ta ut under de första levnadsåren för barnet. Av dessa reserveras 60 för vardera föräldern och de kan inte överlåtas. I genomsnitt tog pappor ut 17 procent av dagar med föräldrapenning år 2003. Andelen kan jämföras med 0,5 procent år 1974, då möjligheten för pappor att vara föräldralediga infördes. Andelen har ökat men ändå är det långt till en jämn fördelning av detta ansvar för barnen.

Medelinkomst för män påverkar inte deras uttag av föräldrapenning

De nästan horisontella linjerna visar att för varken kvinnor eller män har inkomstnivån i kommunen någon betydelse för uttaget av föräldrapenning. Den högsta inkomstnivån för män finns i Danderyds kommun, där männen tjänade i genomsnitt 537 000 kr år 2001 (542 000 kr år 2002) och tog ut 15 procent av föräldrapenningen. Den lägsta inkomstnivån för män fanns i Haparanda, där de tjänade 179 000 kr i genomsnitt år 2001. Männen i Haparanda tog också ut 15 procent av föräldrapenningen. År 2002 hade män i Årjäng den lägsta medelinkomsten. Där tog papporna år 2002 ut 12 procent av föräldrapenningen.

Det hävdas ibland i debatten att det är nödvändigt att ta bort den maximala nivån för föräldrapenningen för att pappor ska ta ut denna. Men redovisningen av data här nedan och sambanden mellan dem kan tolkas som att det mer är en fråga om attityder än en fråga om inkomster. En djupare analys med hjälp av mikrodata, där grupper med inkomster över och under maximala ersättningsnivån analyseras separat, skulle ge ytterligare kunskapsunderlag för debatt och politiska ställningstaganden i fråga om kvotering av föräldrapenningen. (Maximal ersättningsnivå är 7,5 gånger basbeloppet, som 2003 motsvarade 289 500 i årsinkomst).

Diagram 3 Medelinkomst (sammanräknad förvärvsinkomst) och uttag av föräldrapenning i svenska kommuner

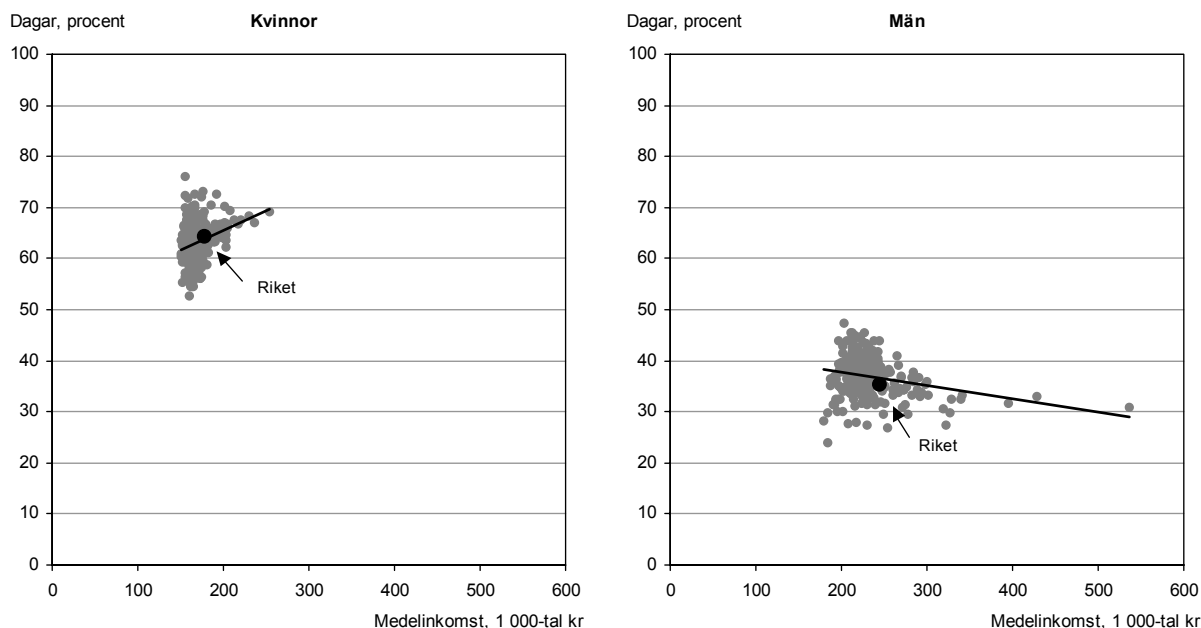

4.3 Tillfällig föräldrapenning och sammanräknad förvärvsinkomst

Fördelningen mellan könen av den tillfälliga föräldrapenningen, dvs. de dagar föräldrarna kan ta ut sjukpenningersättning för att vårda sjuka barn visar ett större beroende av inkomstnivån för kvinnor och män. Mammor i kommuner med låg medelinkomst för kvinnor tar ut en lägre andel av den tillfälliga föräldrapenningen än mammor i kommuner där medelinkomsten för kvinnor är hög. Det motsatta förhållandet gäller för män. Pappor i kommuner med låg medelinkomst för män tar ut en högre andel av den tillfälliga föräld-

raförsäkringen än pappor i kommuner med en hög medelinkomst för män. De två linjerna har olika lutning. Detta kan tolkas som att jämställdheten, mätt som gemensamt ansvar för sjuka barn genom uttag av tillfällig föräldrapenning, är större i kommuner med låga inkomster än i kommuner med höga inkomster. Det skulle vara intressant att närmare studera hur uttaget av dagar med tillfällig föräldrapenning påverkar löneutveckling och inkomster över tiden för kvinnor och män i olika inkomstgrupper.

Diagram 4 Medelinkomst (sammanräknad förvärvsinkomst) och uttag av tillfällig föräldrapenning i svenska kommuner

4.4 Ledamöter i kommunfullmäktige och kommunstyrelse

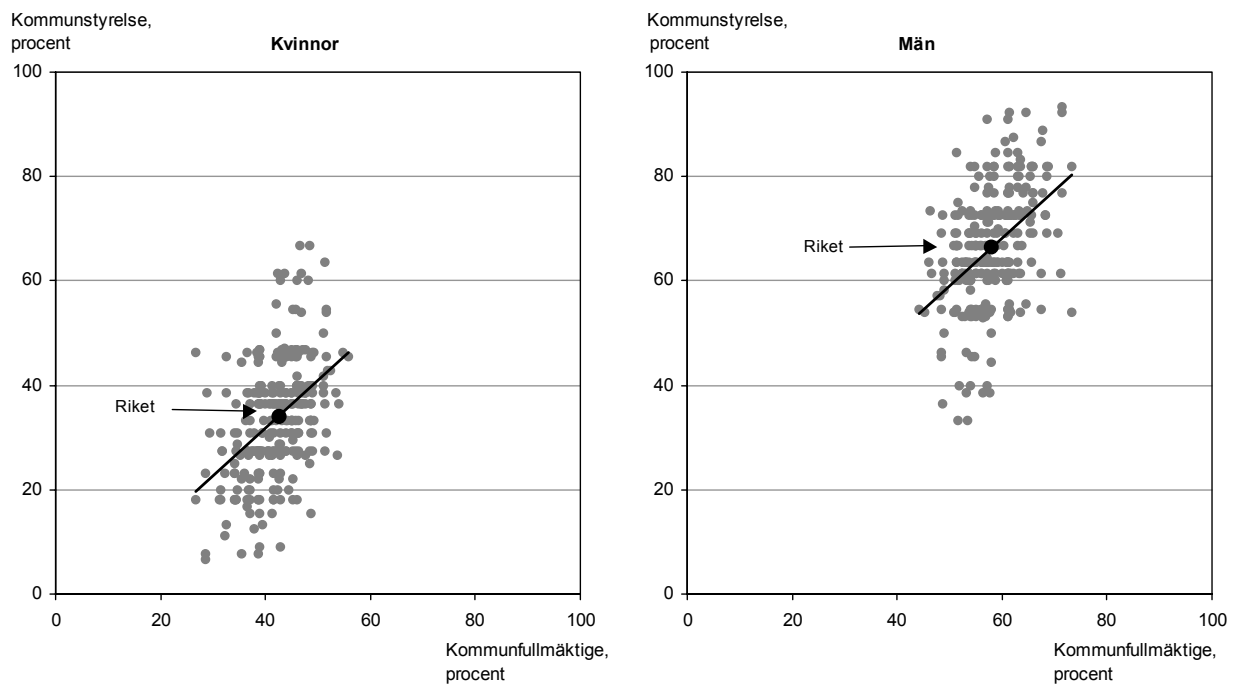
I kommunindexet finns en variabel som mäter jämställdheten i kommunfullmäktige och en som mäter jämställdheten i kommunstyrelse. Kommunerna rangordnas efter könsandelarna i respektive politisk församling. Båda dessa är viktiga för den kommunala demokratin. Att enbart mäta representationen av kvinnor och män i en direktvald församling som kommunfullmäktige ger en ofullständig bild av jämställdheten inom politiken. Detta vill vi visa nedan.

I diagram 5 redovisas dels andel kvinnor i kommunstyrelsen och kommunfullmäktige dels andel män i dessa församlingar. Linjerna som representerar punkterna har olika läge i diagrammen. Punkterna för män och linjen för män finns längre upp i diagrammet än för kvinnor. Om kvinnor och män vore lika representerade i både kommunfullmäktige och kommunstyrelse skulle punkterna placera sig på samma ställe i respektive diagram och linjerna som representerar punkterna vara identiska. Så är det inte. Andel kvinnor i

kommunfullmäktige i riket var 42 procent år 2002 och andel kvinnor i kommunstyrelserna i landet var 34 procent. Enbart sådana genomsnittssiffror ger en förenklad bild av verkligheten. Andel kvinnor i kommunstyrelserna måste öka och andel män följaktligen minska för att linjerna ska få samma läge i förhållande till y-axeln. Och om könsandelarna i kommunfullmäktige närmar sig 50 procent hamnar linjerna i samma intervall på x-axeln. Båda dessa förändringar är nödvändiga för att en jämn representation efter kön ska uppnås i de politiska församlingarna. Representationen av kvinnor och män i de indirekt valda kommunstyrelserna visar inte en lika jämn könsfördelning som i de direktvalda kommunfullmäktige-församlingarna.

(Anm: I detta fall är de två diagrammen spegelvända mot varandra).

Diagram 5 Könsfördelning i kommunfullmäktige och kommunstyrelser

4.5 Utbildning och politiskt deltagande

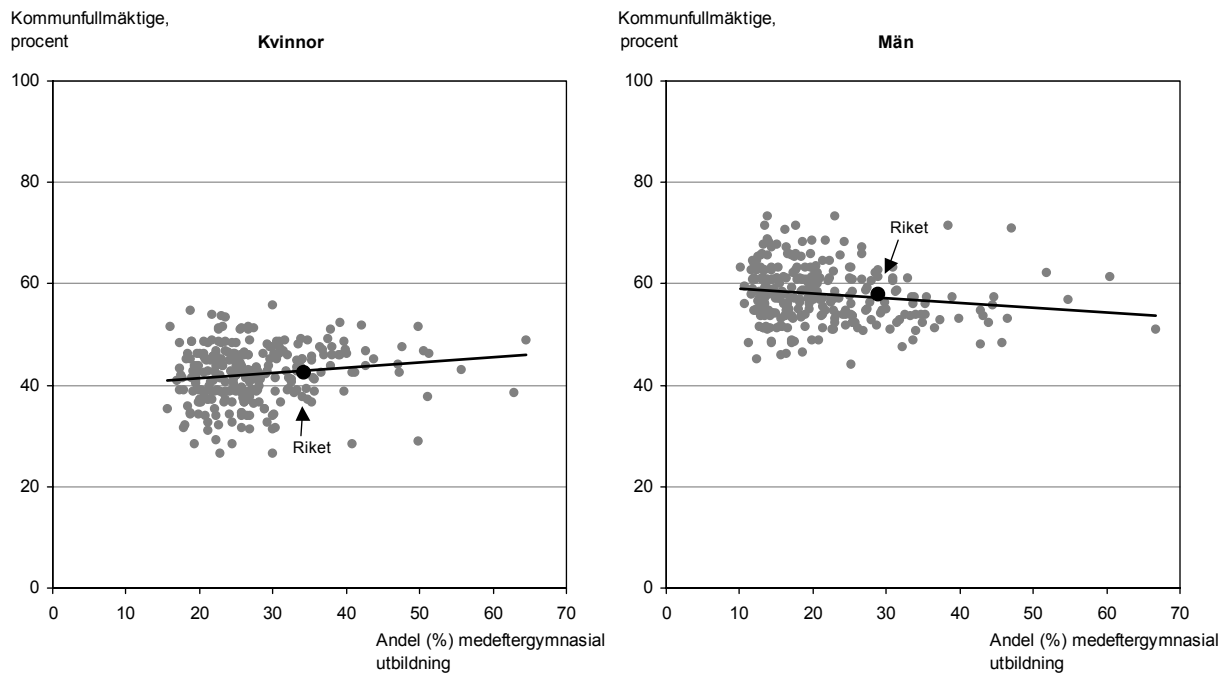
Vilka kvinnor och män är det då som arbetar politiskt? Har utbildning och arbete någon betydelse för det politiska intresset? Sådana frågor är viktiga att ställa t.ex. för de politiska partierna i deras rekryteringsarbete.

Nedan redovisar vi andel högutbildade och andel i kommunfullmäktige/kommunstyrelse, dels för kvinnor dels för män. Både i diagrammen för kommunfullmäktige och för kommunstyrelse har

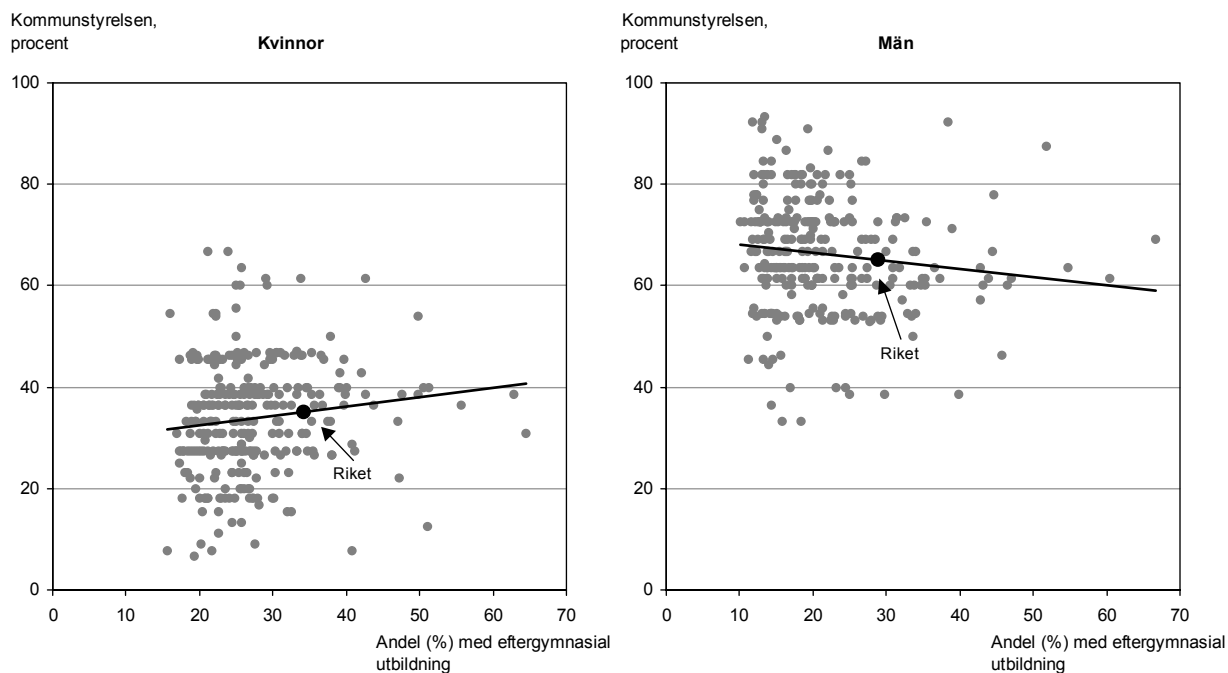
linjerna olika lutning för kvinnor respektive män. Det betyder att ju högre andel högutbildade kvinnor, desto högre andel deltar i politiskt arbete. För män är det tvärtom. Ju högre andel högutbildade män desto lägre andel som deltar i politiskt arbete. En relevant fråga blir då; vilka grupperingar, t.ex. efter bosättning, kön, utbildning eller andra grupper, ska de politiskt valda representera för att systemet ska uppfattas som demokratiskt?

Diagram 6 Utbildningsnivå i kommunerna och andel i kommunfullmäktige

Diagram 7 Utbildningsnivå i kommunerna och andel i kommunstyrelsen

Slutsatser

Kön är en viktig faktor för hur vi lever våra liv, vilken utbildning och vilket arbete vi väljer, vilka fritidsintressen vi ägnar oss åt, hur vi fördelar vi vår tid mellan betalt och obetalt arbete etc. JämIndex kan användas för nulägesbeskrivning samt att följa upp och visa på effekter av olika insatser. Om möjligheter ges till fortsatta uppdateringar kommer även utvecklingen över tiden att kunna studeras och analyseras.

Vårt syfte med denna artikel är att visa på några intressanta samband mellan olika variabler som finns i JämIndex. Samband som ibland överraskar, som behöver studeras ytterligare eller som omedelbart kan användas som underlag i ett mål-inriktat jämställdhetsarbete. Vi har valt exemplet Halland, en tillväxtregion med inflyttning och en ung befolkning. Länet har i analys-sammanhang en begränsad storlek med endast sex kommuner.

I nuläget finns JämIndex för två mättillfällen, 2002 (med data främst från år 2000) och 2003 (med data främst från år 2002). JämIndex är idag spridd bland en rad olika användare. Som exempel kan nämnas arbete med tillväxtfrågor, regional analys och jämställdhetsfrågor. Utbildningar har genomförts för bl.a. länsstyrelsernas jämställdhetsexperter. Dessa har i sin tur haft utbildningar för olika målgrupper i länen. Västra Götalandsregionen har i arbetet med pilotprojektet ”Jämställda tillväxtavtal” använt JämIndex som ett verktyg för analys. I Nuteks handbok ”Analyser för regionalt utvecklingsarbete” beskrivs JämIndex som ett viktigt verktyg för att kunna analysera en hållbar regional utveckling ur social och ekonomisk synpunkt.

Norge har idag ett eget index. Finland har visat intresse för vårt arbete och JämIndex presenterades av Västra Götalandsregionen vid AER:s (Assembly of European Regions) möte i Barcelona 2002.

Uppmärksammat i massmedia

Massmedia har i en mängd artiklar samt i program och nyhetsinslag i radio och TV uppmärksammat och informerat om JämIndex, inte bara på inrikes nyhetssidorna. Ett litet udda exempel under året är artikeln på DN:s sportsidor om Umeås framgångsrika fotbollslag för damer. För att söka förklaring till varför just Umeå har sådan framgångsrik damidrott fanns också en ruta om Umeå med fakta från JämIndex. Exemplet är nämnt mest som kuriosita, men det är ändå intressant att JämIndex är känt även i grupper som vi i första hand inte tänkte på när produkten utvecklades.

Arbetet har hittills utförts av SCB på uppdragsbasis. För användbarhet och tillgänglighet i framtiden krävs fortsatta uppdateringar. Detta kräver i sin tur finansiering antingen inom ramen för ordinarie anslag, via riktade anslag eller genom fortsatta uppdrag under hand från olika intressenter.

Det vore också angeläget med ett utvecklingsarbete för att presentera ett nationellt index som kan följas över tiden. Att Sverige har kommit långt när det gäller jämställdhet åberopas av en mängd olika aktörer. För att i framtiden kunna följa utvecklingen, identifiera framgångsfaktorer och målinriktade insatser kan ett verktyg som JämIndex komma till användning också på nationell nivå.

Tabell 6. Indexvärde samt rang och grupp för 289 kommuner enligt JämIndex 2003

Index	Rang	Grupp	Index	Rang	Grupp	Index	Rang	Grupp
Ale	116,2	38 2	Halmstad	137,1	102 3	Ljusnarsberg	152,1	174 3
Alingsås	121,4	53 2	Hammarö	134,7	91 3	Lomma	121,6	55 2
Alvesta	174,3	254 4	Haninge	87,4	5 1	Ludvika	155,9	192 4
Aneby	181,4	273 5	Haparanda	197,4	285 5	Luleå	127,1	68 2
Arboga	160,9	219 4	Heby	159,9	212 4	Lund	134,5	90 3
Arjeplog	172,3	250 4	Hedemora	141,6	124 3	Lycksele	149,8	165 3
Arvidsjaur	140,3	120 3	Helsingborg	149,7	164 3	Lysekil	177,8	261 4
Arvika	166,1	235 4	Herrljunga	138,1	110 3	Malmö	116,1	36 2
Askersund	130,3	78 3	Hjo	126,9	67 2	Malung	149,4	163 3
Avesta	136,8	101 3	Hofors	154,9	185 4	Malå	151,9	173 3
Bengtstors	160	213 4	Huddinge	94,5	7 1	Mariestad	153,1	177 3
Berg	160,1	214 4	Hudiksvall	161,9	223 4	Mark	123,6	58 2
Bjurholm	176,8	257 4	Hultsfred	174,5	255 4	Markaryd	180,5	271 5
Bjuv	178,3	266 4	Hylte	154,5	183 3	Mellerud	153,1	176 3
Boden	137,5	105 3	Håbo	118,8	45 2	Mjölby	169,9	245 4
Bollebygd	137,5	107 3	Hällefors	163,3	229 4	Mora	145,9	146 3
Bollnäs	156,5	194 4	Härjedalen	131,6	82 3	Motala	168,3	241 4
Borgholm	139,3	115 3	Härnösand	111,8	28 2	Mullsjö	152,1	175 3
Borlänge	140,1	118 3	Härryda	95,3	8 1	Munkedal	177,5	259 4
Borås	123,2	57 2	Hässleholm	162,3	224 4	Munkfors	194,1	284 5
Botkyrka	106,5	18 2	Höganäs	133,2	85 3	Mölnådal	110,1	23 2
Boxholm	178	264 4	Högsby	178,4	267 4	Mönsterås	117,4	42 2
Bromölla	143,4	131 3	Hörby	169	242 4	Mörbylånga	120,7	50 2
Bräcke	142,1	125 3	Höör	160,1	215 4	Nacka	86,6	4 1
Burlöv	162,6	225 4	Jokkmokk	143,3	129 3	Nora	148	155 3
Båstad	143,1	128 3	Järfälla	91	6 1	Norberg	177,5	260 4
Dals-Ed	181,3	272 5	Jönköping	125,7	64 2	Nordanstig	173,6	252 4
Danderyd	116,3	39 2	Kalix	180	270 4	Nordmaling	143,7	136 3
Degerfors	149,2	162 3	Kalmar	131,1	80 3	Norrköping	163,1	228 4
Dorotea	176,7	256 4	Karlsborg	151,3	169 3	Norrälje	100	12 1
Eda	178	263 4	Karlshamn	163,1	227 4	Norsjö	128,9	71 3
Ekerö	113,7	30 2	Karlskoga	149	161 3	Nybro	139,2	114 3
Eksjö	140,6	121 3	Karlskrona	124,7	60 2	Nykvam	122,6	56 2
Emmaboda	143,3	130 3	Karlstad	143,5	132 3	Nyköping	124,2	59 2
Enköping	135,1	93 3	Katrineholm	146,5	150 3	Nynäshamn	107,9	19 2
Eskilstuna	148,9	160 3	Kil	143,9	137 3	Nässjö	154,1	181 3
Eslöv	134,1	89 3	Kinda	148	156 3	Ockelbo	153,3	178 3
Essunga	151,3	170 3	Kiruna	137,5	106 3	Olofström	179,2	268 4
Fagersta	172,6	251 4	Klippan	160,5	216 4	Orsa	160,7	217 4
Falkenberg	136,1	98 3	Kramfors	138	108 3	Orust	158,6	201 4
Falköping	139,6	117 3	Kristianstad	129,9	76 3	Osby	185,6	278 5
Falun	129	72 3	Kristinehamn	159,5	209 4	Oskarshamn	161,5	222 4
Filipstad	167	236 4	Krokom	121,1	52 2	Ovanåker	179,8	269 4
Finspång	140,2	119 3	Kumla	106,3	17 2	Oxelösund	154,1	180 3
Flen	145,4	144 3	Kungsbacka	113,1	29 2	Pajala	198,1	287 5
Forshaga	159,5	207 4	Kungsör	124,8	61 2	Partille	99,7	11 1
Färgelanda	139,5	116 3	Kungälv	133,3	86 3	Perstorp	147,9	153 3
Gagnef	159,5	208 4	Kävlinge	145,3	142 3	Piteå	145,1	141 3
Gislaved	142,7	127 3	Köping	158,8	203 4	Ragunda	131,3	81 3
Gnesta	125,7	63 2	Laholm	153,6	179 3	Robertsfors	157,3	197 4
Gnosjö	127,4	70 2	Landskrona	147,5	152 3	Ronneby	176,8	258 4
Gotland	106	16 2	Laxå	155,3	186 4	Rättvik	148,6	159 3
Grums	188,9	281 5	Lekeberg	154,7	184 4	Sala	167,9	239 4
Grästorp	120,3	48 2	Leksand	132,1	84 3	Salem	126,5	65 2
Gullspång	167,4	237 4	Lerum	127,2	69 2	Sandviken	143,7	134 3
Gällivare	148,3	158 3	Lessebo	170,4	247 4	Sigtuna	113,9	31 2
Gävle	129,5	73 3	Lidingö	114,1	33 2	Simrishamn	145,3	143 3
Göteborg	121,1	51 2	Lidköping	120,4	49 2	Sjöbo	168	240 4
Götene	130,4	79 3	Lilla Edet	182	276 5	Skara	121,5	54 2
Habo	135,7	95 3	Lindesberg	111,3	26 2	Skellefteå	147,9	154 3
Hagfors	158,7	202 4	Linköping	138,9	113 3	Skinnskatteberg	156,5	195 4
Hallsberg	137,3	104 3	Ljungby	144,9	140 3	Skurup	154,2	182 3
Hallstahammar	146,3	148 3	Ljusdal	158,3	200 4	Skövde	145,9	145 3

Indexvärde samt rang och grupp för 289 kommuner enligt JämIndex 2003 (forts.)

	Index	Rang	Grupp		Index	Rang	Grupp		Index	Rang	Grupp
Smedjebacken	184,2	277	5	Tjörn	143,7	135	3	Vänersborg	117,5	43	2
Sollefteå	134,8	92	3	Tomelilla	157,6	198	4	Vännäs	141,4	123	3
Sollentuna	102,4	14	2	Torsby	165,1	233	4	Värmdö	96,5	9	1
Solna	108,9	21	2	Torsås	147,3	151	3	Värnamo	99,4	10	1
Sorsele	145,9	147	3	Tranemo	135,9	97	3	Västervik	126,5	66	2
Sotenäs	151,7	171	3	Tranås	159,3	206	4	Västerås	155,9	191	4
Staffanstorp	135,8	96	3	Trelleborg	155,5	188	4	Växjö	136,6	100	3
Stenungsund	118,1	44	2	Trollhättan	138,1	109	3	Ydre	146,3	149	3
Stockholm	86,3	3	1	Trosa	116,6	40	2	Ystad	130,1	77	3
Storfors	192,3	282	5	Tyresö	110,8	24	2	Ämål	165,5	234	4
Storuman	144,1	138	3	Täby	111,7	27	2	Änge	138,1	111	3
Strängnäs	103,1	15	2	Töreboda	164,2	230	4	Äre	142,2	126	3
Strömstad	159	205	4	Uddevalla	132,1	83	3	Ärjäng	187,9	279	5
Strömsund	161,1	220	4	Ulricehamn	148,1	157	3	Äsele	201,5	288	5
Sundbyberg	78,5	2	1	Umeå	115,1	35	2	Ästorp	160,7	218	4
Sundsvall	125,2	62	2	Upplands Väsby	76	1	1	Ätvidaberg	158,9	204	4
Sunne	138,4	112	3	Upplands-Bro	109,9	22	2	Älmhult	129,7	74	3
Surahammar	157,1	196	4	Uppsala	101,5	13	1	Älvdalen	182	275	5
Svalöv	167,8	238	4	Uppvidinge	169,7	243	4	Älvkarleby	198	286	5
Svedala	133,6	87	3	Vadstena	144,5	139	3	Älvsbyn	150,7	168	3
Svenljunga	181,5	274	5	Vaggeryd	133,9	88	3	Ängelholm	159,8	211	4
Säffle	171,2	248	4	Valdemarsvik	135,3	94	3	Öckerö	150,5	167	3
Säter	117,1	41	2	Vallentuna	116,2	37	2	Ödeshög	188,7	280	5
Sävsjö	177,9	262	4	Vansbro	206,7	289	5	Örebro	114,5	34	2
Söderhamn	170,3	246	4	Vara	155,4	187	4	Örkelljunga	193,3	283	5
Söderköping	155,7	190	4	Varberg	136,6	99	3	Örnsköldsvik	141,1	122	3
Södertälje	119,1	47	2	Vaxholm	108,7	20	2	Östersund	118,9	46	2
Sölvesborg	178,1	265	4	Vellinge	151,9	172	3	Österåker	111,1	25	2
Tanum	169,8	244	4	Vetlanda	143,5	133	3	Östhammar	155,6	189	4
Tibro	129,8	75	3	Vilhelmina	161,3	221	4	Östra Göinge	157,9	199	4
Tidaholm	164,4	231	4	Vimmerby	149,9	166	3	Överkalix	159,7	210	4
Tierp	173,6	253	4	Vindeln	163,1	226	4	Övertorneå	165	232	4
Timrå	113,9	32	2	Vingåker	156,2	193	4				
Tingsryd	171,9	249	4	Värgårda	137,1	103	3				

Kapitel 18

RÄDDA BARNENS BARNINDEX

Av

Kalle Elofsson, Rädda Barnen

Eva Svedling, Rädda Barnen

Sven Winberg, Rädda Barnen

Sammanfattning

Rädda Barnen påbörjade år 2001 ett arbete med att försöka konstruera ett barnindex med vars hjälp man skulle kunna följa förändringar i barns situation över tid på kommunal nivå. Indexet var tänkt att utgå från tre områden av barns rättigheter, rätten till dräglig levnadsstandard, rätten till utbildning och rätten till hälsa. Inom ramen för detta arbete har årliga rapporter om barnfattigdomens utveckling publicerats sedan 2002. En rapport om barns hälsoutveckling publicerades 2004. Dessa rapporter till grund för denna artikel.

- Mellan åren 1991 och 1997 ökade barnfattigdomen i Sverige successivt för att nå ett maximum 1997. Under 1990-talets två sista år vände denna negativa trend. En gynnsam återhämtning kring barnfamiljers ekonomiska utsatthet kunde också noteras för år 2000.
- Fattigdomsnivån bland landets barnfamiljer var dock märkbart högre år 2000 än vid 1990-talets inledning. Trots den gynnsamma utvecklingen sedan 1997 lever fortfarande över en

kvarts miljon barn och deras familjer under pressade ekonomiska vardagsvillkor år 2001.

- Vart tredje barn med någon utländsk bakgrund levde år 2001 i ett hushåll som antingen hade en låg inkomststandard eller socialbidrag. Motsvarande siffra för barn med svensk bakgrund är vart tolfte barn.
- Spridningen i barnfattigdomens omfattning är stor mellan landets kommuner och i landets tre storstäder är barnfattigdomen betydligt mer omfattande än i andra kommuntyper. I genomsnitt levde nästan var fjärde barn i storstäderna i ett hushåll som kunde betraktas som fattigt år 2001.
- De data om barns hälsa som finns idag är knapphändiga, osystematiska och publiceras inte kontinuerligt. Bevakningen och uppföljningen av barns hälsa och välfärd sker inte i den utsträckning som är rimligt och motiverat.
- Om man kopplar samman hälsoindex med det fattigdomsindex, som har beräknats för samma populationer finner man ett konsekvent samband.

1. Bakgrund

Sverige blev under 1990-talet mer beroende av sin omvärld än någonsin. Avregleringen av kreditmarknaden 1985 och valutamarknaden 1990, allt snabbare flöden på den internationella kapitalmarknaden och globaliseringen av ekonomin, utlöste tillsammans med sjunkande export, strukturomvandlingar i näringslivet och en underfinansierad skattereform 1990 en kris i de offentliga finanserna i Sverige som präglade hela 1990-talet. Den svenska ekonomin har sedan dess återhämtat sig men effekterna av nedskärningarna i den offentliga verksamheten är fortfarande kännbara och påverkar inte minst barns situation.

I februari 1999 tillsattes en kommitté bestående av en rad välfärdsforskare med uppdrag att göra ett välfärdsbokslut över 1990-talet. Kommittén presenterade sitt slutbetänkande i oktober 2001. Uppdraget var att beskriva och göra en samlad bedömning av utvecklingen av människors välfärd i Sverige under 1990-talet. Barns och ungdomars välfärd har särskilt behandlats i ett delbetänkande/antologi (SOU 2001: 55). Två grupper av barn visar sig ha en lägre levnadsnivå än andra, barn till ensamstående föräldrar och barn vars båda föräldrar är utrikes födda. De har svag hushållsekonomi, sämre boende och närmiljö, mer "negativa hälsorelaterade vanor" och – när det gäller barn till ensamstående – svagare sociala resurser. Enligt kommittén Välfärdsbokslut fördelas välfärden också ojämnt mellan sociala klasser. En del av problemen fanns redan före den ekonomiska krisen men har fördjupats under den. Det handlar inte bara om ekonomiska faktorer utan också om andra sidor av levnadsvillkoren, som kulturellt kapital, social förankring, inflytande etc.

Problemen i många kommuners ekonomi består. För 2004 beräknar Kommun- och Landstingsförbundens ekonomer att underskottet i kommuner och landsting kommer att uppgå till närmare 10 miljarder kronor, varav 6 miljarder i kommunerna. Förra året var underskottet 1 miljard. Främsta orsakerna till försämringen är sänkta statsbidrag under pågående budgetår och en överskattning av skatteintäkterna 2003. Problemen är inte heller tillfälliga och bottnar bl.a. i att befolkningsutvecklingen är svag och att sysselsättningen och därmed också skatteunderlaget förväntas växa relativt långsamt framöver. Det behövs således åtgärder för ekonomisk tillväxt och att fler kommer i arbete. Idag är det dessutom fler än en miljon personer i åldrarna 20–64 år som inte förvärvsarbetar och parallellt med den försämrade ekonomin blir det också svårare att klara personalförsörjningen. Sparbeting och skattehöjningar präglar fortfarande verkligheten i kommuner och landsting.

Barns och ungdomars närmiljö formas i kommunerna och det är främst där det operativa ansvaret ligger för de faktorer som styr deras välfärd och välbefinnande. Därför är det viktigt att följa utvecklingen i de lokala miljöer barn och ungdomar lever i.

Rädda Barnen genomförde 1993-96 en undersökning i fyra kommuner i Sverige för att få en uppfattning om, och i så fall hur, barn påverkades av 1990-talets negativa ekonomiska utveckling. Vi försökte belysa bl.a. vilka faktorer som ur ett kommunalt perspektiv kan bidra till eller förhindra utsatthet. Vi ville också pröva hur principerna i FN:s konvention om barnets rättigheter kunde tillämpas vid en sådan analys. Cirka 350 barn i åldrarna 7-16 år intervjuades om familjen, kamrater och fritid; om hur det kan vara när någon inte har det bra; om hur barnet själv har det; om hur det är att bo där barnet bor etc. Deras föräldrar besvarade en postenkät som handlade om det stöd till föräldraskapet som kommunerna kan erbjuda familjer idag. Vi frågade hur föräldrar såg på detta, vad man som förälder väntar sig av samhället, vilka behov som finns, hur stödet ev. förändrats genom nedskärningarna. Vi genomförde vidare seminarieserier dels med personal som arbetar inom de berörda kommunerna med barn och ungdomsfrågor, dels med personer och organisationer som är verksamma inom frivilligsektorn på orten. Syftet var att ta reda på hur förändringarna i bl.a. ekonomin återverkat på deras arbete, hur de såg på vad utsatthet är, rollfördelning och samarbete mellan olika verksamheter, hinder för samverkan etc.

Vi ska inte redovisa resultaten av denna kommunstudie här men skälet till att den omnämns är att den tydligt bekräftade behovet av att på kommunal nivå kunna följa utvecklingen av barns välfärd och dessutom visade på bristen på metoder och relevanta parametrar för detta. Erfarenheten var också att det handlar om problem inom flera olika rättighetsområden för barn, t ex rätten till skydd mot diskriminering, rätten att bli hörd, rätten till hälsa, utbildning, social trygghet och en rimlig levnadsstandard. En del av problemen har drabbat barn direkt som effekter av nedskärningarna i verksamheter som barn finns i, andra indirekt genom den påverkan som krisen haft på deras föräldrar i form av arbetslöshet, sänkta ersättningsnivåer i bidragssystemen etc.

2. Metod

När arbetet påbörjades år 2001 med att försöka konstruera ett barnindex med vars hjälp man skulle kunna följa förändringar i barns situation över tid på kommunal nivå, var förhoppningen att arbetet under ett år skulle leda fram till ett sammanlagt index. Detta index skulle innefatta de tre

områdena ekonomi, hälsa och utbildning. Idén med indexarbetet är hämtad från UNDPs arbete med HDI.

Tanken bakom arbetet formulerades i ett PM daterat april 2001:

”Idag används en mängd olika mått för att mäta välfärd och ekonomisk utveckling. Dels hårda ekonomiska mått som BNP (Bruttonationalprodukt) och aktieindex. Dels något mjukare mått som HDI (Human Development Index), HPI-1 (Human Poverty Index för utvecklingsländer), HPI-2 (för utvecklade länder) och GDI (Gender Development Index) vilka tagits fram av UNDP som alternativa mått under det föregående decenniet. Gemensamt för de flesta mått är att de inte tar hänsyn till barn och ungas situation. De få index och indikatorer som talar om barn och ungdomars situation är ofta alltför grovkorniga för att belysa de skillnader som återfinns i det svenska samhället”.

Rädda Barnen ser i detta vakuum ett behov av att mäta barns situation i faktiska termer över tid och geografiskt. Detta PM skall ses som ett första utkast för vidare diskussion om svenskt barnindex.” Syftet med projektet var att

”... genomföra ett initialt utvecklingsarbete med syfte att konstruera ett index över barns situation i Sverige som framledes kan tjäna som modell för årliga uppdateringar. Därvidlag uppmärksammas särskilt metodologiska överväganden som är av betydelse för ett fortsatt årligt framtagande av ett Barnindex.”

I kravspecifikationen återfanns de tre områdena som var utgångspunkten för arbetet.

*”Index skall utgå från följande tre rättighetsområden:
Rätt till dräglig levnadsstandard (Artikel 27 i Konventionen om barnets rättigheter)
Rätt till utbildning (Artikel 28/29)
Rätt till hälsa (Artikel 24)”*

Vidare specificerades vad indexet skulle brytas ner på för variabler.

”Utvecklingsarbetet inriktas på att undersöka vilken eller vilka variabler som inom respektive rättighetsområde kan anses bäst spegla barns välbefinnande utifrån vedertagna uppfattningar om positiva/negativa positioner i överskådliga fördelningsskalor.”

”Indexet skall prövas för möjligheten att brytas ner på etnicitet och barn med funktionshinder.”

Under arbetets gång stod det relativt snabbt klart att det var en övermäktig uppgift för en enskild författare att omfatta alla tre delarna. Uppdraget omdefinierades och inriktade sig från och med augusti 2001 enbart på rätten till skälig levnadsstandard. De övriga rättighetsområdena sköts på framtiden och därmed också tanken om ett sammanslaget index. Idag är två av de tre delarna index skall utgöra färdiga, den tredje delen utbildningsindex beräknas vara klar våren 2005. I det följande presenteras resultat från den ekonomiska dimensionen av index, Barnfattighedsindex, hälsodimensionen, Hälsoindex samt ett utdrag från de diskussioner kring utbildning som skall leda till ett Utbildningsindex.

3. Barnfattighedsindex¹

Det är ingen överdrift att påstå att frågan om barnfattigdom fått intensifierad medial och politisk uppmärksamhet de senaste åren. Sedan Rädda Barnen tillsammans med professor Tapio Salonen släppte den första delen av barnindex, *Barns ekonomiska utsatthet under 1990-talet. Bidrag till ett kommunalt barnindex*, 2002 har frågan uppmärksamats i över 1 500 nyhetsinslag och debatterats i riksdag och kommuner. Rädda Barnens systerorganisationer i England, Danmark och nu senast i Norge har tagit fram egna barnfattighedsrapporter som var och en har bidragit till en omfattande debatt i respektive land.

Efter att den första rapporten publicerades våren 2002 har Rädda Barnen tillsammans med Tapio Salonen publicerat ytterligare två uppdateringar, var och en med olika fördjupningar. Den första rapporten belyste barnfattigheds utveckling under 1990-talet på nationell och kommunal nivå. Den andra fokuserade på den ekonomiska aspekten av integrationen för barn med utländsk bakgrund. Den tredje och senaste rapporten som publicerades i december 2003 innehåller en mer detaljerad beskrivning av hur barnfattigheds utvecklingsindex utvecklats i Göteborg, Malmö och Stockholm och de 49 stadsdelar som dessa tre storstäderna omfattar. I det som följer presenteras ett kort utdrag av metoder använda i studierna samt en sammanfattande text som är ett utdrag från resultaten i den senaste rapporten Barnfattighedsindex i Sverige – årsrapport 2003.

Att studera barns ekonomiska utsatthet

Med utgångspunkt från 90-talets ekonomiska problem var det naturligt att den första delen av barnindexstudien skulle behandla den ekonomiska

¹ Texten till avsnittet Barnfattighedsindex är delvis tidigare publicerad i Rädda Barnen och Tapio Salonens studier om barns ekonomiska utsatthet och tillhörande populärversioner om Barnfattighedsindex i Sverige.

dimensionen av barns välfärd. Det var däremot långt ifrån givet hur detta skulle göras. Tapio Salonen skriver i sin första studie 2002:

”Det finns inget entydigt vedertaget sätt att mäta hushållens materiella levnadsstandard på. Alla försök att dra en gräns – ett fattigdomsstreck – mellan fattiga och icke-fattiga utgår från dels samtidens normer och värderingar och dels de empiriska möjligheter som föreligger för att kunna mäta detta. Därför är det inom denna forskning centralt att noggrant redogöra för de normativa överväganden och konkreta metodval som ligger till grund för olika sätt att mäta den ekonomiska dimensionen i hushållens välfärdsförändringar.” (Salonen 2002, s. 23)

Efter en genomgång av flertalet möjliga sätt att mäta trovärdiga data som dessutom svarade mot de kriterier som givits i uppdragsbeskrivningen (se ovan) landade vi slutligen i valet av två separata mått:

Barn i hushåll med låg inkomststandard
Barn i hushåll med socialbidrag

Fördelen med att använda dessa två oberoende mått i ett sammanslaget index, är att de erbjuder en fördjupad möjlighet att konsekvent följa brister i barns ekonomiska grundtrygghet. Det ena måttet – låg inkomststandard – är en *utfallsvariabel* på hushållsekonomin medan den andra – socialbidraget – är en *åtgärdsvariabel* som påverkas av bl.a. politiska och administrativa beslut. Utgifterna för hushållen som har en låg inkomststandard utgår från en lägsta acceptabel utgiftsnivå baserad på den socialbidragsnorm som fastställdes i mitten av 1980-talet (med årliga inflationsuppräknningar) och en norm för boendeutgifter. Om inkomsterna understiger normen för dessa utgifter (inkomststandard under 1,0) definieras det som ”låg inkomststandard”. Måttet har utvecklats av SCB och används för att skildra bl.a. barnfamiljernas ekonomiska situation i de årliga rapporterna ”Barn och deras familjer”².

Hushåll som beviljas socialbidrag har en situation som understiger vad samhället har definierat som en lägsta acceptabel levnadsnivå. Socialbidragsdefinitionen är förhållandevis enkel att tillämpa i en studie, men det finns också nackdelar. Socialbidragsnormen grundas på politiska beslut som egentligen säger mer om samhällets vilja att hjälpa människor i nöd än de utsattas faktiska hjälpbehov. En fattigdomsdefinition beroende av politiska beslut kan ändras i takt med konjunkturner och värdeströmningar i samhället. Det var

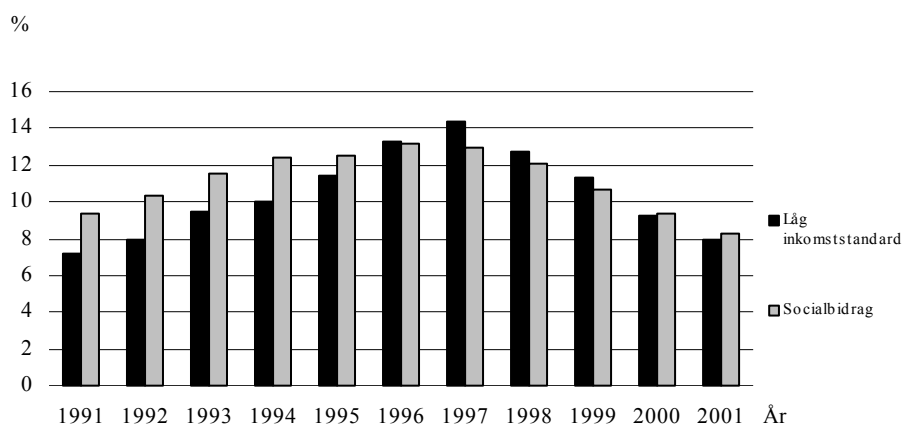
också fallet under de besvärliga åren på 1990-talet då socialbidragsreglerna skärptes³ och bidragen minskade sjutton procent i realt värde. Det tyngsta skälet till valet av två indikatorer för att följa upp Barnkonventionens formulering om alla barns rättighet till en dräglig levnadsstandard är erfarenheterna från tidigare forskning om en förhållandevis låg samstämmighet mellan olika fattigdomsdefinitioner. Olika definitioner fångar delvis olika delar av befolkningen och mäter delvis olika slags ekonomisk utsatthet bland hushållen. Utifrån svenska förutsättningar har Barnkonventionens artikel 27 om barns rätt till en skälig levnadsstandard därför tolkats som att barn inte skall behöva växa upp i hushåll som har en låg inkomststandard eller som tvingas leva på socialbidrag. Detta är den sociala och politiska utgångspunkten för detta delindex.

I diagram 1 presenteras en tidsserie tillbaka till 1991 för båda dessa mått. Utfallet för år 2001 visar att antalet barn har fortsatt att minska enligt båda dessa mått. Antalet barn som inkluderas i varje delmätt har minskat med drygt 20 000 under det senaste året. Det innebär att andelen barn i hushåll med socialbidrag för första gången understiger 1991 års nivå. Jämförs utvecklingen med 1997, då barnfattigdomen var som störst under 1990-talet, är det framför allt inkomststandardmåttet som minskat kraftigast. Andelen barn i familjer med låg inkomststandard är dock fortfarande högre år 2001 än vid 1990-talets början, 8 procent år 2001 jämfört med 7,2 procent 1991.

² SCB 1999, 2000, 2001. *Barn och deras familjer*. Demografiska rapporter. Stockholm: SCB

³ Bergmark, Åke 2000. 'Socialbidragen under 1990-talet', i Bergmark Å. (red) *Ofärd i välfärden*. SOU 2001:54. Antologi från kommittén välfärdsbokslut. Stockholm: socialdepartementet. SOU 2001:79 *Välfärdsbokslut för 1990-talet*. Slutbetänkande från kommittén välfärdsbokslut.

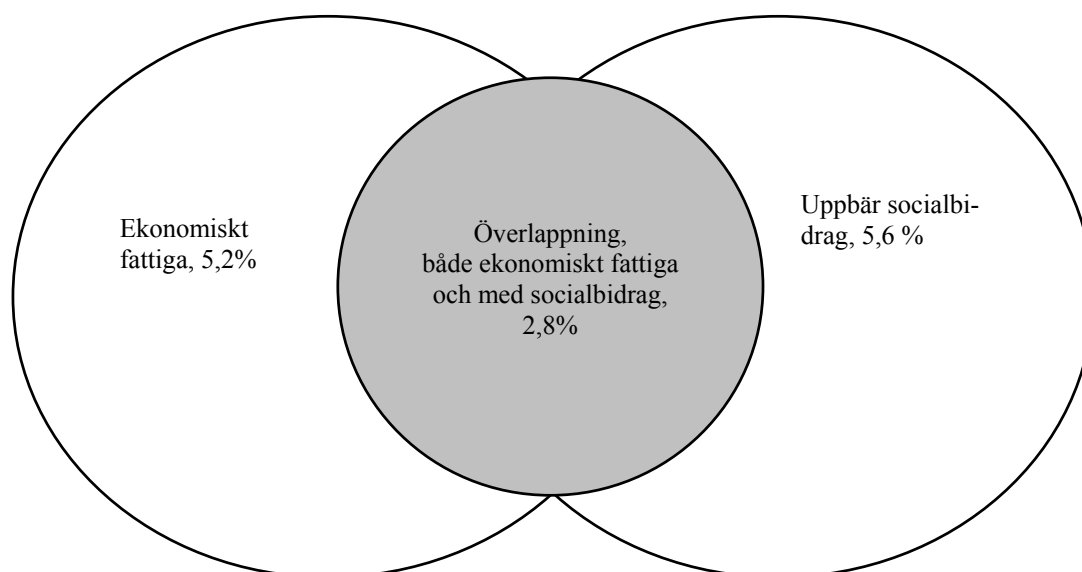
Diagram 1. Andel barn som levde i hushåll med låg inkomststandard respektive socialbidrag 1991-2001.

Ungefär lika många barn återfinns i de två måtten på barnfamiljers ekonomiska utsatthet. Den centrala frågan är då hur sambandet mellan dessa ser ut på hushållsnivå. Hur många barn och deras

familjer uppfyller båda dessa fattigdomskriterier, d.v.s. hur stor är överlappningen dem emellan? Figur 1 presenterar svaret utifrån uppgifter för samtliga barn och deras familjer i landet.

Figur 1. Andel barn i Sverige efter förekomst av låg inkomststandard och/eller socialbidrag år 2001

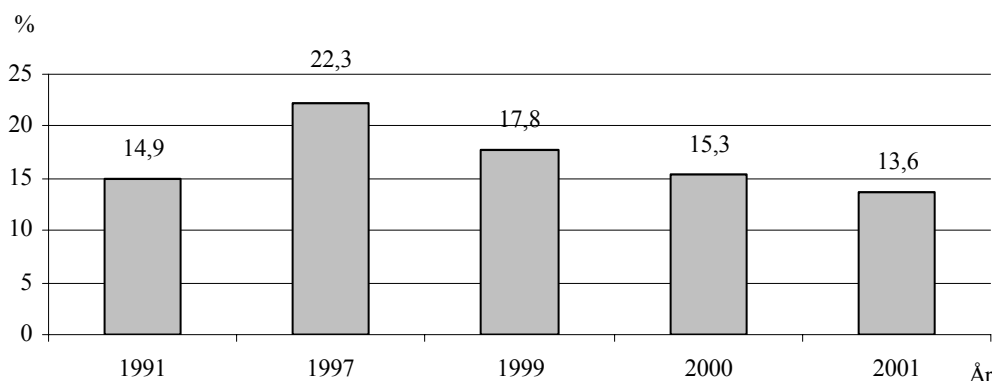

Av de barn som lever i hushåll med låg inkomststandard eller socialbidrag år 2001 återfanns drygt 53 000 i hushåll i båda grupperna. Dessa barn utgör 2,8 procent av samtliga barn. Därutöver fanns det ca 108 000 barn (5,6 procent) som levde i hushåll som erhållit socialbidrag under året men med en inkomststandard som låg över värdet 1,0 för hela året. Omvänt fanns det 101 000 barn (5,2 procent) i hushåll med en inkomststandard under denna miniminivå men som inte har erhållit socialbidrag detta aktuella år. Sammantaget omfattar dessa tre grupper 262 000 barn som uppfyller åtminstone ett av dessa två delmått. Det

är denna grupp barn som i studien räknas som att leva i fattiga hushåll år 2001.

I det följande avsnittet beskrivs studiens centrala resultat på riks- och kommunal nivå. I vilken mån kommunerna förmår att leva upp till målsättningen att barn varken skall behöva växa upp i familjer som är ekonomiskt fattiga eller tvingas leva på socialbidrag. Fokus ligger på aktuella förändringar för år 2001. Dessa resultat jämförs varierande med åren 1991, 1997, 1999 och 2000 för att kunna spegla såväl det senaste årets utveckling som mer långsiktiga förändringar.

Diagram 2. Andel barn i Sverige som uppbar socialbidrag och/eller levde i hushåll med låg inkomststandard 1991, 1997, 1999, 2000 och 2001.

Barnfattigdomen på nationell nivå

I den första rapporten om barnfattigdomens utveckling i Sverige under perioden 1991-1999 kan utvecklingen indelas i två perioder. Den första perioden präglades av den generella ekonomiska nedgångsperioden vid 1990-talets början och mitt. Mellan åren 1991 och 1997 ökade barnfattigdomen i Sverige successivt för att nå ett maximum 1997. Under 1990-talets två sista år vände denna negativa trend. En gynnsam återhämtning kring barnfamiljers ekonomiska utsatthet kunde också noteras för år 2000. Fattighetsnivån bland landets barnfamiljer var dock märkbart högre år 2000 än vid 1990-talets inledning.

Hur har då barnfattigdomen i Sverige utvecklats under 2001? Av diagram 2 kan utläsas att barnfattigdomen fortsatt att sjunka under år 2001. Under detta år levde 262 000 barn i åldern 0 – 17 år i hushåll som betecknas som ekonomiskt utsatta. Det är en minskning med 34 000 barn jämfört med 2000, eller från 15,3 procent till 13,6 procent av samtliga knappt 2 miljoner barn i Sverige. Minskningen av barnfattigdomen år 2001 med totalt 1,7 procentenheter av samtliga barn ligger i nivå med den minskningstakt som påbörjades 1998. Jämfört med bottenåret 1997, då barnfattigdomens andel uppmättes till 22,3 procent, har de fyra senaste årens minskning av barnfattigdomen sammantaget inneburit en minskning med 171 000 barn, från 433 000 barn 1997 till 262 000 barn under år 2001. Detta innebär att barnfattigdomen för första gången understiger 1991 års nivå (14,9 procent) och att 2001 års nivå är den lägsta sedan mätningarna inleddes.

Vid en närmare jämförelse mellan år 2000 och 2001 är det framför allt en lägre andel av barnen som lever i hushåll med låg inkomststandard som förklarar varför den ekonomiska utsattheten bland barn minskar år 2001 (se diagram 1).

Detta pekar på att en allmän förbättring av de svenska hushållens ekonomiska levnadsvillkor även slår genom på utsatta barnfamiljers levnadsvillkor. Trots den gynnsamma utvecklingen sedan 1997 lever fortfarande över en kvarts miljon barn och deras familjer under pressade ekonomiska vardagsvillkor år 2001.

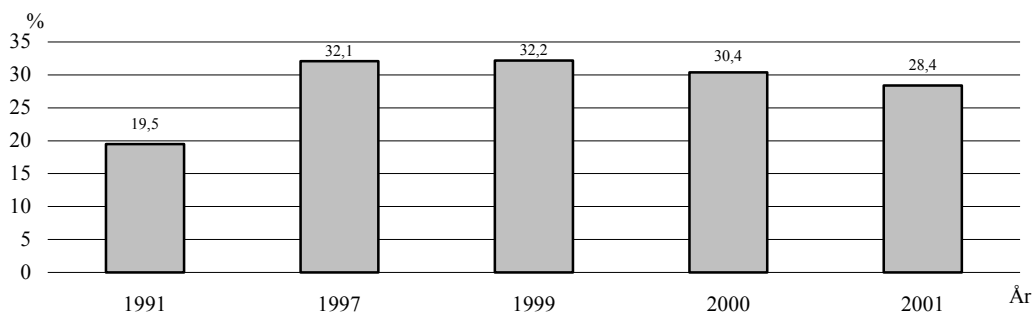
Barnfattigdomen på kommunal nivå

Tidigare rapporter om barnfattigdomen i Sverige har påvisat stora skillnader mellan landets kommuner. Har detta mönster förändrats i någon större utsträckning under år 2001? Tidigare studier har lyft fram två tydliga mönster på kommunal nivå, dels den stora spridningen i barnfattigdomens utbredning mellan kommunerna, dels att man kan skönja många olika utvecklingstrender på kommunal nivå.

Som väntat har andelen barn i fattiga hushåll minskat i de allra flesta kommunerna år 2001. Förändringen på riksnivå var en förbättring på 1,7 procentenheter mellan 2000 och 2001. En stor andel av landets kommuner, 92 procent eller 266 kommuner, förbättrade sitt resultat. I endast 23 kommuner försämrades utfallet. Närmare 100 kommuner minskade andelen barn i fattiga hushåll med 1 – 2 procentenheter medan 112 kommuner förbättrade resultatet med minst 2 procentenheter år 2001.

Den stora spridningen i barnfattigdomens omfattning mellan landets kommuner under tidigare år, består i stort sett år 2001 (se diagram 3). Det skiljer fortfarande nästan 30 procentenheter mellan lägsta och högsta resultat, från 4 till 33 procent. Fem av sex kommuner ligger år 2001 på en nivå under 20 procent. Antalet kommuner som ligger under 10 procentstrecket har mer än fördubblats jämfört med året innan, 94 respektive 46 kommuner.

Diagram 3. Skillnaden i procentenheter mellan kommuner med lägst och högst barnfattigdom 1991, 1997, 1999, 2000 och 2001.

Landets tre storstäder uppvisar sammantaget en betydligt högre barnfattigdom än andra kommuntyper. Detta utvecklas närmare i en fördjupad analys på stadsdelsnivå i nästa avsnitt. I genomsnitt levde nästan var fjärde barn i storstäderna i ett hushåll som kunde betraktas som fattigt år 2001. Den kommuntyp som uppvisar de största förbättringarna under år 2001 är landets landsbygdskommuner som i genomsnitt minskade barnfattigdomen med 2,8 procentenheter, från 15,4 till 12,6 procent. Den kommuntyp som uppvisar lägst andel barn i ekonomisk utsatthet är landets förortskommuner där genomsnittet uppgår till drygt 10 procent år 2001. Det är i denna kommuntyp som många av landets höginkomstområden återfinns, oftast i storstadsregionernas mer attraktiva områden.

Jämförs utvecklingen från 1991 till år 2001 kan man konstatera att spridningen i barnfattigdomen ökat mellan kommuntyperna. Storstäderna ligger alltså 2,5 procentenheter över 1991 års nivå (21 respektive 23,5 procent) medan t.ex. förortskommunerna år 2001 hamnar nästan 4 procentenheter under nivån för 1991. Detta hänger givetvis samman med de större sociogeografiska förändringar som skett i Sverige under det senaste decenniet, med ett fortsatt ökat socialt tryck på storstadsregionerna.

Barnfattigdomen relaterad till utländsk bakgrund

Nu har drygt en fjärdedel av samtliga barn i Sverige någon form av utländsk bakgrund⁴. Det är betydligt vanligare att vara född i Sverige och ha en eller båda föräldrar som invandrat till Sverige än att ha invandrat till Sverige som barn.

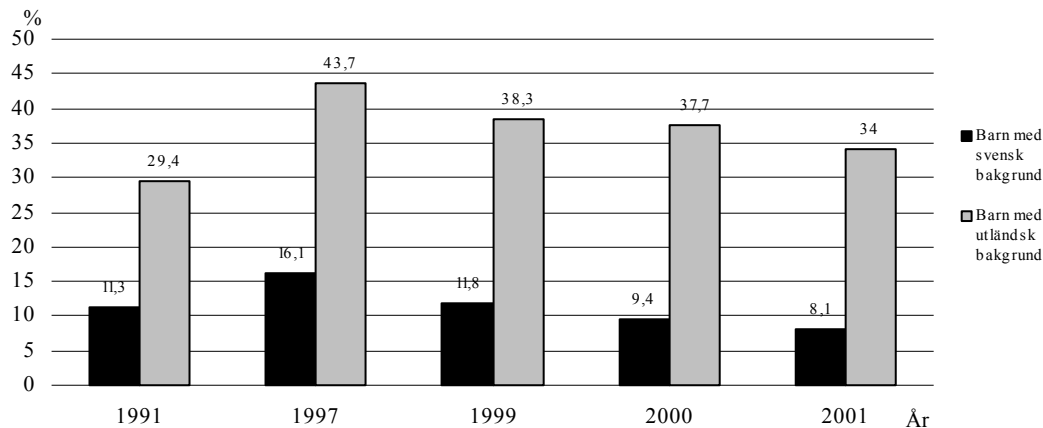
Tidigare rapport om barnfattigdomens utveckling i Sverige visade på stora skillnader mellan barn med svenskfödda föräldrar och barn till utrikesfödda föräldrar eller barn som själva är födda i

något annat land än Sverige. År 2001 var ca 107 000 barn i åldern 0 – 17 år själva födda utomlands medan 164 000 barn hade föräldrar som båda var födda utomlands. Knappt 200 000 barn hade en förälder född utomlands. Med begreppet ”utländsk bakgrund” sammanförs alla dessa barn. Givetvis varierar deras ursprungssituation, och relation till sitt eller föräldrars födelseland, kraftigt bland de ca 480 000 barn som klassificeras utifrån detta begrepp. Situationen för barn som under 1990-talet kommit från krigshärjade länder är givetvis annorlunda än för många av de barn som har en utländsfödd förälder som i många fall levt i Sverige under många årtionden.

Om man tar etnisk bakgrund som utgångspunkt för att belysa barns ekonomiska utsatthet 2001, kan man konstatera att vart tredje barn med någon utländsk bakgrund levde i ett hushåll som antingen hade en låg inkomststandard eller socialbidrag. Motsvarande siffra för barn med svensk bakgrund är vart tolfte barn. Det är således mer än fyra gånger så stor risk för barn med någon form av utländsk bakgrund att leva i ett hushåll med en ekonomiskt utsatt situation (se diagram 4).

⁴ SCB 2003a. *Barn och deras familjer 2001. Del 1:Tabeller*. Demografiska rapporter 2003:1.1. Stockholm: Statistiska centralbyrån.

Diagram 4. Andel barn som levde i fattigdom 1991, 1997, 1999, 2000 och 2001. Efter svensk respektive utländsk bakgrund.

Jämförs dessa förhållanden för år 2001 med tidigare år förstärks bilden av att det är stora skillnader mellan barn från svenska respektive utländska bakgrundsförhållanden. Bland barn med svensk bakgrund har den ekonomiska fattigdomen minskat från 16,1 till 8,1 procent mellan 1997 och 2001. För dessa hushåll är den ekonomiska fattigdomen t.o.m. lägre än den var vid 1990-talets inledning (11,3 procent år 1991). För samtliga barn med utländsk bakgrund har fattigdomen minskat under motsvarande period med 3,7 procentenheter. År 2001 växte 34 procent av samtliga barn med utländsk bakgrund upp i ett hushåll med låg inkomststandard och/eller med socialbidrag. Det är framför allt förekomst av socialbidrag som påverkar den bekymmersamma ekonomiska situationen för barn i hushåll med utländsk bakgrund.

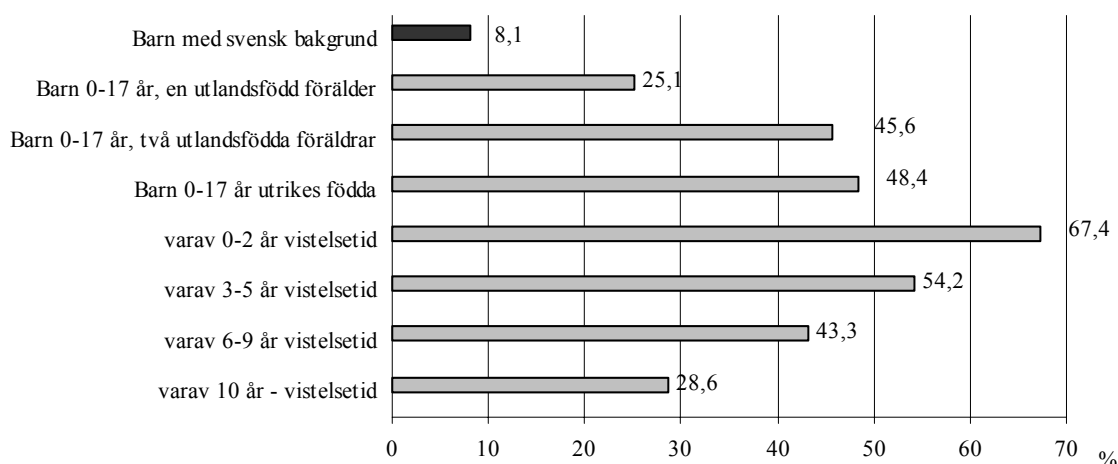
Man kan sammanfatta jämförelsen mellan barn med svensk respektive utländsk bakgrund med att skillnaden i ekonomisk utsatthet förstärkts kraftigt mellan dessa barngrupper sedan den ekonomiska uppgången inleddes från 1997. Det är en ökning från 2,7 gånger större risk för barn med utländsk bakgrund att växa upp i ekonomisk utsatthet 1997 till 4,2 gånger så stor risk år 2001. Däremot var denna risk i stort sett oförändrad under åren 1991 till 1997 trots den kraftiga konjunkturedgången.

Den ekonomiska sårbarheten är mycket beroende av om en eller båda föräldrarna är födda utomlands. Det är nästan dubbelt så hög risk för barn med båda föräldrarna födda utrikes att växa

upp med knappa resurser jämfört med barn vars förälder är född utomlands (se diagram 5). Ser man till de barn som själva är födda i ett annat land lever drygt hälften av dessa ca 106 000 barn i ekonomisk utsatthet. Detta hänger naturligtvis samman med den osäkra ekonomiska etablerings-situation som blivit allt vanligare under det senaste årtiondet för nyanlända familjer. Det som inger oro är att den ekonomiska sårbarheten ligger kvar på en förvånansvärt hög nivå även för barnfamiljer som varit i landet sex till nio år, d.v.s. bland de hushåll som kom i den stora migrationsvågen under 1990-talets första hälft. Nästan hälften av alla dessa barn lever fortfarande år 2001 i ett hushåll som betraktas som ekonomiskt fattigt.

Resultatet kring denna kvardröjande ekonomiska utsatthet bland immigrantfamiljer, som i flesta fall under 1990-talet haft flyktningbakgrund, är också intressant i förhållande till finansieringsformer mellan stat och kommun. I det nuvarande statliga ersättningssystemet utgår ett schablonbelopp till kommunerna för deras flyktningmottagande. Dessa ersättningar är baserade på en maximal ersättningstid för ankomståret och tre nästföljande år. Av resultaten att döma för barn och deras föräldrar som kom i början av 1990-talet har många av dessa hushåll erhållit socialbidrag från kommunerna i betydligt fler år.

Diagram 5. Andel barn med utländsk bakgrund som levde i fattigdom år 2001. Efter vistelsetid i Sverige.

Den ekonomiska utsattheten bland barn i storstäderna

I den senaste barnfattighedsrapporten från 2003 har vi för första gången valt att analysera barnfattigheds utveckling på stadsdelsnivå i landets tre storstäder; Stockholm, Göteborg och Malmö. Motivet till detta är tidigare års oroväckande beskrivningar av barnfattigheds koncentration till dessa storstäder. Malmö kommun har sedan dessa mätningar började i 1990-talets inledning intagit en särställning i botten på listan bland landets kommuner och Stockholm och Göteborg har stadigt legat bland kommunerna med högst barnfattigdom (Stockholm ranking 284 och Göteborg ranking 286 bland landets samtliga kommuner år 2001).

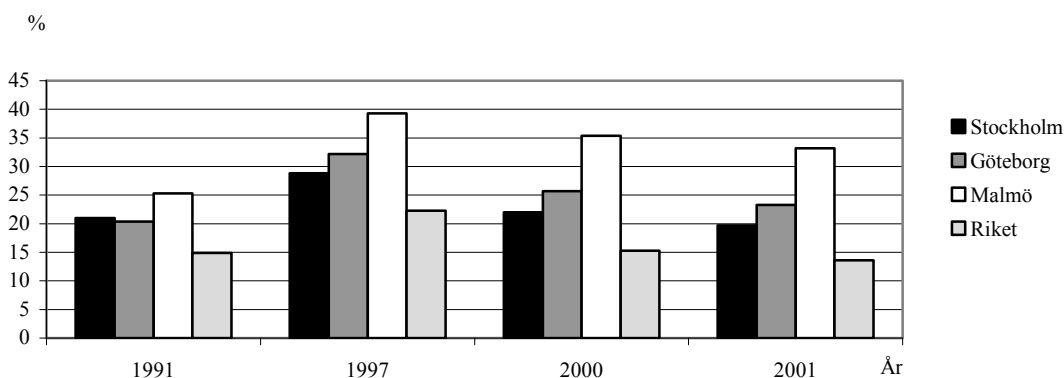
Till stor del utformas den kommunala familje- och barnpolitiken i de tre storstäderna genom de politiska nämnder och församlingar som finns på stadsdelsnivå. Den geografiska indelning som beskrivs i det följande utgår från storstädernas

officiella geografiska indelning och överensstämmer i stort med de politiska och administrativa indelningarna i respektive kommun.

Barnfattigheden i storstäderna jämfört med riket

Innan mer detaljerade resultat på stadsdelsnivå för de tre storstäderna presenteras, kan det vara relevant att först följa barnfattigheds utveckling på storstadsnivå litet mer i detalj. Som framgår av diagram 6 har skillnaden mellan riket totalt och storstäderna tenderat att öka sedan början av 1990-talet. Skillnaden för år 1991 var drygt 6 procentenheter för att från 1997 och framåt ligga ca 10 procentenheter över riksnivån. År 2001 är skillnaden i barnfattigdom 1,7 gånger större i storstäderna än i riket i stort. Notera att rikssiffrorna består av totalräknat resultat, vilket inkluderar de tre storstäderna. Detta innebär att skillnaden mellan storstäderna och landet i övrigt i praktiken är betydligt större än vad dessa resultat visar.

Diagram 6. Utvecklingen av barnfattigheden i landets tre storstäder jämfört med riket år 1991, 1997, 2000 och 2001.

Den ekonomiska utsattheten har ökat allra kraftigast i Malmö som redan i utgångsläget hade en barnfattigdom som låg betydligt högre än både riket och de två andra storstäderna. Ser vi till förändringar under hela tidsperioden 1991 till 2001 har barnfattigdomen ökat från 25 till 33 procent i Malmö. Under motsvarande period minskade barnfattigdomen i Stockholm från 21 till ca 20 procent medan barnfattigdomen i Göteborg ökade från 20 till 23 procent av samtliga barn.

Barnfattigdomen i storstädernas stadsdelar

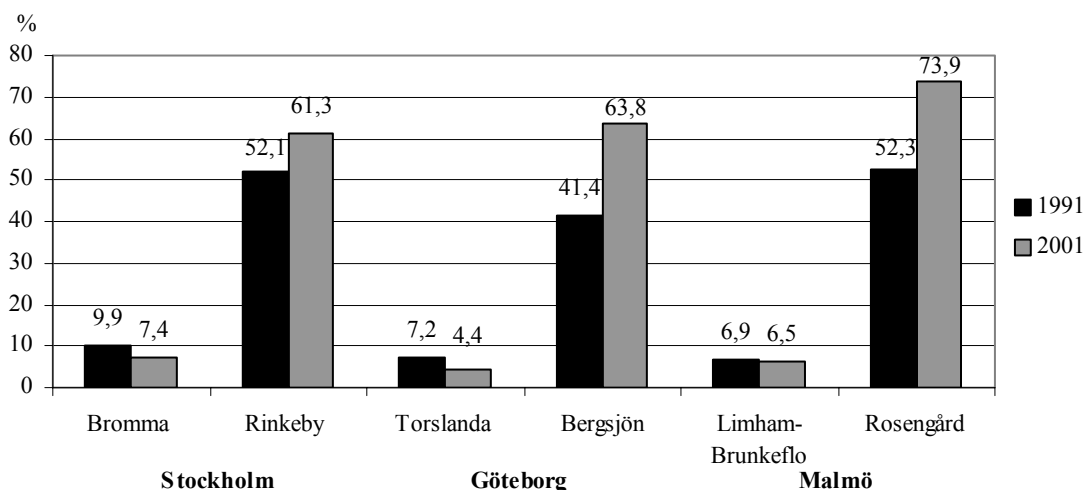
Variationen mellan storstädernas stadsdelar är totalt sett betydligt större än motsvarande skillnader på kommunnivå. De allra fattigaste, men också allra mest ekonomiskt välmående, områden återfinns inom de tre storstäderna.

Andelen barn i ekonomiskt utsatta hushåll har i stadsdelen Torslanda i Göteborg varierat mellan 4 och knappt 8 procent under de senaste tio åren. Barnfattigdomen i denna stadsdel ligger stabilt på

en tredjedel av riksgenomsnittet. I andra extreman återfinns stadsdelen Rosengård i Malmö där barnfattigdomen ökade från drygt 50 procent vid 1990-talets inledning till hela 81 procent år 1997. Därefter har denna rekordandel endast långsamt minskat till 77 procent år 2000 och till 74 procent år 2001.

Även om Rosengård har minskat sin barnfattigdomsandel med ca 7 procentenheter mellan 1997 och 2001 har stadsdelens relativa ställning till riksgenomsnittet fortsatt att försämrats. Detta förklaras av att barnfattigdomen, relativt sett, minskat snabbare i landet som helhet. Barnfattigdomen i Rosengård var 3,5 gånger större 1991 än rikssnittet men har därefter gradvis ökat till som mest 5,4 gånger år 2001. Jämför man barnfattigdomens utbredning mellan Rosengård och Torslanda är den sju ton gånger så stor i Rosengård år 2001. Tio år tidigare var denna skillnad drygt sju gånger.

Diagram 7. Andel barn i fattiga hushåll per stadsdel med lägst och högst barnfattigdom utifrån ranking 2001 i Stockholm, Göteborg och Malmö, år 1991 och 2001.

Denna översiktliga illustration av storstädernas extremt olikartade ekonomiska uppväxtförhållanden för barn visar på nödvändigheten av att studera dessa variationer närmare inom storstäderna.

Hur har då utvecklingen sett ut i stort för stadsdelarna i storstäderna? Den genomsnittliga nivån på barnfattigdomen i stadsdelarna ligger fortfarande högre 2001 än 1991; 23,1 procent jämfört med 21,1 procent. I närmare hälften av alla stadsdelar överstiger barnfattigdomen 20 procent i såväl periodens början som slut. Antalet stadsdelar som hamnar under 10-procentsstrecket har ökat från en stadsdel 1997 till totalt nio stadsdelar år 2001.

Jämför vi denna spridning mellan stadsdelar och kommuner i stort för år 2001 framträder ett tydligt mönster. Endast en procent av kommunerna i övriga landet hamnar på en nivå över 20 pro-

cents barnfattigdom medan detta var fallet för 21 av storstädernas 49 stadsdelar. I motsvarande grad hade en tredjedel av landets kommuner år 2001 en barnfattigdom som understeg 10 procent medan endast knappt en femtedel av storstädernas stadsdelar klarade detta.

Kunskapsluckor

En central fråga som än så länge inte mer än delvis kan besvaras, särskilt inte över tid, är hur barn själva upplever det att växa upp i ekonomisk utsatthet. Inom ramen för Levnadsnivåundersökningen (LNU) från 2000 och SCB:s Undersökning om Levnadsförhållanden (ULF) från 2001 och 2002 har intervjuer med barn mellan 10-18 år genomförts vilket har bidragit till att fördjupa kunskapen om barns välfärd, sett från barns egna ögon. Den särskilda studie av barn som lever i

ekonomisk utsatthet som nu genomförs utifrån LNU och ULF, som en del av regeringens utredning om barn i ekonomiskt utsatta familjer (S 2003:A), kommer med all säkerhet att bidra med ytterligare kunskap kring hur barn själva upplever konsekvenserna av att leva med knappa resurser.

Under våren 2004 publicerade Rädda Barnen tillsammans med journalisten och författarinnan Anna Lytsy boken "Dåligt ställt – barns röster om ekonomisk utsatthet". Boken bygger på intervjuer med barn och deras föräldrar och ger en dokumentär skildring hur dessa barn ser på sina liv. Fortfarande finns det dock alltför bristfällig data och för undermålig kunskap för att på ett meningsfullt sätt följa barns egna upplevelser av att leva med knappa resurser på kommunal nivå och över tid.

4. Barnhälsoindex⁵

Den andra delen av barnindex behandlar barns hälsa. Under våren 2004 publicerade Rädda Barnen tillsammans med professor Lennart Köhler studien *Indikatorer för barns hälsa i Sverige. Bidrag till ett kommunalt barnindex*. Utgångspunkten för arbetet var Barnkonventionens artikel 24 som talar om att barn har rätt att "åtnjuta bästa uppnåeliga hälsa och rätt till sjukvård och rehabilitering". Rätt till bästa uppnåeliga hälsa betyder i detta sammanhang att ta hänsyn såväl till individens egna fysiska och socioekonomiska förutsättningar som till kommunens resurser och möjligheter. Ansvar för barns hälsa ligger alltså inte bara på föräldrarna utan även på konventionsstaten, kommunerna och landstingen genom att tillhandahålla hälso- och sjukvårdstjänster av olika slag. Frågan kvarstår dock hur man skall tolka rätten till bästa möjliga hälsa i ett hälsoindex och omsätta den till praktisk handling. Arbetet tog sin utgångspunkt i ett brett mångdimensionellt folkhälsovetenskapligt synsätt där hälsans bestämningsfaktorer (risk och friskfaktorer) var lika viktiga att visa som ohälsans manifestationer.

Att mäta barns hälsa

Köhler understryker i sin genomgång att det både för individen, för dem som är ansvariga för ev. behandling, för den som organiserar vården och för forskningen, är viktigt hur man mäter och värderar hälsotillstånd. Det är dock inte bara en vårdfråga utan en del av välfärden och därmed en socialpolitisk fråga. Förbättrad välfärd betyder förbättrad hälsa. Folkhälsovetenskapen är med

andra ord enligt Köhler en naturlig utgångspunkt för konstruktionen av hälsoindikatorer. Det innebär en syn på hälsa som ett flerdimensionellt och mångsektoriellt begrepp. Eftersom det är i kommunerna som barns närmiljö formas och ansvaret och möjligheterna att påverka barns hälsa utgår från det, är det naturligt att tyngdpunkten i ett hälsoindex läggs där.

De data om barns hälsa som finns idag är knapphändiga, osystematiska och publiceras inte kontinuerligt, trots att barn utgör en så stor andel av befolkningen och med sin sårbarhet är beroende av andra för skydd och vård. Bevakningen och uppföljningen av barns hälsa och välfärd sker inte i den utsträckning som är rimligt och motiverat, inte minst utifrån artikel 24 om barns hälsa i FN:s konvention om barns rättigheter.

Köhler har sin genomgång av lämpliga hälsoindikatorer för barn utgått från barnhälsovetenskapens synsätt och metoder vilket innebär att bygga på ett brett hälsobegrepp, att införliva folkhälsovetenskapens samhällseliga perspektiv och att ta hänsyn till barns särskilda behov av skydd för sin hälsa och välfärd.

Tillgången till pålitliga och jämförbara hälsodata är starkt begränsade även om flera internationella organisationer som Unicef och WHO regelbundet publicerar rapporter på området. De innehåller bara "de enklaste och grövsta mätpunkterna."⁶ Det pågår dock arbeten för att utveckla enhetliga och jämförbara mätmetoder.

Köhler har i sin genomgång av möjliga indikatorer för barns hälsa analyserat följande områden:⁷

- Demografi och socioekonomi
- Hälsotillstånd och välbefinnande
- Determinanter (risk- och friskfaktorer)
- Service, stöd och hälsopolitik

22 indikatorer har valts ut och prövats med avseende på framför allt relevans, pålitlighet och tillgänglighet. Flera indikatorer som i och för sig skulle vara önskvärda att ha med, har visat sig inte vara möjliga att använda. Efter denna prövning återstod endast en indikator som speglar betydelsefulla hälsoproblem hos barn och unga, nämligen yttre skador inklusive självmordsförsök. Som determinanter återstod fem indikatorer som har betydelse för hälsan. Två av dem är positiva, nämligen amning och vaccinationstäckning, och tre negativa, låg födelsevikt, tidig exponering för

⁵ Texten till avsnittet om Barnhälsoindex är delvis tidigare publicerad i Rädda Barnen och Lennart Köhlers studie *Indikatorer för barns hälsa i Sverige. Bidrag till ett kommunalt barnindex*

⁶ "Barns hälsa i Sveriges kommuner" - Sammanfattning av rapporten *Indikatorer för barns hälsa i Sverige. Bidrag till ett kommunalt barnindex 2004*. Lennart Köhler (Rädda Barnen 2004) (sid.23)

⁷ Indelningen bygger på diskussioner som förts inom EU-projektet *Child Health Indicators for Life and Development*

tobak samt tonårsrapporter. Dessa indikatorer är en kompromiss mellan vad som är önskvärt och vad som idag är möjligt utifrån tillgängliga datakällor och resurser men Köhler understryker att ytterligare ett antal indikatorer kan och bör tas fram. De föreslagna indikatorerna har formulerats så att de speglar områden som kommunerna åtminstone delvis har ett ansvar för även om de delvis sammanfaller med det sjukvårdande ansvaret som stat och landsting har.

Den största bristen i de föreslagna indikatorerna avser barns psykiska hälsa eftersom den är så central både för individen och samhället och för att just denna form av ohälsa ökat påtagligt på senare tid. Svårigheterna att mäta psykisk hälsa är dock betydande. Fokus i den kommande utvecklingen för att förbättra den psykiska hälsan bör läggas på det förebyggande arbetet i närmiljön. Därför talar, enligt Köhler, mycket för att barnens och familjernas sociala nätverk kommer att bli ett område som ska prioriteras i de fortsatta analyserna av barnens välbefinnande. Det avspeglar sig också i det utvecklingsarbetet av nya mät- och analysmetoder som pågår på flera håll.⁸ Ett försummat område där det inte heller pågår något utvecklingsarbete är förskolebarns psykiska hälsa, beteende, välbefinnande och livskvalitet. Ytterligare ett handlar om den fysiska miljöns inverkan på barns hälsa. Utifrån det breda folkhälsoperspektivet saknas också uppgifter om sjukdomsförebyggande hälsofrämjande beteende som har med matvanor och näringstillförsel och uppgifter som har med kulturutbud och kulturkonsumtion att göra.

Barn med funktionshinder eller långvarig sjukdom är grupper som ofta är mer belastade och sårbara än andra grupper. De bör därför inkluderas i en systematisk hälsoövervakning och som en del i ett hälsoindex. Det är dock inte genomförbart idag.

Rapporten, och även resultaten som återges nedan, visar med all önskvärd tydlighet att det är mycket vi inte vet om barns hälsa. En stor del av nyttan med den genomgång rapporten utgör är att den visar på svårigheter och tillkortakommanden med att mäta barns hälsa. Data har i många fall varit otillräckliga för att beskriva det breda och komplexa område som barns hälsa utgör.

⁸ Ett gemensamt projekt mellan Folkhälsoinstitutet, kommunförbundet och Landstingsförbundet om lokala välfärdsboksut, ett vid Epidemiologiskt centrum på Socialstyrelsen om kontinuerlig bevakning av barn och ungdomars mentala hälsa, ett vid Socialstyrelsen om förslag till mall för datajournaler för att underlätta insamlandet av uppgifter om bland annat hälsokontroller som utförs på barnavårdscentralerna och i skolhälsovården.

Utifrån den ursprungliga önskelistan om 22 möjliga indikatorer kvarstår alltså sex stycken (barn som skadats av yttre orsaker, barns exponering för tobak i fosterlivet, barn med låg födelsevikt, barn som ammas, vaccinationstäckning hos barn samt tonårsaborter) som efter en detaljerad genomgång svarat mot de kriterier på kvalitet och tillgång som satts upp. Värdena för var av en av indikatorerna läggs samman till ett index, med ett maximum / optimum av 100, vilket gör att talen för enkelhetens skull kan uttryckas i procent. För 2000-perioden, baserat på ett medelvärde för tre år kring år 2000, ingår alla sex indikatorerna, medan det för 1990-perioden, med ett medelvärde för tre år kring år 1990, bara finns fem indikatorer, eftersom amningsdata inte är tillgängliga för den tiden. För att göra index så transparent som möjligt har vi valt att inte vikta de enskilda indikatorerna. Istället särredovisas de enskilda indikatorerna även separat. Detta medför givetvis att enskilda indikatorer med stor spridning, som t ex amning, riskerar att få ett stort genomslag på index på kommunal nivå. För små kommuner med få antal barn riskerar indikatorer med låga värden att för enskilda år påverkas av slumpvariationer. Till viss del, om än inte helt, har problemet reducerats genom att värdena för tre år är sammanlagda. Sammantaget innebär detta att man bör undvika att dra alltför långtgående slutsatser när man jämför index mellan olika kommuner. Med alla tillkortakommanden har hälsoindex ändå öppnat upp för diskussioner på kommunal och nationell nivå kring ett dataunderlag som tidigare inte var sammanställt. Nedan presenteras en förkortad genomgång av de centrala resultaten i studien *Indikatorer för barns hälsa i Sverige. Bidrag till ett kommunal barnindex* av Lennart Köhler.

Barnhälsoindex för kommuner och kommungrupper i 2000- respektive 1990-perioden

Utan att justering gjorts för att den sjätte indikatorn, amning, adderades från 1990-perioden till 2000-perioden, redogörs i tabell 1 och 2 för de enskilda kommunernas sammanvägda index och placering i förhållande till resterande kommuner i Sverige. Det betyder att de två perioderna, utan ytterligare justeringar, inte skall jämföras med varandra vad avser värde på index eller inbördes placering.

Ser vi till tabell 1 varierar värdena mellan kommunerna med högst 9,5 procentenheter, Från 93,0 i Ekerö till 83,5 i Tanum. Medelvärdet för alla kommuner är 88,0 och medianen 88,8.

Tabell 1. Kommuner med bäst och sämst index för 2000-perioden (6 indikatorer)

Kommuner med högst index för 2000-perioden	Kommuner med lägst index för 2000-perioden
---	---

Kommun	Index	Kommun	Index
Ekerö	93,0	Grums	85,6
Täby	92,8	Mellerud	85,2
Vaxholm	92,6	Östra Göinge	85,0
Danderyd	92,6	Landskrona	85,0
Hammarö	92,3	Kumla	84,8
Lidingö	92,3	Älvkarleby	84,8
Nacka	92,2	Storfors	84,8
Sollentuna	92,2	Ljusnarsberg	84,6
Härjedalen	92,2	Degerfors	84,0
Solna	91,7	Tanum	83,5

Tabell 2. Kommuner med högst och lägst index för 1990-perioden (5 indikatorer)

Kommuner med högst index för 1990-perioden:	Kommuner med lägst index för 1990-perioden:
--	--

Kommun	Index	Kommun	Index
Åsele	94,4	Malmö	88,0
Lomma	93,3	Landskrona	87,9
Danderyd	93,3	Södertälje	87,7
Essunga	93,2	Svalöv	87,7
Lycksele	93,0	Osby	87,6
Habo	92,9	Älvkarleby	87,6
Tranås	92,9	Burlöv	87,6
Strömstad	92,7	Åstorp	87,2
Sollentuna	92,6	Orsa	86,8
Alvesta	92,5	Jokkmokk	86,5

Utifrån ett index om bara fem indikatorer för 1990-perioden kan vi i tabell 2 se att värdena varierade med 7,9 procentenheter. Från 94,4 i Åsele till 86,5 i Jokkmokk. Medelvärdet för alla kommunerna var 90,3 och medianen 90,4.

Avståndet mellan högsta och lägsta kommun har ökat något, från 7,9 i 1990-perioden till 9,5 i 2000-perioden. Tillägget av den sjätte indikatorn, amningsstatus, har ökat spridningen mellan kommunerna och dessutom sänkt medelvärdet.

Kommunerna är sinsemellan mycket olika, till befolkning, näringsprofil mm. För att ta hänsyn till några av de strukturella skillnaderna kan man, (precis som för fattigdomsindex), indela kommunerna i olika kommungrupper. I 1990-perioden ligger storstäderna något sämre än övriga kommungrupper i perioden (närmare tre procentenheter). Bäst ligger förortskommunerna tillsammans

med glesbygdskommunerna. I 2000-perioden har storstäderna i den inbördes listan klättrat ett par steg, sämst är nu industrikommunerna och bäst är förortskommunerna. Skillnaderna mellan kommungrupperna är dock inte stora, varken för 1990-perioden eller för 2000-perioden. Sorterade geografiskt efter län varierar barnhälsoindex mellan det högsta värdet 90,4 i Stockholms län och det lägsta 87,0 i Örebro län. Medelvärdena för barnhälsoindex i regionerna (Götaland, Svealand och Norrland) visar dock ingen skillnad.

Jämförelse mellan perioderna

För att kunna jämföra de båda perioderna och bedöma förändringar i hälsoindex mellan dem måste man korrigera talen, eftersom det saknas amningsdata för 1990-perioden. En rättvis jämförelse blir det således först om man tar bort am-

ningen också från 2000-perioden och jämför de fem indikatorer som finns för båda perioderna. Vid jämförelsen har också hänsyn tagits till de kommunförändringar som skett, så att de fem kommuner som inte existerade i 1990-perioden har ett värde lagts till som är genomsnittligt för deras respektive kommungrupp.

Det visar sig då att index, när det gjorts jämförbart, blivit bättre på dessa tio år, med en ökning av medelvärdet från 90,3 till 93,2. Alla kommuner utom Ljusnarsberg (-3,1 procentenheter) och Åsele (-2,3 procentenheter) har förbättrat sitt hälsoindex mellan de två mätperioderna. Störst förbättring, mer än fem procentenheter, har skett i elva kommuner (se tabell 3). Skillnaden mellan maximum och minimum var i 1990-perioden 7,9 pro-

centenheter (från 94,4 till 86,5). I den jämförbara 2000-perioden (med fem indikatorer) var skillnaden mellan kommunernas maximum och minimum 9,2 (från 96,3 till 87,1), dvs. en ökning i spridningen med 1,3 procentenheter.

Sammantaget finns det ett klart samband mellan perioderna. De kommuner som ligger högt i 1990-perioden gör det också i 2000-perioden.

Som kommungrupp har den största förbättringen skett i de tre storstäderna Stockholm, Göteborg och Malmö, fyra procentenheter, och den minsta förändringen har skett bland de 41 kommunerna med mindre än 15 000 invånare.

Tabell 3. Kommuner som förbättrat sitt barnhälsoindex 1990-2000 med mer än 5 procentenheter (5 indikatorer)

Kommun	Förbättring i procentenheter	Kommun	Förbättring i procentenheter
Jokkmokk	7,6	Kävlinge	5,5
Norberg	7,2	Munkfors	5,4
Sala	6,3	Kiruna	5,3
Osby	5,6	Robertsfors	5,3
Ragunda	5,6	Sigtuna	5,1
Åstorp	5,5		

Enskilda indikatorer i index

Bryter man ner hälsoindexet i sina beståndsdelar ser man att det för vissa indikatorer är svårare att nå målet än för andra (se tabell 4). Bäst genomsnittliga värden har indikatorn tonårsaborter som är den negativa hälsoindikator som har den lägsta frekvensen. Mindre än två av 100 flickor under 18

år har genomgått en abort. Goda värden har också låg födelsevikt (under 2 500 g), som genomgående för landet håller sig strax under 4 procentenheter samt vaccinationer. Amningen är den indikator som kan förbättras mest; i genomsnitt 2/3 av spädbarnen ammas helt eller delvis i fyra månader.

Tabell 4. Högst och lägst värde för enskilda indikatorer. 2000-perioden och 1990-perioden

2000-perioden

Indikator	Kommun högst värde	Kommun lägst värde	Spridning	Medelvärde
Skador	Storfors	96,3 Ödeshög	81,9 14,4	90,2
Tobak	Danderyd	97,7 Ljusnarsberg	68,7 29,0	86,1
Föd. vikt	Orsa	99,4 Ockelbo	91,4 8,0	95,7
Amning	Emmaboda	85,2 Storfors	41,1 44,1	66,8
Vaccin	Eda	99,8 Ljusnarsberg	81,6 18,2	95,8
Aborter	Lomma	99,6 Bjurholm	95,8 3,8	98,3

1990-perioden

Indikator	Kommun högst värde	Kommun lägst värde	Spridning	Medelvärde
Skador	Ludvika	96,1 Sala	82,0 14,1	89,9
Tobak	Lycksele	88,2 Eda	59,3 28,9	73,4
Föd. vikt	Habo	99,5 Vaxholm	91,8 7,7	95,6
Amning	-	-	-	-
Vaccin	Kungsör	99,7 Gagnef	80,8 18,9	94,5
Aborter	Olofström	99,6 Sundbyberg	96,3 3,3	98,3

Den största spridningen mellan kommuner finner man beträffande amningen. Där är variationen hela 44,1 procentenheter, mellan Storfors (41,1) och Emmaboda (85,2). Också mödrarnas rökning under graviditeten visar stora skillnader mellan enskilda kommuner, från Danderyd (97,7% som inte röker), till Ljusnarsbergs (68,7%), en skillnad på 29 procentenheter. Däremot är spridningen för tonårsaborter mycket liten, bara 3,8 procentenheter, mellan Lomma (99,6%) och Bjurholm (95,8).

Oavsett indikatorernas varierande tyngd, rent hälsomässigt, har deras matematiska värden också betydelse. Även om vi hela tiden använder genomsnittsvärden för att konstruera indikatorer och för att addera dem till ett index, och varje beräkning därför har samma vikt, har indikatorernas spridning mellan kommunerna betydelse: ju större spridning en indikator visar mellan kommunerna, desto mer påverkar den jämförelsen mellan kommunerna. Således har t.ex. tonårsaborter och låg födelsevikt liten spridning mellan kommunerna och därmed en låg förklaringsstyrka på skillnaderna mellan kommunerna. Motsatsen gäller för amning med sin stora spridning.

Ovanstående resonemang gäller i princip både för 2000- och för 1990-perioderna. Det är bara tobaksindikatorn som visar någon större förändring mellan de båda mätperioderna. Där visar endast fem kommuner en försämring (Markaryd, Smedjebacken, Hallstahammar, Ljusnarsberg och Upplands Väsby). I alla övriga kommuner har detta hälsohot reducerats, i flera fall med 25 till 30 procentenheter (Munkfors, Jokkmokk, Ragunda, Robertsfors, Hällefors, Norberg och Ydre).

Betydelsen av barnhälsoindex

Är dessa skillnader mellan kommunerna säkra och är resultaten viktiga för barnen och för samhället? De är säkra i den bemärkelsen att det finns en systematik i skillnaderna. Korrelationen mellan kommunernas placering i 1990- och 2000-perioden är stark. I 2000-perioden var skillnaden högst 9,5 procentenheter och avståndet från det absoluta maximum 16,5 procentenheter som störst. Skillnaderna är väsentliga om än inte lika stora som de ekonomiska skillnaderna som presenterats i Rädda Barnens fattigdomsindex (Salonen 2003). Man måste dock komma ihåg att index för små kommuner kan påverkas av tillfälliga variationer i de enskilda indikatorerna.

Även om man försöker föra samman kommunerna i likartade grupper presenteras resultaten som genomsnitt för de ingående kommunerna. Särskilt för storstäderna medför detta ett betydande våld på sanningen, eftersom, som vi visat tidigare, skillnaderna mellan de olika delarna av dessa städer är markanta och ofta innehåller delpopulationer som är både de friskaste och de sjukaste, de rikaste och de fattigaste i landet. Men det finns

för närvarande inga möjligheter att bryta ner data i ännu mindre enheter än kommunerna. Det får bli en uppgift för kommunerna själva att detaljgranska sina populationer, eller för kommande specialstudier av storstäderna.

Resultaten är emellertid viktiga därför att en sådan sammanställning av barnens hälsa på kommunnivå inte gjorts tidigare. Därmed får kommunerna ett tidigare okänt underlag för att analysera vidare vad de lyckats väl med, var det finns utrymme till förbättringar och var åtgärder bör sättas in.

Hälsoindex och barnfattigdomsindex

Skillnaderna mellan kommunerna är betydelsefulla därför att de uppvisade hälsoskillnaderna sammanfaller med andra skillnader i samhället. Om man kopplar samman hälsoindex med det fattigdomsindex, som har beräknats för samma populationer (Salonen 2003) finner man ett konsekvent samband. Det finns således över hela kommunfältet en statistiskt signifikant korrelation mellan fattigdomsindex och barnhälsoindex på 0,01-nivån för både 1990- och 2000-perioden. Detta gäller även om man jämför indexen inom respektive kommungrupp. För enskilda kommuner är sambandet mellan lågt barnhälsoindex och barnfattigdom naturligtvis inte alltid givet, lika lite som att alla fattiga individer är sjuka eller alla rika friska.

Även enskilda indikatorer visar i 2000-perioden ett statistiskt signifikant samband med barnfattigdomsindex. Detta gäller indikatorerna amning, tobak under graviditeten och tonårsaborter. Dessa samband är så starka att de slår igenom och ger statistiskt signifikans åt hela index, även om de övriga indikatorerna inte i sig är signifikant korrelerade till barnfattigdomsindex (skador, låg födelsevikt och vaccination). Återigen, beräkningarna baserar sig på medelvärden och sammanslagna data. För detaljerad information om enskildheter i informationsmassan måste man analysera den vidare.

Kunskapsluckor

Som framgått av genomgången ovan saknas det fortfarande mycket uppgifter för att på ett ingående sätt kunna belysa barns hälsa i Sveriges kommuner över tid. Lennart Köhler skriver i studien *Indikatorer för barns hälsa* att den slutsats som drogs efter en tidigare genomgång av barns hälsa i Sverige 1991 i stort gäller fortfarande "Det saknas en systematisk, kontinuerlig och täckande rapportering av barns hälsa, sedd ur ett barnperspektiv och insatt i ett socialt sammanhang".

5. Utbildningsindex

I skrivandes stund förs de avslutande diskussionerna kring metoddelen av Utbildningsindex. Denna del kommer att avslutas hösten 2004.

Tabell 1 Barnfattigdomsindex: Procent barn i ekonomiskt fattiga hushåll eller hushåll med socialbidrag 2001. Kommuner i bokstavsordning.

Kommun	Rang- num- mer 2001	Procent 2001						
			Forshaga	123	10,8	Karlskoga	76	9,5
			Färgelanda	145	11,4	Karlskrona	69	9,2
			Gagnef	102	10,3	Karlstad	179	12,3
			Gislaved	160	11,7	Katrineholm	241	14,5
Ale	189	12,6	Gnesta	175	12,1	Kil	215	13,2
Alingsås	55	8,9	Gnosjö	59	8,9	Kinda	96	10,1
Alvesta	144	11,4	Gotland	256	15,5	Kiruna	24	7,7
Aneby	227	13,7	Grums	229	13,9	Klippan	184	12,5
Arboga	197	12,8	Grästorp	48	8,7	Kramfors	170	12
Arjeplog	203	13	Gullspång	283	19,2	Kristianstad	218	13,4
Arvidsjaur	225	13,7	Gällivare	54	8,9	Kristinehamn	148	11,5
Arvika	226	13,7	Gävle	161	11,8	Krokom	92	10
Askersund	60	9	Göteborg	286	23,5	Kumla	14	7,1
Avesta	128	11	Götene	28	7,9	Kungsbacka	11	6,5
Bengtstors	150	11,6	Habo	6	6	Kungsör	62	9,1
Berg	268	16,3	Hagfors	194	12,7	Kungälv	71	9,3
Bjurholm	84	9,8	Hallsberg	46	8,6	Kävlinge	4	5,4
Bjuv	178	12,2	Hallstaham- mar	157	11,7	Köping	251	15,1
Boden	90	10	Halmstad	222	13,5	Laholm	187	12,6
Bollebygd	31	8,1	Hammarö	18	7,3	Landskrona	288	26,4
Bollnäs	205	13	Haninge	230	13,9	Laxå	66	9,2
Borgholm	252	15,1	Haparanda	190	12,6	Lekeberg	169	12
Borlänge	265	16	Heby	142	11,4	Leksand	158	11,7
Borås	213	13,2	Hedemora	83	9,8	Lerum	44	8,6
Botkyrka	287	25,9	Helsingborg	277	18,2	Lessebo	134	11,2
Boxholm	107	10,4	Herrljunga	141	11,3	Lidingö	25	7,8
Bromölla	110	10,5	Hjo	126	11	Lidköping	58	8,9
Bräcke	201	12,9	Hofors	108	10,4	Lilla Edet	140	11,3
Burlöv	281	18,8	Huddinge	253	15,2	Lindesberg	198	12,8
Båstad	247	15	Hudiksvall	267	16,2	Linköping	174	12,1
Dals-Ed	276	18	Hultsfred	180	12,3	Ljungby	64	9,1
Danderyd	9	6,3	Hylte	152	11,6	Ljusdal	165	11,9
Degerfors	115	10,6	Håbo	50	8,8	Ljusnarsberg	271	16,7
Dorotea	275	17,9	Hällefors	231	14	Lomma	1	4,5
Eda	278	18,3	Härjedalen	199	12,9	Ludvika	171	12,1
Ekerö	23	7,7	Härnösand	219	13,5	Luleå	68	9,2
Eksjö	101	10,3	Härryda	10	6,4	Lund	121	10,7
Emmaboda	133	11,2	Hässleholm	204	13	Lycksele	214	13,2
Enköping	79	9,5	Höganäs	38	8,4	Lysekil	143	11,4
Eskilstuna	279	18,6	Högsby	273	17,2	Malmö	289	32,9
Eslöv	183	12,5	Hörby	255	15,3	Malung	223	13,6
Essunga	159	11,7	Höör	246	14,9	Malå	195	12,7
Fagersta	81	9,6	Jokkmokk	149	11,5	Mariestad	35	8,3
Falkenberg	220	13,5	Järfälla	182	12,5	Mark	80	9,6
Falköping	196	12,7	Jönköping	164	11,9	Markaryd	151	11,6
Falun	167	12	Kalix	103	10,3	Mellerud	254	15,2
Filipstad	185	12,5	Kalmar	112	10,5	Mjölby	100	10,2
Finspång	139	11,2	Karlsborg	97	10,1	Mora	87	9,9
Flen	261	15,7	Karlshamn	37	8,4	Motala	210	13,1

Mullsjö	200	12,9	Sorsele	168	12	Vadstena	118	10,7
Munkedal	257	15,5	Sotenäs	156	11,7	Vaggeryd	16	7,2
Munkfors	232	14	Staffanstorp	21	7,6	Valdemarsvik	172	12,1
Mölnadal	117	10,6	Stenungsund	73	9,3	Vallentuna	47	8,7
Mönsterås	30	8	Stockholm	284	19,9	Vansbro	129	11
Mörbylånga	39	8,4	Storfors	237	14,3	Vara	122	10,8
Nacka	119	10,7	Storuman	240	14,4	Varberg	124	10,9
Nora	147	11,5	Strängnäs	146	11,4	Vaxholm	155	11,7
Norberg	186	12,5	Strömstad	272	16,7	Vellinge	3	5,4
Nordanstig	207	13	Strömsund	262	15,7	Vetlanda	15	7,2
Nordmaling	234	14,1	Sundbyberg	250	15,1	Vilhelmina	137	11,2
Norrköping	269	16,3	Sundsvall	206	13	Vimmerby	99	10,2
Norrtälje	106	10,4	Sunne	173	12,1	Vindeln	176	12,2
Norsjö	42	8,6	Surahammar	19	7,4	Vingåker	63	9,1
Nybro	135	11,2	Svalöv	244	14,8	Vårgårda	26	7,8
Nykvarn	7	6	Svedala	2	5,3	Vänersborg	51	8,8
Nyköping	238	14,3	Svenljunga	74	9,4	Vännäs	32	8,1
Nynäshamn	93	10	Säffle	72	9,3	Värmdö	95	10,1
Nässjö	77	9,5	Säter	20	7,5	Värnamo	61	9,1
Ockelbo	248	15	Sävsjö	41	8,5	Västervik	211	13,1
Olofström	33	8,1	Söderhamn	125	10,9	Västerås	235	14,1
Orsa	266	16,1	Söderköping	40	8,5	Växjö	120	10,7
Orust	136	11,2	Södertälje	285	20,2	Ydre	181	12,5
Osby	36	8,3	Sölvesborg	91	10	Ystad	88	9,9
Oskarshamn	12	6,8	Tanum	263	15,9	Åmål	153	11,6
Ovanåker	208	13,1	Tibro	89	9,9	Ånge	162	11,8
Oxelösund	249	15	Tidaholm	163	11,9	Åre	193	12,6
Pajala	236	14,1	Tierp	105	10,4	Årjäng	282	19,2
Partille	109	10,5	Timrå	217	13,3	Åsele	280	18,7
Perstorp	94	10	Tingsryd	86	9,8	Åstorp	264	16
Piteå	13	7	Tjörn	98	10,2	Åtvidaberg	75	9,4
Ragunda	191	12,6	Tomelilla	258	15,5	Älmhult	8	6,1
Robertsfors	113	10,5	Torsby	260	15,6	Älvdalen	243	14,7
Ronneby	138	11,2	Torsås	132	11,1	Älvkarleby	177	12,2
Rättvik	221	13,5	Tranemo	57	8,9	Älvsbyn	111	10,5
Sala	212	13,2	Tranås	154	11,6	Ängelholm	65	9,2
Salem	34	8,2	Trelleborg	242	14,5	Öckerö	22	7,6
Sandviken	82	9,8	Trollhättan	224	13,6	Ödeshög	270	16,4
Sigtuna	209	13,1	Trosa	43	8,6	Örebro	274	17,4
Simrishamn	233	14	Tyresö	70	9,3	Örkelljunga	85	9,8
Sjöbo	259	15,5	Täby	5	5,4	Örnsköldsvik	56	8,9
Skara	67	9,2	Töreboda	192	12,6	Östersund	116	10,6
Skellefteå	17	7,3	Uddevalla	239	14,4	Österåker	29	8
Skinnskatteber	49	8,7	Ulricehamn	45	8,6	Östhammar	52	8,9
Skurup	188	12,6	Umeå	131	11	Östra Göinge	127	11
Skövde	27	7,9	Upplands-Bro	245	14,8	Överkalix	78	9,5
Smedjebacken	104	10,4	Upplands- Väsby	130	11	Övertorneå	166	12
Sollefteå	202	12,9	Uppsala	228	13,9			
Sollentuna	53	8,9	Uppvidinge	114	10,6			
Solna	216	13,2						

Tabell 2 Enskilda indikatorer och barnhälsoindex för 2000-perioden (6 indikatorer), där 100 är det högsta värdet och 0 det lägsta. Kommuner i bokstavsordning.

<i>Kommun</i>	<i>Skador</i>	<i>Tobak</i>	<i>Föd.vikt</i>	<i>Amning</i>	<i>Vaccin</i>	<i>Aborter</i>	<i>Barn- hälso- indexIn- dex</i>
Ale	87,8	81,5	96,0	62,2	96,1	98,2	87,0
Alingsås	90,5	85,6	96,6	74,0	94,6	98,5	90,0
Alvesta	91,5	87,5	94,5	67,4	99,1	98,7	89,8
Aneby	86,6	84,7	95,6	59,2	95,3	98,8	86,7
Arboga	94,9	87,1	97,0	70,3	97,5	97,8	90,8
Arjeplog	88,6	86,3	94,4	74,7	81,8	98,2	87,3
Arvidsjaur	89,1	84,3	93,4	68,5	94,2	98,6	88,0
Arvika	93,9	82,8	96,0	61,6	95,8	98,8	88,2
Askersund	89,9	86,1	95,5	56,5	94,2	98,3	86,7
Avesta	91,0	85,5	96,0	70,5	99,1	98,3	90,1
Bengtstors	89,8	82,4	96,7	61,8	97,5	98,5	87,8
Berg	87,1	92,1	96,4	80,9	94,7	98,2	91,6
Bjurholm	83,2	91,0	93,7	66,7	95,9	95,8	87,7
Bjuv	91,2	78,9	97,1	51,8	97,3	97,6	85,7
Boden	89,1	85,0	94,6	75,8	95,7	98,1	89,7
Bollebygd	90,0	88,2	95,8	73,1	98,9	98,0	90,7
Bollnäs	92,3	81,8	96,9	64,3	90,9	98,6	87,5
Borgholm	89,5	87,2	95,9	75,0	97,3	99,0	90,6
Borlänge	88,3	82,9	95,9	61,6	96,1	97,7	87,1
Borås	87,0	83,7	96,2	67,1	95,0	98,3	87,9
Botkyrka	93,6	85,4	94,3	62,3	95,6	98,0	88,2
Boxholm	85,3	82,5	98,0	65,5	96,1	98,6	87,7
Bromölla	86,0	78,7	95,4	62,4	94,1	97,9	85,8
Bräcke	91,2	87,3	95,5	63,4	97,7	97,4	88,8
Burlöv	91,8	82,0	93,8	57,8	95,7	98,1	86,5
Båstad	92,5	86,1	95,6	75,9	95,7	98,6	90,7
Dals-Ed	85,4	84,5	92,0	65,7	99,5	97,6	87,4
Danderyd	93,4	97,7	96,5	77,2	91,6	99,1	92,6
Degerfors	92,9	79,1	92,5	49,4	92,9	97,4	84,0
Dorotea	91,9	90,8	93,3	73,4	93,1	97,5	90,0
Eda	90,9	73,7	94,0	68,0	99,8	96,4	87,1
Ekerö	94,3	92,4	97,6	81,5	93,3	98,9	93,0
Eksjö	84,9	93,7	95,6	70,2	99,2	98,9	90,4
Emmaboda	87,0	84,9	94,3	85,2	98,3	98,0	91,3
Enköping	92,7	87,1	96,2	67,5	91,9	98,5	89,0
Eskilstuna	86,4	83,0	94,5	64,5	97,0	98,2	87,3
Eslöv	91,2	83,0	93,4	61,8	96,2	98,1	87,3
Essunga	89,4	87,2	96,7	68,1	97,5	98,7	89,6
Fagersta	94,5	82,9	95,0	60,7	98,1	96,2	87,9
Falkenberg	89,4	87,6	95,5	66,8	96,6	98,6	89,1
Falköping	88,5	87,7	95,8	62,2	97,2	98,3	88,3
Falun	88,2	89,5	96,2	71,3	97,0	98,9	90,2
Filipstad	90,8	82,7	97,1	67,4	98,4	97,8	89,0
Finspång	90,5	89,5	96,7	64,3	99,3	99,0	89,9

Flen	90,6	85,0	97,6	66,1	97,9	98,0	89,2
Forshaga	92,0	82,9	95,8	73,0	97,7	97,4	89,8
Färgelanda	91,6	82,3	94,0	58,6	97,4	98,4	87,0
Gagnef	87,3	87,3	96,5	67,9	89,7	98,5	87,9
Gislaved	91,4	87,9	96,3	65,6	95,0	98,9	89,2
Gnesta	89,9	79,9	96,6	66,5	92,0	98,2	87,2
Gnosjö	89,7	89,1	96,7	66,5	99,1	99,1	90,1
Gotland	86,7	85,1	94,7	72,5	95,4	98,2	88,8
Grums	91,3	81,8	97,1	58,0	88,4	97,0	85,6
Grästorp	88,4	89,7	93,4	72,6	90,4	97,7	88,7
Gullspång	90,5	84,5	94,8	59,0	97,3	98,3	87,4
Gällivare	90,1	85,5	95,0	68,0	97,1	98,3	89,0
Gävle	89,6	85,3	94,8	67,7	97,6	97,9	88,8
Göteborg	85,9	88,4	95,1	66,9	95,9	98,0	88,4
Götene	91,1	85,6	95,5	64,5	97,8	98,2	88,8
Habo	93,5	88,9	94,0	66,0	95,9	98,9	89,6
Hagfors	92,2	83,8	97,2	60,9	99,0	98,6	88,6
Hallsberg	89,4	87,2	96,3	59,1	94,3	98,3	87,4
Hallstahammar	95,5	84,4	94,6	63,7	98,3	98,7	89,2
Halmstad	89,2	85,7	94,8	66,2	98,4	99,0	88,9
Hammarö	91,1	94,2	95,1	76,7	98,5	98,2	92,3
Haninge	92,8	82,3	94,8	66,0	96,1	97,1	88,2
Haparanda	91,8	80,3	95,3	57,9	96,0	97,0	86,4
Heby	95,3	81,8	95,8	79,0	97,0	98,6	91,3
Hedemora	89,5	84,3	96,1	63,1	93,6	98,0	87,4
Helsingborg	90,2	85,2	94,9	68,5	95,4	98,0	88,7
Herrljunga	89,3	87,5	95,6	61,8	91,7	98,6	87,4
Hjo	87,4	90,9	95,4	62,9	99,4	98,6	89,1
Hofors	88,8	81,8	94,1	58,6	98,0	98,6	86,7
Huddinge	92,0	87,5	95,1	70,4	95,4	97,4	89,6
Hudiksvall	87,6	86,1	94,4	68,4	96,2	98,0	88,4
Hultsfred	89,6	87,2	95,9	71,9	98,3	99,3	90,3
Hylte	90,0	83,8	97,7	65,9	98,6	97,7	88,9
Håbo	93,6	86,8	95,8	72,4	93,9	98,0	90,1
Hällefors	92,1	88,2	94,1	64,9	93,2	97,0	88,2
Härjedalen	88,5	90,8	97,2	80,9	97,6	98,0	92,2
Härnösand	91,1	86,7	95,6	69,8	96,3	98,7	89,7
Härryda	85,3	92,0	95,3	75,3	97,2	98,4	90,6
Hässleholm	88,7	85,3	97,4	64,5	95,2	98,8	88,3
Höganäs	91,4	86,5	94,1	70,0	93,5	98,4	89,0
Högsby	89,5	85,8	97,5	60,5	98,2	98,0	88,2
Hörby	90,0	83,6	94,3	61,7	96,1	98,8	87,4
Höör	90,6	77,3	94,0	66,6	95,2	98,3	87,0
Jokkmokk	89,9	89,9	95,2	58,4	97,4	98,3	88,2
Järfälla	93,1	88,6	96,6	76,0	96,2	98,5	91,5
Jönköping	91,7	89,6	95,4	68,9	99,0	98,9	90,6
Kalix	90,6	84,5	94,9	61,9	93,1	98,4	87,2
Kalmar	87,6	86,9	95,4	73,4	98,0	98,6	90,0
Karlsborg	87,0	84,7	97,5	61,6	96,7	98,7	87,7
Karlshamn	92,7	87,1	94,3	62,8	98,7	98,9	89,1
Karlskoga	94,2	88,0	94,7	57,6	98,3	98,6	88,6
Karlskrona	95,0	87,7	95,1	68,7	98,2	98,3	90,5

Karlstad	90,8	88,2	96,1	76,7	97,7	98,6	91,3
Katrineholm	92,4	85,9	94,1	65,8	97,8	98,7	89,1
Kil	91,6	84,0	96,2	64,4	97,9	99,0	88,8
Kinda	88,8	86,4	97,0	68,9	97,9	98,9	89,7
Kiruna	91,8	88,0	94,2	60,5	95,4	98,5	88,1
Klippan	90,6	81,0	92,4	59,5	96,7	98,4	86,4
Kramfors	87,4	85,3	95,9	56,3	98,7	98,2	87,0
Kristianstad	87,8	86,4	97,0	62,8	98,1	98,5	88,4
Kristinehamn	95,6	84,5	93,3	67,8	99,3	97,5	89,6
Krokom	87,0	89,5	98,6	76,8	96,8	98,7	91,2
Kumla	89,0	86,4	95,4	42,2	98,0	98,1	84,8
Kungsbacka	89,7	91,1	95,8	70,6	91,7	98,7	89,6
Kungsör	95,5	85,3	97,7	67,4	98,4	97,9	90,4
Kungälv	90,4	90,6	96,7	70,6	93,0	98,4	89,9
Kävlinge	91,8	85,7	95,9	66,0	96,1	98,3	89,0
Köping	94,1	82,8	95,3	70,2	98,0	97,6	89,7
Laholm	89,4	83,8	92,7	59,6	97,1	99,1	86,9
Landskrona	91,4	76,7	94,6	53,4	96,0	98,1	85,0
Laxå	91,6	86,7	95,9	63,8	93,7	99,1	88,5
Lekeberg	89,0	87,1	92,4	66,7	92,4	98,4	87,7
Leksand	89,1	89,9	95,1	70,7	94,9	98,9	89,8
Lerum	89,5	89,9	96,3	78,2	96,0	98,2	91,3
Lessebo	89,9	84,9	96,6	57,8	97,8	97,9	87,5
Lidingö	93,0	95,8	97,0	77,9	91,2	98,7	92,3
Lidköping	92,1	90,6	96,3	65,8	99,1	98,6	90,4
Lilla Edet	85,3	82,9	95,3	62,6	94,2	98,0	86,4
Lindesberg	90,6	83,3	97,0	54,1	96,1	98,7	86,6
Linköping	88,9	91,3	96,1	71,2	95,2	98,8	90,2
Ljungby	93,8	88,5	92,8	62,8	98,1	98,4	89,1
Ljusdal	90,0	83,6	96,8	71,1	96,8	98,4	89,5
Ljusnarsberg	91,4	68,7	97,3	72,2	81,6	96,6	84,6
Lomma	91,8	95,3	93,7	71,4	97,2	99,6	91,5
Ludvika	91,5	83,0	96,7	66,5	96,6	97,8	88,7
Luleå	91,0	87,3	96,6	73,5	95,0	98,6	90,3
Lund	91,4	92,2	96,0	72,8	92,5	98,5	90,6
Lycksele	88,3	95,2	98,0	66,8	91,6	98,8	89,8
Lysekil	91,8	85,5	96,9	60,2	98,3	98,9	88,6
Malmö	88,5	84,8	95,3	63,3	95,7	97,7	87,5
Malung	89,4	90,1	96,4	65,5	97,4	98,7	89,6
Malå	92,6	92,5	96,5	68,7	94,9	98,5	90,6
Mariestad	88,5	83,9	95,6	62,9	97,8	98,8	87,9
Mark	89,8	85,5	95,0	64,1	96,7	98,3	88,2
Markaryd	91,4	81,4	94,6	54,7	97,3	98,6	86,3
Mellerud	89,2	78,8	95,8	52,9	96,5	97,8	85,2
Mjölby	84,0	85,2	94,3	64,4	98,9	98,3	87,5
Mora	85,3	88,0	96,2	73,2	92,7	98,4	89,0
Motala	84,3	83,3	95,5	71,4	98,0	98,5	88,5
Mullsjö	93,8	86,4	98,6	66,1	98,1	99,0	90,3
Munkedal	89,1	76,2	95,8	63,3	95,5	97,7	86,3
Munkfors	92,6	93,9	95,0	72,0	98,5	97,9	91,7
Mölnadal	86,5	91,2	95,3	70,2	96,8	97,9	89,6
Mönsterås	91,0	82,1	92,7	73,0	97,3	98,3	89,1

Mörbylånga	85,7	83,5	94,6	70,3	98,5	98,1	88,4
Nacka	93,4	91,1	95,7	81,2	93,9	98,2	92,2
Nora	91,3	85,2	95,6	66,8	98,4	98,4	89,3
Norberg	93,8	88,7	96,5	41,7	98,6	98,2	86,2
Nordanstig	84,3	79,8	96,2	67,5	96,1	98,4	87,1
Nordmaling	85,9	89,1	98,5	61,1	91,7	97,6	87,3
Norrköping	88,6	86,2	95,6	67,4	94,2	97,8	88,3
Norrälje	92,4	82,8	96,6	66,7	92,9	97,6	88,1
Norsjö	90,0	92,1	96,1	51,6	92,3	98,3	86,7
Nybro	87,4	86,1	93,7	65,2	98,0	98,3	88,1
Nykvarn	92,1	82,7	93,4	73,2	87,5	97,6	87,7
Nyköping	89,4	85,4	96,1	68,2	98,5	98,2	89,3
Nynäshamn	92,4	82,6	95,8	67,7	94,5	96,8	88,3
Nässjö	89,4	88,1	93,8	65,5	98,1	98,9	89,0
Ockelbo	92,9	88,5	91,4	64,2	99,1	98,5	89,1
Olofström	92,8	85,6	93,9	60,4	98,8	99,1	88,4
Orsa	88,4	77,0	99,4	69,0	90,1	98,5	87,1
Orust	89,2	86,1	97,4	72,3	89,1	98,7	88,8
Osby	86,8	86,0	97,2	65,0	97,2	98,9	88,5
Oskarshamn	91,5	86,3	96,2	70,8	98,1	98,6	90,2
Ovanåker	92,8	87,7	96,9	63,4	95,4	98,5	89,1
Oxelösund	90,2	83,8	95,8	76,0	99,3	96,9	90,3
Pajala	95,4	84,9	93,7	68,0	95,9	98,7	89,4
Partille	85,6	89,9	95,4	70,7	97,7	98,0	89,6
Perstorp	89,5	83,4	95,3	65,1	96,6	97,7	87,9
Piteå	91,6	86,3	96,3	71,0	96,4	98,5	90,0
Ragunda	85,6	91,9	97,6	74,5	97,3	97,8	90,8
Robertsfors	87,6	94,8	93,1	61,3	96,1	98,9	88,6
Ronneby	94,9	86,1	95,1	63,7	97,8	98,8	89,4
Rättvik	88,3	87,0	93,8	78,2	92,3	98,6	89,7
Sala	95,9	85,6	94,9	66,1	97,6	98,2	89,7
Salem	92,1	89,1	95,2	73,1	95,7	97,2	90,4
Sandviken	91,9	85,0	93,9	62,2	98,6	98,2	88,3
Sigtuna	93,6	86,7	95,4	68,1	95,8	98,4	89,7
Simrishamn	91,8	80,6	96,2	63,6	94,2	98,6	87,5
Sjöbo	92,0	78,3	94,9	66,6	93,3	97,8	87,1
Skara	88,3	88,3	94,5	62,4	98,8	98,4	88,5
Skellefteå	89,1	90,4	95,9	64,7	96,1	98,9	89,2
Skinnskatteberg	93,9	78,8	96,0	74,6	94,3	98,0	89,3
Skurup	92,4	79,5	95,1	68,8	97,4	98,0	88,5
Skövde	88,1	88,2	96,2	68,2	98,3	98,2	89,5
Smedjebacken	91,5	84,0	94,0	61,7	96,8	98,1	87,7
Sollefteå	85,5	86,7	96,5	63,0	96,3	98,3	87,7
Sollentuna	93,5	92,7	96,2	76,1	95,7	98,9	92,2
Solna	94,0	91,4	96,3	76,1	95,1	97,7	91,7
Sorsele	87,8	83,3	98,9	57,0	90,3	97,6	85,8
Sotenäs	88,7	82,7	97,0	57,7	93,9	98,6	86,4
Staffanstorps	91,3	89,0	94,6	63,9	96,5	98,8	89,0
Stenungsund	89,2	87,9	96,8	63,3	85,5	98,1	86,8
Stockholm	93,7	90,8	95,7	75,4	93,5	98,1	91,2
Storfors	96,3	82,4	92,0	41,1	99,4	97,4	84,8
Storuman	93,0	94,5	95,5	70,9	95,8	97,7	91,2

Strängnäs	89,0	83,1	94,9	70,3	95,4	98,5	88,5
Strömstad	89,1	85,5	96,3	65,6	95,3	99,0	88,5
Strömsund	88,9	91,1	96,6	65,3	98,2	97,8	89,7
Sundbyberg	93,7	89,0	95,5	70,8	95,3	98,0	90,4
Sundsvall	86,8	87,4	96,4	70,0	98,5	97,9	89,5
Sunne	91,7	86,4	93,4	65,8	95,7	97,7	88,4
Surahammar	94,4	82,0	96,3	56,2	96,9	96,7	87,1
Svalöv	91,1	79,9	94,9	58,0	97,3	98,2	86,6
Svedala	90,0	82,2	96,6	67,3	91,9	98,8	87,8
Svenljunga	89,2	81,8	95,9	63,2	99,8	98,0	88,0
Säffle	89,9	83,2	95,0	72,8	97,5	97,3	89,3
Säter	88,6	83,0	95,5	73,0	96,0	98,5	89,1
Sävsjö	88,6	85,7	97,4	65,7	97,5	98,8	88,9
Söderhamn	94,0	78,5	96,5	58,2	88,4	99,0	85,8
Söderköping	88,3	87,0	96,0	78,9	97,4	98,5	91,0
Södertälje	93,3	86,8	94,6	63,2	85,8	98,4	87,0
Sölvesborg	93,6	85,2	97,5	61,8	97,2	98,9	89,0
Tanum	89,3	79,3	95,7	42,1	95,7	98,6	83,5
Tibro	87,0	88,1	95,6	62,5	98,9	98,3	88,4
Tidaholm	88,6	86,9	95,2	62,7	97,7	98,1	88,2
Tierp	94,2	86,1	95,0	64,4	93,9	98,9	88,7
Timrå	86,1	81,4	96,3	64,4	97,8	97,9	87,3
Tingsryd	90,2	82,7	95,2	61,8	96,5	98,9	87,6
Tjörn	89,9	87,3	95,7	66,3	90,4	98,4	88,0
Tomelilla	91,6	82,7	95,0	64,3	96,6	98,7	88,2
Torsby	92,1	84,8	96,8	62,3	97,6	97,6	88,5
Torsås	90,5	81,7	94,9	68,6	96,7	98,9	88,5
Tranemo	88,4	85,8	97,2	70,4	95,7	99,1	89,4
Tranås	89,0	90,4	95,8	70,7	99,0	98,9	90,6
Trelleborg	91,1	81,7	94,9	61,3	97,7	98,5	87,5
Trollhättan	86,0	84,2	95,0	66,8	98,3	98,2	88,1
Trosa	89,1	83,6	95,6	70,0	92,0	98,6	88,2
Tyresö	93,5	88,7	95,2	77,1	95,8	96,8	91,2
Täby	93,5	95,9	96,2	81,4	90,8	98,9	92,8
Töreboda	88,5	83,9	98,8	65,2	97,7	98,6	88,8
Uddevalla	86,7	86,9	95,5	64,2	95,4	98,0	87,8
Ulricehamn	89,5	87,0	97,3	69,3	98,0	98,9	90,0
Umeå	86,4	94,3	95,5	74,3	95,0	98,6	90,7
Upplands-Bro	94,4	85,5	96,2	65,6	95,3	98,1	89,2
Upplands-Väsby	93,4	84,8	95,3	66,9	96,1	98,2	89,1
Uppsala	95,1	91,9	95,6	74,1	91,1	98,8	91,1
Uppvidinge	89,2	86,2	95,1	61,3	95,6	98,1	87,6
Vadstena	84,7	88,0	96,8	71,6	96,3	97,8	89,2
Vaggeryd	92,4	90,7	94,4	71,1	96,1	99,3	90,6
Valdemarsvik	88,8	88,0	98,0	70,1	95,6	97,9	89,7
Vallentuna	93,4	92,0	96,6	74,1	91,0	97,9	90,8
Vansbro	90,4	87,3	97,1	71,5	97,3	98,7	90,4
Vara	90,5	85,3	95,7	69,1	98,6	99,2	89,7
Varberg	85,3	89,3	95,1	67,8	97,0	98,9	88,9
Vaxholm	93,5	94,4	96,0	82,7	90,6	98,3	92,6
Vellinge	89,3	91,6	96,2	69,7	93,3	99,1	89,9
Vetlanda	88,4	90,6	95,0	70,2	98,4	99,0	90,3

Vilhelmina	88,1	88,0	96,2	74,4	92,8	98,7	89,7
Vimmerby	91,4	88,8	95,1	71,7	98,2	98,7	90,6
Vindeln	85,2	89,6	96,5	79,7	94,0	99,0	90,7
Vingåker	89,3	78,5	94,0	69,8	98,8	98,8	88,2
Vårgårda	89,7	80,5	95,0	64,7	96,8	99,2	87,7
Vänernborg	86,1	82,9	96,1	63,2	98,5	97,9	87,5
Vännäs	85,3	93,7	95,7	63,8	95,3	99,2	88,8
Värmdö	93,6	86,9	96,1	72,0	94,0	97,1	90,0
Värnamo	90,9	89,5	95,7	71,6	97,2	98,7	90,6
Västervik	86,9	85,6	93,9	75,3	98,8	98,2	89,8
Västerås	95,1	87,0	95,1	66,8	97,0	98,4	89,9
Växjö	91,0	92,2	94,9	69,9	97,2	98,0	90,6
Ydre	89,9	95,1	98,2	67,4	99,4	98,9	91,5
Ystad	92,2	87,6	94,5	69,2	96,0	98,7	89,7
Åmål	91,4	83,6	98,3	61,4	96,9	98,7	88,4
Ånge	85,5	87,3	97,0	66,3	98,9	97,2	88,7
Åre	89,1	91,3	96,9	79,2	93,4	98,1	91,3
Årjäng	92,0	84,1	95,3	75,8	98,2	99,1	90,7
Åsele	88,6	88,4	97,9	61,9	89,2	96,3	87,1
Åstorp	90,8	80,7	95,0	56,3	98,4	98,6	86,6
Åtvidaberg	90,9	90,0	95,0	59,3	96,4	98,3	88,3
Älmhult	93,3	91,3	95,4	71,5	96,9	99,0	91,2
Älvdalen	89,0	81,2	98,0	67,2	95,5	98,5	88,2
Älvkarleby	89,4	73,5	95,0	65,0	89,5	96,6	84,8
Älvsbyn	89,0	87,0	96,5	65,9	93,9	98,3	88,4
Ängelholm	91,7	87,2	95,6	71,9	95,1	98,7	90,0
Öckerö	87,6	90,9	97,4	79,5	91,4	97,4	90,7
Ödeshög	81,9	84,5	93,3	59,2	98,7	98,4	86,0
Örebro	87,7	88,1	95,4	60,2	93,4	98,1	87,2
Örkelljunga	91,1	75,6	97,8	55,3	97,2	98,5	85,9
Örnsköldsvik	87,9	91,9	96,5	69,7	98,1	98,8	90,5
Östersund	87,5	91,1	95,1	74,9	95,5	98,4	90,4
Österåker	94,5	87,9	97,6	80,2	88,7	98,3	91,2
Östhammar	95,2	86,1	96,2	68,1	90,8	98,3	89,1
Östra Göinge	84,5	79,3	98,1	54,3	95,4	98,7	85,0
Överkalix	94,5	86,7	97,8	58,0	90,3	98,6	87,6
Övertorneå	93,1	85,5	98,7	71,9	93,7	98,1	90,2

Bilaga 1. Variabeldefinitioner och datakällor

Barnfattigdomsindex

Indikatorns namn

Andel barn i familjer med låg inkomststandard, under 1,0

Andel barn i hushåll som någon gång under året uppburit socialbidrag

Källa

SCB:s inkomst och förmögenhetsregister (IoF)

SCB:s inkomst och förmögenhetsregister (IoF), som i sin tur överfört uppgifterna från de årliga officiella socialbidragsregistern.

Barnhälsoindex

Indikatorns namn

Barn skadade av yttre orsaker

(Operationell definition: Andel barn i åldern 0-17 år som vårdats på sjukhus för yttre skador)

Barn med låg födelsevikt

(Operationell definition: Andel födda med födelsevikt under 2500 g, i procent av antalet levande födda)

Barn som ammas

(Operationell definition: Andel barn som ammas vid 4 månaders ålder. Procent av barn inskrivna på BVC)

Barns exponering för tobak i fosterlivet

(Operationell definition: Andel barn som i fosterlivet exponeras för tobak genom mammans rökvanor. Procent av barn inskrivna på BVC)

Tonårsaborter

(Operationell definition: Andel verkställda aborter per 1000 kvinnor under 18 år)

Vaccinationstäckning hos barn

(Operationell definition: Andel barn som vid två års ålder fullbordat sitt vaccinationsprogram av mässling, påssjuka och röda hund, MRP)

Källa

Socialstyrelsen patientregister

Medicinska födelseregistret, Socialstyrelsen

Socialstyrelsen

Medicinska födelseregistret, Socialstyrelsen

Socialstyrelsen, Epidemiologiskt centrum

Centrala Smittskyddsinstitutet

Bilaga 2. Rädda Barnens publikationer och artiklar med anknytning till barnindex

Barns ekonomiska utsatthet under 1990-talet. Bidrag till ett kommunalt barnindex. Rädda Barnen 2002. ISBN 91-7321-066-8

Barns ekonomiska utsatthet – 2000. Salonen, Tapio, Rädda Barnen 2002 (pdf, www.rb.se).

Barns hälsa i Sveriges kommuner. Sammanfattning av ”Indikatorer för barns hälsa i Sverige”. Rädda Barnen 2004. ISBN 91-732-115-X

Barns ekonomiska utsatthet – årsrapport 2003. Salonen, Tapio. Rädda Barnen 2003. ISBN 91-7321-108-7

Barnfattigdomen i Sverige. Sammanfattning av Barns ekonomiska utsatthet under 1990-talet. Rädda Barnen 2002. ISBN 91-7321-067-6.

Barnfattigdomen i Sverige - 2000. Sammanfattning av Barns ekonomiska utsatthet - 2000. Rädda Barnen 2002. ISBN 91-7321-051-X.

”Dåligt ställt”. Barns röster om ekonomisk utsatthet. Anna Lytsy. Rädda Barnen 2004. ISBN 91-7321-119-2.

Barnfattigdomen i Sverige – årsrapport 2003. Sammanfattning av Barns ekonomiska utsatthet – årsrapport 2003. Rädda Barnen 2003. ISBN 91-7321-110-9

Bidrag till ett kommunalt barnindex. Köhler, Lennart. Rädda Barnen 2004. ISBN 91-7321-115-X. Art nr: 3055

Child Poverty in Sweden – annual report 2003. Summary of the study “Barns ekonomiska utsatthet – årsrapport 2003” by Tapio Salonen.. Rädda Barnen 2003. ISBN 91-7321-114-1. Code nr 3051

Barnfattigdomen allt värre. DN-debatt, Rädda Barnen 13 juni 2002.

Indikatorer för barns hälsa i Sverige. Bidrag till ett kommunalt barnindex. Köhler, Lennart. Rädda Barnen 2004. ISBN: 9-7321-116-8. Art nr: 3056

Vad ska vi göra åt Barnfattigdomen i Sverige? Åtta debattörer om orsaker och lösningar. Rädda Barnen 2004. ISBN91-7321-131-1. Art nr: 3085

Övriga Rädda Barnens publikationer med anknytning till temat

Föräldraskap i förändringstider. Lindström, Åsa, Rädda Barnen 1997, ISBN 91-88726-90-8

Barndom i förändringstider. Ladberg, Gunilla, Torbiörnsson, Anna. Rädda Barnen 1997, ISBN 91-88726-92-4

Övriga källor

Barn och deras familjer. Demografiska rapporter. SCB Stockholm 1999, 2000, 2001, 2003

Barns och ungdomars välfärd. Antologi Kommittén Välfärdsbokslut. Jan O. Jonsson m.fl SOU 2001:55.

Välfärdsbokslut för 1990-talet. *Slutbetänkande från Kommittén Välfärdsbokslut.* SOU 2001:79

Socialbidragen under 1990-talet. Bergmark, Åke. i ”Ofärd i välfärden” Antologi från Kommittén Välfärdsbokslut SOU 2001:54

Kapitel 19

Towards a Typology of European Welfare Production

Joachim Vogel
University of Umeå, Sweden

1. Introduction

The research agenda of this report sets out from the tradition of the social indicator movement, focusing on the distribution of living conditions at micro level. With access to new comparative welfare surveys (ECHP and Nordic databases) the variation of living conditions within, as well as between nations can be studied in more detail, and for a complete set of European Union (EU) member states, for some nations even in a longitudinal perspective. Likewise is recent *regime research* drawing on new comparative data on the institutional context behind individual living conditions. Combining these data on “welfare production” provide insight into the way living conditions are monitored by the labor market, welfare state and family at national level, and on the combined “welfare efficiency” of these institutions.

While social indicator research is rich and faceted, with long tradition at national level, with respect to aspects of welfare outcome and distributive features, regime research is young, and has but recently expanded from its early focus on welfare *state* arrangements towards characteristics of other welfare institutions. In the tradition of Titmuss (1974) and Marshall (1950) several typologies of welfare state models have been developed by Esping-Andersen (1999), Castles and Mitchell (1992), Korpi and Palme (1997) and others. This line of thinking, in terms of national characteristics, identifies *welfare state regimes* as ideal types. The regime’s tradition originally focused on the relation between the labor market and welfare state, and in particular on the provisions of the welfare state. Research along these lines is expanding, exposing inconsistencies between these ideal types and empirical reality, and adding new dimensions. In the same vein models of *employment regimes*, *gender regimes*, and *family regimes* have been proposed (Hirdmann, 1988; Lewis, 1992; Duncan, 1995; and others), expanding the institutional background of the variation of living conditions. These new perspectives will be incorporated in a new typology integrating the contributions of the welfare state, of the labor market as well as the family, towards a typology of *European welfare production strategies*.

We have combined these two research traditions. The new perspective in this report is an empirical-exploratory and integrated approach matching institutional per-

formance and living conditions. First, we have explored the general character of national welfare production by integrating labor market, welfare state, and family characteristics in the EU. Second, the corresponding distributive features have been identified and included in the typology. Hence, this approach is not exclusively looking at one institution or one distributive characteristic, but on the configuration of institutions in conjunction with various distributive features.

We have abandoned the tradition of using nations as single illustrations to ideal-typical categories. Instead, we use the new comparative databases to utilize the full set of EU member states to explore the variation of institutional features and distributive outcomes. This strategy builds on the conception that there should be a limited number of logical welfare production strategies (or “welfare mix”) in modern society, each with its own characteristic profile of welfare distribution. In order to locate such ideal types empirically, we needed to explore the full set of EU nations, and utilise a larger set of data sources with full coverage for all EU member states. Providing empirical evidence for such a larger set of nation cases, instead of just illustrating them by single cases, will underscore the theoretical argument.

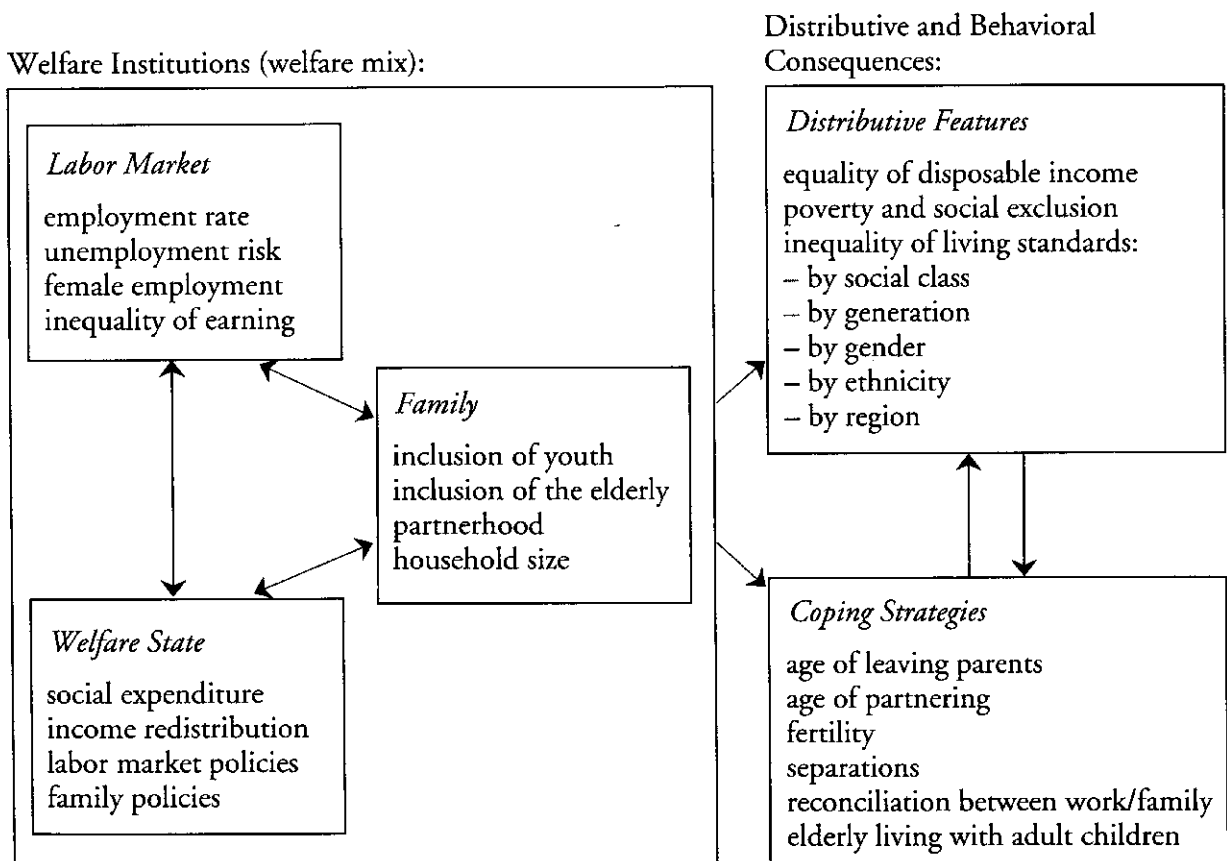
There is a wide variation of institutional forms between the EU member states, which also should produce logical variation in the distributive patterns of living conditions. In fact, the EU can be seen as a natural laboratory for the institutional-individual link. We have explored this link in a *comparative* perspective as well as *longitudinal* perspective. The comparative approach is aiming at the identification of similarities and dissimilarities between EU member states with respect to institutional configuration and corresponding distributive outcomes in the mid 1990s. The longitudinal approach follows the Swedish case over a period of some 35 years, for two reasons. Sweden has a special role as a forerunner towards a general expansion of the welfare state, as well as towards the “inclusive labor market,” and towards a general breakdown of traditional family bonds. The “Swedish model,” or rather “Nordic Model,” has been recognised for its egalitarian policies, its special features in reducing poverty and class inequality, and for promoting equal opportunities for women. Furthermore, Sweden is one of the very few countries with access to excellent longtime series data, which just recently are beginning to be built up in Europe.

The indicators have been selected from available data sources and recent research experience. The labor market is represented by indicators of *enrolment, inclusion (employment rates of youth, women, elderly), social and work relations, work ethic, and earnings*. Welfare state performance is measured by *social protection expenditure, reduction of income equality, and policies regulating/modifying the two other institutions* (labor market policies, family policies). The family as a welfare institution was identified by the *timing/spacing of exit from the parents home, partnering, fertility, departnering, and household size and structure*. Distributive outcomes are measured as *inequality of disposable income, poverty, wealth, and inequality of material living standards by social class, gender, generation, and family characteristics*.

The basic assumptions of this approach are as follows (see model below). There is a *functional division of responsibility for welfare delivery* between the labor market, welfare state, and family. The character of the distributive outcome (level of inequality and impact of social cleavages) will correspond to the institutional mix. The division of responsibility, as well as the provisions of each of the three institutions, can be evaluated with respect to *welfare efficiency* to improve living conditions and reduce poverty, social exclusion, and general inequality. In various proportion, the overall distributive structure carries the imprint of each of the three institutions, reflecting the distributive principles of the labor market (competition, competence), welfare state (collective solidarity), and family (reciprocity).

The institutional configuration should be reduced to a limited number of logical combinations or *welfare production models*. We should designate the major role to the labor market; malfunctioning of the labor market will exhaust the welfare state as well as the family, and produce larger levels of inequality. Welfare state and family are two alternative correctives. "Efficient" labor markets (full employment, equality of earnings) will relieve the welfare state as well as the family. In reverse, the generous welfare state requires the efficient labor market; and further: Generous welfare states and efficient labor markets promote emancipation from the family.

The Welfare Production Model

The *driving forces* behind the current welfare mix are external and internal factors, such as global competition, national resources, infrastructure, the historical and ideological tradition, power relations, and ideological struggle. The “welfare mix” will accommodate to economic change, political cleavages, and power relations, and accordingly change over time, and differ between nations.

At micro level, people will adapt to available opportunities. *Coping behavior* serves to avoid poverty and social exclusion, and to maximise general living conditions; it relates to the labor market (e.g., job seeking, training), welfare state (utilizing/adjusting to available transfers and services), as well as the family (exit from parental home, partnering, fertility, separations).

Recent economic change involves major malfunctions of the welfare mix, related to the labor market (global competition, mass unemployment, job and wage flexibilization), the welfare state (recovery policies), as well as the family (fragmentation), implying a changing institutional configuration as well as decreased overall institutional efficiency in providing good and equal living conditions.

The agenda of this report concerns the following questions:

- (1) Can we identify clusters of EU countries with similar welfare production models?
- (2) Is there an “optimal” model of welfare production with higher welfare efficiency, with respect to the reduction of inequalities?
- (3) Are there deviant cases from the dominant welfare mix of institutional configuration and distributive outcome? How can these be explained?

2. A Summary of Empirical Findings

2.1 The Interrelationship of European Welfare Institutions

Empirical studies (Vogel, 1997; Vogel forthcoming) have sufficiently demonstrated that there are considerable similarities *within* clusters of EU member states, and dissimilarities *between* them, with respect to the configuration of welfare institutions. There is a Nordic region (Sweden, Denmark, Finland, Norway) and a Southern European region (Greece, Italy, Spain, Portugal) which are counterparts with respect to all three welfare delivery institutions. The central region, including the remaining EU member states (Germany, France, Belgium, Netherlands, Luxembourg, United Kingdom, Ireland) is usually in intermediate position. The member states in each of these three clusters almost exclusively fall into the same institutional categories, which applies to all three institutions. This means that the member states *within* each cluster exhibits about the same “welfare mix,” with rather few exceptions from this general pattern.

Figures 1–3 illustrate the interrelationship between the three welfare institutions by crossing three key indicators pairwise, for the 15 countries surveyed. First,

Figure 1 orders the EU nations by the *labor force participation* (market) and *social protection expenditure* (welfare state). Portugal is an outlier when it comes to labor force participation, and belongs in this respect to the central cluster; this also applies to female employment and unemployment. Sweden and Finland were in a deep recession in the early 1990s, and 1995, to which these data refer, and is, therefore, not representative for their employment situation in a longer time perspective. Around 1990, as well as again at the end of the 1990s, both countries are located at much higher enrolment levels.

Next, in Figure 2 we relate *labor force participation* (market) to the “*traditional family*” *index*, again displaying three homogenous clusters of similar welfare mix. The outliers are again Portugal, which has already been discussed, and Ireland. Ireland seems to be close to the Southern cluster when it comes to female employment as well as the role of family. The Netherlands is again close to the Nordic cluster with respect to family formation. Finally, Figure 3 orders the nations by *social protection expenditure* (welfare state) versus the “*traditional family*” *index* (family). Again, the Netherlands is located close to the Nordic cluster.

In summary, these findings based on one global indicator for each institution underscore the interrelationship between the three welfare delivery institutions. A larger set of further indicators providing details paints about the same picture (Vogel, 1997; Vogel forthcoming). There are three rather distinct clusters of EU nations, with two distinct models of welfare production (Nordic and Southern) and one intermediate model (Central EU region).

The welfare state has the largest impact in the Nordic region. The Nordic welfare states also have the most efficient labor markets when it comes to its role in providing jobs and earnings. Hence, the Nordic welfare production model combines a generous welfare state with extensive passive and active labor market policies promoting full employment, equal opportunities, and maximum dispersion of earnings. In fact, it is in the Nordic region the market plays its major role as a welfare delivery institution. In the Nordic countries the market also supports generous welfare state arrangements, since it widens the tax base as well as limits the needs for social intervention. These data also indicate that all of the Nordic countries rate low on the traditional family support. This can be seen as a consequence of the strong welfare state and market, and opening for a pluralization of family forms.

In the same vein, the Southern cluster combines a weak welfare state and a weak labor market, with strong family tradition. There is certainly need for social network support and strong families, to compensate for weak market and welfare state support.

Figures 1–3 demonstrate that the institutional configuration consists of rather few combinations. The Nordic strong welfare states are also characterised by inclusive labor markets with respect to the role of the labor market as a welfare delivery system, and they also have weak family institutions. The Southern cluster includes only weak welfare states, as well as “weak” labor markets (with respect to welfare delivery), but all of them are, on the other hand, characterized by strong traditional

Figure 1: The European Welfare Mix: The Interrelationship Between Labor Market and Welfare State

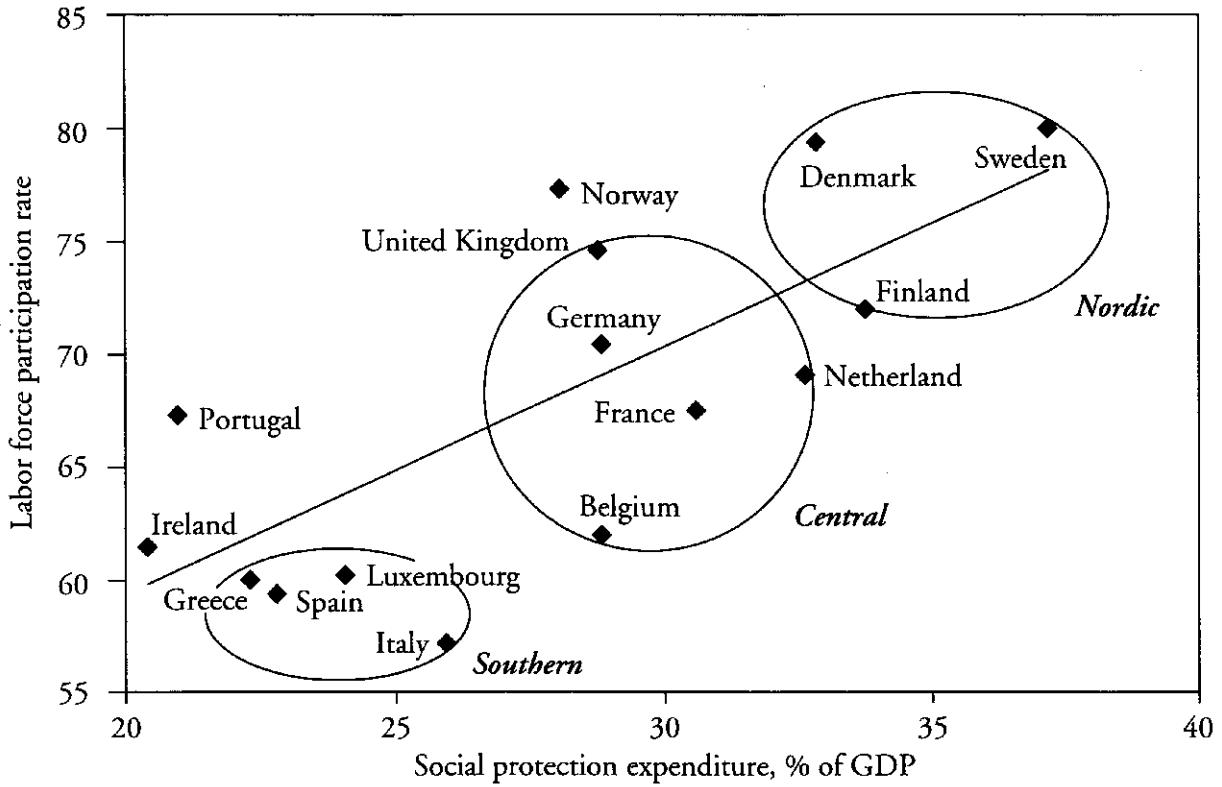

Figure 2: The European Welfare Mix: The Interrelationship Between Labor Market and Family

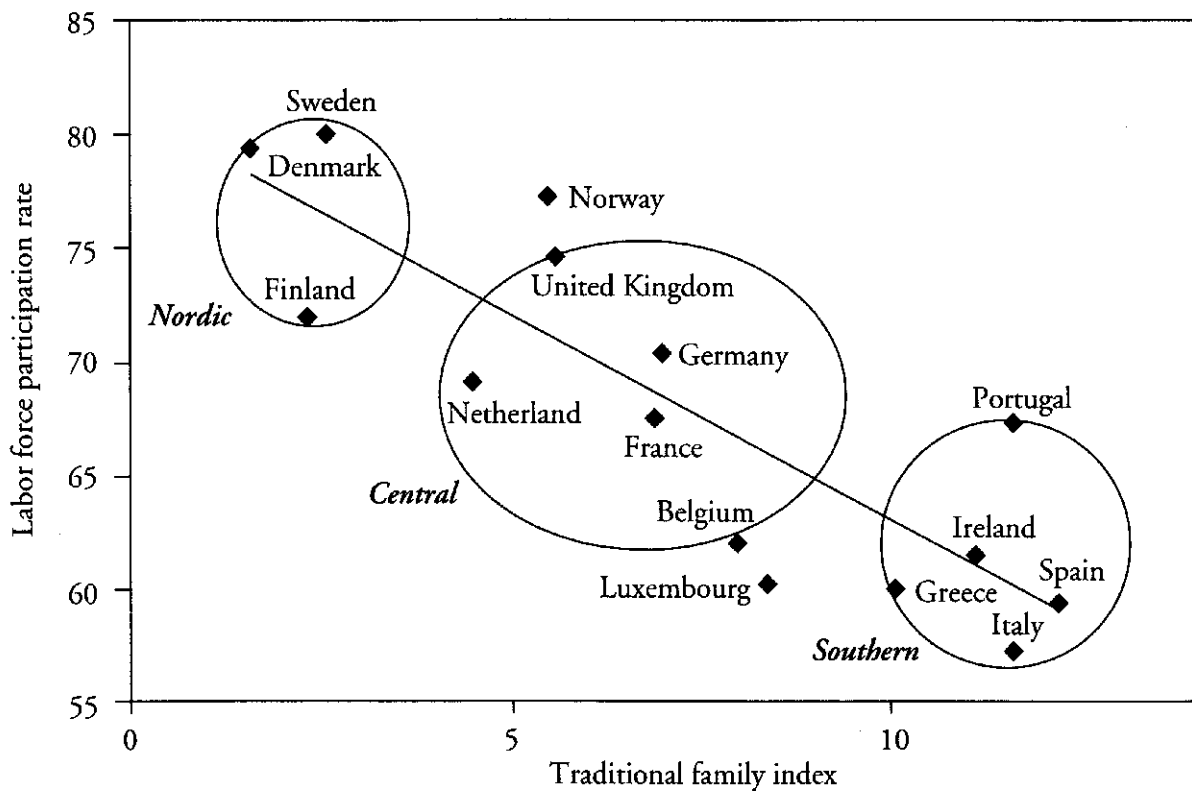
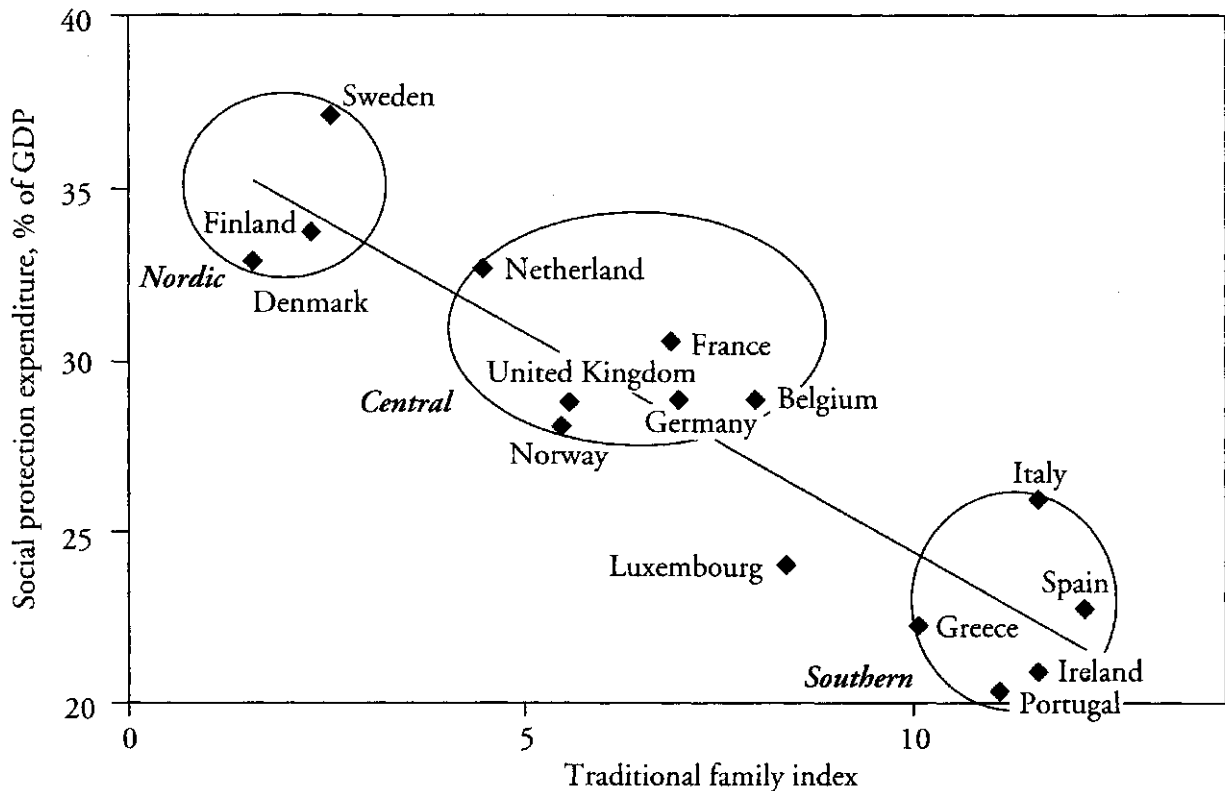

Figure 3: The European Welfare Mix: The Interrelationship Between Welfare State and Family

families. All members of the remaining Central cluster are in intermediate position concerning all three institutions, with just a few exceptions.

This uniformity within clusters underlines the division of responsibility for welfare production between institutions, and in particular, their compensatory role. Strong welfare states exclusively also have strong labor markets which mobilize a comparatively large part of the working age population and deliver earnings to a larger share of adults. This symbiosis between welfare state and market is a precondition for the battle against poverty, social exclusion, and general inequality. The “inclusive” labor market produces a larger tax base able to finance a larger welfare state, as well as limits the need for social intervention. Consequently, active and ambitious labor market policies play a major role in advanced welfare states. Looking at our data, we can conclude that there are no national cases which rate high on only one of these two institutions and not the other. In the case of Sweden we have a strong combination of a compressed structure of earnings, due to high employment levels as well as an egalitarian distribution of working hours, and in addition a larger volume of tax/transfer corrections of market income, as compared to other EU member states (Björklund & Freeman, 1997).

In the Southern cluster, we find weak labor markets (with the exception of Portugal). Again, exclusively in all of these member states the traditional family plays a major role as a welfare institution. The household size is much larger, a larger proportion of the population lives in extended households, the exit of youth comes later,

larger shares of the aged move in with their children, divorce rates are much lower, and lower shares are living as singles. Hence, the traditional family is the functional alternative when market and welfare state fail to deliver basic living standards. In reverse, traditional family formation and gender roles may also lead to lower employment rates, and consequently to a weak welfare state.

2.2 The Link Between European Welfare Institutions and Distributive Outcome

The level and character of inequality of material living standards within each of the member states is related to the unique configuration of the three major welfare delivery systems, that is the labor market, the welfare state, and the family. Similar institutional arrangements and performance should produce similar welfare outcomes at individual levels. The empirical findings again suggest there are three distinct clusters of member states (the Nordic, the Southern, and the intermediate Central cluster), with distinct distributive features related to labor market performance, welfare state arrangements, and family patterns.

The following series of graphs will give the final picture by integrating the institutional mix and its distributive outcome. Again, this graphic presentation is not complete but focuses on the most crucial indicators; further indicators provide about the same general picture (Vogel, 1997; Vogel, forthcoming). Figure 4 displays the market/welfare state mix in the EU with respect to the level of *inequality of disposable equivalent income* (as measured by Gini-Coefficients), where the Gini-levels are displayed inside the graph next to the country code (high Gini-levels indicating higher inequality are in italics; low Gini-levels are bold). Figure 4 again underlines the general pattern in the EU: We can see that strong welfare states (Sweden, Denmark, in normal years also Finland) are *always* combined with strong labor markets (higher labor market enrolment rates), and this combination produces significantly lower income inequality. High levels of income inequality are normally found in the Southern cluster, generally combining lower levels of labor market mobilization with low social protection expenditure. The exception is United Kingdom with higher levels of income inequality than expected from its institutional configuration.

Figures 5–6 show the corresponding structure for the *poverty rate*¹ and the *class inequality index*.² The deviants from the dominant picture are first of all United Kingdom, exhibiting higher poverty rates as well as larger levels of class inequality, which is consistent with other recent statistics.

---

¹ Below 50 percent of the average equivalent disposable household income.

² The inequality index in Figures 6–8 measures deprivation in material living conditions, based on a basket of households assets; see technical comments in Vogel (1997) and Vogel (forthcoming).

Figure 4: Inequality of Disposable Income (Gini-Coefficients), by Labor Market Enrolment and Welfare State Provisions

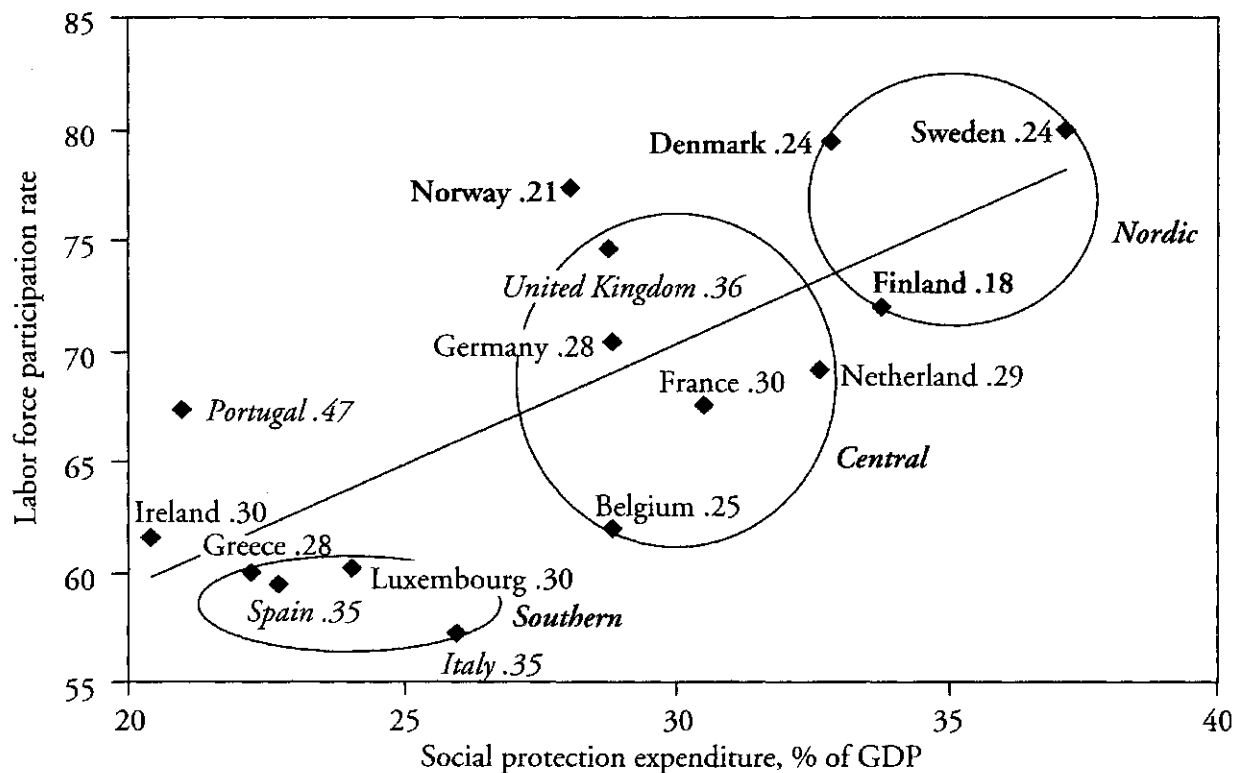

Figure 5: Poverty Rates (< 50% of Average Disposable Income), by Labor Market Enrolment and Welfare State Provisions

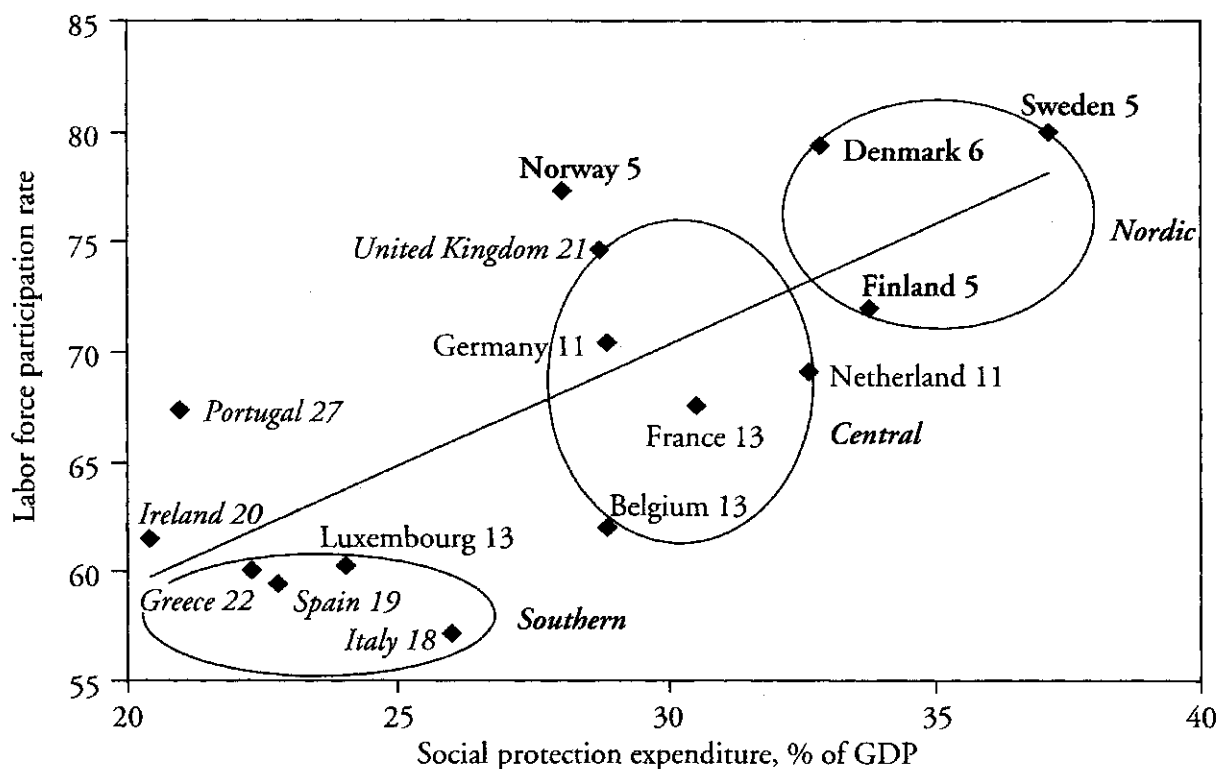
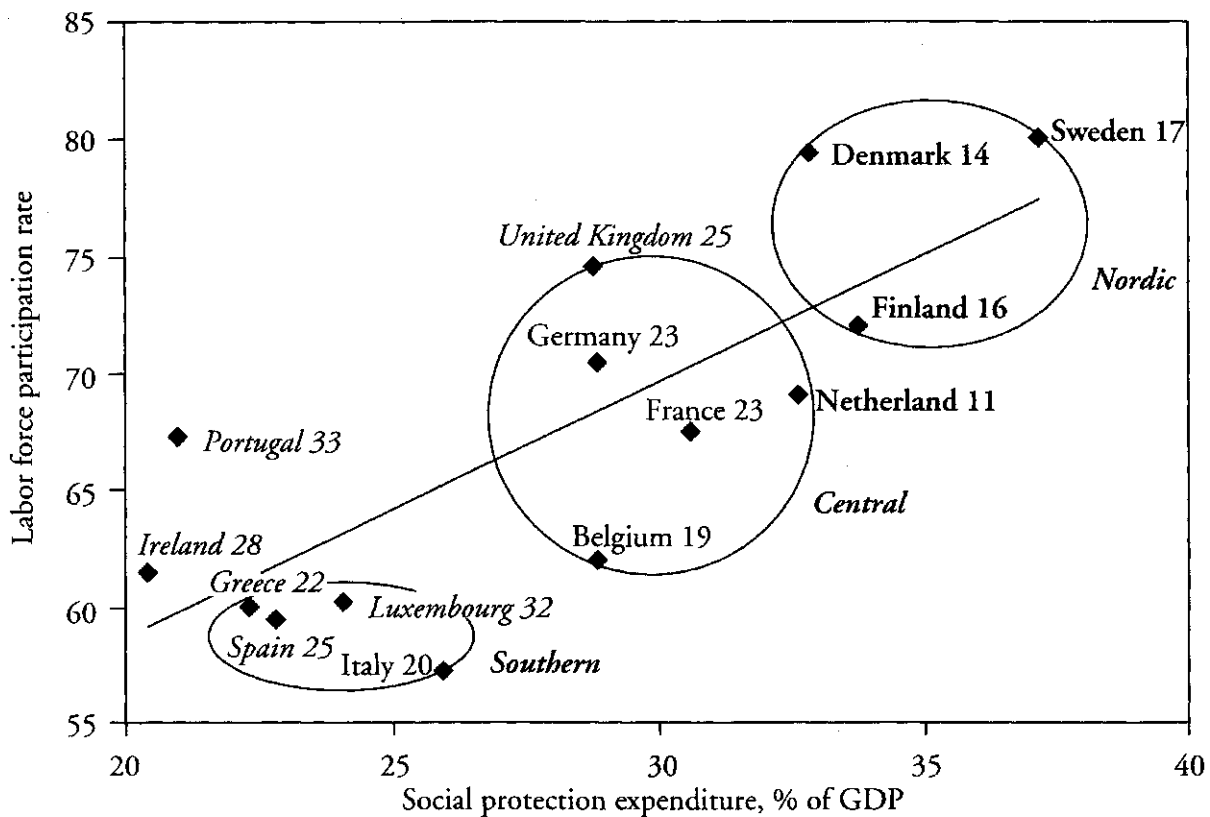

Figure 6: Class Inequality (Index), by Labor Market Enrolment and Welfare State Provisions

The next two Figures (7–8) concern inequality between generations, this time seen in the welfare state/family institutional context. Here, the *reversed* regional differences are demonstrated. Higher generational inequality³ is exhibited in the Nordic countries. The role of the family is rather obvious. The traditional family in the Southern cluster incorporates larger proportions of youth as well as elderly; larger households utilize the scale effect as well as support family members and will lower personal resources (youth, elderly). These graphs underline that the family and the welfare state are functional alternatives, with its distributional features.

In summary, these data indicate that the distribution of income and material living standards in each of the member states is related to the unique configuration of the three major welfare delivery institutions, that is the labor market, the welfare state, and the family; similar institutional arrangements and performance produce similar welfare outcomes at individual level as well. Furthermore, there are in fact three rather distinct clusters of EU nations, each with similar institutional performance as well as similar distributive outcome; and we observe there are distinct dissimilarities between the three clusters. These findings indicate there are *three different*

³ To the disadvantage of youth and elderly, respectively; see further technical comments in Vogel (1997) and Vogel (forthcoming).

Figure 7: Inequality Between Generations (20–29 vs. 45–64 Years), by Welfare State Provisions and Family Characteristics

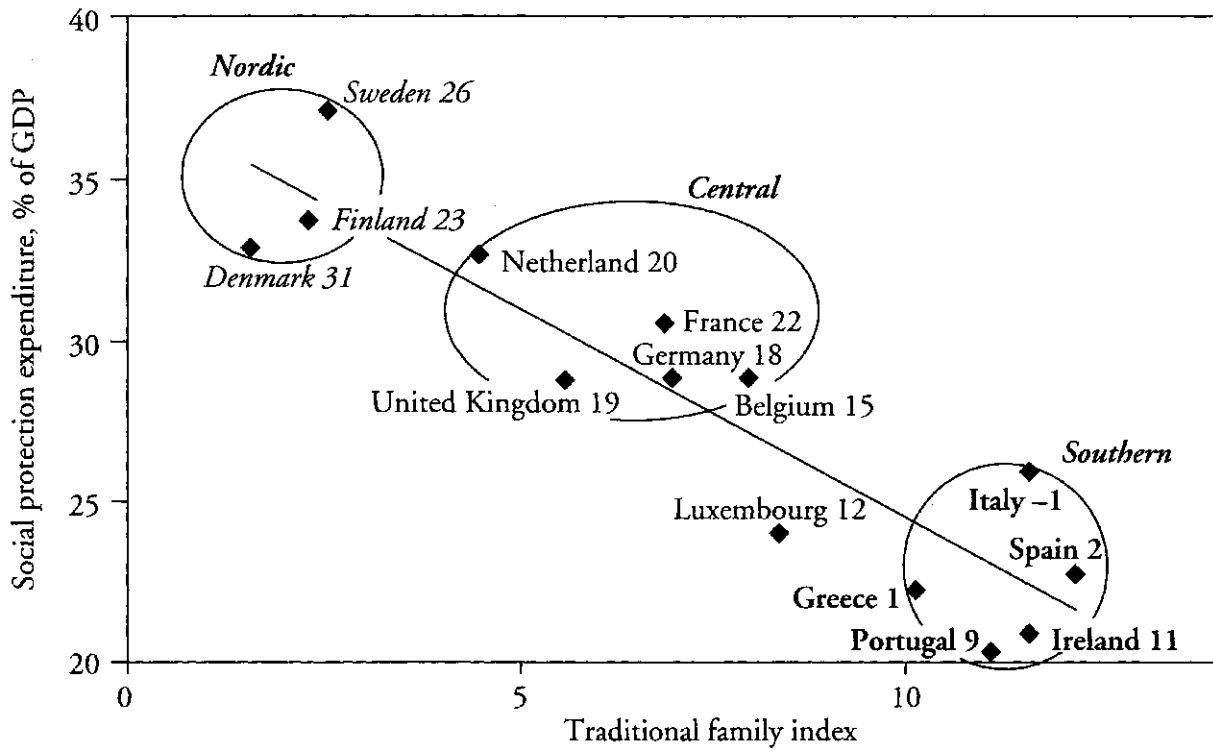
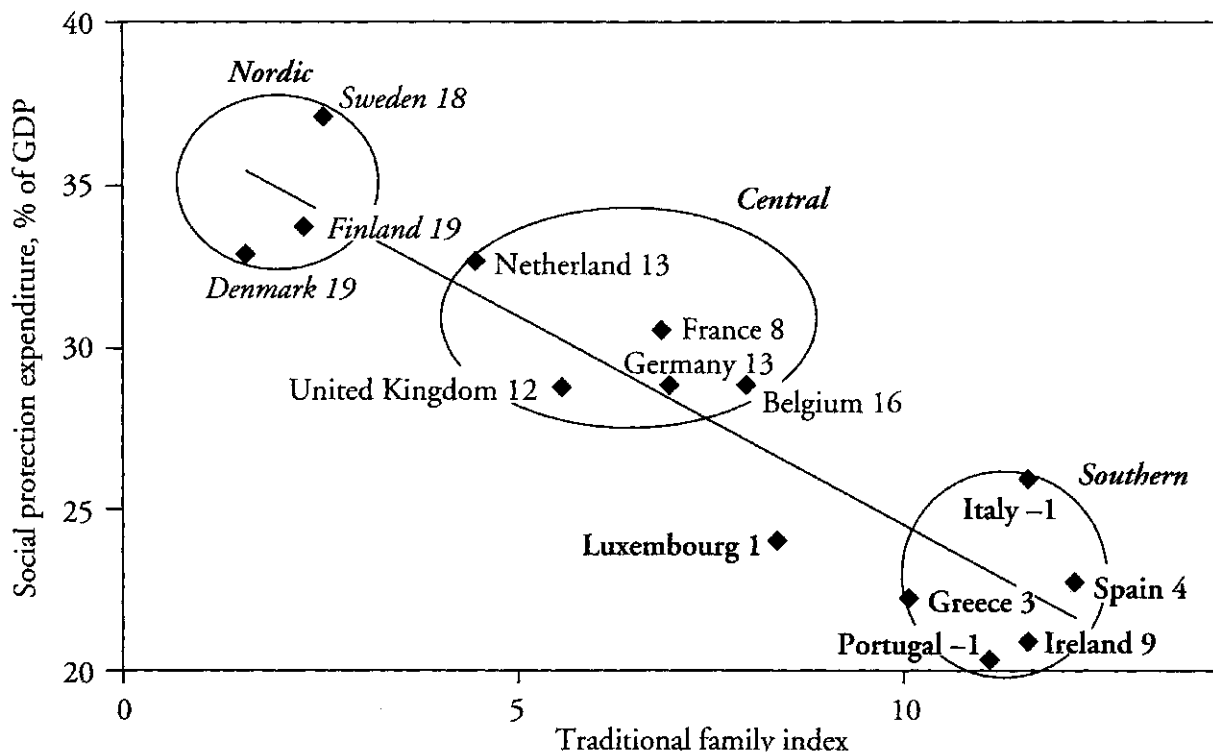

Figure 8: Inequality Between Generations (65–84 vs. 45–64 Years), by Welfare State Provisions and Family Characteristics

national strategies of welfare production, which only can become visible with a larger set of nations, in this case the 15 EU member states compared in this report.

This similarity within clusters, and dissimilarity between clusters, also extends beyond the income distribution addressed in this report. Other studies focusing on the distribution of material living conditions in a wider sense (Vogel, 1997, 1999, 2000), and on coping behavior related to family formation (Vogel, 1997, 1998a, 2001b) also demonstrate the link to the welfare mix. Less distinct though, we have shown that health disparities are related to the institutional context (Vogel & Theorell, forthcoming, chap. 6).

Further on, we will demonstrate that the longitudinal study of the Swedish welfare mix during the past three decades displays the same covariation between institutional configuration and distributive outcome.

2.3 Towards a Typology of European Welfare Production Models

The data for the EU, around 1995, are further summarised in Figure 9. In summary, our findings suggest the following typology.

There is a *Nordic cluster* (Sweden, Denmark, Finland and Norway) with (close to) full employment for men as well as for women, and with generous levels of universal welfare state provisions. This is the combination of a rather successful cooperation between the labor market and welfare state in sharing the responsibilities for welfare delivery, equality, and income security. Our data exhibit several favorable distributive features, including lower levels of general income inequality, poverty, as well as class and gender inequality (reported in Vogel, 1997, 1999, 2000).

The combination of the "*inclusive labor market*" (full employment, larger female enrolment, lower unemployment rates, equality in earnings, codetermination traditions, larger levels of intrinsic work orientation) and *generous welfare state* arrangements (transfers, services) support economic security and independence for men as well as women, youth and the elderly. Consequently, this experience of security also reduces the traditional welfare function of the family. Accordingly, our data for the Nordic cluster (Vogel, 1998b) indicate early exit from the parental household, early partnering, larger volumes of single adults, mobility between partnerships, consensual unions, and extramarital childbearing. The welfare role of the traditional large family is rather limited in the Nordic countries, and the drift towards fragmentation and diversity has proceeded farther, towards a very small household size. On the other hand, recent Nordic fertility levels have been much higher than the Southern levels (Vogel, 2001a), which is explained by generous family policies (public child care, paid parental leave).

It should be noted that the uniqueness of the Nordic cluster extends far beyond the indicators displayed in this summary, including left-wing political dominance, high levels of labor union enrolment, strong political support for egalitarian income

Figure 9: European Welfare Production

Statistical indicators	Welfare Institutions			Distributive Outcome		
	The inclusive labor market	The extensive welfare state	The inclusive family	Income inequality	Poverty rate	Class inequality
	labor force participation	Social expenditure	“Traditional family index”	Gini-Coefficient	< 50% of mean	Inequality index
<i>Nordic Cluster</i>						
Sweden	High	High	Low	Low	Low	Low
Denmark	High	High	Low	Low	Low	Low
Finland	High	High	Low	Low	Low	Low
Norway	High	Medium	Medium	Low	Low	<i>n.a.</i>
<i>Southern Cluster</i>						
Italy	Low	Low	High	High	High	Medium?
Spain	Low	Low	High	High	High	High
Greece	Low	Low	High	High	High	Medium?
Portugal	Medium	Low	High	High	High	High
<i>Central Cluster</i>						
Germany	Medium	Medium	Medium	Medium	Medium	Medium
France	Medium	Medium	Medium	Medium	Medium	Medium
Netherlands	Medium	Medium	Medium	Medium	Medium	Low
Belgium	Medium	Medium	Medium	Medium	Medium	Medium
Luxembourg	Medium	Medium	Medium	Medium	Medium	High
United Kingdom	Medium	Medium	Medium	High	High	High
Ireland	Medium	Low	High	Medium	High	High

policies and extensive public services, high levels of voting rates and general participation in collective organizations, as well as rather homogeneous value patterns. However, it should be added that, in the Swedish case, some of this uniqueness was lost over the last decade.

There is a *Southern cluster* (Italy, Greece, Spain, and in most aspects Portugal) with poor labor market performance in providing earnings and economic independence (low employment rates, high unemployment rates, larger inequalities in earnings), as well as welfare state provisions (lower social protection expenditure, poor child care provisions, and lower options of paid leave and family subsidies). The distributive structure in the Southern cluster displays much higher levels of income inequality and poverty. Other studies indicate that this also applies to higher levels of class inequality.

On the other hand, the Southern cluster displays lower levels of inequality between generations. The family plays a major role as a welfare delivery institution, supporting weak family members, in particular young adults (larger volumes of youth unemployment), women (inactivity on the labor market), and the elderly (lower pension rights). Hence, our data (Vogel, 1998a, 2001a, 2001b) indicates larg-

er family size, later exit from the parental home, later partnering, lower separation rates, lower rates of singlehood, and frequent multi-generation families, as compared to the Nordic cluster. Partnerships tend to be more stable, but the volume of economical dependants (young adults, housewives, elderly) is higher. In a longitudinal perspective, there should be an *increasing mismatch* between the opportunity structure defined by institutional context and the secular demand of economic independence and for a full life including both work and family life among younger women. Recent data indicate an increase of coping behavior, such as postponed partnering and very low and late fertility, as compared to the Nordic cluster.

The *Central cluster* (Germany, France, Netherlands, Belgium, Luxembourg, United Kingdom, Ireland) generally falls in intermediate position between the Nordic and Southern clusters, on the institutional mix as well as the distributive outcome and coping behavior. Some countries are closer to the Nordic cluster or the Southern cluster. For instance, Germany displays a rather Southern pattern of lower child care provisions and lower female employment rates; United Kingdom has a pattern of higher income inequality and poverty level, rather similar to the Southern cluster; both countries without the support of the traditional family. The structure of these findings is summarised in Figure 9 (precise estimates are given in Vogel, forthcoming).

3. The Swedish Case

3.1 Institutional Configuration in Sweden 1963–1998

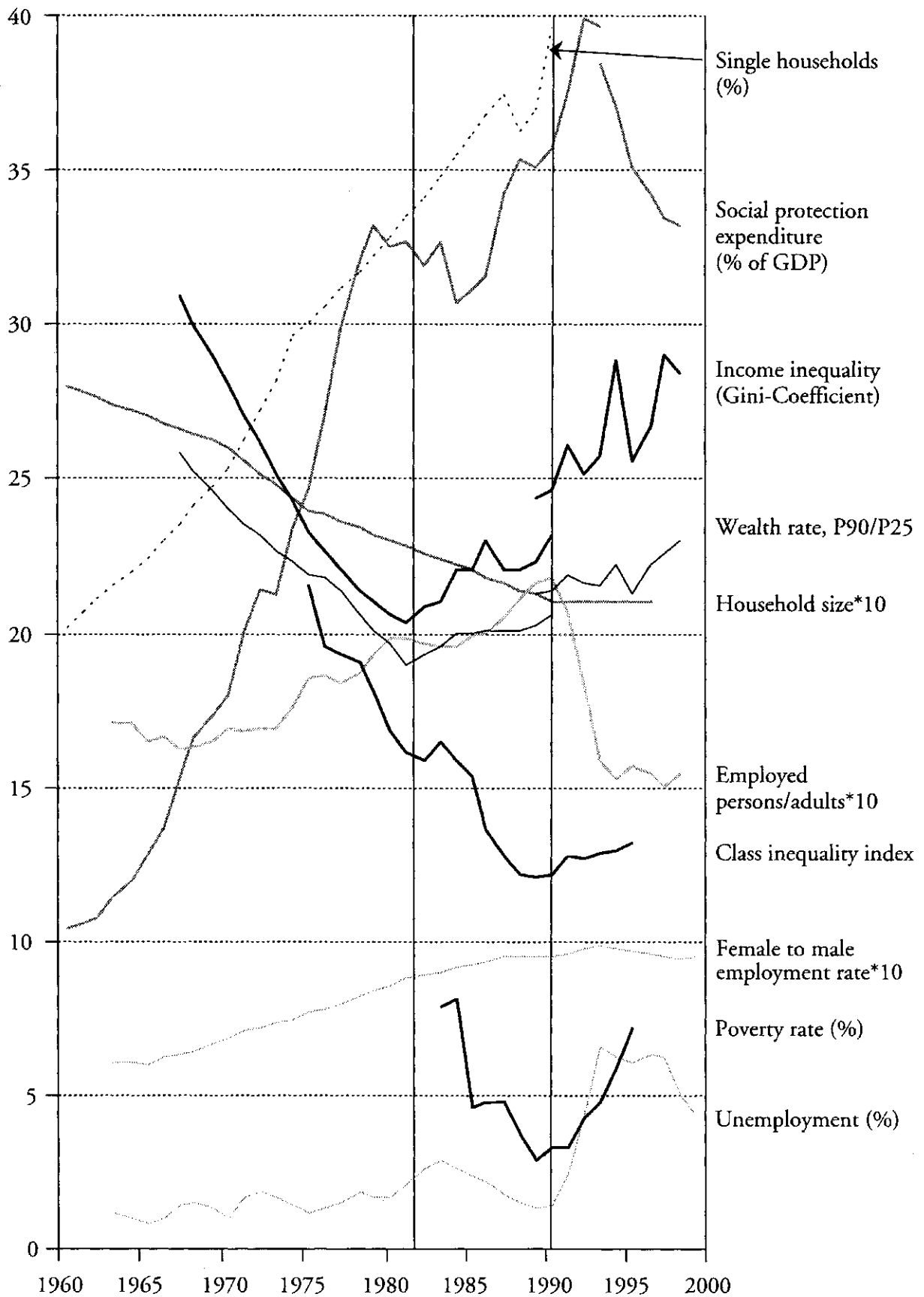
The corresponding analysis for the Swedish case provides a second perspective to the institutional mix, namely, a longitudinal account of the establishment of the Swedish model of welfare production reaching back to 1963 (Fig. 10). Looking at the Swedish trends, we clearly see that labor market efficiency (light grey lines) and welfare state provisions (dark grey line) are positively correlated, while the role of family (dotted lines) is negatively related to the labor market as well as welfare state performance. From the early 1960s to early 1990s Sweden had a parallel increase of employment rates,⁴ female labor market enrolment⁵ and constant low unemployment rates, indicating increasing labor market efficiency. Concurrently, male employment declined slowly due to reduced pension age and liberal opportunities for premature retirement. In summary, the demographic burden decreased, while it increased in most other European countries. Towards the end of the 1980s there

---

⁴ Defined as the ratio between employed adults (20–84 years) to not employed adults (to fit this graph multiplied by 10).

⁵ Defined as the ratio between female and male employment rates.

Figure 10: The Swedish Welfare Mix 1960–1999 and Its Distribute Outcome

Sources: Labor Force Surveys; SNA; Censuses; Income surveys.

were 2.2 persons in employment for each adult (20–84 years). The growth in female employment equals the size of the new service jobs in the public sector created in this period, amounting to an overall increase in gainful employment by some 10 percent. Hence, a large volume of unpaid work in the household sector has been transferred to the public sector.

These long-term Swedish trends, between 1960 and 1990, are outstanding in a comparative perspective. There was a gradual shift in the welfare mix, with responsibilities transferred from families to labor market and welfare state. In a period of stagnation in Western labor markets, Sweden managed to increase female employment, keep unemployment low, expand the public sector's transfers and services, and balance the public budgets as well. During this period social protection expenditure expanded from about 10 to 40 percent of GDP. Meanwhile, the role of the family declined, with decreasing household size and increasing rates of single households (Fig. 10). Here, we see the gradual erection of the Swedish model. In other words, the interrelationship between the three welfare institutions we have located in the comparative analysis also prevails in the longitudinal Swedish case.

However, these policies came to an end around 1990 with the coincidence of general deregulation, large nonfinanced tax reductions, in unfortunate timing with a deep recession and subsequent decline in domestic demand. Sweden faced a new situation, with severe reduction in the overall welfare efficiency of the labor market as well as the welfare state, which is also reflected in Figure 10. There was a sharp decline of employment among men as well as women (by 12 percent points), along with a rapid growth of unemployment. This had severe consequences for the youngest generation as well as immigrants (entrants to the labor market). The sudden increase in unemployment also had a strong impact on the budget balance in Sweden. Income maintenance systems were exhausted and eventually reduced in coverage, entitlements, and compensation levels. In other words, Sweden had to face a new regressive shift in the "welfare mix": The responsibility shifted from the labor market to the welfare state, and consequently back to the household sector. Swedish trends for social protection expenditure (GDP share) indicate a strong increase up to the early 1990s, but then followed a decade of decline (see Fig. 10). Recovery policies hit most of the public transfer systems and services during the 1990s. Sweden combined what has been called a "breathhtaking" consolidation of the budget reducing a 12.3 percent deficit to a 2.1 surplus in five years (1993–1998), which included a "dramatical" reduction of the social protection expenditure from 37 to 33 percent of GDP (Scharpf, 1999).

In summary, the Swedish welfare state comes out less generous at an individual level towards the end of 1990s; but in a comparative perspective public provisions are still larger than most industrial nations, as indicated (Vogel, forthcoming). In mid 1990s as well as throughout the past 30 years, however, the Swedish labor market contributed more to the individual living standards than in most other EU member states. From 1995, there was again a recovery of earlier levels of labor market par-

ticipation and welfare state generosity. Today, Sweden and the other Nordic countries still have the highest employment rates, as well as the most evenly distributed command over resources (earnings) relevant on other arenas as well.

The corresponding longitudinal analysis of Swedish family formation indicates there is a long-term change towards a fragmentation of family ties in Sweden over the last 20 years (see also Vogel, forthcoming). The household size is declining, the proportion of singles and consensual unions are increasing, formal marriages are declining, and pregnancies are postponed after the establishment on the labor market. This is a combined consequence of delayed family formation related to prolonged youth education and later entry in the labor market, and a trend towards a pattern of interruption in cohabitation, that is higher mobility between relationships. Old people moving in with middle-aged children are almost nonexistent, and there is only a minor delay of exit from the parental home. In summary, the traditional family is gradually losing ground. Sweden seems to be the leading country in this process deviating much in this respect from the southern EU member states, where, in fact, we can observe increased mobilization of family networks.

3.2 Swedish Welfare Institutions and Distributive Outcome 1963–1998

The link between the institutional configuration and distributive outcome established in the comparative study of EU member states is also found in the longitudinal study of the Swedish case (see Fig. 10). Figure 10 includes four indicators of income structure and material living standards (black lines). In general terms, the change in institutional performance displayed here is accompanied by change in distributive features, going in the same direction as already found in the comparative analysis, strengthening our argument.

The data indicate that poverty and class inequality declined until the early 1990s, accompanied by increased labor market enrolment and social protection expenditure, as well as fragmentation of the family. Figure 10 also indicates that the wealth rates already began to expand in the early 1980s, as the overall political and union control over income formation was weakened. This contributed to an increase in Gini-Coefficients for income inequality starting in the early 1980s. However, around 1991 a parallel international recession and an unsuccessful tax reform (further reducing the marginal income tax rate and capital taxation, as well as the overall tax level) produced an unemployment chock as well as a rapid 12 percent decline of the work force. Domestic demand declined and huge budget deficits followed, along with subsequent heavy reductions in public transfers and services. The consequences, which are going in the expected direction, are indicated by increased poverty rates and (further) increasing Gini-Coefficients for disposable income, taking Sweden back to the level of the early 1970s.

Hence, the 1990s saw a major regression from the egalitarian income structure characterizing the Swedish model. However, in a relative sense, as compared with the Central and Southern EU member states, Sweden as well as the other Nordic countries still constitute a separate cluster of rather successful welfare mix.

Within the Nordic cluster, as well as within the other clusters, there are deviant national cases, as should be expected, on some minor aspects or even more profound institutional characteristics, however, without leaving the general strategy in a more fundamental way. Such deviations may reflect various steps in the development of the national welfare mix, or major extraneous events with larger consequences on institutional performance and distributive outcome. This is the case with the Nordic countries, which certainly have a similar long-term development, but have followed different routes in some respects in the recent decade. However, they still form a rather homogeneous cluster in comparison to other EU member states, but less outstanding as in the 1970s and 1980s. Sweden as well as Finland experienced a dramatic decline in employment, but for very different and extraneous reasons, with respect to the institutional mix, and with similar consequences for welfare state adjustments. Finland lost its Eastern market in the early 1990s, and Sweden embarked on an adventurous and badly timed liberalization of economic policies, while Norway, with an expanding economy, developed steadily towards the Nordic model, catching up on most of the indicators characteristic for the Nordic cluster. Denmark, with a less favorable labor market situation than Sweden over a longer period, never experienced a deep recession as in Sweden and Finland. However, Sweden as well as Finland managed to defend the Nordic extensive welfare state and recover most of the employment lost in the deep recession. At the end of the 1990s we may summarise that all of the Nordic countries again performed better than most other EU nations. The Nordic trends seem to confirm that high taxes and social services are, in fact, paying a large number of jobs and, therefore, cannot be considered a problem in terms of either general welfare or employment (Scharpf, 1999).

4. Discussion

The central message of our findings concerns the role of the institutional context in shaping the distribution of material living conditions, as well as coping behavior such as the timing of the move from the parental household, partnering, departnering, and fertility.

There are distinct *dissimilarities between three clusters of EU countries* (Nordic, Southern and Central member states), concerning the national configuration of three welfare institutions ("*welfare mix*"); including the *labor market* (employment, earnings), *welfare state* (general social protection expenditure, income redistribution, labor market, family policies), and *family* (family network support); as well as the *dis-*

tributive outcome (income distribution, poverty, inequality of material living standards) and *coping behavior*. Likewise, there are distinct *similarities within these three clusters of EU countries* concerning the institutional configuration as well as distributive outcome and coping behavior.

Our findings indicate there are *two distinct national strategies of welfare production and one intermediate strategy*, which only can become visible with a larger set of nations, in this case 15 EU member states studied in this report, as well as in a longitudinal analysis of single nations, as in the Swedish case. This analysis demonstrates the obvious: Inequality is a social consequence of inadequate institutional performance.

4.1 The Interdependence of Labor Market and Welfare State

National welfare delivery institutions are responsive to external forces (general economic development, global competition), infrastructure (natural resources, technological development, democratic rule), historical traditions, and power relations between various interests (ideological dominance, unionism, economic policies). There is a large variation in this respect within the EU, which over the past decades has decreased. The statistics presented in this report demonstrates that the institutional configuration measured in the European context consist of only three models, two distinct models and one intermediate. All of the extensive Nordic welfare states are also characterized by “inclusive” labor markets. Furthermore, all of them have weak family institutions. The Southern cluster includes only rudimentary welfare states, as well as “weak” labor markets, but all of them are, on the other hand, characterized by strong traditional families. The members of the remaining Central cluster are in an intermediate position concerning all three institutions, with just a few exceptions.

This restriction to only two models and one intermediate model, and the uniformity within clusters underlines the functional interrelationship between institutions and the division of responsibilities for welfare production, as well as the limitations of their compensatory role. Strong welfare states exclusively also have efficient labor markets which mobilize a comparatively large part of the working age population and deliver earnings to a larger share of adults. This symbiosis between welfare state and labor market is a precondition for the battle against poverty, social exclusion, and general inequality. The inclusive labor market provides higher levels of individual opportunities, which reduces the need for welfare state intervention, and it produces a larger tax base, able to finance a larger welfare state. Consequently, ambitious active as well as passive labor market policies play a major role in advanced welfare states. In other words: The inclusive labor market is required for the generous welfare state. Accordingly, it is in the Nordic region where the labor market plays its most efficient role as a welfare delivery institution. Much of the welfare efficiency and egal-

itarian distributive structure of the Nordic welfare state is, in fact, a consequence of its capacity to engage the labor market as a welfare delivery institution.

Looking at our data, we can also conclude that there are no national cases which rate high on only one of these two institutions and not the other. We can see no exception from this rule among the EU member states; all nations displaying high tax and social expenditure levels, also have achieved high employment levels; and all member states with low employment levels, accordingly, have low levels of welfare state provisions. Hence, here is no empirical evidence that lower welfare state intervention, or “flexibility” (“incentives” such as lower levels of job security, lower social security provisions, inequality of earnings) buy higher employment levels. Lower welfare state intervention and larger levels of inequality does not seem to be a requirement for high employment levels.

The Southern cluster illustrates the logic of poor labor market performance and its consequences for the other welfare institutions. Lower labor market enrolment, larger volumes of unemployed, and larger inequality of earnings will preclude generous welfare state arrangements, for three reasons. First, the mere volume of the needy will not allow generous public provisions. Second, such provisions will have to be targeted and restricted to the most needy, excluding the middle class. Hence, redistribution will only affect extreme poverty and exclusion, not inequality in a wider sense. Thirdly, with such an imbalance between needs (low employment, high unemployment, unequal earnings) and resources (the potential tax base), it will be difficult to mobilize political support for public provisions. Accordingly, in all of the Southern member states the traditional family will have to take on a major role as a welfare institution. The household size is much larger, a larger proportion of the population lives in extended households, the exit of youth from their parent’s household comes later, larger shares of the aged move in with their middle-aged children, divorce and separation rates are lower, and lower shares are living as singles. Hence, the traditional family is the functional alternative when labor market and welfare state fail to deliver basic living standards. This is also clearly indicated by recent increases in coping behavior with respect to family formation (further delayed exit, partnering, and fertility).

The lesson from these findings is clearly that welfare and equity has to be earned on the market; family and welfare state can only correct the contribution of the labor market. Further, the combat of poverty and social exclusion should not be the exclusive responsibility of the welfare state. The findings of this report underline that equity is accomplished best when responsibilities are shared between labor market, welfare state, and family. *Distributive efficiency*, in contrast to economic efficiency, or even financial efficiency, lies in the productive skill of politics to mobilize and fine-tune the labor market and the family towards this goal. Hence, the prominent mission of politics is to engage all three welfare institutions towards the common goal of jobs and welfare for all, which includes extensive labor market policies, as well as family policies such as family transfers, collective care of children and the elderly, and support of the combination of family and career.

4.2 The Traditional Family as a Resort When Market and Welfare State Fail

Family support is the functional alternative when the labor market and welfare state are poor performers in their welfare delivery role. Our data indicate that the traditional family cannot reduce income inequality and poverty, on a general level, as efficient as the welfare state. Income inequality and poverty rates are much higher in the Southern cluster.

Nevertheless, the traditional family plays an important role in reducing inequality and poverty. Our data indicate that the traditional family also reduces certain dimensions of inequality more efficient, namely, inequality between generations. This outcome is explained by the very different role of the family in the South as compared to the North. Young adults are staying on longer with their parents in Italy, Greece, Spain, and Portugal, especially when they are in education, and before they are permanently established on the labor market, or in a stable partner relationship. This means that they share the economic resources of the larger parental home, including the pooled household income, housing conditions, and consumer durables, by utilizing the economy of scale. The same applies to the elderly, which are frequently moving in with their middle-aged children in the Southern countries. It can be assumed that this pattern is also selective with respect to personal income: Elderly with low pensions tend to be included in larger households, which leaves a positively selected group of elderly in their own small households.

Hence, our data indicate that the generational differences are more efficiently reduced in the South, as compared to the Nordic institutional welfare states. However, this advantage is at the expense of personal dependence on the larger household, husbands, fathers, and grown-up children; for women, young adults, and the elderly. However, in the Southern countries this pattern is a necessity in the light of the market/welfare state configuration. The corresponding values are rooted in historical tradition, which hardly can be said about the Nordic countries, rating low on the status of the traditional family. In the Nordic countries, the strong welfare state and inclusive labor market are, instead, perceived as a precondition and opening for personal independence as well as social rights, in particular with respect to equal opportunities.

4.3 The Changing Family

We have seen a long-term change in family formation in Europe, with fundamental effects on the role of the family as a welfare institution, as well as a resort for emotional support, affection, and security. Our data indicate that there is a vast variation in family forms within the EU, and that the change goes in different directions in Europe. Current family formation can be interpreted from two perspectives; first,

as rational coping behavior in reaction to available opportunities in the search for optimal living conditions; and second, as consequences of traditional norms and social practise for household formation and care giving.

In the Nordic countries we have seen strong fragmentation, diversification, and emancipation of young adults, women, and the elderly from the traditional patriarchy of the one-breadwinner family. This emancipation is driven by the long-term improved welfare efficiency of the labor market (increased employment opportunities) and welfare state (care, parental leave). The Nordic cluster forms a vanguard moving towards full employment for women, and a transfer of domestic work onto the public service sector.

It could be assumed that the corresponding values go in the same direction in the South, but with the current lower welfare efficiency of market and welfare state, responsibilities are returned to the family, thereby, preserving traditional family patterns. There are important trends supporting the Northern two-breadwinner model. First, and from an individual perspective, the levels of general education for women as well as men are rapidly increasing; second, there is the influence of the Nordic prototype of equal opportunities, offering a career and economic independence; and third, there is an understanding of the economic advantages of the two-breadwinner model.

From a societal perspective, the two-breadwinner model is in line with the overall strategy to stimulate “self-service” welfare production: It reduces poverty, buffers the problem of temporary income loss in one-earner families, increases the tax base, and relaxes public spending. On the other hand, the two-earner model also demands heavy public investments to support female and maternal employment, including care facilities for children and the elderly, paid parental leave, and regulation for time off. These investments pay off in additional job creation and increased employability, as well as increased tax base and reduced family and child poverty. This will, in turn, relieve public finances and give space for other pressing public expenses.

Inadequate labor market and welfare state performance will disturb and delay reproduction and family formation, and relocate responsibility to the family.

Our data also indicate the importance of the welfare mix, and its corresponding distributive outcome, in shaping individual coping behavior serving to master opportunities offered by the market, welfare state, and family. The transitions to adulthood are the crucial test case of the efficiency of the welfare mix. There is good evidence that the Southern welfare mix is increasingly in conflict with the aspirations of young adults (and in particular women) towards a career, economic independence, and the two-breadwinner model (see Vogel, 2001b). Data are indicating that the age of exit from the parental home has increased, partnering occurs later, and fertility rates are decreasing in the Southern cluster. This should be interpreted as reactions to poor labor market performance as well as scanty family provisions.

Looking at the Nordic data, it should be obvious that we are facing a cluster of generous institutional arrangements (good job opportunities for men as well as women; publicly financed child care facilities, paid maternal/paternal leave, liberal family policies), which support the reconciliation between work and maternity as well as the two-breadwinner model. The Nordic countries have seen no increased exit age, no delayed partnering, and in recent times display increased fertility. The different fertility levels in Europe demonstrate that there are indeed two diverse patterns prevailing: Fertility and employment are *negatively* correlated in the South, which indicates that the preconditions for combining career and childbearing are poor. Female employment and fertility are *positively* correlated in the North, which shows that the institutional conditions for consolidation of maternity and career are available (public child care, paid parental leave, job opportunities).

5. Concluding Remarks

The overall message concerning the combat of inequality and social exclusion in Europe points at the importance of a coordination of all three major welfare delivery institutions towards that goal. The winning welfare production strategy, with respect to equity, builds on full employment, which in turn will produce complementary and generous welfare provisions. The European experience also indicates that there are no short cuts to equity, or towards full employment, by reduced welfare state engagement, or by increased “market flexibility” via incentives creating decreased job and income security and larger wage differentials. Instead, the data indicate a stronger role for politics in shaping the distributive structure, by stimulating and controlling the labor market and the family.

Over the past two decades, it has become increasingly difficult to preserve shared responsibility for welfare production between labor market and welfare state, based on informal agreements at the national level. We have seen a gradual drift away from the postwar welfare mix: The roles of the labor market and the family as welfare providers have been reduced, creating increasing problems for public welfare production. Statistics indicate a corresponding trend in distributive outcome in most EU member states towards larger inequality of material living conditions.

A new welfare mix is emerging, in similar direction but various pace, in different parts of Europe. Modern capitalism has been deliberated from its national dependence, as well as from much of its responsibility for national welfare production. Concurrently, this creates a new pressure on the other welfare institutions to fill the gap, and subsequent negative features in the distributive structure. With the lost community of interest in welfare production within the *national* context, there is a new conflict between the various driving forces within market economy; between short-term interests of global shareholders and far-off management on one side, and long-term sustainability of consumption, domestic human relations

based on face-to-face contacts, and local cooperation and responsibility on the other.

The new independence from the informal contract of cooperation between welfare institutions writes a new chapter in the history of welfare production in most European countries. With persistent mass unemployment, stagnating employment, and even dramatically declining employment rates (Sweden, Finland), accelerated skill requirements, flexible work arrangements, income insecurity, and increased work related stress, the balance between politics and market has changed in favour of market forces. While this process has been slow in Central and Southern Europe, it was sudden and strong in the North.

Whether this transition is the end of history, or yet another chapter in the history of market economy and the welfare state, remains to be seen. Mainstream thinking seems to accept this development as inevitable, adapting to the new global economy by further privatization, decentralization, flexible work relations, low-pay jobs, decreased taxes, and limited public transfers and services. Such prescriptions can only increase inequality; which in fact, in this line of thinking, sometimes is perceived as a goal in itself to promote flexibility and work incentives.

Within the EU there is another option, which is to recapture control over market forces within the larger context of the EU. Reclaiming the commitment of the market forces and returning to *inclusive* labor markets appears to be the only route in defence of equity. In fact, today's Europe is at a crossroad between a liberal and social-democratic pathway, pointing at increased poverty, social exclusion, and class and multidimensional inequality, or, at best, towards a status quo.

References

- Björklund, A. & Freeman, Richard B. (1997). *Generating equality and eliminating poverty: The Swedish way*. Stockholm: Swedish Institute for Social Research.
- Castles, Frances G. & Mitchell, Deborah. (1992). Identifying welfare states regimes: The links between politics, instruments, and outcomes. *Governance*, 5 (1), 1–26.
- Duncan, S. (1995). Theorising European gender systems. *Journal of European Social Policy*, 5 (4).
- Esping-Andersen, Gösta. (1999). *Social foundations of postindustrial economies*. Oxford, UK: Oxford University Press.
- Hirdmann, Yvonne. (1988). Genussystemet (The Genus System). In *Demokrati och makt i Sverige*. Stockholm, Sweden: SOU.
- Lewis, J. (1992). Gender and the development of welfare regimes. *Journal of European Social Policy*, 2 (3).
- Marshall Thomas H. (1950). *Citizenship and social class*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Scharpf, Fritz. (1999). Economic changes, vulnerabilities, and institutional capabilities. In Fritz Scharpf & Vivian Schmidt, *Welfare and work in the open society* (Vol. 1). Oxford, UK: Oxford University Press.
- Titmuss, Richard M. (1974). *Social policy*. London: George Allan & Unwin.
- Vogel, Joachim. (1997). *Living conditions and inequality in the European Union*. Luxembourg: Eurostat (Population and Social Conditions E/1997-3).

- Vogel, Joachim. (1998a, September). *Coping with the European welfare mix. Welfare delivery systems, family formation and material inequality between types of families in the European Union*. Paper presented at the 1998 Siena Group Meeting on Families at the End of the Twentieth Century, Sidney, Australia.
- Vogel, Joachim. (1998b). *Three types of European Society*. Internet: Nordic News Network; WWW@NNN.SE.
- Vogel, Joachim. (1999). The European welfare mix: Institutional configuration and distributive outcome in Sweden and the European Union. A longitudinal and comparative perspective. *Social Indicators Research*, 48.
- Vogel, Joachim. (2000, September). *Inequality in material living standards in Europe: A lesson for developing countries?* Paper prepared for the conference on "North- South Relationships in the World Economy in the XXI Century: Inequalities, Well-Being, Opportunities," L'Aquila, Abruzzo, Italy.
- Vogel, Joachim. (2001a, September). *European welfare regimes and the transition to adulthood: Comparative and longitudinal perspective*. Paper prepared for the Conference on Family Forms and the Young Generation in Europe, Milano, Italy.
- Vogel, Joachim. (2001b, November–August). *Ageing and living conditions of the elderly: Sweden 1980–1998*. Paper presented at the 5th Conference of the International Society for Quality of Life Studies, Washington.
- Vogel, Joachim (Ed.). (2003). *European welfare production: Institutional configuration and distributional outcome* (with contributions by H. H. Noll, Stefan Svallfors & Töres Theorell). Social Indicator Research Series, Vol 18. Kluwer Academic Publisher.
- Vogel, Joachim & Theorell, Töres. (forthcoming). *European welfare production models and their health outcome*.

Rapportförteckning

I serien *Levnadsförhållanden* har följande rapporter utkommit:

1 Hälsa och sjukvårdskonsumtion 1974	23 Våra dagliga resor. Behov och resurser
2 Sysselsättning och arbetsplatsförhållanden 1974	24 Offer för vålds- och egendomsbrott 1978
3 Boendeförhållanden 1974	25 Handikappad. Delaktig och jämlik? 1977/78
4 Utbildning och studiedeltagande 1974	26 Data om invandrare
5 Ekonomiska förhållanden 1974	27 Social Report on Inequality in Sweden
6 Levnadsförhållanden – utveckling och nuläge enligt tillgänglig statistik	28 Välfärd för vem?
7 Sysselsättning och arbetstider 1975	29 De studerandes ekonomi och levnadsstandard 1976/78
8 Översikt över välfärdens fördelning 1975	30 Ekonomisk stagnation – vad har hänt med välfärden? 1975–1981
9 Invandrarnas levnadsförhållanden 1975	31 Politiska resurser 1978
11 Hälsa och sjukvårdskonsumtion 1975	32 Arbetsmiljö 1979
12 Arbetsmiljö 1975	33 Perspektiv på välfärden 1982
13 Boendeförhållanden 1975	34 Skattereformens fördelningseffekter
14 Utbildning, vuxenstudier och förvärvsarbete 1975	35 Utbildning och utbildningseffekter
15 Arbetsförhållanden och sjukfrånvaro	36 Arbetslöshetens offer
16 Låginkomstfamiljerna – vilka de är och hur de lever 1975/76	37 Oregelbundna och obekväma arbetstider
17 Fritidsaktiviteter 1976	38 Tema invandare
18 Ensamhet och gemenskap – perspektiv på social förankring 1976	39 Hushållens förmögenheter årsskiftet 1981/82
19 Regionala levnadsnivåvariationer 1975/76	40 Vem utnyttjar den offentliga sektorns tjänster?
20 Hur jämställda är vi? 1975/77	41 Handikappade
21 Om barns villkor	42 Ohälsa och sjukvård 1975-1983
22 Social rapport om ojämlikheten i Sverige	43 Pensionärer

Rapportförteckning

44	Våra dagliga resor. Behov och resurser 1978–1983	70	Mer eller mindre arbete? – löntagarnas arbetstidsönskemål
45	Boende 1975–1983	71	Familj i förändring
46	Den svenske bonden	72	Sociala relationer 1988-89. Tabeller
47	Sysselsättning 1975–1983 (tabellsammanställning)	73	Några medicinska handikappgruppers levnadsförhållanden
49	Tandhälsa och tandvård	74	Handikappade 1975 –1989
50	Det svenska klassamhället 1975-1985	75	Facklig anslutning och aktivitet 1980-89
51	Ojämligheten i Sverige 1975-1985	76	Ohälsa och sjukvård 1980-1989
52	Socialbidragstagarna 1983-1985	77	Utbildning och uppväxtförhållanden
53	Perspektiv på välfärden 1987	78	Arbetsförhållanden, ohälsa och sjukfrånvaro 1975-1989
54	Ett decennium av stagnerande realinkomster	79	I Tid och Otid. En undersökning om kvinnors och mäns tidsanvändning 1990/91
56	Fritid 1982-1983	80	Tidsanvändningsundersökningen 1990/91. Tabeller
57	Minskad lönespridning 1968-1981	81	Pensionärer 1980-1989
58	Inequality in Sweden	82	Våra dagliga resor 1982-1991
59	Så använder vi tiden	83	Vilka ungdomar motionerar mer?
60	Jordbrukarnas levnadsförhållanden 1975-1987	84	Boende 1975-1991
61	Arbetsmiljö 1986-1987. Preliminära resultat (tabeller)	85	Fritid 1976-1991
62	Barns levnadsvillkor	86	Föreningslivet i Sverige - en statistisk belysning
63	Leva i Västervik	87	Barns hälsa 1988–89
64	Ungdomars inträde i arbetslivet 1973-1985	88	Offer för vålds- och egendomsbrott 1978–1993
65	Sysselsättning, arbetstider, arbetsmiljö 1986-1987	89	Barn och deras familjer 1992–93
66	Offer för vålds- och egendomsbrott 1978-1989	90	Politiska resurser och aktiviteter 1978–1994
67	Vuxnas studiedeltagande 1975-1989	91	Välfärd och ojämlikhet i 20-årsperspektiv 1975–1995
68	Ohälsa och sjukvård 1988-89. Preliminära resultat (tabeller)		
69	Tema invandrare		

92	Sys­sel­­sättn­ning, ar­betstider och ar­bets­miljö 1994–95	100	Väl­färd och ofärd på 90-talet
93	Äldres lev­nads­för­hål­lan­den 1980–1999	101	Asso­ciational life in Sweden (General Welfare, Social Capital, Training in Democracy)
94	Tand­hälsa och tand­vårds­ut­nytt­jan­de 1975-1999	102	Politi­ska re­surser och aktivite­ter 1992–2001
95	Ohälsa och sjuk­vård 1980-2000	103	Fritid 1976–2002
96	Inte­gra­tion till svensk väl­färd? Om in­van­d­rares väl­färd på 90-talet	104	Offer för våld och egendoms­brott 1978–2002
97	Funk­tions­hin­drade 1988-1999	105	Bruk och miss­bruk, vanor och ovanor, Hälsorelaterade lev­nads­vanor 1980–2002
98	Före­nings­livet i Sverige (Väl­färd; Socialt kapital; Demo­kratiska skola)		
99	Tid för vardags­liv		

I serien Lev­nads­för­hål­lan­den har även följande appendix utkommit:

1	Teknisk rapport avseende 1974 års undersökning av lev­nads­för­hål­lan­den
2	Försök med hushållsansats i SCB:s undersökningar av lev­nads­för­hål­lan­den. En mätteknisk och statistisk utvärdering (slut)
3	Teknisk rapport avseende 1975 och 1976 års undersökning av lev­nads­för­hål­lan­den (slut)
4	Teknisk rapport avseende 1977 och 1978 års undersökning av lev­nads­för­hål­lan­den
5	Förändringsskattningar i undersökningarna av lev­nads­för­hål­lan­den (ULF). En redovisning av metodstudier och rekommenderad metodik
6	Teknisk rapport avseende 1980-81 års undersökning av lev­nads­för­hål­lan­den
7	Teknisk rapport avseende 1982-83 års undersökning av lev­nads­för­hål­lan­den
8	Återintervjustudier i undersökningarna av lev­nads­för­hål­lan­den (ULF) 81, 83 och 84
9	Mätproblem i surveyfrågor. Analys av variationen i tillförlitlighet
10	Den socioekonomiska indelningen (SEI) i tre SCB-undersökningar
11	Kvaliteten vid retrospektiva frågor om tidigare yrkesexponering. En utvärdering av yrkeshistoriken i undersökningarna av lev­nads­för­hål­lan­den (ULF)
12	Återintervjustudie i undersökningen av lev­nads­för­hål­lan­den (ULF) 1989
13	Teknisk rapport avseende 1984-85 års, 1986-87 års och 1988-89 års undersökning av lev­nads­för­hål­lan­den
14	Genomlysning av undersökningen av lev­nads­för­hål­lan­den (ULF)
15	Teknisk rapport avseende 1990-91 års och 1992-93 års undersökning av lev­nads­för­hål­lan­den
16	The Swedish Survey of Living Conditions. Design and methods
17	Analys av bortfallet bland "utsatta" grupper i Undersökningen av lev­nads­för­hål­lan­den (ULF) 1986–1999

Supplement till Appendix 15 och 16:

Teknisk information om ULF 1994-99. Finns endast på SCB:s hemsida www.scb.se

Perspektiv på välfärden 2004

En temabok om:

- Sysselsättning • Inkomst • Levnadsstandard
- Hälsa • Sociala nätverk • Jämställdhet
- Barn • Sverige i världen

SCBs sociala rapportering i serien Levnadsförhållanden ger i allmänhet omfattande översikter, där välfärdsutvecklingen beskrivs systematiskt med ett stort antal sociala indikatorer och för ett stort antal befolkningsgrupper.

Denna gång lämnar vi detaljrikedomen och systematiken till förmån för aktualitet och summering av den senaste rapporteringen. I denna rapport samlar vi 19 korta kapitel kring temat *välfärdens grundvalar* – sysselsättning, ekonomi, inkomst och levnadsstandard, hälsa, och *synteser av välfärdsutvecklingen* genom sammanfattande index över den svenska välfärdsutvecklingen och internationella välfärdsjämförelser.

Övriga publikationer i serien Levnadsförhållanden förtecknas i slutet av rapporten.

ISSN 0347-7193
ISBN 91-618-1243-9

Statistikpublikationer kan beställas från SCB, Publikationstjänsten, 701 89 ÖREBRO, e-post: publ@scb.se, telefon: 019-17 68 00, fax: 019-17 64 44. De kan också köpas genom bokhandeln eller direkt hos SCB, Karlavägen 100 i Stockholm. Aktuell publicering redovisas på vår webbplats (www.scb.se). Ytterligare hjälp ges av Bibliotek och information, e-post: information@scb.se, telefon: 08-506 948 01, fax: 08-506 948 99.

Statistical publications can be ordered from Statistics Sweden, Publication Services, SE-701 89 ÖREBRO, Sweden (phone: +46 19 17 68 00, fax: +46 19 17 64 44, e-mail: publ@scb.se). If you do not find the data you need in the publications, please contact Statistics Sweden, Library and Information, Box 24300, SE-104 51 STOCKHOLM, Sweden (e-mail: information@scb.se, phone: +46 8 506 948 01, fax: +46 8 506 948 99).

www.scb.se